

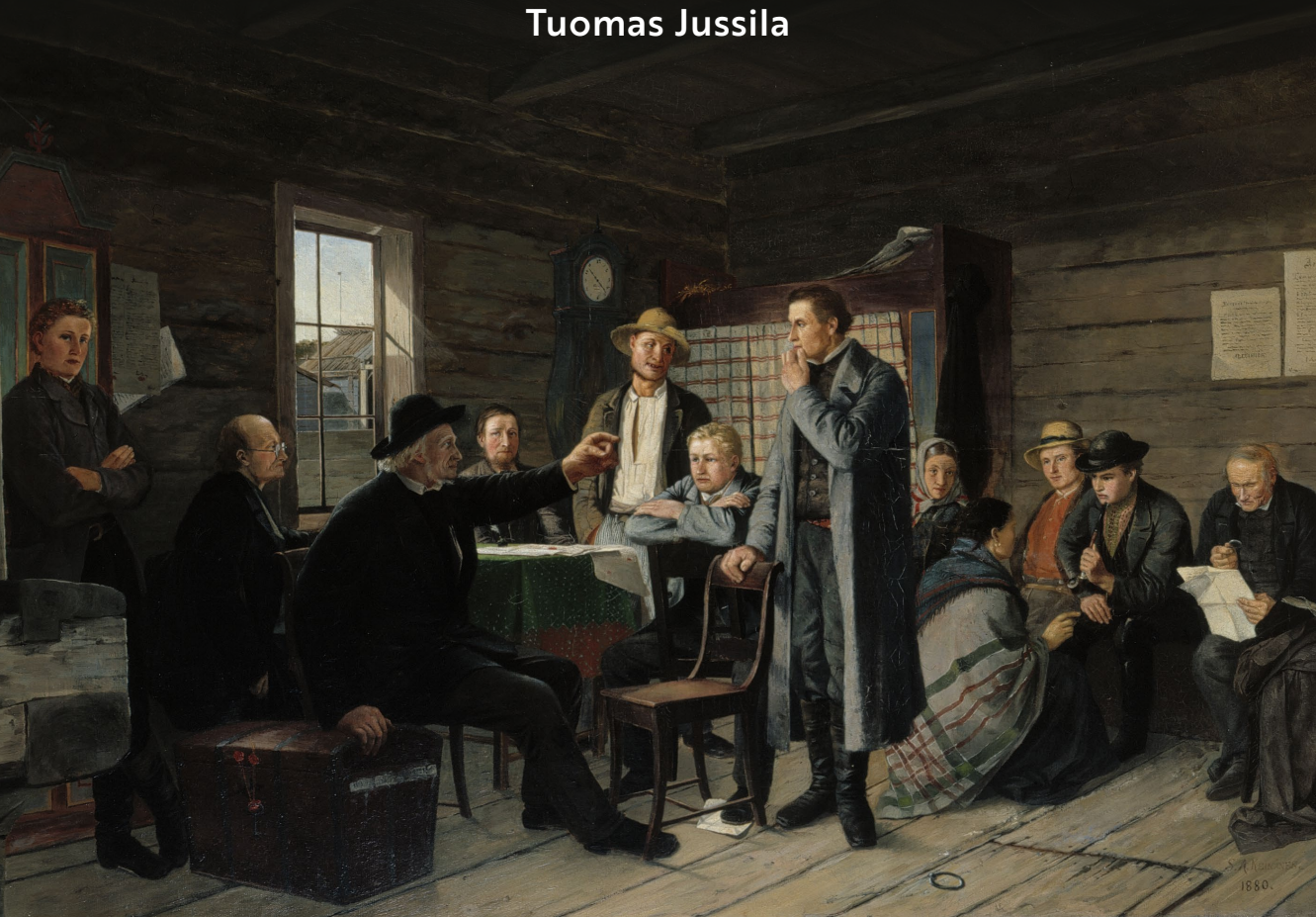

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

KUNTA JA KÄRÄJÄSALI

Oikeudellinen pääoma
Ilmajoen pitäjässä 1860–1890

Tuomas Jussila

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA – ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA – SER. B OSA – TOM. 661 | HUMANIORA | TURKU 2024

TURUN
YLIOPISTO
UNIVERSITY
OF TURKU

KUNTA JA KÄRÄJÄSALI

Oikeudellinen pääoma
Ilmajoen pitäjässä 1860–1890

Tuomas Jussila

Turun yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta
Oikeushistoria
Oikeustieteen tohtoriohjelmalla

Työn ohjaajat

Mia Korpiola, professori
Turun yliopisto

Kirsi Vainio-Korhonen, professori
Turun yliopisto

Anna Kuismin, dosentti
Helsingin yliopisto

Tarkastajat

Arja Rantanen, FT

Jussi Sallila, OTT

Vastaväittäjä

Arja Rantanen, FT

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Kansikuva: Sigfrid August Keinänen, Käräjäsalin etuhuoneessa, 1880, öljy kankaalle, 91 × 123 cm Kansallisgalleria / Ateneumin taidemuseo. Kuva: Kansallisgalleria / Hannu Aaltonen

ISBN 978-951-29-9660-5 (Painettu/PRINT)

ISBN 978-951-29-9661-2 (PDF)

ISSN 0082-6987 (Print)

ISSN 2343-3191 (Online)

Painosalama, Turku, Suomi 2024

Hillalle ja Saimille

TURUN YLIOPISTO

Oikeustieteellinen tiedekunta

Oikeushistoria

TUOMAS JUSSILA: Kunta ja kärjäsalit – Oikeudellinen pääoma Ilmajoen pitäjässä 1860–1890

Väitöskirja, 291 s.

Oikeustieteen tohtoriohjelma

Toukokuu 2024

TIIVISTELMÄ

Väitöskirjani käsittelee maallikoiden oikeudellista tietotaitoa 1800-luvun suomalaisella maaseudulla. Pohjoismaiselle oikeuskulttuurille on perinteisesti ollut ominaista maallikkovaltaisuus, joka on ollut seurausta muun muassa roomalaisen oikeuden hitaasta reseptiosta, koulutetun juristikunnan harvalukuisuudesta sekä paikallisten kielten käytöstä oikeuden kielenä.

Oikeudellisen tietotaidon käsite ei rajoitu ainoastaan varsinaiseen oikeudelliseen osaamiseen. Oikeudellinen tietotaito merkitsee oikeudelliseen työhön sidoksissa olevaa luku-, kirjoitus-, lasku- tai puhetaitoa. Käsitteen sisältö on sidoksissa tiettyyn kontekstiin. Eri aikoina, eri oikeusjärjestelmissä ja oikeuskulttuureissa käsitteelle annetut merkitykset poikkeavat toisistaan.

Tutkimukseni kontekstin muodostavat paikallishallinto ja oikeusjärjestelmä. Keskiössä ovat kunnallishallinnossa ja kihlakunnanoikeudessa oikeudellista ja hallinnollista työtä tehneet maallikot. Tutkimukseni kohteena on Vaasan hovioikeuden alaisen Ilmajoen tuomiokunnan Ilmajoen kärjäkunta vuosina 1860–1890. Kyseisenä ajanjaksona maaseudun paikallishallinnossa valta siirtyi seurakunnilta kunnille ja Suomen oikeus- ja hallintojärjestelmän kieli vaihtui ruotsista suomeksi.

Tutkimuksessani on kyse suomalaisen oikeusjärjestelmän sosiaalishistoriasta. Vastaan kolmeen tutkimustehtävään: 1.) Mitä maallikoiden oikeudellinen pääoma merkitsi suomalaisella 1800-luvun lopun maaseudulla? 2.) Keitä olivat ne henkilöt, joilla maaseudulla oli oikeudellista pääomaa? 3.) Millainen sosiaalinen rakenne maallikoiden oikeudellisella pääomalla oli Ilmajoen pitäjässä?

Väitöskirjani edustaa ”ulkoista oikeushistoriaa” eli tutkimuksen kohteena ovat oikeudelliset toimijat sekä heidän asemansa yhteiskunnassa. Tutkimukseni metodologiset työkalut on lainattu prosopografian tutkimusperinteestä. Tiivistetysti prosopografia merkitsee tiettyä ihmisryhmää yhdistävien kollektiivisten ja yleisten piirteiden tutkimusta. Väitöskirjani sijoittuu prosopografian ”bourdieulaiseen traditioon” eli tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen muodostaa ranskalaisen sosiologin Pierre Bourdieun käsitteistö. Tutkimukseni tärkeimpiä aineistoja ovat laki- ja asetustekstit, Ilmajoen kärjäkunnan tuomio- ja perukirjat sekä erilaiset väestötietoaineistot, kuten rippi- ja henkikirjat.

Tutkimukseni osoittaa, että suomalaisella 1800-luvun lopun maaseudulla oikeudellinen ja hallinnollinen työ olivat vahvasti sidoksissa sosiaaliseen taustaan sekä yhteiskunnalliseen asemaan. Muotoilen oikeudellisen tietotaidon käsitteen pohjalta

oikeudellisen pääoman käsitettä, joka koostuu kulttuurisesta, taloudellisesta ja sosiaalisesta pääomasta.

Kuntakokousten esimiesten selkeä enemmistö kuului talollisväestöön. Kuntien toimeenpanovaltaa käyttäneiden kunnallislautakuntien johdossa sosiaalinen jakauma oli selkeästi monipuolisempi ja erityisesti lukkareilla oli useissa kunnissa suuri merkitys. Kunnallishallinnossa tarvittavan oikeudellisen pääoman merkitys ja sisällöt muuttuivat vuosien 1860–1890 välillä. Kunnallishallintoon siirtyminen merkitsi useissa kunnissa myös kielenvaihdosta, jossa suomen kieli vakiintui paikallishallinnon kieleksi. Kokonaisuutena kunnallishallintoon siirtyminen merkitsi paikallishallinnon tuntuva byrokraatisoitumista, jonka myötä kirjallinen kulttuuri otti maaseudun arkielämässä aiempaa vankemman jalansijan.

Kihlakunnanoikeutta koskevat tutkimustulokset osoittavat, että maaseudun kärjäsaaleissa työtehtävät jakautuivat selkeästi tietyn sosiaalisen rakenteen mukaisesti. Lautamiehiksi valittiin talollistaustaisia henkilöitä ja poikkeukset olivat hyvin harvinaisia. Maaseudun asianajossa tietyt sosiaaliryhmät hoitivat usein tietynlaisia juttutyyppisiä. Merkittävimmät asiamiehinä toimineet maallikot olivat lautamiehiä sekä nimismiesten apulaisia. Perukirja-aineisto osoittaa, että perukirjan kirjoittamiseen pystyviä henkilöitä oli Ilmajoen pitäjässä runsaasti myös kunnallishallinnon ja kärjäsalin ulkopuolella. Tutkimustulos merkitsee sitä, että oikeudellisen tietotaidon resurssit olivat suomalaisessa 1800-luvun yhteiskunnassa suuremmat kuin aiemmin on oletettu.

Oikeudellisen pääoman merkitys muuttui 1860-luvulta 1890-luvulle tultaessa. Suomalaisella 1800-luvun lopun maaseudun tärkeimmät oikeudellista osaamista vaatineet maallikkotehtävät liittyivät useimmiten tavalla tai toisella kunnallishallinnon tai kihlakunnanoikeuden piiriin. Vielä 1860-luvulla ruotsin kieli oli erottamaton osa oikeudellista pääomaa, mutta 1890-luvulle tultaessa sen merkitys väheni. Ruotsin kielen menettäessä painoarvoaan sen tilalle nousivat aiempaa korkeammat vaatimukset suomen kielen kirjallisissa taidoissa. Taloudellisen pääoman näkökulmasta oikeudellinen työ merkitsi suomalaisella maaseudulla maallikoille usein merkittävää sivuansiota, mutta ainoastaan hyvin harva kykeni elättämään itsensä sen avulla. Useisiin maaseudun maallikkotehtäviin myös vaadittiin jo lähtökohtaisesti taloudellista pääomaa. Tutkimukseni valottaa myös sosiaalisen pääoman eli sosiaalisten verkostojen merkitystä oikeudellisessa työssä. Toisin sanoen varsinainen oikeudellinen osaaminen eli kulttuurinen pääoma oli lopulta vain yksi oikeudellisen pääoman osatekijöistä.

ASIASANAT: Oikeushistoria, Suomen historia, Oikeudellinen tietotaito, Prosopografia, Bourdieu

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Law

Legal history

TUOMAS JUSSILA: Kunta ja käräjäsali – Oikeudellinen pääoma Ilmajoen pitäjässä 1860–1890

Doctoral Dissertation, 291 pp.

Doctoral Programme in Law

May 2024

ABSTRACT

My doctoral thesis examines the legal literacy of lay people in the Finnish countryside in the 19th century. The Nordic legal culture has traditionally been characterised by a lay dominance, which has been the result of, among other things, the slow reception of Roman law, the scarcity of a trained legal profession and the use of local languages as the language of law.

The concept of legal literacy is not limited to actual legal knowledge. Legal literacy refers to reading, writing, arithmetic or speech skills linked to legal work. The content of the concept is contextual. The meanings given to the concept differ in different times, legal systems and legal cultures.

The context of my research is local government and the legal system. The focus is on lay people who have performed legal and administrative work in municipal administration and the circuit court. The subject of my research is the Ilmajoki court district of the Ilmajoki jurisdiction under the Vaasa Court of Appeal between 1860 and 1890. During this period, the power in rural local government was transferred from parishes to municipalities and the language of the Finnish legal and administrative system changed from Swedish to Finnish.

My research is about the social history of the Finnish legal system. I will answer three research questions: 1.) What did lay legal capital mean in the Finnish countryside at the end of the 19th century? 2.) Who were the people who had legal capital in rural areas? 3.) What was the social structure of the legal capital of the lay people in the parish of Ilmajoki?

My doctoral thesis represents "external legal history", i.e. the study of legal actors and their position in society. The methodological tools of my research are borrowed from the prosopographical research tradition. In a nutshell, prosopographics is the study of the collective and general traits that unite a group of people. My doctoral thesis is situated in the "Bourdieu tradition" of prosopography, i.e. the theoretical framework of my research are the concepts of the French sociologist Pierre Bourdieu. The most important materials in my research are legal and decree texts, the verdict records and estate inventories of the Ilmajoki court district, and various demographic data, such as parish and population registers.

My research shows that in the Finnish countryside of the late 19th century, legal and administrative work was strongly linked to social background and social status. Based on the concept of legal literacy, I will formulate the concept of legal capital, which consists of cultural, economic and social capital.

A clear majority of the leaders of local councils were farm owners. In the municipal boards that exercised executive power of the municipalities, the leaders' social composition was clearly more diverse, and in several municipalities the parish clerks, in particular, played a major role. The meaning and content of the legal capital needed in municipal administration changed between 1860 and 1890. In several municipalities, the transition to municipal administration also meant a change of language, with Finnish becoming the language of the local government. Overall, the transition to municipal administration meant a marked bureaucratisation of local administration, with literary culture taking a more firm foothold in everyday rural life.

The results of the research on the circuit court show that in rural courtrooms, there was a clear distribution of work according to a particular social structure. Farm owners were elected as jurors and exceptions were very rare. In rural advocacy, certain social groups often handled certain types of cases. The most important laymen who acted as agents were the jurors and assistants to the rural police chiefs. The estate inventory records show that there were plenty of people capable of writing an estate inventory in the Ilmajoki parish, also outside the municipal administration and the courtroom. The result means that the resources of legal literacy in Finnish society in the 19th century were greater than previously assumed.

The importance of legal capital changed from the 1860s to the 1890s. In the Finnish countryside at the end of the 19th century, the most important lay tasks requiring legal skills were mostly related, in one way or another, to municipal administration or circuit court. In the 1860s, the Swedish language was still an integral part of the legal capital, but towards the 1890s its importance declined. As Swedish lost its importance, it was replaced by higher standards in Finnish writing skills. From the point of view of economic capital, legal work in the Finnish countryside often meant a significant side income for lay people, but only very few were able to support themselves with it. Many rural lay tasks also required financial capital from the outset. My research also sheds light on the importance of social capital, or social networks, in legal work. In other words, actual legal knowledge, or cultural capital, was ultimately only one of the components of legal capital.

(Translation by Elina Eskola)

KEYWORDS: Legal history, Finnish history, legal literacy, prosopography, Bourdieu

Kiitokset

*Pientä ja hidasta, kaikki maailman työ.
Ja kuitenkin se on tehtävä, ymmärrettävä kaikki
kahteen kertaan, ensin väärin, ja sitten oikein.*

Pentti Saaritsa

Tutkimusta tehdessä olen ymmärtänyt paljon – ensin väärin ja sitten toivottavasti myös jotakin oikein. Tutkimustyö lautamiesten ja kyytirättärien jäljillä on paikoitellen tuntunut todella pieneltä ja hitaalta – mutta myös tärkeältä. Ymmärrän itse tutkimukseni kartoittavan suomalaisen oikeusvaltion sosiaalishistoriaa sekä sen historiallisia juuria. Koen asian tärkeäksi, sillä viimeksi kuluneet vuodet Euroopassa ovat osoittaneet, että mitään ei voi pitää itsestäänselvyytenä.

Koko väitöskirjaa ei olisi olemassa ilman professori Mia Korpiolaa ja hänen johtamaansa projektia ”Legal Literacy in Finland ca. 1750–1920: A Case of Popular Legal Learning in Premodern Europe”. Lämmin kiitos Mialle kaikesta tuesta sekä johdattamisesta oikeushistorian pariin. Oma edelleen melko tuoretta suhdettani oppialaan voi luonnehtia Humphrey Bogartia lainaten: ”I think this is the beginning of a beautiful friendship”.

Haluan lausua lämpimät kiitokset myös projektin tutkijoille Anna Kuisminille, Kirsi Vainio-Korhoselle ja Marianne Vasara-Aaltoselle. Mian lisäksi Anna ja Kirsi ovat myös toimineet väitöskirjani ohjaajina.

Tutkijan työ on tunnetusti välillä yksinäistä puurtamista. Omien valintojen lisäksi työhön vaikuttavat myös ulkoiset tekijät, joista tutkimukseni kannalta ehdottomasti merkittävin on ollut COVID-19 pandemia, joka vaikutti sekä työni sisältöön että rakenteeseen. Tästä huolimatta lopullinen vastuu on tietenkin tutkijalla itsellään, mutta Mikael Agricolan sanoin: ”Ele polghe Kiria quin Sica. waicka henes on wehe wica”.

Kiitän Turun yliopiston oikeustieteellistä tiedekuntaa, joka on ottanut historian-tutkijan lämpimästi vastaan. Väitöskirjatutkijaksi olen ollut poikkeuksellisen onnellisessa asemassa, sillä olen voinut tehdä työtäni taloudellisista huolista vapaana. Ensimmäiset vuodet sain työskennellä Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa ”Legal Literacy in Finland ca. 1750–1920: A Case of Popular Legal Learning in

Premodern Europe (LegalLiFin, nro 309055)”. Projektin päätyttyä työtäni ovat rahoittaneet *Alfred Kordelinin säätiö*, *Turun yliopistosäätiö*, *Maaliskuun 25 päivän rahasto* sekä *Turun yliopisto*. Toivon myös, että tämä väitöskirja lunastaa ne odotukset, joita *Kunnallisalan kehittämissäätiöllä* oli lähes kymmenen vuotta sitten myöntämälleen stipendille, joka mahdollisti tutustumisen kunnallishallinnon varhaisiin vaiheisiin.

Kiitän Arja Rantasta ja Jussi Sallilaa lupautumisesta työni esitarkastajiksi, sekä heidän antamistaan rakentavista kommentteista, jotka paransivat lopputulosta merkittävästi. Arja Rantaselle erityiskiitos lupautumisesta vastaväittäjäkseni.

Tämänkaltaista tutkimusta ei olisi mahdollista toteuttaa yhden ihmisen voimin. Asiamies- ja perukirja-aineistojen kokoamisessa Anita Geritzin apu on ollut korvaamatonta. Tutkimuksen taulukot ja kuviot olisivat jääneet syntymättä ilman Hermanni Jussilan apua. Matleena Sopanen on lukenut ja kommentoinut koko työn kannesta kanteen, minkä seurauksena tutkimukseni kieliasu on parantunut merkittävästi. Kiitos myös kaikille muille tutkimusta eri aikoina kommentoineille – erityisesti Jussi Lahtisen kommentit ovat auttaneet hiomaan argumentaatiota terävämmäksi.

Tutkimuksen taitosta ja painamisesta on huolehtinut joustavasti ja ammattitaidolla Painosalama Oy.

Kiitos vanhemmilleni Pirkko ja Hermanni Jussilalle, joiden tuki tutkijantaipaleellani on ollut sekä henkistä, että aineellista pääomaa. Kiitos kuuluu myös kaikille niille ystäville, jotka ovat välillä pakottaneet puhumaan muustakin kuin tutkimuksesta.

Lähimpänä väitöskirjatyön iloissa ja suruissa on kuitenkin elänyt perheeni. Suurimman tuen olen saanut puolisoiltani Marialta.

Maria, Hilla ja Saimi – kiitos, että olette!

Tampereen Viialassa vapunpäivänä 2024,
Tuomas Jussila

Sisällys

Tiivistelmä	4
Abstract	6
Kiitokset	8
Sisällys	10
I Johdanto – Kunta, kärjäsalin ja oikeudellinen pääoma	15
1.1 Johdanto – Oikeudellinen tietotaito ja oikeudellinen pääoma	15
1.1.1 Tutkimuksen aihe – Oikeudellinen tietotaito ja maallikot	15
1.1.2 Oikeushistoria, prosopografinen tutkimusperinne ja -metodi	19
1.1.3 Oikeudellinen pääoma ja tutkimustehtävät	23
1.1.4 Aineistot, rakenne ja rajaukset	27
1.2 Oikeushistoriallinen konteksti ja tutkimuskohde	30
1.2.1 Paikallishallinto ja oikeusjärjestelmä	30
1.2.2 Oikeudellinen professio – Lainoppineet ja maallikot	34
1.2.3 Ilmajoen pitäjä – Seurakunta, kärjäkunta ja kansalaisyhteiskunta	38
II Kunta	46
2.1 Kunnallisasetus ja sen toimeenpano Ilmajoen pitäjässä	46
2.1.1 Kunnallisasetuksen tausta ja sisältö	46
2.1.2 Kuntien perustaminen Ilmajoen pitäjän alueella	51
2.1.3 Kunnallishallinnon vuodenvuoro 1865–1890	58
2.2 Kunnallislain muutokset 1800-luvulla	62
2.3 Kunnallishallinto prosopografisena joukkona	65
2.3.1 Kunnallishallinnon sosiaalinen tausta	65
2.3.2 Kuntakokouksen esimiehet – Talolliset vallankahvassa	69
2.3.3 Kunnallislautakunnat – Lukkarit toimeenpanevana voimana	75
2.4 Kunnallishallinto ja oikeudellisen pääoman reuna-ehdot	82
2.4.1 Kunnallishallinto ja oikeudellisen pääoman lähteet	82
2.4.2 Taloudellinen pääoma – Kunnallisten tehtävien palkkaus	87
2.4.3 Kunnallishallinto ja kielitaito kulttuurisena pääomana ..	92

2.5	Kunnankirjurit – Kirjoitustaito kulttuurisena pääomana	96
2.5.1	Pitäjänkirkureista kunnankirkureihin	96
2.5.2	Ilmajoen kunta	98
2.5.3	Seinäjoen ja Peräseinäjoen kunnat	102
2.5.4	Kauhajoen, Kurikan ja Jalasjärven kunnat	105
2.6	Kunnallishallinto ja valtiopäivämiehet	108
2.7	Kunnallishallinto ja oikeudellinen pääoma	112

III	Käräjäsali	115
3.1	Käräjäsalin työnjako ja vuodenkierto	115
3.1.1	Käräjäsalin työnjako – Lainoppineet ja maallikot	115
3.1.2	Käräjäpaikat Ilmajoen kärjäkunnassa	117
3.1.3	Käräjäpäivät ja käräjillä käsitellyt asiat	124
3.2	Lainoppineet – Tuomarikunta ja kruunun virkamiehet	129
3.2.1	Tuomari Paul Ludvig Roschier 1864–1874	129
3.2.2	Tuomari Karl Henrik Skog 1874–1895	133
3.2.3	Hovioikeuden auskultantit	135
3.2.4	Kruunun virkamiehet	136
3.2.5	Nimismiehet Reinius, Jernberg ja Huldén	139
3.3	Lainoppineiden merkitys maallikoiden oikeudelliselle pääomalle	142
3.4	Maallikkotuomarit – Lautamiesinstituutio 1800-luvulla	144
3.5	Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehet prosopografisena joukkona	149
3.5.1	Lautakuntien kokoonpanot ja lautamiesten asuinpaikat	149
3.5.2	Lautamiesten valinta ja sosiaalinen tausta	156
3.5.3	Lautamiesten palvelusvuodet ja herastuomarit	164
3.6	Lautamiesinstituutio ja oikeudellisen pääoman reunaehdoja	169
3.6.1	Lautamiehet ja oikeudellisen pääoman lähteet	169
3.6.2	Taloudellinen pääoma – Lautamiesten palkkaus vuoden 1886 asetuksen jälkeen	172
3.7	Maanjako-oikeuksien lautamiehet	176
3.8	Lautamiehet ja oikeudellinen pääoma	180
3.9	Kärjäkunnan oikeudenpalvelijat	182
3.9.1	Nimismiesten apulaiset eli ”alhaisemmat kruununpalvelijat”	182
3.9.2	Kyytirättäri-instituutio	186
3.9.3	Ilmajoen nimismiespiirin rätärät	188
3.9.4	Jalasjärven ja Kurikan nimismiespiirien rätärät	192
3.9.5	Vanginkuljettajat ja profossit	195
3.10	Maalaispoliisin perustaminen	199
3.10.1	Asetus maalaispoliisin perustamisesta	199
3.10.2	Ilmajoen pitäjän ensimmäiset poliisit	203
3.11	Oikeudenpalvelijat ja oikeudellinen pääoma	207
3.12	Nurkkasihteerien ammattikunta – Asiamiehet ja kirjurit	209
3.12.1	Asiamiehet ja asiamiesaineisto	209
3.12.2	Asiamiesten sosiaalinen tausta	212
3.12.3	Ammattiasioitsijat – Winterbäck ja Åberg	219
3.13	Perukirjat ja kirjurit	225
3.13.1	Perukirja-aineisto	225

3.13.2 Perukirjojen kirjurit.....	227
3.14 Kirjurit ja oikeudellinen pääoma.....	230
IV Oikeudellinen pääoma Ilmajoen pitäjässä.....	233
Lähteet ja kirjallisuus	240
Arkistolähteet	240
Verkkolähteet	244
Painetut lähteet	245
Tutkimuskirjallisuus	248
Liitteet.....	264

Taulukkoluetelo

Taulukko 1.	Ilmajoen pitäjän väestö 1860–1890.....	42
Taulukko 2.	Suostuntaveroa maksaneiden osuus väestöstä Ilmajoen pitäjän väestöstä (sulkeissa maksajaa kohti maksettu summa).	43
Taulukko 3.	Köyhänapua saaneiden henkilöiden osuus väestöstä Ilmajoen pitäjässä vuosina 1881, 1883, 1885 ja 1887.....	44
Taulukko 4.	Kuntien perustaminen Ilmajoen pitäjässä 1860-luvulla.....	57
Taulukko 5.	Kuntakokoukset Ilmajoen pitäjässä 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 (sulkeissa käsiteltyjen asioiden määrä).	59
Taulukko 6.	Kunnallislautakuntien kokoukset ja käsiteltyjen asioiden määrä Ilmajoen ja Seinäjoen kunnissa vuosina 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889.	61
Taulukko 7.	Kuntakokousten ja kunnallislautakuntien esimiesten sosiaalinen tausta kuntien perustamisesta vuoteen 1890.	66
Taulukko 8.	Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiesten syntymäpaikat kuntien perustamisesta vuoteen 1890 (kuntakokousten ja kunnallislautakuntien esimiehet).....	67
Taulukko 9.	Keskimääräinen aloitus- ja lopetusikä kunnallishallinnossa kuntien perustamisesta vuoteen 1890.	68
Taulukko 10.	Keskimääräiset palvelusvuodet kunnallishallinnossa kuntien perustamisesta vuoteen 1890.....	68
Taulukko 11.	Kunnallishallinnon palvelusvuodet ja sosiaaliryhmät kuntien perustamisesta vuoteen 1890 (kuntakokousten ja kunnallislautakuntien esimiehet).....	69
Taulukko 12.	Kuntakokousten esimiesten sosiaalinen tausta kuntien perustamisesta vuoteen 1890.....	70
Taulukko 13.	Kuntakokousten varaesimiesten sosiaalinen tausta kuntien perustamisesta vuoteen 1890.....	71
Taulukko 14.	Kunnallislautakuntien esimiesten sosiaalinen tausta kuntien perustamisesta vuoteen 1890.....	76
Taulukko 15.	Kunnallislautakuntien varaesimiesten sosiaalinen perustamisesta vuoteen 1890.	76
Taulukko 16.	Käräjäasiat Ilmajoen kärjäkunnassa vuosien 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 talvi- ja syyskäräjillä.	123
Taulukko 17.	Käräjätalojen sijainti kylittäin 1805–1889 Ilmajoen kärjäkunnassa.	124
Taulukko 18.	Ilmajoen kärjäkunnan kärjätalot vuosina 1805–1889....	127
Taulukko 19.	Varsinaiset ja ilmoitusasiat kärjävuosina 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889.....	128
Taulukko 20.	Ilmajoen tuomiokunnan auskultantit vuosina 1864– 1889.	136
Taulukko 21.	Ilmajoen kärjäkunnan lautamiesten asuinpaikat 1805– 1889 (mediaaniluku).	154
Taulukko 22.	Lautamiesten väestöön suhteutettu lukumäärä Ilmajoen pitäjässä vuonna 1890.....	155

Taulukko 23.	Asiamiestehtävien keskiarvo sosiaaliryhmittäin (kirjureiden kohdalla sulkeissa asiamies Winterbäckin tekemät asiamiehen tehtävät).....	219
Taulukko 24.	Käräjäasiat Ilmajoen kärjäkunnassa vuosien 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 talvi- ja syyskäräjillä (sulkeissa talvi- ja syyskäräjien asiat).....	265
Taulukko 25.	Asiamiehet Ilmajoen kärjäkunnassa vuosien 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 talvi- ja syyskäräjillä (sulkeissa talvi- ja syyskäräjien asiat).....	266
Taulukko 26.	Asiamiesten sosiaalinen tausta Ilmajoen kärjäkunnassa (kirjureiden kohdalla sulkeissa asiamies Winterbäckin osuus).....	267
Taulukko 27.	Asiamiestehtävien määrät sosiaaliluokittain.....	268
Taulukko 28.	Perukirjojen kirjoittajat Ilmajoen pitäjässä 1864–1889.....	269
Taulukko 29.	Ahkerimmat perukirjan kirjoittajat Ilmajoen pitäjässä 1864–1889.....	270
Taulukko 30.	Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890.....	271
Taulukko 31.	Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehet 1805–1889.....	279
Taulukko 32.	Ilmajoen kärjäkunnan käräjien tiedot 1805–1889.....	283

Kuvioluettelo

Kuvio 1.	Käräjien kesto Ilmajoen kärjäkunnassa vuosina 1864–1889.....	125
Kuvio 2.	Ilmajoen kärjäkunnan tuomiokirjojen kieli kärjävuosina 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889.....	144
Kuvio 3.	Ilmajoen kärjäkunnan lautamiesten lukumäärä 1805–1889.....	152
Kuvio 4.	Ilmajoen kärjäkunnan lautakuntien keski-ikä 1805–1889.....	165
Kuvio 5.	Asiamiesten käyttö Ilmajoen kärjäkunnassa vuosien 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 talvi- ja syyskäräjillä.....	210
Kuvio 6.	Yleisimmät käräjillä käsitellyt asiat, joissa käytettiin asiamiestä.....	211
Kuvio 7.	Asiamiestehtävien jakaantuminen eri sosiaaliryhmien välillä (Kirjureiden ryhmässä Winterbäckin osuus mustalla värillä).....	212
Kuvio 8.	Lautamiesten hoitamat asiamiestehtävät juttutyypeittäin.....	213
Kuvio 9.	Talollisten hoitamat asiamiestehtävät juttutyypeittäin.....	214
Kuvio 10.	Rättäreiden hoitamat asiamiestehtävät juttutyypeittäin.....	215
Kuvio 11.	Nimismiesten hoitamat asiamiestehtävät juttutyypeittäin.....	216
Kuvio 12.	Lainoppineiden hoitamat asiamiestehtävät juttutyypeittäin.....	218
Kuvio 13.	Winterbäckin hoitamat asiamiestehtävät juttutyypeittäin.....	220

I Johdanto – Kunta, käräjäsali ja oikeudellinen pääoma

1.1 Johdanto – Oikeudellinen tietotaito ja oikeudellinen pääoma

1.1.1 Tutkimuksen aihe – Oikeudellinen tietotaito ja maallikot

Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* (1870) on ohittamaton kuvaus suomalaisen 1800-luvun maaseudun sosiaalisista ja taloudellisista reunaehdoista, mutta romaani sivuaa useassa kohdin myös oikeudellisen työn historiaa. Teoksen lopussa yhteiskunnan kanssa vastakkain olleet veljekset asettuvat aloilleen ja löytävät oman paikkansa niin Jukolan kylässä kuin pitäjänkin alueella. Sovintoa korostaa se, että Aapo ja Eero saavat hoidettavakseen tärkeitä luottamustehtäviä: ”Lautamies Mäkelän kuoltua ken astui hänen sijaansa? Jukolan Aapo, aina sowinnon ja oikeuden mies. Ken, wanhan jahtiwoudin kuoltua, ylennettiin tähän arwoon? Eero Juhani-poika Wuohenkalma, wikkela mies: taisi lukea, taisi kirjoittaa, ja wieläpä hänelle sanomalehtikin kerran wiikossa singahteli Turusta.”¹

Aapon ja Eeron haltuunsa saamat lautamiehen ja jahtivoudin tehtävät ovat monelta osin kirjoittamaton osa suomalaista oikeus- ja hallintohistoriaa. Lautamiehen tehtävässä, samoin kuin erilaisissa nimismiehen apulaisen, kuten siltavoudin virassa, vaadittiin 1800-luvun maalaisyhteisön kontekstissa vankkaa oikeudellista osaamista. Seurakuntahallinnon kirkkoväärtin ja kuudennusmiesten virkojen ohella edellä mainitut tehtävät olivat tavalliselle maaseudun rahvaalle ainoa keino päästä mukaan oikeus- ja hallintojärjestelmän työhön. Hallinnollisten työntekijöiden lisäksi 1800-luvun suomalaisen maaseudun oikeuskulttuuriin kuuluivat erottamattomasti erilaiset kirjurit ja ”nurkkasihteerit”, joihin turvaututtiin esimerkiksi silloin, kun tarvittiin asiameistä käräjille tai perukirjan kirjoittajaa. Kaikkia näitä tehtäviä hoitivat

¹ Kivi 1870c, 300.

maallikot eli henkilöt, joilla ei ollut varsinaista oikeudellista tai hallinnollista koulutusta työhön.

Tutkimukseni lähtökohta on 1860-luvulla, Kiven romaanissaan kuvaaman alkavan yhteiskunnallisen murroksen aikakaudella. Kun *Seitsemän veljestä* ilmestyi vuonna 1870, siinä kuvattu maailma oli jo osittain hävinnyt. Lautamiesten ja jahtivoutien virat olivat kyllä olemassa, mutta paljon oli myös muuttunut. Heikki Wariksen mukaan pysyvyys ja staattisuus olivat suomalaisen yhteiskunnan leimaavia piirteitä 1800-luvun puoliväliin saakka, mutta 1860- ja 1870-luvut toivat mukanaan muun muassa liberalismiin aatevirtaukset, henkiin herätetyt valtiopäivät, elinkeinovapauden, industrialismiin murroksen, virinneen ulkomaankaupan, rahatalouteen siirtymisen, kehittyneet liikenneyhteydet, maatalouden murroksen, kiihtyvän muuttoliikkeen maalta kaupunkiin ja työväenluokan muodostumisen sekä kansallisen liikkeen syntymisen. Wariksen tulkinnan mukaan: ”Nyky päivän suomalainen yhteiskunta alkoi hahmoutua tämän uuden aikakauden murtautuessa esiin”.²

Wariksen luettelemien muutosten rinnalle voi nostaa myös paikallishallinnon uudistamisen, jonka myötä maallinen valta siirtyi kirkolta kunnallishallinnon tehtäväksi, sekä oikeusjärjestelmän vaihteittain edenneen kielenvaihdoksen. Yhteiskunnan muutosten taustalla oikeudellinen sääntely otti kontrolliinsa yhä useampia yhteiskunnan osa-alueita, mikä kasvatti luku- ja kirjoitustaidon merkitystä entisestään. Yhteiskunnan kiihtyvä ”oikeudellistuminen”³ oli seurausta 1860-luvulla virinneestä valtiopäivätoiminnasta, johon liittyi olennaisesti oikeus- ja hallintojärjestelmän kielen asteittainen vaihtuminen ruotsista suomeksi vuoden 1863 kielireskriptistä alkaen. Yhteiskunta oli murroksessa, ja muutokset koskivat myös oikeudellista ja hallinnollista työtä, jonka osaamista vaadittiin yhä laajemmilta väestönsiltä. Tätä osaamista kutsutaan oikeudelliseksi tietotaidoksi.

Työni tavoitteena on tutkia oikeudellisen tietotaidon käsitteen avulla maaseudulla tehtyä oikeudellista ja hallinnollista työtä sekä sen tekijöitä. Ensisijaisena kiinnostuksen kohteenani ovat maallikot, heidän tekemänsä hallinnollinen ja oikeudellinen työ sekä työnkuvan muutos 1860–1890-lukujen välillä. Maantieteellisesti tutkimukseni sijoittuu Vaasan läänissä sijaitsevaan Ilmajoen pitäjään. Vuosina 1805–

² Waris 1948, 13–20. Ks. myös Waris 1974, 9–17; Haapala & Lloyd 2018, 10–11.

³ Oikeudellistumisen käsitteellä viitataan Kaijus Ervastian määritelmään, jonka mukaan se merkitsee “[...] säädösten, oikeudenkäyntien ja lakimiesten määrän lisääntymiseen sekä siihen, että oikeus tunkeutuu yhä laajemmin elämäalueille, jotka aiemmin ovat olleet vähän säänneltyjä tai sääntelemättömiä”. Ervasti, Kaijus, Tieteen termipankki, Oikeustiede, ”oikeudellistuminen”. Oman tulkintani mukaan 1860-luvulla uudelleen virinnyt ja säännöllistynyt valtiopäivien koolle kutsuminen ja niiden lainsäädäntötyö käy erinomaisena esimerkkinä yhteiskunnan oikeudellistumisesta, vaikka käsitteellä onkin oikeussosiologisessa kirjallisuudessa yleensä viitattu myöhäisempiin ajankohtiin.

1889 Ilmajoen pitäjä oli alueellisesti yhtenäinen Ilmajoen kärjäkunnan kanssa, joka oli osa laajempaa Ilmajoen tuomiokuntaa. Vuoden 1865 kunnallisasetuksen myötä pitäjään perustettiin kuusi kuntaa: Ilmajoki, Seinäjoki, Peräseinäjoki, Kauhajoki, Kurikka ja Jalasjärvi. Ilmajoen pitäjä oli suuri sekä pinta-alaltaan että väestöltään ja aikalaiset kuvailivat sen olevan ”[...] awara ja kansakas kuni Saksanmaan herttua-kunta [...]”⁴

Oikeudellinen tietotaito on käänös englanninkielisestä käsitteestä ”Legal Literacy”. Mia Korpiola on jäljittänyt käsitteen historian yltävän vähintään 1940-luvulle ja sen määritelmät ovat eri aikoina vaihdelleet juristien erityisammattitaidosta kansalais-taidoiksi katsottavaan osaamiseen. Esimerkiksi James Boyd Whiten mukaan “[Legal] Literacy of this sort is the object of professional education and requires full-time immersion in the legal culture.”⁵ Akateemista oppineisuutta korostavalle näkemykselle täysin vastakkaisen määritelmän oikeudellisen tietotaidon käsitteelle ovat antaneet tutkijat, jotka ovat painottaneet oikeudellisen tietotaidon merkitystä kansalaistaitona ja sen mahdollisuuksia esimerkiksi köyhyyteen liittyvien ongelmien ratkaisemisessa.⁶

Oikeushistorian näkökulmasta ehkä hyödyllisimmän määritelmän oikeudellisen tietotaidon käsitteestä on tehnyt Mary Sarah Bilder, jonka määritelmän mukaan se merkitsee oikeudelliseen työhön sidoksissa olevaa luku-, kirjoitus- tai puhetaitoa. Bilder käsitteli tutkimuksessaan 1600-luvun Pohjois-Amerikan siirtokuntien oikeudellista työtä. Omien sanojensa mukaan hän halusi purkaa dikotomiaa oikeudellista työtä tehneiden maallikoiden ja ammattilaisten välillä ja nostaa sen sijaan varsinaisen oikeudellisen osaamisen tutkimuksen kohteeksi.⁷ Korpiolan määritelmässä oikeudellinen tietotaito (Legal Literacy) ei rajoitu ainoastaan puhtaasti oikeudellisiin taitoihin, sillä siihen kuuluu oletusarvoisesti myös muuta osaamista, kuten luku- ja kirjoitustaito tai kyky laatia oikeudellisia dokumentteja.⁸ Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että oikeudellisen tietotaidon käsitteen sisältö on tiukasti sidoksissa kontekstiin. Eri aikoina, eri oikeusjärjestelmissä ja oikeuskulttuureissa käsitteelle annetut merkitykset poikkeavat toisistaan huomattavasti.

Oikeudellisen tietotaidon käsitteen toistaiseksi laaja-alaisin sovellus on Korpiolan toimittama teos *Legal Literacy in Premodern European Societies* (2019). Sen lähtökohtana oli tutkia oikeudellisen tietotaidon ääripäiden eli oikeudellisen työn

⁴ *Suometar*, 01.05.1857, nro 17, s. 1.

⁵ Boyd 1983, 155.

⁶ Korpiola 2019, 5; Boyd 1983; ks. myös Bunn et al. 1945; Tapp & Levine 1974. Oikeudellisen tietotaidon käsittehistoriasta laajemmin, ks. Korpiola 2019, 1–16.

⁷ Bilder 1999, 51. Bilder laajensi artikkelinsa teemaa myöhemmin monografiassa *The Transatlantic Constitution. Colonial Legal Culture and the Empire*. Monografiassa Bilder tekee eron ”lakia harjoittavien” (Legal Practitioners) ja ”lakilukutaitoisten” (Legal Literates) välillä. Ks. Bilder 2004.

⁸ Korpiola 2019, 4, 6.

ammattilaisten ja täysin lakia tuntemattomien henkilöiden väliin jäävää harmaata aluetta. Teoksen lisäksi käsitettä on hyödynnetty useissa artikkeleissa.⁹ Läheisiä yhtymäkohtia oikeudellisen tietotaidon käsitteeseen voi löytää myös Jane Burbankin tutkimuksesta *Russian Peasants Go to Court. Legal Culture in the Countryside, 1905–1917*, joka käsitteli maaseudun oikeuskulttuuria keisarillisella Venäjällä. Tutkimuksessaan Burbank ymmärtää oikeuskulttuuriin sosiaalisesti käytännöksi, jossa yhdistyvät oikeuden historiallinen, prosessuaalinen ja sosiaalinen puoli.¹⁰ Burbankin tavassa painottaa oikeuskulttuurin eri puolia voi nähdä selkeitä yhteneväisyyksiä Bilderin ja Korpiolan ajatusten kanssa.

Oikeudellisen tietotaidon käsitteen rajat ulottuvat laajalle. Hyvänä esimerkkinä tästä ovat Kirsi Vainio-Korhosen tutkimukset. Teoksessaan *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa* (2018) Vainio-Korhonen on osoittanut, miten oikeusjärjestelmän kanssa tekemiseen joutuneet irtolaisnaiset käyttivät eri tavoin oikeudellista tietotaitoa hyväkseen pyrkiessään parantamaan asemaansa valitusten ja muiden oikeudellisesta tietotaitoa vaatineiden keinojen avulla.¹¹ Artikkelissaan *Midwives Expert Witnesses in the 18th-Century Finnish Courts of Justice* (2020) Vainio-Korhonen puolestaan todisti, että kättilön ammatissa toimineilla naisilla oli usein hallussaan merkittävää oikeudellista ja lääketieteellistä osaamista. Vainio-Korhosen tutkimukset ovat tärkeä muistutus siitä, että oikeudellista osaamista voi löytää ensi ajatteleamalla yllättävistäkin paikoista. Ne ovat myös tärkeä muistutus siitä, että oikeudellista tietotaitoa on aina ollut myös varsinaisen juristiprofession ulkopuolisilla henkilöillä.

Tutkimukseni kansikuvana on Sigfrid August Keinäsen (1841–1914) maalaus *Käräjäsalin etuhuoneessa* (1880), joka on yksi harvoja 1800-luvun suomalaisen maaseudun oikeuskulttuuria kuvaavia teoksia.¹² Keinäsen maalaus sijoittuu Savoan, jossa oikeudellisen tietotaidon reunaehdot ja käytännöt poikkesivat ainakin jossain määrin Ilmajoen pitäjältä, mutta tutkittavan ilmiön puolesta sen voisi sijoittaa myös Kurikan Jyrän taloon, jossa Ilmajoen kärjäkunnan käräjät istuttiin vuonna 1880.

⁹ Oikeudelliseen tietotaitoon liittyvää uusinta tutkimusta, ks. esim. Korpiola 2015; Korpiola 2017; Impola 2019; Korpiola 2019a; Korpiola 2019b; Korpiola 2019c; Korpiola 2021a; Korpiola 2021b; Kuismin 2018e; Kuismin 2019a; Kuismin 2019c; Vainio Korhonen 2019; Vainio-Korhonen 2020; Vasara-Aaltonen 2019a; Vasara-Aaltonen 2019b; Vasara-Aaltonen 2022a; Vasara-Aaltonen 2022b; Korpiola 2023; Korhonen et al. 2023. Ks. myös ”Oikeudellinen tieto ja taito Suomessa 1750–1920 / Legal Literacy in Finland 1750–1920” -projektin blogitekstit.

¹⁰ Burbank 2004, 5–10.

¹¹ Vainio-Korhonen 2018, 167–198; ks. myös Vainio-Korhonen 2019; Vainio-Korhonen 2020.

¹² ”Käräjäsalin etuhuoneessa” on Keinäsen todennäköisesti tunnetuin teos, jonka ohella hän tuli tunnetuksi erityisesti Kalevalan kuvittajana. Keinäsestä, ks. esim. Tirranen 1955, 307–327.

1.1.2 Oikeushistoria, prosopografinen tutkimusperinne ja -metodi

Yksi tapa hahmottaa oikeushistoriaa on jakaa se kahtia *ulkoiseen* ja *sisäiseen* oikeushistoriaan. Randall Lesafferin mukaan sisäisen oikeushistorian tutkimuskohteena ovat lait, asetukset tai oikeudelliset käsitteet tietyinä ajanjaksona, ja ulkoisen oikeushistorian tutkimuskohteena on koko oikeusjärjestelmä, jota tarkastellaan ulkoapäin yhtenä kokonaisuutena. Michael Lobban on päätenyt samankaltaiseen määritelmään. Lobbanin mukaan sisäisen oikeushistorian painopiste on juridiikassa, ja ulkoisen oikeushistorian painopiste on esimerkiksi oikeudellisissa toimijoissa ja niiden yhteiskunnallisissa vaikutuksissa.¹³ Tutkimukseni edustaa näistä kahdesta lähestymistavasta jälkimmäistä eli ulkoista oikeushistoriaa.

Jukka Kekkonen on määritellyt oikeushistorian mahdollisen tutkimuskohteen edellistä dikotomiaa monipuolisemmin jakamalla sen kuuteen erilaiseen lähestymistapaan. Kekkonen mukaan tutkimuskohteena ovat: 1.) säädökset, lait asetukset ja oikeusnormit, 2.) oikeudelliset instituutiot 3.) oikeuskäytäntö 4.) oikeudellisen ajattelun muutos 5.) lakimiesprofessio 6.) oikeuskulttuuri eli oikeudellisen maailman pitkäkestoiset rakenteet.¹⁴ Tutkimuksessani on kyse maaseudun oikeus- ja hallintojärjestelmän sosiaalishistoriasta ja erityisesti niiden parissa toimineiden henkilöiden sosiaalisesta taustasta, joten tutkimukseni liittyy Kekkonen jaottelun mukaisesti oikeudellisten instituutioiden ja lakimiesprofession historiaan sekä laajemmin koko oikeuskulttuuriin historiaan. Metodeiltaan tutkimukseni poikkeaa pohjoismaisen oikeushistorian valtavirrasta, jossa painopiste on viime vuosikymmeninä ollut vertailevassa tutkimusotteessa.¹⁵

Vertaileva tutkimusote nousi oikeushistorian hallitsevaksi metodiksi vaiheittain. Kekkonen on jakanut 1900-luvun suomalaisen oikeushistorian tutkimuksen kolmeen vaiheeseen. Ensin painopiste oli traditionaalisessa lakihistoriassa, minkä jälkeen näkökulma siirtyi sotien jälkeen kulttuurihistoriaan ja myöhemmin 1960–1970-luvuilla kohti sosiaalishistoriaa ja yhteiskuntatieteitä. Kuten Kekkonen toteaa, sosiaalishistoriallisesti painottuneessa oikeushistoriassa painottuivat entistä korostuneemmin *miksi*-kysymykset. Oikeushistorian keskeisimmäksi tehtäväksi tuli oikeudellisen *muutoksen selittäminen*, mikä johti oikeushistorian lähde pohjan laajentumiseen. Kekkonen

¹³ Lesaffer 2009, 5; Lobban 2012, 1–2; sisäisen ja ulkoisen oikeushistorian määritelmästä ks. myös Ibbetson 2004. Ibbetsonin mukaan ulkoisen ja sisäisen oikeushistorian käsitteet ovat peräisin Robert W. Gordonilta. Ks. Gordon 1975.

¹⁴ Kekkonen 2013, 7–9; suomalaisesta oikeushistoriaan liittyvästä keskustelusta sotien jälkeisenä aikana, ks. esim. Sallila 2011. Oikeushistorian oppiaineen tutkintovaatimuksesta, ks. Korpiola 2011.

¹⁵ Vertailevasta tutkimusotteesta, ks. esim. Kekkonen 2013, 19; Pihlajamäki 2015; Pihlajamäki 2018.

mukaan uudessa paradigmassa painotettiin säännönmukaisuuksien etsimistä vertailujen ja pitkän aikavälin tarkastelujen avulla. Säännönmukaisuuksien löytäminen johti yleistykseen, mikä tarjosi mahdollisuuden myös teorian muodostukseen.¹⁶ Oikeuden sosiaalishistoriallisesta tutkimuksesta on enää lyhyt matka oikeudellista työtä tehneiden henkilöiden prosopografiseen tutkimukseen.

Tutkimukseni ensimmäisenä vaiheena on ollut tavoittaa Ilmajoen kärjäkunnan oikeudellista työtä tehneet maallikot ja pyrkiä yleistämään keitä he olivat ja millaisista taustoista he tulivat. Tämä tavoite liittyy tutkimukseni lähelle prosopografista tutkimusperinnettä. Merja Uotila on tiivistänyt prosopografian tavoitteen seuraavasti: ”Prosopografiassa tarkoituksena on saada selville ryhmän elämään liittyviä kollektiivisia ja yleisiä piirteitä.” Uotilan mukaan kollektiiviseen ja yleiseen keskittymällä on samalla myös mahdollista hahmottaa se, mikä on poikkeavaa ja epänormaalia.¹⁷ Työni ensisijaisena tarkoituksena onkin määritellä se, mikä maallikoissa itsessään ja heidän tekemässään oikeudellisessa ja hallinnollisessa työssä oli tavanomaista ja toistuvaa. Tavallisuuteen keskittyminen mahdollistaa myös poikkeusilmiöiden hahmottamisen, ja tässä mielessä prosopografisesta tutkimuksesta voi löytää yhtymäkohtia myös arjenhistorian sekä mikrohistorian tiettyjen traditioiden välille. Arjen historiassa tutkimuskohteena ovat tavanomaiset, toistuvat asiat ja ilmiöt, kun taas mikrohistorian keskeiset tutkijat ovat painottaneet poikkeusilmiöiden merkitystä tavallisuuden vastakohtana.¹⁸

Kreikan kielestä¹⁹ peräisin olevaa käsitettä prosopografia käytettiin ensimmäisenä hakuteoksessa *Prosopographia Imperii Romani I–III* (1896–1898). Teos koostui tuhansista Rooman keisarinajan eliitin jäsenistä ja heidän virkauraansa koskevista tiedoista. Teoksen isähahmona toiminut Theodor Mommsen painotti ensimmäisen osan esipuheessa prosopografisen tiedon kokoamisen tärkeyttä, mutta jätti samalla yksityiskohtaisemmin määrittelemättä miksi se oli tärkeää.²⁰ Mommsenin edustamalle varhaiselle prosopografiselle tutkimukselle onkin ollut ominaista kerätä tietoa menneisyydestä tiedon itsensä tähden, mikä on ollut omiaan herättämään kritiikkiä.

¹⁶ Kekkonen 1997, 134, 137–138; laajemmin, ks. *Ibid.*, 135–140. Oikeushistorian lähde-pohjasta ja sen muutoksista, ks. esim. Ylikangas 1977.

¹⁷ Uotila 2014, 253–254.

¹⁸ Arjen historian ja mikrohistorian historiografiasta, ks. esim. Iggers 2005, 101–117; Peltonen 1992; Peltonen 1999.

¹⁹ Käsite perustuu kreikan sanoihin prosôpon ja graphia, joista ensimmäinen merkitsee kasvoja tai ”mitä on nähtävissä” ja jälkimmäinen kuvausta. Ks. Uotila 2014.

²⁰ Bruun 1987, 106; Eck 2003, 12–13; Eckin viitattu artikkeli sisältää liitteenä Mommsenin hakemuksen Preussin tiedeakatemialle vuodelta 1874. Hanke sai myöhemmin muotonsa *Prosopographia Imperii Romani* teoksissa ja näin ollen teksti on mielenkiintoinen kuriositeetti prosopografian oppihistorian kannalta. Tosin esimerkiksi Merja Uotila on huomauttanut, että tutkimusmenetelmänä prosopografisen tutkimuksen historia on paljon pidempi, kuin sitä kuvaava sivistyssana. Uotila 2014, 240.

Esimerkiksi Lawrence Stone kritisoi varhaisen prosopografisen tutkimuksen ominaispiirteeksi muodostunutta luettelomaisuutta ja vertasi sen henkilöhistoriaan keskittyvää tiedonintressiä yhteneväiseksi postimerkkien tai perhostenkeräilyn kanssa.²¹ Stone itse määritteli prosopografian ja sen tehtävän seuraavasti: ”Prosopography is the investigation of the common background characteristics of group of actors in history by means of a collective study of their lives.”²²

Suomessa varhaisimmat keskustelut varsinaisesta prosopografisesta tutkimusmetodista käytiin 1980-luvulla.²³ Keskustelusta saa vaikutelman, että prosopografia ymmärrettiin nimenomaisesti antiikintutkimukseen liittyväksi metodiksi. Tosin Christer Bruun katsoi, että esimerkiksi Kaarlo Wirilanderin teoksessa *Herrasyväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870* (1974) oli ollut yhtäläisyyksiä prosopografisen tutkimuksen kanssa.²⁴ Wirilander itse määritteli tutkimusmetodinsa seuraavasti: ”Toisaalta olen pyrkinyt valaisemaan sääty-yhteiskunnassa vallinneita joukkokuntaisia katsomustapoja toisaalta taas numeroin mittaamaan, miten nämä katsomustavat ja niiden muutokset ovat kuvastuneet säätyläistön demografisissa rakenteissa.”²⁵ Suomalaisen prosopografisen tutkimuksen varsinaisena pioneeri-hankkeena voidaan kuitenkin pitää Turun yliopiston Suomen historian oppiaineessa laadittua käsityöläiskortistoa, jonka pohjalta on julkaistu runsaasti prosopografian tutkimustraditioon sijoittuvaa tutkimusta.²⁶ Hankkeen pohjalta syntyneestä tutkimuksesta voidaan mainita Vainio-Korhosen tutkimukset *Kultaa ja hopeaa mestarien työkirjoissa. Suomen kultasepäntö Ruotsin ajan lopulla valtakunnallista taustaa vasten* (1994) ja *Käsin tehty. Miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde* (1998). Edellä mainittujen ohella prosopografiseen traditioon voi lukea myös Jari Niemelän teoksen *Tuntematon ruotusotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa* (1990).²⁷

²¹ Stone 1971, 49.

²² Stone 1971, 46.

²³ Burman et al. 1983, 260–261; Bruun 1987. Prosopografiaa sivuttiin myös Jukka Korpelan väitöskirjaan liittyvässä keskustelussa, ks. Huttunen 1987; Bruun 1988; Korpela 1988.

²⁴ Bruun 1987, 106 (viite 5).

²⁵ Wirilander 1974, 468. Wirilanderin metodista laajemmin, Ibid., 467–470. Wirilander ei mainitse teoksessaan kertaakaan prosopografian käsitettä, mutta antaa kuitenkin viitteen, että tuntee myös tämän tradition: ”Ylenmäärin matemaattisia menetelmiä olen kuitenkin halunnut kaihtaa yhtä tarkkaan kuin vierasperäistä oppisanastoakin.” Ibid., 468.

²⁶ Käsityöläiskortiston syntyvaiheista ja sen perustalle syntyneestä tutkimuksesta, ks. Heino 1998.

²⁷ Ks. Vainio-Korhonen 1994; Vainio-Korhonen 1998. Niemelän keskeiset tutkimuskysymykset ovat yhtenäisiä prosopografisen tutkimuksen kanssa, kuten esimerkiksi tutkimuskysymys ”Mistä sosiaaliryhmistä ruotusotilaat ja heidän vaimonsa olivat peräisin?”, ks. Niemelä 1990, 14, 17–25.

Suomessa varhaisemmalle prosopografisesti suuntautuneelle tutkimukselle oli ominaista, etteivät sen tekijät identifioineet tutkimustaan nimenomaisesti prosopografiaksi, vaikka työt täyttivätkin sen määritelmät. Uudempaa prosopografista tutkimusta edustaa esimerkiksi Merja Uotilan väitöskirja *Käsityöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografinen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1810–1840* (2014). On huomionarvoista, että Uotila on jo otsikkotasolla painottanut tekevänsä prosopografista tutkimusta. Uudemmassa prosopografisesti suuntautuneesta tutkimuksesta voidaan mainita myös Arja Rantasen väitöskirja *Pennförare i Periferin: österbottniska Sockenskrivare 1721–1868* (2014) ja Pirita Frigrenin väitöskirja *Kotisatamassa. Merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa* (2016).

Oikeus- ja hallintohistorian alalla prosopografian avulla on tutkittu esimerkiksi keskiajan Prahan yliopiston oikeustieteellistä tiedekuntaa, 1700-luvun portugalilaisia tuomareita sekä Belgian ja siirtomaan Kongon virkamiehiä.²⁸ Täysin oma lunksa oikeushistorian alalla on tietenkin antiikin tutkimukseen liittyvä oikeudellisen profession prosopografinen tutkimuskenttä.²⁹ Kotimaisen oikeushistorian alalla prosopografista metodia ei ole tiettävästi aiemmin hyödynnetty.³⁰

Merja Uotila on aihetta käsittelevän metodikirjallisuuden nojalla määritellyt prosopografisen tutkimuksen lähtökohtia. Prosopografisessa tutkimuksessa ei olla ensisijaisesti kiinnostuneita yksilöistä sinänsä, vaan heidän edustamastaan joukosta ja siitä, mikä sen jäseniä yhdistää. Prosopografisen tutkimuksen tärkeimpänä lähtökohtana on tutkimusjoukon määrittely, joka on olennainen osa myös tutkimusprosessia. Tutkimusjoukko sinänsä ei kuitenkaan ole vielä tutkimustulos, vaan varsinaisen analyysin kohde.³¹ Työkalut tutkimukseni analyysiin on lainattu Pierre Bourdieun (1930–2002) sosiologisesta ajattelusta, mikä sijoittaa sen lähelle niin kutsuttua bourdieulaista prosopografian traditiota.³² Suomessa merkittävin bourdieulaisten prosopografian sovellus on Alex Snellmanin tutkimus *Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939* (2014). Käytännössä bourdieulaisten prosopografia merkitsee sitä, että tutkimusjoukkojen analyysissä käytetään bourdieulaista käsitteistöä, johon paneudun tarkemmin seuraavassa luvussa.

²⁸ Neškudla 2007; Camarinhas 2007; Farcy & Venema 2016; François & Muller 2016; Hodeghem & Rousseaux 2016.

²⁹ Ks. esim. Barnes 2007a; Barnes 2007b.

³⁰ Oikeushistorian piirissä on kuitenkin julkaistu runsaasti prosopografista tietoa sisältäviä teoksia, kuten esimerkiksi Håkan Holmbergin teos *Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit* (1959).

³¹ Uotila 2014, 244–245.

³² Bourdieun keskeisestä tuotannosta, ks. Purhonen et al. 2006, 49–51; Bourdieun bibliografia vuoteen 1990 saakka, ks. Robbins 1991, 181–200; Bourdieun ranskankieliset monografiat, ks. Gorski 2013, 368; Bourdieun englanniksi käännetty monografiat, ks. Gorski 2013, 367.

1.1.3 Oikeudellinen pääoma ja tutkimustehtävät

Pierre Bourdieun sosiologisen ajattelun keskiössä ovat kentän, pääoman ja habituksen käsitteet, joiden avulla pyrin hahmottelemaan edelleen oikeudellisen pääoman käsitettä. Bourdieun omat merkittävimmät prosopografiset monografiat olivat ranskalaista professorikuntaa käsittelevä *Homo Academicus* (1984/1988) ja *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps* (1989, englanniksi *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*, 1996). Näissä teoksissa Bourdieu ei itse käyttänyt termiä prosopografia, vaan se on yhdistetty niihin myöhemmässä tutkimuksessa.³³ Donald Broodyn usein siteeratun määritelmän mukaisesti bourdieulainen prosopografia on samalle kentälle kuuluvien yksilöiden tutkimusta. Lähtökohtana on hankkia tutkittavista yksilöistä tietoa, jonka avulla heidät voidaan sijoittaa kentälle sen mukaisesti, millaista symbolista pääomaa heillä on käytettävissään. Näin ollen tutkimuksen varsinaisena kohteena eivät varsinaisesti ole yksilöt, vaan pikemminkin tutkittavan kentän historia ja rakenne.³⁴

Bourdieu tunnetaan sosiologian modernina klassikkona, jolla on ollut merkittävä vaikutus myös suomalaiseen sosiologiseen keskusteluun.³⁵ Oikeussosiologian alalla Bourdieun kontribuutio ei ollut määrällisesti mittava, mutta sen vaikutus on ollut syvä. Bourdieun keskeisin oikeussosiologinen teksti oli artikkeli *La Force Du Droit. Éléments Pour Une Sociologie du Champ Juridique*.³⁶ Bourdieun oma

³³ Ks. esim. Broady 2002; Rossier 2019. Bourdieu itse, samoin kuin osa bourdieulaisesta prosopografiaa harjoittaneista tutkijoista, käytti tutkimuksen keskeisenä metodina korrespondenssianalyysiä kenttien hahmottamisessa.

³⁴ Broady 2002, 381–382.

³⁵ Bourdieun tärkeimmät suomeksi käännetty teokset ovat *Sosiologian kysymyksiä (Questions de sociologie)* (1980 / 1985), yhdessä Loïc J. D. Wacquantin kanssa kirjoitettu *Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta (Invitation to reflexive sociology)* 1992 / 1995) ja *Järjen käytännöllisyys: Toiminnan teorian lähtökohtia (Raisons pratiques: Sur la théorie de l'action)* 1994 / 1998). Näiden lisäksi Bourdieulta on käännetty hänen ”poliittista kauttaan” edustavat teokset (yhdessä Hans Haacken kanssa kirjoitettu) *Ajatusten vapaa-kauppa* (1997, *Libre-échange*, 1994), *Vastatulet: Ohjeita uusliberalismin vastaiseen taisteluun* (1999, *Contre-feux: Propos pour servir à la résistance contre l'invasion néolibérale*, 1998) ja *Televisiosta* (1999, *Sur la télévision*, 1996). Bourdieulaisista käsitteistä ammentava tutkimuskenttä on nykypäivänä tavattoman laaja ja sitä käsittelevän reseptiotutkimuksen perusteella voisikin puhua useista erillisistä aiheiden ja kansallisuuksien perusteella toisistaan eroavista tutkimuskentistä. Bourdieun reseptiotutkimuksesta, ks. esim. Sanada 2016; Sallaz & Zavisca 2007; Lizardo 2012; Santoro 2009; Pinheiro 2009; Gemperle 2009.

³⁶ Bourdieu 1986. Artikkelin on julkaistu englanniksi vuonna 1987 nimellä ”The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field”, ks. Bourdieu 1987. Bourdieun oikeudellisesta ajattelusta, ks. esim. Villegas 2004; Dezalay & Madsen 2012; Kretschmann 2019; Pohjoismaisesta bourdieulaista oikeussosiologiaa käsittelevästä kirjallisuudesta on syytä erikseen mainita Retfærd-lehden Bourdieu-teemanumeron artikkelit, ks. Lenoir 2006; Madsen 2006; Bertilsson 2006; Ylhäinen 2010. Ylhäisen erinomainen artikkeli on tietävästi ainoa suomeksi julkaistu esitys Bourdieun oikeussosiologiasta.

määritelmä ”oikeudellisesta kentästä” on kuitenkin suomalaisen maallikkovaltaisen oikeusjärjestelmän kontekstissa ongelmallinen, sillä Bourdieu tekee tiukan eron oikeuden ammattilaisten ja maallikoiden välillä. Tästä huolimatta bourdieulainen käsitteistö on käyttökelpoinen analyysiväline myös 1800-luvun suomalaisen maalaisyhteisön kontekstissa.

Erityisesti angloamerikkalaisissa keskusteluissa Bourdieun katsottiin pitkään edustavan historiatonta kulttuurisosiologiaa. Viime vuosina tapahtuneen muutoksen myötä on kuitenkin nostettu esiin myös Bourdieun ja historian tutkimuksen läheistä yhteyttä.³⁷ Bourdieu itse katsoi, että sosiologian ja historian erottaminen toisistaan on vailla epistemologisia perusteita – ja jopa turmiollista.³⁸ Useat Bourdieun ajattelun historialliseen sosiologiaan liittäneistä keskusteluista korostavat nimenomaisesti Bourdieun käsitteiden hyödyllisyyttä yhteiskunnallisen muutoksen jäsentämisessä. Tästä huolimatta bourdieulaista tutkimusotetta on sovellettu verrattain vähän historiallisessa tutkimuksessa. Oikeushistorian tutkimuksessani käytän bourdieulaista käsitteistöä ensi sijassa tutkimukseni jäsentämisen apuna ja sovellan käsitteitä siinä määrin kuin niistä on hyötyä varsinaisten tutkimuskysymysten kannalta. Olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle koulukuntakiistat siitä, mitä Bourdieu varsinaisesti kirjoitti ja kirjoituksillaan tarkoitti.³⁹

Bourdieuolaisen sosiologian keskeisimmät käsitteet kenttä, pääoma ja habitus olivat yritykset ratkaista rakenteiden ja toimijuuden välistä ongelmaa.⁴⁰ Loïc J. D. Wacquantin mukaan Bourdieu korvasi kentän käsitteellä yhteiskunnan käsitteen: ”Kenttä itsessään sisältää joukon, tiettyihin vallan (tai pääoman) muotoihin perustuvien positioiden välisiä objektiivisia, historiallisia suhteita [...]”.⁴¹ Bourdieu itse on määrittellyt kentän käsitteen tuotannossaan useita kertoja eri näkökulmista, mutta ehkä keskeisimmän käsitteen käyttöä koskevan ohjenuoren mukaan ”[e]mpirisen tutkimuk-

³⁷ Bennett 2005; Steinmetz 2011; Gorski 2013a; Gorski 2013b; Calhoun 2013. Bourdieu oma näkemys historiasta tulee parhaiten esiin teoksesta Roger Chartierin kanssa kirjoitetusta keskustelukirjasta *The Sociologist & The Historian (Le sociologue et l'historien)* (2010). Bourdieu itse määritteli, että ”[h]abitua ja kenttä ovat historian, tai yhteiskunnan, kaksi olemassaolon tapaa: ruumiiksi tullut sisäistetty historia ja esineen kaltainen objektiivoinen historia.” Bourdieu 1998, 151. Wacquantin mukaan yleinen käsitys Bourdieusta ja Durkheimista suorastaan epähistoriallisina sosiologeina ei voisi olla kauempana todellisuudesta. Wacquant 2000, 109–110.

³⁸ Bourdieu 1995, 116, laajemmin, ks. Ibid. 116–121.

³⁹ Markku Hyrkkänen on todennut filosofian ja historian tutkimuksen suhteesta: ”Historioitsijan tehtävä ei ole ratkaista filosofisia kiistoja eikä myöskään odotella kädet ristissä niiden ratkaisua, koska tällöin omat työt jäävät varmasti tekemättä.” Hyrkkänen 2002, 16, laajemmin Ibid. 15–17. Noudatan samankaltaista ohjenuoraa bourdieulaisen käsitteistön kanssa eli käsitteet ovat ensisijaisesti analyysin työväline.

⁴⁰ Bourdieulainen vastaus rakenteen ja toimijuuden ongelmaan on yksi monista kysymyksiin annetuista vastauksista. Aiheesta laajemmin, ks. esim. Ritzer 2008, 223–224.

⁴¹ Wacquant 1995, 36–37.

sen on aina samalla kertaa selvitettävä, mistä kentästä on kyse, missä sen rajat sijaitsevat, mitkä pääoman lajit ovat kentällä aktiivisia, millaisin rajoituksin [...]”.⁴² George Ritzerin tiivistyksen mukaan bourdieulainen kenttä on objektiivisten asemien varaan rakentuva suhteiden verkosto.⁴³ Objektiivisilla asemilla Ritzer tarkoittaa oman tulkintani mukaan yhteiskunnan erilaisia rakenteita. Johanna Mäkelän määritelmän mukaan bourdieulainen kenttä on ”sosiaalinen areena, jossa kamppailaan tietyistä resursseista ja pääsystä niihin”.⁴⁴ Kenttä ja sen pelisäännöt ovat historian tuottamia, ja vastaavasti kenttä itsessään tuottaa historiaa. Näin ollen yhteiskunnan muutosta voidaan tarkastella kenttien rakenteen eli kentille kuuluvien pääomien muutoksien avulla.⁴⁵

Samoin kuin kentän käsitteelle Bourdieu antoi habitukselle käsitteelle useita erilaisia muotoiluja, joista yhden tunnetuimman mukaan habitus on historian tuotosta, joka tuottaa yksilöllisten ja kollektiivisten käytäntöjen kautta historiaa.⁴⁶ Tiivistetysti bourdieulainen habitus merkitsee yhteiskunnan luokkarakenteen, elämäkokemusten ja käyttäytymistapojen tiivistymistä yksilössä.⁴⁷ Olen tutkimuksessani päätenyt samankaltaiseen ratkaisuun kuin Alex Snellman väitöskirjassaan *Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939* (2014) ja jättänyt tutkimuksestani habituksen käsitteen pois ja sovellan teoreettisina työkaluina ainoastaan Bourdieun käsitteitä pääomista.⁴⁸

Bourdieu määrittelemistä pääoman lajeista tärkeimpiä ovat taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen.⁴⁹ Dossen mukaan ”Bourdieu omaksui marxilaisuudesta sen keskeisen pääoman käsitteen, mutta hän sovelsi sitä kulttuurisen ja symbolisen alueeseen eikä enää vain taloudelliseen toimintaan.”⁵⁰ Eri pääoman lajien sisältö ja merkitys ovat sidoksissa kontekstiin ja näin ollen pääoman käsitteiden määrittely on kenttien ohella olennainen osa tutkimusprosessia.

⁴² Bourdieu 1995, 126.

⁴³ Ritzer 2008, 224. Laajemmin, ks. Ibid. 532–334.

⁴⁴ Mäkelä 1994, 255.

⁴⁵ Kentän määritelmästä enemmän, ks. esim. Thomson 2012; Rehbein & Saalman 2014.

⁴⁶ “In short, the habitus, the product of history, produces individual and collective practices, and hence history, in accordance with the schemes engendered by history.” Bourdieu 1977, 82.

⁴⁷ Ks. esim. Cohen 2006, 259; Maton 2012.

⁴⁸ Alex Snellman perusteli Suomen aatelia koskevassa bourdieulaisessa tutkimuksessaan habituksen käsitteen hylkäämistä sen moniselitteisyydellä. Snellman katsoi, ettei Bourdieun pääomien käsitteiden soveltaminen vaadi habituksen käsitteen käyttämistä. Olen itse päätenyt pääosin samanlaiseen ratkaisuun. Ks. Snellman 2014, 22–23.

⁴⁹ Bourdieun keskeisin ja ehkä myös selväpiirteisin pääomia koskeva teksti on artikkeli ”The Forms of Capital”. Bourdieu 1986; Alex Snellmanin soveltamista bourdieulaisista käsitteistä, ks. Snellman 2014, 22–30.

⁵⁰ Dosse 2018, 361.

Kulttuurinen pääoma merkitsee tietoa oikeanlaisista toimintatavoista eli tiivistettynä se on kulttuurista kompetenssia.⁵¹ Bourdieu itse on maininnut, että kulttuurista pääomaa tulisikin itse asiassa kutsua tiedolliseksi pääomaksi.⁵² Kulttuurinen pääoma voi esiintyä erilaisissa muodoissa, joista Bourdieu antaa kolme määritelmää. Ensimmäiseksi kulttuurinen pääoma voi esiintyä sisäistettynä tietona ja taitona eli yksilön henkilökohtaisena osaamisena tai kykynä tehdä jotakin. Tässä muodossa kulttuurinen pääoma merkitsee varsinaista lainopillista osaamista sekä siihen liitettäviä taitoja, kuten kirjoitus- ja lukutaitoa. Toiseksi kulttuurinen pääoma voi esiintyä objektiivisessa eli fyysisessä muodossa, kuten tämän tutkimuksen kontekstissa esimerkiksi omistettuna lainopillisena kirjallisuutena. Kolmanneksi kulttuurinen pääoma voi esiintyä institutionalisoituneessa muodossa, joka voi merkitä esimerkiksi muodollista koulutusta tai suoritettua tutkintoa.⁵³

Taloudellinen pääoma voidaan ymmärtää yksiselitteisesti rahaksi ja varallisuudeksi tai joksikin, joka on vaihdettavissa niihin. Sosiaalinen pääoma merkitsee sosiaalisten suhteiden, organisaatioiden ja verkostojen avulla saatavaa hyötyä, kuten erilaisia resursseja tai etuuksia. Sosiaalinen pääoma merkitsee bourdieulaisessa käsitteistössä sosiaalisten verkostojen ja suhteiden sekä organisaatioiden avulla saatavia resursseja ja etuisuuksia.⁵⁴ Tutkimuksessani taloudellista pääomaa on tarkasteltu pääosin kahdesta näkökulmasta. Pääsy tietyille oikeudellisen työn kentille vaati lähtökohtaisesti taloudellista pääomaa, joka 1800-luvun maalaisyhteisön kontekstissa usein kiteytyi asemaan itsellisenä talollisena. Toinen taloudelliselle pääomalle antamani merkitys liittyy oikeudellisesta tai hallinnollisesta työstä maksettuihin korvauksiin, mikä merkitsi bourdieulaisin käsittein ilmaistuna kulttuurisen pääoman vaihtamista taloudelliseksi pääomaksi. Sosiaalinen pääoma on historiantutkimuksen kannalta hankalasti hahmotettava pääoman laji. Pääsääntöisesti tulkintalinjana tutkimuksessani on ollut, että saavutettu asema Ilmajoen käräjäkunnan paikallishallinnossa tai esimerkiksi kihlakunnanoikeuden lautamiehenä oli samalla osoitus henkilön sosiaalisesta pääomasta.

Oikeudellista työtä ei ole mahdollista tarkastella ympäröivästä yhteiskunnasta erillään, eikä sitä ole myöskään mielekästä typistää pelkkään oikeudelliseen osaamiseen. Kulttuurisen, taloudellisen ja sosiaalisen pääoman lisäksi Bourdieu määritteli symbolisen pääoman käsitteen. Bourdieun omien sanojen mukaan eri pääomien eri

⁵¹ Purhonen et al. 2006, 34.

⁵² Bourdieu 1995, 148–149.

⁵³ Bourdieu 1986, 47, laajemmin Ibid. 47–51. Em. artikkeli on todennäköisesti Bourdieun siteeratuin ja laajimmalle levinnyt aihetta käsittelevä teksti. Samankaltainen kolmijako kulttuurisen pääoman määrittelyssä esiintyi kuitenkin jo aiemmin Collège de France:ssa luentosarjassa lukuvuonna 1983–1984. Ks. Bourdieu 2021, 166–169, 194–197, 225–228.

⁵⁴ Bourdieu 1986; Purhonen et al. 2006, 34; Heiskala 2000, 180.

muodot, kuten taloudellinen tai kulttuurinen pääoma, muuttuvat symboliseksi pääomaksi silloin, kun ne ovat sosiaalisesti yleisesti tunnustettuja ja ”legitiimejä”.⁵⁵ Bourdieun käsiteapparaattiin siirrettynä oikeudellinen tietotaito merkitsee symbolista pääomaa, jota nimitän oikeudelliseksi pääomaksi. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkimuksessani pilkon oikeudellisen tietotaidon kolmeen osaan eli kulttuuriseen, taloudelliseen ja sosiaaliseen pääomaan. Yhdessä nämä kolme pääoman lajia muodostavat sen, mitä kutsun tutkimuksessani oikeudelliseksi pääomaksi. Varsinaisen oikeudellisen osaaminen muuttuu oikeudelliseksi pääomaksi vasta silloin, kun se on sosiaalisesti tunnustettua, eli henkilöllä on mahdollisuus päästä oikeudellista osaamista vaativaan tehtävään tai työhön.

Bourdieuun pääomien käsitteiden sekä prosopografisen tiedon avulla pyrin vastaamaan työssäni kolmeen tutkimustehtävään: 1.) Mitä maallikoiden oikeudellinen pääoma merkitsi suomalaisella 1800-luvun lopun maaseudulla? 2.) Keitä olivat ne henkilöt, joilla maaseudulla oli oikeudellista pääomaa? 3.) Millainen sosiaalinen rakenne maallikoiden oikeudellisella pääomalla oli Ilmajoen pitäjässä? Toisin sanoen tutkimuksessani on kyse suomalaisen oikeusjärjestelmän sosiaalishistoriasta tai tarkemmin ilmaistuna oikeudellisen tietotaidon kentistä ja niiden historiasta Ilmajoen pitäjän viitekehyksessä.

1.1.4 Aineistot, rakenne ja rajaukset

Tutkimukseni on maantieteellisesti rajattu Ilmajoen pitäjään. Vuosina 1864–1889 Ilmajoen pitäjä muodosti yhtenäisen alueen Ilmajoen tuomiokunnan Ilmajoen kärjäkunnan kanssa. Ajallisessa rajauksessa on tehty tiettyjä poikkeamia, mutta pääpiirteissään aikarajaus ulottuu 1860-luvulta 1890-luvun alkuun saakka. Olen jakanut tutkimukseni neljään osaan: johdantoon, kahteen tutkimuslukuun, ”Kunta” ja ”Käräjäsali”, sekä tutkimustuloksiin ”Oikeudellinen pääoma Ilmajoen pitäjässä. Ensimmäinen tutkimusluku, ”Kunta” käsittelee nimensä mukaisesti kunnallishallintoa Ilmajoen pitäjän kuudessa kunnassa. Toinen tutkimusluku, ”Käräjäsali”, käsittelee Ilmajoen kärjäkunnan arkea ja kärjäkunnan oikeudellista työtä tehneitä maallikoita vuosina 1860–1890. Tutkimuksen keskeisimmät ”prosopografiset joukot” on muodostettu Ilmajoen pitäjään kuuluneiden kuntien esimiehistä, Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehistä ja asiamiehistä sekä perukirjan kirjoittajista. Edellä mainittujen ”prosopografisten joukkojen” lisäksi tutkimukseni aineistoon kuuluvat Ilmajoen pitäjässä toimineet nimismiesten apulaiset eli kyytirättärit sekä silta- ja jahtivoudit.

⁵⁵ “[Symbolic capital is] a form which is assumed by different kinds of capital when they are perceived and recognized as legitimate.” Bourdieu 1990, 128. Symbolisen pääoman käsitteestä laajemmin, ks. esim. Lebaron 2014, 6537–6543.

Tutkimukseni ”prosopografisten” joukkojen määrittelyn lähtökohtana on ollut ajatus ”oikeudellisen työn kentistä”. Määrittelyni mukaan suomalaisen 1800-luvun maaseudun keskeisimmät maallikoiden oikeudellista osaamista vaatineet kentät muodostuivat paikallishallinnon ja oikeusjärjestelmän ympärille. Jokaisen ”prosopografisen joukon” muodostaminen on sisältänyt kaksi työvaihetta. Ensimmäisessä työvaiheessa on selvitetty tehtävähaltijoiden nimet ja palvelusvuodet ja jälkimmäisessä heidät on identifioitu seurakuntien väestötietoaineistoista, kuten rippikirjoista. ”Prosopografisia joukkoja” koskevat aineistot on tiivistetty tutkimuksessani taulukoiksi ja kuvioiksi, joista osa on sijoitettu osaksi varsinaista tutkimusta ja osa sen liitteiksi. Taulukoiden ja kuvioiden sisältämän tiedon esitystavassa on pyritty käyttämään Occamin partaveistä, eli esitystapa on tarkoituksellisen suppea ja pelkistetty.⁵⁶ Luettavuuden vuoksi kaikki taulukoita ja kuvioita koskevat lähdetiedot on koottu työn loppuun erilliseksi liitteeksi.⁵⁷

Kunnallishallintoa koskeva ”prosopografinen joukko” (N=103 yksittäistä henkilöä, joista osa hoiti useampaa tehtävää) koostuu Ilmajoen pitäjään muodostettujen kuntien eli Ilmajoen, Seinäjoen, Peräseinäjoen, Kauhajoen, Kurikan ja Jalasjärven kuntakokouksen sekä kunnallislautakuntien esimiehistä. Joukko on muodostettu kuntakokousten pöytäkirjojen sekä seurakuntien rippikirjojen avulla. Joukkoa koskeva aikarajaus ulottuu kunnallishallinnon perustamisesta vuoteen 1890 saakka.⁵⁸ Kihlakunnanoikeuden lautamiesten ”prosopografinen joukko” (N=81) koostuu Ilmajoen kärjäkunnassa vakituisesti tehtävää vuosina 1805–1889 hoitaneista lautamielistä.⁵⁹ Aikarajaus on ylitetty sellaisissa tapauksissa, joissa lautamiesurat olivat alkaneet ennen vuotta 1805 tai jatkuneet vuoden 1889 jälkeen. Lautamiesten kohdalla työmetodi on ollut samankaltainen kuin kunnallishallinnon ”prosopografisen joukon” kohdalla eli ensin lautamiehet on etsitty tuomiokirjoista, minkä jälkeen heidät on identifioitu rippikirjoista.

Kärjäsalissa toimineista asiamiesten joukko käsittää Ilmajoen kärjäkunnassa toimineet asiamiehet viiden otantavuoden (1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889) talvi- ja syyskäräjiltä (N=876). Otantavuosina asiamiehet hoitivat yhteensä 4104 asianajotehtävää 3487 jutussa.⁶⁰ Perukirjojen kirjureista (N=265) muodostettu ”prosopografinen joukko” on koottu Ilmajoen kärjäkunnan arkistoon talletetuista perukirjoista,

⁵⁶ Esimerkiksi Miikka Vuorela on väitöskirjassaan todennut, että mikäli graafisella tarkastelulla ja laadullisella selittämällä saadaan luotettavia tuloksia ei tilastollisen tiedon käyttämisestä ole syytä tarpeettomasti monimutkaistaa: ”Kyseessä on siis tavallaan Occamin partaveitsen soveltaminen metodologiaan.” Vuorela 2021, 20–22.

⁵⁷ Ks. LIITE 10. ”Taulukoiden ja kuvioiden lähteet”

⁵⁸ Ks. LIITE: ”Taulukko 30. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890”.

⁵⁹ Ks. LIITE: ”Taulukko 31. Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehet 1805–1889”.

⁶⁰ Ks. esim. ”Taulukko 25. Asiamiehet Ilmajoen kärjäkunnassa vuosien 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 talvi- ja syyskäräjille (sulkeissa talvi- ja syyskäräjien asiat”.

joiden kirjoitusajankohta sijoittuu vuosien 1864–1889 välille.⁶¹ Perukirja-aineistossa on yhteensä 1860 perukirjaa. Asiamiehiä ja perukirjoja koskevat aineistot on valittu osaksi tutkimusta sen vuoksi, että niiden avulla oikeudellisen tietotaidon ilmiötä on voitu tutkia eheiden arkistosarjojen avulla systemaattisesti. Esimerkiksi kauppakirjojen tai torpankontrahtien laatiminen vaati epäilemättä oikeudellista tietotaitoa, mutta näiden aineistojen hajanaisuuden vuoksi niiden tutkiminen olisi ollut hankalaa.

Asiamiehiä ja perukirjoja koskevien aineistojen materiaalin on kerännyt FM Anita Geritz, jonka luoman aineiston olen yhtenäistänyt ja analysoinut. Asiamiesten ja perukirjan kirjureiden identifioimisessa olen noudattanut samankaltaista työmenetelmää kuin kunnallishallinnon ja lautamiesten yhteydessä.

Nimismiesten apulaisina ja maapoliiseina toimineista henkilöistä muodostettu ryhmä koostuu muutamista henkilöistä, joten sitä ei ole mielekäästä kutsua varsinaiseksi ”prosopografiseksi joukoksi”. Nimismiesten apulaisina toimineita henkilöitä on jäljitetty useasta eri lähteestä. Usein esimerkiksi silta- ja jahtivoudin sekä kyytirättäriin tehtävä oli merkitty rippikirjaan. Mainintoja tehtävänhaltijoista on saattanut löytyä lisäksi pitäjän-, kirkon- tai kuntakokousten pöytäkirjoista sekä sanomalehdistä. Näiden lähdetyyppien ongelmana kuitenkin on, etteivät ne yleensä kerro milloin kyseinen henkilö on aloittanut tai lopettanut kussakin tehtävässä. Olen väistänyt tämän ongelman turvautumalla Vaasan lääninhallituksen kirjediaariin, sillä pääsääntöisesti nimismiehet raportoivat lääninhallitusta apulaisien pestämisessä. Tätä tarkoitusta varten Vaasan lääninhallituksen nimismiesten lähettämien kirjediaari on käyty läpi vuosilta 1850–1895.⁶²

Merkittävimmät aineistot varsinaisten ”prosopografisten joukkojen” lisäksi ovat käräjillä käsitellyjä asioita ja käräjäpaikkoja koskevat aineistot. Käräjillä käsitellyjä asioita koskeva aineisto on luotu Ilmajoen kärjäkunnan tuomiokirjojen tuomioluetteloiden avulla viiden otantavuoden (1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889) talvi- ja syyskäräjiltä (N=7352) Käräjäpaikkoja koskeva aineisto on laadittu Ilmajoen kärjäkunnan tuomiokirjoista vuosilta 1805–1889. Vuosien 1864–1889 kohdalla aineistoon liitetty myös tiedot käräjien ajankohdista ja käräjäpäivien määrästä.⁶³

Oikeudellista osaamista oli kuitenkin myös muualla, kuin kunnallishallinnon ja kärjäsalin ”kenttien” piirissä. Tutkimukseni merkittävimmät rajaukset koskevat kirkkoraatia sekä kylä- eli oltermannihallintoa. Kirkkoraadit perustettiin vuoden

⁶¹ Ks. LIITE: ”Taulukko 29. Ahkerimmat perukirjan kirjoittajat Ilmajoen pitäjässä 1854–1889”.

⁶² Nimismiehen apulaisia ja maalaispoliisia koskevat lähteet löytyvät viitteistöstä, ks. luvut 3.9.-3.1 tässä tutkimuksessa. Kirjediaarista, ks. KA Vaasa, Vaasan lääninhallitus, VLKA Aaa:1–30 Lääninkanslian ja sen I osaston kirjediaarit 1851–1880; Ibid., Aab1–30 II osaston kirjediaarit 1881–1895.

⁶³ Ks. LIITE: ”Taulukko 32. Ilmajoen kärjäkunnan käräjien tiedot 1805–1889”.

1869 kirkkolain mukaisesti ja niiden tarkoituksena oli toimia maallikoista koostuvana seurakuntahallinnon elimenä, jotka huolehtivat myös kirkkokurista. Kirkkoraatien piirissä tehty oikeudellinen ja hallinnollinen työ on erittäin mielenkiintoinen ja vähän tutkittu osa suomalaisessa oikeus- ja kirkkohistoriassa ja tutkimuskohteena se epäilemättä täydentäisi käsitystä maallikoiden tekemästä oikeudellisesta työstä. Kylä- eli oltermannihallinto oli kylänyhteistoimintaan perustuva instituutio, jonka perustana oli vuoden 1742 kyläjärjestysohje. Suomessa kylähallinnon valta-alueeksi muodostui Pohjanmaa, johon sitä juurrutettiin 1700-luvun puolivälistä lähtien.⁶⁴ Ilmajoen pitäjässä ensimmäinen kyläasetus laadittiin vuonna 1805 eli verrattain myöhään, mutta sen vaikutus ulottui laajalle pitäjän ulkopuolelle.⁶⁵ Oikeudellisen tietotaidon näkökulmasta kylähallintoinstituutio sekä siinä toimineiden henkilöiden verkostoituminen osaksi muuta oikeus- ja hallintojärjestelmää muodostaisi äärimmäisen mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Työekonomisista syistä sekä kirkkoraati että kylähallinto on kuitenkin jouduttu rajaamaan tutkimuksen ulkopuolelle.

1.2 Oikeushistoriallinen konteksti ja tutkimuskohde

1.2.1 Paikallishallinto ja oikeusjärjestelmä

Tutkimukseni oikeushistoriallinen konteksti muodostuu oikeusjärjestelmän ja paikallishallinnon sekä oikeudellisen työn historiasta. Suomalaisessa oikeushistoriassa paikallishallinnon ja oikeusjärjestelmän yhteinen historia on alkanut jo esihistoriallisella ajalla. Historiallisella ajalla suomalaisen paikallishallinnon ja oikeusjärjestelmän ovat muovanneet kaksi instituutiota, seurakuntahallinto ja kihlakunnankäräjät. Vuosisatojen aikana tehtäväjako näiden kahden instituution välillä on vaihdellut suuresti, kunnes kunnallishallinnon perustaminen 1860-luvulla vapautti seurakunnat maallisesta paikallishallinnosta.

Ruotsin ja katolisen kirkon valtaa edeltäneeltä ajalta ei Suomen alueelta tunneta varmuudella muita hallinnollisia organisaatiomuotoja kuin niin sanonut muinaispitäjät. Myöhemmin muinaispitäjät muuttuivat kirkkopitäjiksi, joissa päätösvalta oli kirkkoherran johtamalla kokouksella eli entisillä käräjillä. Kirkkopitäjien jälkeen kirkko organisoi maakuntakokoukset, jotka vastasivat kirkollisen verotuksen

⁶⁴ Kylähallinnon keskeisiä tehtäviä olivat kylien yhteisten asioiden hoitaminen, joihin kuuluivat esimerkiksi yhteiset maataloustyöt, paloturvallisuus tai yleisestä järjestyksestä huolehtiminen. Kallio 1982, 11, 26, 31–34. Ks. myös Numminen 1958; Rantatupa 1987.

⁶⁵ Liakka 1903, 99–101. Ilmajoen kyläasetuksesta ja sen vaikutusalueesta, ks. Kallio 1982, 68–72.

järjestämisestä. Kirkko loi hallintonsa Suomeen omia tarpeitaan silmällä pitäen mutta samalla se satoi Suomen alueen Ruotsin valtapiiriin.⁶⁶

Kirkkopitäjien varaan rakentuva hallintojärjestelmä säilyi 1300-luvun loppupuolelle saakka. Sen jälkeen niiden rinnalle syntyivät hallintopitäjät, jotka olivat usein alueellisesti identtisiä kirkkopitäjien kanssa. Hallintopitäjistä muodostettiin kihlakuntia, joihin kuningas nimitti kihlakunnantuomarin. Hallintopitäjiä kutsuttiin myös nimismiehen pitäjiksi (*länsmanssocken*) tai veropitäjiksi (*skattsocken*). Jälkimmäinen nimitys tuli siitä, että hallintopitäjässä asuvilla oli kannettavanaan samanlainen verotaakka, ja itse pitäjä oli jaettu veronkantopiireihin eli verokuntiin. Verotuksen lisäksi hallintopitäjät toimivat myös kärjäkuntina, joissa kihlakunnankäräjät harjoittivat paikallista itsehallintoa ja oikeudenkäyttöä. Itsehallintotehtävistä tärkeimpiä olivat teiden ja siltojen kunnossapito, kyyditysten järjestäminen, maanjakojen toimittaminen sekä yhteisten rakennusten valvonta. Hallintopitäjän toimeenpaneva voima oli nimismies, jonka talossa istuttiin käräjät ja joka majoitti ja kyyditsi kruununmiehiä.⁶⁷

Maaseudulla paikallinen itsehallinto keskittyi 1500- ja 1600-luvulla kihlakunnankäräjille. Kuten Hannu Soikkanen huomauttaa, raja paikallisen itsehallinnon ja valtionhallinnon välillä oli usein epäselvä. Käräjien lautakunnan jäsenyys oli paikallisen itsehallinnon tärkein luottamustehtävä, sillä lautamiehet huolehtivat myös päätösten toimeenpanosta. Käräjien tehtäväalue oli laaja, eikä sitä määritelty tarkasti lainsäädännössä, vaikka jo Kristofferin maanlaissa määrättiin käräjille hallinnollisia tehtäviä. Kuitenkin jo 1600-luvun puolella käräjien hallinnollisia tehtäviä vähennettiin melkein kaikilla aloilla. Samankaltainen kehitys jatkui edelleen 1700-luvun puolella, jolloin asioiden käsittelyä siirrettiin käräjiltä valtion viranomaisille. Mainitulla vuosisadalla kihlakunnankäräjistä tuli pääosin oikeudellinen instituutio. Tästä huolimatta vuoden 1734 laki kuitenkin vielä sisälsi useita käräjille määrättyjä hallinnollisia tehtäviä.⁶⁸

Käräjien paikallishallinnollisten tehtävien väheneminen oli pitkä prosessi, joka kesti ruotsalaisen hallinnon alusta aina 1800-luvun puolelle asti. Tähän kehitykseen oli useita syitä: valtiovallan alue laajentui, hallinto tehostui, ja käräjien paikallishallinnolliset tehtävät vastuulleen ottanut seurakunnallinen pitäjänkokous vahvistui. Myös pitäjänkokouksen vahvistuminen oli pitkäaikainen prosessi, joka tapahtui eri

⁶⁶ Ylikangas 1992, 112–117, ks. myös Ylikangas 1990, 100–104; 1990; Oja 1939, 68–74;

⁶⁷ Oja 1939, 68–74, Ylikangas 1992, 117, ks. myös Ylikangas 1990, 104–107. Nimismiehen tehtävistä hallintopitäjissä, ks. Ylikangas 1996, 16–34; Etelä-Pohjanmaan oikeus- ja hallintohistoriasta keskiajalla, ks. Luukko 1950, 147–178; Ruotsin ja Suomen alueen oikeushistoriasta laajemmin keskiajalla, ks. esim. Strauch 2011, 385–665.

⁶⁸ Soikkanen 1966, 17–21; Ylikangas 1990, 109. Käräjien hallinnollisesta roolista, ks. esim. Jutikkala 1958, 176–188; käräjien hallinnollisesta roolista Etelä-Pohjanmaalla, ks. Alanen 1948, 412–414. Laajemmin Kuningas Kristofferin maanlaista, ks. esim. Strauch 2011, 561–574.

puolilla maata eriaikaisesti.⁶⁹ Pitäjänkokouksen tehtävistä mainittiin ensimmäisen kerran papiston privilegioissa vuonna 1650, mutta vuoden 1686 kirkkolaki kuitenkin vaikenä niistä tyystin. Näin paikallinen itsehallinto eli pitäjänkokous haluttiin ensisijaisesti säilyttää valtion pyrkimysten toteuttajana. Tässä tavoitteessa mentiin vieläkin pidemmälle erottamalla varsinaisesta pitäjänkokouksesta kirkkoneuvosto, jonka jäsenet valittiin talollisväestön keskuudesta kirkkoherran ehdotuksesta. Kirkkoherran lisäksi kirkkoneuvostoon kuuluivat kirkonisäntä ja kuusi kirkollista lautamiestä eli kuudennusmiestä. 1600-luvun aikana kirkkoneuvosto ohitti tärkeydessä pitäjänkokouksen, jonka tehtäväksi jäi köyhistä huolehtiminen.⁷⁰

1700-luvulla valtiovalta alkoi vahvistaa pitäjänkokouksen asemaa, jolloin sen tehtäväkenttä yhä edelleen laajeni. Uusiin tehtäviin kuuluivat esimerkiksi pitäjien viljamaasiinit, köyhäinhoito, terveydenhoito ja kansanopetus. Muita tehtäviä olivat tieasioiden ja verotuksen rästituetteloiden käsitteleminen, jotka siirrettiin käräjiltä pitäjänkokoukselle. Päätöksenteko pitäjänkokouksessa toteutettiin enemmistöpäätöksillä, joissa äänivalta oli kuitenkin sidottu manttaalimäärään. Paikallishallinnon muutos koski 1600- ja 1700-luvuilla ensisijaisesti sen tehtäväkenttää, ei niinkään valtaa ja valtuuksia. Ensin paikallishallinnossa valtaa käytti kirkkoneuvosto ja myöhemmin varakkaat talonpojat pitäjänkokouksessa. Varsinainen valta pysyi valtion virkamiehien käsissä 1600-luvun alusta saakka, ja paikallishallinto alistettiin virkamieshallinnon jatkeeksi.⁷¹

Pitäjänkokouksen ohella alemman tason paikallishallinnosta huolehti erityisesti Pohjanmaalla kylä- eli oltermannihallinto. Kylähallinto perustui pääosin vuonna 1742 annettuun kyläjärjestysohjeeseen. Ohjeessa korostettiin vuoden 1734 lain vastapainoksi kyläyhteisöjen hallinnollista ja oikeudellista merkitystä, mikä lisäsi alimman paikallishallinnon yhtenäisyyttä. Nopeasti ohjeen julkaisemisen jälkeen organisoitu kylähallinto levisi koko Ruotsin valtakuntaan: vuosina 1742–1800 hyväksyttiin yli 500 uutta järjestysääntöä. Suomessa kyläjärjestysohjeen omaksumista ja käyttöä ehkäisi kielimuuri, sillä käännökset valmistuivat hitaasti ja osa niistä oli laadultaan kelvottomia. Kieliongelmiensa lisäksi kylähallinnon juurtumista Suomeen hidasti viiranomaisten asenne ja Ruotsin kyläyhteisöjä vastaavan hallinnollisoikeudellisen

⁶⁹ Soikkanen 1966, 22; laajemmin, ks. Ibid, 24–63.

⁷⁰ Ylikangas 1992, 119; kirkkoneuvoston jäsenistä, ks. esim. Aaltonen 1939, 102–106; maalaisseurakuntien köyhäinhoidosta 1600-luvulla, ks. esim. Alaja 2013; Etelä-Pohjanmaan pitäjähallinnosta ja pitäjänkokouksesta Etelä-Pohjanmaalla, ks. Alanen 1948, 418–331; kuudennusmieslaitoksen kehityksestä, ks. Ursin 1961.

⁷¹ Ylikangas 1992, 121–124. Jutikkalan mukaan vielä 1600-luvulla siltavoudin valinta yleensä tehtiin käräjäkansan toimesta käräjillä. ks. Jutikkala 1958, 178. Laajemmin pitäjänkokouksen toiminnasta 1700-luvulla, ks. esim. Jutikkala 1958, 281–287; Soikkanen 1966, 24–114; Frohnert 1985, 236–239.

perinteen puuttuminen. Oltermannilaitoksen valta-alueeksi Suomessa muodostui Pohjanmaa, johon kylähallintoa juurrutettiin jo 1700-luvun puolivälistä lähtien.⁷²

Heikki Ylikankaan tiivistyksen mukaan paikallishallinnon kehitys seurasi 1800-luvulla edellisellä vuosisadalla alkanutta linjaa, jossa paikallishallintoa tehostettiin erityisesti köyhäinhoidon, kansanopetuksen ja terveydenhoidon alalla. Vuonna 1826 jokainen pitäjä veloitettiin perustamaan kirkkoneuvosto ja vuonna 1852 jokaisen pitäjän oli muodostettava köyhäinhoitohallitus kirkkoherran alaisuuteen. Köyhäinhoitohallitusten perustaminen on katsottu modernin kunnallishallinnon alkupisteeksi.⁷³

Pitäjäkokouksen muuttuessa paikallishallinnon keskeisimmäksi instituutioksi jäi käräjien tehtäväksi oikeuden jakaminen. Prosessioikeuden näkökulmasta vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaari muodosti oikeudellisen kentän perustan, joka säilyi lähes muuttumattomana myös autonomian aikana.⁷⁴ Autonomian ehkä merkittävin kärjäsaleja koskeva muutos oli oikeusjärjestelmän kielen asteittainen vaihtuminen ruotsista suomeksi. Kehityksen käännöskohtana oli vuoden 1863 kieliasetus eli niin kutsuttu kielireskripti, jonka mukaan suomen kieli tuli saattaa ruotsin kielen kanssa tasa-arvoiseen asemaan 20 vuoden kuluessa. Määräajan kuluttua annettiin vuoden 1883 asetus ”Ruotsin ja Suomen kielten käyttämisestä erinäisissä tuomioistuimissa ja virastoissa Suomen Suuriruhtinaanmaassa”. Asetuksen 1§:n mukaan: ”Toimituskirja, joka Alioikeudesta, Maistraatista tahi Järjestyoikeudesta taikka joltakin näistä virastoissa palvelevalta virkamieheltä asialliselle ulosannetaan, on vuodesta 1884 alkaen, allamainituilla poikkeuksilla, kirjoitettava sillä kielellä, ruotsin tahi Suomen, jolla pöytäkirja paikkakunnan kunnallisissa keskusteluissa tehdään.”⁷⁵

Oikeusjärjestelmän kielenvaihdos ajoittui yhteen paikallishallinnon kielenvaihdoksen kanssa. Vuonna 1858 annettu asetus ”Hans Kejsarliga Majestäts Nådiga Kungörelse, angående kyrko- och socknestämmöprotokollers förande på finska språket” mahdollisti pitäjäkokousten pöytäkirjojen kirjoittamisen suomeksi.⁷⁶ Oikeusjärjestelmän ja paikallishallinnon yhtäaikainen kielenvaihdos on yksi tutkimukseni tärkeimmistä lähtökohdista.

⁷² Kallio 1982, 22–26, 32–34, 61; Kallio itse on tiivistänyt kylä- eli oltermannihallinnon myöhemmin seuraavasti: ”Oltermannilaitoksella tarkoitettiin kylän itsehallintoon perustuvaa yhteistoimintajärjestelmää, joka toimi siten, että kussakin kylässä oli erityinen kylänjohtaja, oltermanni, ja hänellä apulaisena kaksi kylän lautamiestä. Nämä kolme muodostivat yhdessä kyläoikeuden, joka johti, hoiti ja valvoi kylän yhteisiä asioita.” Kallio 1999, 63; ks. myös Ylikangas 1990, 113–115; Frohnert 1985, 239–241.

⁷³ Ylikangas 1992, 124–125; Ylikangas 1990, 114–115.

⁷⁴ Vuoden 1734 lain oikeusprosessista, ks. esim. Nousiainen 1993, 345–373.

⁷⁵ Pajula 1960, 177–181; Nousiainen 1993, 440–443; Suomen kielestä 1800-luvulla, ks. esim. Jutikkala 1989; Leino-Kaukiainen 1989; Pulkkinen 1989.

⁷⁶ *Den 14 Juli [1858]. Hans Kejsarliga Majestäts Nådiga Kungörelse, angående kyrko- och socknestämmöprotokollers förande på finska språket.*

1.2.2 Oikeudellinen professio – Lainoppineet ja maallikot

Oikeudellisen työn historia on yksi oikeushistorian keskeisistä tutkimuskohteista. Koska tutkimukseni kohteena ovat oikeudellista työtä tehneet maallikot, vaatii myös maallikon käsite tarkemman määrittelyn. Sanakirjaselitys maallikosta viittaa ensisijaisesti uskontoon, sillä määritelmän mukaan maallikko on esimerkiksi ”[...] seurakunnan jäsen, joka ei ole pappi”.⁷⁷ Maallikoiden vastakohtana ovat oikeudellisen työn ammattilaiset eli profession harjoittajat.⁷⁸ Professionalisoitumista koskevissa keskusteluissa oikeudellisen profession kehitystä käytetään usein lääketieteellisen ja teologisen profession ohella esimerkkinä ammatillistumisesta.⁷⁹ Andrew Abbottin määritelmän mukaan ”[p]rofessions are somewhat exclusive groups of individuals applying somewhat abstract knowledge to particular cases [...]”.⁸⁰ Kääntämällä Abbottin määritelmä ylösalaisin voidaan maallikoiksi määritellä ne henkilöt, jotka jäävät varsinaisten professioiden tai Suomen 1800-luvun kontekstissa usein semi-professioiden ryhmien ulkopuolelle. Abbottin määritelmä liittyy läheisesti niin kutsutun ammatilliseen sulkeutumiseen, jonka keskeisenä piirteenä pidetään ammattia

⁷⁷ ”Maallikko”, *Nyky-suomen sanakirja 3*, Kotimaisten kielten keskus. Skandinaavisen oikeuskulttuurin ohella maallikoilla onkin perinteisesti ollut vahva asema erilaisissa tehtävissä myös luterilaisen kirkon piirissä. Esimerkiksi seurakuntien kuudennusmiehet tekivät maallikkoina hallinnollista työtä 1600-luvulta lähtien aina kunnallishallinnon perustamiseen saakka. Varsinaisen hengellisen työn piirissä vuoden 1869 kirkkolaki merkitsi virstanpylvästä, sillä lain myötä maallikot saattoivat anoa oikeutta toimia saarnaajina, mikäli he täyttivät tehtävää kohtaan osoitetut vaatimukset. Suomen evankelisluterilaisen kirkon maallikkosaarnaajista, ks. esim. Sopanen 2023.

⁷⁸ Yksi tapa tehdä erottaa nämä kaksi ryhmää toisistaan perustuu muodolliseen koulutukseen, kuten esimerkiksi Max Weber on tehnyt. Weber jakoi oikeudellisen työntekijät kahteen kategoriaan, joista ensimmäinen perustui ”empiiriseen koulutukseen”, jota Weber vertaa käsityöammattiin (Law as a Craft). Toinen tapa hankkia oikeudellista osaamista perustui akateemiseen koulutukseen, joka Weberille tarkoitti oikeutta tieteenä (Law as a Science). Weber 1978, [1924], 785–792. Max Weber julkaisi merkittävimmät oikeussosiologiset kirjoituksensa osana postuumista julkaistua teosta *Wirtschaft und Gesellschaft*. Weber ei luonnollisesti käytä oikeudellisen tietotaidon käsitettä, mutta tulkitseen Weberin määritelmän oikeudellisesta osaamisesta analogiseksi em. käsitteen kanssa. Weberin oikeussosiologiasta, ks. esim. Rheinsein 1967. Professioiden kehityksestä Suomessa, ks. esim. Konttinen 1991.

⁷⁹ Oikeudellisen työn professionalisoitumisesta eri maissa, ks. esim. MacDonald 1995, 72–77 (Englanti), 79–82 (Yhdysvallat), 85–87 (Ranska), 91–92 (Saksa). Esimerkiksi Saara-Maija Kontturi esittää väitöskirjassaan, että Suomen lääkärinkunnassa oli profession piirteitä jo 1700-luvulla. Ks. Kontturi 2021. Vaikutusvaltaiset aiheita koskevat keskustelut ovat nousseet rakenteellisen funktionalismin ja konfliktiteorian piiristä. Näiden tutkimusperinteiden lisäksi professioita on viime vuosikymmeninä tutkittu muun muassa diskursiivianalyysin ja institutionalismin lähtökohdista. Rakenteellisen funktionalismin keskeisiä edustajia ovat olleet Emilé Durkheim ja Talcott Parson ja konfliktiteoria puolestaan henkilöityy Karl Marxiin ja Max Weberiin. Ackroyd 2016, 16–20.

⁸⁰ Abbott 1988, 318.

koskevia muodollisia vaatimuksia ja niiden sääntelyä. Bourdieulaisin käsittein ilmaistuna ammatillinen sulkeutuminen merkitsee esimerkiksi vaatimusta tietystä koulutuksesta eli institutionaalista pääomasta.⁸¹

Oikeudellisen profession synty oli hidas ja asteittainen prosessi, joka eurooppalaisessa oikeushistoriassa perinteisesti ajoitetaan keskiajalle 1100- ja 1200-luvuille. Silloin roomalainen oikeus ”löydettiin uudelleen”, ja nykyaikainen oikeustiede syntyi yhdessä oikeusoppineiden ammattikunnan kanssa.⁸² Maantieteellisesti oikeudellisen profession synty yhdistetään usein Bolognan yliopistoon, mutta Euroopan eri puolilla oikeudellisen työn professionalisoituminen eteni eri tavoilla. Esimerkiksi Skandinavian maallikkovaltaisessa oikeusjärjestelmässä oikeudellisen työn professionalisoituminen oli Euroopan sydänmaita huomattavasti hitaampi prosessi.

Pohjoismaisessa oikeuskulttuurissa maallikoilla on perinteisesti ollut suuri merkitys. Tästä huolimatta kysymykseen kuka oli oikeudellisen työn saralla maallikko ja kuka ammatilainen, ei ole olemassa yksiselitteistä vastausta. Perinteinen mielikuva oikeudellista työtä tehneestä maallikosta johtaa maallikotuomareihin eli lautamiehiin. Maallikon määritelmä ei ole kuitenkaan ongelmaton edes lautamiesten kohdalla. Esimerkiksi Pia Letto-Vanamo on kyseenalaistanut, voidaanko historiallisissa yhteyksissä lautakunnasta puhua maallikkoedustuksena, sillä suhteessa varsinaiseen oikeustieteeseen tuomaritkin olivat maallikoita. Letto-Vanamon mukaan suomalaisessa kontekstissa varsinaisesta oppineesta juristikunnasta voidaan puhua vasta aikaisintaan 1600-luvun puolivälistä lähtien ja silloinkin sille on annettava eri merkitys kuin niissä maissa, joissa roomalaisen oikeuden reseptiolla oli ollut suurempi merkitys.⁸³

Skandinaavisen oikeuskulttuurin maallikkovaltaisuuden syynä on perinteisesti pidetty koulutettujen juristien eli oikeudellisen työn varsinaisten ammattilaisten vähäistä määrää ja manner-Eurooppaan verrattuna myöhäistä roomalaisen oikeuden reseptiota. Oikeuskulttuurin maallikkovaltaisuudella on luonnollisesti ollut myös seurausilmiönsä. Esimerkiksi ruumiillinen kidutus on puuttunut skandinaavisesta oikeuskulttuurista, mitä on perusteltu oikeusjärjestelmän maallikkovaltaisuudella. Niissä Euroopan osissa, joissa kidutuksen käyttäminen oli sallittua, oli se myös tarkoin säädeltyä ja annettu oikeudellisen työn ammattilaisten käsiin.⁸⁴ Toisaalta taas paikallisten kielten käyttö oikeuden kielenä yhdistettynä maallikkojen hallitsemaan

⁸¹ Bourdieu itse suhtautui hyvin kriittisesti koko profession käsitteeseen ja kehotti korvaamaan sen kentän käsitteellä. Ks. esim. Schinkel & Noordegraaf 2011; Bourdieu 1995, 284.

⁸² Ks. esim. Berman 1983; Brundage 2008; Padoa-Schioppa 2018, 131–150.

⁸³ Letto-Vanamo 1995, 228–229. 1600-luvun tuomarikunnasta ja tuamarinammattin professionalisoitumisesta, ks. esim. Vasara-Aaltonen 2023.

⁸⁴ Pihlajamäki 2018, 812.

oikeuslaitokseen jätti Skandinavian keskiaikaisessa oikeuskulttuurissa vain vähän tilaa varsinaiselle oikeustieteelle.⁸⁵

Suomalaisessa 1800-luvun maaseudun oikeusjärjestelmän kontekstissa keskeisimmät oikeudellista osaamista vaatineet virat olivat tuomarin, kruununvoudin, kihlakunnankirjurin ja nimismiehen tehtävät. Näissä tehtävissä ammatillinen sulkeutuminen tapahtui ensimmäisenä tuomarikunnassa. Skandinaavisessa oikeushistoriassa tuomarin rooli oikeusproessin osana on vaihdellut eri aikoina, eikä keskiaikainen tuomari välttämättä eronnut ammatillisesta miehestä kärjärahvaasta. Tarja Mäntylän keräämien tietojen mukaan tuomarikunnasta oli vuosina 1750–1800 täysin vailla oikeudellista tutkintoa noin 70 prosenttia, mutta vuosina 1800–1850 tilanne parani, ja vastaava luku oli enää noin 20 prosenttia.⁸⁶ Vielä 1700-luvulla tuomarinvirkaan oli mahdollista päästä ilman oikeudellista tutkintoa. Vuoden 1817 asetuksen myötä yliopistollisesta oikeustutkinnosta oli tullut pakollinen lainkäyttöviranomaisille. Tuomareilta edellytettiin Turun akatemian todistusta lainopillisesta osaamisesta sekä hovioikeudessa suoritettua kuulustelua. Muodollisten vaatimusten eli institutionalisoituneen kulttuurisen pääoman ohella tuomarinvirkaan pääsyyn vaadittiin myös sosiaalista pääomaa, kuten Elsa Hietala ja Mia Korpiola ovat Jämsän tuomiokunnan tuomarin Gabriel Wegeliuksen kohdalla osoittaneet.⁸⁷

Kihlakuntien kruunun virkamiesten eli kruununvoutien ja heidän alaisuudessaan toimineiden kihlakunnankirjureiden ja nimismiesten ammatit sulkeutuivat huomattavasti hitaammin. Esimerkiksi nimismiehille ei asetettu varsinaisia pätevyysvaatimuksia ennen vuoden 1857 asetusta, jonka mukaan tehtävän ehdolla olleelta vaadittiin yliopistollinen hallintotutkinto tai vaihtoehtoisesti selvitystä käräjillä tai kruununvoudin alaisuudessa hankitusta työkokemuksesta.⁸⁸ Nimismiesten apulaisten ammattikunta, joista tärkeimpiä olivat silta- ja jahtivoudit sekä erityisesti Vaasan ja Oulun läänin alueella kyytirättärit, korvattiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa maalaispoliiseilla. Maalaispoliisin perustaminen merkitsi uudenlaisen semi-profession syntymistä maaseudulle, vaikka useilla paikkakunnilla tehtävään nimitettiinkin vanhoja nimismiehen apulaisia.

Tuomarikunnan ja kruununvirkamiesten ohella keskeisin oikeudellista työtä tehnyt ammattikunta oli asianajajat. Heikki Pihlajamäki on ajoittanut nykyaikaisen suomalaisen asianajajakunnan synnyn 1800-luvun jälkipuoliskolle ja katsonut sen olleen seurausta oikeuden yleisestä modernisaatiosta, joka loi kasvavaa tarvetta

⁸⁵ Korpiola 2018, 402. Suomalaisesta ja pohjoismaalaisesta oikeustieteestä 1800-luvulla, ks. esim. Klami 1977; Björne 1998; Björne 2002.

⁸⁶ Mäntylä 1995, 17.

⁸⁷ Hietala & Korpiola 2021, 11–12.

⁸⁸ Ylikangas 1996, 191.

oikeudelliselle erikoisosaamiselle.⁸⁹ Marianne Vasara-Aaltonen on osoittanut, että 1800-luvulla asianajajia käytettiin kaupunkien raastuvanoikeuksissa yleisesti, mutta tehtävää hoitavat henkilöt olivat vuosisadan jälkipuolelle saakka usein vailla oikeudellista koulutusta.⁹⁰ Yhtenä merkinä suomalaisen asianajakunnan professionalisoitumisesta voi pitää ammattimaisten asianajotoimistojen syntyä 1800-luvun jälkipuoliskolla, jonka Robin Sepponen on katsonut liittyvän olennaisesti taloudellisen vaihdannan kasvuun.⁹¹ Sepposen tekemät havainnot ovat yhtenäisiä Max Weberin teesin kanssa, jonka mukaan lainoppineiden ammattikunnan synty oli seurausta taloudellisen vaihdannan kasvusta.⁹² Muodollisesti asianajajan tehtävä sulkeutui ammatillisesti vasta 1900-luvulla. Vuoden 1958 asianajajalain myötä asianajajien tuli kuulua Suomen Asianajajaliittoon ja suorittaa tuomarinvirkaan vaaditut opinnäytteet. Varsinaisen asianajajien profession ulkopuolelle jäivät maallikkoasioitsijat, jotka vuonna 1959 perustivat Suomen Asiamiesyhdistyksen, mutta ammattikunta katosi Suomesta 1970-luvun kuluessa.⁹³ Kuten tutkimukseni myöhemmän luvut osoittavat, Ilmajoen kärjäkunnassa asianajoa hoitivat pääasiassa maallikkoasianajajat, jotka olivat usein vailla minkäänlaista muodollista lainopillista koulutusta.

Suomalaisen paikallishallinnon näkökulmasta hallinnollisen työn professionalisoituminen kytkeytyy yhteen kirkollisen profession kehityksen kanssa. Maaseudun paikallishallinto oli vaihteittain siirtynyt käräjiltä papiston johtamille pitäjän- ja kirkkokouksille, minkä vuoksi papiston kontrolle lankesi hengellisten velvollisuuksien ohella myös maallisia velvollisuuksia. Lainsäädännön näkökulmasta pitäjänkokouksen asemasta oli säädetty vuosien 1650 ja 1723 papiston privilegioissa, joiden mukaan papistolla oli oikeus sekä velvollisuus pitää pitäjän- ja kirkkokouksia.⁹⁴ Papistolle langenneiden maallisten tehtävien myötä paikallishallinnon tehtävät ikään kuin sisällytettiin osaksi hengellistä professiota. Papistoa lukuun ottamatta seurakuntahallinnon muut tehtävät, kuten kirkkoväärti ja kuudennusmiehet, olivat sen sijaan selkeästi maallikotehtäviä, samoin kuin pitäjänkokoukseen osaa ottaneet talolliset. Merkittävin muutos paikallishallinnon työtehtävissä tapahtui vasta vuoden 1865 kunnallisasetuksen myötä, joka vapautti seurakunnat maallisesta hallinnosta. Samanaikaisesti vuoden 1865 asetus ja sitä seurannut kuntien perustaminen toimi

⁸⁹ Pihlajamäki 2011; Pihlajamäki 2009. Suomalaisesta varhaisemmasta asianajolaitoksesta, ks. esim. Letto-Vanamo 1989; Toropainen 2023.

⁹⁰ Vasara-Aaltonen 2022a; Vasara-Aaltonen 2022b.

⁹¹ Varhaisten asianajotoimistojen perustajat olivat pääsääntöisesti tuomarintutkinnon suorittaneita, mutta 1880-luvulta lähtien niitä perustettiin myös hallintotutkinnon suorittaneiden toimesta. Sepponen 2022.

⁹² Weber 1978, 775.

⁹³ Pihlajamäki 2009, 218–219, 248, 254.

⁹⁴ Kaukovalta 1940, 15–16; Soikkanen 1966, 24–36.

lähtölaukauksena paikallishallinnon maallisten semi-professioiden ja professioiden kehitykselle, joista esimerkkinä käy esimerkiksi kunnallislautakunnan esimiesten ja kunnankirjureiden tehtävät.

Varsinaisen oikeudellisen osaamisen eli kulttuurisen pääoman näkökulmasta eron tekeminen maallikon ja profession harjoittajan välillä on hankalaa, ellei mahdollonta. Esimerkiksi vuosikymmenien palvelus lautamiehenä tai kirjurina oli kiistatta osoitus oikeudellisesta osaamisesta, mutta yhtä kiistatta kyseisten tehtävien hoitajat kuuluivat silti maallikoihin. Tutkimuksessani olen määritellyt maallikoiksi sellaiset henkilöt, joiden tehtävässä ei vaadittu institutionalisoitunutta kulttuurista pääomaa eli muodollista koulutusta. Sanan professio etymologia viittaa latinan elinkeinoa kuvaavaan sanaan ”Profe’ssio”. Lähtökohtaisesti voidaankin ajatella, että profession harjoittaja saa elantonsa päätoimisesti harjoittamastaan ammatista. Toisin sanoen professio toimii harjoittajansa pääasiallisena taloudellisen pääoman lähteenä, mikä erottaa hänet maallikoista. Nämä määritelmät sopivat tutkimuksessa esiin nostamiini oikeudellisen ja hallinnollisen työntekijöihin, kuten kunnallishallinnon esimiehiin, kihlakunnanoikeuden lautamiehiin, nimismiehen apulaisiin sekä käräjäsalin asiamiehiin ja kirjureihin.

1.2.3 Ilmajoen pitäjä – Seurakunta, kärjäkunta ja kansalaisyhteiskunta

Paikallishistoriallisella tutkimuksella on suomalaisessa historiankirjoituksessa pitkät perinteet ja lähes jokaisesta pitäjstä on kirjoitettu oma historiateoksensa. Paikallishistoriallista tutkimusta on usein kirjoitettu ennalta määrättyjen konventioiden mukaan. Usein paikallishistoriallinen kirjallisuus on ollut luonteeltaan historiallista tietoa kokoavaa, eikä siinä varsinaisesti pyritä esittämään eksplisiittisiä tutkimuskysymyksiä. Paikalliseen keskittyvän historiankirjoituksen tavoitteet ja mahdollisuudet ovat kuitenkin olleet vahvassa muutoksessa niin kutsutun uuden paikallishistorian myötä.⁹⁵ Ilmajoki sai ensimmäisen pitäjänhistoriansa poikkeuksellisen varhain eli vuonna 1801. Kyseessä oli kirkkoherra Salomon Hanelleksen (1771–1843) Kuninkaallista Suomen Talousseuraa varten kirjoittama teos, jonka Ilmajoen maamies-

⁹⁵ Ahtiainen & Tervonen & Teräs 2010. On laskettu, että vuosien 1865–1994 välisenä aikana Suomessa ilmestyi 427 paikallishistoriallista monografiaa sekä tuntematon määrä muuta erilaista paikallishistoriallista kirjallisuutta. Ahtiainen & Tervonen 2010, 27. Uudesta paikallishistoriasta laajemmin ks. em. artikkelit kokonaisuudessaan.

seura julkaisi yli satavuotta myöhemmin suomennoksena *Yritys Ilmajoen pitäjän kertomukseen* (1903).⁹⁶

Tutkimukseni sijoittuu Ilmajoen pitäjään, mutta varsinaisena tutkimuskohteenani on oikeudellisen tietotaidon ilmiö. Risto Alapuro on klassisessa yhteiskunnallista järjestäytymistä ja mobilisoitumista käsittelevässä tutkimuksessaan *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933* todennut, että vaikka teoksessa tarkastelukohteena on Huittisten pitäjä, ei siinä kuitenkaan tutkita Huittisten ”tapausta” sinänsä, vaan kyseisiä ilmiöitä kyseisen pitäjän tarjoamassa ympäristössä.⁹⁷ Sama pätee omaankin tutkimukseeni. Vaikka tarkastelukohteeksi on rajattu Ilmajoen pitäjä, niin varsinaisena pyrkimyksenä on tarkastella oikeudellisen tietotaidon ilmiötä kyseisen pitäjän tarjoamassa viitekehysessä.

Ilmajoen kirkkopitäjä oli perustettu viimeistään 1500-luvulla, jolloin ensimmäinen kirkkoherra Petrus Eriki (Pietari Eerikinpoika) asetettiin virkaansa. Niilo Liakan mukaan Ilmajoen kappeliseurakunta mainitaan ensimmäisen kerran manttaalikirjoissa vuonna 1556. Aikaisemmin Ilmajoen eli Ilmolan kylän on katsottu kuuluvan Isonkyrön pitäjään. Hallinnollinen järjestelmä ei ollut vielä 1500-luvulla vakiintunut ja Ilmajoen alueen määrittely oli hankalaa. Varsinaiset rajat Ilmajoen pitäjälle määriteltiin vasta isonjaon yhteydessä, mutta jo 1600-luvun tuomiokirjoista on löydettävissä merkintöjä rajariidoista naapuripitäjien kanssa.⁹⁸

Kunnallishallinto perustettiin seurakuntien muodostamalle perustalle, minkä vuoksi kuntien historia on aina sidoksissa seurakuntien alueelliseen kehitykseen. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan historiaa autonomian ajan ensimmäisellä puoliskolla on kuvattu suurpastoraattien ajaksi. Alueen seurakunnat kuuluivat Turun hiippakuntaan, joka oli muodostettu Vaasan ja Pietarsaaren rovastikunnista.

⁹⁶ Jalasjärveä lukuun ottamatta jokaisesta Ilmajoen pitäjään kuuluneesta kunnasta on kirjoitettu itsenäinen monografia. Teokset ovat Niilo Liakan *Ilmajoen pitäjä* (1934), Aulis J. Alasen *Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen* (1953), Jaakko Mäntylän ja Sulevi Riukulehdon *Ilmajoki 1935–1995* (2020), *Seinäjoen historia I. Vuoteen 1931 eli kunnan jakautumiseen kauppalaksi ja maalaiskunnaksi* (1970), Aapo Jumppasen ja Sulevi Riukulehdon *Kasvun kaupunki. Seinäjoen kaupunkivuodet 1960–2020* (2023), Liisa Ruismäen *Kauhajoen historia. Esihistoriasta vuoteen 1918* (1987), Osmo Rinta-Tassin *Kurikan historia I-II:1–2* (1980, 2003–2004) ja Ossi Viidan *Peräseinäjoen historia. Esihistoriasta vuoteen 2004. Maitoa, tervaa, turvetta, terästä* (2008). Peräseinäjoen osalta on syytä mainita myös Toimi Kangasniemen Viidan teosta suppeampi monografia *Peräseinäjoen kirja* (1972 / 1995). Jalasjärven osalta paikallishistoriallisen kirjallisuuden puutetta paikkaavat kuitenkin yksittäiset artikkelit, sekä erityisesti Toivo Vuorelan toimittama artikkelikokoelma *Kyrönmaa X. Jalasjärven kirja* (1958).

⁹⁷ Alapuro 1994, 14–15. Ks. myös Alapuro 2010. Alapuron teoksen ohella myös Antero Heikkisen Kirveskansa-teossarjan on katsottu haastaneen konventionaalista paikallishistorian kirjoitusta. Ahtiainen & Tervonen & Teräs 2010, 14; Heikkinen 1988; Heikkinen 1997; Heikkinen 2000.

⁹⁸ Liakka 1934, 59, 62, 72, 74, 128.

Vaasan rovastikunta oli jaettu kahtia Vaasan ylä- ja alarovastikunniksi. Vaasan ylärovastikunta oli muodostettu neljästä enemmistöltään suomenkielisestä seurakunnasta, jotka olivat Isokyrö, Vähäkyrö, Laihia ja Ilmajoki. Jokaisella seurakunnalla oli pitkä historia omana pastoraattinaan. Ilmajoen emäseurakuntaan kuuluivat Ilmajoen ohella myös Kauhajoen, Kurikan, Jalasjärven ja Peräseinäjoen kappelit.⁹⁹

Ilmajoen suurpastoraatin purkamiseksi tehtiin ensimmäinen aloite jo 1820-luvulla kappalaisten toimesta, mutta sekä Turun tuomiokapituli että Senaatti torjuivat aloitteen. Seuraava anomus seurakunnan jakamiseksi tehtiin Jalasjärven kappelista 1840-luvulla, mutta myös tämä aloite hylättiin. Jalasjärveläiset tekivät uuden anomuksen kappelinsa itsenäistämistä, jota seurasi pian myös Kauhajoen kappelin vastaava anomus. Senaatti teki vuonna 1858 päätöksen, jonka mukaan molemmat kappelit saivat muodostaa omat kirkkoherrakuntansa Ilmajoen kirkkoherranviran vapautumisen jälkeen. Molempien kirkkoherrakuntien oli hoidettava taloudelliset velvoitteensa Ilmajoen emäseurakunnalle siihen saakka, kunnes niillä olisi omat kirkkoherransa. Jalasjärveä ja Kauhajokea seurasi hieman myöhemmin Kurikan kappeli, jonka anomuksen omasta kirkkoherrakunnasta Senaatti hyväksyi vuonna 1867. Viimeisenä Ilmajoen emäseurakunnan kappeleista itsenäistyi Peräseinäjoki, jonka omasta kirkkoherrakunnasta senaatti teki päätöksen vuonna 1882. Peräseinäjoen tavoin omaksi kirkkoherrakunnaksi itsenäistyi myös Seinäjoki, joka oli korotettu kappeliksi vasta vuonna 1863.¹⁰⁰

Vuodesta 1805 alkaen Ilmajoen seurakunnan alue oli ollut yhtenäinen Ilmajoen käräjäkunnan alueen kanssa. Vuonna 1805 voimaan astuneen muutoksen jälkeen Ilmajoen seurakunnan alue oli pääpiirteissään yhtenäinen Ilmajoen käräjäkunnan alueen kanssa. Vuosina 1805–1864 Ilmajoen käräjäkunta oli osa Korsholman eteläistä tuomiokuntaa, kunnes vuonna 1864 voimaan astuneen tuomiokuntien uudelleen järjestelyn seurauksena muodostettiin Ilmajoen tuomiokunta, joka koostui Ilmajoen sekä Isonkyrön ja Ylistaron käräjäkunnista. Mainittu käräjäkunta jako säilyi vuoteen 1889 saakka, jolloin Ilmajoen käräjäkunta pilkottiin kolmeen osaan Ilmajoen ja

⁹⁹ Seppo 1987, 11. Ilmajoen suurpastoraatin ajasta, ks. esim. Alanen 1953, 769–839; Ruismäki 1987, 310–380; Rinta-Tassi 2003, 628–684.

¹⁰⁰ Uudet kirkkoherrakunnat joutuivat kuitenkin odottamaan omaa kirkkoherraansa vielä pitkään, sillä Ilmajoen kirkkoherra C. J. Forsman eli vuoteen 1882 saakka. Ensimmäisenä uusi kirkkoherra astui virkaansa Kurikassa vuonna 1886, sitten Kauhajoella 1892, Jalasjärvellä 1894, Peräseinäjoella 1895 ja viimeisenä Seinäjoella 1900. Seppo 1987, 14–17, 114–118. Ilmajoen kappeleiden itsenäistymisestä ks. esim. Alanen 1953, 769–775; Ruismäki 1987, 582–585; Rinta-Tassi 2003, 98–101.

Seinäjoen, Kauhajoen ja Kurikan sekä Jalasjärven ja Peräseinäjoen käräjäkunniksi.¹⁰¹ Ilmajoen tuomiokunta samoin kuin sen edeltävä Korsholman eteläinen tuomiokunta kuuluivat Vaasan hovioikeuden alaisuuteen, joka oli aloittanut toimintansa vuonna 1776.¹⁰²

Ilmajoen pitäjä kuului kokonaisuudessaan Ilmajoen kihlakuntaan, joka oli perustettu vuonna 1859. Ilmajoen pitäjän ohella kihlakuntaan kuuluivat Lapväärtti, Isojoki, Siipyy, Karijoki, Närpiö, Korsnäs ja Teuva. Kihlakunta oli jaettu viideksi nimismiespiiriksi. Ilmajoki, Kurikka, Peräseinäjoki sekä Seinäjoki yhdessä Nurmon kappeliin kuuluvan osan kanssa muodostivat toisen pitäjän nimismiespiireistä ja Jalasjärvi ja Kauhajoki toisen.¹⁰³ Vuodelta 1884 peräisin olevien tietojen nojalla Ilmajoen kihlakunta oli väkiluvultaan suurin kihlakunta koko maassa:

Maamme väkirikkein kihlakunta on Ilmajoen kihlakunta, jossa on enemmän kuin 75,000 asukasta; väkiluvultaan pienin kihlakunta taasen, kun ei Lapinmaata oteta lukuun, on Piikkiön kihlakunta, jonka asukasluku on 18,676 henkeä. Vielä suurempi on eroavaisuus nimismiehenpiireissä, joista suurimmat, niinkuin Tammele, jossa löytyy 16,834 asukasta, Pielavesi ja Närpiö, joissa kumpaisessakin on enemmän kuin 17,000 asukasta, sekä Ilmajoki, jonka asukasluku on 20,723 henkeä, ovat viisi jopa kymmenenkin kertaa väkirikkaampia kuin pienimmät.¹⁰⁴

Samoin kuin kihlakunta myös Ilmajoen pitäjä oli suuri paitsi väestönsä myös pinta-alansa puolesta. Lukuun ottamatta 1860-luvun nälkävuosien aiheuttamaa katkosta koko pitäjän väkiluku kasvoi tasaisesti 1860-luvulta 1890-luvulle. Nopeinta väestönkasvu oli Peräseinäjoen kappeliseurakunnassa, jonka väkiluku lähes kaksinkertaistui vuosien 1860–1890 välillä. Peräseinäjoen ohella myös Kauhajoen, Kurikan ja Jalasjärven väestönkasvu oli hyvin voimakasta, mutta tästä huolimatta vanha emäseurakunta Ilmajoki säilyi väestöltään pitäjän suurimpana. Ilmajoen ohella myös Jalasjärven väkiluku ylitti vuoteen 1890 mennessä 10 000 hengen rajapyykin. Väestönkasvua ei pysäyttänyt edes vuosisadan loppua kohti kiihtynyt Amerikan siirtolaisuus. Vuosina 1870–1914 Suomesta lähti Pohjois-Amerikkaan noin 350 000 siirtolaista, joista yli puolet tuli Vaasan läänin alueelta ja kolmannes Etelä-Pohjanmaan

¹⁰¹ Holmberg 1959, 89; 113–118; 191–192. Korsholman eteläinen tuomiokunta muodostettiin 6.11.1804, mutta sen ensimmäisen varsinaiset käräjät istuttiin kevättalvella 1805. Ilmajoen käräjäkunta muodostettiin 26.8.1862 ja sen käräjäkuntajaosta määrättiin 11.11.1864. Ilmajoen käräjäkunnan ensimmäiset varsinaiset käräjät olivat vuoden 1864 syyskäräjät.

¹⁰² Vaasan hovioikeudesta, ks. Vepsä 2009; Rintala 1976.

¹⁰³ *Finlands Stats-Kalender för året 1882*; Alanen 1953, 605–607.

¹⁰⁴ SVT II:4 ”Katsaus Suomenmaan taloudelliseen tilaan 1876–1880” (1884), 2.

maakunnasta.¹⁰⁵ Vuosien 1860–1890 välillä Ilmajoen pitäjän väestö kasvoi oheisen taulukon mukaisesti.

Taulukko 1. Ilmajoen pitäjän väestö 1860–1890.

	Ilmajoki	Seinäjoki	Peräseinäjoki	Kauhajoki	Kurikka	Jalasjärvi	Pitäjä
1890	10646	2954	4008	9985	7347	10051	44991
1885	9275	2538	3592	8709	6569	9195	39878
1880	9145	2321	3189	7789	6068	8350	36862
1875	8064	2004	2745	6603	5217	7224	31857
1870	7440		4126*	5823	4723	6505	28617
1865	8250	1861	2358	6114	4990	6776	30349
1860	7501	2141	2060	5768	4394	6082	27946

* Seinäjoen ja Peräseinäjoen yhteinelaskettu väestö.
Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Pitäjän väestön ehdoton enemmistö oli äidinkieleltään suomenkielisiä. Vuoden 1880 tietojen nojalla koko pitäjässä oli äidinkieleltään ruotsinkielisiä alle prosentti väestöstä.¹⁰⁶ Suuri osa ruotsinkielisestä väestöstä edusti todennäköisesti säätyläisiä, kuten papistoa, mutta poikkeuksiakin oli. Koko Vaasan läänissä säätyläisten osuus jäi vuoden 1865 väestötietojen mukaan 1,1 prosenttiin, mutta maaseutupitäjissä luku oli todennäköisesti vieläkin alhaisempi.¹⁰⁷ Väestön kasvaessa myös pitäjän talojen määrä kasvoi. Talojen määrää nopeammin kasvoi torppien määrä. Esimerkiksi vuonna 1810 Ilmajoen emäseurakunnassa oli 144 taloa ja 145 torppaa. Vuoteen 1860 mennessä talojen määrä oli 206, mutta torppien peräti 584. Nälkävuosien vaikutus näkyi yleisen väestönkasvun lisäksi myös itsenäisten talojen ja niiden torppien määrässä. Vuonna 1890 Ilmajoen talojen määrä oli 235 ja torppien 508.¹⁰⁸ Talollisten ja torppareiden ulkopuolelle jäi luonnollisesti muu tilaton väestö, jonka suhteellinen väestönkasvu oli kaikista sosiaaliryhmistä nopeinta. Vielä 1700-luvun puolivälissä tilaton maataloustyöväki oli muodostanut noin viisi prosenttia kaikesta maaseudun väestöstä, mutta 1900-luvun alkupuolella sen osuus oli kasvanut lähes 50 prosenttiin.¹⁰⁹

Mikäli mittarina käytetään veronmaksukykyä, varallisuus oli jakautunut pitäjän eri alueilla eri tavoin. Nykyaikaisen tuloveron edeltäjän eli tulosuostuntaveron

¹⁰⁵ Kero 1996, 53–65. Etelä-Pohjanmaan siirtolaisuudesta, ks. myös Toivonen 1963; Rekonen 2013.

¹⁰⁶ SVT VI:9,1 ”Suomen väkiluku 31 p:nä Joulukuuta 1880” (1882).

¹⁰⁷ SVT VI:1 ”Suomen väestö Joulukuun 31 p. 1865 (1870).

¹⁰⁸ Alanen 1953, 9.

¹⁰⁹ Alapuro 1985, 48.

avulla voidaan hahmottaa suuntaviivoja varallisuuden jakautumisesta. Kyseessä ovat nimenomaan suuntaviivat, sillä eri seurakunnissa tulosuostuntaveron keräämisperusteet ymmärrettiin eri tavoin. Kuten Karl Ferdinand Ignatius (1837–1909) kirjoitti vuonna 1871, erot suostuntaveron maksussa olivat suuria jopa saman lääninkin sisällä: ”Waasan läänissä löytynee paikkakuntain nykyiseen viljelykseen ja hedelmällisyyteen sekä väestön varallisuuteen katsoen tuskin suurempia vastakohtia kuin katojensa vuoksi miltei pahanmaineinen Perho ja jyvärikas Ilmajoki.”¹¹⁰ Mainittuna vuotena Perhossa 8,3 prosenttia väestöstä maksoi suostuntaveroa, mutta maksettu summa oli ainoastaan 1,69 markka maksajaa kohtia. Ilmajoen kunnassa vastaavat luvut olivat 1,9 prosenttia ja 5,09 markkaa. Vuosina 1865, 1871, 1877 ja 1881 suostuntaveroa maksettiin Ilmajoen pitäjässä oheisen taulukon mukaisesti.

Taulukko 2. Suostuntaveron maksaneiden osuus väestöstä Ilmajoen pitäjän väestöstä (sulkeissa maksajaa kohti maksettu summa).

	1865	1871	1877	1881	Keskiarvo
Ilmajoki	1,89% (6,98 mk)	1,9% (5,09 mk)	3,2% (4,12 mk)	3,9% (4,04 mk)	3,3% (5,06 mk)
Seinäjäki ja Peräseinäjäki	3,33% (2,92 mk)	4,1% (1,48 mk)	4% (2,07 mk)	3% (5,56 mk)	3,6% (3,01 mk)
Kauhajoki	4,27% (2,01 mk)	5,2% (1,51 mk)	5,6% (2,23 mk)	6,2% (2,21 mk)	5,3% (1,99 mk)
Kurikka	2,61% (2,02 mk)	5,1% (1,41 mk)	5,2% (2,01 mk)	4,5% (2,22 mk)	4,4% (1,92 mk)
Jalasjärvi	2,62% (2,07 mk)	5% (1,32 mk)	4,5% (2,07 mk)	4% (2,03 mk)	4% (1,87 mk)

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvien lähteet.

Maksetun suostuntaveron määrän perusteella pitäjän varakkaimmat henkilöt asuivat Ilmajoen emäseurakunnassa, jossa suostuntaveron maksettiin eniten henkeä kohtia. Varallisuuden jakautumisesta pitäjässä kertoo myös köyhäinhuoltoon turvautuneiden osuus väestöstä. Vuosien 1881, 1883, 1885 ja 1887 tietojen perusteella eniten köyhäinhuoltoon turvautuneita oli Kauhajoella ja vähiten Seinäjoella. Luvut ovat vain suuntaa antavia, sillä ne kertovat köyhäinapua saaneiden määrästä, eivätkä sen todellisesta tarpeesta. Mainittuina vuosina köyhäinapua saaneiden henkilöiden määrä vaihteli pitäjässä oheisen taulukon mukaisesti.

¹¹⁰ SVT IV:2 ”Kertomus suostuntaverosta vuonna 1871” (1875).

Taulukko 3. Köyhäinapua saaneiden henkilöiden osuus väestöstä Ilmajoen pitäjässä vuosina 1881, 1883, 1885 ja 1887.

	1881	1883	1885	1887
Ilmajoki	4,4 %	1,9 %	2,1 %	2,3 %
Seinäjoki	3,1 %	1,5 %	1,5 %	1,2 %
Peräseinäjoki	6,9 %	1,6 %	1,6 %	1,9 %
Kurikka	5,3 %	2,5 %	2,1 %	2,2 %
Kauhajoki	4,3 %	5,1 %	5,0 %	1,9 %
Jalasjärvi	4,0 %	1,9 %	1,5 %	1,5 %
Pitäjä	4,5 %	2,6 %	2,5 %	1,9 %

Lähteet: ”LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Ilmajoen pitävä ei kuulunut 1800-luvulla puukkojunkkarien väkivallan pahimpiin alueisiin. Pahiten väkivallasta kärsittiin Lapuan jokivarren alajuoksun pitäjissä Kauhavalla ja Yli- ja Alahärmässä. Ilmajoen seurakunnan alueelta eniten kuolemaan johtaneita väkivallantekoja tehtiin Seinäjoen ja Peräseinäjoen alueilla, mutta emäseurakunta ja muu pitävä olivat maakunnassa keskimääräistä rauhallisempaa seutua.¹¹¹ Vaikka asioiden välille ei ole mahdollista rakentaa syy ja seuraus suhdetta oli Ilmajoen pitävä puukkojunkkareita paremmin tunnettu kellomestareistaan ja kirjallisuudesta kulttuuristaan, jota edustivat yhtä lailla Pohjanmaan mystikkoliikkeeseen kuulunut Samuel Rinta-Nikkola (1763-1818) kuin pitäjästä laajalle levinnyt Ilmajoen vuoden 1805 kyläasetus.¹¹² 1870-luvun puolivälissä pitäjässä toimi vain kaksi kansakoulua, mutta kahdenkymmenen vuoden kuluttua niiden määrä oli lähes kymmenkertaistunut. Pitäjän ensimmäinen kirjasto oli perustettu Ilmajolle vuonna 1856. Peräseinäjokea lukuun ottamatta kaikissa pitäjän kunnissa toimi 1860-luvulla oma kirjasto. Peräseinäjoen ensimmäinen kirjasto perustettiin vuonna 1876. Vuoteen 1900 mennessä pitäjään oli perustettu jo yli 30 kirjastoa. Kirjastojen määrän ohella myös lainattavien kirjojen määrä kasvoi moninkertaiseksi.¹¹³

Oikeusvaltion ja kansalaisyhteiskunnan syntymisen rakennuspuiksi tarvitaan oikeudellista ja hallinnollista osaamista eli oikeudellista tietotaitoa. Tästä näkökulmasta katsottuna tutkimukseni kartoittaa molempien instituutioiden historiallisia juuria. Ajallisesti suomalaisen kansalaisyhteiskunnan rakentuminen alkaa siitä, mihin tutkimukseni päättyy. Suomalaisessa historian tutkimuksessa kansalaisyhteiskunnan synty ajoitetaan 1800-luvun sekä 1900-luvun vaihteeseen ja tunnetun teesin mukaisesti ”kansanliikkeet loivat kansakunnan.” Ensimmäisiä joukkojärjestöjä olivat Kansanvalistusseura ja raittiusseurat.¹¹⁴ Ilmajoen pitäjässä kansalaisyhteiskun-

¹¹¹ Ylikangas 1987, 656–658; Alanen 1953, 376–384, 634–637.

¹¹² Koivusalo 1987, 625–630.

¹¹³ Kallio 1987, 19, 57.

¹¹⁴ Ks. Alapuro & Stenius 1987.

nan varhaisimpana muotona oli vuonna 1803 perustettu Ilmajoen maamiesseura. Niimestään huolimatta kyseessä oli herrasviljelijöiden yhdistys, johon ensimmäiset talonpoikaisjäsenet otettiin vasta vuonna 1860-luvulla.¹¹⁵ Pitäjän ensimmäinen raittiusseura perustettiin Ilmajoella 1884 ja vuoteen 1905 mennessä jokaiseen vanhan pastoraatin alueella sijainneeseen kuntaan oli perustettu oma seuransa.¹¹⁶ Raittiusseurojen ohella vuosisadan loppupuolella perustettiin nuoriso- ja maamiesseuroja, työväenyhdistyksiä, sekä erilaisia osuustoiminta-aatteelle perustuvia yrityksiä. Kuten Olavi Latikka on Etelä-Pohjanmaan järjestötoimintaa käsittelevässä tutkimuksessaan osoittanut, muodostui juuri Ilmajoen pitäjä 1800-luvun lopussa alueen taloudellisen ja aatteellisen järjestötoiminnan keskuksiksi.¹¹⁷

¹¹⁵ Alanen 1953, 111, 155; laajemmin, ks. Latikka 1987, 63–68.

¹¹⁶ Latikka 1987, 130. Raittiusliikkeestä laajemmin, ks. Sulkunen 1986.

¹¹⁷ Latikka 1987, 372–377. Aihepiiristä laajemmin, ks. esim. Alapuro et al. 1989; Liikanen 1995.

II Kunta

2.1 Kunnallisasetus ja sen toimeenpano Ilmajoen pitäjässä

2.1.1 Kunnallisasetuksen tausta ja sisältö

Vuoden 1865 kunnallisasetuksen voimaan saattaminen oli pitkän prosessin tulos. Hannu Soikkanen on katsonut, että kunnallisasetuksen aatteellista perustaa on lähdeittävä etsimään Ranskan vuoden 1789 vallankumouksesta ja sen perinnöstä saakka. Myöhemmin 1800-luvulla romantiikka yhdessä kansallisuusaatteen kanssa loi edellytyksiä paikalliselle itsehallinnolle. Ajatus paikallisesta itsehallinnosta sopi myös liberalismiin vapautta korostavaan aatesisältöön.¹¹⁸ Merkittävät reformit paikallishallinnon uudistamiseksi toteutettiin Euroopassa eri aikoina. Ensimmäisenä toimeen ryhdyttiin Luxemburgissa vuonna 1789. Pohjoismaissa moderniin kunnallishallintoon siirryttiin ensin Tanskassa ja Norjassa vuonna 1837 ja seuraavaksi Ruotsissa vuonna 1862.¹¹⁹ Suomen vuoden 1865 kunnallisasetukselle erityisesti Ruotsista saadut vaikutteet muodostuivat merkittäviksi.

Suomessa painetta kunnallishallinnon uudistamiseen syntyi 1800-luvulle tultaessa useasta eri lähteestä. Soikkasen mukaan tekijöitä olivat esimerkiksi sääty-yhteiskunnan asteittainen mureneminen, talollisväestön elintason ja sivistystason paraneminen, tilattoman väestön määrän nopea kasvu sekä sen aiheuttama köyhäinhoitokulujen kasvaminen.¹²⁰ Kaarlo Juho Ståhlberg on tiivistänyt hallintokulttuurista kummunneen uudistustarpeen toteamalla, ”[...] että sekä vähäinen kunnalliselämä, mitä maaseudulla tavattiin, oli pitäjänkokouksessa kytkettynä yhteen seurakunnan kirkollisten asiain kanssa; että sananvalta pitäjänkokouksissa rajoittui melkein

¹¹⁸ Soikkanen 1966, 115–116. Eurooppalaisen paikallishallinnon ideologisesta taustasta laajemmin, ks. esim. Norton 1994, 25–28.

¹¹⁹ Norton 1994, 9. Euroopan eri maitten paikallishallintojen historiasta, ks. esim. Norton 1994, 121–127 (Ranska), 190–194 (Italia), 237–242 (Saksa), 289–290 (Ruotsi), 321–320 (Tanska), 350–354 (Iso Britannia). Ruotsin kunnallishallinnon uudistamisesta 1800-luvulla, ks. myös Kaukovalta 1940, 32–40.

¹²⁰ Soikkanen 1966, 121–123.

yksinomaan tilallisiin; että pitäjänkokouksen päätöksien täytäntöönpanemista varten ei ollut minkäänlaisia sopivia viranomaisia; sekä että kunnallishallintoa järjestävät säännökset olivat perin vaillinaiset.”¹²¹

Yksi ensimmäisiä konkreettisia uudistusyrityksiä sisältyi arkkipiispa Gabriel Melartinin johtaman komitean ehdotukseen, jonka tavoitteena oli valmistella uutta kirkkolakia. Ehdotus sisälsi pitäjänkokouksien uudistamista käsitelleen luvun, jossa oli ehdotettu muun muassa pitäjänlautakunnan asettamista. Toteutuessaan ehdotus olisi jättänyt paikallishallinnon pääpiirteittäin ennalleen ja siinä olisi lähinnä korjailtu vanhan lainsäädännön puutteita.¹²² Pitäjänkokousten uudistaminen komitean ehdottamassa muodossa jäi kuitenkin toteuttamatta ja uusi kirkkolaki astui voimaan vasta kunnallisasetuksen jälkeen vuonna 1869. Melartinin komitean ehdotusta seuranneina vuosina paikallishallinnon uudistamista pidettiin vireillä etupäässä sanomalehtikirjoituksissa. Esimerkiksi *Finlands Allmänna Tidning* esitettiin vuonna 1855 jopa yksityiskohtainen ehdotus uudistuksen toteuttamiseksi.¹²³

Asiat saivat kuitenkin vauhtia 1850-luvun jälkipuoliskolla. Osana keisari Aleksanteri II:n aloittamaa uudistusohjelmaa kiinnitettiin huomiota myös Suomen Suuriruhtinaskunnan taloudelliseen tilaan, jonka kohottamista varten Suomen Talousseura sai käskyn laatia mietinnön, joka julkaistiin vuonna 1857. Muiden seikkojen ohella mietinnössä kiinnitettiin huomiota paikallishallintoon, jonka puutteet katsottiin taloudellisen edistymisen suurimmaksi esteeksi. Ilmajoen pitäjän näkökulmasta Talousseuran mietintö oli erityisen mielenkiintoinen, sillä siinä painotettiin Ruotsin vuoden 1742 asetukseen perustuvia kyläjärjestyksiä osoituksena korkeasta ”kunnallishengestä”. Ilmajoen pitäjän vuonna 1805 laadittu ja vuonna 1821 uudistettu kyläjärjestys oli alallaan yksi vaikutusvaltaisimmista ja laajimmalle levinneistä.¹²⁴

Toimet varsinaisen asetuksen aikaansaamiseksi alkoivat vuonna 1859, jolloin Senaatti asetti Adolf Fredrik Kellanderin (1802–1866) johtaman komitean valmiste-

¹²¹ Ståhlberg 1926, 10.

¹²² Kaukovalta 1940, 41–42.

¹²³ Varsinainen uudistusehdotus esitettiin kolmiosaisen kirjoitussarjan ”Om kommunalförvaltningen” viimeisessä osassa. Ks. *Finlands Allmänna Tidning*, 22.11.1855, nro 275, s. 3; *Finlands Allmänna Tidning*, 23.11.1855, nro 276, s. 3; *Finlands Allmänna Tidning*, 24.11.1855, nro 277, s. 2. Vuoden 1869 kirkkolaista, ks. esim. Ingman 1911.

¹²⁴ Suomen Talousseuran mietintö oli kiistatta merkittävin puheenvuoro paikallishallinnon uudistamiseksi 1850-luvulla, mutta kunnalliselämän kehittämiseen oli havahduttu myös muualla. Vuonna 1857 Kuopion läänin kuvernööri oli tehnyt vuosikertomuksessaan ehdotuksen erityisen pitäjänlautakuntain asettamisesta ja seuraavana vuonna Kuopion tuomiokapituli oli ehdottanut, että papit saisivat vapautuksen seurakuntien vai-shoitohallituksen esimiehen tehtävistä Kaukovalta 1940, 47; Soikkanen 1966, 125; Rauhala 1922, 163–168; Ståhlberg 1926, 8–9. Suomen Talousseuran mietintö, ks. *Kejserliga Finska Hushållnings-Sällskapets Utlåtande angående åtgärder till befrämjande af finska landtbruket och dess binäringar, med der till hörande bilagor* (1857).

lemaan kunnallisasiain järjestämistä. Komitea sai työnsä päätökseen nopeasti ja mietintö valmistui jo seuraavana vuonna. Valmistusta edesauttoivat Ruotsista saadut vaikutteet. Kaukovalta on katsonut, että komitea ei pyrkinyt radikaaleihin muutoksiin, vaan pyrki lähinnä kehittämään ja täsmentämään jo olemassa olevia asetuksia. Komitean mietinnöstä pyydettiin lausunnot hovioikeuksilta, tuomiokapituleilta ja kuvernööreiltä, minkä lisäksi myös yksityishenkilöt saivat antaa asiasta lausuntonsa. Seuraavana vaiheena asia lisättiin Tammikuun valiokunnan työlialle, joka selkeällä äänienemmistöllä puolsi ehdotuksen jättämistä valtiosäädylle. Matkan varrella tehtyjen muutosehdotusten vuoksi senaatti ehdotti perustettavaksi toisenkin komitean asiaa selvittämään ennen kuin asetusehdotus annettaisiin säädylle. Komitean johon asetettiin senaattori Eugen von Knorring (1812–1874) ja se perusti työnsä aikaisemman komitean ehdotuksen sijaan ensisijaisesti Ruotsin vuoden 1862 kunnallisasetukseen. Kaukovalta on katsonut, että von Knorringin komitea oli vuoden 1865 kunnallisasetuksen varsinainen suunnittelija ja laatija. Knorringin komitean jälkeen asia annettiin vuosien 1863–1864 valtiopäivien käsiteltäväksi.¹²⁵

Esitys maaseudun kunnallishallinnon järjestämisestä jätettiin valtiopäiville syyskuussa 1863, missä se joutui ensimmäisenä talousvaliokunnan käsittelyyn. Talousvaliokunta julkaisi esityksestä laajan mietinnön, jonka jälkeen asia annettiin säätyjen käsiteltäväksi. Säädyt tekivät ehdotukseen muutosehdotuksia, joista useimmat kuitenkin kaatuivat, sillä ne oli tehty ainoastaan yhdessä säädysssä. Säätyjen käsittelyn jälkeen asia palautui talousvaliokuntaan, jonka tekemä sovitteluehdotus hyväksyttiin huhtikuussa 1864.¹²⁶ Talonpoikaissäädyn keskusteluissa edusmies Antti Puhakka (1816–1893) viittasi valtiopäiväkeskusteluissa esitettyihin puheenvuoroihin, joissa oli epäilty talonpoikaissäädyn kykyä toimia kunnallishallinnossa: ”Mainittu kykenemättömyys ei ollut näytetty todeksi ja oli sen ohessa loukkaava syytös sitä rahwasta kohtaan, joka oli lähettänyt säädyn jäsenet tänne.”¹²⁷

Säätyjen päätöksen jälkeen asia siirtyi senaatille, joka käsitteli asiaa ensimmäisen kerran vuoden 1864 toukokuussa. Lopullisen asiaa puoltavan päätöksensä asiasta

¹²⁵ Kaukovalta 1940, 47, 61, 70, 76–77; Ståhlberg 1926, 8–10; laajemmin Ibid. 55–83; Soikkanen 1966, 135–146; Rauhala 1922, 168–183; Kellanderin komitean mietintö, ks. ”*Underdånigt Förslag till Förordning, om Kommunalförvaltning på landet, i Storfurstendömet Finlande*” (1/1860); Von Knorringin tarkistuskomitean mietintö jätettiin senaatille talvella 1863 ja valtiopäiville mietintöä vastaava ehdotus annettiin saman vuoden syyskuussa. Soikkanen 1966, 146. Knorringin laatima ehdotus, ks. Valtiopäiväasiakirjat 1863–1864 ”Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Proposition till Finlands Ständer, angående kommunalförvaltningen på landet”.

¹²⁶ Soikkanen 1966, 146–148, 157. Säätyjen käsittelystä laajemmin, ks. Ibid. 148–159; Kaukovalta 1940, 84–103; Rauhala 1921, 37–39.

¹²⁷ Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1863–1864 II, 1, 252; Antti Puhakka (1816–1893) edusti Liperin tuomiokuntaa Tammikuun valiokunnassa sekä vuosien 1863–1864, 1872, 1877–1878 ja 1882 valtiopäivillä. Ks. Hytönen 1923, 230–234.

senaatti antoi 24.10.1864. Senaatin enemmistö kannatti säätyjen päätöksen hyväksymistä muuttumattomana, minkä mukaisesti hallitsija antoi asiasta päätöksensä. ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla” julkaistiin 6.2.1865.¹²⁸ K. J. Ståhlberg on tiivistänyt asetuksen merkityksen neljään kohtaan: 1.) Uudistuksen myötä kunta ja seurakunta erotettiin toisistaan ja jälkimmäisen hoidettavaksi jäivät ainoastaan kirkolliset tehtävät. 2.) Aiempaan pitäjänkokoukseen nähden kunnilla oli enemmän itsenäisyyttä, tehtäviä ja toimivaltaa. 3.) Asetus merkitsi tarkennusta kunnalliseen äänioikeuteen ja verovelvollisuuteen. 4.) Kunnille perustettiin hallintoa ja toimeenpanoa varten erityinen kunnallislautakunta. Lisäksi Ståhlberg on painottanut, että vuoden 1865 asetuksen myötä kunnallishallinto siirtyi hallinnollisen lainsäädännön alta eduskuntalain piiriin.¹²⁹

Vuoden 1865 asetus itsessään koostui seitsemästä luvusta ja 84 pykälästä. Asetuksen keskeisin sisältö tuli julki jo 1 luvun 1 §:ssä, jonka mukaan ”Kukin seurakunta maalla, on itsepäällensä erinäinen kunta, jonka jäsenten tulee, laissa määrättyin rajain piirissä, hoitaa yhteiset järjestys- ja talousasiansa, joll’ eivätkä ne, voimassa olevien asetusten jälkeen, kuulu julkisen virkakunnan tahi oikeuden toimi-alaan.” Näin ollen perustettavien kuntien pohjana toimi vuosisatojen aikana muodostunut seurakuntaverkosto.¹³⁰ Asetuksen 1 luvun 3 §:n mukaan kunnan jäseniksi katsottiin henkilöt, joiden kotipaikka oli kunnan alueella sekä ne, jotka omistivat siellä maata tai kiinteistöjä tai harjoittivat sen alueella maanviljelystä tai muuta luvallista ammattia.¹³¹

Kuntien hallintorakenne muodostui kaksiosaiseksi. Päättäntävaltaa kunnissa käytti kuntakokous ja toimeenpanovaltaa kunnallislautakunta. Kuntakokouksen sijaan kuntalaisten oli mahdollista käyttää päättäntävaltaa kunnanvaltuustojen kautta, mutta näiden perustaminen jäi hyvin harvinaiseksi.¹³²

Kuntakokouksesta säädettiin asetuksen toisessa luvussa. Luvun 6 §:ssä määriteltiin ne asiat, jotka kuntakokouksen tuli ottaa käsiteltäväksi. Näistä asioista tärkeimmät olivat kansakoulujen asettaminen, yleisen järjestyksen edistäminen sekä

¹²⁸ Soikkanen 1966, 158–159; Kaukovalta 101; Rauhala 1921, 37–39.

¹²⁹ Ståhlberg 1926, 11–12. Ståhlbergin käyttämä termi eduskuntalaki viittaa siihen, että asetus käsiteltiin valtiopäivällä säätylakina ja se vahvistettiin ”Suomenmaan Säätyjen alamaisesta kehotuksesta”.

¹³⁰ Soikkanen 1966, 159; Ståhlberg 1934, 104. Kunnan alueesta vuoden 1865 kunnallisasetuksen mukaan ks. myös Ståhlberg 1901, 22–28.

¹³¹ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla” (4/1865) 1 luku 3 §:n mukaan ”Maalla olevan kunnan jäsenenä on jokainen, jolla siellä on maata tahi maanviljelystä taikka muuta kiinteätä omaisuutta, tahi joka siellä harjoittaa vuorityötä, tehdas- ja vaaprikkaliikettä, kauppaa, käsityötä tahi muuta luvallista elinkeinoa, tahi jolla muutoin, voimassa olevien asetusten mukaan, siellä on tahi olla pitää laillinen asuntonsa ja kotipaikkansa.”

¹³² ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla” (4/1865) 1 luku 4 §; Soikkanen 1966, 256–261, 457–463; Soikkanen 1980, 84–86.

terveyden- ja vaivashoidon järjestäminen. Saman luvun 9 §:ssä määriteltiin ne henkilöt, joilla oli oikeus osallistua kuntakokouksen neuvotteluihin ja päätöksentekoon:” Oikeus käydä osalliseksi kuntakokouksen neuvottelemiseen ja päätökseen on jokaisella hyvämaineisella kunnan jäsenellä, uskontunnustukseensa katsomatta, jolla vaan on Suomen kansalaisen oikeudet ja joka itse saa itseänsä ja omaisuuttansa valita; joka on velvollinen kunnalle veroa maksamaan; jolla ei ole velkana useamman kuin viimeksikuluneen vuoden kunnallisverot; joka ei ole toisen isännyyden alla; ja joka ei myöskään, voimassa olevien sääntöjen mukaan, ole joutolaisena pidettävä.”¹³³

Ratkaisu sitoa osallistuminen kunnalliseen päätöksentekoon yhteen veronmaksukyvyyn kanssa oli merkittävä, sillä se rajasi suuren joukon kuntalaisia päättävällän ja kunnallishallinnon keskeisten tehtävien ulkopuolelle. Kunnallisveroista säädettiin asetuksen viidennessä luvussa. Kunnan asioista äänestettäessä jokainen veroäyri laskettiin yhdeksi ääneksi. Vaihtoehtoisesti äänet laskettiin manttaalin perusteella siten, että jokainen manttaalin kymmenys tai sitä vähempi osa laskettiin yhdeksi ääneksi, yli kymmenesosan manttaali kahteen kymmenesosaan saakka laskettiin kahdeksi ääneksi ja yli kahdenkymmenesosan manttaali kolmeen kymmenesosaan saakka laskettiin kolmeksi ääneksi ja niin edelleen.¹³⁴ Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että esimerkiksi ilmajokisen lautamiehen Antti Kaaponpoika Antilan (1833–1921) vuoden 1869 henkikirjoihin merkitty 5/8 manttaalia merkitsi 6,25 kymmenystä, joka tarkoitti seitsemää ääntä kunnan asioista päätettäessä. Ilmajokisen lautamies Jaakko Jaakonpoika Yli-Pirin (1829–1882) 2/9 manttaalia eli 2,2 kymmenystä puolestaan merkitsi kuntakokouksen äänestyksessä kolmea ääntä.¹³⁵ Yksittäisen henkilön äänimäärää oli kuitenkin rajoitettu: ”Elköön kumminkaan kukaan omasta tahi muiden puolesta äänestäkö enemmän kuin kuudennesosan edestä siitä, mitä kaikkien kokouksessa läsnä olevien yhteen laskettu ääniluku tekee.”¹³⁶

Kuntakokouksen esimiehistä säädettiin asetuksen viidennen luvun 14 §:ssä. Kokoukselle tuli valita varsinainen esimies ja varaesimies niiden henkilöiden joukosta, joilla oli oikeus osallistua kunnalliseen päätöksentekoon. Esimiehet valittiin tehtävänsä kolmeksi vuodeksi, eikä siitä ollut mahdollista kieltäytyä kuin erityisin

¹³³ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla” (4/1865) 2 luku 6 §; *Ibid.*, 2 luku 9 §. Äänioikeutta koskevat tarkennukset, ks. *Ibid.*, 2 luku 9 luku 10–11 §.

¹³⁴ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla” (4/1865) 5 luku 58 §.

¹³⁵ Antila, ks. KA Astia, Vaasan läänin henkikirjat, Va:89 Henkikirja 1869–1869 s. 1822; Pirilä, ks. *Ibid.*, s. 1874.

¹³⁶ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla” (4/1865) 2 luku 23 §.

perustein. Esimieheksi ei kuitenkaan voitu valita kruununvoutia, nimismiestä tai alhaisempia kruununpalvelijoita, kuten ei myöskään henkilöitä, jotka olivat kunnalle velkaa tai syytettynä häpeällisestä rikoksesta.

Kunnallislautakuntaa koskevat määräykset oli sijoitettu asetuksen neljänteen lukuun. Kunnallislautakunnalle tuli valita esimies, varaesimies sekä vähintään viisi jäsentä, joiden valinnasta vastasi kuntakokous. Kuten kuntakokouksen esimiehen ja varaesimiehen, myös kunnallislautakuntaan kuuluvien tuli asua kunnan alueella ja nauttia siellä äänioikeutta. Kunnallislautakunnan tärkeimpiin tehtäviin kuului muun muassa köyhäin- sekä terveydenhoidosta ja kunnan varoista huolehtiminen. Lisäksi kunnallislautakunnan tuli ”[...] toimeen panna ne päätökset, jotka kuntakokous tahi kunnan valtuusmiehet ovat tehneet ja kunnallis-lautakunnan toimi-alaan antaneet”. Toisin sanoen kunnallislautakunta vastasi kuntakokouksen päätösten toimeenpanosta ja vastasi näin pitäjänhallinnon aikana tunnistettuun ongelmaan paikallishallinnon toimeenpanevan elimen puutteesta.

2.1.2 Kuntien perustaminen Ilmajoen pitäjän alueella

Kunnallisasetuksen toimeenpano ajoittui onnettomasti yhteen 1860-luvun suurten nälkävuosien kanssa. Asetukselle annettu kolmen vuoden määräaika umpeutui juuri kevättalvella 1868 eli nälänhädän pahimmassa vaiheessa.¹³⁷ Samoin kuin seurakuntahallinnonkin aikana, myös kuntien tärkeimmät tehtävät liittyivät köyhäinhoitoon. Yhdessä nälänhädän kanssa paikallishallinnon institutionaalinen muutos asetti köyhäinhoiton usein mahdottoman eteen. Toivoton tilanne kiteytyi huhtikuulle 1867 päivätyssä Vaasan läänin kuvernööri Carl Gustaf Wreden (1819-1892) kuulutuksessa, jossa kehoitettiin pitämään köyhistä huolta, mutta jätettiin samalla kertomatta, miten se tulisi käytännössä tehdä.¹³⁸ Ilmajoen pitäjässä suorasukaisimmin nälänhädän todellisuus kirjattiin Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjaan maaliskuussa 1868: ”[...] nääntyä meidän täyty jos ei Esivallan varat ulotu meidän avuksemme; sentähden pyydämme kuntaa ja sen esimiehiä Herra Kuvernöörin hyvätahtoisen vaikutuksen ala eduskantamaan meidän suurta

¹³⁷ Turpeinen 1987, 21.

¹³⁸ ”Tapahtuneesta syystä olen minä täten tahtonut muistuttaa läänin seurakuntia ja waiwaishoitohallituksia että tarkasti waariinottaa Keisarillisen asetukseen, liikuttawa yleistä waiwaishoitoa, 22 p:ltä Maaliskuuta 1852, määräyksiä, itsekunnan waiwaishoidokunnan welwollisuudesta että ottaa huolta köyhistänsä, niiden estämiseksi kulkemaan ympäri maata. Waasan läänin Maakansliasta 24 p:nä Huhtikuuta 1867. C. V. Wrede”. KA, Vaasa, Vaasan lääninhallitus, Dh:8 Kiertokirjeet, kuulutukset yms. 1858–1868, ”Kuvernöörin kuulutus 24.4.1867 N:o 1949–N:o 11”.

hätäämme, sillä jos emme hänen turvissaan apua saa, niin, vieläkin sanoen, me näännymme”.¹³⁹

Katastrofivuonna 1868 maaseudun rovastikunnittain lasketun kuolleisuuden perusteella nälänhätä koetteli pahiten Kuopion läänin, jota seurasivat Hämeen ja Vaasan läänit. Kuopion läänin rovastikunnissa kuolleisuus oli 118,3 kuollutta tuhatta henkeä kohti. Hämeen ja Vaasan läänissä vastaavat luvut olivat 109,4 ja 101,6. Mikäli nälkävuosien kuolleisuutta tarkastellaan yksittäisten rovastikuntien tasolla, niin Vaasan ylisen rovastikunnan väestömäärään suhteutettu kuolleisuus nousi neljänneksi korkeimmaksi koko maassa. Rovastikunnan kuolleisuus vuonna 1868 oli 130,9 kuollutta tuhatta henkeä kohti.¹⁴⁰ Ilmajoen emäseurakunta oli osa Vaasan ylistä rovastikuntaa, ja siihen kuuluivat myös kaikki muut Ilmajoen tuomiokuntaan kuuluvat kunnat sekä Vähänkyrön, Laihian ja Jurvan kunnat.¹⁴¹ Oiva Turpeisen mukaan nälänhädän ”katastrofikuntia” olivat ne kunnat, joissa väestönmenetys oli vähintään seitsemäsosa väestöstä vuoden 1868 aikana. Näihin 27 kuntaan kuuluivat Ilmajoen tuomiokunnasta Seinäjoen ja Ylistaron kunnat. Nälänhätä koetteli voimalla koko Ilmajoen tuomiokuntaa, sillä sen kuudesta kunnasta ainoastaan Kurikka jäi alle 100 % kuolleisuuden.¹⁴²

Vaasan lääninhallituksen kirjediaarin perusteella läänin seurakunnista kunnallishallinto käynnistyi ensimmäisenä Kuortaneen seurakunnassa elokuussa 1865.¹⁴³ Ilmajoen pitäjän lähiympäristöön Etelä-Pohjanmaalle perustettiin vuosina 1865–1868 yhteensä 30 kuntaa. Vuoden 1865 aikana kunnallishallinto aloitti Kuortaneen lisäksi toimintansa myös Alavudella ja Töysässä. Seuraavana vuonna perustettiin Kauha-

¹³⁹ JKA, Ca: I Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 16.3.1868 §7. Kyseinen teksti kokonaisuudessaan: ”Wihdoin alkoi kokouksessa läsnäoleva kansa yleiseensä huutamaan, mutta jos nyt oliskin meillä se hyvä onni että tätä toivottua työ-ansiota saataisiinkin työhön kykeneville, mikas neuvo on näiden työhön kykenemättömäin kerjäläisten kanssa, joita tähän asti on vaivaisten jyvästöllä ja varallisempain ihmisten avulla saatu edesviedyksi, mutta nyt kuin vaivaisten jyvästö on loppunut ja seurakunnan asukkaat, yksi vähäinen osa eroittain, ovat niin tyhjyydessä että ainua eläkkeensä on siinä kuin plankku kuorman vie kaupunkiin ja sen hinnalla saa muutamia leiwicköitä jauhoja, mutta kaikki ei saa plankkujakaan mettästensä, ja vaikka näihin jauhoihin kuinka paljon pantaisiin leivän jatko jauhoja ei siitä paljo kerjäläisille jaeta, joita on sadottain jokaisessa Kyläkunnassa – niin että nääntyä meidän täyty jos ei Esivallan varat ulotu meidän avuksemme; sentähden pyydämme vaivaishoitokuntaa ja sen esimiehiä Herra Kuvernööriin hyvätahtoisen vaikutuksen ala eduskantamaan meidän suurta hätäämme, sillä jos emme hänen turvissaan apua saa, niin, vieläkin sanoen, me näännymme.”

¹⁴⁰ Luvut on saatu laskemalla Pitkäsen eri rovastikuntia koskevat kuolleisuustiedot yhteen. Pitkänen 1993, 138–139, 170–172.

¹⁴¹ *Suomenmaan Waltiokalenteri 1870*.

¹⁴² Turpeinen 1987, 105.

¹⁴³ KA Vaasa, Vaasan lääninhallitus, VLKA Aaa:15 VLKA Aaa:1–30 Lääninkanslian ja sen I osaston kirjediaarit, ”Seurakuntien kirjeet 1865 nro 27”.

van, Lappajärven ja Vimpelin kunnat. Suurin osa Etelä-Pohjanmaan kunnista perustettiin kuitenkin nälänhädän pahimmassa vaiheessa vuosina 1867–1868. Vuonna 1867 Etelä-Pohjanmaalle perustettiin viisi kuntaa ja vuonna 1868, jolloin nälänhätä saavutti huippunsa, perustettiin yhteensä 19 kuntaa.¹⁴⁴ Koko läänissä vuosina 1865–1868 perustettiin yhteensä 79 kuntaa, joista 44 nälänhädän pahimpana vuotena 1868. Samankaltainen kehityskulku päti koko maassa, sillä kolmen vuoden määräajan sisällä perustetusta 292 kunnasta 119 perustettiin juuri vuonna 1868. Poikkeuksen muodosti ainoastaan Oulun lääni, jossa valtaosa kunnista oli perustettu jo ennen vuotta 1868.¹⁴⁵

Ilmajoen emäseurakunnassa kunnallishallintoon siirtymistä käsiteltiin ensimmäisen kerran pitäjänkokouksessa lokakuussa 1865. Kokouksessa Kurikan, Kauha-joen ja Jalasjärven kappelit ilmoittivat halunsa perustaa omat kunnallishallintonsa, kun taas Seinäjoki ja Peräseinäjoki jäisivät Ilmajoen yhteyteen.¹⁴⁶ Varsinainen kunnallishallinnon perustamista koskeva päätös tehtiin kuitenkin vasta vuoden 1866 lokakuussa. Päätöksen mukaan emäseurakunnan kappelit Seinäjoki ja Peräseinäjoki muodostivat Ilmajoen kanssa yhteisen kunnallishallinnon.¹⁴⁷ Käytännössä tämä merkitsi sitä, että kolmelle kunnan osalle valittiin yhteinen kuntakokous ja kunnallislautakunta, jotka valittiin joulukuun alussa 1866. Päätöksen mukaan Seinäjoki ja Peräseinäjoki kuitenkin huolehtisivat itsenäisesti omasta köyhäinhoidostaan.¹⁴⁸ Uusi hallinto aloitti toimintansa nopeasti, sillä sekä kuntakokous että kunnallislautakunta olivat koolla ensimmäistä kertaa jo seuraavan vuoden tammikuussa.¹⁴⁹

Ilmajoen emäseurakunnan ja sen kahden kappelin ratkaisu päätyä yhteiseen kunnallishallintoon ei ollut harvinainen, sillä vastaavia yhteenliittymiä syntyi ympäri maata kunnallisasetuksen toimeenpanon edetessä. Useimmissa tapauksissa yhteinen

¹⁴⁴ Peltonen 1987, 549, 552; Ilmajoen ja Peräseinäjoen kunnat olivat mukana perustamassa Ilmajoen kunnallishallintoa vuonna 1867, mutta niiden varsinaiseksi perustamisvuodeksi on merkitty vuosi 1868, jolloin ne perustivat omat kunnallishallintonsa.

¹⁴⁵ Soikkanen 1966, 178. Soikkanen on huomauttanut, että Varsinais-Suomessa uudistusta vastustettiin määrätietoisimmin, sillä vanha pitäjähallintojärjestelmä oli siellä pisimmälle kehittyntä. Ibid, 179.

¹⁴⁶ IKA, Cc:1 Ilmajoen pitäjänkokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1859–1868, pitäjänkokous 17.10.1865.

¹⁴⁷ IKA, Cc:1 Ilmajoen pitäjänkokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1859–1868, pitäjänkokous 5.11.1866. Alasen lyöntivirheen mukaan kokous olisi järjestetty 15.11.1866. Virheellinen päivämäärä on Alasen jälkeen toistettu useissa muissakin yhteyksissä. Kyseisen kokouksen pöytäkirjojen mukaan oikea päivämäärä on kuitenkin 5.11.1866. Ks. Alanen 1953, 576–577.

¹⁴⁸ IKA, Cc:1 Ilmajoen pitäjänkokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1859–1868, pitäjänkokous 5.11.1866 §4; Ibid. 3.12.1866, §9.

¹⁴⁹ IKA, Cc:1 Ilmajoen pitäjänkokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1859–1868, 8.1.1867; IKA, Ca:1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 22.1.1867. Ks. myös Peltonen 1987, 548–550.

hallinto päättyi kolmen vuoden kuluttua sen alkamisesta, eli silloin kun kunnalle oli valittava asetuksen mukaiset uudet toimihenkilöt.¹⁵⁰ Syyt yhteisen kunnallishallinnon perustamiseen saattoivat olla moninaiset. Esimerkiksi Mouhijärven, Suodenniemen ja Lavian kappeleiden ensisijainen vaihtoehto olisi ollut säilyttää hallinto entisellään, mutta ”[...] jos Kunnallishallituksen asettaminen Armollisen Asetuksen mukaan sittenkin välttämätöin on, asetettakoon se yhteiseksi Kaikille pitäjän Kunnille syystä että ei ole, kappeleissa Kuitenkaan, taitavia Kirjoittajia joita Kunnallishallituksen esimiestenvirkaan tarvitaan, ja Kuntalaisten Köyhyyden tähden, etteivät jaksaisi sellaisia virkamiehiä kustantaa.”¹⁵¹

Pitäjän muut osat olivat päättäneet järjestää omat kunnallishallintonsa itsenäisesti ja näin myös tapahtui. Ilmajoen, Seinäjoen ja Peräseinäjoen yhteenliittymän jälkeen kunnallishallinto käynnistyi Jalasjärven kappeliseurakunnassa. Jalasjärven kuntakokouksen ensimmäinen pöytäkirja on päivätty huhtikuulle 1867, jolloin valittiin myös kuntakokouksen esimiehet sekä kunnallislautakunta. Heti perustamiskokouksen jälkeen kunnallishallinto aloitti säännöllisen toimintansa.¹⁵² Kauhajoella käytännön toimet kunnallishallinnon järjestämiseksi alkoivat kappelinkokouksessa heinäkuussa 1867, jolloin laadittiin kunnallisasetuksen vaatima kunnallisvero- ja ääniluettelo. Saman vuoden syyskuussa pidetyssä kappelinkokouksessa valittiin kuntakokouksen esimiehet ja kunnallislautakunta. Kauhajoen ensimmäinen kuntakokous oli koolla 15.1.1868, mistä hetkestä kunnan toiminnan voi viimeistään katsoa alkaneeksi.¹⁵³

Kurikan kunnan perustaminen ei käynyt yhtä sujuvasti. Helmikuussa 1866 Kurikan kappelikokouksen pöytäkirjan mukaan ”Seurakunnan jäsenet ylöslykkäsivät Kunnallishallituksen ja Kunnallis Lautakunnan asettamista tulevaksi ajaksi ja jätti seurakunnan hoitamisen entisellensä”. Seuraavan vuoden kesällä varakirkkoherra Leidenius yritti edistää kunnallishallinnon perustamista vetoamalla asetuksen 82§:ään, jonka mukaan kunnallishallitus tuli perustaa kolmen vuoden määräajan sisällä asetuksen antamisesta. Kyseiseen kappelinkokoukseen saapuneet kaikki 13 talollista asettuivat kuitenkin yksimielisesti vastarintaan ja vetosivat kunnallisasetuksen 83§:ään: ”Kunta, joka ei nyt määrätyn kolmen vuoden sisään luule voivansa saada hallitustaan järjestetyksi tämän Asetuksen mukaan, pyytäköön ajan pitennystä läänin Kuvernööriltä, jonka tulee tutkia pyyntö ja ilmaantuvien asianhaarain mukaan myönnyttää semmoinen pitennys, kuitenkin ei enemmäksi aikaa kuin kymmeneksi

¹⁵⁰ Soikkanen 1966, 255.

¹⁵¹ KA Astia, Mouhijärven seurakunnan arkisto, IICa Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 5.11.1866 §2.

¹⁵² JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 23.4.1867 §1–3.

¹⁵³ Kappelinkokousten lähteet, kuntakokouksen lähteet. Ks. myös Ruismäki 1987, 565–568.

vuodeksi, luetut tästä päivästä”.¹⁵⁴ Kuvernöörin päätös lykkäykselle oli kuitenkin kielteinen ja viimein lokakuussa 1867 kappelikokous taipui laatimaan ”ääntö- ja takseerauslistaa” kunnallishallintoa varten. Joulukuussa kappelikokous valitsi kuntakokouksen esimiehet sekä kunnallislautakunnan. Vasta valittu kuntakokous oli ensimmäisen kerran koolla tammikuun alussa 1868.¹⁵⁵

Seinäjoen ja Peräseinäjoen yhteinen kunnallishallinto vanhan emäpitäjän kanssa jäi kuitenkin lyhyeksi, ja se saavutti päätepihteensä nälkävuoden 1868 aikana. Kuntakokousten pöytäkirjoihin ei kirjattu suoranaisia syitä yhteisen kunnallishallinnon päättymiselle, mutta yksi mahdollinen syy lopulliseen pesäeroon oli Ilmajoen kuntakokouksessa tammikuussa 1868 valittu kuntakokouksen johto sekä kunnallislautakunnan kokoonpano. Kuntakokouksen esimieheksi valittiin tuomari Paul Ludvig Roschier (1824–1874) ja varaesimiehenä jatkoi lautamies Jaakko Yli-Piri. Valinnat painoivat vallankahvaa vahvasti Ilmajoen emäseurakunnan suuntaan, sillä molemmat valituista olivat ilmajokisia. Kunnallislautakunnan kohdalla Ilmajoen painoarvo kasvoi vieläkin suuremmaksi, sillä lautakunnan esimies ja varaesimies olivat ilmajokisia, samoin kuin 16 lautakunnan 18 varsinaisesta jäsenestä.¹⁵⁶

Huhtikuulla 1868 päivätyn kuvernöörin kuulutuksen mukaan Vaasan läänissä oli vielä kymmenessä seurakunnassa kunta perustamatta. Nämä kunnat olivat Sulva, Maalahti, Petolahti, Bergö, Pirttilä, Jurva, Peräseinäjoki, Soini, Pihlajavesi ja Kuivasmäki.¹⁵⁷ Kuulutuksen jälkeen Peräseinäjoen kappeliseurakunnassa havahduttiin asetuksen määrääjän umpeutumiseen. Peräseinäjoen kunnallishallinto sai alkunsa toukokuun 25. päivänä pidetyssä kappelikokouksessa, minkä jälkeen järjestettiin ensimmäinen varsinainen kuntakokous.¹⁵⁸ Peräseinäjoen ensimmäisten vuosien kuntakokousten pöytäkirjat kirjattiin samaan niteeseen rinnakkain kappelikokousten pöytäkirjojen kanssa, mikä kuvastaa kunnallishallinnon ja seurakuntahallinnon eriytymättömyyttä asetuksen toimeenpanon yhteydessä.

Edellä mainitussa kuvernöörin kuulutuksessa ei kuitenkaan mainittu Seinäjoen kuntaa. Ilmeisesti lääninhallituksessa oltiin siinä käsityksessä, että paikkakunnalla oli toimiva kunnallishallinto. Näin ei kuitenkaan todellisuudessa ollut. Seinäjoella

¹⁵⁴ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla” (4/1865) §83; KA Astia, Kurikan seurakunnan arkisto, IICa:3 Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1852–1889, kappelinkokous 12.2.1866; Ibid., kappelinkokous 18.7.1867.

¹⁵⁵ KA Astia, Kurikan seurakunnan arkisto, IICa:3 Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1852–1889, kappelinkokous 20.10.1867; Ibid., kappelinkokous 15.12.1867; KuKA, Ca:1 Kurikan kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1868–1874, 7.1.1868; ks. myös Rinta-Tassi 2003, 102.

¹⁵⁶ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 9.1.1868 §9.

¹⁵⁷ KA, Vaasa, Vaasan lääninhallitus, Dh:8 Kiertokirjeet, kuulutukset yms. 1858–1868, ”Kuvernöörin kuulutus 16.4.1868 N:o 2186–N:o 25.”

¹⁵⁸ PSA, Peräseinäjoen seurakunta, Hallintoarkisto 2 C:a2 Kappelikokouksen pöytäkirjat 1865–1902, 25.5.1868; Ibid., Kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1874, 25.5.1868.

päätös oman kunnallishallinnon perustamisesta oli tehty helmikuussa 1868. Kokous merkittiin pöytäkirjaan nimellä ”Kommunalstämman med Seinäjoki församling”, joka osaltaan kertoo uuden hallinnon hapuilevasta alusta.¹⁵⁹ Kokouksen jälkeen kunnallishallinnon toimeenpano kuitenkin pysähtyi, sillä helmikuun jälkeen Seinäjoen kuntakokous oli koolla seuraavan kerran vasta 30.7.1868, jolloin kunnalle valittiin kuntakokouksen puheenjohtajat sekä kunnallislautakunta.¹⁶⁰ Kunnallislautakunnan aloittaminen lykkääntyi Seinäjoella vieläkin myöhemmäksi, sillä sen ensimmäinen kokous pidettiin vasta 21.9.1868, jolloin lautakunta käsitteli köyhien orpolasten kohtaloa.¹⁶¹

Pysähdys kunnallishallinnon käynnistämisessä johti Seinäjoella tilanteeseen, jossa pahimman nälänhädän aikana paikkakunnalla ei ollut toimivaa paikallishallintoa, sillä myöskään kappelikokous ei pöytäkirjojen perusteella ottanut sen toiminnasta vastuuta. Reino Ala-Kuljun tulkinnan mukaan hitaus kunnan perustamisessa johtui byrokratiasta, mutta kuten Turpeisen Seinäjoen kuolleisuutta koskevat luvut osoittavat, muodostuivat lykkäyksen seuraukset paikkakunnalla kohtalokkaiksi.¹⁶² Toistaiseksi 1860-luvun nälkävuosia käsittelevä tutkimus ei ole painottanut nälänhädän ja kunnallisasetuksen toimeenpanon välistä yhteyttä, mutta Seinäjoen kunnan esimerkki muodostaa vähintäänkin varteenotettavan hypoteesin siitä, että yhteys todella on olemassa.

Jälkiviisaasti voi todeta, että ajatus Ilmajoen, Seinäjoen ja Peräseinäjoen yhteisestä hallinnosta oli alun alkaenkin tuomittu epäonnistumaan, sillä kunnan yhteenlaskettu pinta-ala oli yli 1000 neliökilometriä ja vuoden 1865 väestötietojen mukaan sen alueella asui yli 12 500 henkeä.¹⁶³ Kunnan valtava koko olisi haitannut erityisesti kunnallislautakunnan toimintaa, sekä aiheuttanut jatkuvia ongelmia kunnallisdemokratian toteutumiseksi. Aikaisemmin mainittu Mouhijärven, Suodenniemen ja Lavi-
ankin vuonna 1866 perustettu yhteinen kunnallishallinto päättyi jo vuonna 1868 ja syyksi ilmoitettiin juuri kunnan kohtuuttoman suuri koko. Pisimpään yhteisistä kunnallishallinnoista sinnitteli Kälviän ja Ullavan yhteishallinto, joka jatkui 1900-luvun alkuun saakka.¹⁶⁴

Käytännössä jokaisen kunnan perustaminen eteni samankaltaisen kaavan mukaisesti. Ensimmäinen virallinen askel kunnan perustamiseksi oli seurakunnan tai kappelin kokous, jossa tehtiin kunnan perustamista koskeva päätös. Usein tässä

¹⁵⁹ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 25.2.1868.

¹⁶⁰ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 30.7.1868.

¹⁶¹ SKA, Cc:1, Seinäjoen kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1868–1895, 21.9.1868.

¹⁶² Reino Ala-Kuljun mukaan: ”Mahdollisten valitusten ja muiden muodollisuuksien vuoksi ei päätöstä kuitenkaan voitu heti panna täytäntöön, vaan se oli lykättävä tuonemmaksi.” Ala-Kulju 1963, 97.

¹⁶³ Ks. ”TAULUKKO 1. Ilmajoen pitäjän väestö 1860–1890”.

¹⁶⁴ Soikkanen 1966, 255–256.

yhteydessä valittiin myös kunnan toimihenkilöt ja päätettiin heidän palkkauksestaan. Joskus nämä päätökset tehtiin vasta ensimmäisessä varsinaisessa kuntakokouksessa. Seuraava askel oli lääninhallituksen tiedottaminen kunnallishallinnon alkamisesta. Kunnallishallinnon voi katsoa alkaneeksi viimeistään siinä vaiheessa, kun kunnan toimihenkilöt oli valittu, ensimmäinen kuntakokous järjestetty ja lääninhallitus oli antanut asiasta kirkoissa luettavan kuulutuksen. Tiivistettynä kunnallishallintoon siirtyminen tapahtui Ilmajoen pitäjässä oheisen taulukon mukaisesti.

Taulukko 4. Kuntien perustaminen Ilmajoen pitäjässä 1860-luvulla.

	Ilmajoki	Seinäjoki	Peräseinäjoki	Kauhajoki	Kurikka	Jalasjärvi
Ensimmäinen kuntakokous	22.1.1867	22.1.1867 (30.7.1868)	22.1.1867 (25.5.1868)	15.1.1868	7.1.1868	23.4.1867
Kuvernöörin kuulutus	8.2.1867	27.10.1868	8.2.1867 (11.6.1868)	28.10.1867	27.1.1868	15.11.1867

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Seinäjoen ja Peräseinäjoen kuntien osalta kuntakokouksen ensimmäinen päivämäärä merkitsee Ilmajoen kanssa järjestetyn yhteisön kunnallishallinnon ensimmäistä kuntakokousta ja jälkimmäinen ensimmäistä varsinaista kuntakokousta. Seinäjoella kuntakokous oli koolla jo 25.2.1868, mutta tämä kokous ei ollut merkityksellinen, sillä kunnalle ei valittu esimiehiä eikä kunnallislautakuntaa. Seinäjoen ja Peräseinäjoen kunnallishallinnon käynnistymisen myötä paikallishallinnon reformi oli vanhan Ilmajoen suurpitäjän alueella saatettu päätepisteeseensä. Tehdyt ratkaisut osoittautuivat pitkäikäiseksi, sillä merkittäviä muutoksia kuntien hallinnollisiin rajoihin alueella tehtiin vasta vuosituhatluvun vaihteessa.¹⁶⁵ Koko maassa kunnallisuudistuksen toimeenpanon ajankohta vaihteli suuresti. Viimeisenä uudistus saatettiin loppuun Sodankylässä vuonna 1893 eli lähes 30 vuotta asetuksen antamisen jälkeen.¹⁶⁶

Kunnallishallintoon liittyvä tieto oli vielä 1800-luvulla usein varsin puutteellista. Kuten Kaukovalta on huomauttanut, ei ole olemassa yksiselitteistä vastausta edes siihen, kuinka monta kuntaa Suomessa oli 1800-luvun lopulla ei ole olemassa yksiselitteistä vastausta. Vanhemmissa tilastojulkaisuissa noudatetaan usein seurakuntiin tai köyhäinhoitoyhdyskuntiin perustuvaa jakoa, joiden perusteella varsinaisten kuntien laskeminen on hankalaa. Vuonna 1884 valmistunut maalaispoliisin lisäämistä käsittelevän komiteamietinnön mukaan Suomessa oli vuonna 1880 yhteensä 463

¹⁶⁵ Ks. esim. Jumppanen & Riukulehto 2023, 662–674.

¹⁶⁶ Kaukovalta 1940, 130; Soikkanen 1966, 184.

maalaiskuntaa. Kyösti Järvisen tietojen mukaan vuonna 1891 Suomessa oli 466 maalaiskuntaa. Vuoden 1880 väestötilastossa käytetään sekaisin kunnan ja maaseurakunnan käsitteitä, joiden lukumääräksi annetaan 466, mutta luvuissa on läänikohtaisia eroja verrattuna Järvisen lukuihin.¹⁶⁷ Tarkat tiedot koko suuriruhtinaskunnan kuntien perustamisvuosista ja lukumääristä ovat edelleenkin kovan työn takana eri arkistoissa. Edellä esitetyt luvut ovat kuitenkin Vaasan läänin kohdalla yhtenäisiä, ja kaikkien mainittujen lähteiden perusteella läänissä oli 1880- ja 1890-luvuilla toiminnassa oleva kunnallishallinto yhteensä 83 kunnassa. Tätä lukua voidaan pitää uskottavana.

2.1.3 Kunnallishallinnon vuodenvuoro 1865–1890

Vuoden 1865 kunnallisasetus merkitsi päätepidettä seurakuntien varaan rakentuneelle paikallishallinnolle. Kunnallisasetus ei kuitenkaan itsessään lisännyt pitäjien oikeudellisen ja hallinnollisen osaamisen resursseja ja näin ollen sopivat henkilöt kunnallisiin luottamustehtäviin oli etsittävä pitäjäläisten keskuudesta. Kihlakunnan-oikeuden lautamiesten ohella seurakuntien kirkkoväärtit ja kuudennusmiehet olivat usein ainoita henkilöitä säätyläisten ulkopuolella, joilla oli entuudestaan kokemusta hallinnollisesta työstä. Eri kunnissa oikeudellisen osaamisen reunaehdot olivat luonnollisesti erilaiset. Selkeimmin pitäjän eri osien erot tulevat näkyville kuntien väestöpohjan ja varallisuuden jakautumisen kautta, mutta eroja on löydettävissä myös sivistyksellisten olojen, kuten kansakoulu- tai kirjastolaitoksen leviämisen muodossa.

Kuntien ensimmäinen tehtävä oli vuoden 1865 kunnallisasetuksen ja siinä säädettyjen tehtävien omaksuminen. Kunnallishallinnon ensimmäiset vuodet merkitsivät Ilmajoen pitäjässä hallinnon vakiinnuttamisen aikaa, jolle oman leimansa antoi suurista nälkävuosista ja niiden seurauksista selviäminen. Kuntakokousten esimiesten samoin kuin kunnallislautakuntien esimiesten vaihtuvuus oli kaikissa kunnissa aluksi suurta, kunnes yhteiskunnallisten olojen tasaantuessa ja kunnallishallinnon käytäntöjen vakiintuessa myös esimiesten ja lautakuntien toimikaudet alkoivat pidentyä.¹⁶⁸

Vuoden 1865 asetus oli antanut mahdollisuuden siirtää kuntakokouksen toimivalta kunnanvaltuustoille, mutta ainoastaan harvat kunnat käyttivät tätä mahdolli-

¹⁶⁷ Kaukovalta 1940, 136; Järvinen 1899, 52–55; SVT VI:9,1 ”Suomen väkiluku 31 p:nä Joulukuuta 1880” (1882); KM, ”Maapoliisin lisäämisen asiassa asetetulta komitealta” (6/1884).

¹⁶⁸ Ks. ”LIITE: TAULUKKO 30. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890”.

suutta.¹⁶⁹ Soikkasen arvion mukaan kunnallishallintoon siirtymisen yhteydessä valtuusto perustettiin ainoastaan kahdeksaan kuntaan.¹⁷⁰ Ilmajoen kunnassa valtuustoon siirtymisestä keskusteltiin helmikuussa 1884, mutta kuntakokouksessa ei ollut riittävästi äänivaltaisia kuntalaisia paikalla, joten asia jäi sikseen ja lopulta Ilmajoen kunnanvaltuusto perustettiin vasta vuonna 1918.¹⁷¹ Pitäjän muissa kunnissa keskustelua valtuustoon siirtymisestä ei tiettävästi käyty 1800-luvun aikana. Kunnallishallinnon historiaa käsittelevässä kirjallisuudessa ajanjaksoa kuntien perustamisesta itsenäisyyden ajan alkuun kutsutaankin kuntakokouksen ajaksi.¹⁷² Kuntakokousten koontumistiheydet vaihtelivat kunnittain oheisen taulukon mukaisesti. Yhteistä kaikille kunnille vaikuttaisi olleen kokousten määrien väheneminen 1870-luvulla ja toiminnan uudelleen vilkastuminen 1880-luvulle tultaessa.

Taulukko 5. Kuntakokoukset Ilmajoen pitäjässä 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 (sulkeissa käsiteltyjen asioiden määrä).

	1869	1874	1879	1884	1889	Keskiarvo
Ilmajoki	13 (67)	11 (44)	9 (43)	13 (72)	15 (74)	12 (60)
Seinäjoki	11 (49)	12 (38)	8 (27)	11 (31)	12 (34)	11 (36)
Peräseinäjoki	8 (32)	5 (23)	7 (27)	5 (16)	16 (71)	8 (34)
Kauhajoki	13 (31)	6 (28)	9 (48)	13 (35)	12 (43)	11 (37)
Kurikka	13 (55)	12 (51)	11 (56)	14 (55)	16 (56)	13 (55)
Jalasjärvi	3 (9)	7 (23)	8 (35)	15 (64)	19 (130)	10 (52)
Keskiarvo	10 (41)	9 (35)	9 (39)	12 (46)	15 (68)	11 (46)

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Samankaltainen kunnallishallinnon aktiivisuuden hiipuminen on nähtävissä myös kuntakokousten käsittelemien asioiden määrässä, jossa 1870-luku merkitsi hiljaiseloa 1860-, 1880- tai 1890-lukuihin verrattuna. Käsiteltyjen asioiden määrässä Ilmajoen kunta erottuu selkeästi pitäjän muiden kuntien joukosta, mitä voi pitää selkeänä merkinä raskaimmasta hallintotaakasta. Karkeasti kuntakokouksessa käsitellyt asiat voidaan jakaa toisteisiin ja ainutkertaisiin. Toisteisiin kuuluvat ehdottomasti kuntakokouksen johdon ja kunnallislautakunnan valinta, joka kunnallishallinnon vaikiinnuttua 1860-luvun lopussa ajoittui aina syksyyn. Yhtä lailla kunnanhallinnon

¹⁶⁹ Vuoden 1865 kunnallisasetuksen 1 luvun 4 §:n mukaan ”Kunta maalla käyttää päättämisoikeutensa kuntakokouksessa tahi valitsemain kunnan valtuusmiesten kautta.” ”Kunnan valtuusmiehistä” säädettiin asetuksen 3 luvun 30–38 §:ssä.

¹⁷⁰ Soikkanen 1966, 256, valtuustojen perustamisesta laajemmin, ks. Ibid. 256–261, 457–463

¹⁷¹ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 13.2.1884 §6; Alanen 1953, 589.

¹⁷² Ks. esim. Soikkanen 1966, 115–479.

toisteisiin tehtäviin kuului myös ”takseerauslistojen” eli kunnallisverolistojen laadinta ja niitä seuranneet valitukset.

Kuntakokousten päätöksenteosta on säilynyt vain vähän pöytäkirjojen ulkopuolista tietoa. Usein pöytäkirjat synnyttävät vaikutelman, että kunnallishallinnon päätökset syntyivät sovussa ja yhteisymmärryksessä. Virallisen pöytäkirjatekstin ulkopuolella kokoukset saattoivat kuitenkin olla hyvinkin kiivaita, ja on todennäköistä, että kuntakokousten varhaiskaudella kokousten ilmapiiri ei eronnut pitäjänkokousten tai kirkonkokousten ilmapiiristä. Agathon Meurman oli 1850-luvulla verrannut kirkonkokousten tapahtumia markkinatappeluihin, ja vastaavasta käytöksestä voi löytää viitteitä myös Ilmajoen pitäjän kuntien pöytäkirjoista.¹⁷³ Esimerkiksi Seinäjoella 30.9.1889 pidetyssä ilmeisen riitaisessa kuntakokouksessa oli äänestetty kunnallislautakunnan esimiehen valinnasta ja kirjuri Jaakko Björkqvist (1848–1895) oli tehnyt pöytäkirjaan lisämerkinnän, jonka mukaan ”[o]li vaijeta semosessa hälinässä kuin kokouksesa oli saada yhtä äkkiää äänet tarkalleen lasketuksi, vaan tarkemmin tutkittuani kotona, tuli selville, niinkun pöytäkirjassa mainitaan ettei ole ne ole millään lailla värennetty, voin toteen näyttää vaarittaisa.”¹⁷⁴

Yleensä kunnallinen päätöksenteko tapahtui Ilmajoen pitäjässä ainakin näennäisen yksimielisesti, ja äänestykset olivat harvinaisia. Edellä mainitun Seinäjoen kuntakokouksen ohella yksi harvoja kertoja, kun päätöksenteossa turvaututtiin äänestykseen, tapahtui Peräseinäjoella keväällä 1885, kun kuntakokous äänesti kahden ehdokkaan välillä uudesta kunnallislautakunnan esimiehestä.¹⁷⁵ Äänestysten ohella kokousten päätöksiä koskevat vastalauseet olivat harvinaisia, tosin Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjoihin niitä kirjattiin 1880- ja 1890-lukujen vaihteessa useita.¹⁷⁶ Niukkojen pöytäkirjamerkintöjen valossa vastalauseiden taustat jäävät kuitenkin pimentoon.

Ilmajoen ja Seinäjoen kunnallislautakuntien toiminnassa on nähtävissä kahden hyvin erilaisen kunnan eroavaisuudet. Kokousten määrässä Ilmajoen kunnallislautakunta ylittää selvästi Seinäjoen kunnallislautakunnan. Ero muuttuu vieläkin selkeämmäksi, mikäli tarkastellaan kunnallislautakunnan käsittelemien asioiden määrää. Luvut osoittavat kuinka erilaiseksi kunnallishallinto eri kunnissa muodostui, sillä käytännössä käsiteltävien asioiden määrä oli suoraan verrannollinen kunnallislautakunnan kantaman työtaakan kanssa.

¹⁷³ *Suometar*, 29.04.1853, nro 17, s. 2.

¹⁷⁴ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 30.9.1889.

¹⁷⁵ PKA, Ca:1 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1873–1888, 20.4.1885 §1.

¹⁷⁶ Ks. JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 29.6.1885 §7; 5.7.1886; JKA, Ca:2 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1892, 25.11.1889; *Ibid.*, 11.11.1890 §6; *Ibid.*, *Ibid.*, 14.12.1891; *Ibid.*, 14.2.1892.

Taulukko 6. Kunnallislautakuntien kokoukset ja käsiteltyjen asioiden määrä Ilmajoen ja Seinäjoen kunnissa vuosina 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889.

	1869	1874	1879	1884	1889	Keskiarvo
Ilmajoki	– (–)	10 (44)	15 (53)	17 (103)	13 (79)	14 (70)
Seinäjoki	4 (7)	5 (6)	6 (11)	6 (8)	5 (7)	6 (8)
Keskiarvo	4 (7)	8 (25)	11 (32)	12 (56)	9 (43)	10 (39)

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Yleisvaikutelma Ilmajoen pitäjän kuntakokouksista ja kunnallislautakunnista on, että voimassa olevat asetukset tunnettiin melko hyvin ja myös uudet asetukset omakuttiin ripeästi. Tosin kuntakokoukset vetosivat päätöksiä tehdessään varsinaisiin lakiteksteihin ja asetuksiin vain harvoin. Yksi poikkeuksellisista esimerkeistä kirjattiin pöytäkirjaan Kauhajoen kuntakokouksessa heinäkuussa 1879. Kokouksessa käsiteltiin kuntaa koskevaa teidenhoitovelvoitetta, jonka asiasta vastaava nimismies vaati kuntalaisia suorittamaan samanaikaisesti kevätkylvöjen kanssa. Nimismiehelle antamassaan vastauksessaan Kauhajoen kuntakokous osoitti poikkeuksellista asetusten ja ohjeiden tuntemusta. Kuntakokouksen näkemys oli, että kevättöiden aikana tienhoitovelvoite oli ”[...] asetuksien sekä läänin-hallituksen kiertokirjeitten mukaan 5 päivältä Maaliskuuta 1858 No 767 & 15. ja 10:lltä päivältä Heinäkuuta 1877 No 2837 & 22 [...] kielletty”. Näkemystä tarkennettiin toteamalla ”[...] ettei teitä suvi-aikana ylimalkaan sannoiteta, koska asetukset 7§ 1734 Kestikievari asetus ja Kuninkaallinen Kirje 13 päivältä Syyskuuta 1790, sen tarpeettomaksi katsoo”.¹⁷⁷ Edellä kuvatussa tapauksessa on olennaista, että Kauhajoen kuntakokoukseen osallistuneet osoittivat poikkeuksellista valmiutta hakea tärkeäksi katsomalleen asialle tukea oikeudellisista lähteistä.

Useimmat kuntakokousten viittaukset lakiteksteihin liittyivät uusien asetusten edellyttämiin toimenpiteisiin, jotka saattoivat olla hyvinkin arkisia. Yksi tällainen esimerkki oli Jalasjärven kuntakokouksen päätös maantietoloppien asettamisesta: ”Armollisen Asetuksen mukaan Tammikuun 14 pltä 1883. päätettiin tänä kevänä hankkia niinkutsutut ”virstan tolpat” tässä seurakunnassa löytyville maantielle jossa on kesti Kevarit asetettuina.”¹⁷⁸ Asetusten omaksumiseen ja toimeenpanoon liittyi kunnissa myös vaikeuksia, mutta näistä tapauksista on jäänyt hyvin vähän merkintöjä. Yksi harvoista esimerkeistä, joissa kuntakokous totesi, ettei omannut riittävää oikeudellista osaamista kirjattiin pöytäkirjaan Kurikassa syyskuussa 1879. Kuntakokouksessa pohdittiin, tulisiko sairaalahoitoa saaneiden vaivaisten takautuvasti vastata hoitonsa kustannuksista kunnalle, jos näillä olisi siihen mahdollisuus. Kuntakokous siirsi päätöksen tekemisen myöhäisempään ajankohtaan: ”Wähä asiasta

¹⁷⁷ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 21.7.1879 §1.

¹⁷⁸ JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 17.3.1884 §1.

keskusteltua päätettiin lykkää tämä kysymys toiseen kokoukseen koska ei uusi vaivais-asetus ollut läsnäoleville riittävästi tunnettu.¹⁷⁹ Perehtymistä vaativa lakiteksti oli 17.3.1879 annettu ”Asetus yleisestä vaivaishoidosta Suomen Suuriruhtinanmaassa” (10/1879).

Vaikka Suomen suuriruhtinaskunnalla oli autonominen asema Venäjän keisarikunnassa ja kunnilla laaja itsehallinto suuriruhtinaskunnan sisällä, tunnustettiin Venäjän keisari vielä 1880-luvulla vankasti esivallan korkeimmaksi edustajaksi. Seuraavalla vuosikymmenellä alkaneet venäläistämistoimet ja niiden aiheuttama vastarinta saavuttivat myöhemmin myös Ilmajoen pitäjän, mutta vielä vuosina 1883–1884 kaikki alueen kunnat olivat keräämässä varoja keisari Aleksanteri II:n muistopatsasta varten. Kurikan kuntakokouksessa tosin todettiin loppuvuodesta 1883 varoja karttuneen niin vähän, että ”[...] siitä tulee koko kunnalle ikuinen häpiä pilku [...]”.¹⁸⁰

2.2 Kunnallislain muutokset 1800-luvulla

Kunnallishallinnon tärkein ohjenuora oli vuoden 1865 kunnallisasetus, joka asetti rajat kuntien oikeuksille ja velvollisuuksille. Kuten K. J. Ståhlberg on todennut, vuoden 1865 kunnallisasetus säilyi pitkään lähes muuttamatta ja ainoastaan sen 20 §:ään tehtiin vuonna 1886 lisäys koskien kuntakokouksen äänten laskemista. Merkittävimmät muutokset kunnalliselle kentälle tehtiin muiden asetusten ja lainsäädännön kautta, joilla täydennettiin vuoden 1865 asetusta.¹⁸¹

Vuoden 1865 kunnallisasetuksen toimeenpano sai lehdistössä laajaa huomiota osakseen 1860- ja 1870-luvuilla. Erityisesti 1870-luvun lopulta alkaen sanomalehdistössä alkoi esiintyä myös arvostelua kunnallisasetuksen sisältöä sekä myös kunnalliselämää kohtaan. Arvostelun mukaan vuoden 1865 asetusta tarjosi varakkaille liian suuren vallan kunnallishallinnossa. 1880-luvulla sanomalehtien arvostelusta kohtaan kiteytyi äänioikeutta koskevien määräyksien ohella myös siihen, ettei se taannut kunnille riittävän tehokasta hallintoa. Kunnalliselämä itsessään sai osakseen arvostelua muuan muassa sen vuoksi, ettei kunnallishallintoon osaa ottavia henkilöitä ollut tarpeeksi.¹⁸² Ainakin jossakin määrin ilmiö näkyi myös Ilmajoen pitäjän

¹⁷⁹ KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 22.9.1879 §5; ”Asetus yleisestä vaivaishoidosta Suomen Suuriruhtinanmaassa 17.3.1879” (10/1879).

¹⁸⁰ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 29.1.1883 §1; SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 24.2.1883 §1; PKA, Ca:1 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1873–1888, 2.2.1883 §2; KKA, Ca:1 Kauhaajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 19.2.1883 §7; KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 26.2.1883 §7; KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 26.11.1883 §7; Jalasjärvi 28.1.1884 §6.

¹⁸¹ Ståhlberg 1926, 12.

¹⁸² Soikkanen 1966, 430–431; ks. myös Kaukovalta 1940, 250–256; Soikkanen 1980, 90–93.

kunnissa, sillä joitakin kertoja kuntakokouksia jäi kokonaan pitämättä, kun niihin ei esimiesten lisäksi ilmaantunut yhtään osanottajaa. Toisinaan tapahtui myös päinvas-
toin, sillä vuonna 1877 Seinäjoen kuntalaiset olivat koolla, mutta odotuksesta huoli-
matta puheenjohtajia ei ilmaantunut paikalle. Kokous saatiin kuitenkin pidettyä kun-
talaisten valittua väliaikaisen puheenjohtajan.¹⁸³

Sanomalehdistön ohella kunnallisasetusta koskevat muutospaineet tulivat esiin
valtiopäivillä, mutta 1880-luvulla tehdyt aloitteet eivät johtaneet tuloksiin. Vuonna
1891 Senaatin määräyksestä perustettiin erityinen komitea, jonka tehtävänä oli laatia
ehdotus vuoden 1865 asetuksen muuttamiseksi. Komitea sai työnsä päätökseen
vuonna 1894 ja se kiinnitti mietinnössään erityistä huomiota kunnallisverotuksen
korjaamiseen. Mietinnön pohjalta annettiin vuoden 1897 valtiopäiville ehdotus maa-
laiskuntien hallinnon uudistamiseksi. Valtiopäiväkäsittelyn päätteeksi ”Keisarillisen
Majesteetin Armollinen Asetus maalaiskuntain kunnallishallinnosta” vahvistettiin
15.6.1898. Samoin kuin komiteamietinnössä, myös itse asetuksessa pääpaino oli ve-
rotuksen uudistamisessa. Kuten Kaukovalta on todennut, vuoden 1898 kunnallisase-
tuksen perusteella käsitykset kunnan tehtävistä olivat kuitenkin pysyneet muuttumat-
tomina 1860-luvulta lähtien.¹⁸⁴

Vuoden 1898 asetuksessa kunnallisverotuksen kohteeksi määrättiin kuntalaisen
tulot, eikä kuntakokous voinut valita toista verotusperustetta, ellei asiasta ollut muuta
säädetty.¹⁸⁵ Vuoden 1898 asetuksen kunnallisveroa koskevat muutokset yhtenäisti-
vät kuntien aiemmin hajanaisia verotusolosuhteita, mutta vielä sen jälkeenkin pääsy
kunnalliselle kentälle vaati taloudellista pääomaa eli kykyä selviytyä kunnallisve-
roista.

Veronmaksukyvyttömiä miesten ohella myös naiset oli rajattu kunnallisten teh-
tävien ulkopuolelle. Vuoden 1865 kunnallisasetuksessa naisille oli kuitenkin annettu
tietyin rajoituksen äänioikeus, mutta varsinaiset kunnalliset virat ja toimet oli varattu
ainoastaan miehille.¹⁸⁶ Ensimmäiset naiset kuntien palkkalisioilla olivat kättilöitä tai
rokottajia. Pitäjän ensimmäinen kuntakokouksen palkkaama kättilö aloitti tehtävänsä
Ilmajoen kunnassa 1870-luvulla ja myös Kurikan ja Jalasjärven kunnissa

¹⁸³ IKA, Ca:1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 31.5.1875; Ibid.,
6.6.1876; KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 7.6.1889;
SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 10.9.1877 §1.

¹⁸⁴ Soikkanen 1966, 435–439; Kaukovalta 1940, 302; Rauhala 1921, 480; ”Keisarillisen
Majesteetin Armollinen Asetus maalaiskuntain kunnallishallinnosta 15.6.1898”
(21/1898).

¹⁸⁵ Vuoden 1898 kunnallisuudistuksesta laajemmin, ks. Ståhlberg 1926, 13–19; Soikkanen
1966, 435–439; vuoden 1898 asetuksen aiheuttamista muutoksista kunnallisverotuk-
seen, ks. Ibid., 377–379.

¹⁸⁶ Vuoden 1865 kunnallisasetuksen 2 luvun 10 §:n totesi kuntakokouksesta ”Leski, mie-
hestänsä eroitettu vaimo tahi naimaton, täysivaltainen nainen nauttikoot siinä ääntö-
oikeutta.”

keskusteltiin kättilön palkkaamisesta seuraavalla vuosikymmenellä.¹⁸⁷ Ensimmäinen varsinaisessa kunnallishallinnossa naisille avautunut tehtävä liittyi köyhäinhoitoon. Vuonna 1889 annettiin erillinen asetus, joka mahdollisti naisten valitsemisen kunnan vaivashoitohallituksen jäseniksi.¹⁸⁸

Merkittävin kuntia koskeva, mutta varsinaisen kunnallisetuksen ulkopuolinen uudistus oli vuoden 1879 köyhäinhuoltoasetus. Koska köyhäinhuolto oli annettu kuntien hoidettavaksi koski kyseisen asetuksen vaatimat toimet nimenomaisesti kunnallishallintoa. Edeltäjänsä eli vuoden 1852 vaivaisasetukseen nähden vuoden 1879 asetus muodostui pitkäaikaiseksi, sille se korvattiin vasta vuonna 1922 uudella köyhäinhuoltoilla.

Edeltäjänsä eli vuoden 1852 vaivashuoltoasetukseen nähden vuoden 1879 köyhäinhuoltoasetus oli ytimeltään liberalistinen, ja pakot, velvollisuudet sekä oikeudet oli karsittu siinä vähimpään mahdolliseen. Vuoden 1879 asetuksen mukaan kunnilla oli velvollisuus avustaa vain työkyvyttömiä, sairaita, vanhuksia tai alaikäisiä. Avustusmuodoista päättäminen jätettiin kuntien oman harkinnan varaan. Asetuksen myötä köyhillä ei enää ollut oikeuksia suhteessa kuntaan, ja vastaanotettu apu merkitsi joutumista holhouksenalaiseksi. Lain tavoitteena oli supistaa vaivaisapua tarvitsevien määrää sekä keventää vaivashuortorasitusta ja tehdä samalla kynnyksen avun pyytämiseksi mahdollisimman korkeaksi.¹⁸⁹ Asetuksen kääntöpuolen muodostaa samana vuonna säädetty elinkeinovapaus.¹⁹⁰ Liberalistisen ajattelumallin mukaisesti elinkeinovapaus antoi mahdollisuuden itsensä elättämiseen ja köyhäinhuoltoasetus teki siitä myös velvollisuuden. Mikäli asetusten tavoite olisi toteutunut, olisivat ne yhdessä vähentäneet kuntien köyhäinhoidosta koituvaa työtaakkaa. Voimakkaasta väestönkasvusta ja yhteiskuntarakenteen ongelmista johtuen köyhäinhuolto kuitenkin pysyi kuntien tärkeimpänä tehtävänä, vaikka avun saamisen ehdot kiristyivätkin.

¹⁸⁷ Alanen 1953, 85–86; IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 4.12.1878 §7; KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 9.11.1886 §4; JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 26.10.1885 §2. Kättilön ammatin historiasta laajemmin, ks. Vainio-Korhonen 2012.

¹⁸⁸ ”Waiwashuotihallitukseen kaupungissa, sekä maalla, missä sellaisena hallituksena ei ole kunnallislautakunta, on myös kunnan ääniwaltainen naispuolinen jäsen waalikel-poinen.” Ks. ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus naisten walitsemisesta jäse-neksi waiwashuotihallitukseen” (27/1889).

¹⁸⁹ Pulma 1994, 62. Vuoden 1879 asetuksesta laajemmin, ks. esim. Piirainen 1958; Pulma 1992; Aerschot 1996; Asetuksen henki tulee hyvin esiin sen I luvun 1 §:ssä: ”Jokainen työhön kykenevä mies tahi nainen olkoon velvollinen elättämään itseänsä ja alaikäisiä lapsiansa, niin myös mies vaimoansa; jota vastoin kunnan tulee omia työhön kykene-mättömiä, hädänalaisia jäseniänsä varten järjestää waiwashuoto, niiden perustusten mu-kaan kuin tässä alempana säädetään.” Ks. ”Asetus yleisestä waiwashuoidosta Suomen Suuriruhtinanmaassa 17.3.1879” (10/1879).

¹⁹⁰ Elinkeinovapaudesta ja sen säätämisestä, ks. Kekkonen 1987.

Panu Pulman mukaan vuoden 1879 asetus vauhditti erityisesti ruotuhoidosta luopumista yhdessä rahatalouteen siirtymisen kanssa.¹⁹¹ Pitäjän keskuksessa Ilmajoella ruotuhoidosta oli luovuttu pääsääntöisenä köyhäinhoitomuotona jo ennen vuoden 1879 asetusta. Seinäjoen kunnassa kuntakokous teki vuonna 1884 erillisen päätöksen, jonka mukaan ruotohoitolaitos lakkautettiin.¹⁹² Ilmajoella ruotuhoitoa oli käytetty poikkeustapauksissa vielä 1870-luvun lopulla, mutta tapa katsottiin jo tuolloin vanhentuneeksi.¹⁹³

2.3 Kunnallishallinto prosopografisena joukkona

2.3.1 Kunnallishallinnon sosiaalinen tausta

Kuntien perustamisesta vuoteen 1890 saakka Ilmajoen pitäjän kuuden kunnan keskeisimmissä esimiestehtävissä oli palveluksessa yhteensä 103 henkilöä. Joukkoon on laskettu mukaan kuntakokouksien sekä kunnallislautakuntien esimiehet ja varaesimiehet. Kunnallishallintoon osaa ottaneiden sosiaalinen tausta on määritelty seitsemän erillisen kategorian perusteella, jotka ovat 1.) talolliset, 2.) säätyläiset, 3.) pappisto, 4.) lukkarit ja kanttorit, 5.) opettajat, 6.) kauppiaat sekä 7.) torpparit. Usean henkilön kohdalla määrittely on tulkinnan tulosta, sillä henkilö olisi voinut sopia osaksi useampaakin kategoriaa. Esimerkiksi 1880-luvulla Kauhajoella talollinen August Blomberg (s. 1844) toimi ensin kuntakokouksen varaesimiehenä ja sen jälkeen varsinaisena esimiehenä. Kuntakokouksen pöytäkirjoissa Blombergin ammatiksi on mainittu ensin ”färjäri” ja myöhemmin maanviljelijä, joten hänet olisi voitu luokitella talollisen sijaan myös käsityöläiseksi.¹⁹⁴ Vastaavasti Peräseinäjoen kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan varaesimiehenä, kauppiaana, kestikievarin pitäjänä, lautamiehenä sekä myös käsityöläisenä toiminut Karl Wilhelm Kullberg (s. 1843) on sijoitettu talollisten joukkoon. Kunnallislautakuntien rivijäsenillä oli tärkeä rooli kuntakokouksen päätösten toimeenpanossa, mutta heitä ei ole suuren määrän ja tiheän vaihtuvuuden vuoksi yksilöity muuten kuin esittelemällä heidän sosiaalisen taustansa yleispiirteitä tämän luvun lopussa.

¹⁹¹ Pulma 1994, 66. Pulman mukaan näin tapahtui siksi, että vuoden 1879 vaivahoitoasetuksessa määrättiin, että ruoturasisitus tuli jakaa suhteessa muihin veroihin, eikä mantaalimäärään kuten aikaisemmin.

¹⁹² SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 10.11.1884 §6.

¹⁹³ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 24.4.1876; Ibid., 4.12.1879 §5.

¹⁹⁴ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 11.9.1882 §6; Ibid., 21.9.1885 §2.

Taulukko 7. Kuntakokousten ja kunnallislautakuntien esimiesten sosiaalinen tausta kuntien perustamisesta vuoteen 1890.

Sosiaali-ryhmä	Ilmajoki	Seinäjoki	Peräseinäjoki	Kauhajoki	Kurikka	Jalasjärvi	Kaikki
Talollinen	9 (41%)	12 (63%)	12 (86%)	8 (67%)	13 (68%)	13 (76%)	67 (65%)
Säätyläinen	6 (27%)	2 (11%)	0 %	1 (8%)	1 (5%)	1 (6%)	11 (11%)
Papisto	3 (14%)	2 (11%)	0 %	2 (17%)	0 %	0	7 (7%)
Lukkari, kanttori	2 (9%)	2 (11%)	1 (7%)	1 (8%)	1 (5%)	2 (12%)	9 (9%)
Opettaja	2 (9%)	1 (5%)	0 %	0 %	0 %	0 %	3 (3%)
Kauppias	0 %	0 %	0 %	0 %	4 (21%)	1 (6%)	5 (5%)
Torppari, tilaton	0 %	0 %	1 (7%)	0 %	0 %	0 %	1 (1%)
Yhteensä	22 (100%)	19 (100%)	14 (100%)	12 (100%)	19 (100%)	17 (100%)	103 (100%)

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Määrällisesti mitattuna talolliset olivat selkeästi hallitsevin ryhmä Ilmajoen pitäjän kaikissa kunnissa. Lähes kaksi kolmannesta kaikista kuntakokousten ja kunnallislautakuntien esimiehistä oli talollisia. Kunnallishallintoon osaa ottaneiden säätyläisten osuus oli suurin pitäjän keskuksessa Ilmajoella, jonka kunnallishallinnossa palveli yhteensä yhdeksän säätyläiseksi katsottavaa henkilöä, joista kolme oli papiston edustajaa.

Ilmajokeen nähden pitäjän laitamilla sijainneet Peräseinäjoen, Kauhajoen ja Jalasjärven kunnat näyttäytyvät selkeästi perifeerisinä ja näissä kunnissa kunnallishallinnon esimiestehtävissä palvelleiden henkilöiden joukko oli emäseurakuntaa huomattavasti pienempi. Vastaavasti kyseisissä kunnissa myös palvelusvuosien keskiarvo oli selkeästi muita kuntia suurempi. Syy tähän on yksinkertainen, sillä pitäjän laitamilla oikeudellista tietotaitoa omanneita henkilöitä oli selkeästi vähemmän, minkä takia myös kunnallishallintoa pyörittämään kykenevien henkilöiden joukko oli selkeästi pienempi kuin muualla pitäjässä. Tämän seurauksena myös kunnallishallinnon tehtävät kasautuivat näissä kunnissa emäpitäjää pienemmän joukon hartioille. Peräseinäjoen kunnallishallinnossa oli lisäksi erityisen silmiinpistävää talollisten lähes täydellinen hegemonia, jonka onnistuivat rikkomaan ainoastaan torppari Iisakki Tuomaanpoika Jaskari (s. 1853) vuosina 1882–1885 sekä lukkari Petter Elfbring (s. 1819) vuosina 1868–1871.

Enemmän kuin puolet eli 58 henkilöä 103 henkilön joukosta oli syntynyt juuri sen kunnan alueella, jonka kunnallishallinnossa he toimivat. Muualla syntyneiden joukko koostui 45 henkilöstä, joista 32 oli syntynyt Ilmajoen pitäjän ulkopuolella. Vaikka pitäjän ulkopuolella syntyneet muodostivat selkeän vähemmistön kunnallishallinnossa toimineista henkilöistä, saattoi heidän painoarvonsa esimerkiksi palvelusvuosilla mitattuna olla huomattavasti keskimääräistä suurempi. Suurin osa säätyläisistä ja papiston edustajista sekä lukkareista oli syntynyt pitäjän

ulkopuolella. Tähän joukkoon kuuluivat muuan muassa poikkeuksellisen pitkään kunnallishallinnossa palvelleet lukkarit Aron Emmanuel Blomstedt (1805–1879) sekä Kustaa Lagerqvist (1830–1910). Sama ilmiö oli havaittavissa myös Ilmajoen pitäjän sisällä muuttaneiden henkilöiden kohdalla, sillä kyseiseen 13 henkilön joukkoon kuului useita pitkän uran kunnallishallinnossa tehneitä talollisia, kuten esimerkiksi lautamies Juho Matinpöika Koivisto (1830–1901). Pitäjän ulkopuolella syntyneiden henkilöiden hankkima asema alueen kunnallishallinnoissa osoittaa, etteivät 1800-luvun maalaiskunnat olleet suljettuja yhteisöjä, vaan pikemminkin päinvastoin.

Taulukko 8. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiesten syntymäpaikat kuntien perustamisesta vuoteen 1890 (kuntakokousten ja kunnallislautakuntien esimiehet).

	Paikka-kuntalaisia	Pitäjäläisiä	Ulkopaikka-kuntalaisia	Yhteensä
Talollinen	51 (88%)	11 (85%)	5 (16%)	67 (65%)
Säätyläinen	3 (5%)	0 %	8 (25%)	11 (11%)
Papisto	1 (2%)	0 %	6 (19%)	7 (7%)
Lukkari, kanttori	0 %	1 (8%)	8 (25%)	9 (9%)
Opettaja	1 (2%)	1 (8%)	1 (3%)	3 (3%)
Kauppias	2 (3%)	0 %	3 (9%)	5 (5%)
Torppari, tilaton	0 %	0 %	1 (3%)	1 (1%)
Yhteensä	58 (100%)	13 (100%)	32 (100%)	103 (100%)

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Keskimäärin kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan tehtävät otettiin vastaan noin 40 vuoden iässä ja niistä siirryttiin syrjään noin 43 vuoden iässä. Vaihtelut aloitus- ja lopetusiässä olivat eri kuntien välillä pieniä. Nuorimpana kuntakokouksen esimiehen tehtäviä hoiti jalasjärveläinen Sten Rosell (s. 1836), joka sai kokouksen johdettavakseen 31 vuoden ikäisenä vuonna 1867. Vanhimpana kuntakokouksen esimiehen tehtäviä hoiti seinäjokinen Matti Juhanpoika Kortesmäki (s. 1809), joka jätti tehtävänsä 68 vuoden iässä vuonna 1877. Nuorin kunnallislautakunnan esimies pitäjässä oli Karl Wilhelm von Schantz (1844–1924), joka vastasi vuosina 1867–1868 Kauhajoen kunnallislautakunnan toiminnasta. Von Schantz oli aloittaessaan vain 23 vuoden ikäinen ja hän joutui tehtävänsä myötä vastaamaan Kauhajoen köyhäinhuollosta nälkävuosien paineessa. Vanhimpana kunnallislautakunnan esimiehenä toimi jalasjärveläinen lukkari Aron Emmanuel Blomstedt, joka hoiti tehtävää kuolemaansa saakka. Blomstedt kuoli 74 vuoden ikäisenä.

Taulukko 9. Keskimääräinen aloitus- ja lopetusikä kunnallishallinnossa kuntien perustamisesta vuoteen 1890.

	Ilmajoki	Seinä-joki	Perä-seinä-joki	Kauha-joki	Kurikka	Jalas-järvi	Pitäjä
Kuntakokouksen esimies	43–46	44–47	47–52	43–47	43–45	40–45	43–46
Kuntakokouksen varaesimies	47–50	38–40	39–44	43–47	42–45	35–45	41–44
Kunnallislautakunnan esimies	34–36	31–35	31–36	34–39	49–56	38–56	35–40
Kunnallislautakunnan varaesimies	40–41	42–45	37–41	42–49	41–45	36–45	40–43

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Pääsääntöisesti kunnallishallinto valittiin toimimaan aina kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Keskimäärin kuntakokouksen esimiehet hoitivat tehtävää neljä vuotena ja kuntakokouksen varaesimiehet hieman pidempään. Kuntakokouksen esimiehiin verrattuna kunnallislautakuntien esimiesten tehtävät pysyivät keskimäärin huomattavasti pidempään saman henkilön hallussa, mikä selittyy yksittäisten henkilöiden poikkeuksellisen pitkällä palvelusvuosilla. Enemmän kuin yli puolet kaikista kuntakokouksen tai kunnallislautakunnan esimiehen tehtävää hoitaneista henkilöistä työskenteli kunnallishallinnon palveluksessa yhdestä neljään vuotta. Vastaavasti henkilöt, joiden ura kunnallishallinnossa kesti kymmenen vuotta tai enemmän muodostavat koko joukosta vain viidenneksen. Riippumatta siitä mikä tehtävä oli kyseessä ei keskiarvoissa ole havaittavissa merkittävää muutosta.

Taulukko 10. Keskimääräiset palvelusvuodet kunnallishallinnossa kuntien perustamisesta vuoteen 1890.

	Ilmajoki	Seinä-joki	Perä-seinä-joki	Kauha-joki	Kurikka	Jalas-järvi	Pitäjä
Kuntakokouksen esimies	3,7	4,2	5,8	5,2	2,3	5,6	4
Kuntakokouksen varaesimies	4,2	3,6	6,0	5,0	3,4	4,8	4,3
Kunnallislautakunnan esimies	2,9	5,0	6,3	6,3	8,0	6,8	5,2
Kunnallislautakunnan varaesimies	2,5	4,0	4,8	8,3	5,0	4,8	4,3
Kaikki	3,2	4,1	5,6	5,9	3,8	5,4	4,4

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Keskiarvojen ulkopuolella palvelussuhteiden pituudet vaihtelivat kuitenkin huomattavasti. Kunnallishallinnon palveluksessa vietettyjen vuosien perusteella koko joukosta erottuu selkeästi pieni kunnallisyliymystön joukko, joka onnistui saavuttamaan kotikunnassaan keskeisen aseman. Sosiaaliselta taustaltaan kyseisessä joukossa on selkeä talollisten enemmistö, mutta heidän rinnalleen nousee myös kolmen lukkarin ryhmä, jonka jäsenet tekivät poikkeuksellisen pitkät urat kunnallishallinnossa. Pisimmän uran kunnallishallinnossa vuoteen 1890 mennessä oli luonut kurikkalainen lukkari Kustaa Lagerqvist, joka oli vastannut Kurikan kunnallislautakunnasta 21 vuotena. Tämän jälkeenkin tehtävä pysyi Lagerqvistin hoidossa vielä vuoteen 1896 saakka. Kuten oheinen taulukko osoittaa, Lagerqvistin kaltaiset henkilöt olivat poikkeuksellisia.

Taulukko 11. Kunnallishallinnon palvelusvuodet ja sosiaaliryhmät kuntien perustamisesta vuoteen 1890 (kuntakokousten ja kunnallislautakuntien esimiehet).

Vuotena	Talollinen	Säätyläinen	Papisto	Lukkari, kanttori	Opettaja	Kauppias	Torppari	Yhteensä
21				1				1 (1%)
17	1							1 (1%)
16	1							1 (1%)
15	1			1				2 (2%)
14	1							1 (1%)
13	3			1				4 (4%)
12	2	1						3 (3%)
10	5							5 (5%)
9	4					1		5 (5%)
8	3							3 (2%)
7	4		1	1	1	1		8 (9%)
6	7	1		1				9 (9%)
5	2							2 (2%)
4	9	5	1	4			1	20 (19%)
3	12	3	2		1	2		20 (19%)
2	8		3			2		13 (13%)
1	3	1			1			5 (5%)
Yhteensä	66	11	7	9	3	6	1	103 (100%)

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

2.3.2 Kuntakokouksen esimiehet – Talolliset vallankahvassa

Vuoden 1868 tammikuussa oli ilmeistä, että Seinäjoen kunnallishallinto tulisi erkaantumaan Ilmajosta. Koska kolmen kunnan yhteisen kunnallishallinnon esimies Gustaf August Wasastjerna (1823–1905) tulisi jatkamaan ainoastaan Seinäjoen kuntakokouksen johdossa tarvittiin Ilmajoen kuntakokoukselle uusi esimies. Tehtävään

valittiin kihlakunnanoikeuden tuomari Paul Ludvig Roschier ja hänen varaesimiehekseen lautamies Jaakko Yli-Piri.¹⁹⁵ Vuoden 1865 kunnallisasetuksen mukaan kuntakokouksen esimieheksi ei voitu valita kruununvoutia, nimismiestä tai alhaisempia kruununpalvelijoita, joten Roschier olisi ollut tehtävään kelvollinen. Sen sijaan kunnallislautakunnan esimieheksi tuomareita ei voitu valita.¹⁹⁶ Tuomari Roschier kuitenkin kieltäytyi ottamasta tehtävää vastaan.¹⁹⁷ Roschierin kieltäytyminen on ymmärrettävää, sillä tehtävien yhtäaikainen hoitaminen olisi ollut mahdoton urakka yhden miehen hoidettavaksi.¹⁹⁸ Kuntakokouksen yritys on yhtä lailla ymmärrettävä, sillä kunnallishallintoon siirtyminen merkitsi kasvavaa tarvetta oikeudelliselle tietotaidolle. Pyrkimys asettaa kuntakokouksen johtoon kihlakunnanoikeuden palveluksessa olleita henkilöitä oli myös luonnollista, sillä pitäjänkokousten aikana käytännössä vain harva oli pystynyt hankkimaan aiempaa kokemusta oikeudellisesta ja hallinnollisesta työstä.

Tuomari Roschierin kieltäytyttyä Ilmajoen kuntakokouksen esimiehen tehtävästä jäi sen hoitaminen lautamies Yli-Pirin tehtäväksi vuoden 1868 loppuun saakka. Talollistaustaisen lautamies Yli-Pirin asema kuntakokouksen johdossa ei ollut poikkeuksellinen, sillä koko pitäjän alueella kuntakokousten esimiesten ja varaesimiesten selkeä enemmistö oli talollisia. Tuomari Roschier kuului virkansa ja asemansa vuoksi säätyläisiin, jotka papiston edustajat mukaan luettuna muodostivat vain noin neljänneksen kaikista kuntakokouksen esimiehinä toimineista henkilöistä Ilmajoen pitäjässä.

Taulukko 12. Kuntakokousten esimiesten sosiaalinen tausta kuntien perustamisesta vuoteen 1890.

	Ilmajoki	Seinä-joki	Peräse-näjoki	Kauha-joki	Kurikka	Jalas-järvi	Pitäjä
Talollinen	3	4	4	2	8	4	25
Säätyläinen	1	1		1	1	1	5
Papisto	1	1		2			4
Lukkari, kanttori							
Opettaja	2						2
Kauppias					1		1
Torppari							
Yhteensä	7	6	4	5	10	5	37

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

¹⁹⁵ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 9.1.1868 §9.

¹⁹⁶ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla” (4/1865) 2 luku §13 ja 4 luku §42.

¹⁹⁷ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 20.1.1868 §2.

¹⁹⁸ Tuomarin työstä, ks. esim. Hietala & Korpiola 2022.

Kuntakokouksen varaesimiehien kohdalla talollisten hegemonia oli vieläkin vahvempi, sillä kaikista tehtävää hoitaneista henkilöistä kolme neljänestä oli talollisia. Sosiaalisena ryhmänä talollisten painoarvo oli suurin myös virkavuosina mitattuna.

Taulukko 13. Kuntakokousten varaesimiesten sosiaalinen tausta kuntien perustamisesta vuoteen 1890.

	Ilmajoki	Seinä-joki	Peräsei-näjoki	Kauha-joki	Kurikka	Jalas-järvi	Pitäjä
Talollinen	3	3	4	4	6	6	26
Säätyläinen	1	1					2
Papisto		2					2
Lukkari, kanttori	1			1			2
Opettaja		1					1
Kauppias					1		1
Torppari							
Yhteensä	5	7	4	5	7	6	34

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Näiden lukujen nojalla on perusteltua sanoa, että Ilmajoen pitäjässä kunnallisuudistuksen myötä paikallishallinto oli siirtynyt vahvasti talollisten käsiin. Suurimmat säröt talollisten hegemoniaan kuntakokousten esimiehin aiheuttivat säätyläiset ja papiston edustajat, sekä myös jossain määrin kansakoulun opettajat. Oikeudelliseen pääomaan olennaisesti kuuluneiden kieli-, kirjoitus- ja lukutaidon kannalta näillä sosiaaliryhmillä oli useimmissa tapauksissa talollisia huomattavasti paremmat lähtökohdat toimia hallinnollisissa tehtävissä. Erityisesti säätyläiset, papiston edustajat ja opettajaseminaarin suorittaneet kansakoulun opettajat omasivat muodollisen koulutuksen muodossa muiden taitojen lisäksi myös institutionaalista kulttuurista pääoma, joka vielä 1800-luvulla puuttui käytännössä kaikilta talollisilta.

Säätyläisten joukosta erottuvat selkeästi Seinäjoen ruukinpatruuna Gustaf August Wasastjerna sekä kauhajokelainen tilallinen Karl Wilhelm von Schantz. Wasastjerna oli ollut Ilmajoen, Seinäjoen ja Peräseinäjoen yhteisen kuntakokouksen ensimmäinen esimies ja myöhemmin Seinäjoen perustettua oman kuntansa jatkanut Seinäjoen kuntakokouksen johdossa. Wasastjernan liiketoiminnan keskiössä oli ensin ollut ruudin- ja raudanvalmistus, mutta myöhemmin se laajeni konepajoihin ja puuvillatehtaaseen, josta myöhemmin syntyi Tampella-konserni. Vuosisadan puolivälissä Wasastjerna oli yksi Suomen varakkaimmista miehistä, mutta useat epäonniset lainanannot ja katovuosi 1867 ajoivat hänet konkurssiin, joka oli aikansa suurimpia. Konkurssin myötä Wasastjerna joutui jättämään Seinäjoen kuntakokouksen

esimiehen tehtävät keväällä 1870.¹⁹⁹ Wasastjernan viimeinen julkinen tehtävä oli Seinäjoen seurakunnan kirkonvartijan toimi. Myös tästä tehtävästä hän joutui lopulta eromaan vasten tahtoaan, sillä seurakunta katsoi, ettei patruuna ollut noudattanut kirkonkokouksen käskyä takauksen hankkimisesta sovitulla tavalla. Wasastjerna eli viimeiset vuotensa Peräseinäjoella omistamallaan pienellä Ala-Kärjen maatilalla, jossa hän kuoli pahoinpitelyn seurauksena aiheutuneisiin vammoihin vuonna 1905.²⁰⁰

Wasastjernaan verrattuna von Schantzin ura Kauhajoen kunnallishallinnossa oli huomattavasti pidempi. Von Schantz oli vastannut Kauhajoen kunnallislautakunnan toiminnasta nälkävuosina 1867–1868 ja myöhemmin vuosina 1876–1885 hän toimi kuntakokouksen esimiehenä.²⁰¹ Sosiaalisena ryhmänä lähelle säätyläisiä sijoittuvan papiston edustajista pisimmän uran kuntakokouksen johdossa Ilmajoen pitäjässä teki kauhajokinen Frans Henrik Hällfors (s. 1821), joka toimi tehtävässä vuosina 1870–1876 eli yhteensä seitsemänä vuotena, mutta suurin osa pitäjän kirkonmiehistä toimi kunnallishallinnossa vain parin vuoden ajan. Kauhajoen lisäksi papiston edustajia valittiin kuntakokouksen esimiestehtäviin Ilmajoella ja Seinäjoella, mutta ei Peräseinäjoen, Kurikan ja Jalasjärven kuntakokouksiin.

Kunnallishallintoon siirtyminen ajoittui läheisesti yhteen maakaupan vapauttamisen ja kansakouluasetuksen kanssa. Näiden muutosten myötä maaseudulle syntyi kaksi kokonaan uutta sosiaaliryhmää eli kauppiaat ja opettajat. Ainoana päätoimisena kauppiana kuntakokouksen johtoon onnistui kohomaan kurikkalainen Wilhelm Erling (s.1831), joka johti Kurikan kuntakokousta vuosina 1871–1873. Erlingin päätoiminen ammatti vaikuttaisi olleen juuri kauppias, mutta myös jotkut kunnallishallintoon osaa ottaneista talollisista hoitivat tilansa ohella myös maakauppaa. Yksi tällaisista maakauppaa harjoittaneista talollisista oli Kurikan ensimmäistä kunnallislautakuntaa vuosina 1867–1868 luotsannut kirkkoväärti Hermanninpoika Blossila (s.1816).²⁰²

Pitäjän ensimmäinen kansakoulu oli perustettu Ilmajoella vuonna 1850-luvulla. Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että molemmat kuntakokouksen esimiehenä toimineet opettajat olivat ilmajokisia. Vuosina 1875–1877 Ilmajoen kuntakokouksen johdossa oli opettaja Juho Wuorinen (1843–1946) ja vuosina 1884–1896 opettaja

¹⁹⁹ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 19.4.1870 §3.

²⁰⁰ Bonsdorf 1956, 317–320; Wasastjernan henkilöhistoriasta, ks. esim. Ojala, Jari, ”Wasastjerna, Gustaf August”, Kansallisbiografia-verkkójulkaisu; Wasastjernojen ajasta Seinäjoella, ks. Alanen 1970, 117–332; aikakauden konkurssilainsäädännöstä, ks. Sallila 2016; Sallila 2007.

²⁰¹ Ranta-Knuuttila 1965, 698–699; Autio, Veli-Matti, ”Schantz, von”, Kansallisbiografia-verkkójulkaisu; SSHY, Kauhajoen seurakunta, rippikirja 1867–1874 s. 684; Ruismäki 1987, 455–56.

²⁰² Ks. LIITE: ”TAULUKKO 30. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890”.

Mikko Tähtinen (1843–1899). Sekä Wuoriselle että Tähtiselle opettajaseminaarissa hankittu koulutus ja sitä seurannut työ opettajana yhdessä tärkeän kunnallisen luotamustehtävän kanssa merkitsi heidän lähtökohtansa huomioiden merkittävää sosiaalista nousua. Juho Wuorinen oli syntynyt avioliiton ulkopuolella, mutta saanut opinalkeet koulumestarina toimineelta isältään. Tämän perustan turvin Wuorinen oli käynyt lukkarinkoulun sekä myöhemmin Jyväskylän kansakoulunopettajaseminaarin, minkä jälkeen hän oli päätenyt lopulta opettajaksi Ilmajolle. Wuorisen muutettua Turkuun oli häneltä vapautuneeseen opettajanvirkaan valittu Mikko Tähtinen. Wuorisen tavoin myös Tähtinen oli käynyt Jyväskylän seminaarin, mikä oli kiertelevä renkinä aloittaneelle poikkeuksellinen saavutus. Aikansa kontekstissa Wuorisen ja Tähtisen Jyväskylän seminaarissa hankkima koulutus edusti poikkeuksellista kulttuurista pääomaa, sillä 1900-luvun alkuun mennessä vain noin kymmenen ilmajokista oli suorittanut opettajaseminaarin.²⁰³ Molempien opettajien kohdalla koulutuksen tuoma kulttuurinen pääoma avasi tien sosiaalisen nousuun ja lopulta kuntakokouksen esimieheksi.

Palvelusvuosien perusteella kuntakokouksien johdossa toimineiden talollisten joukosta erottuvat jalasjärveläisen Gabriel Anttilan (1835–1921) ja seinäjokisen Juho Esanpoika Heikkilän (1839–1889) hahmot. Anttila johti Jalasjärven kuntakokousta vuosina 1870–1882 eli yhteensä 13 vuotena ja Heikkilä Seinäjoen kuntakokousta vuosina 1878–1889 eli yhteensä 12 vuotena. Anttilan ja Heikkilän varaesimiehet olivat myös pitkäaikaisimmat tehtävän hoitajat koko pitäjässä. Anttilan varaesimiehenä toimi Mikko Matinpoika Harri (s. 1841) vuosina 1870–1882 ja Heikkilän varaesimiehenä Matti Kustaanpoika Heikkilä (s. 1838) vuosina 1878–1889.

Gabriel Anttilan ura Jalasjärven kunnallishallinnossa alkoi yhtä aikaa kunnan perustamisen kanssa. Kunnan perustamiskokouksessa huhtikuussa 1867 kuntakokouksen esimieheksi oli valittu ”*formestari*” Sten Rosell ja varaesimieheksi talollinen Tuomas Matinpoika Köykkä (1830–1868). Jälkimmäinen tunnettiin paikkakunnalla luku-, kirjoitus- ja laskutaidostaan. Köykkä kuitenkin kuoli jo seuraavan vuoden toukokuussa keuhkotautiin (*lungot*). Kyseinen toukokuu oli koko maassa nälänhädän synkin kuukausi, ja Köykkä oli yksi Jalasjärven kappelin 169 vainajasta. Köykan kuoleman jälkeen Anttila valittiin ensin kuntakokouksen varaesimieheksi ja hieman myöhemmin huhtikuussa 1870 varsinaiseksi esimieheksi.²⁰⁴ Mitä ilmeisim-

²⁰³ Alanen 1953, 580.

²⁰⁴ JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 23.4.1867 §1; Ibid, 25.5.1868 §1–2; Ibid, 25.4.1870 §1; Aittoniemi 1963, 362; Turpeinen 1987, 21; SSHY, Jalasjärven seurakunta, kuolleet 1863–1884 s. 36. Kuntakokouksen pöytäkirjaan on 25.5.1868 merkitty virheellisesti, että Anttilasta tuli kunnallislautakunnan esimies. Kunnallislautakunnan esimies Jalasjärvellä oli tässä vaiheessa lukkari Blomstedt ja Anttila valittiin kuntakokouksen esimieheksi.

min Anttila nautti paikkakunnalla poikkeuksellista luottamusta, sillä hänet valittiin kuntakokouksen esimieheksi kolme kertaa uudelleen vuosina 1873, 1876 ja 1879. Vuodesta 1882 eteenpäin Anttilan korvasi talollinen Matti Samuelinpoika Marttila (s. 1843). Anttilan jälkeen aina vuonna 1919 tapahtuneeseen kunnanvaltuustojen perustamiseen saakka Jalasjärven kuntakokouksen puheenjohtajat pitivät tehtävää hallussaan vain yhden kolmivuotiskauden kerrallaan.²⁰⁵

Gabriel Iisakinpoika Anttila oli isännöinyt isänsä kuoleman jälkeen Anttilan talosta lohkottua samannimistä taloa Jalasjärvellä. Ottaessaan talon isännyyden hoidettavakseen parikymmenvuotias Anttila oli isäntien joukossa poikkeuksellisen nuori ja omassa elinpiirissään hän nautti huomattavaa vaikutusvaltaa myös kuntakokouksen ulkopuolella. Anttilan hallussa olleiden maa- ja metsäalueiden on arveltu ylittäneen 1000 hehtaaria ja maanviljelyksen ohella hän harjoitti myös maataloustuotteiden ja siemenviljan kauppaa. Kaupankäynnin ohella Anttila oli viimeistään 1880-luvulla aloittanut yksityisen pankkitoiminnan, jota hän jatkoi elämänsä loppuun saakka. Pankkitoiminnan ohella Anttila oli mukana lukemattomissa lähiympäristönsä taloudellisissa ja kulttuurillisissa hankkeissa ja toimikunnissa, jotka ulottuivat meijerin perustamisesta kirkon urkujen rakennustoimikuntaan. Ajanoloihin nähden Anttila oli hankkinut erinomaisen luku- ja kirjoitustaidon, joka avasi hänelle tietä hallinnollisiin tehtäviin. Anttila oli jo 25 vuoden iässä nimitetty kylähallinon oltermanniksi ja kymmenen vuotta myöhemmin kuntakokouksen puheenjohtajaksi. Anttilan hallinnollisen uran huipentumana voi pitää nimitystä valtiopäivämieheksi vuoden 1885 valtiopäiville, missä hän oli jäsenenä laki- ja talousvaliokunnassa. 1890-luvulla Anttila palasi vielä yhdeksi kolmivuotiskaudeksi Jalasjärven kuntakokouksen esimieheksi vuosiksi 1894–1896. Hän kuoli kotipaikkakunnallaan Jalasjärvellä vuonna 1921.²⁰⁶

Anttilan henkilöhistoria osoittaa, kuinka oikeudellinen tietotaito koostui useista erillisistä pääoman lajeista. Anttilan asema vaurastuvana talollisena merkitsi konkreettista taloudellista pääomaa, joka yhdessä kirjoitus- ja lukutaidon muodossa hankitun kulttuurisen pääoman kanssa avasivat hänelle pääsyn hallinnollisiin tehtäviin. Hallinnolliset tehtävät kartuttivat sosiaalista pääomaa, joka avasi Anttilalle yhä uusia mahdollisuuksia, joiden huipentumana voi pitää valtiopäivämiehen tehtävää. Anttilan henkilöhistoriassa hallinnolliset tehtävät muodostivat kuitenkin vain osan kokonaisuudesta, johon kuuluivat yhtä lailla maanviljelys, pankkitoiminta ja muu yritteliäisyys. Todennäköisesti Anttilan pitkäaikainen ja erittäin keskeinen asema Jalasjärven paikallishallinnossakin perustui varsinaisen hallinnollisen osaamisen ohella myös muilla kentillä hankittuun sosiaalisen pääomaan.

²⁰⁵ JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 12.5.1873 §1; Ibid, 10.4.1876 §1; Ibid, 29.4.1879 §2; Ibid 20.3.1882 §5; Nurminen 1958, 348–349.

²⁰⁶ Anttila & Luhtala 1965, 894–895; Hytönen 1926, 16; Nurminen 1958, 348–349; Poppius 1958, 200.

Seinäjäkinen talollinen Juho Esanpoika Heikkilä teki kuntakokouksen johdossa lähes yhtä pitkän uran kuin Gabriel Anttila. Samoin kuin Anttilalle, myös Heikkilälle kunnallishallinto muodosti vain yhden toiminta-alan muiden joukossa. Talollisena Heikkilän suurin mielenkiinto keskittyi maanviljelykseen ja sen kehittämiseen. Maanviljelijänä Heikkilä hankki mainetta erityisesti kydönviljelyksen ja karjankasvatuksen alalla. Heikkilä oli perustanut myös Seinäjoen ensimmäisen yksityisen meijerin. Vuonna 1876 Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseura palkitsi hänet mallisännän arvolla. Heikkilän isä oli ollut tunnettu kelloseppä, mutta pojan käsissä syntyi kellojen sijaan maatalouskoneita. Heikkilän kotitaloa kutsuttiin kelloseppäisän mukaan mestari-Heikkiläksi.²⁰⁷

Heikkilän ura Seinäjoen kunnallishallinnossa oli alkanut vuonna 1868 Seinäjoen kunnan erottua Ilmajoesta ja perustettua oman kunnallishallintonsa. Vuosina 1868–1871 Heikkilä oli vastannut kunnallislautakunnan varaesimiehen tehtävästä, ja varsinaisen esimiehen lukkari Anshelm Peskan (1841–1871) menehdyttyä hän oli johtanut koko lautakuntaa vuoden 1871 loppuun saakka, jolloin Latva-Heikkilän talon isännöisyys siirtyi hänen hoidettavakseen. Kunnallislautakunnan raskaiden velvollisuuksien jälkeen Heikkilä pysyi pääosin syrjässä Seinäjoen kunnallishallinnosta vuoteen 1878 saakka, jolloin hänet valittiin Seinäjoen kuntakokouksen esimieheksi. Heikkilä hoiti tehtävää kuolemaansa eli vuoden 1889 kesään saakka. Mitä ilmeisemmin Heikkilä oli ollut kunnassa vakauttava voima, jonka kuolema nosti esiin kunnassa kytenneet ristiriidat maanomistajien ja rautatietyöläisten sekä talollisväestön välillä, sillä hänen seuraajansa valittiin poikkeuksellisen riitaisassa kuntakokouksessa. Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjojen nojalla *Vaasa* lehdessä vuonna 1912 julkaistu muistelmakirjoitus Heikkilästä oli paikkansa pitävä: ”Ken muistaa hänen aikansa kunnallista elämää ennen viime vuosisadan yhdeksänkymmentä lukua, tietää, että se oli juuri tämä mies, joka kunnan asiain peräsintä hoiti.”²⁰⁸

2.3.3 Kunnallislautakunnat – Lukkarit toimeenpanevana voimana

Samoin kuin kuntakokousten kohdalla myös kunnallislautakuntien esimiesten joukossa talollisilla oli Ilmajoen pitäjässä selkeä enemmistö. Mikäli asiaa tarkastellaan kunnallishallinnossa vietettyjen vuosien perusteella, niin lukkareiden rooli nousee

²⁰⁷ Alanen 1970, 448–449, 456, 473; *Vaasa*, 28.09.1912, nro 114 A, s. 3; Heikkilä Seinäjoen seurakunnan rippikirjoissa, ks. esim. SSHY, Seinäjoen seurakunta, rippikirja 1883–1893 s. 331.

²⁰⁸ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 30.6.1868 §4; Ibid, 17.7.1871 §2–3; Ibid, 2.10.1871 §1; Ibid, 10.9.1877 §3; Ibid, 11.10.1880 §1; Ibid 15.10.1883 §1; Ibid, 4.10.1886 §1; SSHY, Seinäjoen seurakunta, rippikirja 1883–1893 s. 531; Alanen 1970, 467; *Vaasa*, 28.09.1912, nro 114 A, s. 3.

kuitenkin keskeiseksi, sillä viidestä pisimpään tehtävää hallussa pitäneistä kolme oli lukkareita ja vain kaksi talollisia.

Taulukko 14. Kunnallislautakuntien esimiesten sosiaalinen tausta kuntien perustamisesta vuoteen 1890.

	Ilmajoki	Seinä-joki	Peräsei-näjoki	Kauha-joki	Kurikka	Jalas-järvi	Pitäjä
Talollinen	2	3	3	2	2	1	13
Säätyläinen	4			1			5
Papisto	2						2
Lukkari, kanttori	1	2		1	1	2	7
Opettaja							
Kauppias							
Torppari			1				1
Yhteensä	9	5	4	4	3	3	28

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Myös kunnallislautakuntien varaesimiehen tehtävät olivat vahvasti talollisten hallussa. Useimmissa kunnissa varaesimiehelle ei maksettu tehdystä työstä minkäänlaista korvausta, mikä vähensi tehtävän haluttavuutta. Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että varaesimieheksi valittiin erityisesti Ilmajoen kunnassa useamman keran säätyläistäustaisia henkilöitä, joiden ei muun elinkeinonsa vuoksi tarvinnut kerätä tehtävän avulla taloudellista pääomaa.

Taulukko 15. Kunnallislautakuntien varaesimiesten sosiaalinen perustamisesta vuoteen 1890.

	Ilmajoki	Seinä-joki	Peräsei-näjoki	Kauha-joki	Kurikka	Jalas-järvi	Pitäjä
Talollinen	4	6	4	3	3	4	24
Säätyläinen	4						4
Papisto							
Lukkari, kanttori	2		1				3
Opettaja							
Kauppias					2	2	4
Torppari							
Yhteensä	10	6	5	3	5	6	35

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Lukkareiden työnkuvalle varhaisessa kunnallishallinnossa oli leimallista, että heidät kelpuutettiin kunnallislautakunnan esimieheksi käyttämään toimeenpanovaltaa, mutta kuntakokouksen päätäntävalta pysyi heidän ulottumattomissaan. Yhdesäkään Ilmajoen pitäjän kunnassa lukkaria ei kelpuutettu kuntakokouksen varsi-

naiseksi esimieheksi ja varaesimieheksikin heidät valittiin vain kahdesti. Poikkeukset tapahtuivat lukkari Karl Anshelm Sevónin (s. 1845) ja Erik Johan Waldemanin (s. 1851) kohdalla. Ensimmäinen lukkareista toimi tehtävässä Ilmajoella vuosina 1884–1886 ja jälkimmäinen Kauhajoella vuosina 1876–1882.

Lukkarinvirka periytyi luterilaiselle kirkolle katoliselta ajalta. Virka oli alun perin kuulunut kirkolliseen vihkimyshierarkiaan, mutta ajansaatossa se oli muuttunut maallikkoviraksi. Autonomian ajan alussa lukkarintehtävät poikkesivat merkittävästi yhä voimassa olleen vuoden 1686 kirkkolain määräyksistä, joiden mukaan lukkari oli vain kirkollinen palvelija ja lastenopettaja. Lukkarit olivat usein kirkkolaulun johtajia, opettajia, rokottajia ja haavureita, kirkollisia palvelijoita ja pitäjäläisten luottamusmiehiä. Vuoden 1869 kirkkolain myötä lukkarinvirka muuttui aiemmasta seurakunnan monitoimimiehestä lähes yksinomaan muusikon viraksi. Usein lukkarinvirkaan yhdistettiin myös urkurintoimi, mikäli seurakunta hankki urut. Kehitystä edesauttoi lukkari- ja urkurikoulujen perustaminen, jotka tuottivat päteviä muusikoita seurakuntien palvelukseen. Lukkarinvirassa tapahtunut kehitys vahvistettiin myöhemmin vuonna 1918 kirkkolakiin tehdyillä muutoksilla.²⁰⁹

Oikeudellisen tietotaidon kannalta lukkarit muodostavat mielenkiintoisen ammattiryhmän nimenomaisesti opetustehtäviensä vuoksi, joiden ansiosta heillä oli läheinen kosketus kirjalliseen kulttuuriin, jonka levittäjinä heidän roolinsa varsinkin kansakoulujen perustamista edeltäneellä ajalla oli keskeinen. Varsinaisen tehtävänsä ohella lukkarit toimivat usein seurakuntalaisten luottamusmiehinä, joita käytettiin erilaisissa kirjurintöissä sekä haastemiehinä ja asianajajina.²¹⁰ Kuvaus sopii hyvin myös kaikkiin Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnoissa vaikuttaneisiin lukkareihin. Kuntien perustamista seuranneena ajanjaksona vuoteen 1890 saakka Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnoissa palveli yhdeksän lukkaria, joista suurin osa toimi kunnallislautakuntien johdossa. Lukkareista eniten virkavuosia kertyi jalasjärveläiselle Aron Emmanuel Blomstedtille ja kurikkalaiselle Kustaa Lagerqvistille. Blomstedt toimi Jalasjärven kunnallislautakunnan johdossa vuosina 1867–1879 yhteensä 13 vuotena. Lagerqvistin ura kunnallishallinnossa kesti vielä pidempään, sillä hän johti Kauhajoen kunnallislautakuntaa vuosina 1870–1891 eli 22 vuotta.²¹¹

Aron Emmanuel Blomstedt valittiin Jalasjärven kunnallislautakunnan johtoon huhtikuussa 1867.²¹² Tuleva kunnallismies oli syntynyt Kuorevedellä vuonna 1805,

²⁰⁹ Jalkanen 1976, 285, laajemmin *Ibid.*, 279–285; Jalkanen 1978, 284–286. Lukkarinviran kehityksestä 1700-luvulla, ks. Jalkanen 1986, 85–88.

²¹⁰ Murtorinne 1992, 78; Jalkanen 1976, 88.

²¹¹ Ks. LIITE: ”TAULUKKO 30. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890”. Lagerqvistin seuraajaksi valittiin syksyllä 1891 talollinen Taneli Juhanpoika Jyrä, joka velvoitettiin myös toimimaan kunnan esimiehenä. KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 29.9.1891 §7.

²¹² JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 23.4.1867 §2.

missä hän myös asui elämänsä ensimmäiset vuosikymmenet. Nuorena Blomstedt oli tähdännyt isänsä jalanjäljissä kohti räätälin ammattia, mutta serkkunsa esimerkkiä noudattaen hän kuitenkin päätti pyrkiä lukkarinoppiin Turkuun. Puolen vuoden opintojen jälkeen Blomstedt sai vuonna 1827 Kurun kappelista viransijaisuuden, joka vakinaistettiin seuraavana keväänä. Kurun pienestä kappeliseurakunnasta Blomstedt pyrki urallaan eteenpäin, mutta onnistui tässä tavoitteessa vasta vuonna 1842, jolloin hänet valittiin Jalasjärven kanttoriksi. Blomstedtilla oli lukkarin ja kanttorin ammatissa vaadittujen taitojen lisäksi erittäin sujuva kirjoitustaito sekä osaamista myös laskutaidossa ja kirjanpidossa. Näiden taitojen turvin Blomstedt oli jo Kurussa vietettyinä vuosina aloittanut työskentelyn asiamiehenä ja kirjurina erilaisissa tehtävissä. Jalasjärvelle muuton jälkeen Blomstedtin asiamiehen ja kirjurin työ yhdessä erilaisten luottamustehtävien kanssa muuttui entistä ammattimaisemmaksi. Lukkarinviran sivussa tehty työ oli myös taloudellisesti erittäin kannattavaa, sillä Blomstedt saattoi kustantaa viidelle pojalleen yliopistokoulutuksen ja auttaa kuudennenkin muuta tietä osaksi virkasäätyä.²¹³

Vaurastumisen ohella Blomstedtin arvostusta yhteisössä lisäsivät luottamustehtävät. Blomstedt oli valittu vuonna 1859 Jalasjärven kappelin kirkkoväärtiksi minkä lisäksi hänelle kertyi myös muita luottamustehtäviä köyhäinhoitolautakunnasta sekä pitäjänkokouksesta. Myöhemmin kuntien perustamisen yhteydessä Blomstedt nimettiin kunnallislautakunnan johtoon. Luottamustehtävien hoitamiseen liittyvistä ansioista Blomstedt sai *director cantuksen* arvonimen. Huomionosoitusta on pidettävä poikkeuksellisenä, sillä sen takana ollut Turun tuomiokapituli noudatti myöntämisperusteissaan erityisen tiukkaa linjaa. Pitäjäläisten keskuudessa latinankielinen arvonimi muokkautui osaksi Blomstedtin habitusta ja lukkarin pienoiselämäkerran kirjoittaneen Yrjö Blomstedtin mukaan: ”Voitaneen sanoa, että 1850-, 1860- ja 1870-luvut olivat Jalasjärvellä mitä suurimmassa määrässä ”tirehtööri” Blomstedtin aikaa” [...]”²¹⁴

²¹³ Blomstedt 1963, 71; KA Astia, Kuoreveden seurakunta, rippikirja 1815–1829 s. 77; KA, Kuoreveden seurakunta, seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1823–1832 s. 36; KA Astia, Kurun seurakunta, rippikirja 1830–1837 s. 138; KA Astia, Jalasjärven seurakunta, seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1812–1878 (IBa:2) s. 132; SSHY, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1875–1884 s. 400; Jalkasen keräämien tietojen mukaan vuonna 1845 Kurun kappeliseurakunnassa lukkarille maksettiin vuodessa kuusi viljattynnyriä, kun taas Jalasjärven kappeliseurakunnassa vuosipalkka oli 17,5 tynnyriä, minkä lisäksi etuihin kuului virkatalo. Huomattavasta parannuksesta huolimatta Blomstedtin palkka jäi hieman koko maan keskiarvon alapuolelle, joka oli 20,8 tynnyriä vuodessa. Ks. Jalkanen 1976, LIITE 1.

²¹⁴ Jalkanen 1976, 277–278; Blomstedt 1963, 71; Blomstedtin valinta kirkkoväärtiksi, ks. KA Astia, Jalasjärven seurakunta, IICa:2 pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat, ”17.4.1859”.

Blomstedt johti Jalasjärven kunnallislautakuntaa itseoikeutetusti aina kuolemaansa eli vuoteen 1879 saakka.²¹⁵ Lukkarin kuoleman jälkeen Jalasjärven kunta joutui järjestämään erillisen tilintarkastuskokouksen, jossa kunnan tilien huomattiin olevan useilta osin paikkansapitämättömiä vuoden 1878 keväästä lähtien. Lisäksi todettiin, että ”[...] enin osa kunnallishallituksen, holhouskunnan ja vaivashoitokunnan kokouksien pöytäkirjoista on hyvin epäselvällä kannalla ja puhtaaksi kirjoittamata jäänyt [...]”.²¹⁶ Jälkimmäisen paikkansapitävyyden nykypäivän lukija huomaa helposti, sillä merkittävä osa Blomstedtin kirjoittamista pöytäkirjoista on erittäin epäselviä, mikäli vertailukohtana pitää mitä tahansa muuta Ilmajoen pitäjän kunnallishallintoa. Todennäköisesti kunnantilejä koskevat epäselvyydet johtuivat yksinkertaisesti Blomstedtin vanhuuden heikkoudesta, mutta tähän Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat eivät anna lopullista vastausta. Vaikuttaisi kuitenkin ilmeiseltä, ettei Blomstedt enää viimeisinä vuosinaan ollut hoitamiensa tehtävien tasalla, sillä hänen kuolemansa jälkeen myös lukkarin virkatalon todettiin olevan rappiotilassa. Tilanteen poikkeuksellisuutta korostaa, että Blomstedtin kuoleman jälkeen Jalasjärven seurakunta kieltäytyi myöntämästä lukkarinleskelle tälle kuuluvaa armovuotta.²¹⁷ Riippumatta siitä mitkä seikat vaikuttivat lukkari Blomstedtin viimeisien vuosien alamäkeen, oli hän kuitenkin kiistatta vuosikymmenien ajan keskeinen henkilö paikkakuntansa hallinto- ja oikeuskulttuurin kannalta.

Virkavuosilla mitattuna kaikkein vaikuttavimman uran Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnoissa teki kuitenkin kurikkalainen lukkari Kustaa Lagerqvist. Kurikan ensimmäinen kunnallislautakunta valittiin vuonna 1867 ja sen johtaminen uskottiin seurakuntahallinnossa kannuksensa hankkineiden talollisten haltuun. Lautakunnan ensimmäisenä esimiehenä toimi kirkkoväärti Hermanni Hermanninpoika Blosila ja varaesimiehenä Salomon Jaakonpoika Vähäkurikka. Lukkari Lagerqvist erosi edeltäjistään monessa suhteessa, sillä hän oli äidinkieleltään ruotsinkielinen, kotoisin pitäjän ulkopuolelta, asunut monessa eri paikassa ja toiminut useassa eri ammatissa.

Tenholassa vuonna 1830 syntyneen Lagerqvistin isä oli Ruotsista Suomeen muuttanut pitäjänräätiä Christian Lagerqvist (s.1802).²¹⁸ Nuoruudessaan Kustaa Lagerqvist elätti itsensä renkinä eri paikkakunnilla. Vuonna 1850 hän oli muuttanut

²¹⁵ JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 23.4.1867 §2; Ibid 25.4.1870 §1; Ibid 12.5.1873 §1; Ibid 10.4.1876 §1.

²¹⁶ KA Astia, Jalasjärven seurakunta, Kirkkokokousten pöytäkirjat 1845–1881 (IICa:2), 22.2.1880 §1; JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 18.8.1879; ks. myös Ibid 13.10.1879 §6; Ibid 27.12.1879 §6.

²¹⁷ KA Astia, Jalasjärven seurakunta, IICa:2 kirkkokokousten pöytäkirjat 1845–1881, 14.4.1879 §1.

²¹⁸ KA Astia, Tenholan seurakunta, IC:6 syntyneiden ja kastettujen luettelot 1822–1832 s. 157; KA Astia, Tenholan seurakunta, IAa:19 rippikirjat 1829–1835 IAa:19 s. 75.

Tenholasta Särkisaloon Hästön rusthollitilan rengiksi.²¹⁹ Särkisalossa vietetty aika jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä jo vuoden päästä Lagerqvist muutti takaisin Tenholaan Grändin neljännesmanttaalin verotalon rengiksi.²²⁰ Vuonna 1853 Lagerqvist muutti Tenholasta Inkooseen. Seurakuntien muuttoasiakirjojen mukaan Lagerqvist oli vielä renki, mutta Inkoon rippikirjoihin hänet merkittiin ”lukkarinoppilaaksi”.²²¹ Myös Inkoossa vietetty aika jäi lyhyeksi, sillä jo vuonna 1855 Lagerqvist muutti Karjalohjalle, minkä jälkeen muutot seurasivat nopeasti toinen toistaan. Vuonna 1856 Lagerqvist muutti Karjalohjalta Turkuun, vuonna 1857 Turusta Paimioon, vuonna 1861 Paimiosta Lietoon, vuonna 1864 Liedosta Poriin, vuonna 1865 Porista Siikaisiin ja lopulta Siikaisista Kurikkaan vuonna 1869. Muuton syynä oli nimitys Kurikan seurakunnan lukkariksi.²²²

Vaellusvuosiensa aikana Lagerqvist oli edennyt lukkarinoppilaasta lukkarinsijaiseksi ja viimein Siikaisten varsinaiseksi lukkariksi. Lukkarintehtävien ohella Lagerqvistilla oli myös muita ammattinimikkeitä, kuten lastenopettaja Liedon pappilassa tai poliisikonstaapeli Porissa. Avioliiton Lagerqvist oli solminut Liedossa vuonna 1861 Karolina Taavetintytär Kaistilan (s. 1842) kanssa. Lagerqvistin ammatien ja asuinpaikkojen moninaisuus kertoo paljon lukkarien virasta laajemminkin, sillä ennen vakinaisen viran saamista lukkarinoppilaiden oli otettava työtä vastaan sieltä missä sitä kulloinkin oli tarjolla.

Lagerqvist oli muuttanut perheineen Kurikkaan keväällä 1869 ja jo saman vuoden syksyllä hänet valittiin Kurikan kunnallislautakunnan esimiehen tehtävää seuraavan vuoden alusta lähtien. Tehtävä pysyi Lagerqvistin hallussa vuodesta 1870 vuoteen 1891 saakka eli yhteensä 22 vuoden ajan. Lukkarinvirkaansa Lagerqvist hoiti kuitenkin vieläkin pidempään eli vuonna 1910 tapahtuneeseen kuolemaansa

²¹⁹ Tenholan ja Perniön seurakuntien muuttokirjojen mukaan Lagerqvist muutti Perniöön, mutta silti hänet merkittiin Särkisaloon seurakunnan rippikirjoihin. KA Astia, Tenholan seurakunta, IBab:1 seurakuntaan ja seurakunnasta muuttaneiden luettelot 1805–1857 s. 918; KA Astia, Perniön seurakunta, seurakuntaan muuttaneiden luettelo 1833–1880 s. 159; KA Astia, Särkisaloon seurakunta, IAa:11 rippikirja 1848–1854 s.2.

²²⁰ KA, Tenholan seurakunta, IAa:22 rippikirja 1852–1858 s. 118.

²²¹ KA Astia, Tenholan seurakunta, IBab:1 seurakuntaan ja seurakunnasta muuttaneiden luettelot 1805–1857 s. 942; KA Astia, Inkoon seurakunta, seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1805–1864 s. 261; KA Astia, Inkoon seurakunta, rippikirja 1852–1858 s. 290.

²²² KA Astia, Karjalohjan seurakunta, IAa:15 rippikirja 1851–1858 s. 48; KA Astia, IBA Karjalohjan seurakunta, seurakuntaan ja seurakunnasta muuttaneiden luettelot 1825–1886 s. 128; KA Astia, Paimion seurakunta, IBA seurakuntaan muuttaneiden luettelo 1852–1883; KA, Paimion seurakunta, rippikirjat 1851–1858 s. 395; KA Astia, Liedon seurakunta, IAa:22 rippikirja 1860–1866 s. 294; SSHY, Porin kaupunkiseurakunta, rippikirja 1863–1869 s. 301; KA Astia, Siikaisten seurakunta, IAaa rippikirja 1858–1866 s. 193; KA, Kurikan seurakunta, seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1854–1899 s.69; Kurikan seurakunnan arkisto, IICa:3 Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1852–1889, 14.3.1869.

saakka. Kunnallishallinto ja seurakunta muodostivat kuitenkin vain osan Lagerqvistin työtehtävistä, sillä niiden lisäksi hän muun muassa hoiti huutokauppoja, kirjoitti perukirjoja sekä alustavia maanjakotoimituksia ja toimi metsäyhtiölle puiden ostajana. Muuttaessaan Kurikkaan Lagerqvist joutui hoitamaan muiden töidensä ohella myös lääkärintehtäviä, sekä ylläpitämään pienoisapteekkia kotonaan. Lääkärintuvan ohella Lagerqvistin lukkarinvirkatalo toimi myös postin kauttakulkupaikkana. Muiden töidensä ohella Lagerqvist viljeli maata sekä virkatalossaan, että ostamallaan Keski-Jyrän tilalla, johon hän myös raivasi lisää peltoalaa. Lagerqvistin yritteliäisyyden taustalla vaikutti todennäköisesti perheen poikkeuksellisen suuri lapsikatras, jonka elättäminen vaati ponnisteluja monella eri alalla.²²³

Koko pitäjän mittakaavassa Seinäjoki ja Peräseinäjoki erottuvat muiden kuntien joukosta, sillä näissä kunnissa kunnallislautakuntien pitkäaikaisimmat esimiehet olivat taustaltaan talollisia. Molemmissa kunnissa tehtävän hoitajina toimi ajoittain myös lukkareita, mutta heidän uransa jäi syystä tai toisesta lyhyeksi. Seinäjoen kunnallislautakunnan pitkäaikaisin esimies oli talollinen Jaakko Hermanninpoika Björkqvist, joka tunnettiin myös nimellä Jouppi. Kunnallislautakunta toimi Joupin johdossa vuodesta 1876 alkaen eli vuoteen 1890 mennessä tehtävä oli ollut hänen hallussaan jo 15 vuoden ajan.²²⁴ Peräseinäjoella kunnallislautakunta henkilöityi käytännössä kahteen talolliseen, jotka olivat Heikki Simunanpoika Kanto (s. 1833) ja hänen poikansa Simuna Heikinpoika Kanto (s. 1861). Isä-Kanto oli toimessa vuosina 1868–1877 ja poika vuosina 1885–1895 sekä 1899–1913.²²⁵ Matti Kalakosken väärennysjupakan seurauksena kunnallislautakunnan johtoon valittiin torppari Isakki Tuomaanpoika Jaskari jonka valinta oli koko pitäjän mittakaavassa poikkeuksellinen, sillä hän oli koko pitäjässä ainoa torpparitaustainen henkilö, joka oli valittu kyseiseen tehtävään. Jaskari oli epäilemättä pätevä toimimaan tehtävässä, sillä hänen hoidettavakseen annettiin myös kunnan kirjoitustyöt, mutta on luultavaa, että ilman Kalakosken väärennysjupakkaa torpparilla ei olisi ollut asiaa kunnallislautakunnan esimieheksi.

Lukkareiden hoidettavaksi oli langennut jo pitäjähallinnon aikana runsaasti erilaisia hallinnollisia ja kirjallisia tehtäviä ja tätä taustaa vasten heidän tempautumisensa myös kunnallishallinnon palvelukseen näyttäytyy vanhojen perinteiden

²²³ Rinta-Tassi 2003, 687; Kaitila 1965, 943; Lagerqvist Kurikan seurakunnan rippikirjoissa, ks. esim. SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1872–1882 s. 306; Kurikan seurakunta, rippikirja 1883–1892, 343, 446, luettu 10.8.2023; ks. myös LIITE: ”TAULUKKO 30. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890”.

²²⁴ Jouppi Seinäjoen seurakunnan rippikirjoissa, ks. SSHY, Seinäjoen seurakunta, rippikirja 1883–1893 s. 93.

²²⁵ Kangasniemi 1995, 70–72; Kannot Peräseinäjoen rippikirjoissa, ks. esim. SSHY, Peräseinäjoen seurakunta, rippikirja 1863–1869 s. 212; ks. myös LIITE: ”TAULUKKO 30. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890”.

luonnollisena jatkona. Kaikille Ilmajoen kunnallishallinnoissa toimineille lukkareille oli ominaista yritteliäisyys, jossa hallinnolliset tehtävät muodostivat ainoastaan yhden osa-alueen muiden joukossa. Yhtä ominaista lukkareille oli maantieteellinen liikkuvuus, sillä yksikään pitäjän kunnallishallintoihin osallistuneista lukkareista ei ollut syntynyt sen kunnan alueella, jonka kunnallishallinnossa hän toimi.

Säätyläisiin, papiston edustajiin tai isojen talojen isäntiin nähden lukkareiden sosiaalinen pääoma saattoi olla vähäistä, minkä vuoksi on ymmärrettävää, ettei heitä valittu kuntakokousten esimieheksi. Lukkareiden hakeutuminen nimenomaisesti kunnallislautakunnan esimieheksi saa luontevan selityksen tehtävän tarjoamalla taloudellisella pääomalla. Lukkareiden toimeentulon perustana oli virkaan kulunut seurakunnan maksama palkka, mutta käytännössä jokainen kunnallishallinnon palveluksessa toiminut lukkari hankki leivänlisää myös muilla keinoilla, kuten esimerkiksi perukirjojen kirjoittamisella. Lukkareiden palkkaus vaihteli eri seurakuntien välillä huomattavasti ja tämä seikka todennäköisesti vaikutti myös siihen, että Seinäjoen ja Peräseinäjoen kunnissa pitkäaikaisimmat kunnallislautakunnan esimiehet olivat lukkareiden sijaan talollisia. Pienet ja köyhät kappeliseurakunnat eivät kyenneet kilpailemaan palkkaeduissa isompien seurakuntien kanssa, minkä vuoksi myös lukkarit pyrkivät hakeutumaan paremmin palkattuihin virkoihin.

Kunnallishallinnon ja myös laajemmin oikeudellisen tietotaidon näkökulmasta lukkarit edustivat merkittävää oikeudellisen pääoman resurssia, jonka merkitys korostui erityisesti kansakouluja edeltäneellä aikakaudella, jolloin kirjoitustaitoisia henkilöitä oli vain vähän. Talollisväestöön nähden useilla paikkakunnilla kiertäneet lukkarit olivat usein kerryttäneet runsaasti sellaista oikeudellista ja hallinnollista osaamista, joka talollisten enemmistöltä puuttui. Oman tulkintani mukaan kunnallishallintoon siirtyminen ja erityisesti sen varhaiset vuosikymmenet merkitsivät lukkareiden ammattiryhmälle merkittävää työmahdollisuuksien lisääntymistä. Aron Emanuel Blomstedtin ja Kustaa Lagerqvistin kaltaiset henkilöt olivat tyypillisiä nimenomaisesti kunnallishallinnon alkutaipaleelle. Myöhemmin työnjaon edistymisen, kunnallisten ja oikeudellisten tehtävien hitaan ammatillistumisen sekä yleisen koulutustason myötä aika kuitenkin ajoi lukkareiden kaltaisten ”yleisvirkamiehien” ohitse.

2.4 Kunnallishallinto ja oikeudellisen pääoman reunaehdoja

2.4.1 Kunnallishallinto ja oikeudellisen pääoman lähteet

Kulttuurisen pääoman yksi osa-alue on objektiivinen kulttuurinen pääoma. Oikeudellisen pääoman kontekstissa objektiivinen kulttuurinen pääoma merkitsee esi-

merkiksi omistettua kirjallisuutta, lakikirjoja, asetustekstejä ja muuta oikeuden tai hallinnon alaan liittyvää kirjallisuutta.²²⁶ Aikoina, jolloin lukutaito oli vain harvojen hallussa ja luettavaakin saatavilla vain niukasti, oli kirkon saarnastuolilla merkittävä rooli lakien ja asetusten saattamisessa yleiseen tietoisuuteen.²²⁷ Varhaisina aikoina uudet lait luettiin käräjillä, mutta 1500-luvulta lähtien tämä tehtävä siirtyi kirkkoille. Jumalanpalvelusten kautta oli mahdollista tavoittaa käytännössä koko kansa, joten niillä oli suuri merkitys tiedonvälityksen kannalta. Jumalanpalvelusten rooli uusien lakien ja asetusten välittäjänä säilyi merkittävänä 1800-luvun lopulle saakka, jolloin sanomalehdistön laajeneminen alkoi vähentää niiden merkitystä.²²⁸

Sanomalehdistön ohella saarnastuolin merkitystä oikeudellisen tietotaidon välittäjänä vähensi painetun sanan leviäminen, joka koski muun kirjallisuuden ohella myös asetus- ja lakitekstejä. Vuodesta 1860 lähtien asetukset julkaistiin niiden antamispäivämäärän mukaisessa järjestyksessä numeroituna vihkoina nimillä *Storfurstendömet Finlands Författnings-Samling – Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-Kokous*.²²⁹ Asetukset sisälsivät maininnan ”Ylösluettava Saarnastuolista”, joka myöhemmin muuttui muotoon ”Julkiluettava saarnastuolista”. Vuoden 1865 kunnallisasetus julkaistiin heti ilmestyessään molemmilla kotimaisilla kielillä, mikä helpotti merkittävästi sen toimeenpanoa suomenkielisillä paikkakunnilla. Asetuksen omaksumista edesauttoi myös, että siinä oli koottu ensimmäistä kertaa yhteen paikallishallintoa koskevat säädökset.²³⁰ Suomennosten myötä laki- ja asetustekstit levisivät aiempaa laajemmalle, mutta Vaasan läänin kuvernöörin kuulutus joulukuulta 1868 antaa kuitenkin ymmärtää, ettei kunnallishallinnon alkutaipaleella lääninhallituksen ja paikallishallinnon välillä aina vallinnut yhteisymmärrystä siitä, kenen kustannuksella tarvittavat asetustekstit tuli hankkia:

²²⁶ Oikeudellisen kirjallisuuden omistamisesta 1700- ja 1800-luvuilla, ks. esim. Laine 2019; Korpiola 2019; Vasara-Aaltonen 2019.

²²⁷ Suomenkielisen kirjallisuuden leviämisestä ja lukijakunnasta 1800-luvulla, ks. esim. Nieminen 2006.

²²⁸ Tommila 1988, 29; Kirkonkuulutusten historia on pitkä, sillä jo vuoden 1571 kirkkojärjestyksen mukaan kuulutettavat asiat tuli lukea saarnan jälkeen kirkossa julki. Vuonna 1673 yksityisluonteiset tiedotukset määrättiin luettavaksi jumalanpalveluksen päätyttyä kirkonovella tai pitäjäntuvassa. Kyseinen käytäntö vahvistettiin myöhemmin vuoden 1686 kirkkolaissa, mutta seuraavana vuosisatana myös yksityiset asiat palasivat saarnastuolista luettaviksi. Ks. myös Laine & Laine 2010, 258–306. Ilmajoen kirkkoherra Gabriel Peldan (1690–1750) vuosina 1736–1746 suomeksi antamia kuulutuksia on julkaistu myöhemmin painetussa muodossa. Peldanin kuulutukset osoittavat hyvin saarnastuolin merkityksen tiedonvälittäjänä. Säilyneissä kuulutuksissa käsiteltiin muun muassa hautauskäytäntöjä, kotieläimiä ja kirkonkokousten päätöksiä. Koivusalo 1973; Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Peldan, Gabriel”.

²²⁹ Pajula 1960, 172, laajemmin Ibid., 161–201.

²³⁰ Soikkanen 1966, 27.

Siitenkun Keisarilliselle Suomenmaan Senaatille on esitelty, että tarpeellisia kappaleita maan julkisia asetuksia pidettäisiin kunnallishallituksille ilman maksutta, on Keisarillinen Senaati katsonut olewan seurakuntain omana huolena hankkia itsellensä niitä asetuksia, jotka kunnallishallituksille woinewat olla tarpeellisia, joka sekä että Suomenmaan asetuskokous on myöskin kirjakaupassa saatawana ja että tilaushinta koko vuosikerralta tekee, luettuna siihen posti lähetysmaksut, ainoastansa neljä markkaa neljäkymmentä penniä ruotsinkieliselta ja kaksi markkaa ueljäkymmentä penniä suomenkieliseltä painokselta.²³¹

Kuulutuksessa on huomionarvoista, että huolimatta käännöksestä aiheutuneista kuluista asetuskokoelman suomenkielisen laitoksen hinta oli ruotsinkielistä edullisempi. Syynä oli todennäköisesti valtiovallan pyrkimys edesauttaa suomenkielisten asetustekstien leviämistä kansan keskuuteen.²³² Asetustekstien hinta tuskin muodostui köyhimmissäkään kunnassa hankinnan esteeksi, mutta silti on merkillepantavaa, että niiden hankkimisesta saatettiin tehdä kuntakokouksessa erillinen päätös. Näin tehtiin esimerkiksi Kurikassa helmikuussa 1871, jolloin kuntakokous päätti hankkia kunnanhallituksen tarpeisiin kaikki ilmestyvät asetukset. Hankintaa perusteltiin juuri asetusten edullisella hinnalla: ”[...] koska ei ne emämpä maksa kuin kaksi markka 40 penniä.”²³³

Vastaavia päätöksiä kirjattiin myös muiden kuntien pöytäkirjoihin. Peräseinäjoen kuntakokous päätti lokakuussa 1876 tilata ”kuntahallituksen tarpeeksi” *Suomalaisen Wirallisen Lehden* sekä Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokoelman.²³⁴ Vastaava maininta asetuskokoelmien hankinnasta löytyy myös Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjoista. Vuonna 1879 kuntakokous velvoitti kunnallislautakunnan esimiehen hankkimaan kunnalle asetuskokoelman, jonka tilaaminen rahoitettiin ”kunnan ääni kassasta”.²³⁵ Kertaalleen hankittuja asetustekstejä myös arvostettiin, mistä kertovat Peräseinäjoen ja Jalasjärven kuntakokousten maininnat niiden sidottamisesta omiksi niteikseen.²³⁶ Esimerkkien perusteella voi olettaa, että viimeistään 1880-luvulle tultaessa painetut asetuskokoelmat kuuluivat kuntien itselleen

²³¹ KA, Vaasa, Vaasan lääninhallitus, Dh:8 Kiertokirjeet, kuulutukset yms. 1858–1868, ”Kuvernöörin kuulutus 28.12.1868 N:o 7748–N:o 73”.

²³² Hintaero ruotsin- ja suomenkielisen asetuskokoelmien välillä ei selity painokuluilla, sillä Pajulan mukaan suomenkielinen asetuskokoelma oli jo vuodesta 1867 alkaen yhtä täydellinen kuin ruotsinkielinenkin. Pajula 1960, 172.

²³³ KuKA, Ca:1 Kurikan kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1868–1874, 6.2.1871 §3.

²³⁴ PKA, Ca:1 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1873–1888, 20.10.1876 §4.

²³⁵ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 29.9.1879 §5.

²³⁶ PKA, Ca:1 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1873–1888, 22.8.1887 §2; JKA, Ca:2 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1892, 29.10.1888 §5.

hankkimaan peruskirjallisuuteen. Suomenkielisten kuntien kannalta uusien asetusten omaksumisessa oli keskeistä niiden julkaiseminen suomen kielellä.

Kunnallisuudistuksen täytäntöönpanon tärkein ohjenuora oli kunnallisetuksen teksti. Varsinaisen asetuksen tueksi olisi kaivattu myös opaskirjallisuutta, jota ei kuitenkaan ollut vielä 1860-luvulla olemassa. Tämän tarpeen huomioi myös Yrjö Koskinen vuonna 1870 *Kirjallisessa Kuukauslehdessä*, jossa hän kartoitti suomenkielisen kirjallisuuden tarpeita ja puutteita.²³⁷ Jossain määrin kunnallishallintoon liittyvän tiedon tarvetta paikkasi Ferdinand Ahlmanin teos *Pieni toimikirja, sisältävä neuvoja kirjanpitoon ja kaikellaisten asiakirjain tekemiseen, sekä ilmoituksia tavallisimmista asioimis- ja kunnallis-oloista. Rahvaan ja kansakoulujen tarpeeksi* (1874). Kunnallishallintoa hoitavat saattoivat tukeutua tarvittaessa myös muuhun opaskirjallisuuteen, jota julkaistiin 1860-luvulta lähtien yhä enenevässä määrin. Tästä kirjallisuudesta voidaan mainita esimerkiksi Jaakko Länkelän *Asioimiskirjain tekemisen johdatus: kansa-, pyhä- ja maanviljelykouluin ynnä yksityisten tarpeeksi* (1865), Robert Mellinin *Kaawa-Kirja. Jossa näytetään, kuinka Anomus- ja Hakemus-kirjat, Kontrahdit, Waltakirjat, Welkakirjat, Pesäkirjoitukset, Perintöjako-kirjat y. m. ovat lailisesti ja taitavasti tehtävät. Aiwottu erinomattain Suomalaiselle Talonpoikaiskansalle* (1866) ja Edvard Berghin suomennos *Neuwonantaja lakiasioissa joka miehelle* (1884).²³⁸

Ensimmäinen nimenomaisesti kunnallishallinnon tarpeisiin kirjoitettu opaskirja oli Axel Bergbomin *Kunnalliskalenteri maalaiskunnille, joka sisältää tärkeimmät otteet kaikista kunnalliselämästä maalla koskevista lakimääräyksistä ynnä kuukausittaisen muistilistan kuntakokouksen, kunnallislautakunnan y.m. puheenjohtajille* (1889). Bergbomin teoksen jälkeen julkaistiin myös Kaarlo Juho Ståhlbergin useina eri painoksina ilmestynyt teos *Asetus maalaiskuntain kunnallishallinnosta. Selityksillä varustettuna* (1901) sekä Anton Huotarin *Pieni kunnallisasiain käsikirja. Maalaiskuntain kunnallisten toimihenkilöiden ja yksityisten tarpeeksi* (1915).

Vuonna 1878 Ilmajoen kuntakokouksen päätöksessä asetustekstien hankkimisesta viitattiin kuntakokouksen omaan kirjastoon. Kuntakokous päätti, että ”[...] kunnan hallituksen kirjastoon ovat Keisarilliset asetukset kunnan varoilla ostettavat vuodesta 1865 alkain, sekä aina tilata vastedes vuosittain.”²³⁹ Viittaus antaa olettaa, että Ilmajoen kunnan käytössä oli enemmänkin hallinnollisessa työssä tarvittavaa kirjallisuutta. Kuntien omaan käyttöön hankitusta kirjallisuudesta on hankala saada

²³⁷ *Kirjallinen Kuukauslehti*, 01.12.1870, nro 12, s. 19.

²³⁸ Suomenkielisen lainopillisen ja hallinnollisen opaskirjallisuuden historia muodostaa oikeudellisen tietotaidon käsitteen näkökulmasta erittäin mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Ajallisesti kirjallisuusgenren synty ajoittuu yhteen Suomen oikeusjärjestelmän kielenvaihdoksen sekä kunnallishallinnon vakiintumisen kanssa ja on todennäköistä, että kyseisten teosten kirjoittajien rooli näissä prosesseissa on ollut merkittävä.

²³⁹ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 4.12.1878 §8.

tarkempia tietoja, mutta jossain määrin tätä puutetta voidaan korvata kunnallisten kirjastojen kirjaluetteloiden avulla. Ilmajoen kunnan osalta luettelot osoittavat, että aluillaan olevan kirjastolaitoksen puolesta kuntalaisille oli tarjolla ainakin jossain määrin suomenkielistä lainopillista opaskirjallisuutta, kuten Robert von Trappin *Asianajaja eli lainopillinen käsikirja Suomen kansalle*²⁴⁰ (1847) sekä Johan Philip Palménin *La'in-opillinen käsikirja. Yhteiseksi siwistykseksi* (1863).²⁴¹

Kirjastolaitoksen kehitys 1800-luvun jälkipuoliskolla lisäsi merkittävästi objektiivisen kulttuurisen pääoman resursseja maaseudulla. Ilmajoen pitäjässä kirjastolaitoksen kehityksen vauhdittajina toimivat usein samat henkilöt, jotka muutenkin osallistuivat oikeus- ja hallintojärjestelmän pyörittämiseen. Esimerkiksi valtiopäivämies Iisakki Antinpoika Hannuksela (1827–1889) oli Ilmajoen ensimmäisen vuonna 1856 perustetun lainakirjaston hoitaja.²⁴² Kirjastolaitoksen ohella kirjallisuutta hankkivat myös yksityishenkilöt. Hannukselan oma henkilökohtainen kirjasto arvioitiin perunkirjoituksessa 16,50 markan arvoiseksi. Kirjojen lukumäärä ei käy perukirjasta ilmi, sillä lukuun ottamatta nimikkeitä ”Maailman kartta” ja ”Ruotsin Waltak. laki v:lta 1734” kirjat oli arvioitu otsakkeen ”Muuta Kirjallisuutta” alle. Todennäköisesti kirjoja oli kuitenkin useampia, sillä markan arvoiseksi arvioitu ja erikseen nimeltä mainittu lakikirja edusti epäilemättä kirjaston arvokkainta kirjallisuutta.²⁴³

Kirjojen ohella oikeudellisen pääoman lähteenä toimivat myös sanoma- ja aikakauslehdet. Vuoden 1884 tietojen nojalla Ilmajoen pitäjässä oli voimassa ainakin 71 sanomalehtitilausta, joista 23 oli ruotsinkielistä ja 48 suomenkielistä. Ensimmäisistä suosituin oli *Helsingfors Dagblad* kahdeksalle tilauksella ja jälkimmäisistä *Uusi Suometar* 28 tilauksella.²⁴⁴ Väkilukuun suhteutettuna tilattujen lehtien määrä ei ole paljon, mutta niiden todellinen lukija- ja kuulijakunta oli luultavasti huomattavasti kappalemäärää suurempi.

²⁴⁰ IKA, päiväämätön kirjastoluettelo 1800-luvulta; Von Trappin teos oli alun perin julkaistu ruotsiksi nimellä *Den Unge Juristen eller Juridisk Handbok för Medborgare af alla Klasser i Finland* (1833) ja siitä oli vuoteen 1861 mennessä ilmestynyt kuusi painosta. Myöhemmin Gustaf Cannelin julkaisi teoksesta myös suppeamman käännöksen nimellä *Käsi-kirja Lain opissa Talonpojille* (1849). Pajula 1960, 139–143.

²⁴¹ IKA, päiväämätön kirjastoluettelo 1800-luvulta; Palménin teoksen oli suomentanut Elias Lönnrot ja sen alkuperäinen ruotsinkielinen laitos oli ilmestynyt nimellä *Juridisk handbok för medborgerlig bildning* (1859). Pajula 1960, 156–157.

²⁴² Alanen 1953, 667, 850. Kirjastojen perustamisessa pitäjän muut alueet seurasivat Ilmajokea kirjastojen perustamisessa. Esimerkiksi Kurikan kuntaan kirjasto perustettiin tietävästi jo vuonna 1863. Kurikan kirjastotoimesta, ks. Rinta-Tassi 2003, 747–748. Kunnallishallinnosta ja kirjastotoimesta, ks. Soikkanen 1966, 361–362.

²⁴³ KA Astia, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Saapuneet asiakirjat, E1c:13 Ilmajoen käräjäkunnan perukirjat 1887–1889 ”Tiedosto 716”.

²⁴⁴ Tommila et al. 1977, 50, 69, 75. Suomalaisen sanomalehdistön kehityksestä 1800-luvulla, ks. esim. Nieminen 2006, 100–126.

Kokonaisuutena tarkastellen 1800-luvun jälkipuolisko merkitsi suoranaista vyöryä suomen kielellä julkaistun oikeudellisen ja hallinnollisen kirjallisuuden osalta. Kysyntää tämänkaltaiselle kirjallisuudelle loi kunnallishallinnon ohella myös suomenkielistyvä oikeusjärjestelmä sekä taloudellisen vaihdannan lisääntyminen. Toisesta näkökulmasta katsottuna kysyntää lisäsi myös yleinen sivistys- ja koulutustason kasvu, jota kansakoulu- ja kirjastolaitos ruokkivat. Yhteiskunnan kirjallistumisesta huolimatta kirkko säilytti roolinsa oikeudellisen tietotaidon levittäjänä 1900-luvulle saakka. Vuoden 1925 helmikuussa astui voimaan ”Laki julkisista kuulutuksista”, jonka myötä kirkon tehtävä laki- ja asetustehtävien välittäjänä lakkautettiin ja kirkon tuli vastedes huolehtia ainoastaan omista tiedonannoistaan.²⁴⁵ Vaikka uusien lakitekstien lukemisesta kirkoissa oli luovuttu jo vuosisadan alussa, oli vuoden lain 1925 periaatteellinen merkitys sitäkin suurempi, sillä sen myötä kuntien ilmoitustaulut korvasivat lopullisesti saarnastuolit maallisen esivallan äänitorvena.

2.4.2 Taloudellinen pääoma – Kunnallisten tehtävien palkkaus

Kunnallishallinnon suhde taloudelliseen pääomaan oli kaksijakoinen. Toisaalta hallinnon keskeisissä tehtävissä toimiseen vaadittiin taloudellista pääomaa eli kykyä suoriutua kunnallisveroista, toisaalta tietyistä tehtävistä myös saatiin taloudellista pääomaa. Yksi merkittävimmistä sanomalehdistössä esitetyistä kunnallisuudistusta käsittelevistä puheenvuoroista oli Yrjö Koskisen *Suomettaressa* vuonna 1858 julkaistu kirjoitusarja ”Kunnallisesta yhteis-elämästä”. Sarjassa Koskinen kritisoi voimakkaasti niitä puheenvuoroja, joissa kunnalliset tehtävät olisi varattu yksinomaan säätyläisille. Koskinen otti kantaa myös kunnallisten tehtävien palkkaukseen epäillen, ettei kukaan säätyläinen tekisi vaivalloista hallintotyötä palkatta, mutta ”Jos taas palkka määrätään aimollinen, niin pelkäämme wirasta tulewan waiwais-ruotia köyhyyneelle herras-säädyllemme, ellei muu kuin herrasmies – muka ”sääty-persona” – saa siihen hakea”.²⁴⁶

Vuoden 1865 kunnallisasetusta valmistellut Kellanderin komitea oli myös ottanut kantaa kunnallisten tehtävien palkkaukseen. Komitean mukaan palkka oli maksettava ainakin pitäjänkokouksen esimiehelle ja kunnan valitsemalle asiamiehelle.²⁴⁷ Vuoden 1865 kunnallisasetuksessa ei suoranaisesti säädetty mitään kuntien palkkauksesta. Asetuksen ainoa palkkausta koskeva maininta liittyi kunnallislautakun-

²⁴⁵ ”Laki julkisista kuulutuksista 2.2.1925” (34/1925). Lain 1 §:n mukaan: ”Kun laki on julkaistu Suomen lakikokoelmassa, on, milloin siitä annetaan erityinen määräys, sellainen kuulutus, jossa ilmoitetaan lain nimike ja päiväys, jokaisessa kunnassa pantava näkyviin tarkoitusta varten varatulle ilmoitustaululle.”

²⁴⁶ *Suometar*, 25.06.1858, nro 25, s. 1.

²⁴⁷ Soikkanen 1966, 137.

nan esimiehen velvollisuuksiin ja niihin mahdollisesti liittyvään korvaukseen ”[...] jonka kuntakokous ehkä voi määrätä.”²⁴⁸ Näin ollen kunnallishallinnon tehtävistä maksettu palkka jäi kuntien itsensä määriteltäväksi. Ilmajoen pitäjässä kunnat käyttivät tätä vapautta eri tavoin.

Merkittävimmät palkkaukseen vaikuttaneet tekijät olivat kunnan varallisuus, väkiluku ja tehtävästä aiheutunut työmäärä. Kunnallishallinnon työmäärä oli suoraan verrannollinen väkilukuun, sillä vähäväkiset kunnat selvisivät suurempia kuntia huomattavasti kevyemmällä hallinnolla. Kuntakokouksen esimiehen tehtävästä maksettiin vain harvoin palkkaa, mutta kunnallislautakunnan esimiehen kohdalla tilanne oli toinen. Asiantila selittyy sillä, että kuntakokouksen esimiehen tehtävä ymmärrettiin luottamustehtäväksi ja kunnallislautakunnan esimiehen tehtävä taas nähtiin selkeämmin työnä.

Tarkastelen kunnallishallinnon keskeisimpien esimiestehtävien palkkausta erityisesti Ilmajoen ja Seinäjoen kuntien esimerkkien kautta. Kyseiset kunnat erosivat toisistaan käytännössä kaikilla mittapuilla. Ilmajoki oli vauras emäkirkkoseurakunta ja pitäjän itseoikeutettu keskus. Seinäjoen pieni kunta oli rakentunut käytännössä Östermyran kartanon ruutitehtaan ja myöhemmin myös rautatien ympärille. Ennen kaikkea kunnat poikkesivat toisistaan väestönsä puolesta, mikä suuren Ilmajoen kunnan osalta merkitsi huomattavasti raskaampaa kunnallishallintokoneistoa. Näiden seikkojen nojalla on syytä olettaa, että myös kunnallisten tehtävien palkkaus muodostui näissä kahdessa kunnassa erilaiseksi.

Ilmajoen kuntakokous

Ilmajoella oli pitkään käytössä tapa, jonka mukaan kuntakokouksen esimiehelle ei maksettu varsinaista palkkaa lainkaan. Käytäntö syntyi kunnallishallinnon perustamisen yhteydessä, jolloin tehtävän ensimmäiseksi hoitajaksi valittiin ruukinpatruuna Gustaf August Wasastjerna, jonka oli henkilökohtaisen varallisuutensa vuoksi helppo ottaa tehtävä vastaan ilman erillistä korvausta. Käytäntö säilyi 1870-luvun alkupuolelle saakka, mutta syksyllä 1874 Ilmajoen kuntakokous päätti tietävästi ensimmäisen kerran maksaa kuntakokouksen esimiehelle palkkaa. Palkan suuruudeksi määriteltiin neljä tynnyriä ruista, jotka vähennettäisiin kunnallislautakunnan esimiehen palkasta. Ensimmäinen palkkaa saanut kuntakokouksen esimies Ilmajoella oli opettaja Juho Wuorinen.²⁴⁹ Neljän vuosittaisen ruistynnyrin palkkaa voi pitää vaatimattomana, mutta periaatteellisena päätöksenä ratkaisu oli merkittävä. Palkan

²⁴⁸ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla” (4/1865) 4 luku 49 §.

²⁴⁹ Ks. IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 9.1.1868 §9; Ibid. 9.10.1871 §3; Ibid. 29.9.1873 §1; Ibid., 28.9.1874.

suuruuskin on suhteellista, sillä neljä vuosittaista ruistynnyriä merkitsi kansakoulunopettajalle huomattavasti enemmän kuin ruukinpatruunalle.

Kuntakokouksen esimiehen neljän ruistynnyrin vuosipalkka pysyi Ilmajoella käytössä 1880-luvun alkuun saakka. Vuonna 1883 palkka korotettiin kuuteen ruistynnyriin vuodessa. Palkankorotuksen kääntöpuolena myös kuntakokouksen esimiehen velvollisuudet kasvoivat, ja hänen tuli ottaa aiempaa suurempi vastuu kunnan kirjoitustöistä. Kuntakokouksen esimieheksi valittu opettaja Mikko Tähtinen hoiti tehtävää vuosina 1884–1893.²⁵⁰ Vuonna 1886 Tähtisen kirjoitusvelvollisuuksia ja palkkaa vähennettiin, mutta muutaman vuoden kuluttua palkka kuitenkin palautettiin neljään vuosittaiseen ruistynnyriin, joka säilyi palkkauskäytäntönä pitkälle 1890-luvulle saakka.²⁵¹

Ilmajoen kunnallislautakunta

Syksyllä 1868 Ilmajoen kuntakokouksessa käytiin vilkasta keskustelua kunnallislautakunnan esimiehen ja kirjurin palkasta. Äänestyksen jälkeen kihlakunnanoikeuden tuomari Paul Ludvig Roschierin ehdotus 25 ruistynnyrin vuosipalkasta hyväksyttiin. Palkka tuli jakaa lautakunnan esimiehen ja kirjurin välillä, mutta siihen miten se tehtäisiin ei otettu kokouksessa kantaa.²⁵² Kunnallislautakunnan esimiehen tehtävän palkkaus säilyi ennallaan vuoteen 1874 saakka, jolloin siitä vähennettiin aiemmin mainitut neljä ruistynnyriä kuntakokouksen esimiehelle maksettavaksi.²⁵³ Vuonna 1880 Ilmajoen kunnallislautakunnan esimiehen palkka säilytettiin ennallaan, mutta tehtäviä lisättiin siten, että esimies huolehtisi myös vaivais- ja ojalautakunnan rahoista sekä niiden keräämisestä. Tästä tehtävien lisäyksestä maksettiin sadan markan suuruinen korvaus.²⁵⁴ Vuonna 1883 kunnallislautakunnan esimiehen tehtävän otti vastaan kanttori Otto Edvard Könni (1858–1931). Samassa yhteydessä merkittävä osa kunnan kirjoitustöistä siirrettiin kuntakokouksen esimiehelle, minkä vuoksi kunnallislautakunnan esimiehen palkkaa laskettiin 18 vuosittaiseen ruistynnyriin.

²⁵⁰ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 30.10.1883 §1–2. Uutta kuntakokouksen esimiestä valittaessa palkasta ei mainittu mitään vuosina 1877 ja 1880. Ks. IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 24.10.1877 §5; Ibid., 11.10.1880 §3; Alanen 1953, 580.

²⁵¹ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 16.10.1886 §3; Ibid., 30.9.1889 §1; Ibid., 19.9.1892 §6.

²⁵² IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 26.10.1868 §5; Palkka- saatavien keräämisperuste herätti kunnassa kuitenkin vastarintaa, ks. Ibid. 12.7.1868 §5.

²⁵³ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, §1–2. Palkkaan ei tehty muutoksia uutta kunnallislautakunnan esimiestä valittaessa 1871 tai 1873. Ks. Ibid., 9.10.1871 §4; 30.10.1871 §1; Ibid., 29.9.1873 §1; Ibid., 30.10.1873 §1.

²⁵⁴ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 13.9.1880 §1.

Huolimatta siitä, että tuolloin suurimmasta osasta kunnan kirjoitustöitä huolehti kuntakokouksen esimies, maksettiin lautakunnan esimiehelle lisäksi erityinen apuraha kirjoitustarvikkeita varten.²⁵⁵

Könni jatkoi Ilmajoen kunnallislautakunnan johdossa myös toisen kolmivuotiskauden. Hän suostui hoitamaan 14 vuosittaisen ruistynnyrin korvausta vastaan, minkä lisäksi hänelle maksettiin 30 markan rahapalkka. Samassa yhteydessä rahastonhoitajan tehtävät erotettiin kunnallislautakunnan esimiehen tehtävästä ja rahastonhoitajalle maksettiin kuuden ruistynnyrin vuosipalkka ja sen lisäksi 25 markkaa kunnan tilien tekemisestä. Seuraavan kerran Ilmajoen kunnallislautakunnan palkkausta muutettiin vuonna 1892, jolloin käytössä olivat jo uudet mittayksiköt. Tuolloin kunnallislautakunnan esimiehelle maksettava palkka oli 1650 litraa ruista, joka tynnyreiksi muunnettuna vastaisi noin kymmentä ruistynnyriä.²⁵⁶

Seinäjoen kuntakokous

Seinäjoen kuntakokouksen esimiehistä yhdellekään ei maksettu tietävästi minkäänlaista palkkaa 1860–1880-luvuilla. Ratkaisu selittyy pienen kunnan suhteellisen kevyellä hallinnolla, harvakseltaan kokoontuvalla kuntakokouksella sekä kunnan vähäisellä varallisuudella. Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjoista ei kuitenkaan mitenkään ilmene, että kunnalla olisi ollut vaikeuksia saada esimiehen tehtävä täyteen. Syksyllä 1889 kuntakokous joutui jopa äänestämään kahden ehdokkaan välillä, vaikka tässäkin yhteydessä esimiehelle ei luvattu minkäänlaista palkkaa.²⁵⁷ Kuntakokouksen esimiehen jättäminen palkatta korostaa sitä, että tehtävä katsottiin nimenomaan luottamustoimeksi, jonka hoitamisesta ei tarvinnut maksaa erillistä korvausta.

Seinäjoen kunnallislautakunta

Seinäjoen kunnallislautakunnan esimiehen palkkauksessa oli poikkeuksellista hyvin varhainen rahapalkkaan siirtyminen. Asiaa koskeva päätös tehtiin jo kesällä 1868, jolloin kunnalle valittiin ensimmäinen kunnallislautakunta. Vuonna 1869 kunnallislautakunnan esimiehelle luvattiin 200 markan vuosipalkka. Hieman myöhemmin 1870-luvun alussa lautakunnan esimiehen velvollisuuksia kavennettiin, minkä

²⁵⁵ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 30.10.1883 §1–4.

²⁵⁶ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 16.10.1886 §3–5; Ibid., 30.9.1889 §2; Ibid., 3.10.1892 §4.

²⁵⁷ Seinäjoen kuntakokousten esimiesten ja varaesimiesten valinnat, ks. SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 30.7.1868 §3; Ibid., 19.4.1870 §3; Ibid., 12.10.1874 §2; Ibid., 29.9.1877 §3; Ibid., 11.10.1880 §1; Ibid., 15.10.1883 §1; Ibid., 4.10.1886 §1–3; Ibid., 30.9.1889 §1.

seurauksena myös palkkaa vähennettiin. Koko 1870-luvun ajan kunnallislautakunnan esimiehelle maksettiin rahapalkkaa, joka vaihteli velvollisuuksien mukaan 20–125 markan välillä. Vuonna 1880 palkka nostettiin ensin 150 markkaan ja myöhemmin vuonna 1883 sitä täydennettiin vielä yhdellä ohra- ja yhdellä ruistynnyrillä. Vuonna 1883 syntynyt päätös oli syntynyt äänestyksen tuloksena, jossa puoltava kanta voitti äänin 223–107. Syksyllä 1889 Seinäjoen kuntakokous käsitteli kunnallislautakunnan esimiehen tehtävää ja sen palkkausta poikkeuksellisen riitaisessa kokouksessa, jonka lopputuloksena palkkaus kuitenkin säilyi entisellään.²⁵⁸

Muu pitäjä

Käytännöt Ilmajoen pitäjän muissa kunnissa vaihtelivat. Peräseinäjoen kunnassa ei 1880- ja 1890-lukujen vaihteessa maksettu lainkaan palkkaa kuntakokouksen esimiehelle. Kunnallislautakunnan esimiehen palkka maksettiin rukiissa ja ohrissa, minkä lisäksi vaivaiskassan ylöspidosta maksettiin 25 markan vuosittainen rahakorvaus.²⁵⁹ Kauhajoen kunta maksoi ainakin esimies Karl Wilhelm von Schantzin aikana kuntakokouksen esimiehen tehtävästä 50 markan vuosittaista korvausta. Kunnallislautakunnan osalta Kauhajoen kunnan palkkauksen määräytyminen on epäselvää, mutta ainakin 1870-luvun alussa kunnallislautakunnan esimiehelle maksettiin puolet entisistä pitäjänkirjurin kapoista.²⁶⁰ Kurikan kunnassa noudatettiin yleistä käytäntöä, ettei kuntakokouksen esimiehelle maksettu palkkaa. Sen sijaan kunnallislautakunnan esimiehelle maksettiin rahakorvausta jo vuodesta 1880 alkaen. Korvauksen suuruus oli 350 markkaa vuosittain ja se pysyi muuttomattomana ainakin 1890-luvun alkuun saakka.²⁶¹ Jalasjärvellä oli maksettu kuntakokouksen esimiehelle jo 1870-luvun alusta saakka 20 markan vuosipalkkaa. Palkanmaksun syynä oli todennäköisesti se, että aika ajoin esimiehen tehtävä oli ollut vaikea saada täytetyksi, kuten esimerkiksi vuonna 1879, jolloin kuntakokouksen pöytäkirjaan kirjattiin: ”Kunnallishallituksen esimieheksi valittiin eli niin kuin pyytämällä saatiin 20 markan vuotuisella palkalla 3:si vuodeksi Talollinen Gabriel Anttila [...]”. Palkkausehto pysyi ilmeisesti muuttomattomana vuoteen 1891 saakka, jolloin talollinen Matti Haapala otti tehtävän hoitaakseen palkatta.

²⁵⁸ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 30.7.1868 §2; Ibid., 13.9.1869 §4; Ibid., 30.11.1870 §8; Ibid., 17.7.1871 §2; Ibid., 2.10.1871 §1; Ibid., 11.11.1872 §1; Ibid., 12.10.1874 §3; Ibid., 28.4.1876 §1; Ibid., 29.9.1877 §1; Ibid., 11.10.1880 §1–3; Ibid., 15.10.1883 §2; Ibid., 30.9.1889 §2.

²⁵⁹ PKA, Ca:2 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1895, 16.9.1889 §9–10.

²⁶⁰ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 16.10.1871 §6; Ibid., 29.5.1876 §3; Ibid., 9.6.1879 §2; Ibid., 11.9.1882; 21.9.1885 §2.

²⁶¹ KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 22.9.1879 §8; Ibid., 18.9.1882 §4; Ibid., 28.9.1885 §3; Ibid., 24.9.1888 §2.

Samassa yhteydessä kunnallislautakunnan esimiehen tehtävät muutettiin maksettavaksi rahassa. Jalasjärven kunnallislautakunnan esimiehelle oli ainakin vuodesta 1870 lähtien maksettu ruiskappa jokaista talon savua kohti, mutta vuonna 1891 palkkaus muutettiin 400 markan suuruiseksi vuosipalkaksi.²⁶²

Soikkasen eri puolilta Suomea kokoamien satunnaisten tietojen perusteella vaihtelevuus kuntien palkkauksesta oli suurta koko maassa. Käytäntö jättää kuntakokouksen esimiehen tehtävä ilman korvausta oli yleinen koko Suomessa. Kunnallislautakunnan esimiehelle maksettu palkka vaihteli usein 400 markan vuosikorvauksen molemmin puolin, mutta vuonna 1876 Pielavedellä rahapalkkaa maksettiin peräti 800 markkaa.²⁶³

Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon palkkaus osoittaa, että rahatalouteen siirtyminen oli maaseudulla hidaskäyttöinen ja monivaiheinen prosessi. On yllättävää, että pitäjän pienin kunta Seinäjoki siirtyi rahapalkkaan ensimmäisten joukossa. Kuntakokouksen pöytäkirjat eivät anna mitään viitettä siihen miksi näin tapahtui, mutta selitys asiaan voi löytyä ruukinpatruuna Wasastjernasta ja Östermyran ruutitehtaasta, jotka olivat juurruttaneet rahatalouden Seinäjoelle muuta pitäjää paremmin. Palkkauksen jakautuminen kuntakokouksen ja kunnallislautakuntien esimiesten välillä osoittaa myös sen, että aikalaiset selkeästi ymmärsivät ensimmäisen luottamustehtäväksi ja jälkimmäisen työtehtäväksi. Kuntakokouksen esimiehen tehtävästä saatu hyöty olikin luonteeltaan pikemminkin sosiaalista pääomaa, mutta kunnallislautakunnan tehtävät tarjosivat mahdollisuuden myös taloudellisen pääoman hankkimiseen. Lautakunnan esimiehelle ei kuitenkaan maksettu tyhjää, sillä tehtävä toi mukanaan myös huomattavan työtaakan.

2.4.3 Kunnallishallinto ja kielitaito kulttuurisena pääomana

Kunnallishallinnon perustaminen ja vakiintuminen ajoittuu yhteen vuoden 1863 kielilain eli kielireskriptin ja sen toteuttamisen kanssa. Kielireskriptin toimeenpanon myötä ruotsin kieli alkoi hitaasti menettää merkitystään oikeuden ja hallinnon pääasiallisena kielenä. Kuten esimerkiksi Lauri Viinikkala ja Ella Viitaniemi ovat huomauttaneet, käytettiin suomenkielisissä pitäjissä pitäjänkokousten suullisena kielenä yleensä suomea ja kirjallisena kielenä ruotsia. Käytäntönä oli, että kokousta johtava pappi kirjoitti puhutun suomen ruotsiksi pöytäkirjaan, jonka hän vielä kerran pöytäkirjan tarkistuksen yhteydessä luki suomeksi. Valtaväestölle vieraan kielen käyttäminen pöytäkirjakielenä oli monessa mielessä ongelmallista ja jo 1700-luvun

²⁶² JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 25.4.1870 §1; Ibid., 12.5.1873 §1; Ibid., 29.4.1879 §2; Ibid., 23,3,1885 §1, 4; Ibid., 9.4.1888 §1, 3, 5; JKA, Ca:2 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1892, 23.2.1891 §5.

²⁶³ Soikkanen 1966, 214.

puolelta löytyy esimerkkejä, että pitäjänkokousten pöytäkirjoja pyrittiin kirjoittamaan suomeksi.²⁶⁴ Pitäjänkokousten pöytäkirjojen kirjoittaminen suomeksi sai valtiovallalta siunauksen vuoden 1858 asetuksella ”Hans Kejsarliga Majestäts Nådiga Kungörelse, angående kyrko- och socknestämmöprotokollers förande på finska språket”, joka astui voimaan seuraavan vuoden alussa.²⁶⁵

Ilmajoen pitäjässä vuoden 1858 asetuksen suoma mahdollisuutta käytettiin hyväksi vaihtelevasti. Esimerkiksi Peräseinäjoen kappeliseurakunnassa suomenkielisiä kappelinkokouksen pöytäkirjoja kirjoitettiin jo 1860-luvun alusta lähtien, mutta pitäjän keskuksessa Ilmajoella kieli vaihtui hitaammin. Ilmajoella oli jo 1800-luvun alkupuolella vakiintunut tapa, että kirkonkokoukset ja pitäjänkokoukset oli erotettu toisistaan. Kirkonkokouksissa käsiteltiin seurakunnallisia ja pitäjänkokouksessa maallisia asioita. Yleensä kirkonkokousten pöytäkirjan kirjoitti papiston jäsen ja pitäjänkokousten pöytäkirjan pitäjänkirjuri. 1860-luvulla pitäjänkokousten pöytäkirjojen kirjoittamisesta huolehti pitäjänkirjuri Karl Henrik Hagman (1825–1898), joka käytti kirjoituskielenään ruotsia. Hagmanin edustaessa talonpoikaissäätystä vuosien 1863–1864 valtiopäivillä häntä sijaisti kirjuri Erik Alfred Malmberg (1837–1917), joka kirjoitti Ilmajoen ensimmäiset suomenkieliset pitäjänkokousten pöytäkirjat.²⁶⁶

Ilmajoella kunnan perustamiskokouksen pöytäkirja kirjoitettiin vielä ruotsiksi, mutta ensimmäisen varsinaisen kuntakokouksen pöytäkirja vuoden 1867 alussa kirjoitettiin suomeksi.²⁶⁷ Seinäjoella kunnan ensimmäisissä kokouksissa käytettiin vielä pöytäkirjakielenä ruotsia, minkä jälkeen siirryttiin suomen kieleen syksyllä 1868. Seinäjoella pöytäkirjakielen vaihdos oli vaatinut myös kirjurin vaihtamista, sillä ruotsinkieliset pöytäkirjat oli kirjoittanut Östermyran ruutitehtaan kirjanpitäjä Björn Mauritz Kurtén (1850–1884), mutta suomenkieliset pöytäkirjat lukkari Anshelm Peska. Kaikissa muissa pitäjän kuntakokouksissa suomen kieltä käytettiin pöytäkirjakielenä alusta lähtien. Suomenkielisten pöytäkirjojen kirjoittamisella saattoi näin

²⁶⁴ Viinikkala & Viitaniemi 2023, 273, 276. Viinikkalan mukaan ensimmäisen suomenkielisen pitäjänkokouksen pöytäkirjan kirjoitti kirkkoherra Anders Lizelius (1708–1795) Pöytyän pitäjänkokouksessa vuonna 1756. Ks. Viinikkala 2014.

²⁶⁵ *Den 14 Juli* [1858]. *Hans Kejsarliga Majestäts Nådiga Kungörelse, angående kyrko- och socknestämmöprotokollers förande på finska språket*. Ks. myös Soikkanen 1966, 84; Pajula 1960, 164.

²⁶⁶ Peräseinäjoen kappeliseurakunnan kokouksissa siirryttiin käyttämään säännöllisesti suomen kieltä pöytäkirjakielenä 28.4.1861 lähtien, ks. KA Astia, Peräseinäjoen seurakunta, ICa Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat, ”28.4.1861”; Alanen 1953, 536. Ilmajoen emäseurakunnan kirkonkokouksen pöytäkirja kirjoitettiin suomeksi tiettävästi ensimmäisen kerran 30.1.1859, jolloin käsiteltävänä oli seurakunnan urkurin vaali. Ks. KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IICa:7 Kirkonkokousten pöytäkirjat 1855–1867, ”30.1.1859”.

²⁶⁷ IKA, Cc:1 Ilmajoen pitäjänkokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1859–1868, pitäjänkokous 5.11.1865; *Ibid.*, 3.12.1866; IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 22.1.1867.

olla myös kääntöpuolensa, sillä kaikki ruotsinkieliset henkilöt eivät suoriutuneet tehtävästä, mikä syrjäytti heidät kunnallishallinnon palveluksesta. Todennäköisesti näin tapahtui myös Seinäjoella kirjanpitäjä Kurténin kohdalla, joka muutti vuonna 1870 Seinäjoelta valtaväestöltään ruotsinkieliseen Pirttikylän kuntaan Bergan lasitehtaan palvelukseen.²⁶⁸ Laajemmasta näkökulmasta katsottuna kielenvaihdos madalsi suomenkielisen talonpoikaisväestön kynnystä hakeutua paikallishallinnon palvelukseen, kun taas ruotsinkielisen säätyläisväestön kohdalla kynnys nousi aiempaa korkeammaksi.

Kuntien pöytäkirjakielen vaihtuminen ei kuitenkaan poistanut kokonaan ruotsin kielen osaajien tarvetta. Kuntien yhteydenpito lääninhallintoon ja useimpiin kruunun virkamiehiin vaati, että kunnallishallinnossa tai ainakin sen käytettävissä oli ruotsia taitavia henkilöitä. Usein nämä henkilöt olivat taustaltaan säätyläisiä, kuten Kauhajoen kuntakokouksen esimiehenä vuosina 1870–1876 toiminut pastori Frans Henrik Hällfors (s. 1821). Kauhajoen kuntakokous oli syksyllä 1870 käsitellyt nimismies majuri Matias af Enehjelmin kunnalle lähettämää kirjettä. Ruotsinkielinen kirje kopioitiin pöytäkirjaan alkuperäiskielellä, mutta sen yhteyteen lisättiin maininta, että se oli luettu kuntalaisille suomeksi.²⁶⁹ Kirjeen todennäköisin suomentaja oli juuri pastori Hällfors, joka oli tiettävästi kokouksen ainoa ruotsin kielen taitoinen henkilö.

Kuntien säännöllinen yhteydenpito lääninhallituksen ja kruunun virkamiesten kanssa osoittaa, että tarvittaessa kaikista Ilmajoen pitäjän kunnista löytyi ruotsin kielen osaamista. Tarvittaessa ruotsin kieli tarjosi kuitenkin kuntakokoukselle mahdollisuuden heittäytyä ymmärtämättömäksi, mikäli esitetty asia ei kuntalaisia miellyttänyt. Maaliskuussa 1877 Kurikan kuntakokous kieltäytyi allekirjoittamasta kihlakunnankirjuri Peter Malanderin maakirjoja ja kymmenyslistoja: ”[...] koska nämät kirjat olivat kirjoitetut vieralla kiälälle, ei seurakunnan jäseneet voinut niitä sen likemmin tutkia [...]”. Päätöksen voi ymmärtää protestiksi, sillä kirjuri kyseisessä kokouksessa toimi kunnallislautakunnan esimies lukkari Kustaa Lagerqvist, joka hallitsi ruotsin kielen erinomaisesti.²⁷⁰

Samankaltaista menettelyä harjoitettiin myös Kauhajoen, Ilmajoen ja Jalasjärven kunnissa. Keväällä 1878 Kauhajoen kuntakokous käsitteli kristiinankaupunkilaisen oluttehtailija P. H. Bågenin hakemusta, jossa tämä pyysi lupaa myydä olutta kunnan alueella. Hakemus ei kuitenkaan menestynyt, sillä kuntakokouksen pöytäkirjaan kirjoitettiin: ”[...] waankoska nämät hakemuskirjat olivat ruotsinkielellä kirjoitetut,

²⁶⁸ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 25.2.1868; Ibid., 30.7.1868; Ibid., 14.9.1868; Kurtén oli suorittanut ylioppilastutkinnon ja ollut yliopistossa kirjoilla 1850-luvulla, joten hän edusti Seinäjoen kunnassa ehdottomasti koulutuinta väestönosaa. Ks. Kotivuori, Yrjö, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*, ”Kurtén, Björn Mauritz”.

²⁶⁹ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 5.9.1870 §3.

²⁷⁰ KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 23.3.1877 §2.

päätivät kunnan miehet yksimielisesti että ei tämän kunnan jäsenet ota tätä asiaa ollenkaan tutkiaksensa, sentähden kuin ei ne hakemus kirjat ole kirjoitetut sillä Kielellä jota seurakuntalaiset ymmärtäisivät.”²⁷¹ Sinällään ratkaisu oli odotettu, sillä pääsääntöisesti oluenmyyntiin suhtauduttiin kunnissa erittäin kielteisesti. Vuotta myöhemmin myös Ilmajoen kuntakokous käytti samaa menettelytapaa seurakunnan kanttoria koskevassa valitusasiassa:

Esille asetettiin Kanttori Karl Anshelm Sevónin valitus sekä Herra Kuvernörin sen johdosta antama välipäätös, mutta koska ei asiakirjoista vieraskielisyytensä tähden täyttä selkoa saatu ja Kanttori Sevónin tiedetään kyllä osaavan Suomen kieltä, niin päätti kokous lähettää asiakirjat takaisin, ja nöyrästi pyytää, että Herra Kuvernöri määräisi Kanttori Sevónin laittamaan kunnalle Suomen kieliset asiakirjat, jos tahtoo asiaansa loppuun ajaa.²⁷²

Ilmajoen kärjäkunnassa tuomiokirjoissa käytetty kieli oli vaihtunut 1890-luvulle tultaessa lähes kokonaan suomeksi, mutta tästä huolimatta vanhoihin ruotsiksi kirjoitettuihin pöytäkirjanotteisiin jouduttiin yhä vetoamaan useassa tilanteessa. Vuonna 1890 Jalasjärven kuntakokous kieltäytyi ymmärtämästä ruotsinkielistä tuomiokirjaotetta käsitellessään räätäri Herman Wileniuksen (1824–1901) palkka-asiaa. Kuntakokous vaati nähtäväkseen dokumenttia, jolla räätäri voisi todistaa palkkaolueutensa, mutta kieltäytyi huomioimasta räätärin asiamiehen esittämää kirjettä. Asia kirjattiin pöytäkirjaan seuraavasti: ”[...] tosin oli Wileniuksen asiamiehellä eräs tänä vuonna tehty kirje, jossa piti oleman selitettynä Wileniuksen perusteet tällä viralla, vaan ollen kirje vieraskielinen, ei kokous katsonut voivansa siitä mitään välittää [...]”.²⁷³ Kokousta johti kauppias Oskar Englelbert Leidenius (s. 1835), joka taatusti hallitsi ruotsinkielen.

Paikallishallinnon kielenvaihdos oli epäilemättä yksi kunnallisetuuden toimeenpanon edellytys, sillä se mahdollisti suomenkielisillä paikkakunnilla kunnallisten tehtävien hoitamisen myös ruotsia osaamattomalta talonpoikaisväestöltä. Omalta osaltaan kielenvaihdos toimi sääty-yhteiskuntaa hajottavana tekijänä, sillä ilman suomen kielen omaksumista paikallishallinnon tehtävät olisivat useilla paikkakunnilla jääneet säätyläisten suppean joukon hoidettavaksi. Samalla kielenvaihdos muutti paikallishallinnon toiminnan aiempaa läpinäkyvämmäksi, sillä pöytäkirjat ja päätökset tulivat luettavaksi valtaväestön kielellä. Tosin kunnalliselämään kohdistettu kritiikki, jonka mukaan yksi ongelma oli kuntalaisten vähäinen kiinnostus

²⁷¹ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 1.4.1878 §1.

²⁷² IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 7.5.1879 §1.

²⁷³ JKA, Ca:2 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1892, 10.2.1890 §7.

yhteisiä asioita kohtaan, herättää kysymyksen missä määrin tätä mahdollisuutta hyödynnettiin.

Ruotsin kielen painoarvon laskiessa suomen kielen painoarvo vastaavasti kasvoi, eikä kunnallishallinnossa toimiminen ollut enää 1860-luvulla mahdollista ilman sitä. Ruotsin kieli ei kuitenkaan tyystin menettänyt merkitystään edes suomenkielisten maalaiskuntien hallinnossa, sillä lääninhallituksien ja korkeimpien kruunun virkamiesten kielenvaihdos tapahtui huomattavasti hitaammin.²⁷⁴ Tämän vuoksi paikallishallinnossa tarvittiin vielä koko 1800-luvun ajan henkilöitä, jotka kykenivät lukemaan ja kirjoittamaan ruotsia. Paikallishallinnon kielenvaihdokseen on kiinnitetty tutkimuskirjallisuudesta huomattavasti vähemmän huomiota kuin samoihin aikoihin käynnistyneeseen oikeusjärjestelmän kielenvaihdokseen. On kuitenkin perusteltua esittää, että näitä kahta prosessia tulisi tarkastella yhtenäisenä kokonaisuutena, sillä kunnallishallintoon siirtyminen vaikutti suomalaisen oikeus- ja hallintokielen kehitykseen ja leviämiseen erittäin merkittävästi.

2.5 Kunnankirjurit – Kirjoitustaito kulttuurisena pääomana

2.5.1 Pitäjänkirjureista kunnankirjureihin

Kunnallishallintoa edeltäneellä ajalla pitäjänkirjurilla oli keskeinen rooli maaseudun hallintokulttuurissa. Pitäjänkirjurit toimivat pappien tavoin eräänlaisina välittäjinä, jotka muuttivat puhutun sanan kirjoitetuksi ja päinvastoin tilanteissa, joissa talollisväestön kirjoitustaito ei siihen riittänyt. Pitäjänkirjuri-instituution juuret ovat 1600-luvulla, jolloin kuningas Kustaa II Aadolf myönsi talonpojille luvan palkata erillisiä kirjureita valvomaan voutien veronkantoa. Myöhemmin pitäjänkirjureiden tehtäväkenttä laajeni. 1700-luvun lopulta lähtien heidät asetettiin vastuuseen pitäjänkokousten pöytäkirjojen kirjoittamisesta ja muista kirjallisista töistä, joihin kuuluivat muun muassa pitäjänkassan hoitaminen ja kirjanpito. Kirjurit huolehtivat myös pitäjänkokousten päätösten toimeenpanosta sekä toimivat pitäjän asiamiehinä käräjillä. Lisäksi he antoivat pitäjäläisille apua luku-, tulkkaus- ja kirjoitustaitoa vaatineissa tehtävissä. 1800-luvulle tultaessa pitäjänkirjureiden työnkuva oli paisunut niin laajaksi, että useissa pitäjissä sitä varten oli laadittu erillinen ohjesääntö.²⁷⁵

²⁷⁴ Aiheeseen liittyvästä tutkimuksesta ks. esim. Pulkkinen 1974; Hartonen 1986; Viinikkala 2014; Viinikkala & Viitaniemi 2023.

²⁷⁵ Rantanen 2008, 81–83. Pitäjänkirjureista laajemmin, ks. Rantanen 2014; pitäjänkirjureihin liittyvästä tutkimuksesta, ks. *Ibid.*, 22–23; pitäjänkirjureiden sosiaalisesta taustasta, *Ibid.*, 74–111; pitäjänkirjureiden työnkuvasta, ks. *Ibid.* 112–140.

Ilmajoen viimeinen pitäjänkirjuri oli Karl Henrik Hagman. Syntyperältään pitäjänkirjuri oli kappalaisen poika, jonka koulunkäynti oli keskeytynyt varojen puutteeseen, minkä jälkeen hän oli pestautunut tuomari Henrik Gustaf Aminoffin (1795–1871) kirjurinapulaiseksi ja hankkinut näissä tehtävissä käytäntöön perustuvat lainopilliset taidot, joista oli epäilemättä hyötyä myös pitäjänkirjurin tehtävien kannalta. Pitäjänkirjurina Hagman aloitti Lapväärtissä, mutta muutettuaan Ilmajolle vuonna 1852 hän sai hoidettavakseen Ilmajoen pitäjänkirjurin tehtävät. Avioliiton Hagman solmi edeltäjänsä pitäjänkirjuri Karl Gustaf Borgemanin (1779–1846) tyttären kanssa. Hän liiton myötä haltuunsa puolet Korven tilasta,²⁷⁶ josta muodostui myöhemmin 1800-luvulla Ilmajoen käräjäkunnan pitkäaikainen käräjäpaikka.

Kunnallishallintoon siirtymisen myötä pitäjänkirjuri-instituutio siirtyi historiaan. Erityisesti Pohjois-Suomen ja Pohjanmaan kunnissa vanha pitäjänkirjurinvirka saattoi muuttua kunnallisuudistuksen myötä kunnankirjurin viraksi. Sama kehityskulku olisi ollut mahdollinen myös Ilmajoella, mutta juuri kunnan perustamisen aikoihin pitäjänkirjuri Hagmanilla oli mennyt omat ja pitäjän rahat sekaisin siinä määrin, että pitäjänkokous erotti hänet tehtävistään marraskuussa 1865. Erottamisensa jälkeen Hagman elätti itsensä ja perheensä erilaisilla kirjoitustöillä.²⁷⁷ Erilaisissa tehtävissä hankitut tiedot ja taidot nostivat Hagmanin epäilemättä pitäjän kyvykkäimpien kirjoitusmiesten kastiin, mutta pitäjänkirjurin tehtävässä ilmenneiden sotkujen vuoksi hänen valintansa kunnallishallinnon tehtäviin ei kuitenkaan tullut kysymykseen.

Varsinainen pitäjänkirjurinvirka katosi kuntien perustamisen myötä. Ilmajoen pitäjässä tätä tehtävänimikettä kuitenkin käytettiin edelleen kuntien yhteisissä kokouksissa, joita nimitettiin vanhan tavan mukaisesti pitäjänkokouksiksi. Keväällä 1869 Ilmajoen pitäjänkokous valtuutti tehtävää kahtena aiempanakin vuotena hoitaneen Richard Sebastian Roosin (1835–1876) kirjoittamaan kokousten pöytäkirjat ja laskut.²⁷⁸ Roosin jälkeen pitäjänkirjuriksi valittiin vuodesta 1874 eteenpäin kansankoulunopettaja Juho Wuorinen, joka oli tiettävästi viimeinen varta vasten pitäjänkokouksia varten palkattu vakituinen kirjuri ja hänen jälkeensä kokouksissa turvauduttiin tilapäisiin kirjureihin.²⁷⁹

²⁷⁶ Alanen 1953, 537, 540, 624. Hagmanin talousotkuista Ilmajoella, ks. Ibid, 542–545.; pitäjänkirjuri Borgemanista, ks. esim. Rantanen 2014, 283; Hagmanista, ks. esim. Ibid., 298–299; Kirkkala 1963.

²⁷⁷ Soikkanen 1966, 270; Alanen 1953, 544; IKA, Cc:1 Ilmajoen pitäjänkokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1859–1868, pitäjänkokous 14.11.1865 §3.

²⁷⁸ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, pitäjänkokous 12.4.1869.

²⁷⁹ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, pitäjänkokous 28.10.1873, §10.

Vuoden 1865 kunnallisasetuksen 25§:n mukaan kuntakokouksen pöytäkirjan kirjoittaminen oli kuntakokouksen esimiehen tehtävä. Vaihtoehtoisesti pöytäkirjan saattoi kirjoittaa siihen erikseen valittu henkilö kuntakokouksen esimiehen valvonnassa. Saman asetuksen 49§:n mukaan esimies vastasi siitä, että pöytäkirja tuli kirjoitetuksi, ja hänen tuli myös huolehtia kunnan kirjeenvaihdosta ja käytännössä kaikesta kirjoitustyöstä. Asetuksen 77 § antoi kunnalle mahdollisuuden määrätä ulkopuolinen pöytäkirjan kirjoittaja. Kyseiset asetuksen kohdat muodostivat alkupisteen kunnankirjuri-instituutiolle, mutta samalla se antoi kunnille myös vapauden käyttää asiassa omaa harkintaansa.

Kuten Hannu Soikkanen on todennut, kunnankirjurilaitoksen vaiheita on vaikea seurata täsmällisesti. Kunnan kirjoitustehtävien hoitamisessa oli merkittävää vaihtelua eri aikoina ja eri paikoissa. Esimerkiksi liki kaikissa Oulun läänin kunnissa kirjurin tehtävät oli 1800-luvun loppupuolella yhdistetty joko kuntakokouksen- tai kunnallislautakunnan esimiehen tehtäviin. Vuoteen 1903 mennessä Oulun läänissä oli perustettu erillinen kirjurinvirka ainakin kahteenkymmeneen kuntaan, kun taas esimerkiksi Vaasan, Turun ja Porin sekä Hämeen läänissä näitä virkoja oli vain muutamia. Vuodelta 1902 Viipurin läänistä ei tunneta yhtään erillistä kunnankirjuria, ja Mikkelin läänistäkin vain yksi.²⁸⁰ Merkittävästi vaihdelleiden käytäntöjen vuoksi on jokaisen Ilmajoen pitäjään kuuluneen kunnan kirjoitustehtävien hoitamista syytä tarkastella erikseen.

2.5.2 Ilmajoen kunta

Ilmajoki

Koska pitäjänkirjuri Hagman oli asunut ja vaikuttanut Ilmajoen emäseurakunnan alueella oli pitäjänkirjuri-instituution lakkauttamisella suurin merkitys Ilmajoen kuntalaisille. Ilmajoen kunnallishallinnon aloitettua toimintansa tammikuussa 1867 pöytäkirjojen kirjoittamisesta huolehti ilmeisesti kunnallislautakunnan esimies Richard Sebastian Roos. Tammikuussa 1868 Roosin seuraajaksi valittiin kirjuri Erik Alfred Malmberg, jonka palkaksi määrättiin pitäjänkirjurin kapat koko kunnan alueelta.²⁸¹ Valinta oli kuitenkin tehty Malmbergia itseään kuulematta, joka ilmoitti kirjoitetta kunnalle kieltäytyvänsä tehtävästä. Malmberg perusteli kieltäytymistään sillä, että hän oli juuri vapautunut kunnan köyhäinmakasiinin hoitajan tehtävistä. Kuntakokous ei hyväksynyt Malmbergin kieltäytymistä, vaan pikemminkin liisäsi tälle kuuluvia tehtäviä: ”[...] hänen pitää samalla palkinnolla vielä toimittaman

²⁸⁰ Soikkanen 1966, 272–273.

²⁸¹ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 9.1.1868, §9.

kuntakokouksen pöytäkirjain kirjoittamisen ja kaikki kunnallis-hallituksen kirjoitus työn [...].²⁸² Ratkaisusta voi päätellä, että Ilmajoella kunnallislautakunnan esimiehen tehtävä samaistettiin ainakin jossakin määrin aiempaan pitäjänkirjurin työnkuvaan sekä velvollisuuksien että palkkauksen osalta.

Ajan olot huomioiden Malmbergin kieltäytyminen oli ymmärrettävää, sillä vuoden 1860-luvun nälänhädän kurimuksessa juuri kunnallislautakunnan esimies joutui kantamaan raskainta taakkaa. Tästä taakasta Malmberg oli saanut jo maistiaisia köyhäinmakasiinin esimiehen tehtävää hoitaessaan. Pyrkimys asettaa juuri Malmberg kunnallislautakunnan johtoon oli yhtä lailla ymmärrettävä, sillä juuri hän oli aikaisemmin sijaistanut pitäjänkirjuri Hagmania tämän ollessa valtiopäivillä. Lisäksi Malmberg oli paljon käytetty asioitsija erilaisissa kirjoitustaitoa vaatineissa tehtävissä.²⁸³ Malmbergin kirjalliset taidot edustivat 1860-luvun kontekstissa poikkeuksellista kulttuurisen pääoman resurssia, joka oli harvinaista säätyläistön ulkopuolella, sillä hän hallitsi sekä suomen että ruotsin kielen.²⁸⁴ Malmberg oli todennäköisesti saanut kirjalliset taitonsa isänperintönä, sillä isä oli Pietarsaaresta Ilmajoelle muuttunut urkuri Johan Erik Malmberg (s. 1798), joka urkurinvirkansa ohella oli tehnyt erilaisia kirjurin ja asiamiehen töitä.²⁸⁵

Malmbergin kieltäytyttyä kunnallislautakunnan esimiehen ja kirjurin tehtävistä teki Ilmajoen kuntakokous päätöksen, että mainitut työt saisi hoitaakseen lautakunnan aiempi esimies Roos aina siihen saakka, kunnes Malmberg voitaisiin laillisesti velvoittaa ottamaan ne vastaan.²⁸⁶ Syntyneessä kiistassa Malmberg kuitenkin veti pidemmän korren ja kunnallislautakunnan esimiehen tehtävät jäivät Roosin hoidettaviksi. jota kuntakokous kuvernöörin käskystä. Malmbergin kannalta valitus tuotti toivotun tuloksen, sillä kunnallislautakunnan esimiehen tehtävä jäi Roosin hoidettavaksi. Malmbergin välirikko kunnan kanssa ei kuitenkaan ollut

²⁸² IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 20.1.1868, §2.

²⁸³ Alanen 1953, 536, 544.

²⁸⁴ Malmbergin suomen kielen näytteet voi löytää Ilmajoen pitäjänkokouksen pöytäkirjoista vuosilta 1864–1865, jolloin hän kirjoitti kolmen kokouksen pöytäkirjat suomeksi. Ks. IKA, Cc:1 Ilmajoen pitäjänkokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1859–1868, 29.3.1864; Ibid., 8.6.1865; 31.7.1865. Ilmajoen emäkirkon ensimmäiset kirkonkokouksen ensimmäiset suomeksi kirjoitetut pöytäkirjat oli kirjoitettu jo vuonna 1859 ja ne koskivat urkujensoittajan valintaa. Näistä pöytäkirjoista vastasi ilmeisesti pitäjänkirjuri Hagman. Ks. KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IICa:7 kirkonkokousten pöytäkirjat 1855–1867, ”Pöytä-kirja Urkunistin Waalissa Ilmajoen emäkirkossa 13.2.1859”. Malmbergin ruotsin kielen taidosta puolestaan löytyy lukemattomia todisteita tuomiokirjoista, joiden liitteisiin hänet on merkitty asioitsijana.

²⁸⁵ Alanen 1953, 805; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1838–1848 s. 271.

²⁸⁶ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 20.1.1868, §2.

lopullinen, sillä vuosina 1878–1883 hän hoiti kunnallislautakunnan varaesimiehen tehtävää.²⁸⁷

Vuoden 1868 syksyllä Ilmajoen kuntakokous kokoontui valitsemaan uutta kunnallislautakuntaa. Kokouksessa painotettiin, että lautakunnan esimiehen avuksi tulisi ottaa kirjuri, jotta uusi esimies olisi mahdollista valita talonpoikaisväestön keskuudesta. Kirjurin tehtäväkentäksi määrättiin kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan kirjoitustehtävät.²⁸⁸ Erillinen kirjurinvirka jäi kuitenkin täyttämättä, sillä joulukuussa 1868 kuntakokous päätti jälleen sisällyttää kirjoitustyöt osaksi lautakunnan esimiehen tehtäviä: ”Kunnallislautakunnan esimiehen velvollisuudet olkoot toimittaa kaikki kunnanhallituksen ja kunnallislautakunnan kirjoituksia, laskuja ja kirje-vaihteen, kirjoittaa kunnankokouksien pöytäkirjat, samoin toimittaa kaikki kunnan asioita Kihlakunnan oikeudessa ja Kuvernörin oikeudessa [...]”.²⁸⁹ Ilmajoen kuntakokous pyörsi aiemman päätöksensä, koska kunnallislautakunnan esimieheksi oli valittu seurakunnan ”urkunisti” Jakob Jonas Österberg (1834–1923).²⁹⁰ Isojoella syntynyt Österberg oli valittu Ilmajoen seurakunnan urkuriksi vuonna 1859, ja virka pysyi hänen hallinnassaan poikkeuksellisen pitkään, aina 1910-luvulle asti.²⁹¹

Päätös sisällyttää kunnan kirjoitustyöt osaksi kunnallislautakunnan esimiehen tehtäviä osoittautui Ilmajoen kunnassa pitkäaikaiseksi ratkaisuksi. Tähän vaikutti osaltaan se, että Österbergin seuraajat olivat taustaltaan säätyläisiä. Vuosina 1872–1877 Ilmajoen kunnallislautakunnan esimiehinä toimivat kirkkoherran apulainen Abel Nyholm (1845–1907), apteekkari Julius Napoleon Törnudd (1826–1909) sekä kirkkoherran apulainen maisteri Juho Ilmanen (1849–1915).²⁹² Säätyläishegemonia kunnallislautakunnan esimiesten kohdalla murtui vasta vuonna 1878, jolloin tehtävät otti vastaan entinen lautamies Antti Kaaponpoika Antila, joka hoiti tehtävää vuoden 1883 loppuun saakka. Antilan valinta ajoittui aikaan, jolloin ruotsin kielen merkitys oikeudellisen pääoman osana oli jo merkittävästi laskenut, mikä mahdollisti tehtä-

²⁸⁷ Malmbergin kirjoitettua ”alamaisen walitus-kirjan Hänen Keis. Majesteetille” oli asiaa käsitelty lääninhallituksessa saakka, joka lopulta asettui tukemaan tämän kantaa. IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 28.9.1868, §9; Ks. LIITE: ”TAULUKKO 30. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890”.

²⁸⁸ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 28.9.1868, §6.

²⁸⁹ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 28.12.1868, §7.

²⁹⁰ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 28.12.1868, §9. Ks. myös Österbergin rippikirja: KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:19 rippikirja 1868–1877 s. 321; Alanen 1953, 806.

²⁹¹ Österbergin valintaa koskevan kirkonkokouksen pöytäkirja vuodelta 1859 oli ollut ensimmäinen emäseurakunnassa suomeksi kirjoitettu kirkonkokouksen pöytäkirja, sekä KA, Ilmajoen seurakunta, kirkonkokousten pöytäkirjat 1855–1867 (IICa:7), ”Pöytäkirja Urkunistin Waalissa Ilmajoen emäkirkossa 13.2.1859”; Alanen 1953, 806, 852.

²⁹² Ks. LIITE: ”TAULUKKO 30. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890”.

vien hoitamisen vaatimattomammallakin kielitaidolla. Antila velvoitettiin edeltäjiensä tapaan huolehtimaan kaikesta kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan kirjoitustyöstä.²⁹³

Muutos vakiintuneisiin käytäntöihin tehtiin vasta vuonna 1883, jolloin kuntakokousten ja kunnallislautakuntien pöytäkirjojen kirjoittaminen sekä kunnan kirjeenvaihdosta huolehtiminen siirrettiin kuntakokouksen esimiehen tehtäväksi.²⁹⁴ Muutoksen taustalla vaikutti opettaja Mikko Tähtisen valinta kuntakokouksen esimieheksi. Jyväskylän opettajaseminaarin suorittanut Tähtinen omasi ajanoloihin nähden poikkeuksellista kulttuurista pääomaa. Antilan jälkeen kunnallislautakunnan esimieheksi oli valittu vuodesta 1883 alkaen maanviljelijä Otto Edvard Könni, joka oli tunnettu kirjallisista harrastuksistaan, jotka siivittivät hänet myöhemmin valtiopäivämieheksi saakka.²⁹⁵

Ensimmäinen varsinainen kunnankirjuri Ilmajoen kuntaan palkattiin 1890-luvulla. Aloite hankkeeseen tuli Ilmajoen isäntäyhdistykseltä²⁹⁶, joka oli laatinut kuntakokoukselle ehdotuksen kunnan toimihenkilöiden valinnasta. Kunnallisdemokratian kannalta ehdotus oli kyseenalainen, sillä sen allekirjoittajat Paul Roschier, Juho Erkki Antila sekä Kaarlo Landén ehdottivat itseään valittaviksi kunnan keskeisiin tehtäviin.²⁹⁷ Vuoden 1895 lokakuussa Ilmajoen kuntakokous teki isäntäyhdistyksen ehdotuksen mukaisesti päätöksen kunnankirjurin viran perustamisesta.²⁹⁸ Päätöksestä huolimatta asia saatiin etenemään vasta vuoden 1898 syksyllä, jolloin Ilmajoen kuntakokous valtuutti kunnallislautakunnan asettamaan kuntaan vakinaisen kirjurin-toimen. Myös tällä kertaa asiassa toimi taustavaikuttajana Ilmajoen isäntäyhdistys.²⁹⁹ Ilmajoen kunnallislautakunta julisti lokakuussa 1898 kunnankirjurin viran haettavaksi. Viranhaltijan tuli huolehtia kuntakokouksen, kunnallislautakunnan ja holhouslautakunnan kirjurin tehtävistä, minkä lisäksi hänen tuli vastata kirjanpidosta,

²⁹³ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 24.10.1877, §6.

²⁹⁴ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 30.10.1883, §1–5.

²⁹⁵ KS. LIITE: ”TAULUKKO 30. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890”; Otto Könnistä, ks. esim. Hytönen 1923, 151; Könni 1963, 361.

²⁹⁶ Isäntäyhdistykset olivat suomenkielisen talonpoikaiston järjestötoiminnan muoto, joka edelsi varsinaisia maamiesseurojen perustamista. Ks. Latikka 1987, 94–104. Latikan mukaan isäntäyhdistysten alkuperä oli johtavien fennomaanien konservatiivisessa ja patriarkaalisessa yhteiskuntanäkemyksessä. Ibid., 94.

²⁹⁷ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 30.9.1895, §7. Ilmajoen isäntäyhdistys ehdotti kunnanesimieheksi Kaarlo Landénia ja varaesimieheksi Paul Roschieria, sekä J. E. Antilaa holhouslautakunnan esimieheksi ja Roschieria pankinhoitajaksi.

²⁹⁸ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 21.10.1895, §4. Samassa kokouksessa valittiin myös Isäntäyhdistyksen ehdotuksen mukaisesti kunnanesimieheksi Kaarlo Landén ja varaesimieheksi Paul Roschier. Ks. Ibid., §5.

²⁹⁹ IKA, Ca1:6 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1896–1899, 19.9.1898, §5;

tilientekemisestä ja kunnan arkiston hoitamisesta. Palkaksi kunnankirjurille luvattiin ”noin 100 markkaa”.³⁰⁰

Kunnallislautakunnan laatimaan hakemukseen tuli ainoastaan yksi vastaus, jonka oli laatinut kauppa kirjuri Kaarle Fredrik Ahlbäck (s.1859), joka myös valittiin tehtävään.³⁰¹ Uusi kunnankirjuri aloitti tehtävässään välittömästi, sillä seuraavat kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat on merkitty Ahlbäckin kirjoittamiksi.³⁰² Alavudella syntynyt Ahlbäck oli muuttanut Ilmajolle Kurikasta vuonna 1893, ja rippikirjoihin hänen ammatikseen oli merkitty maakauppias.³⁰³ Ahlbäckin aika Ilmajoen kunnankirjurina muodostui pitkäksi. Alasen mukaan hän hoiti virkaa vuoteen 1911 saakka ja 1920-luvulla sai ensimmäisen kunnan myöntämän eläkkeen.³⁰⁴ Ei ole sattumaa, että pitäjän ensimmäinen vakituinen kunnankirjurin virka perustettiin juuri Ilmajolle. Ilmajoen kunnallishallinnossa työnjako oli 1890-luvulle tultaessa viety pisimmälle, mikäli mittarina pidetään kunnan erilaisia toimielimiä ja niissä työskennelleiden henkilöiden lukumäärää. Ilmajoen kunnassa kunnankirjurin viran perustaminen oli päätös pitkälle prosessille, jossa vastuuta kunnan kirjoitustehtävistä oli siirretty asianomaisten halukkuuden ja pätevyyden mukaan henkilöltä toiselle. Vakinaisen kunnankirjurin viran perustaminen oli myös osoitus paikallis hallinnon työnjaon professionalisoinnista.

2.5.3 Seinäjoen ja Peräseinäjoen kunnat

Seinäjoki

Seinäjoen perustettua oman kunnallishallintonsa vuonna 1868 oli kunnallislautakunnan esimieheksi valittu lukkari Anshelm Peska, jonka tehtäviin sisällytettiin myös kunnan kirjoitustyöt. Lukkari Peska menehtyi kesällä 1871, ja hänen seuraajakseen valittiin entinen talollinen Matti Matinpoika Uppa (s. 1828) ”[...] jolle palkaksi ja kirjoitus-aineisiin määrättiin kuusikymmentä (60) markkaa [...]”.³⁰⁵ Hoidettuaan

³⁰⁰ IKA, Cc:4 Ilmajoen kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1889–1895, 15.10.1898, §2.

³⁰¹ IKA, Cc:5 Ilmajoen kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1895–1900, 15.11.1898, §13. Jo ennen valintaansa kunnankirjuriksi Ahlbäck oli todistettavasti ottanut osaa Ilmajoen kuntakokouksen toimintaan, sillä esimerkiksi lokakuussa 1895 kuntakokouksen pöytäkirjat oli vahvistettu oikeaksi hänen allekirjoituksellaan. Ks. IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 21.10.1895.

³⁰² IKA, Ca1:6 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1896–1899, 4.12.1898; Ibid., 11.12.1898; IKA, Cc:5 Ilmajoen kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1895–1900, 15.12.1898.

³⁰³ SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1889–1898 s. 1532.

³⁰⁴ Alanen 1953, 591.

³⁰⁵ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 2.10.1871 §1.

tehtävää vuoden verran Upalle myönnettiin ero hänen omasta pyynnöstään. Upan seuraajaksi valittiin kappelin uusi lukkari Herman Siukonen (s. 1847), ”[...] jollen palkaksi ja kirjoitus-aineisiin määrättiin sata (100) Markkaa, jolla hänen tulee ylös kannon toimittaa ja muuten kassan hoitaa ja maksaa mitä maksettavaa on.”³⁰⁶ Siukonen vastasi kunnan kirjoitustöistä vuoden 1876 kevääseen saakka, jolloin hän muutti Seinäjoelta Valkealaan.³⁰⁷

Lukkari Siukosen jälkeen Seinäjoen kunnallislautakunnan esimieheksi valittiin jälleen talollinen. Tehtävän sai hoitaakseen Jaakko Hermanninpoika Björkqvist, jonka valinnan yhteydessä lautakunnan esimiehen ja kirjurin tehtävät erotettiin toisistaan, ja kunnan kirjoitustyöt sai hoitaakseen kansakoulun opettaja Kaarlo Jaakko Helenius (s. 1851). Tehtävien erottaminen aiheutti muutoksia myös palkkaukseen. Kokonaisuutena maksettu summa oli sama kuin aikaisemminkin, sillä erotuksella, että Björkqvist sai kunnallislautakunnan esimiehen tehtävistä 20 markkaa ja Helenius kirjoitustyöstä 80 markkaa.³⁰⁸ Palkkausta koskeva päätös kertoo kirjoitustehtävien sekä ylipäättään kirjoitustaidon suuresta arvostuksesta, sillä kunnallislautakunnan esimiehen hoidettavaksi jäivät yhä kaikki käytännön työt, vaikka palkasta jäikin jäljelle enää viidennes entisestä.

Erillisen kirjurin palkkaaminen ei kuitenkaan tarkoittanut, etteikö Björkqvist olisi pystynyt huolehtimaan myös kirjurin tehtävistä. Kansakoulunopettajan palkkaaminen kirjuriksi osoitti, että kuntaan oli alkanut muodostua oikeudellisen pääoman reserviä, joka mahdollisti työtehtävien jakamisen useammalle henkilölle. Kun Jaakko Björkqvist valittiin kunnallislautakunnan esimieheksi toiselle kolmivuotiskaudelle syksyllä 1877 ja hän otti hoitaakseen myös kirjurin tehtävät. Samassa yhteydessä myös hänen vuosipalkkansa nostettiin 125 markkaan, ja syksyllä 1880 palkkaa korotettiin 150 markkaan.³⁰⁹ Björkqvistin aika kunnallislautakunnan johdossa kesti vuoden 1889 loppuun saakka, jolloin hänen sijaansa valittiin itsellinen Jaakko Hermanninpoika Puska (s. 1838). Kunnallislautakunnan esimiehen ja kirjurin tehtävien ohella Puskan tuli huolehtia myös kassanhoitajan, holhouslautakunnan ja terveyshoidon esimiehen tehtävistä.³¹⁰ Kunnallislautakunnan esimiehelle uskottujen tehtävien lisääntyminen kertoo pienen kunnan työnjaon näennäisestä edistymisestä.

³⁰⁶ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 21.10.1872 §3; Ibid, 11.11.1872, §1.

³⁰⁷ SSHY, Seinäjoen seurakunta, muuttaneet 1864–1884 s. 32.

³⁰⁸ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 28.4.1876 §1–2.

³⁰⁹ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 29.9.1877, §3; Ibid 11.10.1880 §2. Björkqvistin valinnan yhteydessä ei ole erillistä mainintaa kirjurintehtävistä, mutta hän kirjoitti kansakoulunopettaja Heleniuksen sijaan kuntakokouksen pöytäkirjat 1.1.1878 alkaen.

³¹⁰ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 28.12.1889 §1.

Toisaalta erillisten tehtävänimikkeiden määrä kasvoi, mutta silti niiden hoitajana toimi yksi ja sama henkilö.

Peräseinäjoki

Peräseinäjoen ensimmäinen kunnallislautakunta valittiin kappelinkokouksessa toukokuussa 1868. Kokouksessa ei kuitenkaan erikseen päätetty, kuka tulisi huolehtimaan kunnan kirjoitustöistä. Peräseinäjoen ensimmäisten kuntakokousten kirjurina toimi kappalainen Edvard Vilhelm Leidenius (1826–1887), jolla ei kuitenkaan ollut virallista asemaa kunnallishallinnossa. Vaikuttaisi siltä, että Peräseinäjoella ei aluksi tehty kuin nimellinen ero kunnan ja seurakunnan välillä, sillä kappelinkokousten ja kunnan pöytäkirjat kirjoitettiin vuorotellen samaan niteeseen. Leidenius huolehti Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjojen kirjoittamisesta vuoteen 1880 saakka, jolloin hän muutti paikkakunnalta saatuaan nimityksen Valkjärven kirkkoherraksi vuonna 1880.³¹¹ Todennäköisesti Leidenius oli huolehtinut kaikista muistakin kunnan kirjoitustöistä, sillä kyseiseltä ajanjaksolta kuntakokousten pöytäkirjoista ei löydy mainintoja erillisestä kirjurista.

Leideniuksen jälkeen Peräseinäjoen kunnan pöytäkirjoista huolehti talollinen Matti Juhonpoika Kalakoski (s. 1843), joka oli valittu kunnallislautakunnan esimieheksi syksyllä 1877. Kalakosken ura Peräseinäjoen kunnallishallinnossa kuitenkin päättyi vuonna 1882 hänen saatuaan käräjillä tuomion väärennöksestä.³¹² Tuomion jälkeen kuntakokous katsoi, että kunnianttomaksi tuomittuna miehenä Kalakoski oli kelpaamaton hoitamaan kunnallisia tehtäviä. Kalakosken väärennystuomio koski kuntakokouksen pöytäkirjan väärentämistä. Väärennöksen motiivina oli ollut saada kuntaan olutkauppa, jota kuntakokous oli vastustanut. Poikkeuksellinen tuomio ja sitä seurannut erottaminen sai keväällä 1882 osakseen laajaa julkisuutta sanomalehdissä.³¹³

Kalakosken erottamisen jälkeen kunnallislautakunnan esimiehen tehtävät jaettiin kahtia siten, että talollinen Simon Simonanpoika Kihniä (s. 1836) sai hoidettavakseen kunnan kassanhoitajan tehtävät ja torppari Isakki Tuomaanpoika Jaskari (s.

³¹¹ PSA, Hallintoarkisto 2 C:a2 Peräseinäjoen kappelikokouksen pöytäkirjat 1865–1902, 25.5.1868; Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Leidenius, Edvard Vilhelm”.

³¹² SSHY, Peräseinäjoen seurakunta, rippikirja 1880–1890 s. 101; Kalakosken asiaa käsiteltiin Ilmajoen tuomiokunnan talvikäräjillä vuonna 1882. Ks. KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:39 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1882:1, ”talvikäräjät” §583.

³¹³ PKA, Ca:1 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1873–1888, 24.9.1877 §3; Ibid 11.10.1880 §1; *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 13.04.1882, nro 84, s. 2; *Helsingfors Dagblad*, 08.04.1882, nro 94, s. 3; *Wasa Tidning*, 06.04.1882, nro 28, s. 3; *Kaiku*, 15.04.1882, nro 15, s. 3.

1853) kunnankirjurin työt. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että Jaskari oli kunnallislautakunnan esimies ja Mäki-Kihniä varaesimies. Jaskari hoiti tehtäviään vuoden 1885 kevääseen saakka, jolloin hän itse pyysi eron tehtävistään huonoon terveyteensä vedoten ja hänen seuraajakseen valittiin talollinen Simuna Heikinpoika Kanto (s.1861), jonka tuli edeltäjänsä tavoin huolehtia kunnankirjurin tehtävistä.³¹⁴ Kanto johti Peräseinäjoen kunnallislautakuntaa poikkeuksellisen pitkään, ensin vuosina 1885–1895 ja toistamiseen vuosina 1899–1913. Kanto edusti ajan oloihin nähden harvinaista tiedollista resurssia paikkakunnan talollisten joukossa, sillä hän oli käynyt Seinäjoella kansakoulun tiettävästi ensimmäisenä peräseinäjokisena. Kunnallishallinnon lisäksi Kanto oli poikkeuksellisen toimelias usealla yhteiskunnan eri alalla, kuten talouden tai kirjastotoimen kehittämisessä.³¹⁵

2.5.4 Kauhajoen, Kurikan ja Jalasjärven kunnat

Kauhajoki

Syksyllä 1867 kappelikokouksessa Kauhajoen kunnallislautakunnan ensimmäiseksi esimieheksi oli valittu Karl Wilhelm von Schantz, joka oli ilmoittanut hoitavansa kunnan kirjoitustyöt itse ilman kirjoitusapulaista. Palkkioksi von Schantzille luvattiin puolet aiemmista pitäjänkirjurinkapoista, joiden toinen puoli maksettiin kunnallislautakunnan jäsenille.³¹⁶ Vuotta myöhemmin von Schantzille luvattiin kaikki entiset pitäjänkirjurinkapat eli kaksi kappaletta jokaisesta talosta.³¹⁷

Von Schantzin seuraajaksi Kauhajoen kunnallislautakunnan johtoon vuodesta 1869 eteenpäin valittiin talollinen Antti Samuel Antinpoika Ala-Panula (s. 1818). Aikaisemmasta poiketen kunnallislautakunnalle valittiin myös erillinen kirjuri, jonka tehtävät sai hoitaakseen kiertokoulunopettaja Matti Kivinen (1829–1900), joka oli jo aikaisemmin hankkinut kokemusta hallinnollisista tehtävistä, sillä hän oli vuodesta 1856 lähtien vastannut Kauhajoen köyhäinmakasiinin toiminnasta. Kunnan kirjoitustehtävät muodostivat näin ollen vain yhden osan hänen kirjoitustöistään. Opettajan työn ja kunnantehtävien lisäksi Kivinen työllisti itseään kirjoittamalla peru- ja kauppakirjoja, torpankontrahteja ja jopa talonjakoja. Vuodesta 1861 alkaen hän huolehti myös seurakunnan tilien kirjoittamisesta. Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että Kivinen oli mukana perustamassa Kauhajoen ensimmäistä kylä-

³¹⁴ PKA, Ca:1 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1873–1888, 26.3.1882; Ibid 26.3.1884 §5; Ibid 20.4.1885 §1.

³¹⁵ Kangasniemi 1995, 70–71; ks. myös Toivonen 1965, 267.

³¹⁶ KA Astia, Kauhajoen seurakunta, pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1807–1869, 22.9.1867 §2.

³¹⁷ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 9.3.1868 §5.

kirjastoa. Hän oli myös Kauhajoen raittiusseuran perustajajäseniä 1870-luvulla yhdessä Kauhajoen kuntakokouksen esimiehen pastori Hällforsin kanssa. Kirjoitustöidensä ohella Kivinen hoiti Hyypän kylässä sijainnutta torppaansa.³¹⁸

Von Schantzin tavoin Kivinen sai vuosipalkkseen Kauhajoen kunnan osuuden vanhoista pitäjänkirjurinkapoista. Vuonna 1871 hänen palkkaansa muutettiin siten, että hän sai puolet pitäjänkirjurinkapoista ja 20 markan rahapalkan.³¹⁹ Myöhemmin palkka oli muutettu jokaiselta savulta maksettavaksi viljakapaksi. Kivisen aika Kauhajoen kunnallishallinnossa muodostui poikkeuksellisen pitkäksi, sillä hän toimi kunnankirjurina vuodesta 1868 vuoteen 1894 saakka. Viimeisen kerran Kivisen nimi löytyy Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjoista vuodelta 1897. Kivinen kuoli vuonna 1900 saavutettuaan 71 vuoden iän.³²⁰ Hänen poismenonsa jälkeen Kauhajoen kunta jäi vaille vakinaista kunnankirjuria. Vaikka vakinaisen kunnankirjurin viran muodostamista oli ehdotettu perustettavaksi jo vuonna 1909 saatiin virka perustetuksi vasta vuonna 1918.³²¹

Kurikka

Kurikan kunnan perustamisen yhteydessä joulukuussa 1867 kunnallislautakunnan esimiehen ja kirjurin tehtävät erotettiin toisistaan siten, että lautakunnan johtoon valittiin kirkkoväärti Hermannin Hermanninpoika Blossila ja tämän avuksi kirjuriksi maakauppias Johan Konstantin Aejmelau (s. 1831). Kirjurin palkaksi määrättiin 150 markkaa, jonka lisäksi maksettiin 25 markkaa kirjoitustarpeita varten. Mainitulla palkalla kirjurin tuli ”[...] toimittaman kaikki kirjoitus- ja luvunlasku-työ, joka lautakunnalle kuuluu.”³²² Hieman myöhemmin kirjurin kirjoittaman pöytäkirjanotteen lunastushinnaksi määrättiin jokaisesta pöytäkirjan pykälästä 50 penniä.³²³ Aejmelau valittiin tehtävään myös seuraavana vuonna uudelleen samoilla palkka-

³¹⁸ Ruismäki 1987, 581, 635, 673, 681.

³¹⁹ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 27.9.1868 §1; Ibid 16.10.1871 §7; Ibid 17.4.1871 §3.

³²⁰ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 3.12.1897; Ruismäki 1987, 581; SSHY, Kauhajoen seurakunta, kuolleet 1885–1906 s. 238; Ruismäki 1987, 581.

³²¹ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 3.12.1897; Ruismäki 1987, 581; SSHY, Kauhajoen seurakunta, kuolleet 1885–1906 s. 238; Ruismäki 1987, 581.

³²² KA Astia, Kurikan seurakunta, IICa:3 Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1852–1889, 15.12.1867 §4; Aejmelaeus rippikirjoissa, ks. SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirjat 1865–1871, s. 166.

³²³ KuKA, Ca:1 Kurikan kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1868–1874, 17.2.1868 §6.

ehdoilla.³²⁴ Vuoden 1870 alusta alkaen Kurikan kunnallislautakunnan esimiehen tehtävistä vastasi lukkari Kustaa Lagerqvist, jonka tuli 150 markan palkalla myös hoitaa kaikki kunnan ja kunnallislautakunnan kirjoitustyöt. Lagerqvistin kirjurinviran määrittely sisälsi myös lauseen, jonka mukaan hänen tuli hoitaa myös ”[...] kaiken kirjurin tykö kuluvat kirjoitukset [...]”.³²⁵ Vuosien kuluessa Lagerqvistille maksettavaa palkkaa korotettiin ensin 200 markkaan (1873), sitten 300 markkaan (1876) ja lopulta 350 markkaan vuodessa (1879). Ensimmäisten korotusten yhteydessä palkan mainittiin tulevan nimenomaisesti kirjurintehtävien hoitamisesta.³²⁶

Jalasjärvi

Jalasjärven kunnan ensimmäinen esimies oli lukkari Aron Emmanuel Blomstedt, joka yleisen tavan mukaisesti sai palkakseen aiemmat ”pitäjän kriivarin kapat” eli Jalasjärven osuuden pitäjänkirjurille maksetusta palkasta. Kunnan kirjoitustehtäviin katsottiin kuuluvan kuntakokouksen, kunnallislautakunnan ja vaivashoitokunnan kirjoitustyöt. Pitäjänkirjurin kappojen lisäksi kirjurille maksettiin erillinen 80 markan palkka vaivashoitokunnan kirjoitustehtävistä.³²⁷

Lukkari Blomstedt piti Jalasjärven kunnallislautakunnan esimiehen tehtävää sekä siihen sisällytettyä kirjurinvirkaa hallussaan kuolemaansa saakka. Blomstedtin aikakautena tehtävien sisältö ja palkkaus säilyi muuttumattomana. Blomstedtin seuraajaksi valittiin helmikuussa 1879 yksimielisesti talollinen Kustaa Mikinpoika Luopajarvi (s. 1852), joka edeltäjänsä tavoin oli vastuussa myös kunnan kirjoitustehtävistä Luopajarven valinnan yhteydessä kunnallislautakunnan esimiehen tehtävistä erotettiin kuitenkin kunnan ”kassöörin” eli kassanhoitajan tehtävä, jonka otti kontolleen talollinen Elias Jaakonpoika Luopajarvi (s. 1842).³²⁸ Kuntakokouksen pöytäkirjoissa ei mainittu syytä, miksi kuntaan palkattiin erillinen kassanhoitoja, mutta todennäköisesti ratkaisuun päädyttiin lukkari Blomstedtin jälkeensä jättämien tieliepäselvyyksien vuoksi.

³²⁴ KuKA, Ca:1 Kurikan kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1868–1874, 26.10.1868 §5.

³²⁵ KuKA, Ca:1 Kurikan kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1868–1874, 27.8.1869 §1.

³²⁶ KuKA, Ca:1 Kurikan kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1868–1874, 8.9.1873 §5; KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 25.9.1876 §8; Ibid, 22.9.1879 §8. Vuoden 1879 jälkeen Lagerqvist valittiin samoilla palkkaehdoilla kunnallislautakunnan johtoon vielä vuosina 1882, 1885 ja 1888. Ks. Ibid 18.9.1882 §4; Ibid 28.9.1885 §3; Ibid 24.9.1888 §1.

³²⁷ JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 30.9.1867 §7.

³²⁸ JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 10.2.1879 §1–3; Luopajarvi rippikirjoissa, ks. SSHY, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1875–1884, s. 528.

Blomstedt oli onnistunut jo ennen kunnan perustamista hankkimaan keskeisen aseman Jalasjärvellä erilaisten kirjoitustehtävien hoitajana. Tätä taustaa vasten on helppo uskoa, että lukkari sai toimia lautakunnan esimiehenä vapaasti, vailla ulkopuolista kontrollia. Tästä kertoo osaltaan myös Jalasjärven kunnan tilientarkastuskokouksen pöytäkirja elokuulta 1879: ”Koska enin osa kunnallishallituksen, holhouskunnan ja vaivaishoitokunnan kokouksien pöytäkirjoista on hyvin epäselvällä kannalla ja puhtaaksi kirjoittamata jäänyt, on se kovin tarpeellinen, että nämät puhtaaksi kirjoitetaan ja kukin laji järjestykseensä asetetaan.”³²⁹

Jalasjärven kuntakokouksen luottamus lukkareihin ei kuitenkaan loppunut Blomstedtiin, sillä Luopajärven seuraajaksi vuonna 1882 valittiin jälleen lukkari. Valinta kohdistui Karl Fredrik Hedbergiin (s. 1854), joka hoiti lautakunnan esimiehen ja kirjurin tehtäviä vuoteen 1888 saakka, jolloin hän sai eron tehtävistään vetoamalla postitoimiston hoitamisesta johtuneisiin kiireisiin. Lukkarin jälkeen kunnallislautakunnan esimiehen tehtävät ja niihin kuuluneet kunnankirjurin tehtävät palautuivat niitä aikaisemmin hoitaneelle Kustaa Luopajärvelle. Myöhemmin kuntakokous teki mielenkiintoisen lisäyksen Luopajärven kirjoitusvelvollisuuksiin, sillä maaliskuussa 1890 hänelle annettiin lupa käyttää omalla vastuullaan poikaansa ”[...] semmoisissa keveämmissä kunnan toimissa missä se mahdollisesti tapahtua voipi [...]”.³³⁰ Mainittu poika oli Mikki Kustaanpoika Luopajärvi (s. 1871), joka oli rippikirjojen mukaan käynyt kansakoulua, mikä ei vielä 1800-luvun Jalasjärvellä ollut itsestäänselvyys.³³¹

2.6 Kunnallishallinto ja valtiopäivämiehet

Kunnallishallinnon perustamisen ohella yksi 1860-luvun suuria muutoksia oli uudelleen virinnyt valtiopäivätoiminta. Talonpoikaissäädyn valtiopäivämiehet valittiin valitsijamiesten toimesta ja valitsijamiehet puolestaan nimitettiin kuntakokouksessa kihlakunnanoikeuden tuomarin aloitteesta. Kuntien pöytäkirjoissa käytetty terminologia saattoi olla hyvinkin vakiintumatonta ja niinpä esimerkiksi 1870-luvulla Seinäjoen kuntakokouksessa valtiopäivämiestä nimitettiin ”valtiomieheksi”.³³² Ilmaisua on osuva, mutta samalla se kertoo suomenkielisten virka- ja hallintokäsitteiden vakiintumattomuudesta. Ennen vuoden 1906 eduskuntauudista valtiopäivät ehtivät olla

³²⁹ JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 18.8.1879 ”Pöytäkirja, tehty Jalasjärven Kunnallis, Kirkollis ja Waiwaisten kassalaskuin tarkastajain kokouksessa”.

³³⁰ JKA, Ca:2 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1892, 3.3.1890 §6.

³³¹ SSHY, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1895–1904 s. 2033. Kustaa Luopajärven samaan rippikirjaan merkityistä kymmenestä lapsesta ainoastaan kahdella oli merkintä kansakoulusta.

³³² SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 11.12.1871 §1.

koolla 14 kertaa. Tutkimukseni aikarajauksen sisällä valtiopäivät kokoontuivat vuosina 1863–1864, 1867, 1872, 1877, 1882, 1885, 1888 ja 1891. Mainituilla valtiopäivillä Ilmajoen tuomiokuntaa edusti kuusi valtiopäivämiestä, joista neljä oli valittu Ilmajoen kärjäkunnasta ja kaksi Isonkyrön ja Ylistaron kärjäkunnasta. Ilmajoen kärjäkunnasta valtiopäivämiehenä toimivat pitäjänkirjuri Karl Henrik Hagman, Iisakki Hannuksela, Gabriel Anttila ja Juho Koivisto ja Isonkyrön ja Ylistaron kärjäkunnasta Matti Lakari (1816–1892) sekä Juho Malkamäki (1844–1924).³³³

Kuntakokouksille sälytetty valtiopäivämiesehdokkaiden valinta satoi paikallis-hallinnon ja lainsäädäntävallan yhteen, sillä talonpoikaissäädyn edustajat evästettiin kuntien toimesta niillä toiveilla ja anomusehdotuksilla, joita kuntalaiset toivoivat valtiopäivillä edistettävän. Käytän vuosien 1877–1878 valtiopäiviä ja niihin liittyntä valtiopäivämiehen valintaa esimerkkinä tästä prosessista. Säätövaltiopäivät oli määrätty alkamaan 23.1.1877. Ilmajoen kärjäkuntaan kuuluneissa kunnissa valtiopäivämiehen valintaprosessi alkoi loka- marraskuun vaihteessa 1876, jolloin kuntakokoukset valitsivat edustajansa valtiopäivämiehen vaalia varten. Valtiopäivämiehen vaali oli määrä järjestää Jyrän talossa Kurikassa 22.11.1876, joka oli tuohon aikaan kärjäkunnan varsinainen kärjäatalo.³³⁴

Ensimmäisenä edustajansa valitsivat Seinäjoen ja Jalasjärven kuntakokoukset 16.10.1876. Seinäjoella valinta kohdistui lautamies Kustaa Kitinojaan (1843–1930),

³³³ Ilmajoen tuomiokunnan valtiopäivämiehistä, ks. esim. Hytönen 1923, 16 (Anttila), 60–61 (Hagman), 67–68 (Hannuksela), 134 (Koivisto), 159 (Lakari), 171–172 (Malkamäki).

³³⁴ Valtiopäiviin liittyvät asiat Ilmajoen pitäjän kuntakokousten pöytäkirjoissa kuntien perustamisesta vuoteen 1890, ks. Ilmajoki: IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 22.1.1867 §1; 22.1.1872 §2; 1.11.1876 §1–3; IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 29.8.1881 §2–3; 12.11.1887 §2; 11.8.1890 §1; 3.11.1890 §7; 20.12.1893 §12; Seinäjoki: SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 11.12.1871 §1; Ibid., 16.10.1876 §2; Ibid., 18.3.1881 §2; Ibid., 22.8.1881 §1; Ibid., 22.8.1881 §1; Ibid., 11.8.1884 §1; Ibid., 1887.8.8. §1; Ibid., 18.8.1890 §1; Ibid., 15.12.1891 §8; Peräseinäjoki: PSA, Hallintoarkisto 2 C:a2 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1874, 27.11.1871; PKA, Ca:1 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1873–1888, 20.10.1876 §2; Ibid., 15.8.1884 §1; Ibid., 22.8.1887 §1; PKA, Ca:2 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1895, 20.10.1890 §3; Ibid., 25.8.1890 §1; Ibid., 8.12.1890 §6; Kauhajoki: KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 11.12.1871 §1; Ibid., 23.10.1876 §1; Ibid., 21.10.1877 §1; Ibid., 15.8.1881 §2; Ibid., 11.8.1884 §2; Ibid., 15.8.1887 §1; Ibid., 7.9.1890 §1; Kurikka: KuKA, Ca:1 Kurikan kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1868–1874, 11.12.1871 §1; KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 23.10.1876 §6; Ibid., 5.9.1881 §4; Ibid., 4.8.1884 §3; Ibid., 31.8.1887 §3; Ibid., 2.9.1890 §2; Ibid., 12.11.1890 §3; Jalasjärvi: JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 4.12.1871 §1; Ibid., 16.10.1876 §1; Ibid., 29.8.1881 §5; Ibid., 18.8.1884 §1; Ibid., 22.8.1887 §1; Ibid., 14.11.1887 §6; JKA, Ca:2 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1892, 1.9.1890 §5; Ibid., 24.11.1890 §7.

joka oli tuolloin kunnan ainoa lautamies. Koska valittujen määrä perustui kunnan väkilukuun, valittiin Jalasjärveltä neljä miestä: Gabriel Anttila, Mikkel Harri, Valentin Gonsi ja Mikel Wuorenmaa. Kummassakaan kunnassa ei esitetty toivomuksia valtiopäivämiehen palkan tai ajettavien asioiden suhteen. Peräseinäjoen kunta teki valintansa 20.10.1876 ja valinta osui lautamies Jeremias Simonanpoika Kihniän (s. 1831) kohdalle. Peräseinäjoen kuntakokous ehdotti valtiopäivämiehelle 12 markan päiväpalkkaa sekä kyytirahaa edestakaisiin matkoihin.³³⁵

Kauhajoen ja Kurikan kunnat valitsivat edustajansa 23.10.1876. Kauhajoen kuntakokous valitsi kolme talollista, jotka olivat Jaakko Keski-Harja, Juha Ikkela ja Alexander Mattila. Myös Kurikan kuntakokous valitsi kolme edustajaa, jotka olivat lautamies Juho Matinpöika Koivisto, ”Katteini Herra” [kapteeni] Albert Leidenius (s. 1828) ja talollinen Alexander Jaakonpoika Ala-Jyrä (s. 1833). Kummassakaan kunnassa ei käsitelty valtiopäivämiehen palkkausta tai tälle esitettäviä toiveita.³³⁶ Viimeisenä edustajansa valitsi Ilmajoen kuntakokous 1.11.1876. Ilmajoen edustajiksi valittiin viisi valitsijamiestä, jotka olivat kaikki talollisia. Valitut olivat Jaakko Nikkola, Mikko Kuhna, Antti Anttila, Isakki Hannuksela ja Gabriel Västi. Kuntakokous ehdotti valtiopäivämiehen palkaksi 14 markkaa päivältä.³³⁷

Kurikassa Jyrän käräjätalossa järjestetyssä valtiopäivämiehen vaalissa tehtävään valittiin Isakki Antinpöika Hannuksela, joka oli edustanut tuomiokuntaa jo aiemmin vuoden 1867 valtiopäivillä. Vuosien 1877–1878 valtiopäivillä Hannuksela valittiin jäseneksi suureen lähetystöön, talousvaliokuntaan, yhdistettyyn laki- ja talousvaliokuntaan, enennettyyn valiokuntaan ja säädyn jäähyväislähetystöön. Mainituilla valtiopäivillä Hannuksela antoi yli sata lausuntoa, asetti kuusi vastalauseetta ja oli mukana viidessä anomusehdotuksessa.³³⁸

³³⁵ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 23.10.1876 §2; JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 16.10.1876 §2; PKA, Ca:1 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1873–1888, 20.10.1876 §2.

³³⁶ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 23.10.1876 §1; KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 23.10.1876 §6.

³³⁷ IKA, Ca:1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 1.11.1876 §1, 2, 3.

³³⁸ Hannukselan lausunnot vuosien 1877–1878 valtiopäivillä, ks. Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 I, 26, 110, 124, 172, 209, 219–220, 296, 345, 352, 386–387, 421, 428, 464, 497, 525, 544, 563, 581, 633, 647, 660, 669, 701, 713, 754, 756, 793, 800–802, 820; Ibid. II, 925, 940, 945–946, 951, 1008, 1035, 1048, 1060, 1066, 1182, 1186, 1204, 1221–1222, 1230, 1238, 1243, 1262, 1270–1271, 1273, 1294, 1303, 1319, 1334, 1335, 1337, 1342, 1349, 1355, 1363–1364, 1373–1374, 1389, 1396, 1401, 1413, 1414, 1426, 1436, 1442, 1445, 1465, 1502, 1506, 1528, 1551, 1573, 1582, 1587, 1623, 1644, 1653, 1670; Ibid. III, 1706, 1716, 1751, 1790, 1828–1830, 1865, 1876, 1905, 1912, 1922, 1930, 1947, 1950, 1951–1952, 1969, 1979, 1980, 1996, 2036, 2046, 2049, 2051, 2120. Hannukselan vastalauseet, ks. Ibid. I, 798; Ibid. II, 1328, 1377, 1588 1624; Ibid. III, 1711. Hannukselan anomusehdotukset, Ibid. I, 103, 108–109, 128, 134–135, 169–170. Ks. Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 III, Rekisteri 2183.

Hannukselan ensimmäinen anomusehdotus otettiin käsittelyyn 10.2.1877. Ehdotuksessa pyydettiin, että palvelusväen muuttoaika siirrettäisiin pyhänmiesten päivästä vuoden vaihteeseen. Hannuksela perusteli ehdotustaan talonisäntien kiireillä, kuten viljan riihettämällä eli kuivaamisella. Hannuksela esitti pyyntönsä ”Ilmajoen pitäjämiesten puolesta”. Anomus käsiteltiin yhdessä edusmies Juho Kylmälän samansuuntaisen anomuksen kanssa. Keskustelun jälkeen anomukset hylättiin äänestyksessä äänin 24–25.³³⁹ Hannukselan toinen anomusehdotus otettiin käsittelyyn 13.2.1877. Ehdotuksessa pyydettiin, että ”[...] väkevän juomain, niin viinan kuin ulkomailta tuotujen, määrä ja myyminen rajoitettaisiin, jossa tapauksessa valtio korkeammalla verolla voisi estää tulojensa vähenemistä.”. Myös tämä Hannukselan anomus oli kirjattu ”Ilmajoen pitäjämiesten puolesta”. Ehdotus käsiteltiin yhdessä kuuden muun alkoholasiaa koskevan esityksen kanssa, jotka puhemiehen ehdotuksesta lähetettiin yhdessä talousvaliokuntaan.³⁴⁰ Talousvaliokunnan mietinnön valmistuttua ja säätyjen käsiteltyä alkoholiin liittyviä anomuksia ehdotukset kuitenkin raukesivat ja ”Ilmajoen pitäjämiestenkin” toiveet jäivät tältä osin täyttymättä.³⁴¹

Hannukselan kolmas anomusehdotus otettiin käsittelyyn 13.2.1877. Ehdotuksessa pyydettiin, ”[...] että piirilääkäreitä veloitettaisiin asumaan kukin piirikuntansa keskellä ja määrätyillä ajoilla useammin käymään piirikuntansa eri kunnissa, sekä kussakin paikassa viipymään niin kauan, että apua tarvitsevaiset voivat tarpeellista neuvoa saada.”. Tämäkin Hannukselan anomus esitettiin ”Ilmajoen pitäjämiesten puolesta”. Anomus käsiteltiin säädyssä yhdessä edusmies Anton Mäkelän piirilääkäreitä koskevan anomuksen kanssa. Molemmat ehdotukset lähetettiin puhemiehen ehdotuksesta säätyjen yleiseen valitusvaliokuntaan.³⁴² Myös tämä ehdotus raukesi säätyjen käsittelyn jälkeen.³⁴³ Hannukselan neljäs anomusehdotus otettiin käsittelyyn 16.2.1877. Ehdotuksessa peräänkuulutettiin, että luvaton metsänhakkuu katsottaisiin varkaudeksi ja siitä sellaisena rangaistaisiin sakkojen sijaan. Lisäksi ehdotuksessa pyydettiin, että puutavaran myyjä veloitettaisiin todistamaan, että myytävä oli hankittu laillisella tavalla. Myös tämä Hannukselan anomus esitettiin ”Ilmajoen

³³⁹ Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 I, 108–112.

³⁴⁰ Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 I, 126–130.

³⁴¹ Asiasta käyty valtiopäiväkeskustelu, ks. Ritari- ja aatelissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 IV, 474, 656, 669; Ibid. VI, 1654; Pappissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 IV, 1887, 2034; Ibid. V, 3140; 3320, 3338; Porvarissäädyn pöytäkirjat IV, 1584, 1740; Ibid. V, 2691; Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 II, 1358, 1496; Ibid. III, 2037, 2041, 2117.

³⁴² Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 I, 134–135.

³⁴³ Asiasta käyty valtiopäiväkeskustelu, ks. Ritari- ja aatelissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 I, 240, 256; Ibid. VI, 1638; Pappissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 I, 233, 260, 266; Ibid. V, 3124; Porvarissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 I, 311, 319; Ibid. V, 2668; Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 I, 322, 342, 452.

pitäjänmiesten puolesta”. Keskustelun jälkeen sääty päätyi hylkäämään anomuksen yksimielisesti.³⁴⁴

Vaikka Hannukselan tekemät aloitteet eivät saaneet osakseen menestystä, hän onnistui tuomaan ”Ilmajoen pitäjämiesten” äänen kuuluville tuomalla käsittelyyn ne asiat, joita pitäjänkokous oli häneltä odottanut. Tältä osin lainsäädäntäjärjestelmä osoitti toimivansa. Voi olettaa, että talonpoikaissäädyn valtiopäivämiesten toimintaan heijastuivat laajemminkin heidät ehdolle panneiden kuntien odotukset sekä valtasuhteet, joille 1800-luvun vaillinainen kuntademokratia antoi oman leimansa. Vuonna 1887 Ilmajoen kunnan toiveet valtiopäiville hyväksyttiin ”Isäntä yhdistyksen” esityslistan mukaisesti.³⁴⁵ Esityslistan hyväksyminen kunnan ulkopuolisen tahon toiveiden mukaisesti antaa selkeän viitteen siitä, että kuntakokouksen päätöksiin pyrittiin selkeästi vaikuttamaan, vaikka tämä jääkin pöytäkirjoista usein näkymättömiin.

Kaikki Ilmajoen pitäjässä vuonna 1876 nimitetyt valtiopäivämiehen valitsijamiehet olivat olleet jollakin tavalla mukana kotikuntansa kunnallishallinnossa. Nimityksen edellytyksenä oli toisin sanoen aiemmin hankittu kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma, jota valitsijamiehen tehtävä itsessään edelleen lisäsi. Valitsijamiesten joukosta erottuu kuitenkin selkeästi varsinainen ”kunnallisyliymistö” eli ne henkilöt, jotka oikeudellisen pääoman näkökulmasta asettuvat selkeästi muiden yläpuolelle. Tällaisia henkilöitä olivat erityisesti ilmajokinen Iisakki Antinpoika Hannuksela, jalasjärveläinen Gabriel Anttila ja kurikkalainen Juho Matinpoika Koivisto, jotka kaikki vuorollaan edustivat pitäjäänsä valtiopäivillä.

2.7 Kunnallishallinto ja oikeudellinen pääoma

Kunnallishallinnon perustaminen ajoittuu murroskohtaan tai pikemminkin murroskohtien sumaan. Vuoden 1865 kunnallisasetus oli osa laajempaa reformien sarjaa, johon kuuluivat muun muassa elinkeino- ja liikkumisvapautta koskevat asetukset. Uuteen paikallishallintoon siirryttiin valtiopäivätoiminnan uudelleen viriämisen seurauksena. Kuntien perustaminen ajoittui onnettomasti yhteen suurten nälkävuosien kanssa, minkä seurauksena kunnallishallinnossa jouduttiin kohtaamaan ylivoimaisia

³⁴⁴ Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1877–1878 I, 169–171.

³⁴⁵ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 12.11.1887 §2. Ehdotukset sisälsivät kolme toivomusta. Ensimmäiseksi toivottiin viljalle suojelutullia ja toiseksi että palvelijoiden pestausaikaa muutettaisiin. Viimeisenä toiveena esitettiin suomen kielen aseman parantamista Mustialan maanviljelysopistossa sekä Haminan kadettikoulussa ja Waasan suomalainen koulu tehtäisiin ”täydelliseksi 8. luokkaiseksi lyseoksi”. Alanen ajoittaa Ilmajoen isäntäyhdistyksen perustamisen vuoteen 1892, mutta kuntakokouksen pöytäkirjan perusteella vastaava yhdistys on toiminut jo vuonna 1887, ks. Alanen 1953, 186.

haasteita. Vuoden 1865 kunnallisuudistuksen vaikutus vuoden 1868 kuolleisuuskaustastrofiin muodostaa tutkimuksellisen aukon, mutta Seinäjoen kunnan yksittäinen esimerkki antaa aiheen olettaa, että ainakin tietyillä paikkakunnilla katkos vanhan ja uuden hallintomuodon välillä pahensi tilannetta entisestään.

Kunnallishallinnon vakiintuminen 1870–1880-luvuilla tapahtui yhtäaikaisesti oikeus- ja hallintojärjestelmän kielenvaihdoksen kanssa. Useimmilla suomenkielillä paikkakunnilla kunnallishallinnon pöytäkirjakielenä käytettiin alusta lähtien suomea. Paikallishallinnon kielenvaihdos oli alkanut jo pitäjänkokousten aikana, sillä pitäjänkokousten pöytäkirjat oli ollut mahdollista kirjoittaa suomeksi jo vuodesta 1859 lähtien. Kuitenkin esimerkiksi Ilmajoen emäseurakunnan alueelle perustettu Ilmajoen kunta siirtyi käyttämään suomea pöytäkirjakielenä vasta kunnallishallinnon perustamisen jälkeen. Paikallishallinnon kielenvaihdos antoi suomenkielille, ruotsia osaamattomalle väestölle mahdollisuuden ottaa osaa paikallishallinnon tehtäviin. Samalla kunnallinen päätöksenteko muuttui aikaisempaa läpinäkyvämmäksi, sillä kuntalaiset saattoivat halutessaan lukea pöytäkirjoja omalla äidinkielenään. Tosin on huomattava, että esimerkiksi lääninhallitusten kanssa käytävää kirjeenvaihtoa varten myös kunnallishallinnossa tarvittiin vielä 1800-luvun lopulla ruotsin kieltä.

Kuntakokouksen esimiehen tehtävät ymmärrettiin kunnallishallinnon alkutaipaleelta lähtien luottamustoimeksi, josta ei pääsääntöisesti maksettu minkäänlaista korvausta. Sen sijaan kunnallislautakunnan esimiehentehtävä oli paikallishallinnon tehtävistä työläin, joten on ymmärrettävää, että siitä myös maksettiin palkkaa. Ilmajoen pitäjässä kunnallislautakunnan esimiesten palkat vaihtelivat eri kuntien välillä, mutta yleispiirteensä oli hidas ja vaihteittainen siirtyminen kohti rahapalkkaa. Pitkäaikaisimmat kunnallislautakuntien esimiehet pitivät tehtävää hallussaan vuosikymmenien ajan, ja heidän kohdallaan myös kokonaisansiot saattoivat kohota korkeiksi. Tosin vielä 1800-luvulla ei ollut olemassa sellaisia kunnallisia tehtäviä, jotka olisivat yksin riittäneet takaamaan elannon. Tämän vuoksi ahkerimmatkin kunnanmiehet joutuivat tekemään hallinnollisen työn ohella myös muita töitä.

Kunnallishallinnon vakiintuminen merkitsi paikallishallinnon rationalisointia, sillä ensimmäistä kertaa paikallishallinnon keskeisimmät ohjenuorat oli koottu yhdeksi asetukseksi. Kunnallishallinto merkitsi myös paikallishallinnon tuntuvaa byrokraatisoitumista, jonka myötä kirjallinen kulttuuri otti maaseudun arkielämässä aiempaa vankemman jalansijan. Tämä prosessi oli mahdollista paikallishallinnon suomenkielistymisen ja yleisen sivistystason nousun myötä. Kunnallisella kentällä toimimiseen alettiin vaatia hyvää luku- ja kirjoitustaitoa sekä oikeudellista osaamista, joka oli tarpeen vanhojen asetusten soveltamisessa ja uusien omaksumisessa.

Tiivistetysti kunnallishallinnossa tarvittu oikeudellinen pääoma koostui taloudellisesta ja sosiaalisesta pääomasta, joita tarvittiin kunnallisiin tehtäviin pääsemi-

seksi. Kunnallisissa tehtävissä tarvittava kulttuurinen pääoma eli varsinainen oikeudellinen osaaminen vaihteli eri tehtävien välillä, mutta yleisenä kehityspiirteenä kaikille paikallishallinnossa tehtävälle työlle oli ruotsin kielen taidon merkityksen väheneminen suomen kielen kustannuksella. Suomen kielen kirjalliset vaatimukset tosin kasvoivat aiempaan nähden. Vielä pitäjänkokousten aikana harva kokouksiin osaa ottaneista talollisista kyennyt ilmaisemaan itseään kirjallisesti, mutta vuosisadan loppua kohdin kirjalliset taidot saivat kunnallishallinnossa yhä suuremman merkityksen.

III Käräjäsali

3.1 Käräjäsalin työnjako ja vuodenkierto

3.1.1 Käräjäsalin työnjako – Lainoppineet ja maallikot

Vahvasti maaseutuvaltaisessa yhteiskunnassa oikeusjärjestelmän suurimman taakan kantoivat maaseudun kihlakunnanoikeudet, jotka toimivat kihlakunnantuomarin alaisuudessa. Vielä vuoden 1880 lopussa Suomen suuriruhtinaskunnan väestö oli noin 2 061 000 henkeä, joista lähes 92 prosenttia asui maaseudulla.³⁴⁶ Kihlakunnan tuomarin toimialueena oli tuomiokunta, joka useimmissa tapauksissa oli jaettu edelleen pienemmiksi kärjäkunniksi. Jokaisella kärjäkunnalla oli oma lautakuntansa sekä usein myös omat vakiintuneet kärjätalonsa sekä kärjäkäytäntönsä. Tuomiokuntien uudelleen järjestämisen myötä perustettiin vuonna 1864 Ilmajoen tuomiokunta, johon kuului Ilmajoen kärjäkunnan lisäksi Isostakyröstä ja Ylistarosta muodostettu kärjäkunta. Ilmajoen kärjäkunnalle merkittävin muutos tuomiokunnan perustamisesta oli tuomarin vaihtuminen, sillä muuten kärjäkunta säilyi nimeään ja aluettaan myöten entisellään.

Käräjäsalin arjessa vallitsi vakiintunut työnjako lainoppineiden ja maallikoiden välillä. Lainoppineiden joukkoon kuuluivat kihlakunnanoikeuden tuomari ja hovioikeuden auskultantit sekä kruunun virkamiehet, joista käräjäsalin vakituiseen kalustoon lukeutuivat pääasiassa nimismiehet.³⁴⁷ Maallikoiden joukossa näkyvimpinä olivat lautamiehet, mutta heidän joukkoonsa voi lukea myös oikeudenpalvelijat, asiamiehet sekä muut erilaiset kirjurit.

Oikeudellisen tietotaidon kannalta tuomarikunta ja auskultantit edustavat kruunun virkamiesten ohella maallikoiden rinnalla varsinaisia oikeudellisen työn ammattilaisia. Ilmajoen tuomiokuntaa edeltäneen Korsholman eteläisen tuomiokunnan aikana Ilmajoen kärjäkunnassa tuomarinvaltaa oli käyttänyt Adolf Emanuel Gummerus (1812–1867), joka oli siirretty Närpiön tuomiokunnan tuomariksi. Tuomio-

³⁴⁶ SVT VI:9,1 ”Väkiluvun tilastoa (1882). Tilastoon perustuvat tarkat luvut ovat maaseudulla 18873181 henkeä ja kaupungeissa 173401 eli yhteensä 2060782 asukasta.

³⁴⁷ Lainoppineiden yhteiskunnallisesti asemasta ja tutkinnoista 1800-luvulla, esim. Kontinen 1991, 113–121.

kuntien uudelleen järjestelyn jälkeen perustetun Ilmajoen tuomiokunnan ensimmäiseksi kihlakunnantuomariksi määrättiin Paul Ludvig Roschier, joka aloitti tehtävässä 28.7.1864.³⁴⁸ Roschierin menehdyttyä vuonna 1874 hänet korvasi vuosiksi 1874–1895 Karl Henrik Skog (1835–1915).

Kihlakunnantuomarin virka oli erittäin tavoiteltu ja hyvin palkattu tehtävä. Vuosien 1860 ja 1880 Suomen suuriruhtinaskunnan arvojärjestyksissä kihlakunnanoikeuden tuomari kuului kahdeksanteen luokkaan ja oli näin ollen korkeimmalla sijalla maaseudun kruunun virkamiehistä.³⁴⁹ Korkean yhteiskunnallisen aseman ja houkuttelevan palkkauksen kääntöpuolena tuomarinviran hoitaminen oli kovaa arkista työtä. Tätä puolta kihlakunnantuomarin elämästä valottaa hyvin Elsa Hietalan ja Mia Korpiolan tutkimus Jämsän tuomiokunnan tuomarin Gabriel Wegeliuksen (1803–1861) elämästä 1840–1860-luvuilla, joka kirjeaineiston perusteella näyttäytyy suorastaan lohduttomana. Suuren tuomiokunnan tuomari oli työmäärän vuoksi tiukasti sidottuna tuomiokuntaansa, minkä lisäksi viranhoitaja joutui tekemään työtään alituisessa virkavirheiden pelossa sekä kamppailemaan jatkuvasti erilaisten vaikeuksien, kuten rahaongelmien, läheisten menetyksien tai terveyshuolien kanssa.³⁵⁰

Tuomarikunnan ohella maaseudun oikeuskulttuurissa varsinaisia lainoppineita edustivat kruunun virkamiehet eli kruununvouti, henkikirjoittaja ja nimismies. Käräjäsälin näkökulmasta kruunun virkamiehistä keskeisin oli kruununvoudin alaisuudessa toimiva nimismies, joka hoiti käräjäsälissä myös yleisen syyttäjän tehtävää. Nimismiehen alaisuudessa toimivat ”alemmat kruununpalvelijat”, jotka esimieheensä nähden olivat oikeudellisen työn maallikoita. Muiden tehtävien ohella jahti- ja siltavoudit sekä kyytirättärit hoitivat käräjäsälin oikeudenpalvelijoiden tehtäviä. Monenkirjava nimismiesten apulaisten ammattikunta lakkautettiin kahdessa vaiheessa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa ja se korvattiin ohjesäännöllä varustetulla maalaispoliisilla, mikä oli tehtävän kannalta merkittävä askel kohti ammatillista professionalisoitumista.

Lainoppineiden ryhmän ulkopuolella jäivät oikeudellista työtä tehneet maallikot. Lautamiehet olivat epäilemättä näkyvin ryhmä käräjäsälissä toimineista maallikoista. Vielä 1800-luvulla lautamiehet olivat pääasiassa kouluja käymättömiä talollisia ja heidän oikeudellisen pääomansa resurssit olivat hyvin vaihtelevia.

³⁴⁸ Holmberg 1959, 90, 192. Roschierin nimityksestä sanomalehdessä, ks. *Suomen Julkisia Sanomia*, 15.08.1864, nro 62, s. 1. Tuomarikunnan samoin kuin ajan sivistyneistön verkostojen tiiviydestä kertoo jotain, että tuomari Gummerus oli solminut avioliiton Roschierin serkun kanssa. Ks. Holmberg 1959, 90; Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Gumerus, Adolf Emanuel”.

³⁴⁹ ”Keisarillisen Majesteetin Armollisimmasti wahvistettu Arwojärjestys Suomen Suuriruhtinaanmaalle 19.3.1860” (5/1860); ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Arwojärjestys Suomen Suuriruhtinaanmaalle 15.3.1880” (6/1880). Vuosien 1860 ja 1880 arvojärjestyksen taustasta, ks. Inkinen 1953, 255–256, 261–267.

³⁵⁰ Hietala & Korpiola 2022. Tuomarintyön arjen lisäksi artikkeli sisältää erinomaisen kirjallisuuskatsauksen tuomarintyötä koskevaan tutkimukseen.

Esimerkiksi vuoden 1872 valtiopäivillä seitsemän talonpoikaissäädyn valtiopäivämiestä teki esityksen, jossa toivottiin lautamiesten valinnan siirtyvän tuomarilta kunnallishallinnolle. Esityksen tehneet valtiopäivämiehet kiinnittivät huomiota myös lautamiesten luku- ja kirjoitustaitoon: ”Koska on usein kuulunut valituksia, niistä monista epäjärjestyksistä, mitä on tapahtunut Kihlakunnan lautamiesten taitamattomuuden tähden; niin pyytäisin että säätyimme ottaisi keskusteltavaksi, että kukin Kunta saisi *itse valita Kihlakunnan lautamiehet, eikä Tuomari*. Lautamiehet pitäisi saada jo ennen laissa määrätyn palkan ja osaaman välttävästi kirjottaa ja oleman kolmen vuotta virassansa, ja siit jälleen saisi valita uudet; vanhojakin saisi valita uudestaan jos he siihen suostuu, mutta ei pakoittaa.”³⁵¹ Lautamiesten ohella kärjäsalin kuuluivat erottamattomasti asiamiesten ja kirjureiden ryhmät, joilla oli oma välttämätön paikkansa ja kärjäsalin arjessa.

3.1.2 Kärjäpaikat Ilmajoen kärjäkunnassa

Kärjäpaikoilla on aina ollut yhteisöilleen keskeinen merkitys. Pohjoismaisen oikeushistorian todennäköisesti tunnetuin kärjäpaikka on Uppsalan eteläpuolella nykyisen Laggan seurakunnan alueella sijaitsevat Moran kärjäkivet, joilla pidettiin vuosisatojen ajan Ruotsin kuninkaanvaalit. Tiedot vanhoista kärjäpaikoista ovat säilyneet useilla paikkakunnilla kansanperinteen ja paikkojen nimistöjen kautta. Ilmajoen kärjäkunnan alueella yksi tällaisista paikoista oli Kurikan kunnan alueella sijaitseva Kärjävuori, missä on perimätiedon mukaan jaettu oikeutta.³⁵² Maaseudulla kärjiä istuttiin usein paikkakunnan keskeisissä taloissa. Kirkon ohella kärjä-talo muodostui usein pitäjän keskuksiksi, joka oli myös huomioitu vuoden 1734 lain rakennuskaaren 25 luvun 2§:ssä, jonka mukaan kärjäpaikkaan, kirkolle tai myllylle johtavan tien tuli olla leveydeltään vähintään kuusi kyynärää. Varsinaisille kärjähuoneille asetetuista vaatimuksista oli säädetty rakennuskaaren 26 luvun 4§:ssä:

Kukin kihlakunta rakentakoon, tilaluvun mukaan, kärjäkartanon, tavalliseen kärjäpaikkaan taikka mihin kuninkaan käskynhaltia, kuulusteltuansa siitä Oikeutta, tutkii sen yhteiselle kansalla sopiivimmaksi. Siinä pitää olla tarpeeksi suuri tupa ja kaksi kamaria; ja pitääköön kihlakunta ne woimassa. Kussakin kärjäpaikassa pitää myös wankihuone olla, pahantekiäin wartioitsemiseksi. Tästä

³⁵¹ Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1872 I, 81–82.

³⁵² Itäpalo 2010, 63. Kurikan kärjävuori on luokiteltu mahdolliseksi, ajoittamattomaksi muinaisjäänneeksi. Paikalla on tietojen mukaan ollut aiemmin kärjäkiviä, mutta ne on kuljetettu myöhemmin pois alueelta.

rakentamisesta älköön kukaan olko vapaa, paitse säteri- ja latokartanout, säteri- hin yhdistetyt piiritälo, niin myös papin ja lukkarin wirkatalot.³⁵³

Vuosina 1805–1889 Ilmajoen kärjäkunta muodosti maantieteellisesti yhtenäisen alueen Ilmajoen pitäjän kanssa. Vuosittaisia talvi- ja syyskäräjiä saatettiin istua useita kuukausiakin, joten niillä oli luonnollisesti suuri vaikutus kärjätalojen arkeen ja ympäristöön. Vuoden 1734 laista huolimatta Ilmajoen pitäjä oli vielä 1840-luvulla vailla vakinaisia vankihuoneita. Kruununvouti Herman Rosenberg (1798–1874) oli vuonna 1844 huomauttanut tästä puutteesta nimismies Otto Reiniukselle, mutta pitäjäläiset olivat asettuneet vastahankaan; koska pitäjässä ei ollut vakinaista kärjähuonetta, ei myöskään vakinaista vankihuonetta voitu tätä ennen rakentaa. Myöhemmin vakituinen vankiselli kuitenkin rakennettiin Ilmajoen kirkonkylään Ala-Lauroselan talon tupaan.³⁵⁴

Käytännöt käräjien järjestämisessä vaihtelivat Suomen suuriruhtinaskunnan eri puolilla. Kaarlo Wirilanderin mukaan Savon seudulla oli vielä 1700-luvun alkupuolella yleisenä käytäntönä istua käräjiä nimismiesten taloissa, mikäli muuta tarpeeksi suurta tilaa ei ollut käytettävissä. Savossa tosin tartuttiin vuoden 1734 lain edellyttämiin vaatimuksiin kärjästupien rakentamisesta Ilmajokea rivakammin, sillä Wirilander arvelee, että jo vuonna 1766 kaikissa Suur-Savon kärjäkunnissa oli olemassa varsinainen kärjäatalo.³⁵⁵ Ilmajoen pitäjässä käräjiä istuttiin käytännössä lähes koko 1800-luvun ajan paikkakunnan taloissa, minkä jälkeen kärjäpaikoiksi vakiintuivat kunnantalot. Käräjien siirtyminen kunnantaloihin merkitsi oikeusjärjestelmän ja paikallishallinnon konkreettista lähentymistä, mutta useilla paikkakunnille kyseessä oli vain välivaihe ennen varsinaisten kärjätalojen rakentamista.

Ilmajoen kärjäkunnan oikeudellinen keskus oli 1800-luvun alkupuolella Kurikka, jossa järjestettiin kaikki kärjäkunnan talvi- ja syyskäräjät vuosina 1805–1820. Kurikassa kärjäpaikkana toimivat Koiviston ja Reinikan talot. 1800-luvun alkupuoliskolla kärjäkunnassa istuivat lautamiehet Joel Erkinpoika Keski-Koivisto (1785–1851) ja Matti Gabrielinpoika Yli-Reinikka (1794–1862), joten on hyvin todennäköistä, että kärjäpaikkoina toimineet talot olivat juuri heidän omistuksessaan.³⁵⁶ Vaikuttaisikin vahvasti siltä, että ainakin 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla kärjätaloksi valikoitui usein lautamiehen kotitalo. Vuodesta 1821 eteenpäin aina vuoteen 1875 saakka käräjät istuttiin lähes poikkeuksetta Ilmajoella. Ilmajoen kärjäpaikkoina toimivat

³⁵³ Vuoden 1734 lain rakennuskaari 2 luku 4 § vuoden 1877 suomennoksen mukaan, ks. *Ruotsin Waltakunnan Laki 1734* [1877].

³⁵⁴ Alanen 1953, 616–617.

³⁵⁵ Wirilander 1989, 391–392.

³⁵⁶ Suoraa yhteyttä kärjäatalon ja lautamiehen välillä ei kuitenkaan ole mahdollista varmistaa, sillä Kurikan rippikirjat sisältää jo 1800-luvun alussa useita Koivisto nimisiä taloja.

1820-luvulta 1850-luvulle pääasiassa Rinta-Nikkolan, Korven, Fossin, Wästin ja Lauroselan talot. Samoin kuin Kurikassa, myös Ilmajoella jokaista käräjäpaikkaa kohti löytyy myös vähintään yksi samaa nimeä kantanut lautamies.³⁵⁷

Ainoat poikkeukset vuosien 1821–1875 välillä, jolloin käräjät istuttiin muualla kuin Ilmajoella muodostivat vuoden 1827 talvikäräjät, jotka istuttiin Kurikassa Koi-viston talossa, sekä vuoden 1848 talvi- ja syyskäräjät, jotka istuttiin Jalasjärvellä Anttilan talossa. Välikäräjiä lukuun ottamatta mainitut käräjät olivat ainoat kerrat, jolloin oikeus kokoontui Jalasjärvellä ennen Jalasjärven ja Peräseinäjoen oman käräjäkunnan perustamista vuonna 1890. Koska Ilmajoen käräjäkunta oli pinta-alaltaan tavattoman laaja, muodostuivat pitäjän reuna-alueet Jalasjärvi, Peräseinäjoki ja Kauhajoki oikeusjärjestelmän ulottuuden kannalta perifeerisiksi alueiksi. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että käräjäkunnan laitamilla asuneet olivat joutuneet ajan saatossa tottumaan pitkiin ja vaivalloisiin käräjämatkoihin. Matkanteon välttämiseksi esimerkiksi rutiiniomaiset lainhuudatus- ja kiinnitysasiat hoidettiin usein asiamiehen kautta.

Käräjäpaikan valinnassa kihlakunnanoikeuden tuomarilla oli olennainen rooli. Tämän vuoksi ei ole sattumaa, että etenkin tuomari Paul Ludvig Roschierin aikana 1860- ja 1870-luvulla käräjäpaikkana toimi tuomarin oma kotitila eli Ilmajoen Peuralan kylässä sijainnut Korven kartano.³⁵⁸

Peuralan kylän Ala-Korven tila oli vakiintunut Ilmajoen käräjäkunnan käräjätaloksi jo 1850-luvulla. Tila oli aiemmin kuulunut Ilmajoen pitäjänkirjuri luutnantti Karl Gustaf Borgemanille (1779–1846), ja se oli toiminut 1840–1850-luvuilla Ilmajoen pitäjänkokousten pitopaikkana. Borgemanin kuoleman jälkeen tila oli jaettu kahtia pitäjänkirjurin kahdelle langolle, joista varatuomari Karl Vilhelm Roschier (1802–1869) isännöi Ala-Korpea ja uusi pitäjänkirjuri Karl Henrik Hagman Yli-Korpea. Karl Vilhelm Roschierin kuoleman jälkeen Ilmajoen tuomiokunnan uusi tuomari Paul Ludvig Roschier osti Ala-Korven tilan. Pitäjänkirjuri Hagmanin jouduttua taloudellisiin vaikeuksiin myös Yli-Korpi päätyi uuden tuomarin hallintaan. Alanen on kuvannut, kuinka Korven tila oli pitäjänkokouksien aikakaudella Ilmajoen hallinnollinen keskus, mutta tuomari Roschierin aikana se muuttui myös paikkakunnan taloudelliseksi ja oikeudelliseksi keskuksiksi.³⁵⁹ Tuomarin kannalta käräjien istuminen omassa kotitalossa oli edullinen ratkaisu, sillä näin hän välttyi käräjähuoneiden vuokrakuluilta. Tämä ei tietenkään vapauttanut pitäjäläisiä tuomarille maksettavista käräjäkapoista.

³⁵⁷ Ks. LIITE: ”TAULUKKO 31. Ilmajoen käräjäkunnan lautamiehet 1805–1889”.

³⁵⁸ Ks. LIITE: ”TAULUKKO 32. Ilmajoen käräjäkunnan käräjien tiedot 1805–1889”

³⁵⁹ Alanen 1953, 537, 540, 624. Hagmanin talousotkuista Ilmajoella, ks. Ibid, 542–545. Vuoden 1868 henkikirjoissa tuomari Paul Ludvig Roschier on merkitty Korven talonumeron (4) ainoaksi omistajaksi, ks. KA Astia, Vaasan läänin henkikirjat, Va:86 Henkikirja 1868–1868 s. 1835. Pitäjänkirjuri Borgemanista, ks. esim. Rantanen 2014, 283.

Käräjäpaikan siirtymiseen Ilmajoelta takaisin Kurikkaan vaikutti kaksi toisistaan riippumatonta seikkaa. Tuomari Roschier menehtyi keväällä 1874 ja pian hänen kuolemansa jälkeen myös Korven kärjäatalo tuhoutui tulipalossa vuoden 1874 pitkänäperjantaina. Talvikäräjät oli saatettu päätökseen vain päivää aikaisemmin kiirastorstaina. Kärjäatalon lisäksi tulipalossa oli vähällä tuhoutua myös tuomiokunnan arkisto, jonka hovioikeudenauskultantti Karl Johan Lund (1864–1904) yhdessä opiskelija Wilskmanin onnistuivat suurimmalta osin pelastamaan.³⁶⁰ Seuraavat syyskäräjät istuttiin entisen käräjäpaikan lähistöllä Kiikan talossa ja tuomarina toimi edellä mainittu hovioikeudenauskultantti Lund. Kiikan 2/9 manttaalin talon omisti Salomon Gabrielinpoika Yli-Kiikka, eikä talonisännällä tiettävästi ollut muita yhteyksiä kärjäsalin verkostoihin kuin naapurussuhde tuomari Roschierin kanssa.³⁶¹

Roschierin kuoleman jälkeen Ilmajoen tuomiokunnan vakinaiseksi tuomariksi nimitettiin Karl Henrik Skog, joka istui ensimmäiset kärjänsä Ilmajoen Peltoniemen kylässä sijainneessa Rinta-Nikkolan talossa. Käräjäpaikka oli hyvin todennäköisesti Juho Jaakonpoika Yli-Nikkolan (s. 3.1.1843) isännöimä 8/12 manttaalin talo, joka tunnettiin myös nimellä Rinta-Nikkola.³⁶² Yli-Nikkolan poika Juho Eliel Rinta-Nikkola (s. 1870) toimi lautamiehenä vuosina 1905–1918.³⁶³ Vuoden 1875 jälkeen tuomari Skog siirsi käräjäpaikan Ilmajoelta Kurikkaan Ala-Jyrän taloon, joka palveli kärjäatalona vuosina 1876–1881. Kärjärauha ei Ala-Jyrässä säilynyt aivan rikkomattomana, sillä tammikuussa 1878 Kurikan kuntakokous sääti 40 markan sakon oluenmyynnistä Kurikan kylässä. Sakon tarkoituksena oli hillitä kärjäaikoina ilmennyt ”pahaa menoa”. Kiellon tepsimisestä ei ole tietoa, mutta sanomalehdissä kärjäatalon nurkissa käydystä olutkaupasta muistutettiin vielä vuosienkin päästä.³⁶⁴ Vuodesta 1887 kihlakunnan oikeuden lautamiehenä toiminut kirkkoväärti Taneli Juhonpoika Ala-Jyrä (1846–1922) oli todennäköisesti myös Ala-Jyrän kärjäatalon

³⁶⁰ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:24 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1874 ”syyskäräjät”; *Hufvudstadsbladet*, 12.04.1874, nro 83, s. 2; *Helsingfors Dagblad*, 13.04.1874, nro 98, s. 2; *Satakunta*, 25.04.1874, nro 17, s. 3; Alanen 1953, 899. Tekstissä mainittu opiskelija Wilskmanilla viitattiin todennäköisesti joko Gustaf Werner Wilskman (1849–1929) tai Oskar Waldemar Wilskman (1851–1918). Ks. Autio, Veli-Matti, Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, ”Wilskman, Gustaf Werner”; *Ibid.*, ”Wilskman, Oskar Waldemar”.

³⁶¹ KA Astia, Vaasan läänin henkikirjat, Va:104 Henkikirja 1874–1874 s. 1259.

³⁶² KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:20 rippikirja 1868–1877 s. 1056.

³⁶³ Lautamies Juho Eliel Rinta-Nikkola istui ensimmäiset kärjänsä Ilmajoen kärjäkunnassa vuoden 1905 talvikäräjillä ja viimeiset vuoden 1918 syyskäräjillä. Ks. KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:72 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1905 ”talvikäräjät”; *Ibid.*, C1a:87 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1918 ”syyskäräjät”.

³⁶⁴ KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 14.1.1878 §2; *Waasan Lehti*, 30.03.1882, nro 26, s. 3. Lehdessä kirjoitettiin: ”Ja aiwan saman talon nurkassa on, ehkä lakia kiertämällä, pidetty suurta olutkauppa. [sic].

isäntä. Mikäli tulkinta on oikea, niin on helppo uskoa, että seurakuntahallinnossa hankittu kokemus ja käräjäpaikan vuokrauksesta syntynyt läheinen suhde kihlakunnan oikeuteen tasoittivat Jyrän tietä myös lautamieheksi.³⁶⁵

Vuosina 1882–1886 Ilmajoen käräjäkunnan talvi- ja syyskäräjät istuttiin Hirvelän talossa Kurikassa. Käräjäpaikan vaihto ei kuitenkaan poistanut käräjien lieveilmiöitä, vaan ainoastaan siirsi ne kirkonkylästä kauemmas Koiviston kylään, sillä jo ensimmäisten Hirvelän talossa istuttujen talvikäräjien aikana sanomalehdessä paheksuttiin, että kylän kuudesta talosta kolmessa myytiin olutta.³⁶⁶ Pian käräjätaloo vaihdettiin jälleen, ja vuosina 1887–1889 käräjiä istuttiin Keski-Koiviston talossa Kurikan Koiviston kylässä. Talon isäntänä oli pitkäaikainen lauta- ja valtiopäivämies Juho Matinpöika Koivisto.³⁶⁷

Vuonna 1890 vanha Ilmajoen käräjäkunta pilkottiin kolmeen osaan, ja uusien käräjäkuntien oli löydettävä itselleen käräjäpaikat. Ilmajoen ja Seinäjoen kunnista muodostetun käräjäkunnan ensimmäiset käräjät istuttiin Joupin talossa Seinäjoella. Kyse oli todennäköisesti tuomari Skogin talosta, jossa hän asui vuokratulaisena. Samoin kuin Roschier aikaisemmin, myös Skog säästi tällä ratkaisulla käräjäkapat suoraan omaan käyttöönsä.³⁶⁸ Myöhemmin 1890-luvulla Skog kuitenkin palautti käräjät Ilmajolle, missä niitä istuttiin useimmin Peltoniemen kylässä Rinta-Nikkolan talossa. Kyseessä oli sama talo, jossa Skog oli järjestänyt tuomarikautensa ensimmäiset käräjät vuonna 1875. Myöhemmin 1900-luvulla Ilmajoen kunnallistalo vakiintui pääasialliseksi käräjäpaikaksi.³⁶⁹ Kunnallistalo merkitsi Ilmajoen kunnan osalta merkittävää huojennusta ”hyyrykappojen” eli käräjäkappojen aiheuttamaan taloudelliseen rasitteeseen. Ilmajoen kunnallistalon ohella käräjiä istuttiin 1900-luvun ensi vuosikymmeninä Seinäjoella Östermyran kartanossa, joka oli päätynt monien vaiheiden jälkeen tuomari Konstantin Törnuddin haltuun. Östermyran kartanossa ”[s]ali

³⁶⁵ SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1883–1892, s. 353.

³⁶⁶ Rinta-Tassi 2003, 756; *Waasan Lehti*, 30.03.1882, nro 26, s. 3.

³⁶⁷ SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1883–1892 s. 26.

³⁶⁸ Käräjäkunnan jaon astuttua voimaan vuonna 1890 pakinoitsija sanomalehdessä irvaili ”Ilmajoen ukkoja” siitä, etteivät nämä käräjäkunnan jakamista ajaessaan olleet rakentaneet kuntaa käräjähuonetta, vaikka paikkakunnalla ”muuten onkin kaikkia mitä ihminen waan elämässsä tarwitsee”, kuten kansakoulu, köyhäinkoti, lääkäri, apteekki ja oluttedhas. Kirjoittajan mukaan käräjähuoneen rakentaminen olisi tuonut käräjät Ilmajolle tuomari Skogin kotipaikkakunnalta Seinäjoelta. *Pohjalainen*, 23.05.1890, nro 41, s. 2.

³⁶⁹ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:68-C1a:96 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1901–1925.; Alanen 1953, 692–694. Ilmajoen kunnallistalo oli valmistunut vuonna 1895 ja se oli alun perin rakennettu paikallisen ”Side” nimisen seuran käyttöön, josta myöhemmin muodostui Ilmajoen nuorisoseura.

oli odotushuoneena, kamarissa istuttiin käräjiä ja lautamiesten tupakkahuoneessa olivat yleensä myös vangit.”³⁷⁰

Kauhajoesta ja Kurikasta muodostetun kärjäkunnan ensimmäiset käräjät istuttiin Kauhajoella Aron kylässä Aron talossa.³⁷¹ Jalasjärven ja Peräseinäjoen kunnista muodostetun kärjäkunnan ensimmäisenä kärjäpaikkana toimi Kivistön talo Jalasjärven kunnan samannimisessä kylässä.³⁷² Myöhemmin myös muualla kuin Ilmajoella kunnallistalot alkoivat vakiintua kärjäpaikoiksi sitä mukaa kuin ne valmistuivat. Kunnan kustantaman kärjäpaikan myötä kärjäkappojen maksaminen tuli päätökseen, mutta saavutetusta edusta luopuminen oli tuomareille usein vaikeaa. Esimerkiksi Kauhajoen vuonna 1913 valistunut kunnallistalo oli varustettu kärjähuoneilla, mutta ne eivät kelvanneet tuomari Fredrik Grönroosille. Kiistaa käsiteltiin Korkeimmassa hallinto-oikeudessa, joka ratkaisi asian Kauhajoen kunnan eduksi vuonna 1918. Tuomari Grönroosin ynseys kunnantalon kärjähuoneita kohtaan selittyi kärjäkappojen menetyksellä, joita Kauhajoen kunnassa 1910-luvulla kannettiin 60 penniä savulta.³⁷³ Kurikan kunnantalo valmistui 1920-luvulla, mutta kihlakunnantuomarin hyväksynnän uusi kärjäpaikka sai vasta seuraavalla vuosikymmenellä. Ensimmäiset käräjät Kurikan kunnantalossa istuttiin vuonna 1932.³⁷⁴

Ilmajoen kärjäkunnan kärjäpaikoista vuosien 1805–1889 välillä voi havaita, että alueen oikeudellinen keskus sijaitsi Ilmajoen ja Kurikan alueilla. Vuosien 1805–1889 välillä varsinaisia talvi- ja syyskäräjiä istuttiin 170 kertaa, joista 107 käräjät olivat Ilmajoella ja 61 käräjät Kurikassa. Ainoan poikkeuksen muodosti vuosi 1848, jolloin talvi- ja syyskäräjät istuttiin Jalasjärvellä. Kärjäkunnan muilla alueilla, Seinäjoella, Peräseinäjoella ja Kauhajoella, ei istuttu talvi- ja syyskäräjiä lainkaan vuosien 1805–1889 välillä.³⁷⁵

Ei ole sattumaa, että Ilmajoen kylistä nousevat esiin Peuralan ja Peltoniemen kylät. 1800-luvun aikana Peuralassa asui useita paikkakunnan oikeus- ja hallintokulttuurin kannalta keskeistä henkilöä, kuten esimerkiksi pitäjänkirjuri Hagman ja kihlakunnantuomari Roschier. Peltoniemen kylästä oli myös lähtöisin enemmän lautamiehiä kuin mistään toisesta kylästä. Kurikassa oikeuskulttuuri oli selkeästi keskittynyt Kurikan kylään, jossa istuttiin vuosina 1805–1889 yhteensä 44 käräjät.

³⁷⁰ Alanen 1970, 323. Laajemmin Östermyran kartanosta tuomari Törnuddin aikana, ks. *Ibid.*, 321–332.

³⁷¹ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta C4a:1 Kauhajoen kärjäkunnan varsinaisasiain ja välikäräjien pöytäkirjat 1890.

³⁷² KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta C3a:1 Jalasjärven kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1890 ”välikäräjät 28.1.1890”.

³⁷³ Ruismäki 1987, 543.

³⁷⁴ Rinta-Tassi 2003, 89.

³⁷⁵ Ks. LIITE: ”TAULUKKO 32. Ilmajoen kärjäkunnan käräjien tiedot 1805–1889”.

Samoin kuin Ilmajoen Peltoniemen kylä, myös Kurikan kylä korostui lautamiesten synnyin- ja asuinpaikkana.³⁷⁶

Taulukko 16. Käräjäasiat Ilmajoen kärjäkunnassa vuosien 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 talvi- ja syyskäräjillä.

	ASIAT	1869	1874	1879	1884	1889	Yhteensä
1.	Velka-asiat	30,1 %	11,1 %	20,8 %	18,1 %	28,0 %	23,1 %
2.	Lainhuudatusasiat	17,8 %	26,3 %	15,2 %	15,2 %	16,7 %	17,4 %
3.	Kiinnitysasiat	8,6 %	12,8 %	10,7 %	20,1 %	17,4 %	14,2 %
4.	Rakennukset, maa-, ai- taus- ja vuokrausasiat	7,0 %	8,7 %	5,2 %	7,2 %	6,9 %	6,9 %
5.	Korvaus- ja sakkoasiat	8,8 %	7,2 %	5,6 %	7,1 %	0,2 %	5,4 %
6.	Alkoholi	4,0 %	3,3 %	12,9 %	5,0 %	2,3 %	5,4 %
7.	Holhous ja huoltotoimi	3,5 %	5,0 %	4,0 %	5,0 %	5,7 %	4,7 %
8.	Luvaton viljelys yms.	5,3 %	4,5 %	5,8 %	4,7 %	2,0 %	4,3 %
9.	Väkivaltarikokset yms.	1,9 %	6,0 %	3,2 %	3,5 %	2,2 %	3,0 %
10.	Sekalaiset	3,1 %	3,9 %	4,0 %	3,1 %	1,4 %	2,9 %
11.	Palkka- ja palvelusasiat	0,1 %	0,0 %	1,0 %	1,0 %	7,4 %	2,3 %
12.	Sopimukset, kauppa- asiat, maksut, yms.	2,7 %	2,9 %	2,7 %	1,0 %	1,4 %	2,0 %
13.	Pesänkirjoitus, testa- mentit ja perinnönjako	1,7 %	2,5 %	2,4 %	2,1 %	1,5 %	1,9 %
14.	Varkaudet ja ryöstöt	2,3 %	0,7 %	1,3 %	1,3 %	0,7 %	1,3 %
15.	Omankädenoikeus yms.	0,8 %	1,9 %	0,7 %	1,3 %	0,7 %	1,0 %
16.	Kunnianloukkaukset yms.	0,2 %	0,1 %	1,0 %	1,1 %	2,0 %	1,0 %
17.	Eläkkeet, lapsen elatus	0,2 %	1,0 %	1,7 %	1,1 %	0,9 %	0,9 %
18.	Ulosottoasiat	1,4 %	0,8 %	0,9 %	0,4 %	0,5 %	0,8 %
19.	Kavaltaminen, väärentä- minen, petos	0,4 %	0,5 %	0,7 %	0,8 %	1,2 %	0,7 %
20.	Tiet, liikenneasiat, maja- talot	0,1 %	0,6 %	0,4 %	0,8 %	1,0 %	0,6 %
	Yhteensä	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Yksittäisten kärjätalojen tarkka identifiointi on useassa tapauksessa vaikeaa tai jopa mahdotonta talojen jakamisen, omistussuhteiden muutoksen, vaihtelevien kirjoitusasujen sekä mahdollisten muiden samannimisten talojen vuoksi. Useimmin kärjiiä istuttiin Ilmajoen Peuralan kylän Korven talossa, jonka omistussuhteista on kirjoitettu aiemmin.

³⁷⁶ Ks. LIITE: ”TAULUKKO 32. Ilmajoen kärjäkunnan käräjien tiedot 1805–1889”.

Taulukko 17. Käräjätalojen sijainti kylittäin 1805–1889 Ilmajoen kärjäkunnassa.

Ilmajoki				Kurikka		Jalasjärvi	
Peurala	Peltoniemi	Kirkonkylä	Kokkola	Kurikka	Jouppila	Luopajarvi	Yhteensä
46	36	15	10	44	17	2	170

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Vaikka vakinaisten käräjätalojen rakentamista oli peräänkuulutettu jo vuoden 1734 laissa kesti tavoitteen saavuttaminen Ilmajoen pitäjässä kauan. Käräjien siirtyminen kunnantaloihin merkitsi uutta lukua oikeusjärjestelmän ja paikallishallinnon pitkässä yhteisessä historiassa, sillä muutoksen myötä niiden välinen yhteys muuttui aiempaa konkreettisemmaksi. Periaatteellisella tasolla merkittävä muutos tapahtui myös siinä, että kunnantalojen myötä koko oikeusprosessi siirtyi yksityishenkilöiden kodeista julkisiin rakennuksiin. Muutoksen myötä entiset käräjätalot ja niiden isännät menettivät käräjien mukanaan tuoman sosiaalisen, kulttuurisen ja taloudellisen pääoman. Aikakauden päättymisellä oli myös vaikutuksensa koko maaseudun oikeuskulttuuriin, sillä käräjätalojen katoamisen myötä koko oikeusjärjestelmä loittoni kauemmas ihmisten jokapäiväisestä arjesta.

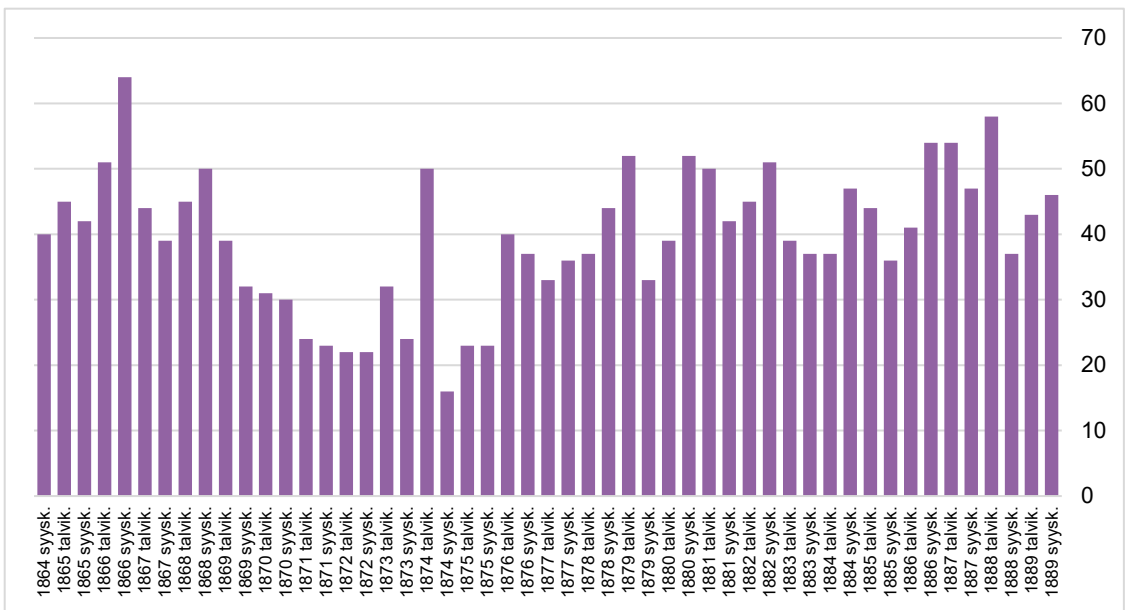
3.1.3 Käräjäpäivät ja käräjillä käsitellyt asiat

Kihlakunnanoikeudet kantoivat suurimman työtaakkansa vuosittaisissa talvi- ja syyskäräjissä, joiden ajankohdat nivoutuivat Ilmajoen kärjäkunnassa luontevasti osaksi maatalousyhteisön vuodenkulkua. Maaseudun elämää rytmittivät kevätkylvöt ja loppukesään ja alkusyksyyn ajoittuva elonkorjuu. Koska ihmisten pääasiallinen elinkeino oli maatalous, oli myös oikeusjärjestelmän mukauduttava peltotöiden sa-nalemaan aikatauluun. Pääsääntöisesti talvikäräjät aloitettiin Ilmajoen kärjäkun-nassa helmi- tai maaliskuussa ja ne saatettiin päätökseen maalisi- tai huhtikuussa eli juuri ennen kevättöiden alkamista. Syyskäräjät aloitettiin pääsääntöisesti syys- tai lokakuussa ja ne päättyivät yleensä loka- ja marraskuun aikana.³⁷⁷ Todennäköisesti varhain alkaneet syyskäräjät ovat merkinneet myös varhain päätökseen saatua puinti-aikaa – ja myös päinvastoin, eli lykkäätynyt viljan puinti on merkinnyt lykkäystä myös syyskäräjien alkamiselle. Toisin sanoen kihlakunnanoikeuksien aikataulut oli-ivat alisteisia agraariyhteiskunnan vuodentakululle.

Talvikäräjien aloittamisen ja lopettamisen välillä oli Ilmajoen kärjäkunnassa 1860-luvulla keskimäärin 47 päivää, 1870-luvulla 34 päivää ja 1880-luvulla 45 päivää. Syyskäräjien kesto oli yleensä hieman lyhyempi ja se oli 1860-luvulla keskimäärin 45

³⁷⁷ Käräjien ajankohdista ja kestosta vuosina Ilmajoen kärjäkunnassa vuosina 1864–1889, ks. LIITE: ”TAULUKKO 32. Ilmajoen kärjäkunnan käräjien tiedot 1805–1889”.

päivää, 1870-luvulla 29 päivää ja 1880-luvulla 45 päivää. Yhteensä talvi- ja syyskäräjät olivat käynnissä 1860-luvulla keskimäärin 91 päivän ajan, 1870-luvulla 63 päivän ajan ja 1880-luvulla 90 päivän ajan. Käräjien aloittamisen ja lopettamisen välillä oli luonnollisesti myös välipäiviä, jolloin oikeus ei kokoontunut. Tällaisia välipäiviä olivat tietenkin sunnuntait, minkä lisäksi oikeuden istuntoihin saattoi tulla myös keskeytyksiä syystä tai toisesta. Merkittävin käräjien keston vaikuttanut seikka oli tietenkin käsiteltävänä olleiden juttujen määrä, minkä lisäksi odottamattomat tilanteet lisäsivät käräjien kärjäpäivien määrää. Vuosien 1864–1889 välillä Ilmajoen kärjäkunnassa talvi- ja syyskäräjien kesto vaihteli oheisen kuvion mukaisesti.

Kuvio 1. Käräjien kesto Ilmajoen kärjäkunnassa vuosina 1864–1889. Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Säilyneistä kihlakunnanoikeuksien kärjäpäiväkirjoista on mahdollista seurata käräjien kulkua tunnin tarkkuudella. Kärjäpäiväkirjaa ei kuitenkaan tule sekoittaa varsinaiseen tuomiokirjaan, sillä kärjäpäiväkirja oli hovioikeudelle erikseen toimitettu aikataulu käräjien istuntoajoista. Käräjien aloituksesta oli säädetty vuoden 1734 laissa, jonka oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 3 §:n mukaan:

Kärjäpäivänä pitää kihlakunnan tuomarin ja lautakunnan olla warhain kärjäpaikassa, ja viimeistään kello yhdeksän aamulla. Jos hän sen laiminlyö ja ei ennen kello kahtatoista tule, sakoitettakoon kymmenen talaria, pitäjän waiwaisille yksinänsä. Ennen kuin Oikeus istuu, on jumalanpalvelus pidettävä. Sitten

julistakoon kihlakunnantuomari käräjät ja käräjärauhan, ja lukekoon julkisesti ne säännöt, jotka yhteiselle kansalle owat käräjissä julistettawat.

Käräjäpäiväkirjan mukaan Ilmajoen käräjäkunnan vuoden 1869 talvikäräjien aloitusjumalanpalvelusta vietettiin maaliskuun 16. päivänä. Jumalanpalveluksen jälkeen käräjäoikeus oli koolla iltapäivällä kello neljästä viiteen, mutta varsinaisten asioiden käsittely aloitettiin vasta seuraavan päivän iltapäivällä. Käräjäpäiväkirjojen mukaan vuoden 1869 talvikäräjillä tyypillinen käräjäpäivä alkoi aamulla kello yhdeksältä tai kymmeneltä ja saatettiin päätökseen iltapäivällä kello kolmen ja viiden välillä. Vuoden 1869 talvikäräjät ajoittuivat Ilmajoen käräjäkunnassa päällekkäin pääsiäisen kanssa, mikä osaltaan vähensi varsinaisten käräjäpäivien määrää. Käräjien kulkua hidastivat myös tuomari Roschierin muut virkatehtävät. Vuoden 1869 talvikäräjien aikana Roschier istui yhtenä päivänä välikäräjiä tuomiokuntansa toisessa käräjäkunnassa ja oli yhden päivän Ylistaron kunnassa muissa virkatehtävissä. Ilmajoen käräjäkunnan talvikäräjät päätettiin 23.4. kello kahdeksan illalla. Sunnuntait ja keskeytykset poisluettuna varsinaisia käräjäpäiviä oli aloituspäivä mukaan luettuna 27. Keskimäärin jokaisena käräjäpäivänä käsiteltiin 33 juttua, vaikka päiväkohtaiset erot saattoivat olla suuria. Konseptituomiokirjoihin kuuluva kirjoitustyö jatkui kuitenkin vielä pitkään käräjien päättymisen jälkeenkin, sillä kyseisten talvikäräjien tuomioluettelo on allekirjoitettu vasta 28.6.1869 eli yli kaksi kuukautta käräjien päättymisen jälkeen.³⁷⁸

Tuomiokirjaotteita saatettiin jakaa asianomaisille vielä kauan varsinaisten käräjien päättymisen jälkeenkin. Esimerkiksi vuonna 1889 Ilmajoen käräjäkunnan syyskäräjiä oli istuttu Kurikassa Keski-Koiviston talossa lokakuusta marraskuuhun, mutta pöytäkirjaotteita oli jaettu nimismiehen toimesta vielä seuraavan vuoden huhnikuussakin. Jakopaikkana toimi Ilmajoen Peltoniemen kylässä sijainneen Latvalan kestiekievaritalon renkitupa.³⁷⁹

Poikkeukselliset tapahtumat antoivat käräjien kululle luonnollisesti oman sävyksensä ja usein nämä tapahtumat jättivät myös eniten merkintöjä tuomiokirjoihin. Poikkeuksellisiin tai muuten harvinaisiin tapahtumiin keskittyminen johtaa kuitenkin auttamatta harhaan, mikäli tavoitteena on tarkastella käräjien ja niihin liittyneen oikeudellisen työn arkea. Käräjäsalin arjen tavoittamiseksi olen rakentanut viiden otantavuoden talvi- ja syyskäräjistä (1869, 1874, 1879 ja 1889) yhteensä 7352 jutun

³⁷⁸ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:13 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisasioiden pöytäkirjat 1869 ”talvikäräjät”; KA Vaasa, Vaasan hovioikeus, Eed:34 Käräjäpäiväkirjat 1868–1870, ”Käräjäpäiväkirja 26.4.1869 N:o 63”; käräjiin liittyvästä kirjoitustyöstä, ks. esim. Hietala & Korpiola 2022.

³⁷⁹ *Pohjalainen*, 01.04.1890, nro 26, s. 2; KA Vaasa, Vaasan lääninkonttori, Hm:3 ”Luetelot kestiekievarinisännistä 1857–1891”.

aineiston. Tuomiokirjoissa käytetty jaottelu jakoi asiat varsinaisiin ja ilmoitusasioihin. Ilmoitusasiat jaettiin edelleen lainkuulutus-, kiinnitys-, holhous- sekä avioliittoasioihin. Kuten oheinen taulukko osoittaa, keskimäärin varsinaiset asiat muodostivat kaksi kolmannesta kaikista käräjillä käsitellyistä asioista. Vajaa kolmannes asioista oli lainkuulutus- ja kiinnitysasioita ja loput holhous- ja avioliittoasioita. Jälkimmäisten määrä rajoittui kaikkina viitenä otantavuotena kuitenkin vain muutamaa tapaukseen.

Taulukko 18. Ilmajoen kärjäkunnan kärjätalot vuosina 1805–1889.

Paikkakunta	Kylä	Talo	Käräjä	Kärjävuodet
Ilmajoki	Peurala	Korpi	42	1822, 1827–1830, 1854–1859, 1862–1866, 1867–1874
Kurikka	Jouppila	Koivisto	17	1805–1808, 1815–1818, 1820, 1827
Ilmajoki	Peltoniemi	Rinta-Nikkola	18	1821, 1825–1826, 1831–1834, 1837, 1839, 1875
Kurikka	Kurikka	Reinikka	16	1808–1814, 1818–1819
Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi	16	1822–1824, 1830, 1841–1844, 1846–1847
Kurikka	Kurikka	Jyrä	12	1876–1881
Kurikka	Kurikka	Hirvelä	11	1882–1887
Ilmajoki	Kirkonkylä	Laurosela	10	1860–1861, 1851–1853
Ilmajoki	Kokkola	Wästi	10	1831, 1834, 1836, 1839–1840
Kurikka	Kurikka	Keski-Koivisto	5	1887–1889
Ilmajoki	Kirkonkylä	Rintakauppila	4	1849–1850
Ilmajoki	Peurala	Kiikka	3	1866–1867, 1874
Jalasjärvi	Luopajarvi	Anttila	2	1848
Ilmajoki	Peltoniemi	Sihto	2	1844–1845
Ilmajoki	Kirkonkylä	Ollila	1	1854
Ilmajoki	Peurala	Peurala	1	1845

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvien lähteet.

Otantavuosien tuomiokirjojen tuomioluettelot sisältävät eri juttutyypeineen ja kirjoitusasuineen noin 400 erilaista asiatyyppeä, jotka on tiivistetty ja yhtenäistetty 20 erilaiseen asianimikkeeseen. Koska tuomiokirjoihin sisältyvät tuomioluettelot poikkeavat toisistaan usein sekä kieleltään että kirjoitusasultaan, on eri asianimikkeiden tiivistämisessä ja yhtenäistämisessä jouduttu tekemään voimakasta tulkintaa. Kuten oheinen taulukko osoittaa, kärjäasioiden ylivoimaisesti suurin enemmistö muodostui arkisista velkajutuista sekä lainhuudatuksien ja kiinnityksien käsitteystä, jotka yhdessä muodostavat hieman yli puolet (n. 55 %) kaikista kärjäsalissa käsitellyistä asioista. Merkittävin poikkeus velka-asioiden määrässä on otosvuotena 1874, jolle antoi oman leimansa tuomari Roschierin kuolema sekä pitkäaikaisen kärjäsalon tulipalo. Tuomarinvaihdoksen seurauksena vuoden 1874

varsinaisilla käräjillä käsiteltiin vain hieman yli puolet normaalien vuosien juttumäärästä. Samasta syystä välikäräjät muodostuivat kyseisenä vuotena poikkeuksellisen raskaiksi.

Taulukko 19. Varsinaiset ja ilmoitusasiat käräjävuosina 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889.

Käräjät	Varsinaiset	Ilmoitus	Yhteensä
1869	1216 (73%)	451 (27%)	1667 (100%)
1874	521 (62%)	315 (38%)	836 (100%)
1879	1022 (74%)	362 (26%)	1384 (100%)
1884	985 (63%)	585 (37%)	1570 (100%)
1889	1208 (64%)	687 (36%)	1895 (100%)
Yhteensä	4952 (67%)	2400 (33%)	7352 (100%)

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Otantavuosia vertailemalla voi selkeästi havaita esimerkiksi 1860-luvun nälkävuosien aiheuttaman muutoksen. Vuonna 1869 nälänhädän pahin vaihe oli jo takanapäin, mutta tapahtuma vaikutti vielä selkeästi käräjäsalin arkeen. Vuoden 1869 talvikäräjillä käsiteltiin varkauksia ja ryöstöjä sekä korvaus- ja sakkoasioita enemmän kuin yksilläkään toisilla otantavuosien käräjillä. Nälänhädän sivuseuraukseksi voi katsoa myös kyseisten käräjien velka-asioiden suuren määrän, joka ylittyi ainoastaan vuoden 1889 talvikäräjillä. Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että käräjävuotena 1869 myös ulosottoasioiden määrä oli suurimmillaan.

Tuomari Roschier tunsu parhaiten ruuhkautuvan kihlakunnanoikeuden ongelmat. Vuoden 1867 kesäkuussa hän toi esiin Ilmajoen kuntakokouksessa esiin käräjien suuret juttumäärät, jotka aiheuttivat oikeuden jakamisessa viivästyksiä. Kokouksessa tuomari Roschier tiedusteli ”pitäjänmiesten” mielipidettä ehdotukselleen, jonka mukaan kihlakunnan oikeus kokoontuisi varsinaisten talvi- ja syyskäräjien välillä säännöllisesti joka kuukauden ensimmäisenä arkipäivänä, lukuun ottamatta vuodenvaihetta sekä heinänteko- ja puintiaikaa. Säännöllisesti kokoontuvien välikäräjien istuntopaikaksi kaavailtiin Ilmajoen emäseurakuntaa. Toteutuessaan ehdotus olisi rikkonut tuomiokunnan kärjäkuntien rajat, sillä kyseisillä käräjillä oli tarkoitus käsitellä myös Isonkyrön ja Ylistaron kärjäkunnan asioita.³⁸⁰ ”Pitäjänmiehet” suhtautuivat hankkeeseen myönteisesti, mutta todennäköisesti asia kaatui Isonkyrön ja Ylistaron kuntalaisten vastustukseen, sillä Ilmajoen kuntakokous ei enää myöhemmin palannut asiaan. Kuriositeetinomaisesti tapaus kertoo sekä oikeusjärjestelmän ruuhkautumisesta, että kihlakunnanoikeuden ja paikallishallinnon yhteisestä

³⁸⁰ IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 11.6.1867 §1.

pyrkimyksestä asian ratkaisemiseksi. Tietävästi hanke oli ainakin Ilmajoen pitäjän ainoa lajissaan.

Kokonaisuutena käräjäsalin arki säilyi viiden otosvuoden kattamalla 20 vuoden ajanjaksolla hämmästyttävän yhtenäisenä. Selkeimmät muutokset liittyivät kiinnitysasioiden määrän kasvuun. Vuoden 1869 käräjillä kiinnitysasioiden määrä oli ollut 144, mutta poikkeusvuotta 1874 lukuun ottamatta niiden määrä kasvoi tasaisesti ja käräjävuotena 1889 niitä käsiteltiin yli kaksinkertainen määrä vuoteen 1869 nähden.³⁸¹ Toinen silmiinpistävä muutos käräjäsalin arjessa oli palkka- ja palvelusasioiden määrän selkeä nousu 1880-luvulla. Kokonaisuutena käräjäsalin arki säilyi kuitenkin samankaltaisena 1860-luvulta 1880-luvulle, sillä lähes kaikkien yksittäisten käräjien määrällisesti eniten käsitellyt asiat olivat joko velka-, lainhuudatus- tai kiinnitysasioita ja ainoastaan näiden kolmen yleisimmän asian keskinäinen järjestys vaihteli.³⁸²

3.2 Lainoppineet – Tuomarikunta ja kruunun virkamiehet

3.2.1 Tuomari Paul Ludvig Roschier 1864–1874

Saarijärvellä vuonna 1824 syntyneen Paul Ludvig Roschierin perhepiirissä käytännössä kaikki yliopistotutkinnon suorittaneet sukulaiset toimivat joko oikeuslaitoksen tai kirkon palveluksessa.³⁸³ Tätä taustaa vasten näyttäytyy enemmän kuin luonnolliselta, että myös Paul Ludvig Roschier veljineen hakeutui opiskelemaan oikeustieteelliseen tiedekuntaan.³⁸⁴ Vuonna 1841 ylioppilaaksi kirjoittanut Roschier liittyi

³⁸¹ Nälkävuosien aikaisesta rikollisuudesta ks. esim. Vuorela 2015; Vuorela 2017, Vuorela 2019; Häkkinen 1991.

³⁸² Ainoat poikkeukset muodostivat syyskäräjät 1869 ja 1874, sekä vuoden 1879 talvi- ja syyskäräjät. Kaikkina muina otosvuosien käräjävuosina kolme yleisintä käsiteltyä asiaa muodostui velka-, lainhuudatus- sekä kiinnitysasioista.

³⁸³ Erityisesti tämä korostui isän Erik Johan Roschierin kohdalla, jonka kuudesta veljestä kolme oli suorittanut teologisen tutkinnon ja kolme oikeustieteellisen tutkinnon. Anna Johanna Gaddin isä Jakob Herman Gadd (1747–1811) oli toiminut ennen kuolemaansa tuomarina Pohjanmaan itäisessä tuomiokunnassa. Oikeudellinen ja kirkollinen ala korostui myös Daniel ja Anna Roschierin lasten avioliittojen kautta, sillä tytär Beata Aurora Roschier (k. 1893) oli solminut avioliiton varatuomari Fredrik Mauritz Tunzelmann von Adlerflugin (1813–1847) kanssa. Ks. Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Roschier, Daniel Fredrik”; Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Gadd, Jakob Herman”; Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Tunzelmann von Adlerflug, Fredrik Mauritz”.

³⁸⁴ Paul Ludvigin isovelji Johan Herman Roschierin (1813–1854) oli valmistunut varatuomariksi vuonna 1840 auskultoituaan Vaasan ja Viipurin hovioikeuksissa. Ks. Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Roschier, Johan Herman”.

samana vuonna Hämmäläisen osakunnan jäseneksi ja kahta vuotta myöhemmin hänet merkittiin oikeustieteellisen tiedekunnan nimikirjaan. Roschier suoritti tuomarintutkinnon kesäkuussa 1845, minkä jälkeen hänet kirjattiin Vaasan hovioikeuden auskultantiksi. Vuonna 1849 Roschierille myönnettiin varatuomarin arvo ja ennen nimitystään Ilmajoen tuomiokunnan tuomariksi hän toimi Korsholman tuomiokunnan virkaatekevänä tuomarina vuosina 1850–1853, Vaasan hovioikeuden kanslistina (1853), kirjaajana (1856), aktuaarina (1858), notaarina (1859), varakanneviskaalina (1861) ja Vaasan laamannikunnan virkaatekevänä laamannina (1863).³⁸⁵ Ottaessaan Ilmajoen tuomiokunnan tehtävät vastaan vuonna 1864 Roschier oli neljissäkymmenissä ja palvellut koko uransa ajan Vaasan hovioikeuden alaisuudessa.

Roschier asui tuomarikautensa ensimmäiset vuodet Vaasassa, kunnes vuonna 1866 hän muutti perheineen tuomiokuntansa keskukseen Ilmajoelle. Tuolloin perheeseen kuului Paul Ludvigin lisäksi vaimo ja seitsemän lasta.³⁸⁶ Perheellä oli siteitä paikkakunnalle jo ennen muuttoaikin, sillä Paul Ludvigin setä Karl Vilhelm Roschier oli toiminut aikaisemmin virkaatekevänä tuomarina Ilmajoen käräjäkunnassa ja omisti Ala-Korven tilan Ilmajoella, jonka tuore kihlakunnan tuomari osti sedältään.³⁸⁷ Asetuttuaan Ilmajoelle asumaan Roschierista tuli monellakin tapaa hyvin näkyvä henkilö paikkakunnalla. Roschier oli mukana Suomen hypoteekkiyhdistyksen toiminnassa, minkä lisäksi hänet valittiin Ilmajoelle perustetun pankin ensimmäiseksi toimihenkilöksi yhdessä nimismies Gustaf Jernbergin kanssa. Pankkitoiminnan lisäksi Roschier oli keskeisenä henkilönä hankkimassa vuonna 1867 Ilmajoelle omaa postitoimistoa.³⁸⁸

Korven tila oli toiminut kärjäatalona jo 1850-luvulla. Roschierin saatua nimityksen Ilmajoen tuomiokunnan tuomariksi talosta tuli käräjäkunnan vakituinen kärjäpaikka. Ainoat poikkeukset tapahtuivat Roschierin sairaslomien aikana, jolloin

³⁸⁵ KA Astia, Ansioluettelokokoelma, ”Roschier, Paul Ludvig”; Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Roschier, Paul Ludvig Karl”.

³⁸⁶ Roschier oli solminut avioliiton Matilda Hammarströmin (k. 1898) kanssa vuonna 1853. Vaimon isä oli ollut hovioikeudenneuvos Martin Hammarström (1786–1832). Lehti-ilmoitus naimisiinmenosta, ks. *Finlands Allmänna Tidning*, 14.11.1853, nro 264, s. 3; Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Hammarström, Martin”. Lehti-ilmoitus naimisiinmenosta, ks. *Finlands Allmänna Tidning*, 14.11.1853, nro 264, s. 3; Ilmajoen seurakunnan muuttaneiden luetteloon muuttopäiväksi on merkitty 8.11.1866. Ks. KA Astia, Ilmajoen seurakunta, seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1849–1896 s. 152; KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAA:17 rippikirja 1863–1868 s. 357.

³⁸⁷ Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Roschier, Karl Vilhelm”; Alanen 1953, 540, 624.

³⁸⁸ Alanen 1953, 624, 471, 527; ks. IKA, Ca1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 8.4.1867 ja 7.12.1872. Hypoteekkiyhdistyksessä Roschier toimi ainakin vuonna 1866, jolloin hänet valittiin yhdistyksen tilintarkastajaksi, ks. *Suometar*, 19.07.1866, nro 58, s. 2.

vakituisen tuomarin sijainen istui käräjät Kiikan talossa.³⁸⁹ Tuomarin virkansa ohella Roschier tuli tunnetuksi maatalouden kehittämiseen tähtäävien pyrkimysten vuoksi. Roschier oli Ilmajoen maanviljelysseuran keskeinen henkilö, minkä lisäksi hän kuului myös Vaasan läänin maanviljelysseuran johtokuntaan. Roschierin kiinnostus maanviljelystä kohtaan oli luonnollinen seuraus siitä, että hän itse kuului paikkakunnan ”herrasviljelijöihin” nimismies Otto Reiniuksen ja agronomi Richard Sebastian Roosin ohella. Alasen mukaan näiden kolmen viljelijän hallussa oli 1870-luvulla kahdeksasosa koko kunnan manttaalista.³⁹⁰ Vuonna 1874 Roschierin omistaman Korven tilan manttaaliluku oli 1 ¼ ja sen myötä hänellä oli paljon konkreettista valtaa myös kunnan asioissa.³⁹¹ Roschierin tilan manttaaliluku oli vuonna 1874 1 ¼ manttaalia. Vuoden 1865 kunnallisasetuksen mukaisesti tämä manttaaliluku takasi Roschierille 12,5 ääntä kunnanasioista äänestettäessä.

Ilmajoen emäseurakunnan historiateoksen kirjoittanut Alanen on arvostanut Roschierin tuomarinkauden saavutukset erittäin korkealle. Alasen mukaan Roschier paransi oikeuslaitoksen toimintaa tihentämällä käräjien istuntoja ja hoitamalla käsiteltävät jutut nopeasti loppuun. Jälkipolvien kannalta Roschierin merkittävimmät ansiot liittyivät kuitenkin suomalaisen oikeuskielen kehittämiseen. Roschierin työ suomen kielen hyväksi ei rajoittunut pelkästään käräjäsaliin, sillä Alasen mukaan hän sekä kehotti että auttoi kirjoitustaitoisia laatimaan suomenkielisiä asiakirjoja.³⁹² Roschieria motivoineista seikoista voi esittää vain arvauksia. Roschierin yliopistovuodet olivat sijoittuneet 1840-luvulle, jolloin fennomania löi itsensä läpi erityisesti opiskelijoiden keskuudessa, mutta hänen omakohtaisesta sitoutumisestaan aatteen on annettavissa ainoastaan aihetodisteita. Toisaalta, kun ottaa huomioon Roschierin aktiivisuuden erityisesti maatalouden ja talouden kehittämiseksi, niin on

³⁸⁹ Ks. LIITE: ”TAULUKKO 32. Ilmajoen kärjäkunnan käräjien tiedot 1805–1889”.

³⁹⁰ Alanen 1953, 154, 175, 164–165.

³⁹¹ KA Astia, Vaasan läänin henkikirjat, Va:104 Henkikirja 1874–1874 s. 37.

³⁹² Alanen 1953, 625–626.

luultavaa, että hänen kiinnostuksensa kielikysymykseen perustui myös puhtaasti pragmaattisiin lähtökohtiin.³⁹³

Keväällä 1868 Roschier sai nimityksen ritariksi ”Keisarillisen Pyhän Annan tähdistön kolmanteen luokkaan”.³⁹⁴ Nimityksen myöntämisperusteista ei ole säilynyt tietoa. Koska vuoden 1863 kielireskriptillä oli keisari Aleksanteri II:n vahva tuki, on mahdollista, että Roschierin palkitseminen oli seurausta suomen kielen hyväksi tehdystä työstä. Koska myöntämisperusteet puuttuvat jää asia kuitenkin todentamatta. Tapaus konkretisoisi hyvin suomalaisen oikeusjärjestelmän kielenvaihdoksen paradoksin: suomesta tuli oikeuskieli äidinkieleltään ruotsinkielisten tekemän työn ansiosta, joka oli mahdollista Venäjän keisarin myöntämielisyuden vuoksi.

Uransa aikana Roschier sairasteli useaan otteeseen, minkä takia hänelle myönnettiin virkavapaata ainakin vuosina 1866, 1872 ja 1873. Virkavapaan aikana Roschierin tehtävät olivat auskultanttien hoidossa.³⁹⁵ Sairastelusta huolimatta Roschier pysyi tuomarinvirassaan lähes kuolemaansa saakka.³⁹⁶ Roschier kuoli Vaasassa

³⁹³ Esimerkiksi Matti Klinge painottanut, että 1840-luvun fennomania oli nimenomaisesti ylioppilasliike ja Irma Sulkusen mukaan juuri Savo-Karjalaisesta osakunnasta muodostui 1840-luvulla, eli Roschierin opiskeluvuosina, kansallisten pyrintöjen keskus. Roschierin veli Johan Herman Roschier oli Savo-Karjalaisen osakunnan perustajajäseniä. Lisäksi ainakin hänen kolme setäänsä ja yksi serkkunsa oli kutsuttu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäseniksi. Osakunnassa vaikuttivat muun muassa Paavo Tikkanen (1823–1873) ja August Ahlqvist (1826–1889). Savo-Karjalaisen osakunnan toimesta julkaistiin myös laajoille kansanjoukoille valistukseksi tarkoitettu kirjasarja *Lukemisia Suomen Kansan Hyödyksi I–III* (1845–1847). Sarjan kolmanteen osaan kuuluivat ensimmäiset käännökset Suomen perustuslaeista eli ”Vuoden 1772 hallitusmuoto” ja ”Vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirja”. Suomenokset olivat Paavo Tikkasen käsialaa. Klinge 1978, 100; Sulkunen 2004, 86–91; Tikkanen 1847, 77–105; Savo-Karjalaisesta osakunnasta laajemmin, ks. Waris 1939; Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Roschier, Johan Herman”; Kansallisbiografia-verkkojulkaisu, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenet 1831–1892, ”Roschier, Erik Gustaf”, Ibid. ”Roschier, Gabriel”; Ibid. ”Roschier, Herrman Wilhelm”; Ibid. ”Roschier, Jakob”; Ibid., ”Roschier, Wilhelm”.

³⁹⁴ KA Astia, Ansioluettelokokooma, ”Roschier, Paul Ludvig”; *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 16.04.1868, nro 46, s. 1. Autonomian ajan palkitsemiskulttuurista Suomessa, ks. Tiihonen & Ylikangas 1992, 181–189.

³⁹⁵ Sanomalehtitietojen perusteella sairauden vuoksi Roschier sai virkavapautta ainakin vuosina 1866, 1872 ja 1873. *Suometar*, 31.05.1866, nro 44, s. 1; *Uusi Suometar*, 05.06.1872, nro 66, s. 3; *Uusi Suometar*, 09.04.1873, nro 42, s. 1.

³⁹⁶ Maaliskuussa 1874 Roschierin viimeisin sairausloma noteerattiin myös *Uudessa Suomettaressa*, joka julkaisi Kurikasta saapuneen kirjeen: ”Meidän tuomarin sairaus on suuresti pahoittanut kansan mieltä sillä jos kuolema katkaisisi hänen elämänsä, kadottaisi tämä paikkakunta miehen, jonka wertaista on melkein mahdotoin saada toista; sellaisia tuomareita, kuin hän, ei löydy monta Suomessa, ja hän on samalla myös kansalainen, jolla on kykyä ja halua edistää kaikkia, mitä hyödylliseksi taitaa sanoa.”. *Uusi Suometar*, 06.03.1874, nro 28, s. 3.

5.4.1874. Kuolinsyyksi merkittiin ”*andtäppä*” eli hengenahdistus.³⁹⁷ Kuoleman jälkeen *Hufvudstadsbladet* julkaisi pitkän muistokirjoituksen, jossa painotettiin erityisesti vainajan maatalouden ja yhteiskunnallisten asioiden puolesta tekemää työtä.³⁹⁸ Myös Pohjalainen osakunta muisti vainajaa syksyllä 1874 järjestetyssä juhlassa, jossa myös J. V. Snellman oli läsnä.³⁹⁹ Kuoleman jälkeen Roschierista vakiintui käyttöön nimitys ”tuomarivainaa”.⁴⁰⁰

3.2.2 Tuomari Karl Henrik Skog 1874–1895

Paul Ludvig Roschierin seuraajaksi nimitettiin Karl Henrik Skog, joka oli syntynyt Oulussa vuonna 1835. Skogin vanhemmat olivat muurari Johan Henrik Skog ja Anna Elisabeth Mullberg. Kuopion gymnaasissa suoritetun ylioppilastutkinnon jälkeen Skog kirjautui Helsingin yliopistoon vuonna 1855. Neljä vuotta myöhemmin Skog suoritti tuomarintutkinnon ja sai varatuomarin arvon vuonna 1862 auskultoituaan Vaasan hovioikeudessa. Ennen tuomarinviran saamista Skog työskenteli Vaasan hovioikeuden palveluksessa ensin ylimääräisenä kanslistina (1859–1863), kanslistina 1863–1864), kirjaajana (1864–1867), varaviskaalina (1867–1869), notaarina (1869–1871), varakanneviskaalina (1871–1873) ja viimeiseksi asessorina (1873–1874). Ilmajoen tuomiokunnan tuomariksi Skog nimitettiin 16.9.1874.⁴⁰¹ Tuomiokunta oli Skogille ainakin jossain määrin entuudestaan tuttu, sillä hän oli ollut Ilmajoen kärjäkunnan virkaatekevänä tuomarina vuoden 1863 talvikäräjillä sijaistaen Roschierin edeltäjää Adolf Emanuel Gummerusta.⁴⁰² Toisin kuin edeltäjällään Roschierilla, Skogilla ei ollut taustallaan pitkiä akateemisia perinteitä tai sukulaisuussuhteiden mukanaan tuomaa sosiaalista pääomaa. Karl Henrik ja hänen nuorempi veljensä Oulun lääninkanslisti Anders Gustaf Skog (1850–1884) olivat suvussaan ensimmäisen polven akateemisia.⁴⁰³

Skog solmi avioliiton vuonna 1870 Alma Charlotta Strömmerin (1846–1939) kanssa ja heille syntyi kolme tytärtä.⁴⁰⁴ Skogin tultua nimitetyksi Ilmajoen tuomio-

³⁹⁷ SSHY, Ilmajoen seurakunta, kuolleet 1849–1886 s. 198; Roschierin kuolinilmoitus julkaistiin kaksi päivää kuoleman jälkeen, ks. *Vasabladet*, 07.03.1874, nro 10, s. 1.

³⁹⁸ *Hufvudstadsbladet*, 12.03.1874, nro 59, s. 2.

³⁹⁹ *Helsingfors Dagblad*, 11.11.1874, nro 308, s. 2; *Suomenlehti*, 17.11.1874, nro 46, s. 2.

⁴⁰⁰ Alanen 1953, 626.

⁴⁰¹ KA Astia, Ansioluettelokokoelma, ”Skog, Karl Henrik”; Autio, Veli-Matti, Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, ”Skog, Karl Henrik”; Holmberg 1959, 186.

⁴⁰² Ilmajoen kärjäkunta kuului vielä vuonna 1863 Korsholman eteläiseen tuomiokuntaan, ks. KA Astia, Korsholman eteläisen tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat, KO a:88 varsinaisten asioiden pöytäkirjat 1863–1863 ”talvikäräjät” s. 435.

⁴⁰³ Autio, Veli-Matti, Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, ”Skog, Karl Henrik”; *Ibid.*, ”Skog Anders Gustaf”.

⁴⁰⁴ SSHY, Vaasan seurakunta, rippikirja 1886–1895 s. 802.

kunnan tuomariksi perhe jäi kuitenkin edelleen asumaan Vaasaan. Näin siitähän huolimatta, että tuomarit oli velvoitettu asumaan tuomiokuntansa alueella. Asia noteerattiin myös sanomalehdissä, sillä *Uuden Suomettaren* laajahkossa kirjoituksessa elokuussa vuonna 1886 vastattiin kieltävästi otsikon kysymykseen ”Saako kihlakunnan-tuomari pitää asuntoa ulkopuolella tuomiokuntaansa?”.⁴⁰⁵ Kirjoituksessa julkaistiin suomennoksena katkelma Kuninkaallisesta johtosäännöstä maaherroille Marraskuun 4 p:ltä 1734:

”Jottei oikeutta-etsiviä waiwattaisi kustannuksilla, haitalla ja ajanhukalla siten, että heidän täytyisi matkustaa pitkät matkat haastoja hakemaan, niin owat kihlakunnan-tuomarit enimmiten warustetut määrätyillä taloilla puustelleiksi, ja sen tähden pitää maaherran (kuvernörin) heille panna welwollisuudeksi oleskella määrätyillä tiloilla tahi ainakin heidän tuomiokunnassansa, niin että saattawat olla paremmin yhteisen kansan saatawilla sille awuksi ja neuwoksi ja myöskin sitä pikemmin toimittamaan tutkimuksia, kun niin tarwitaan.”⁴⁰⁶

Lehtikirjoituksen jälkeen vuoden 1887 keväällä Skog muutti perheineen tuomiokuntaansa kuuluvan Isonkyrön kunnan Orismalan kylään.⁴⁰⁷ Skog oli tässä vaiheessa toiminut Ilmajoen tuomiokunnan tuomarina jo lähes neljätoista vuotta. Puolentoista vuoden jälkeen Skog perheineen muutti Isostakyröstä Ilmajoen kärjäkunnan alueelle Seinäjoen Joupin kylään.⁴⁰⁸ Skog asui Seinäjoella tuomarikautensa loppuun eli vuoteen 1895 saakka, minkä jälkeen hän muutti takaisin Vaasaan.⁴⁰⁹

Todennäköisesti tuomari Skog jäi ulkopaikkakuntalaisena Ilmajoen kärjäkunnassa edeltäjänsä etäisemmäksi. Vaikka hän hoiti Ilmajoen tuomiokunnan tuomarinvirkaa yli kaksikymmentä vuotta, asui hän kärjäkunnan alueella ainoastaan seitsemän vuoden ajan. Todennäköisesti juuri näiden syiden takia Skogin tuomarikautta ei ole juurikaan noteerattu Ilmajoen pitäjää käsittelevissä paikallishistoriallisissa teoksissa. On myös esitetty, että Skogin aikana Ilmajoen tuomiokunnassa palattiin

⁴⁰⁵ *Uusi Suometar*, 20.08.1886, nro 191, s. 2. Hieman myöhemmin sanomalehti *Kaiku* julkaisi saman tekstin lyhennettynä uudelleen, ks. *Kaiku*, 25.08.1886, nro 68, s. 1.

⁴⁰⁶ *Uusi Suometar*, 20.08.1886, nro 191, s. 2.

⁴⁰⁷ SSHY, Vaasan seurakunta, rippikirja 1886–1895 s. 802; Ibid., Isonkyrön seurakunta, muuttaneet 1883–1891.

⁴⁰⁸ SSHY, Isonkyrön seurakunta, rippikirja 1882–1890 s. 396; Ibid., Seinäjoen seurakunta, muuttaneet 1884–1900 s. 76, Ibid., Seinäjoen seurakunta, rippikirja 1883–1893 s. 62.

⁴⁰⁹ SSHY, Seinäjoen seurakunta, muuttaneet 1884–1900 s. 113.

ainakin osittain käyttämään uudelleen ruotsin kieltä käräjäsaliissa.⁴¹⁰ Aiemmin esitetyn aineiston nojalla käy kuitenkin ilmi, että vasta Skogin tuomarikaudella kärjäkunnan pöytäkirjojen kieli vaihtui lopullisesti suomeksi. Ruotsia äidinkielenään puhuneen Skogin kohdalla tätä voi pitää erittäin merkittävänä saavutuksena.

Skogin kausi Ilmajoen tuomiokunnan tuomarina jatkui vuoteen 1895 saakka, jolloin hän sai omasta pyynnöstään siirron Korsholman tuomiokunnan tuomariksi. Tätä tehtävää hän hoiti vuoteen 1909 saakka. Tuomari Skog kuoli Vaasassa 18.1.1915, ja hänen kuolemansa sekä hautajaiset huomioitiin laajalti sanomalehdissä.⁴¹¹ Kausi Ilmajoen tuomiokunnan tuomarina vuosina 1874–1895 jäi Skogin uran pitkäaikaisimmaksi työtehtäväksi, ja näistä ansioista hänelle oli vuonna 1893 myönnetty hovioikeudenneuvoksen arvonimi.⁴¹² Skogin seuraajana Ilmajoen tuomiokunnan tuomarina aloitti 11.3.1896 Konstantin Törnudd (1848–1925), joka jatkoi tehtävässä vuoteen 1911 saakka.⁴¹³

3.2.3 Hovioikeuden auskultantit

Vuosina 1864–1889 vakinaisten tuomareiden eli Paul Ludvig Roschierin ja Karl Henrik Skogin ohella Ilmajoen kärjäkunnassa työskenteli kymmenen auskultanttia. Keskenäisistä opinnoistaan huolimatta auskultantit olivat maallikoiden rinnalla oikeudellisen työn ammattilaisia, jotka luettiin varsinaisen tuomarin tavoin säätyläisiin. Auskultanttien sosiaalinen asema säilyi korkeana vielä 1900-luvun alkupuolellekin, sillä rikosoikeuden professori Brynolf Honkasalo kirjoitti muistelmissaan: ”Silloin elettiin vielä aikaa, jolloin jokainen hovioikeuden auskultantti luki itsensä yläluokkaan kuuluvaksi.”⁴¹⁴

⁴¹⁰ Ks. esim. Alanen 1953; Alanen 1970; Ruismäki 1987; Rinta-Tassi 2003; Vaikka Skogilla ei ollut edeltäjänsä kaltaista roolia tuomiokuntansa sisällä, niin osallistui hän kuitenkin oikeusjärjestelmän kehittämiseen. Skog oli jäsenenä Senaatin vuonna 1886 asettamassa toimikunnassa, jonka tehtävänä oli laatia sääntöehdotus lääninvankiloita varten ja todennäköisesti juuri tätä tarkoitusta varten hänelle myönnettiin kesällä 1887 kolmen kuukauden virkavapaa. Ks. *Hämeen Sanomat*, 21.12.1886, nro 102, s. 2; *Kansan Lehti*, 14.07.1887, nro 28, s. 2.

⁴¹¹ Alanen 1953, 626; Holmberg 1959, 186. *Hufvudstadsbladet*, 20.01.1915, nro 19, s. 1; *Uusi Suometar*, 20.01.1915, nro 18, s. 3; *Pohjalainen*, 19.01.1915, nro 13, s. 3; *Helsingin Sanomat*, 20.01.1915, nro 18, s. 4; *Vasabladet*, 23.01.1915, nro 11, s. 2.

⁴¹² Holmberg 1959, 186.

⁴¹³ Holmberg 1959, 192; Autio, Veli-Matti, *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899*, ”Törnudd, Konstantin”; Isotalo 1965, 808–809.

⁴¹⁴ Honkasalo 1967, 173. Hovioikeuden auskultantteihin liittyvää tutkimusta, ks. esim. Gaunt 1975.

Taulukko 20. Ilmajoen tuomiokunnan auskultantit vuosina 1864–1889.

	Nimi	Synty	Kuoli	Kirjoille
1.	Westberg, Johan	24.7.1840	12.10.1894	24.6.1864
2.	Hjelt, Karl Johan	16.9.1843	7.5.1909	1.3.1869
3.	Söderström, Justus Olof Amatus	23.3.1848	28.1.1921	16.2.1871
4.	Lund, Karl Johan	13.12.1844	9.2.1904	21.7.1871
5.	Lindberg, Frans Selim	26.8.1851	9.11.1912	13.6.1873
6.	Tallgrén, Viktor Edvard	13.7.1858	13.5.1891	26.10.1881
7.	Lindroos, Gustaf Emil	14.2.1858	29.1.1938	2.10.1882
8.	Brunou, Elias	13.5.1854	??	26.10.1882
9.	Joutsen, Karl Oskar	16.11.1857	8.2.1900	19.12.1885

*Katosi vuonna 1888 ja julistettiin kuolleeksi 1954.

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Ilmajoen käräjäkunnassa auskultanttien rooli vaihteli yksittäisistä asioista pidempiin jaksoihin, joissa auskultantti saattoi vastata kokonaisista käräjistä. Tällaisia pidempiä jaksoja olivat esimerkiksi Roschierin sairaslomat tai Skogin virkavapaa, jolloin koko tuomiokunnan toiminnasta vastasi hovioikeudenauscultantti Allan Berger.⁴¹⁵ Sijaistavana tuomarina Berger ei kuitenkaan kuulunut Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisiin auskultantteihin. Vaasan hovioikeudessa auscultoinut ja muun muassa Ilmajoen tuomiokunnassa käräjiä istunut Gustaf Ignatius on muistelmissaan kuvannut auscultantin elämää 1800-luvun lopulla. Varsinaisen työn ohella auscultanttia koettelivat pitkien käräjämatkojen aiheuttamat fyysiset rasitukset.⁴¹⁶ Pitkistä käräjämatkoista aiheutuneet vaikeudet koettelivat luonnollisesti myös kaikkia muita käräjille osallistujia.

3.2.4 Kruunun virkamiehet

Maaseudun kihlakuntien keskeisin virkamies oli kruununvouti, jonka alaisuudessa toimivat henkikirjoittajat ja nimismiehet. Keskiaikainen voutikuntalaitos kehittyi Kustaa Vaasan aikana osaksi keskushallintoa, ja 1500-luvulla voudeista oli muodostunut oma yhteiskuntaryhmä, joka vakinaisesti palveli kruunua. Ajan kuluessa voudeista kehittyi kruununvouteja ja voutien itselleen palkkaamista kirjureista kihlakunnankirjureita. Maaseudun keskeisimmät lääninvirkamiehet olivatkin 1600-luvulta lähtien kruununvouti, henkikirjoittaja eli kihlakunnankirjuri ja nimismies. Kruununvouti toimi maaherran alaisuudessa yleisenä hallintoviranomaisena. Kruununvoudin hallintoalueena oli kihlakunta ja tehtävänä muun muassa pitää yllä

⁴¹⁵ *Kansan Lehti*, 14.07.1887, nro 28, s. 2.

⁴¹⁶ Ks. Ignatius 2004, (luku 2.1.) 3–6, ks. myös Ibid. (luku 2.2.) 10.

yleistä järjestystä ja toimittaa veronkanto sekä panna tuomiot ja päätökset täytäntöön. Henkikirjoittajan vastuulla oli kruununtulojen lasku, veronkannon tarkastus ja henkikirjoitus.⁴¹⁷

Ilmajoen kärjäkunnan alueella 1800-luvulla vaikuttaneista kruununvoudeista epäilemättä tunnetuin oli Korsholman eteläisestä kihlakunnasta vastannut Herman Rosenberg, joka oli everstilutnantti Per Herman Rosénin (1763–1799) avioliiton ulkopuolella syntynyt poika. Rosenberg oli aloittanut virkaatekevänä kruununvoutina vain kaksikymmenvuotiaana, ja hänet vakinaistettiin tehtävään vuonna 1824. Vuoden 1840 rahanmuutoksen aikana Rosenberg hankki erittäin mittavan omaisuuden ostamalla rahvaalta Ruotsin rahaa, jonka hän sitten lunasti itselleen.⁴¹⁸ Alasen mukaan kruununvouti Rosenberg ”[...] oli todellinen kansanmies, kookas ja leveäharteinen, kansanomaisesti pukeutunut ja murrettä käyttävä”.⁴¹⁹ Epäilemättä rahvaanomaisuus ja suomenkielen taito helpotti kruununvoudin tehtävien hoitoa ja lähensi Rosenbergia kihlakuntansa asukkaisiin umpisuomalaisella alueella.

Vuonna 1859 Korsholman eteläisen kihlakunnan nimi vaihtui Ilmajoen kihlakunnaksi. Samana vuonna Rosenbergin seuraajaksi valittiin Olof Fredrik Söderström (1816–1886). Söderström oli opiskellut 1830-luvulla Turun triviaalikoulussa, ja hän oli suorittanut ylioppilastutkinnon vuonna 1837. Vuonna 1839 Söderström merkittiin oikeustieteellisen tiedekunnan nimikirjaan ja hän suoritti kameraalitutkinnon vuonna 1841.⁴²⁰ Hoitaessaan Ilmajoen kruununvoudin tehtäviä Söderström asui Kaskisissa.⁴²¹ Maantieteellinen etäisyys Ilmajokeen vaikutti osaltaan siihen, että Söderström jätti pitäjään edeltäjänsä vähemmän kansanperinnettä.⁴²² Söderström jatkoi

⁴¹⁷ Tiihonen & Tiihonen 1984, 80–81.

⁴¹⁸ Rahanvaihdolla hankittu omaisuus mahdollisti myös lainaustoiminnan, joka ajan saatossa kasvatti Rosenbergin omaisuutta entisestään. Kruununvoudin omaisuuden peri hänen adoptoimansa Herman Frithiof Antell (1847–1893), joka perusti kaksikin isänsä nimeä kantavaa rahastoa. Rosenbergin perintövarat olivat 1900-luvun alussa useiden Kansallismuseon, Valtion taidemuseon ja Taideteollisuusmuseon merkittävien hankintojen taustalla. Alanen 1953, 606; Talvio, Tuukka, ”Antell, Herman Frithiof”, Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Ks. myös Jussila 2020.

⁴¹⁹ Alanen 1953, 605.

⁴²⁰ Ennen nimitystä Ilmajoen kihlakunnan kruununvoudiksi Söderström toimi Senaatin valtiovarainoimituskunnan ylimääräisenä kamarikirjurina (1841), kopistina (1842) ja Kuortaneen kihlakunnan kruununvoutina (1847). Söderströmille myönnettiin sotakamreerin (1859) ja kollegioasessorin (1870) arvonimet. Ks. Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Söderström, Olof Fredrik”. Söderströmin virkaurasta laajemmin, ks. KA Astia, Ansioluettelokokoelma, ”Söderström, Olof Fredric”.

⁴²¹ Ks. esim. *Finlands Stats-Kalender för året 1879*; *Finlands Stats-Kalender för året 1882*.

⁴²² Esimerkiksi Ilmajoen pitäjän historiankirjoittaja Alanen kuittaa Söderströmin kauden kruununvoutina yhdellä lauseella, ks. Alanen 1953, 606.

Ilmajoen kihlakunnan kruununvoutina kuolemaansa eli vuoteen 1886 saakka.⁴²³ Vaikka Söderströmin virkaura ei vetänytkään vertoja edeltäjänsä Rosenbergin puolivuosisataa kestäneelle kaudelle, kesti se silti huomattavan kauan – lähes kolmekymmentä vuotta.

Söderströmin seuraajana toimi Karl Johan Aksel Salenius (1857–1911). Saleniuksen isä oli kirkkoherra Johan Salenius (1813–1880), joka oli ensimmäisen polven akateeminen. Salenius suoritti varatuomarin tutkinnon vuonna 1885 ja aloitti Ilmajoen kihlakunnan kruununvoutina heti seuraavana vuonna. Toisin kuin edeltäjänsä, Salenius hankki asuinpaikan Ilmajoen tuomiokunnan alueelta Seinäjoen kunnasta. Saleniuksen ura Ilmajoen kihlakunnassa jäi kuitenkin hänen edeltäjiinsä nähden lyhyeksi, sillä hän siirtyi pian hoitamaan vastaavaa tehtävää Laukaan kihlakunnassa. Vuodesta 1897 Salenius toimi lopun virkauraansa lääninkamreerin virassa Vaasassa.⁴²⁴

Ilmajoen kihlakunnan henkikirjurina vuodesta 1859 alkaen toimi Peter Reinhold Malander (1821–1904). Tehtävä oli Malanderin hallussa vuoteen 1900 saakka eli yli neljäkymmentä vuotta. Lopettaessaan liki 80-vuotias Malander oli virkakuntansa vanhin. Malanderin isä oli vaasalainen kauppias Peter Johan Malander (k. 1853). Malander opiskeli Vaasan triviaalikoulussa ja hänestä tuli ylioppilas yksityistodistuksella Helsingissä vuonna 1843. Seuraavana vuonna hänet kirjattiin Eteläpohjalaisen osakunnan jäseneksi. Ennen Ilmajoen henkikirjurin tehtäviä Malander suoritti pienemmän kameraalitutkinnon ja toimi Vaasan läänissä ensin ylimääräisenä (1847) ja myöhemmin vakinaisena (1848) lääninkonttoristina.⁴²⁵

Käräjäsalin näkökulmasta katsottuna merkittävin kruunun virkamiehistä oli kuitenkin nimismies. Nimismiesinstituution historia ulottuu 1400-luvulle saakka, jolloin Eerik Pommerilaisen määräyksen mukaan hallintopitäjiin valittiin nimismiehet huolehtimaan käräjien järjestämisestä ja virkamiesten kyydityksistä. Heikki Ylikankaan tiivistyksen mukaan kyseessä oli alun perin paikallisen itsehallinnon luottamusmies, joka vähitellen muuttui kruununpalvelijaksi. Mainitut velvollisuudet säilyivät osana nimismiesten tehtävänkuvaa 1700-luvulle saakka. Ajan kuluessa nimismiesten tehtävät laajenivat rikollisten kiinniottamiseen, vankien vartiointiin ja myös käräjien syyttäjän tehtäviin, joista säädettiin yksityiskohtaisesti Kuningas Kristofferin maanlaissa. Nimismiesten syyttäjäntoimea koskevat määräykset jätettiin pois

⁴²³ KA Astia, Kaskisen seurakunta, IF kuolleiden luettelot 1855–1890 s. 46.

⁴²⁴ Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, ”Salenius, Karl Johan Aksel”.

⁴²⁵ Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Malander, Peter Reinhold”.

vuoden 1734 laista, jonka mukaan nimismies toimi syyttäjäntehtävässä kruununvouden alaisuudessa.⁴²⁶

Varhaisina aikoina nimismiehen tehtävää hoitivat talonpojat, joiden aikakausi alkoi hiipua 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa. Kuten Ylikangas on todennut, talonpoikaisten nimismiesten oli opeteltava lukemaan ja kirjoittamaan ruotsia, tai väistytävä tehtävästään. Talonpoikien tilalle tulivat säätyläistäuetaiset nimismiehet 1700-luvulla, mikä ratkaisi nimismiesten koulutustasoon liittyvät ongelmat, mutta aiheutti vastaavasti tehtävän palkkaukseen liittyviä ongelmia. Säätyläistäustaansa huolimatta nimismies oli kuitenkin vielä 1700-luvulla periaatteessa eräänlainen kansanedusmies. Myöhemmin Venäjän vallan aikana nimismiehistä tehtiin nimenomaisesti kruunun virkamiehiä, joita kaitsettiin ensimmäistä kertaa ohjesäännöllä ja joiden asema tehtiin riippuvaiseksi maaherrojen eli myöhemmin kuvernöörien luottamuksesta.⁴²⁷ Nimismiehiä koskeva ensimmäinen ohjesääntö oli peräisin vuodelta 1814. Sen mukaan nimismiesten keskeisimpänä tehtävänä oli toimia pitäjänsä ensimmäisenä poliisivirkamiehenä sekä huolehdittava erilaisista käytännön velvollisuuksista, jotka ulottuivat tarttuvien tautien ehkäisemisestä sotaväen majoittamiseen.⁴²⁸

3.2.5 Nimismiehet Reinius, Jernberg ja Huldén

Vuosien 1864–1889 välillä Ilmajoen käräjäkunnassa ristesivät Ilmajoen ja Jalasjärven nimismiespiirit. Kyseisenä ajanjaksona Ilmajoen nimismiespiirissä toimi kolme vakinaista nimismiestä, joiden vaiheisiin perehtymällä voi saada laajemman kuvan siitä, millaisia henkilöitä tehtävään valittiin.

Kun Ilmajoen tuomiokunta vuonna 1864 muodostettiin Ilmajoen nimismiespiirin viranhaltijana toimi Isossakyrössä syntynyt Otto Reinius (1810–1875), jonka isä oli Orisbergin rautaruukin inspektori. Ennen nimismiehen uraansa Reinius oli työskennellyt kirjuriina Oravaisissa Wilhelm Sarvanderin (1791–1829) alaisuudessa ja Eurajoella Wuojoen kartanon kirjanpitäjänä.⁴²⁹ Eurajoelta Reinius muutti vuonna 1836 Ilmajolle ja asettui asumaan kirkonkylässä sijainneeseen Seppälän taloon. Myös

⁴²⁶ Ylikangas 1983, 35–36; Ylikangas 1996, 318; Koskimies 1946, 62–64. Syyttäjäntoimen kehityksestä ks. Ignatius 1900, 75–115. Nimismiesten syyttäjän tehtävistä, ks. Ibid. 79–84, 93, 99–100, 114–115.

⁴²⁷ Ylikangas 1996, 318–321.

⁴²⁸ Koskimies 1946, 68–70.

⁴²⁹ KA Astia, Isonkyrön seurakunta, IAa:8 rippikirja 1811–1821 s. 3; KA Astia, Isonkyrön seurakunta, IBd:1 seurakunnasta muuttaneiden luettelot 1806–1829; KA Astia, Oravais församlings arkiv, Längder över till församlingen inflyttade 1805–1843 s. 111; KA Astia, Oravais församlings arkiv, Kommunionbok 1819–1830 s. 12; KA Astia, Oravais församlings arkiv, Längder över till församlingen inflyttade 1805–1843 s. 123; KA Astia, Eurajoen seurakunta, IAa:16 rippikirja 1827–1833 s. 185; KA Astia, Eurajoen seurakunta, IAa:17 rippikirja 1834–1839 s. 199.

Ilmajoella Reiniuksen ensimmäinen ammatti oli kirjuri, ennen kuin hän vuonna 1843 nimityksen Ilmajoen nimismieheksi. Ilmajoella hän solmi vuonna 1849 avioliiton Laura Sofia Allénin kanssa. Vuosien 1868–1877 rippikirjan mukaan heille oli syntynyt yhdeksän lasta, joista kaksi oli menehtynyt. Ajan kuluessa Reiniuksen maaomaisuus kasvoi. Vuonna 1874 hän omisti edellä mainitun Seppälän 1 1/3 mantaalin tilan lisäksi myös Ollilan 1 1/12 mantaalin tilan, mikä teki Reiniuksesta yhden Ilmajoen suurimmista talollisista. Tämä merkitsi sitä, että tuomari Roschierin tavoin myös Reinius oli manttaalilukunsa perusteella merkittävä kunnallisen vallan käyttäjä.⁴³⁰

Reiniukselle myönnettiin nimismiehen tehtävien hoidosta toimitusvoudin arvonimi. Perimätiedon mukaan hän oli nimismiehenä kovakätinen ja erityisen ankara taistelussa juopottelua vastaan. Tämä ei kuitenkaan estänyt nimismiestä harjoittamasta oluenvalmistusta ja myyntiä. Ristiriita virkatehtävien ja oluttehtaan välillä kallistui lopulta jälkimmäisten hyväksi, ja lopulta Reinius erosi nimismiehen virasta. Reiniuksen seuraajaksi nimitettiin Ilmajoen kuntakokouksen pyynnön mukaisesti saman nimismiespiirin apulaisnimismies Gustaf Jernberg (1830–1886).⁴³¹

Nimismies Jernberg oli Taivassalossa syntynyt papinpoika. Jernbergin lapsuudessa perhe muutti isän ammatin perässä Taivassalosta Mynämäelle ja sieltä edelleen vuonna 1857 Jalasjärvelle, mistä isä Gustaf oli saanut kappalaisen viran.⁴³² Nuorempi Gustaf Jernberg ei syystä tai toisesta opiskellut yliopistossa tai suorittanut varsinaisia tutkintoja, mutta ennen nimismiehen uraa hän toimi lääninkanslistina.⁴³³ Hieman ennen Jernbergien muuttoa Ilmajoen nimismiespiiri oli jaettu kahteen osaan. Vastamuodostetun Jalasjärven nimismiespiirin ensimmäiseksi nimismieheksi oli valittu Gustaf Taxell (1804–1877). Tuore nimismies oli opiskellut Helsingin yliopistossa toiminut aikaisemmin maanmittausopin auskultanttina. Reiniuksen tavoin myös Taxellille oli myönnetty toimitusvoudin arvo vuonna 1838. Taxell sai apulaisekseen Gustaf Gustafinpoika Jernbergin. Nimismiehen ja apulaisen perheiden välit olivat todennäköisesti läheiset, sillä Taxell solmi vuonna 1863 avioliiton Jernbergin siskon kanssa.⁴³⁴

Taxellin alaisuudesta Jernberg muutti vuonna 1861 Ilmajoelle Reiniuksen anottua itselleen apulaista. Ilmajoella Jernberg asettui asumaan Reiniuksen

⁴³⁰ *Wasa Tidning*, 17.10.1846, nro 42, s. 4; KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:19 rippikirja 1868–1877; KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:11 rippikirja 1828–1837 s. 229; KA Astia, Vaasan läänin henkikirjat, Va:30 Henkikirja 1837–1837 s. 772; *ibid.*, Va:104 Henkikirja 1874–1874 s. 17.

⁴³¹ Alanen 1953, 610–612; KA Astia, Ansioluettelokokoelma, ”Reinius, Otto”.

⁴³² Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Jernberg, Gustaf”; KA Astia, Taivassalon seurakunta, IAa:15 rippikirja 1829–1835 s. 315; KA Astia, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1852–1858 s. 310.

⁴³³ KA Astia, Ansioluettelokokoelma, ”Jernberg, Gustaf”.

⁴³⁴ KA Astia, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1859–1866 s. 413.

omistamalle Ollilan tilalle vastaviihityn vaimonsa kanssa.⁴³⁵ Vaikka Jernberg myöhemmin perikin nimismiehen viran Reiniukselta, ei hän kuitenkaan pystynyt kilpailemaan omaisuudellaan tämän kanssa. Reiniuksen omistamalta Ollilan tilalta Jernberg perheineen siirtyi asumaan valtiopäivämies Iisakki Hannukselan maille Ala-Hannukselaan.⁴³⁶ Lopulta Jernberg hankki 1870-luvun alussa tuomiokunnan varatuomari Karl Wilhelm Roschierin leskeltä Maria Roschierilta omistukseensa pienen 3/32 manttaalin tilan Ilmajoen Röyskölän kylästä.⁴³⁷ Jernbergin nimismieskausi muodostui pitkäksi. Hän toimi Ilmajoen nimismiespiirin nimismiehenä vuodesta 1868 aina kuolemaansa eli vuoteen 1886 saakka.⁴³⁸

Jernbergin seuraajaksi Ilmajoen nimismieheksi valittiin Viktor Huldén (s. 1858), joka oli Pietarsaassa syntynyt tullivahdin poika.⁴³⁹ Myöhemmin perhe oli asettunut asumaan Vaasaan, ja muuttaessaan sieltä Ähtäriin vuonna 1881 oli Huldén seurakunnan muuttokirjojen mukaan ammatiltaan ylimääräinen nimismies (*Extra kronol.*). Muuton taustalla oli nimitys Ähtäriin nimismiespiiriin varsinaiseksi nimismieheksi, mutta tämän tehtävän hoitaminen jäi lyhytaikaiseksi.⁴⁴⁰ Huldénin 1880-luvun alun työtehtävistä on hankala saada selvyyttä, sillä Vaasan seurakunnan rippikirjojen mukaan hän oli ”entinen viskaali” (*f.d. fiskal*) ja muuttaessaan vuonna 1883 Vaasasta edelleen Evijärvelle hän oli muuttokirjojen mukaan ”*befallningsman*”. Evijärvellä Huldén hoiti nimismiehen tehtäviä.⁴⁴¹ Hän solmi avioliiton

⁴³⁵ KA Astia, Ilmajoen seurakunta, seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1849–1896 s. 97; KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:15 rippikirja 1856–1862 s. 426.

⁴³⁶ KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:19 rippikirja 1868–1877 s. 481; *Ibid.*, IAa:20 rippikirja 1868–1877 s. 818.

⁴³⁷ KA Astia, Vaasan läänin henkikirjat, Va:92 Henkikirja 1870–1870 s. 1233; *Ibid.*, Va:95 Henkikirja 1871–1871 s. 1246.

⁴³⁸ SSHY, Ilmajoen seurakunta, kuolleet 1849–1886; Jernberg kuoli 11.12.1886 sairastettuaan pitkään rintatautia. Kuoleman jälkeen sanomalehdissä julkaistut luonnehdinnat Jernbergistä kertoivat, että ”[t]oimeliaana, wakaana, kansallismielisenä wirkamiehenä on wainaja aina nauttinut piirikuntansa yleistä suosiota ja kunnioitusta.” *Waasan Lehti*, 15.12.1886, nro 100, s. 2; *Uusi Suometar*, 16.12.1886, nro 292, s. 2.

⁴³⁹ KA Astia, Jakobstadt församling, Längder öfver födda och döpta 1847–1870 s. 125; KA Astia, Jakobstad församling, kommunionbok 1857–1865 s. 227.

⁴⁴⁰ KA Astia, Jakobstadt församling, Längder öfver födda och döpta 1847–1870 s. 125; KA Astia, Jakobstad församling, kommunionbok 1857–1865 s. 227; SSHY, Vaasan seurakunta, muuttaneet 1862–1888 s. 42; SSHY, Vaasan seurakunta, rippikirja 1864–1870 s. 305; SSHY, Vaasan seurakunta, rippikirja 1871–1880 s. 368; SSHY, Vaasan seurakunta, rippikirja 1881–1885 s. 294; SSHY, Vaasan seurakunta, muuttaneet 1862–1888 s. 105; SSHY Ähtäriin seurakunta, muuttaneet, 1861–1890 s. 67; SSHY, Ähtäriin seurakunta, rippikirja 1876–1885 s. 406; SSHY, Ähtäriin seurakunta, muuttaneet 1861–1890 ”27.8.1883”.

⁴⁴¹ SSHY, Vaasan seurakunta, rippikirja 1881–1885 s. 882; SSHY, Evijärven seurakunta, muuttaneet 1837–1886 s. 186; SSHY, Evijärven seurakunta, rippikirja 1879–1889 s. 24.

vaasalaisen Sofia Fredrika Östbergin kanssa ja perheen ensimmäinen poika syntyi vuonna 1885.⁴⁴² Evijärveltä Huldén perheineen muutti joulukuussa 1886 Kortesejärvelle ja sieltä edelleen Ilmajoelle seuraavan vuoden maaliskuussa.⁴⁴³ Ilmajoella Huldén asettui perheineen asumaan Yli-Jouppusen talon maille Peuralan kylään.⁴⁴⁴ Nimismiehenvirkansa ohessa Huldén otti osaa vuonna 1891 asetettuun komiteaan, jonka tarkoituksena oli luoda ehdotus maalaispoliisin ohjesääntöä varten.⁴⁴⁵ Vuonna 1901 Huldén haki avoimna olevaa Vöyrin nimismiehen paikkaa, johon hän myös tuli valituksi. Saman vuoden huhtikuussa Huldén perheineen muutti Ilmajolta Vöyrille.⁴⁴⁶

3.3 Lainoppineiden merkitys maallikoiden oikeudelliselle pääomalle

Kihlakunnanoikeuden keskeisin henkilö oli luonnollisesti kihlakunnantuomari itse, jonka persoonalla ja henkilökohtaisilla ominaisuuksilla oli suuri merkitys sille, millaiseksi oikeudellisen työn kentäksi tuomiokunta muodostui. Tuomarin merkitys kärjäsalissa ja sen liepeillä toimineille maallikoille näyttäytyi monin tavoin. Konkreettisimmin tämä tuli esiin kärjäatalon valinnan ja lautamiesten nimittämisen kautta. Tuomarin henkilökohtainen kyky johtaa oikeusprosessia vaikutti suoraan asioiden käsittelynopeuteen ja näin myös kärjäpäivien määrään. Tosin kuten myöhemmin osoitetaan, varsinkin lautamiesten valinnassa myös nimismiehen rooli saattoi olla hyvinkin merkittävä taustatekijä.

⁴⁴² SSHY, Vaasan seurakunta, vihityt, 1863–1888 s. 110; SSHY, Evijärven seurakunta, syntyneet 1869–1885.

⁴⁴³ SSHY, Evijärven seurakunta, muuttaneet 1886–1889 s. 203; SSHY, Ilmajoen seurakunta, muuttaneet 1885–1896, 1887 nro 21.

⁴⁴⁴ SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1878–1887, s. 545; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1889–1898, 843.

⁴⁴⁵ Ks. KM, ”Keisarilliselle Majesteetille, joka on asetettu tekemään ehdotuksia yleiseksi poliisijärjestykseksi maaseutua varten sekä johtosäännöksi poliisikonstaapeleille maalla” (7/1892). Lopulliseen komiteanmietintöön Huldén allekirjoitti yhdessä Alfred Lagercrantzin kanssa vastalauseen, jonka mukaan kruununvoudit vapautettaisiin aktiivisesta poliisitoimesta ja heidän roolinsa supistettaisiin ainoastaan valvovaksi poliisiviranomaiseksi. Ks. *Ibid.*, 64–65.

⁴⁴⁶ SSHY, Ilmajoen seurakunta, muuttaneet 1897–1908, 1901 nro 30; *Päivälehti*, 12.02.1901, nro 10, s. 2; Alanen 1953, 614. Sanomalehtitietojen mukaan Huldén oli samana vuonna syyllistynyt laittomaan vangitsemiseen ja pyrkinyt hankkimaan kiduttamalla tunnustuksen naishenkilöltä. Tapahtumat olivat sattuneet vuonna 1900 ja Huldén tuomittiin kahden kuukauden vankeusrangaistukseen ja 50 markan sakkoihin. *Hufvudstadsbladet*, 13.06.1901, nro 157, s. 5; *Åbo Underrättelser*, 09.12.1902, nro 335, s. 4; *Suomen Kansa*, 12.12.1902, nro 288, s. 4; *Åbo Underrättelser*, 04.08.1903, nro 208, s. 3; *Fria ord*, 20.05.1903, s. 11.

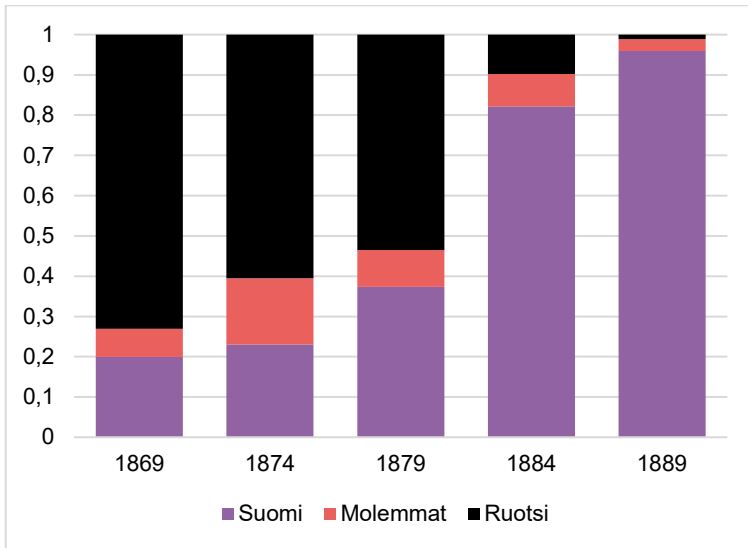
Ajanjaksolla 1860-luvulta 1890-luvulle tuomarin rooli oikeudellisen työn kannalta oli erityisen merkityksellinen myös sen vuoksi, että ajankohtana toimeenpantiin niin kutsuttu kielireskripti, jonka kahdenkymmenen vuoden voimaantuloaikana suomen kieli oli tarkoitus ottaa käyttöön oikeuskielenä. Asetuksen toimeenpano jäi tuomiokuntien arkisessa työssä kihlakunnantuomareiden henkilökohtaisen panoksen varaan, ja näin yksittäinen tuomari saattoi omalla toiminnallaan merkittävästi vaikuttaa siihen, mitä kieltä tuomiokunnassa käytettiin. Käytetyllä oikeuskielellä oli olennainen merkitys sille, millaiseksi oikeudellisen työn kentäksi tuomiokunta muodostui. Varsinaisessa oikeusprosessissa kielen merkitys tuli esiin konkreettisesti kolmella eri tasolla: 1.) oikeusprosessin suullinen kieli, 2.) tuomiokirjassa käytetty kieli, 3.) asianomaisille annetun tuomiokirjaotteen kieli.

Ilmajoen tuomiokunta oli muodostettu vain vuosi kielireskriptin antamisen jälkeen ja sen toimeenpanoon oli tartuttu ripeästi. Vuoden keväällä 1865 *Suometarissa* kerrottiin tuomari Roschierin jo edellisenä syksynä antaneen pöytäkirjoja myös suomen kielellä. Lehdessä mainittiin erityisesti, ”[...] että hra Roschier tarkasti pitää waaria siitä, ettei asialliset oikeuden edessä saa puhua muuta kuin suomenkieltä”.⁴⁴⁷ Mikäli Roschier todella oli syksyllä 1864 antanut suomenkielisiä pöytäkirjoja, niin sen on täytynyt tarkoittaa varsinaisista ruotsinkielisistä pöytäkirjoista asianomaisille annettuja pöytäkirjanotteita, sillä kyseisten käräjien pöytäkirjat olivat vielä pääosin ruotsinkieliset ja suomen kieltä esiintyi lähinnä liitteissä.⁴⁴⁸ Roschierin edeltäjä Adolf Emanuel Gummerus oli käyttänyt vielä vuonna 1861 Ilmajoen käräjäkunnan syyskäräjillä istuntokielenä ruotsia, mikä oli herättänyt paikkakunnalla pahennusta: ”[...] kuin kaikki keskustelemiset tapahtui ruotsin kielellä, niin saivat umpi-suomalainen lautakuntaki häpiällä yynnä muiden kanssa kuullella mitä herrat haasteliwat, joita wiimme mainituita ei ollut muuta kuin 6 eli 7, ja neki jokainen kyllä suomen taitawia.”⁴⁴⁹ Mikäli kirjoituksen tiedot pitävät paikkansa, on helppo ymmärtää, kuinka suuri merkitys tuomari Roschierin työllä oli Ilmajoen käräjäkunnassa. Käräjävuosien 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 otantojen perusteella Ilmajoen käräjäkunnan pöytäkirjojen kieli vaihtui oheisen kuvion mukaisesti.

⁴⁴⁷ *Suometar*, 03.04.1865, nro 77, s. 2.

⁴⁴⁸ Ks. KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:4 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1864 ”syyskäräjät”; *Ibid.*, C1b:1b Ilmajoen käräjäkunnan ilmoitusasioiden pöytäkirjat 1863–1865 ”lainhuudatukset”; *Ibid.*, C1b:1d Ilmajoen käräjäkunnan ilmoitusasiain pöytäkirjat 1864–1866 ”kiinnitykset”; *Ibid.*, C1b:1a Ilmajoen käräjäkunnan ilmoitusasiain pöytäkirjat 1863–1872 ”holhous- ja avioehtoasiat”.

⁴⁴⁹ *Sanomia Turusta*, 06.12.1861, nro 49, s. 3. Tekstissä mainitut syyskäräjät, ks. KA Astia, Korsholman eteläisen tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat, KO a:85 Varsinaisten asioiden pöytäkirjat 1861–1861 s. 987.

Kuvio 2. Ilmajoen käräjäkunnan tuomiokirjojen kieli käräjävuosina 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889. Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Kuten kuvio osoittaa, 1860-luvulla Ilmajoen käräjäkunnan tuomiokirjat kirjoitettiin vielä pääsääntöisesti ruotsiksi, mutta 1880-luvun lopussa kieli oli pääsääntöisesti vaihtunut suomeksi. Tuomari Roschierin tekemä pioneerityöstä huolimatta varsinaisten tuomiokirjojen kieli säilyi vielä hänen toimikautenaan pääosin ruotsina ja lopullinen muutos tapahtui vasta tuomari Karl Henrik Skogin aikana. Varsinaisten asianosaisten lisäksi oikeusprosessissa käytetyllä kielellä oli suuri merkitys myös kaikille käräjäsalin ruotsia osaamattomille maallikoille, kuten lautamiehille, oikeudenpalvelijoille ja asiamiehille sekä tietenkin kaikille oikeutta hakeneille.

3.4 Maallikkotuomarit – Lautamiesinstituutio 1800-luvulla

Länsimaisessa oikeuskulttuurissa tunnetaan kolme erilaista maallikkotuomarin mallia, jotka ovat Englannissa ja Yhdysvalloissa käytössä olevat angloamerikkalaiset valamiehistöt, mannermaiset valamiehistöt ja skandinaavinen lautakunta lautamiehin.

⁴⁵⁰ Lautamiehet olivat ”*nämndä män*”, nimettyjä miehiä, joista Suomessa

⁴⁵⁰ Pihlajamäki 2013. Eri maiden maallikkotuomareita käsittelevää vertailevaa tutkimusta, ks. esim. Diesen 1996; Kuusikko 1995. Skandinaavinen maallikkotuomari itsessään on ongelmallinen käsite, sillä esimerkiksi Pia Letto-Vanamo on esittänyt, että on kyseenalaista, voidaanko menneiden vuosisatojen lautamiehistä puhua varsinaisina maallikoina suhteessa muuhun tuolloiseen oikeuteen, koska oppineesta ruotsalaista juristikunnasta voidaan puhua vasta 1600-luvun puolivälistä lähtien. Letto-Vanamo 1995, 228.

käytettiin lautamiehen lisäksi myös nimitystä ”pöytä mies”. Nimitykset kertovat kehityksestä kärjäkiviltä kohti kärjäätaloa, sekä siitä, että jo varhain osa kärjäyhteisön edustajista oli mukana ratkaisemassa riitoja.⁴⁵¹ Yleiseen käsitykseen suomalaisesta maallikkotuomarista eli lautamiehestä on vaikuttanut voimakkaasti Aleksis Kiven romaanin Seitsemän veljestä -romaanin Aapon hahmo:

Wakaana, ja usein kämmen korwan takana, tarkasti kuullessen asiain luonnistumista, istui hän penkillänsä lakeassa kärjäsalissa. Siellä hän istui, miehekkäästi pystyttäen päätänsä, ja tuolloin, tällöin väikähteli hänen huulillansa hieno, itse tyytyväinen myhäily. Mutta viisas, tasapuolinen, oikea oli aina hänen tuomiensa. Sen tiesi tuomarikin ja kuulteli aina kärsivällisyydellä hänen jotenkin pitkiä lauseitansa, koska hän, lewitellen käsiänsä, antoi asiasta aatoksensa ilmi.⁴⁵²

Lautamiesten nauttimasta arvostuksesta kertoo myös se, että Kivi käytti romaanissaan lautamiehen tehtäviä esimerkkinä yhteiskunnallisesta noususta: ”Lautamies Mäkelän kuoltua ken astui hänen sijaansa? Jukolan Aapo, aina sowinnon ja oikeuden mies.”⁴⁵³ Skandinaavisen lautakunnan historia ulottuu kuitenkin huomattavasti Kiven romaanissaan kuvaamaa aikaa pidemmälle. Letto-Vanamon mukaan varhaisen lautakunnan tehtävistä ei vallitse yksimielisyyttä ja sen toiminta on jäänyt oikeushistoriallisessa tutkimuksessa osittain epäselväksi.⁴⁵⁴ Merkittävä osa olemassa olevaa tutkimusta käsittelee lautakunnan ja lautamiesten merkitystä prosessioikeuden näkökulmasta, mutta sen sijaan itse lautamiehet ja heidän taustansa tunnetaan huonosti.⁴⁵⁵

Ragnar Hemmerin oppikirjaesityksen mukaan skandinaavisen lautakunnan historia alkoi maakuntalakien aikakaudella, jolloin se kuului tärkeimpiin todistuskeinoihin oikeudessa. Lautakunnan tehtävänä oli todistuskysymyksen ratkaiseminen. Maakuntalakien aikana jokaista käsiteltävää asiaa varten oli erikseen nimitetty lautakunta. Myöhemmin maanlakien aikaan lautakunnat sen sijaan istuivat koko käräjien keston ajan, ja näin ollen niistä tuli osa tuomioistuinta. Hemmerin mukaan 1500-luvulla tuomarin merkitys oikeusprosessissa heikkeni ja lautakunnan vastavasti kasvoi, minkä seurauksena lautakunta osallistui todistuskysymyksen ratkaisun lisäksi myös oikeuskysymyksen ratkaisemiseen. Hovioikeuksien perustamisen jälkeen 1600-luvulla kihlakunnanoikeuksien johto alkoi siirtyä lautakunnilta takaisin tuomareille, jotka osallistuivat lautakunnan kanssa todistuskysymysten

⁴⁵¹ Letto-Vanamo 1995, 229.

⁴⁵² Kivi 1870c, 314.

⁴⁵³ Kivi 1870c, 300.

⁴⁵⁴ Letto-Vanamo 1995, 226.

⁴⁵⁵ Lukuun ottamatta Teppo Ylitalon Lapuan lautamiehiä koskevaa artikkelia on lautamiehiä ja heidän taustojaan käsittelevä tutkimus ollut lähtökohdiltaan pääosin oikeussosiologista. Ks. Ylitalo 2007; Klami & Hämäläinen 1992.

ratkaisemiseen. Kehityskulun seurauksena tuomari ratkaisi yhdessä lautakunnan kanssa käsiteltävän jutun asiallisen sekä oikeudellisen puolen. Vuonna 1680 kihlakunnantuomareita kiellettiin hoitamasta muuta virkaa kuin tuomarin virkaansa, ja samalla heidät velvoitettiin asumaan tuomiokuntansa alueella. Yhdessä nämä seikat kohensivat tuomarikunnan tasoa, minkä seurauksena lautakunnan merkitys asioiden ratkaisussa väheni. Kehitystä edesauttoi myös kehittyvä ja monimutkaisuutuva lainsäädäntö, mikä oli vähentänyt maallikotuomareiden edellytyksiä ratkaista oikeuskysymyksiä.⁴⁵⁶

Prosessioikeuden näkökulmasta vuoden 1734 laki ainoastaan vahvisti aikaisemman oikeuskehityksen tuloksen.⁴⁵⁷ Laissa lautamiehiä koskevat säädökset kirjattiin oikeudenkäyntikaareen, jonka 1. luvun 1 §:n mukaan maaseudun ensimmäinen tuomioistuin oli kihlakunnan oikeus. Oikeudessa tuomiovaltaa käyttivät kihlakunnan tuomari sekä kahdentoista talonpojan ryhmä, jota kutsuttiin lautakunnaksi.⁴⁵⁸ Kihlakunnan tuomarit vanhoivat hovioikeuden edessä tuomarinvalan ja lautamiehet vanhoivat saman valan käräjillä.⁴⁵⁹ Lain 23 luvun 1 §:n mukaan kihlakunnan käräjät olivat tuomiovaltaiset kun kahdestatoista lautamiehestä oli vähintään seitsemän paikalla.⁴⁶⁰ Saman luvun 2 §:n mukaan tuomiota annettaessa tuomarin oli kerrottava lautamiehille tuomion perusteista ja siitä, mitä laki asiasta sanoi. Mikäli lautamiehet ja tuomari eivät olleet tuomiosta yksimielisiä, tuomio annettiin lautakunnan päätöksen mukaisesti ja lautakunta myös vastasi tuomiosta. Mikäli lautakunta ei ollut

⁴⁵⁶ Hemmer 1968, 129, 132, 137–139. Muuta tutkimusta aiheesta, ks. esim. Wrede 1890, 8–13; Sandelin 1936, 34–92; Spring-Reiman 1998, 4–71; lautakunnasta ja todistelusta laajemmin, ks. esim. Letto-Vanamo 1995, 229–236; lautakunnan ja tuomarin välisestä suhteesta, ks. esim. *Ibid.*, 237–243. Ignatiuksen mukaan jo Christofferin maanlain julkaisemisen aikoina sama lautakunta istui koko käräjien ajan, sillä lautamiehet luettiin tuomiokirjan alussa heti aika- ja paikkatietojen jälkeen. Ks. Ignatius 1934, 270. Tuolloin muodostunut käytäntö jäi pysyväksi ja sitä noudatettiin myös Ilmajoen kärjäkunnan tuomiokirjoissa 1800-luvun jälkipuoliskolla.

⁴⁵⁷ Ignatius 1934; Hemmer 1968, 164. Lautakuntainstituutiosta vuoden 1734 laissa, ks. myös Spring-Reiman 1998, 55–71.

⁴⁵⁸ Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaari 1 luku 1 § vuoden 1877 suomennoksen mukaan: ”Ensimmäinen tuomioistuin maalla on Kihlakunnan Oikeus. Siinä tuomitsee kihlakunnan tuomari ynnä kahdentoista talonpojan kanssa, jotka kihlakunnassa asuwat ja owat siihen toimeen walitut. Nämät kaksitoista kutsutaan kihlakunnan lautakunnaksi.”

⁴⁵⁹ Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaari 1 luku 8 § vuoden 1877 suomennoksen mukaan: ”Laamannin ja kihlakunnan tuomarin on tämä wala wannottawa Hovioikeuden edessä. [...] Lautamies tehköön walansa käräjissä.”

⁴⁶⁰ Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaari 23 luku 1 § vuoden 1877 suomennoksen mukaan: ”Kihlakunnan ja Laamannin käräjissä sekä laillisessa katselmuksessa maanriidasta älköön tuomittako, ell’ei seitsemän lautakunnassa ole.”

keskenään yksimielinen, tuomio annettiin tuomarin päätöksen mukaisesti.⁴⁶¹ Lisäksi vuoden 1734 laissa säädettiin lautamiesten osuudesta käräjien sakkorahoihin.⁴⁶² Vuoden 1734 lain oikeudenkäyntikaari pysyi Suomessa voimassa ilman merkittäviä muutoksia 1860-luvulle saakka, jolloin oikeudenkäyntiä pyrittiin muuttamaan yksinkertaisemmaksi ja joustavammaksi.⁴⁶³

Lautamiesinstituutio nousi puheenaiheeksi jo valtiopäivätoiminnan aloittamista valmistelleessa Tammikuun valiokunnassa, minkä jälkeen keskustelu jatkui vuosien 1863–1864 valtiopäivillä. Valtiopäiväkeskustelussa nousivat esiin lautamiesinstituutioon kohdistetut muutospainet, jotka olivat kasaantuneet vuoden 1734 lain säätämisen jälkeen. Kihlakuntien lautamiehet valittiin yleensä talollisten keskuudesta, ja lautamiesinstituution tuottamat kustannukset koituivat pääosin talonpoikien rasitteeksi. Tästä näkökulmasta katsottuna ei ole yllättävää, että keskustelua esimerkiksi kihlakuntien lautamiesten valinnasta käytiin talonpoikaissäädyn sisällä myös vuosien 1867, 1872 ja 1882 valtiopäivillä.⁴⁶⁴

Kihlakunnanoikeuden lautakuntaa koskevat tärkeimmät muutokset 1800-luvulla tehtiin vuosien 1868 ja 1886 asetuksissa. Vuoden 1868 huhtikuussa annettiin ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus Kämnerinoikeutten, Laakmanninoikeutten ja Ritarisyyntoikeuden lakkauttamisesta, sekä muutamain oikeudenkäymisjärjestyksestä ja erästen tuomioistuinten kokoonpanoa koskewain lainpaikkain muuttamisesta

⁴⁶¹ Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaari 23 luku 2 § vuoden 1877 suomennoksen mukaan: ”Kun tuomio on Kihlakunnan tahi Laamannin Oikeudessa tehtävä, niin antakoon kihlakunnantuomari ja laamanni lautakunnalle tiedon asiasta ja sen perusteista, ja myös mitä laki sellaisessa tilassa sanoo. Jos lautakunnalla on toinen mieli kuin kihlakunnan tuomarilla tahi laamannilla, niin tuomittakoon asia lautakunnan mielen jälkeen, ja wastatkoon se tuomionsa. Joll’ei koko lautakunta ole yksimielinen, tuomittakoon asia se mukaan, minkä kihlakunnan tuomari tahi laamanni oikeaksi tutkii.”

⁴⁶² Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaari 32 luku 3 § vuoden 1877 suomennoksen mukaan: ”Kihlakunnan sakko-osasta saakoon kihlakunnan tuomari yhden kolmanneksen, lautakunta toisen ja kihlakunta kolmannen. Oikeudelle yksinänsä menevistä sakoista ottakoon kihlakunnan tuomari puolen ja lautakunta toisen puolen.”

⁴⁶³ Hemmer 1968, 168. Ruotsalaisen lautamiesinstituution muutoksesta vuoden 1809 jälkeen, ks. Inger 1990; Inger 1991, 188–193.

⁴⁶⁴ Ks. vuoden 1867 valtiopäivät, ks. Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat I 1867, ”Anom. Ehd. N:o 33 seurakunnan oikeuttamisesta valitsemaan kihlakunnanlautamiehet”; 47; vuoden 1872 valtiopäivät, ks. Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1872 I, 81, 362; vuoden 1885 valtiopäivät, ks. Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1882 I, 229, 1146. Ks. myös Spring-Reiman 1998, 72–96.

ja kumoamisesta” ja vuoden 1886 tammikuussa ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kihlakunnan-lautakunnasta”.⁴⁶⁵

Vuoden 1734 lain mukaan käräjärahvaan tuli valita kihlakunnanlautakunnan jäsenet, jotka kihlakunnanoikeus sitten määräsi tehtävänsä.⁴⁶⁶ Vuoden 1885 valtiopäivillä lautamiesten valinta kytkeytyi yhteen käräjäjyviä koskevan keskustelun kanssa.⁴⁶⁷ Kyseisten valtiopäivien tuloksena syntyi vuoden 1886 lautamiesasetus, jonka 1 §:ssä säädettiin lautamiesten määrästä. Lautakunnassa tuli olla vähintään seitsemän miestä ja ”[...] siitä päälle niin monta, kuin käräjäkunta tarvitsee; älköön kuitenkaan useampia kuin kaksitoista yht’aikaa lautakunnassa istuko”. Merkittävin uudistus koski kihlakunnan lautamiesten valintaa, joka annettiin uuden asetuksen myötä kuntien vastuulle: ”[...] asianomaisille kunnille on annettu valta olla osallisena kihlakunnan lautakunnan asettamisessa samalla kun lautakunnan palkkaaminen on pantu niiden velvollisuudeksi [...]” Asetuksen mukaan kunnallishallituksen tuli järjestää kuntakokous kolmen ehdolle asetettavan miehen valitsemista varten viipymättä sen jälkeen, kun kihlakunnan tuomari oli ilmoittanut käräjäkunnassa vapautuneesta lautamiehen tehtävästä.⁴⁶⁸

Kunnan tuli noudattaa lautamiehen valinnassa voimassa olevia kunnallisia vaaleja koskevia asetuksia.⁴⁶⁹ Vuonna 1886 oli voimassa vuoden 1865 kunnallisasetus. Kyseisen asetuksen 2 luvun 9 §:n mukaan kuntakokouksessa saattoivat osallistua neuvottelemiseen ja päätöksen tekoon sellaiset henkilöt, jotka olivat velvolliset maksamaan kunnallisveroa ja joilla ei ollut velkana enempää kuin viimeksi kuluneen vuoden verot. Saman luvun 13 §:n mukaan kuntakokous valitsi kunnan piirissä

⁴⁶⁵ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus Kämnerinoikeutten, Laakmanninoikeutten ja Ritarisyynioikeuden lakkauttamisesta, sekä muutamain oikeudenkäyntijärjestyksestä ja erästen tuomio-istuinten kokoonpanoa koskewain lainpaikkain muuttamisesta ja kumoamisesta 27.4.1868” (21/1868) ja ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kihlakunnan-lautakunnasta” 25.1. (3/1886).

⁴⁶⁶ Hemmer 1968, 168.

⁴⁶⁷ Vuoden 1885 valtiopäivien kihlakunnan lautakuntaa koskevasta keskustelusta ks. Valtiopäiväasiakirjat 1885 III, ”Arm. Esit. N:o 33 Käräjäjyvistä ja kihlakunnanoikeuden lautakunnasta”; ”Laki- ja talousvaliokunnan mietintö N:o 4; Laki- ja talousvaliokunnan kirjelmä; Arm. Asetus 25 p. Tammik. 1886” ja ”Arm. Asetus samalta p:ltä”; Aateli-säädyn pöytäkirjat 1888 I: 277, 279, Ibid. III: 1084, 1122; Pappissäädyn pöytäkirjat 1888 I, 204, 205, Ibid. II, 995, 1007, 1206; Porvarissäädyn pöytäkirjat 1888, 337, 339, 349, Ibid. III, 1041, 1129, 1315; Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1888 I, 392, 430, 433, Ibid. III, 1156, 1223, 1241, Ibid. IV, 1361.

⁴⁶⁸ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kihlakunnan-lautakunnasta” 25.1. (3/1886) 1 §, 2 §.

⁴⁶⁹ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kihlakunnan-lautakunnasta” 25.1. (3/1886)”. Suora lainaus asetuksen 2 §:stä: ”Sanotussa vaalissa noudatetaan kunnallisia vaaleja varten ylimalkaan voimassa olevia perustuksia. Vaaliinkelpaava on jokainen siinä tahi niissä kunnissa, joissa lautamies on valittava, asuva rehellinen mies, joka on tullut viidenkolmatta vuoden ikään ja voidaan valita kunnallisiin toimiin [...]”.

asuvista äänioikeutta nauttivista miehistä kuntakokoukselle esimiehen ja varaesimiehen. Kunnanvaltuusmiehinä ja kunnallislautakunnassa toimivia henkilöitä koskivat samat vaatimukset kuin kuntakokouksen esimiestä ja varaesimiestä.⁴⁷⁰ Toisin sanoen kunnallisiin vaaleihin ja sitä myöten lautamieheksi oli mahdollista valita vuoden 1886 lautamiehiä koskevan asetuksen jälkeen ainoastaan sellaisia henkilöitä, jotka pystyivät suoriutumaan kunnallisveroistaan.

Koska kihlakunnanoikeuden lautakuntia ja lautamiehiä koskevat muutokset tapahtuivat hitaasti, on lautamiehiä koskeva aikarajaus ulotettu alkamaan vuodesta 1805, josta lähtien Ilmajoen kärjäkunta muodosti Ilmajoen pitäjän kanssa yhtenäisen maa-alueen. Lautamiehiä koskeva aikarajaus on katkaistu vuoteen 1889, jonka jälkeen Ilmajoen kärjäkunta pilkottiin kolmeksi eri kärjäkunnaksi. Aikarajauksesta on poikettu niiden lautamiesten kohdalla, joiden ura alkoi ennen vuotta 1805 tai jatkui vuoden 1889 jälkeen, jotta mukaan on saatu kaikkien lautamiesten urat kokonaisuudessaan. Vuosien 1805–1889 välisenä aikana Ilmajoen kärjäkunnassa oli vakituksessa lautamiehen virassa yhteensä 81 lautamiestä. Lautamiehen tehtävä on katsottu vakituiseksi, mikäli lautamies on toiminut tehtävässään useammilla kuin yksillä talvi- tai syyskäräjillä. Mikäli mukaan otettaisiin yksittäisillä käräjillä sijaistaneet tai välikäräjillä toimineet, kasvaisi lautamiesten kokonaismäärä huomattavasti suuremmaksi. Erityisesti välikäräjillä lautakuntaa täydennettiin usein tilapäisillä tuomarivalan tehneillä lautamiehillä.

3.5 Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehet prosopografisena joukkona

3.5.1 Lautakuntien kokoonpanot ja lautamiesten asuinpaikat

Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 1 luvun 1 §:n mukaan: ”Ensimmäinen tuomioistuin maalla on Kihlakunnan Oikeus. Siinä tuomitsee kihlakunnan tuomari ynnä kahdentoista talonpojan kanssa, jotka kihlakunnassa asuvat ja owat siihen toimeen walitut. Nämät kaksitoista kutsutaan kihlakunnanlautakunnaksi.” Oikeudenkäymiskaaren 23 luvun 1 §:n mukaan lautamiesten vähimmäismäärä oli seitsemän: ”Kihlakunnan ja Laamannin käräjissä sekä laillisessa katselmuksessa maanriidasta älköön tuomittako, ell’ei seitsemän lautakunnassa ole.” Vuoden 1868 asetuksella

⁴⁷⁰ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla” (4/1865), 3 luku 33 § ja 4 luku 41 §.

lautamiesten vähimmäismäärä laskettiin kihlakunnanoikeudessa viiteen lautamieheen.⁴⁷¹ Tuomio- tai kärjäkunnan asukasmäärä ei vaikuttanut käytännössä lainkaan lautamiesten lukumäärään, minkä vuoksi lautamiesten väkilukuun suhteutettu määrä saattoi poiketa eri alueilla huomattavasti toisistaan. Seikka vaikutti olennaisesti sekä lautamiesten palkkaukseen että heidän osakseen saamaan arvontaan, sillä suurissa kärjäkunnissa lautamiehen tehtävä oli paremmin palkattu sekä vaikeammin saavutettavissa.

Kihlakunnanoikeuksien lautakuntien kokoonpanoihin ja toimintaan vaikuttivat luonnollisesti myös ympäröivän yhteiskunnan tapahtumat. Esimerkiksi vuosina 1808–1809 käydyin Suomen sodan vaikutus näkyi selkeästi Ilmajoen kärjäkunnan lautakunnan kokoonpanossa. Sotavuodet koettelivat erityisesti Kauhajoen kappeliseurakuntaa, joka oli sotatoimialuetta. Sodan seurauksena Kauhajoen väkiluku laski tuntuvasti, minkä lisäksi se aiheutti alueella myös mittavat aineelliset vahingot.⁴⁷² Sotavuosina Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehistä kuolivat kauhajokiset Juho Henrikinpoika Ala-Aro (1761–1808) ja Tuomas Martinpoika Havunen (1744–1809) sekä kurikkalainen Juho Jaakonpoika Koukkari (1759–1809). Vuoden 1809 talvikäräjille lautakuntaan saatiin haalituksi kokoon ainoastaan yhdeksän lautamiestä. Lautamiesten lisäksi myös kihlakunnanoikeuden tuomari Fredrik Söderlund (s. 1770) menehtyi sodan aikana. Rauhan solmimisen jälkeen tilanne kuitenkin korjaantui nopeasti ja seuraavan vuoden talvikäräjillä lautakunnassa istui jälleen 12 lautamiestä.⁴⁷³

Sotavuosien poikkeusaikojen jäätyä taakse Ilmajoen kärjäkunnassa oli selkeä pyrkimys siihen, että lautakunta istui käräjistä toiseen täysilukuisena. Pääsääntöisesti lautakuntaan kuului 12 lautamiestä, mutta muutamat 1820-luvun käräjät sekä vuoden 1880 talvikäräjät muodostivat poikkeuksen, sillä näissä käräjissä lautamiehiä oli tuomiokirjan mukaan 13. Vuoden 1734 laissa annettiin selväsänainen rajoitus lautamiesten lukumäärästä, joten on erittäin epätodennäköistä, että näilläkään käräjillä laudalla olisi istunut yhtäaikaisesti enemmän kuin 12 maallikkotuomaria. Toden-

⁴⁷¹ Ks. ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus Kämnerinoikeutten, Laakmanninoikeutten ja Ritarisyynioikeuden lakkauttamisesta, sekä muutamain oikeudenkäymisjärjestystä ja erästen tuomio-istuinten kokoonpanoa koskewain lainpaikkain muuttamisesta ja kumoamisesta” 27.4.1868 (21/1868). Asetuksella vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 23 luvun 1§ muutettiin seuraavaan muotoon: ”Kihlakunnankäräjissä, kuin myös laillisessa katselmuksessa maanriidassa, älköön tuomittako, ellei wiittä Lautakunnassa ole.

⁴⁷² Kauhajoella toimeenpantiin heinäkuussa 1808 Kauhajoen kapinana tunnettu kansannousu, joka johti venäläisten kostotoimenpiteisiin alueella. Lisäksi Ruotsin armeija kävi alueella venäläisiä vastaan Kauhajoen taisteluna tunnetun kahakan elokuussa 1808. Suomen sodan ajasta Kauhajoella, ks. Ruismäki 1987, 381–409.

⁴⁷³ Ks. LIITE: ”TAULUKKO 31. Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehet 1805–1889” ja LIITE: ”TAULUKKO 32. Ilmajoen kärjäkunnan käräjien tiedot 1805–1889”; Holmberg 1959, 89.

näköisesti ylimääräistä lautamiestä on tarvittu jääviysongelmien tai muiden vastaavien seikkojen vuoksi.⁴⁷⁴

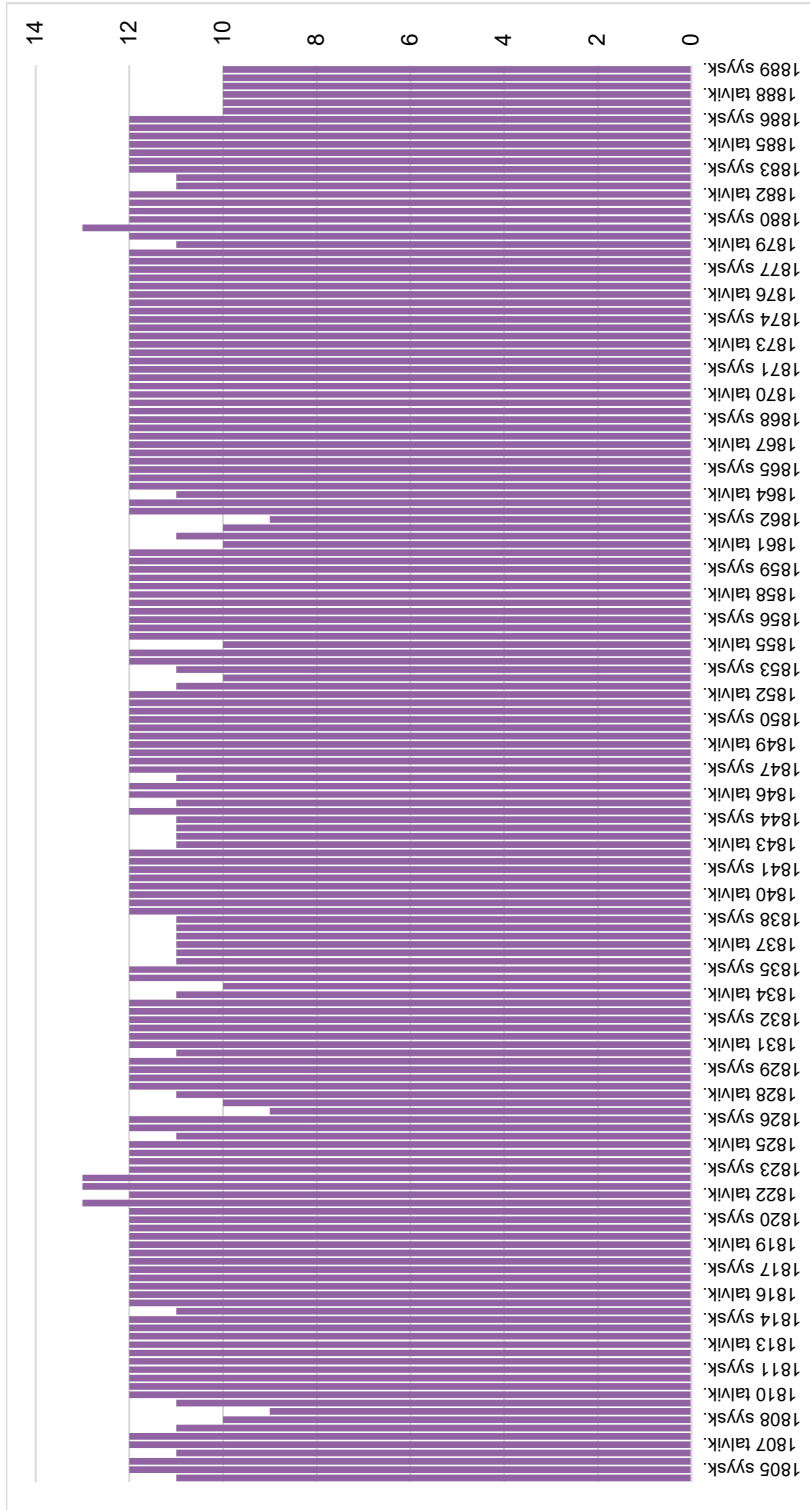
Muutamat poikkeukselliset käräjät lähinnä vahvistavat säännön. Esimerkiksi vuoden 1827 talvikäräjät erottuvat selkeänä poikkeuksena, sillä kyseisillä käräjillä lautakunnassa istui ainoastaan yhdeksän lautamiestä. Poisjääneistä lautamies Joosef Jaakonpoika Laurunen (1756–1827) kuoli kyseisen vuoden huhtikuussa, mutta Jaakko Juhonpoika Yli-Fossilan (1782–1856) ja Juho Pietarinpoika Wästin (1781–1871) kohdalla lautakunnasta eroamisen syyt jäivät selvittämättä. Poikkeuksen muodostavat myös ajanjaksot 1830- ja 1840-luvuilla, jolloin lautakunnassa oli vain yksitoista lautamiestä, mutta tämän jälkeen lautamiesten määrä Ilmajoen käräjäkunnassa putosi alle kymmeneen seuraavan kerran vasta vuoden 1862 syyskäräjillä. Tuolloin lautamiesten määrän yhtäkkisen tippumisen selittävät herastuomari Juho Marttilan (1803–1861) sekä lautamiesten Matti Mikonpoika Lauroselan (1805–1861) ja Matti Gabrielinpoika Reinikan (1794–1862) samoihin aikoihin ajoittuneet kuolemat.⁴⁷⁵

Vuonna 1864 Ilmajoen käräjäkunta siirrettiin Korsholman eteläisestä tuomiokunnasta osaksi vasta perustettua Ilmajoen tuomiokuntaa. Ilmajoen käräjäkunnan kannalta muutoksen merkittävin seuraus oli kihlakunnanoikeuden tuomarin vaihtuminen, mutta tuomarinvaihdosta lukuun ottamatta käräjäkunta säilyi nimeään myöten entisellään.⁴⁷⁶ Tuomiokunnan vaihdos ei aiheuttanut muutoksia myöskään käräjäkunnan lautakunnassa, joka jatkoi vuoden 1864 syyskäräjissä entisellä kokoonpanollaan. Kuten oheinen kuvio osoittaa, lautakuntien kokoonpanojen vaihdoksia voi kuvata jatkuvaksi aaltoliikkeeksi, joka syntyi virassa olleiden lautamiesten ikääntyessä tai jäädessä muista syistä lautakunnasta pois. Pääsääntöisesti lautakuntaan kuului 12 miestä aina vuoden 1886 asetukseen asti, joka siirsi lautamiesten palkkauksen kunnallishallinnon tehtäväksi ja mahdollisti myös näiden lukumäärän vähentämisen.

⁴⁷⁴ Ilmajoen käräjäkunnan tuomiokirjoihin on vuosien 1821, 1822 syyskäräjille ja vuoden 1823 talvikäräjille merkitty 13 lautamiestä. Todennäköisesti kyseisten käräjien tuomiokirjojen lähiluku toisi esiin miksi lautamiesten määrä ylitti sallitun. Ks. LIITE: ”TAULUKKO 31. Ilmajoen käräjäkunnan lautamiehet 1805–1889” ja LIITE: ”TAULUKKO 32. Ilmajoen käräjäkunnan käräjien tiedot 1805–1889”.

⁴⁷⁵ Vuoden 1836 talvikäräjien ja vuoden 1838 syyskäräjien välillä Ilmajoen käräjäkunnan lautakunta koostui yhdestätoista miehestä. Samoin myös vuosien 1843 talvikäräjien ja vuoden 1844 syyskäräjien välillä. Ks. LIITE: ”TAULUKKO 31. Ilmajoen käräjäkunnan lautamiehet 1805–1889”.

⁴⁷⁶ Holmberg 1959, 87.

Kuvio 3. Ilmajoen käräjäkunnan lautamiesten lukumäärä 1805–1889. Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Ilmajoen käräjäkunnan kunnat tarttuivat vuoden 1886 asetuksen antamaan mahdollisuuteen välittömästi, ja vuoden 1887 talvikäräjillä lautakunta istui kymmenmiehisenä aiemman 12 lautamiehen sijaan. Lautamiesten vähentäminen vaikutti kuntien lautamiesedustukseen siten, että Ilmajoen ja Jalasjärven kunta luopuivat molemmat yhdestä lautamiehestä. Muutoksen jälkeen väkirikkaat Ilmajoen, Kauhajoen, Kurikan ja Jalasjärven kunnat vastasivat kukin kahden lautamiehen palkkauksesta ja edellisiä huomattavasti pienemmät Seinäjoen ja Peräseinäjoen kunnat kumpikin yhden lautamiehen palkkauksesta. Vuoden 1886 asetuksen nojalla lautamiehiä olisi voitu vähentää vieläkin tuntuvammin kuin todellisuudessa tehtiin, mutta tämän esteenä oli todennäköisesti Ilmajoen käräjäkunnan poikkeuksellisen suuri väkiluku ja pinta-ala. Vuoden 1886 asetuksen jälkeinen tilanne kuntien välisessä lautamiesedustuksessa säilyi vuonna 1890 voimaan astuneeseen käräjäkunnan jakamiseen saakka.

Lautamiesjärjestelmän aiheuttamien kustannusten valossa on ymmärrettävää, että kunnat tarttuivat vuoden 1886 asetuksen tarjoamaan mahdollisuuteen vähentää lautamiesten lukumäärää. Tosin Ilmajoen käräjäkunnassa lautamiehistä koituvat kustannukset jakautuivat kuuden kunnan harteille, joten rasitus oli todennäköisesti huomattavasti keskimääräistä pienempi. Asian käänttöpuolena oli lautamiesverkoston harvalukuisuus väestömäärään nähden. Mikäli Ilmajoen käräjäkunnan 12 miestä koostuneen lautakunnan suhteuttaa koko käräjäkunnan väkilukuun vuoden 1880 väestötietojen perusteella, oli käräjäkunnassa yksi lautamies noin 3100 henkeä kohti. Kun lautamiesten määrä putosi kymmeneen vuoden 1886 asetuksen jälkeen, käräjäkunnassa oli samojen väestötietojen nojalla yksi lautamies noin 3700 henkeä kohti. Vuoden 1880 väestötietojen perusteella Suomen suuriruhtinaskunnan kärjäkuntien väestön keskiarvo oli noin 8800 henkeä. Kaikista käräjäkunnista keskiarvoa lähimpänä oli Viipurin hovioikeuden alaisen Salmin tuomiokunnan Salmin kärjäkunta. Mikäli myös Salmin käräjäkunnan lautakunta istui vuoden 1886 asetukseen asti täysilukuisena, oli kyseisessä käräjäkunnassa lautamies jokaista 700 asukasta kohti.⁴⁷⁷ Ilmajoen käräjäkunnassa lautamiesverkosto oli siis poikkeuksellisen harvalukuinen, mikä todennäköisesti lisäsi lautamiestehtävän arvostusta entisestään.

Lautamiesten kotipaikkojen jakautuminen käräjäkunnan eri puolille noudatteli melko selkeästi pitäjän eri osien väkilukua. Yleisenä tapana oli, että lautakunnasta pois jäänyt lautamies korvattiin saman alueen lautamiehellä. Käytäntö on todennäköisesti ollut yleinen myös muissa käräjäkunnissa, sillä näin varmistettiin oikeusjärjestelmän ulottuvuus käräjäkunnan jokaiselle nurkalle. Lautamiesten asuinpaikat

⁴⁷⁷ Sadoiksi pyöristetyt luvut on laskettu Ilmajoen käräjäkunnan vuoden 1880 väestötietojen pohjalta, jolloin koko käräjäkunnan yhteenlaskettu väestö oli 36862 henkeä. Salmin kunnan väkiluku samaisena vuonna oli 8767 henkilöä, mikä on kaikkien kärjäkuntien väestön keskiarvoa eli 8779 henkeä. Ks. SVT VI:9,1 ”Suomen väkiluku 31 p:nä Joulukuuta 1880” (1882).

vaihtelivat Ilmajoen käräjäkunnassa vuosina 1805–1889 oheisen taulukon mukaisesti.

Taulukko 21. Ilmajoen käräjäkunnan lautamiesten asuinpaikat 1805–1889 (mediaaniluku).

	Ilmajoki	Seinä- joki	Peräsei- näjoki	Kauha- joki	Kurikka	Jalas- järvi	Käräjä- kunta
Vuoden 1886 ase- tuksen jälkeen 1887–1889	2	1	1	2	2	2	10
Ilmajoen tuomiokun- nan aikana 1864– 1889	3	1	1	2	2	3	12
Korsholman tuomio- kunnan aikana 1805–1864	4	1	1	2	2	2	12
Vuosina 1805–1889	3	1	1	2	2	2	12

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Kaikista Ilmajoen käräjäkunnassa vakinaisena vuosina 1805–1889 palvelleesta 81 lautamiehestä 22 oli kotoisin Ilmajoelta, 16 Kauhajoelta, 13 Jalasjärveltä, 11 Kurikasta, 10 Peräseinäjoelta ja 9 Seinäjoelta. Pitäjän yksittäisistä kylistä nousevat selkeästi esiin Ilmajoen Peltoniemen kylä, josta oli kotoisin kahdeksan lautamiestä, Kauhajoen Kauhajoen kylä, josta oli kotoisin seitsemän lautamiestä sekä Seinäjoen Seinäjoen kylä, josta oli kotoisin kuusi lautamiestä.⁴⁷⁸ Ilmajoen Peltoniemen kylän merkitys selittyy todennäköisesti sillä, että käräjiä istuttiin erityisesti 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla usein alueella sijainneissa taloissa, mikä teki kylästä alueen oikeuskulttuurin keskuksen.

Vuonna 1890 Ilmajoen käräjäkunta jaettiin kolmeen osaan Ilmajoen ja Seinäjoen, Kauhajoen ja Kurikan sekä Jalasjärven ja Peräseinäjoen käräjäkunniksi. Vanhan Ilmajoen käräjäkunnan viimeisillä syyskäräjillä vuonna 1889 lautakunnassa oli istunut kymmenen lautamiestä. Uusiin käräjäkuntiin valittiin seitsemän lautamiestä kuhunkin, mikä nosti koko pitäjän lautamiesten määrän 21 lautamieheen. Vuoden 1890 väkilukuun suhteutettuna lautamiesten määrä pitäjässä muuttui oheisen taulukon mukaisesti. Väkilukuun suhteutettuna lautamiesten määrä pitäjässä kasvoi, mutta muutosten jälkeenkin lautamiesten määrä jäi todennäköisesti alhaisemmaksi, kuin suurimmassa osassa muita käräjäkuntia.

⁴⁷⁸ Ks. LIITE: ”TAULUKKO 30. Ilmajoen käräjäkunnan lautamiehet 1805–1889”.

Taulukko 22. Lautamiesten väestöön suhteutettu lukumäärä Ilmajoen pitäjässä vuonna 1890.

Käräjäkunta	Väestö	Lautamiehiä	Henkeä kohti
Ilmajoki	10646	5	2129
Seinäjoki	2954	2	1477
Käräjäkunta	13600	7	1943
Kurikka	7347	4	1837
Kauhajoki	9985	3	3328
Käräjäkunta	17332	7	2476
Jalasjärvi	10051	7	1436
Peräseinäjoki	4008	5	802
Käräjäkunta	14059	7	2008
Pitäjä	44991	21	2142

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Varsinaisten talvi- ja syyskäräjien ulkopuolella oikeus saattoi kokoontua välikäräjillä hyvinkin vaihtelevissa kokoonpanoissa. Tähän vaikutti ensisijaisesti välikäräjien vähäinen juttumäärä ja usein myös vakinaisesta käräjätalosta poikennut käräjäpaikka. Vuoden 1734 lakia oli täydennetty Kuninkaallisella kirjeellä 7.2.1783, jossa todettiin: ”Etteiwät oikeudettomat nauttisia niitä etuja, mitkä wakinaisille lautamiehille määrätty owat, niin älköön waralautamiehiä otettako”.⁴⁷⁹ Tarpeen vaatiessa käytettiin kuitenkin tilapäisiä lautamiehiä. Esimerkiksi Lapuan käräjäkunnassa 1700-luvun lopulla välikäräjillä istui tilapäisiä lautamiehiä, joita kutsuttiin lautakunnassa istuviksi verotalonpojiksi.⁴⁸⁰ Mahdollisuus tilapäisten lautamiesten käyttämiseen kirjattiin oikeudenkäymiskaaren vuonna 1868 erillisellä asetuksella.⁴⁸¹

Useassa tapauksessa korvaavan tilapäisen lautamiehen sekä käräjäpaikan tai oikeusjärjestelmän välille on löydettävissä jonkinlainen yhdistävä tekijä. 1870- ja 1880-luvuilla Ilmajoen nimismiespiirin kyytirättäri Fredrik Sallmén toimi useilla välikäräjillä sijaistavana lautamiehenä. Rättäri Sallmén joutui tehtävänsä puolesta olemaan läsnä oikeudenistunnoissa, minkä takia hänen käyttämisensä korvaavana

⁴⁷⁹ Knk. kirj. Helmik. 7 p. 1783. Sit. Sit. *Ruotsin Waltakunnan Laki 1734* [1877], 386–387. Ylitalo 2007, 141.

⁴⁸¹ Ks. ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus Kämnerinoikeutten, Laakmanninoikeutten ja Ritarisyynioikeuden lakkauttamisesta, sekä muutamain oikeudenkäyntijärjestystä ja erästen tuomio-istuinten kokoonpanoa koskewain lainpaikkain muuttamisesta ja kumoamisesta 27.4.1868” (21/1868). Asetuksen myötä Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 1 luvun 8 §:ään tehtiin muutos, jonka mukaan ”Jos Lautamiehellä on este ja Kihlakunnanoikeus sen wuoksi ei ole tuomionwoipa, taikka jos muuten puutuu täysilukuinen Lautakunta [...]; kutsukoon Kihlakunnantuomari niistä talonpojista, jotka lähimpänä asuwat, yhden tahi useamman, sen mukaan miten tarwe waatii.”

lautamiehenä oli luontevaa.⁴⁸² Rättäri Sallménin ohella välikäräjien väliaikaisista lautamiehistä voi mainita esimerkiksi Ilmajoen kirkkoväärti Jaakko Yli-Nikkolan. Yleisenä tapana vaikuttaisi olleen ottaa puuttuva lautamies suoraan käräjätalosta tai sen ympäristöstä. Näin toimittiin esimerkiksi vuoden 1885 heinäkuussa Kurikan Hirvelän talossa istutuilla välikäräjillä, jolloin korvaavana lautamiehenä toimi Salomon Joelinpoika Hirvelä (s. 1857). Todennäköisesti Hirvelä ei ollut tehtävässä ensikertalainen, sillä hänen todettiin vannoneen tuomarinvalan jo aikaisemmin.⁴⁸³

Vaikuttaisi siltä, että varsinaista lautakuntaa täydentäneet lautamiehet valittiin tehtävänsä joko virkansa vuoksi, kuten kyytirättäri Sallmén, tai yleisesti tunnustetun asemansa vuoksi, kuten kirkkoväärti Yli-Nikkola, tai vaihtoehtoisesti käräjätaloon liittyvän yhteyden vuoksi, kuten talollinen Hirvelä. Tuomarinvalan vannoneita tilapäisiä lautamiehiä tarvittiin jatkuvasti, sillä välikäräjiä istuttiin säännöllisesti useita vuodessa. Välikäräjien tuomiokirjojen perusteella vaikuttaisikin siltä, että Ilmajoen kärjäkuntaan oli muodostunut tätä tarvetta palveleva oikeudellisen pääoman reservi, josta tarvittaessa löydettiin käräjäpaikasta riippumatta korvaava lautamies puuttuvan tilalle.

3.5.2 Lautamiesten valinta ja sosiaalinen tausta

Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 1 luvun 1 §:ssä säädettiin kihlakunnanoikeuden kokoonpanosta seuraavasti: ”Siinä tuomitsee kihlakunnan tuomari ynnä kahdentoista talonpojan kanssa, jotka kihlakunnassa asuvat ja owat siihen toimeen walitut.” Vuonna 1868 kyseinen lainkohta muutettiin muotoon: ”Siinä tuomitsee kihlakunnantuomari lautakunnan kanssa.”⁴⁸⁴ Uuden muotoilun myötä kihlakunnanoikeuden lautakuntaan voitiin valita jäseniksi myös muita kuin talollisia, mutta todellisudessa vielä 1800-luvulla näin tehtiin erittäin harvoin. Vuoden 1734 laki oli alkupe-
räisessä asussaan varsin niukkasanainen lautamiesten kelpoisuusvaatimuksista. Lakia täydentävä kuninkaallinen kirje vuodelta 1800 kuitenkin korosti, että ”[...] kuitenkin tulee kihlakunnantuomarien tarkoin waarinottaa, että lautamiehiksi walitaan rehelliisiä ja ymmärtäwiä miehiä ja että heidän asuinpaikkainkin suhteen tarpeeksi

⁴⁸² Rättäri Sallmén istui lautamiehenä esimerkiksi vuosina 1874 ja 1884. Ks. C1c:15 Ilmajoen kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat 1874, ”välikäräjät 7.8.1874”; Ibid., C1c:38 Ilmajoen kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat 1884 ”välikäräjät 24.9.1884”

⁴⁸³ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, Ilmajoen kärjäkunta C1a:40 Ilmajoen kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat 1885 ”välikäräjät 10.7.1885”; Hirvelä rippikirjoissa, ks. SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1883–1892, s. 119.

⁴⁸⁴ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus Kämnerinoikeutten, Laakmanninoikeutten ja Ritarisyynioikeuden lakkauttamisesta, sekä muutamain oikeudenkäyntijärjesty-
stystä ja erästen tuomio-istuinten kokoonpanoa koskewain lainpaikkain muuttamisesta ja kumoamisesta 27.4.1868” (21/1868) s. 3.

katsotaan yhteisen kansan mukawuutta.” Kirje oli vastaus talonpoikaissäädyn hylättyyn anomukseen, jossa toivottiin, että kihlakunnan asukkaat saisivat itse valita lautamiehet.⁴⁸⁵

Yksi merkittävä lautamiehen valintakriteeri oli luonnollisesti asuinpaikka. Kuten aiemminkin on todettu, lautakunnasta poisjäänyt lautamies pyrittiin pääsääntöisesti korvaamaan samalla alueella asuvalla lautamiehellä. Useimmissa tapauksissa tuomiokirjat eivät paljasta käytännössä mitään lautamiehen valintaan vaikuttaneista seikoista. Niukimmillaan tuomiokirjoihin merkittiin ainoastaan, että kyseinen henkilö valittiin tehtävään ja mahdollisesti lisättiin maininta tuomarivalan vannomisesta. Tämän vuoksi lautamiesten valintaan vaikuttaneita tekijöitä on etsittävä muista lähteistä, kuten esimerkiksi lautamiesten sosiaalisesta taustasta. Ylitalon mukaan vielä 1700-luvulla lautamiehet esittivät ennen tuomarivalan vannomista todistuksen hyvämaineisuudesta ja kristinopin taidoista.⁴⁸⁶ Näitä ominaisuuksia vaadittiin epäilemättä myös Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehiltä, mutta etenkin jälkimmäinen jätettiin usein merkitsemättä tuomiokirjoihin.

Yksi lautamiesten valintaan vaikuttaneista tekijöistä oli sosiaalinen pääoma. Usean lautamiehen taustalta on jäljitettävissä jonkinlainen sukulaisuus- tai muu suhde aiempaan lautamieheen. Poikkeuksellisen konkreettisesti sukulaisuussuhteiden merkitys tulee esiin ilmajokisen talollisen Elias Erkinpoika Latva-Nikkolan (1705–1776) sukuhaaran kautta. Latva-Nikkolan poika Juho Eliaanpoika Latva-Nikkola (1745–1805) hoiti lautamiehen tehtävää Ilmajoella 1700-luvulla. Myöhemmin Elias Erkinpojan pojanpojista Hermanni Juhonpoika Latva-Nikkolasta (1786–1834) ja Matti Matinpoka Ala-Nikkolasta (1764–1827) tuli lautamiehiä, samoin kuin heidän pojistaan Jaakko Hermanninpoika Latva-Nikkolasta (1786–1834) ja Matti Matinpoka Ala-Nikkola nuoremasta (1790–1844).⁴⁸⁷ Toisin sanoen Elias Erkinpoika Latva-Nikkola oli yhden lautamiehen isä, kahden isoisä ja kahden isoisoisä.

Sosiaalisen pääoman merkitys korostui myös ilmajokisen vanginkuljettaja Matti Samelinpoika Yli-Ollilan (1802–1875) perheessä. Yli-Ollilan pojista Matti Matinpoka Ala-Sihto (1834–1928) peri ensin isältään vanginkuljettajan tehtävät.

⁴⁸⁵ Knk. kirj. Syysk. 9 p. 1800. Sit. Sit. *Ruotsin Waltakunnan Laki 1734* [1877], 386.

⁴⁸⁶ Ylitalo 2007, 142.

⁴⁸⁷ Elias Erkinpoika Latva-Nikkola rippikirjoissa, ks. esim. KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:5 rippikirjat 1756–1769 s. 67; lautamies Juho Eliaanpoika Latva-Nikkola, ks. esim. SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1791-1803 [LadvaNickola]; Hermanni Juhonpoika Latva-Nikkola, ks. esim. KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:11 rippikirja 1828–1837 s. 381; Matti Matinpoka Ala-Nikkola, ks. esim. KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:8 rippikirja 1804–1810 s. 123; Jaakko Hermanninpoika Latva-Nikkola, ks. esim. KA, Astia, Ilmajoen seurakunta, rippikirja IAa:14 1849–1855 s. 705; Matti Matinpoka Ala-Nikkola nuoremasta, ks. esim. KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:12 rippikirja 1838–1848 s. 397; ks. myös LIITE: ”TAULUKKO 31. Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehet 1805–1889”.

Palveltuaan oikeutta aikansa vanginkuljettajana Ala-Sihto valittiin kihlakunnanoikeuden lautamieheksi. Yli-Ollilan toisesta pojasta Juho Matinpöika Koivistosta tuli ensin lautamies ja myöhemmin valtiopäivämies.⁴⁸⁸ Lautamiesten sukulaisuussuhteista mahdollisesti aiheutuviin ongelmiin oli puututtu jo vuoden 1734 laissa, jonka oikeudenkäymiskaaren 1 luvun 6 §:n mukaan ”Älköön isä ja poika, appi ja wävy, kaksi weljestä tahi langosta istuko yhdessä Oikeudessa, jos siinä ei ole useampaa istumassa kuin seitsemän.”⁴⁸⁹ Vanginkuljettaja Yli-Ollilan poikien kohdalla mainittu tilanne ei kuitenkaan ollut edes teoriassa mahdollinen, sillä Juho Koivisto hoiti Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehen tehtävää vuosina 1856–1877 ja Matti Ala-Sihto vuosina 1883–1888.

Edellä kuvattujen sosiaalisen pääoman ”kasautumien” lisäksi pelkästään Ilmajoen emäseurakunnan alueelta voidaan löytää useita perheitä, joissa lautamiehiä oli kahdessa polvessa. Esimerkiksi vuosina 1825–1826 Ilmajoen kärjäkunnassa istui lautamiehenä herastuomari Pietari Iisakinpoika Wästi (1751–1826) yhtä aikaa poikansa Juho Pietarinpoika Wästin kanssa. Vuonna 1831 herastuomari Samuel Iisakinpoika Ala-Rannan (1857–1830) korvasi laudalla hänen poikansa Valentin Samuelinpoika Ala-Ranta (1797–1852). Konkreettisimmin sukulaisuussuhteiden merkitys tuli kuitenkin esiin vuonna 1876, jolloin lautamies Joonas Kaaponpoika Torala (1807–1876) menehtyi sydänkohtaukseen kesken talvikäräjien. Käräjät eivät kuitenkaan keskeytyneet, sillä Toralan korvasi laudalla hänen poikansa Kaapo Joonaanpoika Ala-Ilkka (1846–1902). Myös Ala-Ilkka menehtyi halvaukseen, vain kuukausi viimeisten käräjiensä jälkeen.⁴⁹⁰

Aina uuden lautamiehen löytäminen ei kuitenkaan käynyt yhtä helposti. Esimerkiksi nälkävuonna 1867 peräseinäjokinen lautamies Elias Annala (1835–1867) menehtyi elokuun lopussa, vain hieman ennen syyskäräjien alkua. Uuden lautamiehen löytäminen muutaman päivän varoajalla osoittautui hankalaksi, mutta asia ratkaistiin siten, että Annalan tilalle laudalle kutsuttiin hänen edeltäjänsä Salomon Juhonpoika Anttila (1801–1891), jolla oli verrattain pitkä kokemus lautamiehen tehtävistä vuosilta 1841–1865. Virallisesti Annalan paikka täytettiin varsinaisten syyskäräjien jälkeen istutuissa välikäräjissä, jolloin tehtävään valittiin Jeremias Simonpoika Kihniä

⁴⁸⁸ Yli-Ollila rippikirjoissa, ks. esim. KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:13 rippikirja 1849–1855 s. 409. Lautamies Ala-Sihdosta ja Koivistosta, ks. LIITE: ”TAULUKKO 31. Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehet 1805–1889”.

⁴⁸⁹ Kokonaisuudessaan kyseinen lainkohta kuului seuraavasti: ”Älköön isä ja poika, appi ja wävy, kaksi weljestä tahi langosta istuko yhdessä Oikeudessa, jos siinä ei ole useampaa istumassa kuin seitsemän. Älköönkä niistä, jotka nyt sanotussa sukulaisuudessa ja lankoudessa keskenänsä owat, koskaan useampata kuin kaksi istuko yhdessä Oikeudessa.”

⁴⁹⁰ SSHY, Ilmajoen seurakunta, Ilmajoki, kuolleet 1887–1908; KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:69 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1902 ”syyskäräjät”.

(1831–1902).⁴⁹¹ Anttilan takaisin kutsuminen korvaavaksi kihlakunnanoikeuden jäseneksi osoittaa sen, että myös lautakunnan jo kerran jättäneet miehet olivat tilapäisten lautamiesten ohella osa oikeudellisen pääoman reserviä, johon voitiin tarvittaessa turvautua.

Muutamia harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta kaikki Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehet olivat talollisia, jotka olivat myös syntyneet juuri sillä paikkakunnalla, jota he lautamiehinä edustivat. Lautamiesten talollistausta tarkoittaa, että tehtävään valituilla oli jo lähtökohtaisesti taloudellista pääomaa verrattuna tilattomaan väestöön. Taloudellisen pääoman merkitys korostuu entisestään, kun otetaan huomioon Ilmajoen kärjäkunnan suuri koko sekä siitä aiheutuneet pitkät kärjämatkat yhdessä kuukausia kestäneiden talvi- ja syyskäräjien käräjien istuntopäivien kanssa. Talollisväestön kannalta tämä tarkoitti sitä, että heidän tuli uskoa tilansa hoito ulkopuolisen haltuun pitkien kärjämatkojen ajaksi, mutta käytännössä tähän oli mahdollisuus vain varakkaimmilla talollisilla. Näin taloudellisen pääoman merkitys rajasi lautamiehen tehtävän väestön suuren enemmistön tavoittamattomiin.

Lautamiesjoukon yhtenäisen taustan vuoksi onkin mielenkiintoisempaa tarkastella juuri niitä lautamiehiä, jotka poikkesivat taustaltaan talollisväestöstä. Ensimmäinen poikkeus Ilmajoen kärjäkunnan puhtaasti talollistaustaisten lautamiesten joukossa oli peräseinäjokinen Karl Wilhelm Kullberg (1843–1909), joka tunnettiin myöhemmin myös talonnimellä Kärki. Kullberg hoiti lautamiehen tehtävää vuosina 1878–1886. Häntä voisi kutsua eräänlaiseksi moniyrittäjäksi, joka oli ennen kaikkea käsityöläinen, mutta toisaalta myös talonomistaja ja maanviljelijä. Lautamiehentehdävän ohella Kullberg otti osaa myös kotikuntansa kunnallishallintoon. Vuosina 1878–1880 hän toimi Peräseinäjoen kunnallislautakunnan varaesimiehenä ja vuosina 1881–1886 kuntakokouksen varaesimiehenä.⁴⁹² Kullberg oli syntynyt Kaskisissa, mutta hänen isänsä jäljet veivät vielä kauemmas Tukholmaan saakka. Kullbergin isä ja äidinisä olivat olleet ammatiltaan värjäreitä. Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että Peräseinäjoelle muuttaessa myös Kullbergin ammatiksi kirjattiin ”värjärinoppipoika”. Värjärintyö oli todennäköisesti Kullbergin päätyö, sillä Kärjen kotipaikka Peräseinäjoen Luomankylässä on kuvattu käsityöläiskeskukseksi, joka työllisti kymmeniä muita käsityöläisiä. Värjäriammatin ohella Kullberg viljeli 5/12 manttaalin tilaansa, toimi ajoittain kestikievarinpitäjänä, piti yllä Peräseinäjoen lainakirjastoa ja harjoitti maakauppaa, joka oli vapautettu keisarillisella asetuksella

⁴⁹¹ SSHY, Peräseinäjoen seurakunta, kuolleet 1863–1885 s. 6; KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, C1:4 Ilmajoen ja Seinäjoen kärjäkunnan välikäräjien pöytäkirjat 1867, ”Välikäräjät 19.10.1867 §1”.

⁴⁹² Ks. LIITE: ”TAULUKKO 30. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890”.

vuonna 1859.⁴⁹³ Kauppiaalta vaadittiin osaamista joka oli läheisessä yhteydessä oikeudellisessa työssä tarvittavien taitojen kanssa, sillä tämän oli osattava laskea ja kirjoittaa sekä tunnettava jossain määrin myös lakitekstiä.⁴⁹⁴ Sukutaustansa vuoksi Kullbergilla oli myös ruotsin kielen taito, joka puuttui suurimmalta osalta Ilmajoen käräjäkunnan lautamiehistä.

Kullbergin lisäksi Ilmajoen käräjäkunnan lautamiehistä myös Mikko Yli-Rahnasto (1842–1907) oli toiminut maakauppiaina. Lautamies Yli-Rahnasto tunnettiin myös nimillä Yli-Koski ja Alanen. Ensimmäinen nimistä oli hänen syntymänimensä ja jälkimmäinen hänen vaimonsa syntymäkodin nimi. Talon lisäksi Yli-Rahnasto oli perinyt apeltaan myös lautamiehen tehtävät. Jurvan seurakunnan vuosien 1865–1874 rippikirjan mukaan Rahnasto oli talonvävy, lautamies ja maakauppias. Keväällä 1878 Rahnasto perheineen muutti Ilmajoelle, ja pian muuton jälkeen hän sai kuntakokoukselta luvan maakaupan harjoittamiseen Lahden kylän Rahnaston talossa. Ilmajoella Alanen hoiti lautamiehen tehtävää vuosina 1884–1889.⁴⁹⁵

Kullbergin ja Alasen lisäksi ainoastaan neljä Ilmajoen käräjäkunnassa vuosina 1864–1889 palvellutta lautamiestä oli syntynyt muualla kuin sillä paikkakunnalla, josta hänet oli lautamieheksi valittu. Näistäkin lautamiehistä ainakin kolmen, Tuomas Simonpoika Upan (1826–1875), Elias Antinpoika Annalan (1835–1867) ja Juho Matinpoika Koiviston kohdalla muuton tärkein motiivi oli vieraalle paikkakunnalle solmittu avioliitto. Neljännen lautamiehen, eli Henrik Joosefinpoika Yli-Antilan (1841–1915) muuton syy Ylöjärveltä Kurikkaan jää arvailujen varaan, mutta myös hän vakiintui paikkakunnalle solmittuaan siellä avioliiton ja saatuaan talon isännöitäväkseen.⁴⁹⁶

Lautamiesten valinta muuttui vuoden 1886 asetuksen myötä siten, että kunnallishallinto valitsi sopiviksi katsomansa lautamiesehdokkaat, joista kihlakunnan oikeus tuomarin johdolla teki lopullisen valinnan. Asetusta sovellettiin Ilmajoen

⁴⁹³ Viita 2004, 73, 100–103, 134, 252, 262; KA Astia, Vaasan läänin henkikirjat, VA, Henkikirjat. Va:134 1884–1884 s. 7. Asetuksen taustasta, ks. Alanen 1957, 204–214; Ilmajoen maakauppiasta, ks. Alanen 1953, 429–444; Alanen 1957, 240–242.

⁴⁹⁴ Kauppiaan ammatti ei kuitenkaan ollut tae mainituista taidoista, sillä esimerkiksi *Uudessa Suomettaressa* kirjoitettiin vuonna 1889 kauppiasta ”[...] jotka eivätkä taida ainoatakaan kelvollista kirjainta kirjoittaa, puhumattakaan numeroin tekemisestä, mikä kaupan tekijälle on warsin wälttämätöntä.” *Uusi Suometar*, 16.08.1889, nro 189, s. 2.

⁴⁹⁵ KA Astia, Jurvan seurakunta, IAa:6 rippikirja 1830–1843 s. 153; SSHY, Jurvan seurakunta, rippikirja 1865–1874 s. 265; IKA, Cal:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880, 1878 §6; LIITE: ”TAULUKKO 31. Ilmajoen käräjäkunnan lautamiehet 1805–1889”.

⁴⁹⁶ KA Astia, Jurvan seurakunta, IAa:6 rippikirja 1830–1843; SSHY, Jurvan seurakunta, rippikirja 1865–1874 s. 265; KA Astia, Jurvan seurakunta, Seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1832–1889; KA Astia, Ilmajoen seurakunta, Seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1849–1896; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1878–1887 s. 345; SSHY, Ibid., 1889–1898 s. 559; *Vaasa*, 21.12.1907, nro 145, s. 1.

käräjäkunnassa ensimmäisen kerran välikäräjillä vuoden 1887 tammikuussa, jolloin lautamies Karl Wilhelm Kullbergille valittiin seuraajaa. Kullbergin pyydettyä eroa virastaan oli Peräseinäjoen kuntakokous asetuksen mukaisesti valinnut kolme ehdokasta, joista Kustaa Kaarlenpoika Myllyniemi (1840–1919) valittiin tehtävään. Valintaa perusteltiin sillä, että Myllyniemi oli kunnan ensisijaiseksi asettava ehdokas ja ”hyvämaineinen sekä muutoinkin asuva soveliaassa paikassa, sentähden ja kun Kruununnimismies William Petterson, joka oli täällä saapuvilla, myös antoi hänelle puoltosanansa [...]”.⁴⁹⁷ Peräseinäjoen Luoman kylä sijaitsee hieman alle viiden kilometrin päässä Peräseinäjoen kirkosta, joten matka käräjäpaikalle ei olosuhteisiin nähden ollut kohtuuton. Ilmeisesti Myllyniemi ei ollut itse läsnä valintatilaisuudessa, sillä hän vannoi tuomarivalan myöhemmin 18.2.1887 järjestetyillä välikäräjillä.⁴⁹⁸

Lautamies Myllyniemen valinnan yhteydessä on huomionarvoista nimismiehen antama myönteinen lausunto. Tapaus ei ollut ainutkertainen, sillä esimerkiksi vuoden 1886 maaliskuussa Kurikassa Hirvelän talossa istutuilla käräjillä tuomiokirjaan merkittiin selväsanaisesti, että lautamiehen valinnan taustalla vaikutti juuri nimismies: ”Kruununnimismies Karl Gyllenbögel’n esityksestä katsoi Kihlakunnan oikeus kohtuulliseksi määrätä talokkaan Kauhajoen pitäjän Kauhajoen kylästä Isak Jaakonpoika Panula, joka myös itse saapuvilla oli ja myöntyi esitykseen, lautamieheksi sanotussa pitäjässä.”.⁴⁹⁹ Valintansa jälkeen lautamies Iisakki Jaakonpoika Latva-Panula (1851–1927) toimi kihlakunnan oikeuden lautamiehenä vuosina 1886–1889. On siis selvää, että ainakin joissakin tapauksissa lautamiehen valinta tapahtui nimismiehen selkeän myötävaikutuksen avulla.

Vuoden 1889 syksyllä Ilmajoen käräjäkunnassa ja siihen kuuluneissa kunnallishallinnoissa aloitettiin toimenpiteet käräjäkunnan jakamiseksi kolmeksi uudeksi käräjäkunnaksi. Vuoden 1889 lopussa tehtävää hoitaneesta kymmenestä lautamie-

⁴⁹⁷ PKA, Ca:1 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1873–1888, 13.12.1887 §2; KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta C1a:49 1887 I §1, ”välikäräjät 28.–29.1.1887”.

⁴⁹⁸ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta C1a:49 1887 I §1, ”välikäräjät 18.2.1887”. Samoilla välikäräjillä valittiin myös kurikkalaiselle lautamiehelle Mikki Skyttälle seuraaja. Skyttä oli itse pyytänyt eroa tehtävästään ja hänen seuraajakseen valittiin talollinen ja kirkkoväärti Taneli Juhonpoika Jyrä, joka myös oli kuntansa ensisijainen ehdokas. KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta C1a49 1887 I §2, ”välikäräjät 28.–29.1.1887”; KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 13.12.1886 §1.

⁴⁹⁹ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:47 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1886, ”välikäräjät 7.3.1886” §1. Nimismiehet olivat Myllyniemen ja Latva-Panulan lisäksi mukana vaikuttamassa ainakin vuonna 1876 lautamies Juha Antinpoika Ala-Jussilan (1840–1937) sekä vuonna 1886 lautamies Hermann Magnus Juhonpoika Ala-Yrjänäisen (1843–1901) valinnoissa. Ks. KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:28 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1876 ”syyskäräjät” §490; KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:47 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1886 talvikäräjät” §461.

hestä ainoastaan seitsemän jatkoi uusissa käräjäkunnissa ja näistäkin, lautamies Joosef Valentin Jaakonpoika Goms (1836–1890) kuoli ennen ensimmäisiä varsinaisia talvikäräjiä. Näin ollen käräjäkunnan jakamisen välittömänä seurauksena oli, että uusissa käräjäkunnissa kihlakunnanoikeuden lautakunnat koostuivat suurimmaksi osaksi kokemattomista lautamiehistä, joilla ei ollut kokemusta tehtävässä toimimisesta.

Kuten aiemmin esitetty taulukko osoittaa, lautamiesten väestöön suhteutettu määrä kasvoi pitäjän alueella käräjäkunnan jakamisen myötä. Kaikkiin kolmeen uuteen käräjäkuntaan tarvittiin jokaiseen seitsemän lautamiestä. Koska kolmen vuoden 1886 asetuksen jälkeen valitun lautamiehen kolmivuotiskausi oli vuonna 1889 yhä kesken, tarvittiin uusia lautamiehiä yhteensä 18. Näin ollen kuntien oli etsittävä yhteensä 54 lautamieskandidaattia. Uusien käräjäkuntien lautamiehet valittiin kuntakokousten asettamista ehdokkaista 30.12.1889 Kurikassa Keski-Koiviston talossa istutuissa välikäräjissä. Aiemmasta poiketen, ehdolle asetettujen talollisten joukossa oli myös kaksi torpparia, jotka olivat jalasjärveläinen Juho Jaakko Laurinpoika Myllyniemen (s. 1839), joka tunnettiin myös nimellä Lindgren, ja ilmajokinen Salomon Antinpoika Haapalan (s. 1852), joka tunnettiin myös nimellä Risku.⁵⁰⁰

Torppari Myllyniemi oli torppansa viljelyn ohella toiminut seppänä. Tätä taustaa vasten on poikkeuksellista, että hän oli onnistunut kustantamaan pojalleen Samuel Valentin Koskelle (1867–1934) yliopistotutkinnon, jonka turvin tämä teki työuransa oikeudellisella alalla. Ehdokkuudestaan huolimatta Myllyniemi ei kuitenkaan tullut valituksi, mutta Haapala hoiti lautamiehen tehtävää Ilmajoen käräjäkunnassa vuosina 1890–1895 eli kahden kolmivuotiskauden ajan. Haapalan valinta oli erittäin poikkeuksellista, sillä hän oli ensimmäinen lautamieheksi valittu torppari koko pitäjässä. Lautamiesvuosiensa aikana Haapala kohosi torpparista talolliseksi, ja jättäessään lautakunnan hän isännöi 1/14 manttaalin verotaloa Ilmajoen Röyskölän kylässä. Talon kauppahinta oli ollut 5000 markkaa, joten Haapalan nousu talolliseksi ei mitenkään ole selitettävissä lautamiehen tehtävästä maksetulla palkkiolla.⁵⁰¹

Torpparien ehdolle asettaminen lautamiehen tehtävään oli Ilmajoen käräjäkunnassa poikkeuksellista, mutta torpparin valitseminen oli suorastaan ennen kuulu-

⁵⁰⁰ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:69 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1889 ”välikäräjät 30.12.1889” §1–18.

⁵⁰¹ Myllyniemestä, ks. SSHY, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1885–1894 s. 389; Autio, Veli-Matti, Ylioppilasmatrikkeli 1853–1889, ”Koski, Samueli Valee”; Haapalasta, ks. SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1878–1887 s. 1031; Ibid. 1889–1898 s. 1563; ks. myös KA Astia, Vaasan läänin henkikirjat, Va:168 Henkikirja 1892–1892 s. 75; KA Astia, Ilmajoen tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat (HMA), KO b:30 Ilmoitusasioiden pöytäkirjat 1893, ”talvikäräjät” §33.

matonta 1800-luvun lautamiesten taustoja koskevan aineiston valossa. Sekä ehdolle asetettu torppari Myllyniemi että lautamieheksi valittu Haapala edustivat kuitenkin selkeästi torppareiden vaurainta osaa, mistä on osoituksena Myllyniemen pojalleen hankkima koulutus sekä Haapalan sosiaalinen nousu talollisten joukkoon. Vanhan kärjäkunnan jakamisen jälkeen ainakin Ilmajoen kuntakokous asetti useita kertoja torppareita lautamiesehdokkaiksi, mutta Haapalaa lukuun ottamatta heitä ei kuitenkaan vuoteen 1910 mennessä valittu lautamiehiksi.⁵⁰² Muutos aiempaan nähden oli kuitenkin tapahtunut ja talollisten lautamieshegemoniassa oli selkeitä murtumia.

Käytännössä kunnallishallinnon ottaminen osaksi lautamiesten valintaa merkitsi prosessin muuttumista ainakin jossain määrin avoimemmaksi. Tosin ainakin Ilmajoen kärjäkunnan osalta voi todeta, etteivät kuntakokoukset suuremmin perustelleet lautamieskandidaatteja koskevia päätöksiään. Historiantutkimuksen näkökulmasta muutos oli kuitenkin merkittävä, sillä sen myötä tuli mahdolliseksi tarkastella myös niitä henkilöitä, jotka eivät tulleet valituksi tehtävään. Ilmajoen kärjäkunnan tuomiokirjat ja Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat vuosien 1887–1910 väliltä osoittavat, että lähes kaikissa tapauksissa lautakuntaan valittiin tehtävää aiemmin hoitanut lautamies, mikäli tämä asetui itse ehdolle. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että keran lautamiehen tehtäviin päässeen henkilön mahdollisuudet myös pitää tehtävä hallussaan olivat erinomaiset.⁵⁰³

⁵⁰² Haapalan jälkeen Ilmajoen kuntakokous asetti torppareita ehdolle lautamiehen tehtävään vuonna 1898, jolloin peräti kaksi kolmesta ehdokkaasta oli taustaltaan torppareita. Tehtävään tuli kuitenkin valituksi lautamiehen tehtävää jo aiemmin hallussaan pitänyt kauppias Matti Nylén. Ilmajoen kuntakokouksen lautamiehen tehtävää varten ehdolle asettamat torpparit vuosina 1898–1910, ks. IKA, Ca1:6 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1896–1899, 19.9.1898 §6; ks. myös IKA, Ca1:8 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1899–1902, 21.10.1901 §92; IKA, Ca1:9 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1903–1910, 26.9.1904 §75; Ibid., 30.9.1907 §36; Ibid., 5.9.1910 §25. Kihlakunnanoikeuden lautamieskokoontamiset kyseisten kuntakokousten jälkeen ks. KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:66 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1899 ”talvikäräjät”; Ibid., C1a:69 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1902 ”talvikäräjät”; Ibid., C1a:72 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1905 ”talvikäräjät”; Ibid., C1a:75 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1908 ”talvikäräjät”; Ibid., C1a:77 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1910 ”syyskäräjät”.

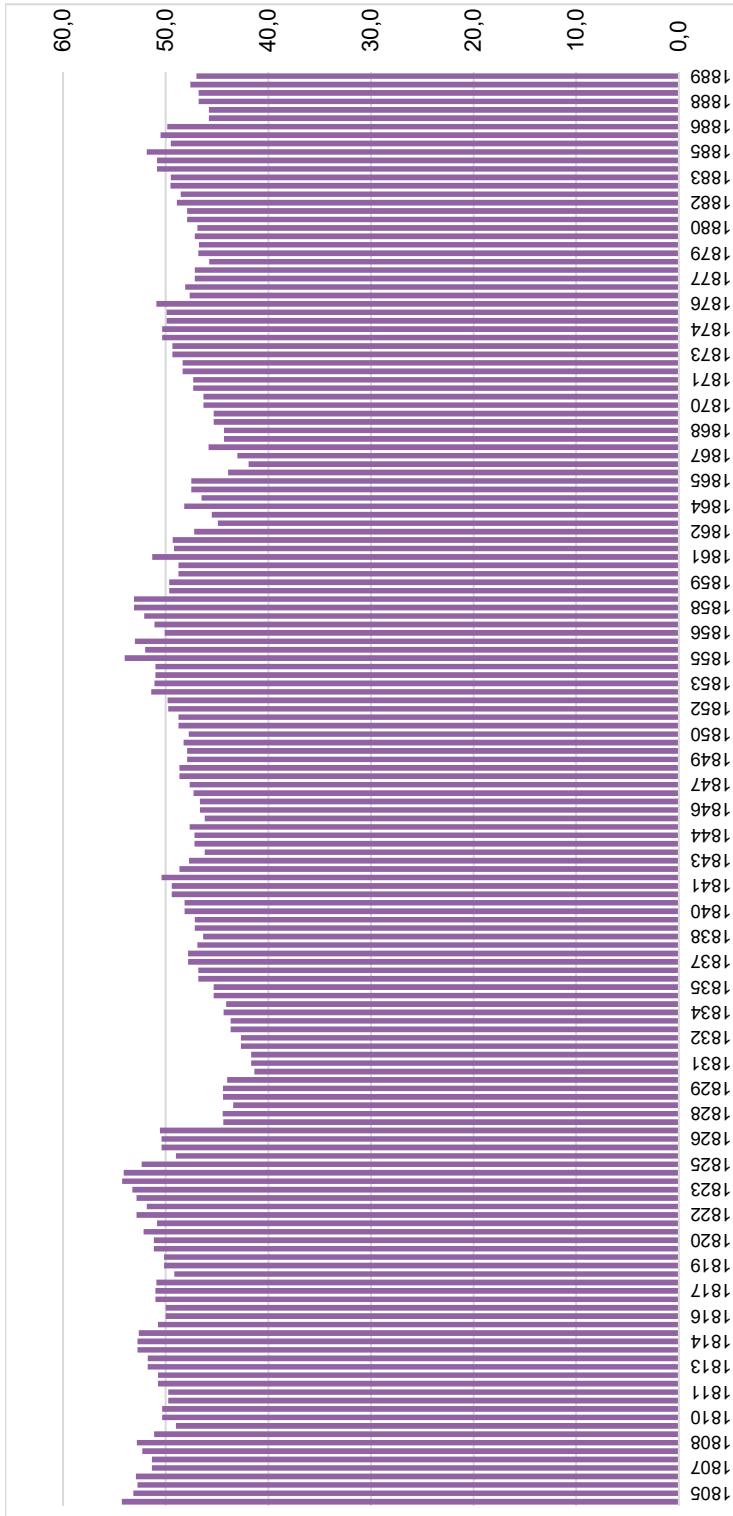
⁵⁰³ Vuosina 1888–1910 Ilmajoen kuntakokous valitsi lautamiesehdokkaista kihlakunnanoikeutta varten yhdeksässä kokouksessaan ja ainoastaan vuonna 1898 ehdolla ollut lautamies jäi valitsematta uudelleen tehtävään. Ks. IKA, Ca1:6 Kuntakokouksen pöytäkirjat 1896–1899, 19.9.1898 §6. Kyseisessä kokouksessa yhden kolmivuotiskauden tehtävää hoitanut Iisakki Wälkkilä asetettiin ehdolle, mutta kihlakunnanoikeus päättyi hänen sijansa asettamaan Iisakki Pirilän lautamieheksi. Ilmajoen kuntakokouksen ehdolle asettamista lautamiehistä 1888–1910 ks. IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 25.10.1888 §10; Ibid., 30.11.1889 §1; Ibid., 7.11.1892 §1; Ibid., 18.11.1895

3.5.3 Lautamiesten palvelusvuodet ja herastuomarit

Vuosien 1805–1889 välillä lautamiehen tehtävissä aloittaneet Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehet olivat iältään keskimäärin 39 vuoden ikäisiä. Vastaavasti lautamiehet luopuivat tehtävistä keskimäärin 53 vuoden ikäisinä. Nuorimpana aloittaneet lautamiehet olivat kurikkalainen Juho Matinpöika Koivisto ja seinäjokinen Hermann Juhonpoika Ala-Marttila (1833–1918). Koivisto aloitti tehtävässä vuonna 1856 ja Ala-Marttila vuonna 1859. Molemmat lautamiehet täyttivät aloitusvuotenaan 26 vuotta. Vuosien 1805–1889 välillä vanhimpana lautamieheksi valittu oli Kauhajoen Kirkonkylästä kotoisin ollut Joosef Jaakonpoika Yli-Laurunen (1756–1827), joka oli aloittaessaan 54 vuoden ikäinen. Yli-Laurunen hoiti tehtävää vuosina 1810–1826 eli korkeasta aloitusiästään huolimatta hän ehti istua laudalla 17 vuotena. Kärjäkunnan iäkkäimpänä lautamiehenä tehtävää hoiti Kaapo Samuelinpoika Ala-Luopa (1748–1826), joka oli 77 vuoden ikäinen istuessaan viimeisiä kärjijään vuonna 1825. Ala-Luovan lautamiesura oli poikkeuksellisen pitkä, sillä hän ehti pitää tehtävää hallussaan 34 vuoden ajan.

Vuosina 1805–1889 Ilmajoen kärjäkunnan lautakunnan keski-ikä vaihteli oheisen kuvion mukaisesti. Keskimääräinen lautamies oli iältään 48,6 vuotta. Keski-ikäntään nuorin lautakunta istui vuoden 1830 syyskäräjillä, jolloin lautamiesten keski-ikä oli 41,4 vuotta. Vastaavasti vanhin lautakunta istui vuonna 1805 talvikäräjillä, jolloin lautamiesten keski-ikä oli 54,3 vuotta. Kärjäkunnan ensimmäinen 1800-luvulla syntynyt lautamies oli Juho Tuomaanpoika Yli-Kala (1803–1861), joka aloitti lautamiesuransa vuoden 1830 talvikäräjillä. Viimeinen 1700-luvulla syntynyt lautamies oli kurikkalainen Matti Kaaponpoika Yli-Reinikka (1794–1862), joka istui laudalla viimeistä kertaa vuoden 1862 talvikäräjissä.

§6; IKA, Ca1:8 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1899–1902, 24.11.1902 §75; IKA, Ca1:9 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1903–1910, 26.9.1904 §43; Ibid., 30.9.1907 §36; Ibid., 5.9.1910 §25. Kihlakunnanoikeuden lautamieskoonpanot Ilmajoen kärjäkunnassa kyseisten kuntakokousten jälkeen, ks. KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:43 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1889 ”talvikäräjät”; Ibid., C1a:54 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1889 ”syyskäräjät”; Ibid., C1a:58 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1893 ”talvikäräjät”; Ibid., C1a:66 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1899 ”talvikäräjät”; Ibid., C1a:69 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1902 ”talvikäräjät”; C1a:72 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1905 ”talvikäräjät”; Ibid., C1a:73 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1905 ”talvikäräjät”; Ibid., C1a:75 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1908 ”talvikäräjät”; Ibid., C1a:77 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1910 ”syyskäräjät”.

Kuvio 4. Ilmajoen käräjäkunnan lautakuntien keski-ikä 1805–1889. Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Keskimäärin lautamiehen ura kesti noin 15 vuotta, mutta joukossa oli myös suuria poikkeuksia molempiin suuntiin. Pisimpään lautamiehen tehtävää Ilmajoen käräjäkunnassa hoiti jalasjärveläinen herastuomari Jaakko Josefinpoika Haapala (1813–1904), joka istui yhtäjaksoisesti laudalla 37 vuotena.⁵⁰⁴ Haapalan ura lautamiehenä oli pituudeltaan poikkeuksellinen, muttei täysin ainutlaatuinen, sillä vuosina 1805–1889 Ilmajoen käräjäkunnassa seitsemän lautamiehen ura kesti enemmän kuin 30 vuotta. Suomen historiassa autonomian aikakausi merkitsi poikkeuksellisen pitkää rauhan aikaa. Todennäköisesti yhteiskunnallisten olojen vakaus näkyi myös oikeusjärjestelmässä aiempaa pidempinä lautamiesten palveluvuosina. Tosin läheisessä Lapuan käräjäkunnassa oli Ylitalon mukaan 1700-luvulla kaksikin lautamiestä, jotka olivat hoitaneet tehtävää yli 30 vuoden ajan. Mikäli sanomalehtitiedot pitävät paikkansa, niin kaikki edelliset jäävät kuitenkin Mäntyharjun käräjäkunnassa 1930-luvulla palvelleen lautamiehen varjoon, joka oli hoitanut tehtävää 53 vuoden ajan.⁵⁰⁵

Vuosikymmeniä kestäneiden poikkeuksellisten pitkien lautamiesurien vastapainoksi vain muutaman vuoden tehtävää hoitaneiden lautamiesten joukko oli suuri. Esimerkiksi lautamies Isak Juhonpoika Kuja-Panula (1834–1920) ehti 1860-luvulla istua lautakunnassa ainoastaan yhtenä vuotena ennen kuin perusteilla ollut Kauhaajoen kunnallishallinto tempaisi hänet palvelukseensa. Myös peräseinäjökisen lautamies Elias Antinpoika Annalan ura jäi lyhyeksi. Annala istui ensimmäiset kärjänsä keväällä 1867, mutta menehtyi jo saman vuoden elokuussa lavantautiin.⁵⁰⁶ Annala ei ollut ainoa lautamies, jonka ura katkesi kuolemaan. Konkreettisimmin sana täysinpalvellut sopii jo aiemmin mainittuun lautamies Joonas Toralaan, joka menehtyi kesken käräjien keväällä 1876 äkilliseen halvaukseen (*slag*).⁵⁰⁷ Ilmajoen käräjäkunnassa vuosina 1805–1889 palvelleiden 81 lautamiehen joukossa on 19 henkilöä, jotka istuivat viimeiset käräjät kuolinvuotenaan.⁵⁰⁸ Useimmiten lautamiehen ura kuitenkin päättyi itse pyydettyyn eroon, joka useimmissa tapauksissa myös myönnettiin. Joskus taas lautamiehen korkea ikä teki tehtävien hoitamisesta mahdotonta, ja oikeus joutui erottamaan lautamiehen. Näin kävi esimerkiksi Ilmajoen käräjäkunnan välikäräjillä vuoden 1885 heinäkuussa, jolloin kihlakunnanoikeus päättyi erottamaan lautamies Samuel Henrikinpoika Riihimaan (1815–1901) lautamiehen tehtävistä:

⁵⁰⁴ Ylitalon mukaan Lapuan käräjäkunnassa 1700-luvun lopulla aloittaneiden lautamiesten keski-ikä oli 37 vuotta, eikä tehtävään valittu yli 50 vuotta vanhempia talollisia. Nuorin lautamies otti Ylitalon aineistossa tehtävät vastaan saman ikäisenä kuin Ala-Luopa eli 26 vuoden iässä. Ylitalo 2007, 141.

⁵⁰⁵ Kyseinen lautamies oli herastuomari Juho Sauvala, joka oli aloittanut tehtävässä vuonna 1883 ja hoiti sitä edelleen vuonna 1936 vielä 80 vuoden iässä. *Savon Suunta*, 12.02.1936, nro 17, s. 2.

⁵⁰⁶ SSHY, Peräseinäjoen seurakunta, kuolleet, 1863–1885 s. 7.

⁵⁰⁷ KA Astia, Ilmajoen seurakunta, kuolleiden ja haudattujen luettelot 1849–1886, ”12.4.1876”.

⁵⁰⁸ Ks. ”LIITE: ”TAULUKKO 31. Ilmajoen käräjäkunnan lautamiehet 1805–1889”.

Koska Lautamies Sameli Riihimaa joka esteettömästi oli jäänyt pois käräjistä, ehkä tännekin oli haastettu Lautamies Walentin Gomsilta, kuten Riihimaalta itseltään annettu todistus osoittaa, asuntopaikkansa ja korkean ikänsä vuoksi, ei enää ole sovelias toimittamaan lautamiehenvirkaa, niin katsoo Kihlakunnan-oikeus kohtuulliseksi erottaa Riihimaan lautamiehenvirastaan ja tämän kautta määrätä Koskuen kylässä Jalasjärven pitäjässä asuvan Talokkaan Aapeli Antinpoika Majan joka käsillä olevan papintodistuksen mukaan on syntynyt joulukuun 30. päivänä 1843 ja hyvämaineinen, lautamieheksi Riihimaan siaan; ollen Aapeli Majalla, joka, täällä saapuvilla, sai vanhoa tuomarin-valan, oikeus nauttia lautamiehen-virkaa lainmukaisesti seuraavia etuja [...].”⁵⁰⁹

Palvelusvuosiensa määrässä Riihimaa ja hänen sijalleen nimitetty Maja sijoittuivat ääripäihin. Saadessaan eron lautamiehen tehtävistä 69-vuotias Riihimaa oli hoi-
tanut lautamiehen tehtävää 23 vuotena, kun taas Aapeli Antinpoika Maja (1843–1904) sai eron lautamiehen tehtävästä omasta pyynnöstään kolmen vuoden palveluksen jälkeen vuoden 1888 syyskäräjillä.⁵¹⁰ Yksittäisen lautamiehen elämänkulun kannalta palvelus kihlakunnanoikeudessa saattoi olla vain lyhytaikainen välivaihe tai koko elämänkulkua määrittävä tekijä.

Toisinaan pitkä ja ansiokas palvelus lautamiehenä palkittiin herastuomarin tittelillä. Varhaisin maininta herastuomareista on Kuningas Kristofferin maanlaista vuodelta 1442. Kuten Kaarlo Ignatius on osoittanut, suomalaisissa tuomiokirjoissa herastuomarilla saatettiin vielä 1600-luvulla tarkoittaa lautakunnan vanhimman sijaan varsinaisen kihlakunnantuomarin viransijaista. Vuodesta 1680 eteenpäin herastuomarilla tarkoitettiin lautakunnan vanhinta, ja tämä käytäntö vahvistettiin vuoden 1734 laissa.⁵¹¹ Herastuomarin arvon saanut mainittiin tuomiokirjoissa poikkeuksetta lautakunnan vanhimpana, ja parhaimmillaan heitä istui samalla laudalla Ilmajoen kärjäkunnassa kaksi kappaletta. Vuonna 1854 sanomalehti *Suomettaren* mukaan herastuomarin arvonimi oli ”[...] kunnia- eli korko-nimi, jota Tuomari antaa semmoiselle lautakunnan jäsenelle, jonka hän pitää yli muita Lautamiehiä arwossa”.⁵¹² Kuvaus on paikkansa pitävä, sillä päätösvalta herastuomarin arvonimestä oli tuomarilla.

Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaaren 2 luvun 7 §:n mukaan lautakunnan vanhimman eli usein juuri herastuomarin haltuun uskottiin yksi kolmesta kihlakunnan arkun avaimesta. On epäselvää, milloin kyseisestä käytännöstä luovuttiin, mutta

⁵⁰⁹ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:45 1885 1, ”välikäräjät 22.7.1885 Nygård hemman, Seinäjoki by, Seinäjoki §3”.

⁵¹⁰ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:52 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1888 ”syyskäräjät” §380.

⁵¹¹ Ignatius 1934, 274–275; ”Häradsdomare”, *Förvaltningshistorisk ordbok*.

⁵¹² *Suometar*, 22.09.1854, nro 38, s. 2.

1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla herastuomarin velvollisuudet eivät tietävästi poikenneet muista lautamiehistä ja nimityksen tarkoituksena oli ainoastaan toimia palkintona pitkästä urasta. Useimmiten myönnetystä arvonimestä jäi vain koruton toteamus tuomiokirjaan, josta asianomaiselle annettiin ote todistukseksi. Tästä huolimatta herastuomarin titteli merkitsi vielä 1800-luvulla merkittävää sosiaalista pääomaa, ja usein arvonimi kirjattiin myös seurakunnan rippikirjoihin. Korsholman eteläisen tuomiokunnan aikana eli vuosina 1805–1864 herastuomarin arvonimi myönnettiin Ilmajoen käräjäkunnassa kuudelle lautamiehelle. Arvonimen saaneista viiden lautamiesuran pituus ylitti kolmekymmentä vuotta.⁵¹³

Ilmajoen tuomiokunnan perustamisen jälkeen Ilmajoen käräjäkunnassa vuosien 1864–1889 välillä herastuomarin arvonimi myönnettiin ainoastaan kahdelle lautamiehelle. Vuonna 1865 arvonimen sai ilmajokinen lautamies Matti Juhonpoika Kuuvas-Nikkola (1805–1866). Tuomiokirjamerkintä Nikkolan saamasta arvonimestä kirjoitettiin suomeksi, joka ajankohdan huomioiden oli poikkeuksellista: ”Lautamies Matti Nikkolalle, joka uutteruudella ja rehellisuudella [sic] on täyttänyt velvollisuudensa Oikeuston jäsenenä, hyväksyi Kihla Kunnan oikeus antaa Herastuomarin nimen ja arvon.”⁵¹⁴

Nikkola toimi lautamiehenä kahteen otteeseen, ensin vuosina 1846–1853 ja uudemman kerran vuodesta 1863 kuolemaansa saakka. Herastuomarin arvon saadessaan Nikkola oli 60 vuoden ikäinen, ja hän oli hoitanut lautamiehen tehtäviä yhden-toista vuoden ajan. Palvelusvuosissa mitattuna Nikkolan lautamiesura ei yltänyt edes käräjäkunnan keskiarvoon, joten hänen nimitystään herastuomariksi ovat todennäköisesti puoltaneet muut mainitsematta jääneet seikat. Nikkolan jälkeen herastuomarin arvonimi myönnettiin vuonna 1868 jalasjärveläiselle Jaakko Haapalalle.⁵¹⁵ Haapala oli aloittanut lautamiehenä vuonna 1850. Saadessaan nimityksen herastuomariksi hän oli 55-vuotias ja hoitanut lautamiehen tehtäviä 19 vuotta, mikä ylitti

⁵¹³ Korsholman eteläisen tuomiokunnan aikana eli vuosina 1805–1864 herastuomarin arvonimi myönnettiin Ilmajoen käräjäkunnassa Pietari Iisakinpoika Wästille (1751–1826, lautamiehenä 35 vuotta), Samuel Iisakinpoika Ala-Rannalle (1757–1830, lautamiehenä 30 vuotta), Salomon Juhonpoika Gomsille (1772–1844, lautamiehenä 27 vuotta), Juho Iisakinpoika Piirrolle (1783–1859, lautamiehenä 33 vuotta), Salomon Kaarlenpoika Talalle (1796–1861, lautamiehenä 32 vuotta ja Juho Tuomaanpoika Yli-Kalalle (1803–1861), lautamiehenä 32 vuotta). Ks. ”LIITE: ” TAULUKKO 31. Ilmajoen käräjäkunnan lautamiehet 1805–1889”.

⁵¹⁴ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:6 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1865 ”syyskäräjät” §463. Vielä vuonna 1869 Ilmajoen tuomiokunnan talvi- ja syyskäräjien tuomiokirjoista oli yli 70 prosenttia kirjoitettu yksinomaan ruotsiksi. Ks. LIITE: ” KUVIO 1. Ilmajoen käräjäkunnan tuomiokirjojen kieli käräjävuosina 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889”.

⁵¹⁵ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:2 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1868 ”syyskäräjät” §924.

selkeästi lautamiesten palvelusvuosien keskiarvon. Pitkän lautamiesuran ohella Haapalalla oli ollut vahva rooli Jalasjärven kunnallishallintoa edeltäneessä kappelinkouksessa ja myöhemmin myös Jalasjärven kunnallislautakunnassa.

Vuosina 1864–1889 Ilmajoen kärjäkunnassa aloittaneista lautamiehistä herastuomarin arvonimi myönnettiin ainoastaan seinäjokiselle Kustaa Kitinojalle vuonna 1893. Kitinoja oli valittu lautamieheksi vuoden 1874 syyskäräjillä, joten hän oli hoitanut tehtävää lähes kahdenkymmenenvuoden ajan. Saadessaan arvonimen Kitinoja oli 49-vuotias.⁵¹⁶ Arvonimen perusteluissa viitattiin Kitinojan lautamiesuran pituuteen ja sen ansiokkuuteen:

Koska Lautamies Kustaa Kitinoja, Seinäjoen kylästä, jo lähes kaksikymmentä vuotta on ollut lautamiehenä tässä kärjäkunnassa sekä aina osoittanut vilpittömyyttä ja ahkeruutta tässä toimessaan, niin katsoo kihlakunnan oikeus hyväksi, puheenjohtajan siitä tehdystä esityksestä, antaa hänelle, Kustaa Kitinojalle, Herastuomarin arvonimen; ja saakoon Kitinoja todistukseksi tästä tavallisen pöytäkirjan-otteen. Julkaistiin.⁵¹⁷

Nimityksen hetkellä Kitinoja oli palvelusvuosiensa perusteella lautakunnan vanhin. Ilmajoen kärjäkuntaa koskevan aineiston nojalla voi perustellusti todeta, että herastuomarin arvonimi oli harvinainen. Vuosina 1805–1889 Ilmajoen kärjäkunnassa toimineesta 81 vakinaisesta lautamiehestä herastuomarin arvo annettiin vain 9 lautamiehelle eli hieman enemmän kuin joka kymmenennelle. Pelkät palvelusvuodet eivät kuitenkaan aina riittäneet takaamaan herastuomarin arvoa. Vuosina 1805–1889 Ilmajoen kärjäkunnassa yli kymmenen lautamiestä, joiden palvelusaika ylitti 20 vuotta, mutta tästä huolimatta he jäivät ilman herastuomarin arvonimeä.

3.6 Lautamiesinstituutio ja oikeudellisen pääoman reunaehdot

3.6.1 Lautamiehet ja oikeudellisen pääoman lähteet

Lautamiesten kouliintuminen tehtäväänsä tapahtui useimmiten käytännön kautta: tehtävässä tarvittava kulttuurinen pääoma hankittiin kärjäsalin penkkiä kuluttamalla sekä toisilta lautamiehiltä oppimalla. Tämän vuoksi on luonnollista, että lautamiehen valinnassa saatettiin painottaa aiempaa kokemusta vastaavasta tehtävästä.

⁵¹⁶ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:24 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1874 ”syyskäräjät” §207–208.

⁵¹⁷ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:58 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1893 ”syyskäräjät” §2.

Esimerkiksi vuonna 1883 Ilmajoen käräjäkunnassa valittiin Jurvasta Ilmajolle muuttanut Mikko Yli-Rahnasto jäseneksi kihlakunnanoikeuden lautakuntaan:

Kruununnimismies Kustaa Jernbergin esityksestä katsoo Kihlakunnan-oikeus hyväksi määrätä Talollisen Lahden kylässä Ilmajoen pitäjässä Mikki Israelinpoika Alasen eli Rahnaston lautamieheksi tässä käräjäkunnassa entisen Lautamiehen Kaaprieli Ilkan sijaan, joka on ottanut eronsa mainitusta virasta; ja koska Mikki Alanen, joka ennen on ollut lautamiehenä Laihian ja Jurvan pitäjän käräjäkunnassa sekä siis jo ennen tehnyt tuomarin valan, ilmoitti olevansa tytyväinen ruveta lautamieheksi täällä, niin sai hän ottaa istuimen oikeudessa.⁵¹⁸

Yksi lautamiesten keskeisiä tehtäviä oli tuoda oikeuteen tuomarilta mahdollisesti puuttuvaa paikallistuntemusta. Valintansa hetkellä Yli-Rahnasto oli ehtinyt hankkia paikallistuntemusta uudella kotipaikkakunnallaan jo viiden vuoden ajan.

Vuoden 1886 lautamiesasetuksen jälkeen Karl Wilhelm Silfvenius (1834–1915) julkaisi ensimmäisen suomenkielisen lautamiehille suunnatun opaskirjansen *Ohjeita ja Neuvoja kihlakunnan Lautamiehille Heidän Wirka-toimissansa* (1887). Oppaan kirjoittaja oli mäntsäläläinen lukkari, jolla oli erittäin keskeinen asema kotipaikkakunnallaan. Avioliiton ulkopuolella syntynyt Silfvenius oli onnistunut kouluttautumaan lukkarinoppilaaksi, minkä jälkeen hän oli kartuttanut tietojaan itseopiskellen. Lukkarin virkansa ohella Silfvenius osallistui myös paikallishallintoon. Vuonna 1866 Mäntsälän kunnan perustamisen yhteydessä hänet valittiin ”kunnanasiemieheksi”, jolla tarkoitettiin käytännössä kunnankirjuria. Tehtävä oli perustettu mittatilaustyönä juuri Silfveniusta varten, ja se pysyi hänen hoidossaan 40 vuoden ajan aina vuoteen 1906 saakka. Vielä tämänkin jälkeen Silfvenius jatkoi työtään Mäntsälän kunnallislautakunnassa ja myöhemmin kunnanvaltuustossa kuolemaansa saakka. Kirkollisten ja kunnallisten tehtävien ohella Silfvenius toimi rokottajana sekä apteekinhoitajana ja oli mukana muun muassa lainakirjaston toiminnassa sekä raittiusliikkeessä.⁵¹⁹

Silfvenius perusteli oppaan kirjoittamista sillä, että uuden asetuksen voimaantumisen jälkeen lautamiehen tehtävissä aloittaisi paljon uusia viranhoitajia. Kirjoittaja ilmaisi huolensa siitä, että ennen lautamiehen tehtävissä vaadittava osaaminen oli kulkeutunut suullisesti vanhemmilta lautamiehiltä uusille. Kirjoittajan mielestä oli luultavaa ”[...] etteiwät samat miehet edespäinkän Lautamies-penkillä istu muuta kuin sen määrätyn pakkoaikansa, kolme vuotta, ja Lautakuntaan niinmuodoin aina ehtimiseen tulee ilmestymään uusia jäseniä – toisinansa ehkä koko Lautakunta yhtä aikaa – ja ei siis enään ole mitään wakuutta siitä, että uudet Lautamiehet woiwat

⁵¹⁸ C1a:42 1883 2, 20.11.1883 ”välikäräjät”, Hirvelä hemman, Koivisto by, Kurikka §7

⁵¹⁹ SSHY, Mäntsälän seurakunta, rippikirja 1880–1889, s. 235; Manninen 1993, 373–375, 431, 435, 465–468, 527, 530, 553.

saada vanhoilta Lautamiehiltä edes suullisiakan neuvoja [...]”.⁵²⁰ Silfeniuksen huoli perustui lautamiesuudistuksen edellä mainittuun kohtaan, jonka mukaan kunta valitsi lautamiehet kolmeksi vuodeksi kerrallaan.

Ohjeita ja Neuvoja kihlakunnan Lautamiehille Heidän Wirka-toimissansa käsittelee lautamiehen valaa, haasteen toimittamista, syynien ja katselmuksien pitämistä sekä laillisia esteitä. Lisäksi oppaassa annettiin lautamiehille ohjeita arvokkaaseen käytökseen. Ohjeiden mukaan ”[...] Lautamiehen ensimmäinen tehtävä on pidättää itsensä erossa kaikista päihdyttävistä juomista [...]”.⁵²¹ Viimeiseksi teoksessa annettiin yleisiä neuvoja lautamiehen tehtäviä varten: ”Istuessansa Oikeutta ei Lautamiehen pidä asiassa puhuman mitään muuta, kuin sen werran mitä wälttämättömästi on tarpeen ja mitä Tuomari häneltä kysyy.”⁵²² Oppaan tavoite oli pikemminkin pedagoginen kuin kaupallinen, sillä tekijä myi kirjastaan postimerkin hinnalla ja sitä mainostettiin laajalta eri sanomalehdissä.⁵²³ Teoksen painosmääristä tai vaikutuksesta ei ole kuitenkaan saatavilla tarkempaa tietoa.

Silfeniuksen lautamiehille suunnattu opaskirja oli tiettävästi ainoa lajissaan vuoteen 1902 saakka, kunnes Valfrid August Wilhelm Blåfield (1866–1934) julkaisi teoksen *Käsikirja kihlakunnanlautamiehille ja haastomiehille* (1902), josta otettiin useita muokattuja painoksia (1902, 1910, 1925). Lukkari Silfveniukseen verrattuna kihlakunnanoikeuden tuomarina toiminut Blåfield oli oikeudellisen työn ammattilainen. Teoksen julkaisuhetkellä Blåfield toimi Senaatin oikeusosaston kanslistina ja myöhemmin myös senaattorina, kunnes hän vuodesta 1917 eteenpäin työskenteli jälleen tuomarinvirassa.⁵²⁴ Näin ollen ei ole ihme, että Blåfieldin teos oli Silfveniuksen opaskirjaa huomattavasti laajempi ja perustui julkaisuajankohtana voimassa olleeseen lainsäädäntöön. Kokonaisuutena lautamiehille suunnatut opaskirjat voidaan nähdä osana 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä julkaistua suomenkielistä oikeudellista ja hallinnollista tietokirjallisuutta, johon kuului myös aiemmin käsitelty kunnallishallintoa käsittelevä kirjallisuus.

Lautamiesten omistamasta kirjallisuudesta voi esittää vain arvailuja, sillä maa-seudulla vallinneen tavan mukaisesti perunkirjoissa mainittuja kirjoja ei pääntöisesti yksilöity. Lautamiesten joukossa saattoi kuitenkin olla yksittäisiä henkilöitä, joilla oli hallussaan merkittävä henkilökohtainen kirjasto. Yksi tällaisista henkilöistä oli ilmajokinen kauppias ja herastuomari Matti Nylén (1862–1931), joka istui Ilmajoen käräjäkunnan lautakunnassa vuosina 1890–1921. Nylén harrasti laajasti suomen-

⁵²⁰ Silfvenius 1887, 3–4.

⁵²¹ Silfvenius 1887, 22.

⁵²² Silfvenius 1887, 24.

⁵²³ *Waasan Lehti*, 09.02.1887, nro 12, s. 4; *Oulun Lehti*, 12.02.1887, nro 12, s. 3; *Karjalatar*, 11.02.1887, nro 12, s. 2.

⁵²⁴ Holmberg 1959, 156; Autio, Veli-Matti, *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899*, ”Blåfield, Valfrid August Vilhelm”.

kielistä kirjallisuutta ja pyrki Alasen mukaan hankkimaan haltuunsa kaikki suomeksi ilmestyneet kirjat.⁵²⁵ Tämä olisi ollut varakkaalle kauppiaille mahdollista, sillä suomenkielisten nimikkeiden määrä oli vähäinen vielä 1800-luvun lopussa. Nylénin kirjastoa voidaan joka tapauksessa pitää ajan oloihin nähden poikkeuksellisenä.

3.6.2 Taloudellinen pääoma – Lautamiesten palkkaus vuoden 1886 asetuksen jälkeen

Maakuntalaeista lähtien lautamiehenä toimiminen oli kuulunut käräjäyhteisön jäsenten velvollisuudeksi, eikä tehtävästä maksettu erillistä palkkaa. Vuoden 1734 lain mukaan lautamiehet saivat korvausta tehtävästään sakkorahojen muodossa. Sakkorahat, joista ei erikseen määrätty, jaettiin ensin kolmeen osaan, joista yhden osan sai kuningas, toisen osan kihlakunta tai kaupunki ja kolmannen asianomistaja. Kihlakunnan osa jaettiin edelleen kolmeen osaan, joista yhden osan sai tuomari, toisen osan kihlakunta ja kolmannen lautakunta. Oikeudelle yksinään määrätty sakkorahat jaettiin tuomarin ja lautakunnan kesken kahtia. Sakkorahojen lisäksi lautamiehet saivat osansa käräjäkestityksestä (*tingsgästning*). Käräjäkestitystä varten kerättiin kihlakunnassa käräjäkappoja, joita kutsuttiin toisinaan myös käräjäjyviksi. Kuninkaan vuonna 1685 maaherroille antaman kirjeen mukaan käräjäkapat jaettiin kolmeen osaan, joista tuomari ja lautakunta saivat kolmannekset ja viimeinen osa laitettiin käräjäkirstuun.⁵²⁶

Lautamiesten palkkausta muutettiin perusteellisesti vuoden 1886 asetuksilla, joiden tausta oli vuoden 1885 valtiopäivillä.⁵²⁷ Muutoksien myötä lautakunnan palkkaus vahvistettiin kuntakokouksessa ja palkka maksettaisiin kunnan verovaroista.⁵²⁸ Vuoden 1734 lain mukaan kihlakunnan tuomari ja lautamiehet olivat jakaneet käräjäkapat keskenään, mutta muutosten myötä käräjäkapat suoritettaisiin yksinomaan

⁵²⁵ Alanen 1953, 434. Myös Nylénin sanomalehdessä julkaistussa muistokirjoituksessa korostetaan Nylénin poikkeuksellista lukuharrastusta, ks. *Vaasa*, 03.02.1931, nro 27, s. 7.

⁵²⁶ Vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaari 32 luku 1 §,3 §; Spring-Reiman 1998, 74–76.

⁵²⁷ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus, huojennuksesta käräjäyväin suorittamisesta ja siitä johtuwista toimista kihlakunnan oikeuden palkkaamisen suhteen” 25.1.1886 (3/1886) ja ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kihlakunnan-lautakunnasta” 25.1. (3/1886). Vuoden 1885 valtiopäivien kihlakunnanoikeuden lautakuntaa koskevasta keskustelusta ks. Valtiopäiväasiakirjat 1885 III, ”Arm. Esit. N:o 33 Käräjäjyvistä ja kihlakunnanoikeuden lautakunnasta”; ”Laki- ja talousvaliokunnan mientö N:o 4”; ”Laki- ja talousvaliokunnan kirjelmä”; ”Arm. Asetus 25 p. Tammik. 1886” ja ”Arm. Asetus samalta p:ltä”; Aatelissäädyn pöytäkirjat 1888 I, 277, 279; Ibid. III, 1084, 1122; Pappissäädyn pöytäkirjat 1888 I, 204, 205; Ibid. II, 995, 1007, 1206; Porvarissäädyn pöytäkirjat 1888, 337, 339, 349; Ibid. III, 1041, 1129, 1315; Talonpoikaisäädyn pöytäkirjat I, 392, 430, 433; Ibid. III, 1156, 1223, 1241; Ibid. IV, 1361.

⁵²⁸ Ks. ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kihlakunnan-lautakunnasta” 25.1. (3/1886) §5.

kihlakunnan oikeuden tuomarille. Vuoden 1886 syksyn aikana lautamiesten palkka-asia otettiin käsiteltäväksi kaikissa Ilmajoen kärjäkuntaan kuuluneissa kunnissa. Syksyn 1886 jälkeen Ilmajoen kärjäkuntaan kuuluneet kunnat palasivat lautamiesten palkka-asiaan seuraavan kerran syksyllä 1889, jolloin valmisteilla ollut kärjäkunnan jakaminen aiheutti muutoksia lautamieskokoontamisiin. Kärjäkunnan jakamisen myötä yksittäisten kuntien palkkalistoilla olleiden lautamiesten määrä kasvoi ja samalla heidän työtehtävänsä vähenivät.

Ilmajoki

Marraskuussa 1886 Ilmajoen kuntakokous määritteli lautamiesten palkaksi viisi tynnyriä ruista ja viisi tynnyriä ohraa vuodessa, jotka maksettaisiin vuoden kuluessa kahdessa erässä. Palkkasaatavat kannettaisiin kunnan jyvämakasiinista, johon ne koottaisiin kunnan asukkailta ääniluvun mukaisesti.⁵²⁹ Seuraavana keväänä Ilmajoen lautamiehet vaativat kunnalta lisäpalkkaa tietarkastusten pitämisestä, mutta kunta kieltäytyi vaatimuksesta vetoamalla siihen, että kyseinen tehtävä lain mukaan kuului osaksi lautamiehen työtä.⁵³⁰

Ilmajoen lautamiesten palkkaus pysyi ennallaan vuoden 1889 loppuun saakka. Kärjäkuntajaon muuttamisen myötä Ilmajoen lautamiesten määrä kasvoi aiemmasta kahdesta lautamiehestä neljään lautamieheen. Kasvavien kustannusten hillitsemiseksi lautamiesten palkkaa alennettiin, ja vuoden 1890 alusta pitäen Ilmajoen lautamiehille maksettiin vuosittain viisi viljatynnyriä, joista 2 tynnyriä ja 15 kappa olivat ruista ja 2 tynnyriä ja 15 ohria.⁵³¹ Merkittävä periaatteellinen ratkaisu Ilmajoen lautamiesten palkan maksamiseksi tehtiin syksyllä 1894, jolloin kuntakokous katsoi, että oli sopimatonta maksaa lautamiesten sekä kiertokoulun opettajain ja kunnanvirkamiesten palkat vaivaisjyvästöistä. Asia ratkaistiin perustamalla kuntaan uusi jyvästö, johon mainitut palkkasaatavat kerättäisiin manttaalien mukaan.⁵³²

Seinäjoki

Marraskuussa 1886 Seinäjoen kuntakokous teki päätöksen, että lautamiesten palkka maksettaisiin vastaisuudessa rahassa. Palkan suuruudeksi määriteltiin 120 markan summa, joka maksettaisiin vuosittain. Palkka kerättäisiin kuntalaisilta kunnallisveroäyrien mukaan.⁵³³ Seuraavan kerran Seinäjoen kuntakokouksessa palattiin lauta-

⁵²⁹ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 24.11.1886 §1.

⁵³⁰ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 27.4.1887 §2.

⁵³¹ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 30.11.1889 §1.

⁵³² IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 16.10.1894 §7.

⁵³³ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 23.11.1886 §2.

miesten palkka-asiaan syksyllä 1889, jolloin kärjäkunnan jakoasia oli ajankohtainen. Lautamiesten määrän lisäämisen jälkeen heidän palkkansa alennettiin 50 markan vuosipalkaksi.⁵³⁴

Peräseinäjoki

Lokakuussa 1886 Peräseinäjoen kuntakokous määritteli lautamiehen palkaksi viisi tynnyriä viljaa, joista puolet ruista ja puolet ohraa, jotka maksettaisiin vaivaismaksuista. Palkka kerättäisiin talollisilta ja torppareilta siten, että talolliset maksaisivat kukin yhden kappan ja torpparit puoli kappa. Ylijäävät viljat yhdistettäisiin osaksi vaivaistenjyviä.⁵³⁵ Hieman päätöksen jälkeen asiaan palattiin kuntakokouksessa. Pöytäkirjan mukaan vuoden 1886 lautamiesasetusta oli tutkittu ja kunta oli tullut siihen tulokseen, ettei lautamiesten palkkasaatavien keräystapaa ollut syytä muuttaa, koska kunnassa ei ollut käytössä kunnallista veroäyriä.⁵³⁶ Syksyllä 1889 kärjäkuntajaon myötä palkkausta muutettiin siten, että kukin talonsavu maksaisi palkasta 6 litraa ja kukin torpansavu 3 litraa ruista.⁵³⁷

Kauhajoki

Lokakuussa 1886 Kauhajoen kuntakokous määritteli lautamiehen palkaksi 100 markkaa vuosittain. Maksettava summa kerättäisiin kuntalaisilta veroäyrien mukaisesti.⁵³⁸ Kärjäkuntajaon lähestyessä marraskuussa 1889 Kauhajoen kuntakokous teki päätöksen, että lautamiesten aikaisempi 100 markan vuosipalkka puolitettaisiin vuoden alusta. Kuntakokous perusteli päätöstään seuraavasti: ”[K]oska suhteellisessa määrässä luultavasti lyhentyy Oikeuden istunto aika entiseen verraten, josta päätettiin hetken keskusteltua, että wiisikymmentä (50) markkaa maksetaan kullenkkin lautamiehelle kunnankassasta vuodessa.”⁵³⁹ Uuden kärjäkuntajaon jo astuttua voimaan kevättalvella 1891 Kauhajoen lautamiehet kuitenkin toivat kuntakokoukselle ilmi tyytymättömyytensä palkkaukseen. Kuntakokous myöntyikin vaatimukseen ja kaksinkertaisti aiemman palkan 100 markan vuosipalkaksi, mutta samalla lautamiehet veloitettiin hoitamaan teiden tarkastamista koskevat velvollisuudet.⁵⁴⁰

⁵³⁴ SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 18.11.1889 §1.

⁵³⁵ PKA, Ca:1 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1873–1888, 11.10.1886 §1–2.

⁵³⁶ PKA, Ca:1 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1873–1888, 22.8.1887 §3.

⁵³⁷ PKA, Ca:2 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1895, 25.11.1889 §2.

⁵³⁸ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 11.10.1886 §1.

⁵³⁹ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 24.11.1889 §1.

⁵⁴⁰ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 10.2.1891 §1.

Kurikka

Marraskuussa 1886 Kurikan kuntakokous teki päätöksen, että seuraavan vuoden alusta alkaen lautamiesten palkka olisi 12 tynnyriä viljaa, joista puolet ruista ja puolet ohria. Palkkasaatavien keräyksestä mainittiin: ”[...] jotka jyvät ovat takseeramalla, niinhysin manttaalien kuin varallisuuden-äyrien jälkeen, maksettavat sillain kuin vaivaisten ja koulumestarien osaat kootaan.”⁵⁴¹ Käräjäkunnan jakamisen lähes-tyessä marraskuussa 1889 Kurikan kuntakokous alensi lautamiesten vuosipalkan viiteen viljatynnyriin, joista puolet olivat ruista ja puolet ohria. Jyvät maksettaisiin vaivaistenjyvästöstä. Palkan vastineeksi lautamiesten oli huolehdittava myös tientarkastusvelvollisuuksista.⁵⁴² Kurikankaan lautamiehet eivät olleet alennettuun palkkaan tyytyväisiä, sillä joulukuussa 1890 he pyysivät kunnalta palkankorotusta, jonka he myös saivat. Palkka nostettiin kahdeksaan viljatynnyriin, jotka entiseen tapaan maksettiin puoliksi rukiina ja puoliksi ohrina.⁵⁴³

Jalasjärvi

Marraskuussa 1886 Jalasjärven kuntakokous teki päätöksen, että lautamiesten palkka tulisi seuraavan vuoden alusta alkaen olemaan kuusi tynnyriä ruista vuodessa. Jyvien ylöskantaminen jäisi kunnallislautakunnan tehtäväksi, mutta niin halutessaan myös lautamiehet voisivat itse huolehtia asiasta.⁵⁴⁴ Hieman myöhemmin lautamiehet Abel Maja ja Walentin Gomsu olivat laatineet palkkapäätöksestä valituksen kuvernöörille. Lautamiesten mukaan kuntakokous oli menetellyt laittomasti palkkaa määritellensä. Kuntakokous valtuutti asiamiehet antamaan asiasta selvitystä kuvernöörille, mutta valituksen lopputulos ei ole tiedossani.⁵⁴⁵ Vuoden 1887 keväällä palkkaan tehtiin 40 markan vuosittainen lisäys, jonka edestä lautamiesten tuli huolehtia teidentarkastusvelvollisuuksista.⁵⁴⁶ Syksyllä kärjäkuntajakoa silmällä pitäen Jalasjärven kunta otti lautamiesten palkkausasian käsiteltäväksi ja päätyi muuttamaan vuosipalkan 25 markan suuruiseksi rahapalkaksi, jonka eteen lautamiesten oli myös huolehdittava tientarkastusvelvollisuuksista.⁵⁴⁷ Alennettua palkkaa perusteltiin samoin kuin Kauhajoellakin: ”[...] lautamiesvirasta seuraavat toimet kärjäkunnan nyt uudesti muodostumisesta tulevat melkoisessa määrin vähenemään.”⁵⁴⁸ Kuitenkin jo

⁵⁴¹ KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 9.11.1886 §1.

⁵⁴² KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 24.11.1889 §1.

⁵⁴³ KuKA, Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899, 9.12.1890 §7.

⁵⁴⁴ JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 15.11.1886 §2.

⁵⁴⁵ JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 17.1.1887 §6.

⁵⁴⁶ JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888, 16.5.1887 §6.

⁵⁴⁷ JKA, Ca:2 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1892, 25.11.1889 §4.

⁵⁴⁸ JKA, Ca:2 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1892, 23.12.1889 §6.

joulukuussa 1890 kuntakokous päätyi nostamaan lautamiesten vuosipalkan aiemmasta 25 markasta 50 markkaan.⁵⁴⁹

Yhteenveto

Muutos siirtää lautamiesten palkanmaksu kuntien päätäntävaltaan sitoi oikeusjärjestelmän ja paikallishallinnon yhteen aikaisempaa tiukemmin. Lautamiehille maksettu rahapalkka oli vielä 1880- ja 1890-lukujen vaihteessa harvinainen. Ensimmäisenä rahapalkkaan siirtyi Ilmajoen käräjäkunnan alueella väestöltään ja pinta-alaltaan pienin Seinäjoen kunta vuonna 1886. Ilmajoen käräjäkunnan jakaminen astui voimaan vuonna 1890 ja kuten Kauhajoen ja Jalasjärven kuntakokouksissa todettiin, aiempaa pienemmät käräjäkunnat ja väkilukuun suhteutettuna kasvanut lautamiesten lukumäärä merkitsivät merkittävää kevennystä yksittäisten lautamiesten työtaakkaan. Tämän seurauksena kaikki pitäjän kunnat käyttivätkin tilaisuutta hyväkseen ja alensivat lautamiesten palkkoja. Lautamiesten lukumäärän lisäämisen ja palkan alentamisen suorana seurauksena tehtävä menetti merkitystään sosiaalisen ja taloudellisen pääoman lähteenä.

3.7 Maanjako-oikeuksien lautamiehet

Maaseudulla oikeutta käytiin kihlakunnan oikeuksien lisäksi myös laamanninoikeuksissa sekä maanjako-oikeuksissa. Laamanninoikeudet lakkautettiin vuonna 1868 yhdessä kämnerin- ja ritarisyynioikeuksien kanssa, ja lakkautus astui voimaan seuraavan vuoden alussa. Päätöksellä pyrittiin nopeuttamaan oikeudenkäyntiprosessia. Kämnerinoikeudet toimivat lakkauttamiseensa saakka kaupunkien raastuvanoikeuksien alaisuudessa, eikä niillä näin ollen ollut suoraa yhteyttä Ilmajoen pitäjään ja sen asukkaisiin. Myöskään ritarisyynioikeus ei koskettanut pitäjän asukkaita, sillä se ei ollut kokoontunut ennen lakkauttamistaan enää pitkään aikaan.⁵⁵⁰

Maaseudun asukkaiden näkökulmasta lakkautetuista oikeuksista merkityksellisin oli ollut laamannin oikeus. Laamannin oikeuden lautakunta kokoonpantiin vuoden 1734 lain oikeudenkäyntikaaren 1 luvun 2 § mukaan kihlakunnanoikeuksien lautakuntien jäsenistä. Ilmajoen pitäjän lautamiesten yhteydet laamanninoikeuteen olivat olleet perinteisesti ohuet, mikä selittynee sillä, että oikeus kokoontui pitkän

⁵⁴⁹ JKA, Ca:2 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1892, 16.12.1890 §9.

⁵⁵⁰ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus Kämnerinoikeutten, Laamanninoikeutten ja Ritarisyynioikeuden lakkauttamisesta, sekä muutamain oikeudenkäyntijärjestyksestä ja erästen tuomio-istuinten kokoonpanoa koskewain lainpaikkain muuttamisesta ja kumoamisesta 27.4.1868” (21/1868); Ahmas 2005, 224–225.

käräjämatkan päässä Vaasassa.⁵⁵¹ Tuomarikunnan osalta tilanne oli toinen, sillä Vaasan laamanninkunnan viimeinen laamanni Henrik Gustaf Aminoff oli toiminut vuosina 1848–1859 Ilmajoen kärjäkunnan tuomarina.⁵⁵²

Kihlakunnanoikeuden, hovioikeuden sekä lakkautetun laamanninoikeuden ohella tutuin oikeusaste maaseudulla oli maanjako-oikeus, joka liittyi isojaon toteuttamiseen. Petri Talvitie on kuvannut isojakoa Suomen maataloushistorian merkittävimmäksi reformihankkeeksi 1700- ja 1800-luvuilla. Talvitien mukaan isossajaossa oli kysymys neljästä erillisestä uudistuksesta: keskiaikaisen sarkajakoon perustuvan vainiojärjestelmän purkamisesta, kylien yhteismaiden yksityistämisestä, liikamaiden erottamisesta uudisasutusta varten sekä tonttienpaikkojen siirtämisestä kyläkeskusten ulkopuolelle.⁵⁵³ Kirsi Laine on soittanut Lounais-Suomen isojakoa koskevassa tutkimuksessaan, ettei isojaon toteuttaminen ollut ainoastaan ylhäältä päin saneltu reformi, sillä ”[...] talonpojat olivat aktiivisia sekä vaikutuskanavat ja -keinot tuntevia toimijoita”.⁵⁵⁴ Isojaon kaltaisen reformin toteuttaminen aiheutti luonnollisesti paljon riitatilanteita. Niitä varten perustettiin erityinen oikeusaste eli maanjako-oikeus, jonka tarkoituksena oli keskittää riidat yhden tuomioistuimen ratkaistavaksi. Maanjako-oikeuden toimipiirinä oli pitäjää, ja sen jäsenet valittiin paikallisten asukkaiden toimesta. Saarenheimon arvion mukaan isojakoaasioiden siirtäminen maanjako-oikeuksien kaltaisille erityistuomioistuimille esti kihlakunnanoikeuksien ruuhkautumisen ja jakotoimituksien lamaantumisen.⁵⁵⁵

Maanjako-oikeuden pöytäkirjat ovat usein sisällöltään niukkoja, ja paremman käsityksen oikeusistuimen arkipäivästä saakin toisen käden lähteistä. Laamanni Harry Brotherus (1892–1968) toimi urallaan muun muassa Viipurin ja Turun maanjako-oikeuksien puheenjohtajana 1930-luvulla. Brotherus seurasi Ilmajoen pitäjäsäkin noudatettua käytäntöä, jossa oikeudenistunnot pyrittiin järjestämään asian-

⁵⁵¹ Vaasan laamanninoikeuden pöytäkirjoista ei 1860-luvun osalta löydy yhtäkään Ilmajoen kärjäkunnan lautamiestä, ks. Myöskään aiemmilta vuosilta ei tutkimuskirjallisuudesta ole esiintynyt mainintoja, että laamanninoikeudessa olisi ollut Ilmajoen pitäjän edustajia. Ainakin toistaiseksi laamanninoikeuden lautamiesten sosiaaliset taustat ovat suomalaisessa oikeushistoriassa tutkimatonta aluetta. KA Vaasa, Vaasan laamanninkunnan pöytäkirjat, CCa:29–46 Vaasan laamanninkäräjien pöytäkirjat 1860–1868.

⁵⁵² Aminoff oli Vaasan laamanninkunnan laamanni vuodesta 1859 laamanninoikeuksien lakkauttamiseen eli vuoden 1868 loppuun saakka. Holmberg 1959, 89–90; Holmberg 1963, 139; Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Aminoff, Henrik Gustaf”.

⁵⁵³ Ks. Talvitie 2016. Isojakoa käsittelevästä tutkimuksesta lisää ks. esim. Kuusi 1914; Juttikala 1958, 246–252; Soininen 1974, 309–322; Saarenheimo 1983; Laine 2020. Ilmajoen pitäjän kannalta Kuusen teos on erityisen huomionarvoinen, sillä siinä käsitellään isojaon toteuttamista nimenomaisesti Etelä-Pohjanmaan alueella. Isojakoon liittyvästä tutkimuskentästä laajemmin, ks. Talvitie 2013, 15–38.

⁵⁵⁴ Laine 2020, 5, laajemmin ks. Ibid., 326–333.

⁵⁵⁵ Saarenheimo 1983, 25; Maanjako-oikeuksista laajemmin, ks. Ahla 1933.

omaisten luona. Tämän seurauksena maanjako-oikeus joutui usein kokoontumaan hyvin vaihtelevissa olosuhteissa, mutta niistä huolimatta oikeudenistunnolle oli luotava tarpeeksi vakava ja juhlallinen ilmapiiri. Brotheruksen kuvaus sijoittuu 1930-luvulle, mutta se sopisi epäilemättä myös 1800-luvun jälkipuoliskon Ilmajoen pitäjän maanjako-oikeuden vaihtuviin käräjätaloihin:

Tämä vaati muutamia toimenpiteitä. Oli järjestettävä oikeudelle pöytä ja sen taakse istuimet puheenjohtajalle ja jäsenille. Tupakanpolto oli kielletty ja asianomaisille, joita kehoitettiin siirtymään pöydän toiselle puolelle, huomautettiin olevan tapana, että oikeutta puhuteltiin seisaalta. Oli ehkä huomautettava isännälle, että hän ottaisi lakin pois päästä ja tupakan suusta, veisi sylilapsen tupaan, ajaisi kissan pihalle ja sitten asettuisi seisomaan pöydän taakse. Varsin usein istunnon alussa kunnan valitseman jäsenen oli vannottava tuomarinvala, ja tämä toimenpide oli omiaan korostamaan tilaisuuden vakavuutta.⁵⁵⁶

Ensimmäisen kerran maanjako-oikeus oli ollut pitäjässä koolla elokuussa 1769, jolloin käsiteltävänä oli emäseurakuntaa ja Ala-Seinäjoen kylää koskevia pelto- ja metsäasioita. Varsinkin 1700-luvun puolella yhdessä istunnossa käsiteltiin kerralla useita asioita, ja kokoontumiset saattoivat venyä useiden päivien tai viikkojen pituisiksi.⁵⁵⁷ 1800-luvun jälkipuoliskolla asioita oli käsitellyssä yleensä vain yksi kerrallaan, ja istunto saatiin loppuun yhdessä päivässä. Poikkeuksiakin oli, sillä esimerkiksi Yli-Birin talossa heinäkuussa 1864 koolla ollut maanjako-oikeuden istunto kesti peräti viisi päivää. Vuosien 1860–1890 välillä Ilmajoen maanjako-oikeus oli koolla yhteensä 21 kertaa, ja sen käsiteltävänä oli yhteensä 15 eri asianumeroa.⁵⁵⁸ Käsiteltyjen asioiden määrä vaikuttaisi Ilmajoen pitäjässä olleen selkeästi sekä Vaasan läänin että koko maan keskiarvoa alhaisempi.⁵⁵⁹ Syy istuntojen harvalukuisuuteen selittynee sillä, että isojako oli ehditty saada Ilmajoen pitäjän alueella suurimilta osin päätökseen jo 1700-luvun aikana.⁵⁶⁰ Toisin kuin kihlakunnanoikeudella, tilapäisellä maanjako-oikeudella ei ollut vakituista käräjäpaikkaa, vaan oikeus koontui siellä, missä kiistan kohteena ollut maa-aluekin sijaitti. Useimmin syy maanjako-oikeuden koolle kutsumiseen löytyi Ilmajoen emäseurakunnan alueelta.

⁵⁵⁶ Brotherus 1966, 22. Brotheruksen maanjako-oikeuksiin liittyvistä muistelmista laajemmin, ks. *Ibid.*, 19–120.

⁵⁵⁷ Ks. KA Vaasa, Vaasan läänin pitäjittäisten maanjako-oikeuksien asiakirjat, Ca:1–13 Ilmajoen maanjako-oikeuden konseptipöytäkirjat 1769–1850.

⁵⁵⁸ Ks. KA Vaasa, Vaasan läänin pitäjittäisten maanjako-oikeuksien asiakirjat, Ca:13 Ilmajoen maanjako-oikeuden konseptipöytäkirjat 1856–1912.

⁵⁵⁹ Ahla 1933, 98 [LIITE].

⁵⁶⁰ Isojako Ilmajoen pitäjän alueella, ks. Alanen 1953, 5; Alanen 1970, 71–76; Hirvonen 2004, 36–38; Ruismäki 1987, 151–153; Rinta-Tassi 1980, 304–308.

Maanjako-oikeus säilytti Ilmajoen pitäjässä ruotsin pöytäkirjakielenä kihlakunnanoikeutta pitempään. Ensimmäinen suomenkielinen maanjako-oikeuden pöytäkirja Ilmajoen pitäjässä kirjoitettiin lokakuussa 1884. Tuolloin oikeus oli koolla emäseurakunnassa ja oikeudenpuheenjohtajan toimi Kristiinankaupungin pormestari Karl Johan Lund ja sihteerinä saman kaupungin oikeusraatimies ja varatuomari Gustaf Adolf Wallenius.⁵⁶¹ Ilmajoen pitäjä oli pormestari Lundille entuudestaan tuttu, sillä oli auskultoinut Ilmajoen tuomiokunnassa 1870-luvulla.

Maanjako-oikeuden kokoonpanoon kuului oikeudenpuheenjohtajan lisäksi kaksi jäsentä, jotka Ilmajoen pitäjässä olivat lähes aina kihlakunnanoikeuden lautamiehiä. Vuosina 1860–1890 Ilmajoen maanjako-oikeudessa palveli 14 lautamiestä, joista kymmenen oli kihlakunnanoikeuden vakituisia lautamiehiä. Koska maanjako-oikeus kokoontui verrattain harvoin, kosketti sen toiminta vain pientä osaa kaikista lautamiehistä ja heistäkin useimpien kohdalle tehtävä lankesi kerran tai kahdesti. Tosin poikkeuksiakin oli, sillä esimerkiksi lautamies ja myöhempi valtiopäivämies Juho Matinpoika Koivisto otti osaa maanjako-oikeuden istuntoihin ainakin viidesti ja ilmajokinen lautamies Antti Kaaponpoika Antila (1833–1921) vähintään 13 kertaa. Lautamiesten valinta vaikuttaisi pääsääntöisesti osuneen kihlakunnanoikeuden vanhimpiin. Virkaikääkin tärkeämpi tekijä oli kuitenkin lautamiehen asuinpaikka, sillä yleensä vähintään toinen lautamiehistä oli kotoisin siitä kärjäkunnan osasta, johon käsiteltävä asiakin kuului.⁵⁶²

Maanjako-oikeuden jäsenille maksettiin matkakustannusten lisäksi myös päivärahaa ja matkakorvauksia. Vuoden 1866 lokakuussa maanjako-oikeus oli koolla Viinamäen talossa Jalasjärven Hirvijärven kylässä. Oikeuden kokoonpanoon kuuluivat puheenjohtajana varatuomari Alexander Favorin, lautamiehet Juho Matinpoika Koivisto ja Antti Kaaponpoika Antila sekä sihteeri. Matkakorvausten lisäksi lautamiehille maksettiin kummallekin 1,28 markan suuruinen päiväraha kahdelta päivältä. Matkakulujen kera Koivisto sai osallistumisestaan korvausta 10,66 markkaa ja Antila 13,46 markkaa.⁵⁶³ Ajan kuluessa maksettua päivärahaa nostettiin. Vuoden 1890 joulukuussa maanjako-oikeus oli koolla Nygårdin talossa Seinäjoella. Oikeuden kokoonpanoon kuuluivat Kristiinankaupungin pormestari Karl John Lund, lautamiehet Antti Anttila ja Gabriel Ilkka sekä sihteeri. Matkakorvausten lisäksi lautamiehille maksettiin päivärahaa kolmelta päivältä, jonka suuruus oli noussut kolmeen markkaan. Matkakulujen kera Anttila sai 14,76 markan ja Ilkka 16,36 markan kor-

⁵⁶¹ VMA, Vaasan läänin pitäjittäisten maanjako-oikeuksien asiakirjat, Ca:13 Ilmajoen maanjako-oikeuden konseptipöytäkirjat 1856–1912 ”N:o 5471”

⁵⁶² Ks. KA Vaasa, Vaasan läänin pitäjittäisten maanjako-oikeuksien asiakirjat, Ca:13 Ilmajoen maanjako-oikeuden konseptipöytäkirjat 1856–1912.

⁵⁶³ KA Vaasa, Vaasan läänin pitäjittäisten maanjako-oikeuksien asiakirjat, Ca:13 Ilmajoen maanjako-oikeuden konseptipöytäkirjat 1856–1912 ”N:o 3123”.

vauksen.⁵⁶⁴ Maanjako-oikeuden maallikkojäsenille maksettua korvausta voi pitää vähintäänkin kohtuullisena, sillä samana vuonna maataloustyöväestöön kuuluvien miesten keskipalkka Vaasan läänissä oli joko 1,03 tai 1,63 markkaa päivältä, riipuen siitä tarjosiko talo ruuan vai ei.⁵⁶⁵

Ilmajoen pitäjän maanjako-oikeuden lautamiesten taustan perusteella voi tehdä kolme yleistettävää havaintoa. Ensinnäkin lautamiehillä oli oltava paikallistuntemusta eli sosiaalista pääomaa. Maanjako-oikeuksien lautamiesten paikallistuntemus varmistettiin valitsemalla ainakin yksi maallikkotuomari siltä alueelta, jota kulloinkin käsiteltävä asia koski. Toiseksi lautamiehen tuli nauttia yleistä arvostusta, jonka voi katsoa kulttuurisen pääoman osa-alueeksi. Lautamiesten arvovalta varmistettiin valitsemalla yksi maallikkotuomari varsinaisen kihlakunnanoikeuden lautakunnan vanhimmista lautamiehistä. Kolmanneksi maanjako-oikeuden lautamiehellä tuli läh-
tökohtaisesti olla sellaista taloudellista pääomaa, joka mahdollisti poissaolon kotitilalta ja sen töistä. Jälkimmäinen vaatimus koski tietenkin kaikkia lautamiehiä, mutta maanjako-oikeuden lautamiesten kohdalla se korostui entisestään, sillä kyseinen oikeus oli koolla varsinaisen kihlakunnanoikeuden istuntojen ulkopuolella.

3.8 Lautamiehet ja oikeudellinen pääoma

Lautakunta ja lautamiehet ovat merkittävä osa skandinaavista oikeushistoriaa, mutta silti heidän taustansa on tunnettu huonosti. Vuoden 1734 lain voimaantumisen jälkeen lautamiesinstituutio oli säilynyt pääpiirteittäin muuttumattomana. Suurimmat kihlakunnanoikeuden lautakuntaa koskevat muutokset tehtiin vuosina 1868 ja 1886. Merkittävin muutoksista koski lautamiesten valintaa ja palkkausta, joista molemmat liitettiin osaksi kunnallishallinnon tehtäväkenttää. Kunnallishallinnon mukaan ottaminen osaksi lautamiehen valintaprosessia merkitsi uutta lukua oikeusjärjestelmän ja paikallishallinnon keskinäisessä pitkässä historiassa. Vuoden 1886 asetuksen myötä myös lautamiesten palkkaus siirtyi kunnallishallinnon tehtäväksi, mikä Ilmajoen kärjäkunnassa merkitsi osittaista siirtymistä kohti rahalla maksettavaa korvausta.

Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehet olivat pääsääntöisesti syntyneet sillä paikkakunnalla, jota he lautamiehinä edustivat, joten he epäilemättä toivat oikeuteen tuomarin tarvitsemaa paikallistuntemusta. Ilmajoen kärjäkunnan lautamiesten taustojen perusteella vaikuttaisi siltä, että lautamiehen tehtävien kannalta suurin merkitys oli taloudellisella pääomalla, joka maaseutuyhteiskunnan kontekstissa tarkoitti ennen kaikkea omaa taloa ja sen isännyyttä. Toissijaisesti lautamieheltä vaadittiin

⁵⁶⁴ KA Vaasa, Vaasan läänin pitäjittäisten maanjako-oikeuksien asiakirjat, Ca:13 Ilmajoen maanjako-oikeuden konseptipöytäkirjat 1856–1912 ”N:o 5726”.

⁵⁶⁵ Soininen 1981, 27, 31.

sosiaalista pääomaa, joka tuli usein esiin joko suorana tai välillisenä sukulaisuussuhteena toiseen lautamieheen tai taloon, jossa oli lautamiesperinteitä. Vastaavasti lautamiehen osakseen saama arvostus saattoi heijastua myös tämän perheenjäseniin. Esimerkiksi Kurkijoen seurakunnan vihittyjen luettelossa vuodelta 1849 on samalla sivulla kahden eri morsiamen kohdalle lisätty maininta, että he ovat lautamiehen tyttäriä.⁵⁶⁶ Vastaavasti menehtyneen lautamiehen puoliso saattoi saada kantaakseen titelin ”lautamiehen leski”.⁵⁶⁷

Lautamiesten taustojen yhtenäisyys ja valintaperusteiden perusteella voidaan päätellä, että kulttuurinen pääoma oli lautamiehen tehtävän kannalta toissijaista taloudelliseen ja sosiaaliseen pääomaan nähden. Kulttuurisella pääomalla tarkoitetaan tässä yhteydessä varsinaista oikeudellista osaamista eli oikeudellista tietotaitoa sekä siihen kiinteästi liittynyttä osaamista, kuten luku- ja kirjoitustaitoa sekä jossain määrin myös ruotsin kielen taitoa. Lautamiesten oikeudellista osaamista on käytettävissä olevien lähteiden nojalla vaikeaa arvioida, mutta näkemys kulttuurisen pääoman toissijaisuudesta lautamiehen tehtävässä saa tukea myös kunnallishallinto-, asiamies- ja perukirja-aineistoista. Nämä aineistot osoittavat, että Ilmajoen käräjäkunnan alueella oli lukuisia talottomia ja maattomia kirjureita, joilla oli kiistatta oikeudellista pääomaa sekä pyrkimystä sen hyödyntämiseen, mutta taloudellisen pääoman puutteen vuoksi he eivät ikinä päässeet edes ehdolle lautamiehen tehtävään. Toisin sanoen lautamiehen tehtäväkenttä pysyi heiltä suljettuna.

Erityisesti ennen kunnallishallintojen perustamista lautamiehillä oli maalaisyhteisöissä merkittävä rooli, joka ei rajoittunut ainoastaan käräjäsaliin, sillä lautamiehet saattoivat hoitaa myös varsinaiseen oikeusprosessiin kuulumattomia tehtäviä. Hyvä esimerkki tästä on Aleksis Kiven romaani *Seitsemän veljestä* (1870), jossa lautamies Mäkelä kuljetti veljeksille myös kirkollisten viranhaltijoiden kuten kirkkoherran sanomia: ”Oikeinpa lautamiehen kautta oli hän antanut heille kiiwaan käskyn, että he tawallista wikkelämmin saattaisiwat itsensä lukkarin luoksi oppiaksensa lukemaan.”⁵⁶⁸

Sääty-yhteiskunnan asteittainen murentuminen 1800-luvun lopulla vaikutti myös lautamiehiin ja heidän arvostukseensa. Kihlakunnanoikeuksien arki säilyi 1800-luvun jälkipuoliskolla pääpiirteittäin muuttumattomana, mutta ympäröivä yhteiskunta oli vahvassa muutoksessa. Sääty-yhteiskunnassa lautamiehen tehtävä oli

⁵⁶⁶ KA Astia, Kurkijoen seurakunta, IEb:2 vihittyjen luettelot 1787–1879.

⁵⁶⁷ Esimerkiksi kurikkalaisen lautamiehen Matti Kaaponpoika Yli-Reinikan (1794–1862) puolisoa Brita Juhontytär Yli-Reinikka (s.1805) kutsuttiin arvostavasti ”Lautamiehen leskeksi” *Suomalaisessa Wirallisessa Lehdessä* julkaistussa ilmoituksessa, jossa hänet asetettiin holhouksenalaiseksi. SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1856–1864 s. 182; *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 19.05.1868, nro 60, s. 3.

⁵⁶⁸ Kivi 1870a, 12. Lautamiehet kirjallisuudessa ja kansanperinteessä, ks. Kuismin 2018d; Kuismin 2019b

ollut seurakuntahallinnon kirkkoväärtin ja kuudennusmiesten ohella niitä harvalukuisia hallinnollisia ja oikeudellisia työtehtäviä, jotka olivat avoinna myös talollisväestölle. Kunnallishallinnon perustamisen ja vakiintumisen sekä yleisen sivistystason kohoamisen myötä lautamiehet alkoivat menettää erityisasemaansa yhteisön keskeisinä luottamushenkilöinä. Ilmajoen kärjäkunnassa lautamiehen tehtävän arvostusta laskei todennäköisesti myös vuonna 1890 voimaan astunut kärjäkunnan jako, jonka myötä lautamiesten määrä suhteessa väkilukuun kasvoi. Samalla lautamiesten palkka pieneni.

3.9 Kärjäkunnan oikeudenpalvelijat

3.9.1 Nimismiesten apulaiset eli ”alhaisemmat kruununpalvelijat”

Wirilanderin mukaan nimismiehet ja pitäjänkirjurit muodostivat 1700-luvulla paikallishallinnossa eräänlaisen yhteiskunnallisen alasauman säätyläisväestön ja tavallisen rahvaan välillä. Säätyläistön ulkopuolelle jäi rahvaan keskuudesta valittujen ”kappamiesten” joukko, jotka muodostivat saumakohdan vastakkaisen puolen.⁵⁶⁹ Kappamiehillä tarkoitetaan nimismiesten apulaisia, jotka toimivat hallintopitäjien alimpina kruununpalvelijoina. Käsite on syntynyt kansan suussa, ja se perustuu ammattikunnan palkkausjärjestelyyn, joka kerättiin viljakappoina.⁵⁷⁰ Olen itse poiminut käsitteen Wirilanderilta, jonka määritelmän mukaan kappamiehet olivat väestön itsensä kustantamia viljasaatavilla ylläpidettyjä palvelusmiehiä, joihin kuuluivat jahti- ja siltavoudit, metsänvartijat, viestinratsastajat sekä muut ”ylimääräiset viskaalit”.⁵⁷¹ Wirilanderin tutkimuskohteessa Savon maakunnassa ei tunnettu kyytirättäriä, joka oli Vaasan ja Oulun läänin alueella oikeusjärjestelmän näkökulmasta tärkein kappamies. Vastaavasti viestinratsastajan tehtävä oli mainituilla alueilla tuntematon. Ilmajoen pitäjässä, samoin kuin todennäköisesti koko Vaasan läänin alueella nimitettiin vielä 1800-luvulla silta- ja jahtivoutteja sekä metsänvartijoita, mutta viestinratsastajia ei alueella tiettävästi nimitetty. Vastaavasti Wirilanderin tutkimuskohteessa Savossa ei tunnettu Vaasan läänin alueelle juurtunutta kyytirättärin toimenkuvaa, jota käsitellään omassa luvussaan.

Kappamiehiä käsittelevä tutkimuskirjallisuus on vähäistä, ja useimmiten heidät ohitetaan muutamalla maininnalla. Todennäköisin syy tutkijoiden vähäiseen kiinnostukseen kappamiehiä kohtaan selittyy sillä, että heitä koskevat lähteet on ripoteltu

⁵⁶⁹ Wirilander 1974, 95–96.

⁵⁷⁰ 1800-luvulla kappamiesten palkkauksen perustana oli Kuninkaallinen kirje 7.8.1801. Kappamiesten palkkauksesta, ks. Hermanson & Palmgren 1895, 252–253.

⁵⁷¹ Wirilander 1989, 328.

eri arkistokokonaisuuksiin. Lisäksi nimismiesten apulaisten valintaperusteet, tehtävät sekä palkkaus ovat vaihdelleet eri alueilla. Toisin sanoen aihepiiriä on erittäin työlästä tutkia laajassa mittakaavassa. Nimismiesten apulaisten tutkimuksessa tärkeimmät lähteet ovat tuomio- ja rippikirjojen ohella lääninhallituksen nimismiesten kanssa käymä kirjeenvaihto, josta on mahdollista löytää johtolankoja kappamiesten henkilöllisyyden selvittämiseksi. Tätä tutkimusta varten olen käynyt läpi Vaasan lääninhallituksen kirjediaarin nimismiesten lähettämien kirjeiden osalta 1850-luvulta 1890-luvun alkuun saakka.⁵⁷² Yleisenä käytäntönä oli, että kappamiehet nimitettiin tehtäväänsä kihlakunnanoikeudessa, minkä jälkeen nimismies saattoi asian lääninhallituksen tiedoksi. Kappamiesten ohella Ilmajoen käräjäkunnassa myös vakinaiset vanginkuljettajat nimitettiin tehtäväänsä kihlakunnanoikeudessa. Raippa- ja vit-sarangaistuksia toimeenpanneita henkilöitä koskevat tiedot perustuvat kuitenkin toisen käden lähteisiin, ja on luultavaa, että he hoitivat tehtäväänsä ilman virallista vahvistusta.

Vielä 1600-luvulla nimismiehen ja silta- sekä jahtivoudin valinta tehtiin käräjillä käräjäkansan toimesta. Tosin jo 1600-luvulta tiedetään tapauksia, joissa nimityksen oli hoitanut kruunun virkamies. Vuosisadan kuluessa nimismiesten nimittäminen siirtyi maaherran tehtäväksi, mikä teki heistä kruunun virkamiehiä. Myös silta- ja jahtivoudin valinta siirtyi käräjiltä maaherralle, mutta heidän nimityksessään kuultiin tavallisesti kihlakunnanoikeutta.⁵⁷³ Siltavoudin asetti alun perin tehtäväänsä kihlakunnanoikeus, tosin 1600-luvun lopulta lähtien maaherra vahvisti nimityksen. Nimensä mukaisesti siltavoudin tehtävänä oli huolehtia maanteiden ja siltojen hoidosta, mutta aikojen kuluessa siltavoudin tehtävät kasvoivat myös muilla järjestystehtävillä siinä määrin, että Aaltosen mukaan siltavouti oli vielä 1800-luvulla maaseudun varsinainen poliisi.⁵⁷⁴ Aaltosen näkemys siltavoudin poliisintehtävistä ei todennäköisesti päde Vaasan läänin alueella, jossa kyseisiä tehtäviä hoitivat kyytirättärit. Vuoden 1865 kunnallisasetuksen mukaisesti ”alhaisemmilla kruununpalvelijoilla” ei ollut mahdollisuutta toimia kuntakokouksen tai kunnallislautakunnan esimiehenä.⁵⁷⁵

Jahtivouti, josta toisinaan käytettiin nimitystä susivouti, oli Aaltosen tulkinnan enemmän varsinainen kruunun virkamies kuin siltavouti. Vuoden 1647 jahtiasetuksen mukaan jahtivouti toimi jahtimestarin alaisena ja kuului maaherran käskyvallan

⁵⁷² Ks. KA Vaasa, Vaasan lääninhallitus, VLKA Aaa:1–30 Lääninkanslian ja sen I osaston kirjediaarit 1851–1880; Ibid., Aab1–30 II osaston kirjediaarit 1881–1895.

⁵⁷³ Jutikkala 1958, 178, 281.

⁵⁷⁴ Aaltonen 1939, 99.

⁵⁷⁵ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla” (4/1865) 2 luku §13 ja 4 luku §42–43; Soikkanen 1966, 161. Vielä vuonna 1889 sanomalehdessä erikseen muistutettiin, ettei silta- ja jahtivouteja voinut kunnallisasetuksen mukaan valita kuntakokouksen tai kunnallislautakunnan palvelukseen, kuten eräissä Oulun läänin kunnissa toisinaan tehtiin. Ks. *Uusi Suometar*, 05.10.1889, nro 232, s. 3.

piiriin, vaikka jahtivoudin nimitys saatettiin tehdä myös käräjillä. Käytännössä jahtivoudin toimia valvoi kihlakunnanoikeus. Nimensä mukaisesti jahtivoudin tehtäviin kuului ensisijaisesti taistelua petoeläimiä vastaan.⁵⁷⁶ Ehkä yksi tunnetuimmista jahtivoudeista on Aleksis Kiven romaanissa *Seitsemän veljestä* (1870) esiintyvä nimetön ”komsarjus”, jolla on kertomuksessa pieni, mutta tärkeä tehtävä. Romaanin alussa veljekset joutuvat naurisvarkaina ensimmäistä kertaa vastakkain yhteiskunnan kanssa, jonka edusmiehenä toimii jahtivouti. Myöhemmin juuri jahtivouti opettaa veljeksistä Eeron lukemaan: ”[...] jouluaattona palasi Eero kotia, jahtivoudin mielestä tarpeeksi oppineena ja kelpollisna opettamaan veljiänsä.”⁵⁷⁷

Ilmajoen nimismiespiirissä vaikuttaisi 1800-luvulla muodostuneen tavaksi, että varsinainen nimismies haali hoidettavakseen myös kappamiesten tehtäviä. Ruotsin vallan loppuaikoina Ilmajoen nimismiehistä Anders Hanelles ja Adam Qvist olivat ottaneet hoitaakseen myös siltavoudin tehtävät nimismiehen virkansa ohella. Qvist oli lopulta siltavoudin tehtävien lisäksi haalinut itselleen myös jahtivoudin, kyytirätärin ja vanginkuljettajan tehtävät. Myöhemmin 1820-luvulla nimismies Adolf Fredrik Forsell noudatti samaa käytäntöä ja piti hallussaan nimismiehen viran ohella myös siltavoudin tehtäviä.⁵⁷⁸ Samoin Otto Reinius oli 1850-luvun alussa ottanut hoitaakseen sekä silta- että jahtivoudin tehtävät varsinaisen nimismiehen virkansa ohessa. Siltavoudin tehtävät Reinius tosin siirsi apulaiselleen E. A. Damsteninille ja myöhemmin Gustaf Jernbergille. Jossain vaiheessa Jernberg oli ottanut myös Reiniukselta vapautuneet jahtivoudin tehtävät hoitoonsa, sillä Jernbergin menehdyttyä vuonna 1886 nimismiehen sijainen ilmoitti Lääninhallitukseen molempien tehtävien olevan nimismiehen kuoleman vuoksi avoinna.⁵⁷⁹ Nimismiesten noudattamaa käytäntöä haalia kappamiesten tehtäviä itselleen voi pitää kyseenalaisena, sillä sen seurauksena jo ennestään harvalukuiset alemmat kruununpalvelijat jäivät vieläkin harvalukuisemmiksi.⁵⁸⁰

Nimismies Jernbergin seuraaja Victor Huldén poikkesi Ilmajoella totutusta tavasta ja käytti silta- ja jahtivoudin tehtävissä erikseen palkattuja apulaisia. Siltavoudin tehtävään valittiin vuonna 1886 torppari August Wilhelm Winterbäck. Uusi siltavouti oli Ilmajoen käräjäkunnan eniten käytetty asiamies, joka oli toiminut

⁵⁷⁶ Aaltonen 1939, 99–100.

⁵⁷⁷ Kivi 1870b, 254. Sanakirja määritelmä komsarjukselta määrittää sen tarkoittavan poliisikomissaaria. Ks. ”Komsarjus”, *Nykysuomen sanakirja 2*, Kotimaisten kielten keskus.

⁵⁷⁸ Ruismäki 1987, 218; Alanen 1953, 608.

⁵⁷⁹ KA Astia, Ansioluettelokokooma, ”Reinius, Otto”; Ibid., ”Jernberg, Gustaf”; Alanen 1953, 611; KA Vaasa, Vaasan lääninhallitus, VLKA Aab:12 II Osaston kirjediaarit, ”Nimismiesten kirjeet 1886 nro 104”.

⁵⁸⁰ Sanomalehti *Kaiussa* kiinnitettiin epäkohtaan huomiota vuonna 1884 kirjoituksessa ”Polisin järjestyksestä maalla”, ks. *Kaiku*, 02.07.1884, nro 53, s. 3.

useissa erilaisissa kirjurintehtävissä elämänsä aikana. Winterbäckin ura siltavoutina jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä jo vuonna 1889 hänen seuraajakseen valittiin talollinen ja lautamies Antti Kaaponpoika Antila, joka jäi tehtävän viimeiseksi haltijaksi ennen sen lopettamista.⁵⁸¹ Jernbergin kuoleman jälkeen jahtivoudin tehtävät siirtyivät nimismies Huldénin pyynnöstä entiselle tarkka-ampujalle Matti Fastille vuonna 1887. Myös kyytirättärinä ja myöhemmin poliisina toiminut Fast jäi Ilmajoen viimeiseksi jahtivoudiksi.⁵⁸²

Jalasjärven nimismiespiirissä nimismiehet olivat alusta lähtien palkanneet erilliset silta- ja jahtivoudit. Jalasjärven viimeisenä jahtivoutina 1880-luvulta lähtien toimi Laihialla syntynyt Jaakko Matinpöika Konsteri (s. 1841). Rippikirjojen mukaan Konsteri oli hoitanut jahtivoudin virkaa aikaisemmin myös Laihialla. Ennen jahtivoudiksi nimittämistään Konsteri oli väräytynyt sotilaaksi, mutta ottanut viimeistään 1870-luvulla vastaan jahtivoudin tehtävät. Laihialta Konsteri muutti perheineen loppuvuodesta 1883 Jalasjärvelle hoitamaan samaa tehtävää nimismies Petterssonin alaisuuteen. Konsterin perhe myös asui nimismiehen talon mailla 1880- ja 1890-luvuilla.⁵⁸³ Jalasjärven nimismiespiirin siltavoudin tehtäviä hoiti ainakin 1880-luvulla talollinen Gabriel Anttila, jolla oli keskeinen asema Jalasjärven varhaisessa kunnallishallinnossa. Anttilan siltavoudin uran pituus ei ole tiedossa, mutta todennäköisesti hän vastasi tehtävästä sen lakkauttamiseen saakka.⁵⁸⁴ Nimismiehen apulaisen joukossa valtiopäivämies Anttila oli selkeä poikkeus sosiaaliselta taustaltaan. Vuonna 1890 perustetun Kurikan ja Kauhajoen nimismiespiirin ainoana siltavoutina ehti toimia ennen viran lopettamista talollinen Rikhart Hjalmar Lagerqvist (1864–1939). Siltavouti Lagerqvist oli Kurikan lukkari Kustaa Lagerqvistin poika.⁵⁸⁵

⁵⁸¹ KA Vaasa, Vaasan lääninhallitus, VLKA Aab:12 II Osaston kirjediaarit, "Nimismiesten kirjeet 1886 nro 104; Ibid., "Nimismiesten kirjeet 1889 nro 88".

⁵⁸² KA Vaasa, Vaasan lääninhallitus, VLKA Aab:13 II Osaston kirjediaarit, "Nimismiesten kirjeet 1887 nro 51".

⁵⁸³ SSHY, Laihian seurakunta, rippikirja 1867–1874 s. 81; SSHY, Jalasjärven seurakunta, muuttaneet 1879–1884, 1883 nro 32; SSHY, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1885–1894 s. 1313.

⁵⁸⁴ Anttila mainitaan siltavoudiksi ainakin Ilmajoen käräjäkunnan vuoden 1884 talvikäräjien tuomiokirjoissa, ks. KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:43 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1884 "talvikäräjät" §273 & 274. Anttilan asemasta Jalasjärven kunnallishallinnossa, LIITE: "TAULUKKO 30. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890".

⁵⁸⁵ KA Vaasa, Vaasan lääninhallitus, VLKA Aab:20 II Osaston kirjediaarit, "Nimismiesten kirjeet 1890 nro 6".

3.9.2 Kyytirättäri-instituutio

Käräjäsalin näkökulmasta katsottuna tärkeimmät nimismiesten apulaisista Vaasan läänin alueella olivat kyytirättärit, jotka olivat eräänlaisia maalaispoliisin edeltäjiä. Ainakin Ilmajoen kärjäkunnassa rätärarit toimivat käräjäsälissä oikeudenpalvelijoina aina maalaispoliisin perustamiseen saakka. Kyytirättäri nimityksen alkuperä on ruotsin kielen sanassa ”*skjutsrättare*”.⁵⁸⁶ Rättäreitä koskeva tutkimus on ollut vähäistä, mutta myös aikalaisten tiedot rätärari-instituutiosta olivat puutteellisia, sillä jopa maalaispoliisin perustamista varten asetettu komitea totesi 1880-luvulla kyytirättäreistä, ettei ”[...] komitealla ole ollut tilaisuutta saada tarkempaa tietoa, minkä perustuksen mukaan näitä ainoastaan eräissä paikkakunnissa olevia käskyläisiä palvelukseen otetaan.”⁵⁸⁷

Maantieteellisesti rätäreiden ammattikunta oli nimenomaisesti juurtunut Pohjanmaalle, Vaasan ja Oulun lääneihin. Syy tähän todennäköisesti löytyy rannikko-seutujen läheisestä yhteydestä Ruotsiin, mutta asia jää varsinaisen tutkimustiedon puutteen vuoksi oletukseksi. Tutkimuskirjallisuuden perusteella rätäreille määrätty tehtävät vaihtelivat vuosisatojen aikana merkittävästi. Armas Luukon mukaan rätärarit toimivat 1500-luvulla nimismiehen apulaisina määräysten kuljettamisessa pitäjien eri osiin, minkä ohella he hoitivat myös alkuperäistä tehtävänsä eli kruununviranomaisten kestitystä. Vakinaisen majoituslaitoksen syntyessä 1600-luvulla kyytirätärarien kesitysvelvollisuus lakkasi. Heistä tuli nimismiesten alaisuudessa toimivia käskyläisiä, joiden ensisijainen tehtävä oli huolehtia vankien kuljetuksesta ja vartiointista. Näiden tehtävien ohella rätärarien tuli edelleen huolehtia kulloistenkin käskujen ja tiedotusten kuljettamisesta.⁵⁸⁸

Ajallisen vaihtelun lisäksi rätärarien tehtäväkuvassa oli todennäköisesti myös suurta paikkakuntakohtaista vaihtelua. Ilmajoella kyytirättäri hoiti 1700-luvulla edellä mainittujen tehtävien lisäksi myös teiden kunnossapitoa. Seuraavalla vuosisadalla rätärarin tehtäviin luettiin myös postilaukun kuljetus pitäjän viranomaisten ja varsinaisen postimiehen välillä.⁵⁸⁹ Vaikuttaisikin siltä, että 1800-luvulle tultaessa vankien kuljettaminen oli rätäreille pikemminkin sivutyö kuin varsinainen tehtävä: Ilmajoella oli 1800-luvulla toisinaan erillinen vanginkuljettaja, mutta usein tehtävät oli yhdistetty kyytirätärarin tehtäviin.⁵⁹⁰

Merkittävä dokumentti kyytirätäreiden toimenkuvasta 1800-luvulla on Oulun lääninhallituksen toimesta vuonna 1837 julkaistu ”Sääntöjä ja Ilmoituksia Silta- ja Jahti- (Susi-) Woudeille kuin myös Kyytirätäreille heidän yleisistä wirkawelwollii-

⁵⁸⁶ Luukko 1945, 368; ”*Skjutsrättare*”, *Förvaltningshistorisk ordbok*.

⁵⁸⁷ KM, ”Maapoliisin lisäämisen asiassa asetetulta komitealta” (6/1884), 13.

⁵⁸⁸ Luukko 1950, 391–392; Luukko 1945, 550–551, ks myös *Ibid.* 368, 530.

⁵⁸⁹ Liakka 1934, 443; Alanen 1953, 525.

⁵⁹⁰ Alanen 1953, 627

suuksistansa”.⁵⁹¹ Ohjesäännön oikeuslaitosta koskevat osuudet velvoittivat rättärit huolehtimaan vankienkuljetuksesta sekä asiamiesten ja todistajien tuomisesta oikeuteen. Lisäksi rättärien tuli olla läsnä kaikissa kihlakunnan käräjissä oikeuden apuna. Ohjesäännön yleisiä velvollisuuksia käsittelevässä osuudessa rättäri samoin kuin silta- ja jahtivoutikin velvoitettiin huolehtimaan alueensa yleisestä järjestyksestä monin erilaisin velvollisuuksin, jotka ulottuivat jumalanpalveluksen rauhan turvaamisesta mitta-astioiden kruunauksesta huolehtimiseen. Ohjesäännön toimeenpanosta tai sen noudattamisesta ei ole saatavilla tarkempaa tietoa, mutta sen taustalla voi nähdä selkeän pyrkimyksen yhtenäistää ja rationalisoida maaseudun poliisitoimea. Päämäärä kuitenkin saavutettiin vasta maalaispoliisin perustamisen sekä sitä koskevan ohjesäännön myötä 1890-luvulla.

Kansa kutsui kyytirättäriä toisinaan huutorättäriksi. Nimityksellä viitattiin rättärin rooliin oikeudenpalvelijana, johon kuului asianosaisten sekä todistajien sisään huutaminen käräjäsaliin.⁵⁹² Kyyti- ja huutorättäreiden etuliitteiden epämääräisyys kertoo koko rättäri-instituution vakiintumattomuudesta, mutta samalla myös koko ammattikuntaa koskevasta muutosprosessista, jossa aiemmin monitahoisen poliisiviranomaisen toimenkuva supistui käräjäsaliin ovimiehen tehtäväksi. Maalaispoliisin perustamisen jälkeen 1890-luvulla sanomalehdissä alkoi esiintyä voimakkaita kannanottoja, joissa koko rättäri-instituution tarpeellisuus kyseenalaistettiin. Sanomalehtikirjoitukset antavat vaikutelman, että kritiikin tosiasiallinen syy oli raha: työtehtävien vähentymisestä huolimatta entiset kyytirättärit nostivat työstään samaa palkkaa kuin aiemminkin. Esimerkiksi sanomalehti *Kaiussa* katsottiin vuonna 1895 koko rättärin tehtävän supistuneen käräjäsaliin ovenvartijan toimeen. Kirjoituksen mukaan ”[...] tuntuu luonnottomalta, että tyhjätöimituksesta edelleen suoritetaan hyväntekijäisiä, wieläpä uudelleenkin täytetään moisia wirkoja”.⁵⁹³

Kyytirättäreiden virkojen lakkauttamisesta tehtiin talonpoikaissäätöyn anomusehdotus vuoden 1897 valtiopäiville. Anomusehdotuksen takana oli kolme edustajaa, Kaarlo Myllylä (1844–1923) Kalajoelta Saloisten tuomikunnasta, Kaarlo Kakkonen (1848–1913) Kajaanista Kajaanin tuomiokunnasta ja Juho Koivisto Kurikasta,

⁵⁹¹ Ohjeistus on julkaistu kokonaisuudessaan painetussa muodossa *Suomen poliisilehdessä* vuonna 1959, ks. Virtanen 1959. Useista yrityksistä huolimatta en ole onnistunut hankkimaan alkuperäistä ohjesääntöä käsiinsä. Tietävästi ainoa säilynyt kappale on ollut Åbo Akademin kirjastossa, mistä se on sittemmin kadonnut. Åbo Akademin tiedot kuitenkin vahvistavat sen, että asiakirja on todella ollut olemassa.

⁵⁹² ”Rättäri”, *Tietosanakirja*, 1916.

⁵⁹³ *Kaiku*, 26.06.1895, nro 71, s. 2. Rättäreitä koskevaa sanomalehtikirjoittelua 1890-luvulla, ks. esim. *Waasan Lehti*, 22.03.1893, nro 23, s. 3; *Waasan Lehti*, 22.03.1893, nro 23, s. 3; *Uusi Suometar*, 06.11.1898, nro 258 A, s. 3; *Uusi Suometar*, 27.11.1898, nro 276 A, s. 2; *Kokkola*, 14.12.1898, nro 98, s. 2.

Ilmajoen tuomiokunnasta.⁵⁹⁴ Silmiinpistävästi kaikki kolme aloitteen takana ollutta valtiopäivämiestä edustivat tuomiokuntia, jotka sijaitsivat Vaasan ja Oulun lääneissä eli juuri niillä alueilla, joille kyytirättäri-instituutio oli vakiintunut. Aloitteen pohjalta Laki- ja talousvaliokunta julkaisi mietinnön, jonka jälkeen kyytirättärien virkojen lakkauttaminen käsiteltiin ja hyväksyttiin kaikissa säädyissä ilman suurempia keskusteluja.⁵⁹⁵ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus kyytirättäriin virkain lakkauttamisesta” annettiin 14.9.1901, ja päätös astui voimaan seuraavan vuoden alusta alkaen. Julistus merkitsi päätepestettä satoja vuosia vanhalle rätätäri-instituutiolle. Toisin kuin silta- ja jahtivoutien virkojen lakkauttamisen yhteydessä, rätätärien kappamaksut lakkautettiin, eikä niitä siirretty valtiolle maksettavaksi. Käsitteenä rätätäri jäi kuitenkin vielä virkojen lakkauttamisen jälkeenkin elämään, mutta poliisinviran sijaan sillä tarkoitettiin työnjohtajaa maaseudulla.⁵⁹⁶

3.9.3 Ilmajoen nimismiespiirin rätätärit

Ilmajoen nimismiespiirin kyytirättäriin toimi 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä Rinta-Ketelän mailla asunut itsellinen Samuel Jaakonpoika Schröderus (s. 1781).⁵⁹⁷ Schröderuksen perhepiiriin kuului myös muita ruohonjuuritason hallinnollisen työn tekijöitä, sillä hänen appensa ja myöhemmin myös veljenpoikansa hoitivat Ilmajoen kirkonvartijan tehtävää.⁵⁹⁸ Ikääntyvä Schröderus piti rätätäriin virkaa hallussa 1840-luvulle saakka, jolloin hänet laitettiin pitäjänkokouksen toimesta eläkkeelle. Schröderuksen eläke eli vuosittaiset neljä viljatynnyriä vähennettiin uuden kyytirättäriin palkasta. Schröderus ehti nauttia eläkettään lähes kymmenen vuoden ajan ennen kuin hän kuoli vanhuuteen keväällä 1853. Schröderuksen tilalle rätätäriin virkaan valittiin kaksi seuraajaa. Toinen uusista rätätäreistä oli Schröderuksen nuorempi veli Juho Jaakonpoika Schröderus (1785–1856) ja toinen Ernst Fredrik Sallmén (1820–1887). Nuoremasta Schröderuksesta ei ole jäänyt paljoa kirjallisiin

⁵⁹⁴ Valtiopäiväasiakirjat 1897, ”Anom. ehd. (n:o 99) kyytirättärintoimien lakkauttamisesta”; Hytönen 1923, 134, 135, 187.

⁵⁹⁵ Valtiopäiväasiakirjat 1897, ”Laki- ja talousvaliokunnan mietintö n:o 11; Anom. miet. n:o 65”; Kyytirättäreiden virkojen lakkauttamisesta käyty keskustelu vuoden 1897 valtiopäivillä, ks. Ritari- ja aatelissäädyn pöytäkirjat 1897 III, 1486, 1512, 1615; Pappissäädyn pöytäkirjat 1897 III, 1750, 1803, 1956; Porvarissäädyn pöytäkirjat 1897 II, 1406, 1446, 1537; Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1897 II, 1464, 1495, 1615.

⁵⁹⁶ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus kyytirättäriin virkain lakkauttamisesta 14.9.1901 (37/1901); ”Rätätäri”, *Tietosanakirja*, 1916.

⁵⁹⁷ KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:10 rippikirja 1819–1827 s. 118; Ibid., IAa:11 rippikirja 1828–1837 s. 274.

⁵⁹⁸ KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:8 rippikirja 1804–1810 s. 70; Ibid., IAa:18 rippikirja 1863–1868 s. 511.

lähteisiin, mutta Sallménin kohdalla tilanne on toinen.⁵⁹⁹ Rättäriksi hänen taustansa oli poikkeuksellinen. Sallménin isä oli ollut tilanomistaja ja kirjanpitäjä ja hänen setänsä ensin kihlakunnanoikeuden tuomari ja myöhemmin laamanni. Sallménin isoisä puolestaan oli toiminut insinöörinä ja lääninmaanmittarina.⁶⁰⁰ Sallménin sukutaustasta voi päätellä, että vaatimaton rättärin virka merkitsi hänelle alenevaa säätykiertoa.

Sallmén oli syntynyt Kauhavalla, josta perhe oli muuttanut hänen ollessaan vähän toisella kymmenellä Ähtäriin.⁶⁰¹ Vuonna 1842 parikymppinen Sallmén muutti Ähtäristä Seinäjoelle Östermyran kartanoon Wasastjernojen palvelukseen.⁶⁰² Perimätiedon mukaan Östermyran aikana Sallmén sammutti yhdessä tallipojan kanssa ruutitehtaan katon tulipalon ja esti ruutivaraston räjähdysten. Sakari Topelius kirjasi uroteon myöhemmin ylös teoksensa *Lukemisia lapsille IV* kertomuksessa ”Rohkeutta vaarassa”. Edellä mainitun tapauksen kerrotaan sattuneen 16.10.1844.⁶⁰³ Vain muutamaa viikkoa myöhemmin Sallménin valinta kyytirättäriksi vahvistettiin käräjillä.

Rättärin viran saatuaan Sallmén muutti Seinäjoelta Ilmajoen kirkonkylään nimismies Otto Reiniuksen omistaman Seppälän talon maille. Ilmajoella Sallmén solmi avioliiton torpparintytär Susanna Kaisa Juhontytär Rajan kanssa.⁶⁰⁴ Myöhemmin 1860–1870-lukujen vaihteessa Sallmén kohosi torpparinväyvästä talollisten joukkoon. Sallmén isännöi 5/32 manttaalin taloa Röyskölän kylässä. Tosin isännöisyys jäi lyhytaikaiseksi, sillä henkikirjoissa hän esiintyy viimeisen kerran talollisena vuonna 1875. Elämänsä viimeiset vuodet Sallmén eli torpparina Palon kylässä.⁶⁰⁵

⁵⁹⁹ KA Astia, Ilmajoen seurakunta, kuolleiden luettelot 1849–1886 s. 23; KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:16 rippikirja 1856–1862 s. 485; Alanen 1953, 615.

⁶⁰⁰ Kotivuori, Yrjö, Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, ”Sallmén, Karl Enok”; Ibid., ”Sallmén, Enok Vilhelm”; Ibid., ”Sallmén, Ernst Johan”.

⁶⁰¹ KA Astia, Lapuan seurakunta, syntyneet 1796–1824; KA Astia, Kauhavan seurakunta, seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1824–1895 s. 93; KA, Ähtärin seurakunta, IAa:7 pää- ja rippikirja 1838–1844 s. 72.

⁶⁰² KA Astia, Nurmon seurakunta, Seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1816–1899 s. 34; KA Astia, Nurmon seurakunta, IAa:6 rippikirja 1832–1845 s. 211.

⁶⁰³ Alanen 1953, 615; Kertomus julkaistiin muun muassa *Lasten Kuvalehdessä* vuonna 1884 nimellä ”Urhoutta vaarassa”, ks. *Lasten kuvalehti*, 01.05.1884, nro 5, s. 2. Tapauksesta kerrottiin aikoinaan myös sanomalehdissä, ks. *Helsingfors Tidningar*, 31.12.1844, nro 103, s. 1.

⁶⁰⁴ KA Astia, Nurmon seurakunta, seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1816–1899 s. 34; KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:12 rippikirja 1838–1848 s. 242; KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:13 rippikirja 1849–1855 s. 402.

⁶⁰⁵ KA Astia, Vaasan läänin henkikirjat, Va:89 Henkikirja 1869–1869 s. 1824; Ibid, Va:107 Henkikirja 1875–1875 s. 1268; Ibid, Va:110 Henkikirja 1876–1876 s. 1240; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1878–1887 s. 832.

Rättärin virkaa hoitaessaan Sallménin tehtävien kirjo oli laaja. Käräjillä Sallmén toimi oikeudenpalvelijana. Tosin oikeudenpalvelijoiden merkitseminen tuomiokirjaan oli satunnaista ja riippui paljon siitä, kuka tuomari käräjiä kulloinkin istui. Ainakin vuoden 1879 syyskäräjien tuomiokirjaan Sallmén ja Jalasjärven nimismiespiirin kyytirättäri Herman Wilenius merkittiin oikeudenpalvelijoiksi.⁶⁰⁶ Muiden käräjäsaliin liittyvien tehtäviensä ohella Sallmén toimi erittäin ahkerasti asiamiehenä. Toisinaan Sallmén oli käräjillä varsinaisen lautamiehen sijaisena, kuten esimerkiksi Ilmajoella Ala-Nikkolan talossa 17.3.1885 istutuissa välikäräjissä, joissa oli Sallménin lisäksi ainoastaan neljä lautamiestä.⁶⁰⁷ Poikkeusolot kuten nälkävuosi 1868 toivat rättärille myös poikkeuksellisia tehtäviä. Keväällä 1868 Sallmén toimi yhdessä Iisakki Kiikan kanssa hädänalaisia varten perustetun ”vaivaisten lasaretin” johtajana. Saman vuoden syksyllä Sallmén toimi nälkävuosien orpoja varten perustetun lastenkodin ruuanjakajana yhdessä talollinen Mikko Kokon kanssa.⁶⁰⁸ Sallmén hoiti kyytirättärin tehtävää kuolemaansa eli vuoteen 1887 saakka. Viimeiseen rippikirjaan ja seurakunnan kuolleiden luetteloon Sallménin tehtäväksi oli merkitty ”kyyditsiä”, ja kuoleman jälkeen häntä kutsuttiin sanomalehdessä huutorättäriksi.⁶⁰⁹ Sallménin vaihtelevat virkanimikkeet kertovat osaltaan rättärin työtehtävien vakiintumattomasta ja epäselvästä luonteesta.

Sallménin kuoleman jälkeen Ilmajoen kuntakokous pyrki hankkiutumaan eroon koko rättärin virasta ja siitä aiheutuvista kustannuksista. Syksyllä 1887 kunnallislautakunnan esimies Otto Edvard Könni valtuutettiin selvittämään olisiko ”[...] mahdollista saada huutorättärin virkaa, tahi jotakin muuta virkaa kokonaan poistetuksi ja jos se olisi mahdollista, hankkia sen poistetuksi”.⁶¹⁰ Yritys on kuitenkin katsottava epäonnistuneeksi, sillä Ilmajoen kuntakokous otti asian uudestaan esiin maaliskuussa 1890. Kuntakokous katsoi, ettei sillä ole tietoa mihin pykälään rättärin palkkavaatimus perustui. Kokouksessa valtuutettiin asiamies hakemaan kuvernööriltä vahvistusta päätökselle, jonka mukaan ”[...] koko virka on tarpeettomana lakkautettava tai että palkka ainakin lakkautetaan”. Tälläkään kertaa asia ei kuitenkaan saavuttanut menestystä, sillä muutamaa kuukautta myöhemmin kuntakokouksen pöytäkirjaan merkittiin lakonisesti, ettei kunta aio valittaa kuvernöörin päätöksestä.⁶¹¹

⁶⁰⁶ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:34 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1879 ”syyskäräjät”.

⁶⁰⁷ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1c:39 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1885 ”välikäräjät 17.3.1885”.

⁶⁰⁸ Alanen 1953, 564, 566.

⁶⁰⁹ SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1878–1887 s. 832; SSHY, Ilmajoen seurakunta, kuolleet 1887–1908, 1887 nro 30; *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 20.06.1887, nro 139, s. 4.

⁶¹⁰ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 26.10.1887 §2.

⁶¹¹ IKA, Ca1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 3.3.1890 §6; *Ibid.*, 21.7.1890 §3.

Sallménin jälkeen Ilmajoen nimismiespiirin räätärin tehtävää hoiti Matti Fast (1956–1950), joka poikkesi taustaltaan täysin edeltäjästään. Fast oli syntynyt avioliiton ulkopuolella ja perheessä oli hänen lisäksi myös toinen avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi.⁶¹² Nuorena Fast elätti itsensä paimenena ja torpparin renkinä, kunnes hän vuonna 1876 pestautui Suomen kaartiin.⁶¹³ Avioliiton ulkopuolella syntyneellä rengillä oli valittavanaan vain vähän vaihtoehtoja, mutta asepalvelus tarjosi kuitenkin väylän, jonka kautta sosiaalisen nousun tavoittelemineen oli mahdollista.

Suomen kaartin mukana Fast joutui vuosina 1877–1878 käytyyn Turkin sotaan, missä hän otti osaa useisiin taisteluihin. Kuuden vuoden sotapalveluksen jälkeen Fast palasi palkittuna veteraanina Ilmajolle, missä hän sai hoidettavakseen sekä kyytiräätärin että jahtivoudin tehtävät.⁶¹⁴ Fast solmi avioliiton Maria Kristiina Mariantytär Pistolin kanssa, joka Fastin tavoin oli syntynyt avioliiton ulkopuolella.⁶¹⁵ Saatuaan nimityksen Seinäjoen poliisikonstaapeliksi Fast muutti perheineen uudelle asemapaikalleen tammikuussa 1892.⁶¹⁶ Rippikirjojen mukaan Fast piti poliisikonstaapelin viran ohella hallussaan myös aiemman räätärin virkansa.⁶¹⁷ Kun ottaa huomioon kuinka paljon päällekkäisyyksiä tehtävät pitivät sisällään, on aikalaisten räätäri-instituutiota kohtaan osoittama kritiikki hyvin ymmärrettävää.

Myöhemmin Fast vaihtoi nimensä Teerisaloksi. Seinäjoen poliisina ja Ilmajoen käräjäkunnan oikeudenpalvelijana hän toimi vuoteen 1905 saakka, jolloin hän ryhtyi isännöimään Peräseinäjoelta ostamaansa maatilaa. Peräseinäjoelta Teerisalo palasi Seinäjoelle, missä hän vielä vuonna 1941 eli reilusti yli 80-vuotiaana hoiti seurakunnan ”urkujenpolkijan” tehtäviä.⁶¹⁸ Kokonaisuutena Teerisalons työhistoria oli ainutlaatuinen: paimen, renki, sotilas, räätäri ja jahtivouti, poliisikonstaapeli, talollinen ja lopulta urkujenpolkija. Fast kuoli vuonna 1950, jolloin hän oli tietävästi viimeinen hengissä ollut suomalainen Turkin sodan veteraani.⁶¹⁹ Fastin elämänsäkaari on osoitus kulttuurisen pääoman merkityksestä. Sotapalveluksessa hankittu pääoma avasi Fastille tien ensin räätärin ja jahtivoudin sekä myöhemmin poliisikonstaapelin tehtäviin.

⁶¹² KA Astia, Ilmajoen seurakunta, syntyneiden ja kastettujen luettelot 1851–1870 s. 172; KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:15 rippikirja 1856–1862 s. 286.

⁶¹³ *Rintamamies: Vapaussodan rintamamiesten liiton äänenkannattaja*, 11.07.1941, nro 28, s. 2; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1868–1877 s. 383.

⁶¹⁴ *Rintamamies: Vapaussodan rintamamiesten liiton äänenkannattaja*, 11.07.1941, nro 28, s. 2.

⁶¹⁵ SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1878–1887 s. 137.

⁶¹⁶ SSHY, Ilmajoen seurakunta, muuttaneet 1885–1896, 1892 nro 17; SSHY, Seinäjoen seurakunta, muuttaneet 1884–1900, 1892 nro 2.

⁶¹⁷ SSHY, Seinäjoen seurakunta, rippikirja 1883–1893 s. 235.

⁶¹⁸ *Rintamamies: Vapaussodan rintamamiesten liiton äänenkannattaja*, 11.07.1941, nro 28, s. 2.

⁶¹⁹ *Länsi-Savo*, 31.08.1950, nro 198, s. 4.

Työt mahdollistivat sellaisen sosiaalisen nousun, jota avioliiton ulkopuolella syntyneen paimenpojan olisi muuten ollut vaikea, ellei mahdoton saavuttaa.

3.9.4 Jalasjärven ja Kurikan nimismiespiirien räätärit

Ilmajoen nimismiespiiri oli 1850-luvulla jaettu kahtia Ilmajoen ja Jalasjärven nimismiespiireiksi. Jaon myötä Ilmajoen pitäjän ja käräjäkunnan alueelle syntyi toisen nimismiehen viran lisäksi myös toinen räätärinvirka. Käräjillä molemmat nimismiehet toimivat usein yhdessä syyttäjinä. Näin oli luonnollista, että myös oikeudenpalvelijoina käytettiin molempien nimismiespiirien räätäreitä.

Jalasjärven nimismiespiirin ensimmäisenä ja ainoaksi jääneenä räätärinä toimi 1800-luvun jälkipuoliskolla Herman Wilenius, joka oli syntynyt Jalasjärvellä vuonna 1824.⁶²⁰ Tulevan räätärin isä oli talonvärvystä itselliseksi pudonnut Samuel Ala-Aittoniemi (s. 1799) Jalasjärven kirkonkylästä.⁶²¹ Vuoden 1842 Wilenius teki rengintöitä Ilmajoella, mistä hän palasi takaisin kotipaikkakunnalleen. Jalasjärveltä Wileniuksen tie vei syksyllä 1844 Tammelaan Mustialan kartanon vasta perustettuun maatalousoppilaitokseen voutioppilaaksi (Fogde Eleven). Mustialassa vietettyinä vuosina Herman Samuelinpojan sukunimeksi merkittiin Wilenius.⁶²² Mustialan maatalousoppilaitoksen sisäänpääsyvaatimuksena oli kirjoitus- ja laskutaito, sekä yleinen kansalaissivistys. Vaatimuksista jouduttiin tosin opiston ensimmäisinä vuosina joustamaan, mutta oppilaista ainakin häns omaasi rippikirjan perusteella sujuvan lukutaidon jo opintojen alussa. Opistossa Wilenius opiskeli peltomieskoulussa, jonka tavoitteena oli harjaannuttaa talonvoudin tehtäviin. Opetus Mustialassa oli kaksikielistä, mikä antoi Wileniukselle harjaannusta räätärinkin tehtävissä tarpeellisessa ruotsin kielessä.⁶²³

Mustialan maanviljelysopiston ensimmäisenä johtajana toimi Johan Ulrik Sebastien Gripenberg (1795–1869), joka siirtyi Mustialasta vuonna 1847 Laatokan Karjalaan Kurkijoelle Tervun hoviin.⁶²⁴ On ilmeistä, että tuleva kyytiräätäri oli tehnyt Gripenbergiin vaikutuksen, sillä hän otti Wileniuksen Mustialasta mukaansa Karjalaan. Tervun hovissa Wilenius hoiti kartanonvoudin tehtäviä ja solmi

⁶²⁰ KA Astia, Jalasjärven seurakunta, IC:4 syntyneiden ja kastettujen luettelot 1821–1840 s. 68.

⁶²¹ KA Astia, Jalasjärven seurakunta, IAa:8 rippikirja 1831–1837 s. 172.

⁶²² KA Astia, Jalasjärven seurakunta, IBA:2 seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1812–1878 s. 137; KA Astia, Tammelan seurakunta, IBb seurakunnasta muuttaneiden luettelot 1820–1845 s. 170; KA Astia, Tammelan seurakunta, rippikirja 1840–1846 s. 253; KA Astia, Tammelan seurakunta, rippikirja 1847–1854 s. 144.

⁶²³ Niemelä 2003, 491–492; Halonen 2010, 53–56; KA Astia, Jalasjärven seurakunta, IAa:9 rippikirja 1839–1844 s. 182.

⁶²⁴ Savolainen, Raimo, ”Gripenberg, Sebastian”, Kansallisbiografia-verkkojulkaisu.

avioliiton saman palveluspaikan piian kanssa vuonna 1849.⁶²⁵ Ajanolot huomioon ottaen Wilenius oli viettänyt huomattavan liikkuvaista elämää ja saanut lähtökohdiansa huomioiden poikkeuksellisen opillisen sivistyksen. Keskittyminen maallisiin asioihin Mustialassa oli tosin saattanut vieraannuttaa Wileniusta luterilaisista uskonkappaleista, sillä Jalasjärven seurakunnan rippikirjan mukaan Wilenius kyllä luki suoraan kirjasta, mutta Katekismuksen ja muun ulkoluvun kanssa asiat olivat vähän niin ja näin.⁶²⁶

Kurkijoella vietettyjen vuosien jälkeen Wilenius asui perheineen Rantasalmella vuoteen 1855 saakka, jolloin he muuttivat takaisin Jalasjärvelle.⁶²⁷ Muuton syynä oli todennäköisesti Wileniukselle luvattu kyytirättäriin tehtävä Jalasjärven nimismiespiirissä, johon hänet nimitettiin saman vuoden Ilmajoen kärjäkunnan talvikäräjillä. Vaikka Wileniuksen nimitys vahvistettiin käräjillä, oli asia todellisuudessa päätetty jo aiemmin. Rättäri Sallménin kohdalla hänen valintaansa rätärin virkaan oli käsitelty ensin Ilmajoen kirkonkokouksessa, minkä jälkeen asialle oli annettu vahvistus käräjillä. Wileniuksen valinnan aikaiset Jalasjärven kappelin pöytäkirjat eivät ole säilyneet, mutta tuomiokirjan mukaan asiassa oli kuultu myös pitäjäläisiä, eikä rätärin valinta näin ollen ollut yksin nimismiehen vallassa. Palkaksi Wileniukselle luvattiin viljakappa jokaiselta nimismiespiiriin kuuluvalta talon savulta.⁶²⁸

Wileniukselle määrätty palkka pysyi ennallaan ainakin vuoteen 1889 saakka, jolloin tuloillaan oleva uusi kärjäkunta havahdutti Jalasjärven kuntakokouksen pohtimaan asiaa. Joulukuussa 1889 kuntakokous päätti alentaa huutorättäriin palkan 30 markkaan vuodelta, minkä lisäksi Peräseinäjoen kunta maksaisi rätärille lisäpalkkion. Kuntakokous perusteli palkanalennusta vetoamalla rätärin työtehtävien kevenytymiseen: ”[...] on vallan kohtuuton maksaa tästä virasta enää niin suurta palkkaa (1 kappa rukiita kustakin talon savusta, tekevä yksin tästäkin kunnasta noin 11 ½ tyn. rukiita) kuin on tähän asti ollut.” Kappapalkan sijaan kuntakokous halusi maksaa rätärille 30 markan suuruisen vuosipalkan.⁶²⁹ Toteutuessaan muutos olisi ollut Wileniuksen kannalta erittäin epäedullinen.

Kuntakokous palasi rätärin palkka-asiaan seuraavan vuoden helmikuussa. Kokouksessa Wilenius antoi poikansa välityksellä lausunnon, jonka mukaan: ”Vuonna

⁶²⁵ KA Astia, Kurkijoen seurakunta, IAa:10 rippikirjat I 1837–1849 s. 8; KA Astia, Kurkijoen seurakunta, IEb:2 vihittyjen luettelo 1787–1879, 17.6.1849.

⁶²⁶ KA Astia, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1852–1858, s. 335; SSHY, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1867–1874, s. 401.

⁶²⁷ KA Astia, Rantasalmen seurakunta, IBA:2 seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1829–1857, ”1854 nro 132”; KA Astia, Jalasjärven seurakunta, IBA:2 seurakuntaan muuttaneiden luettelot 1812–1878, ”1855 nro 3”.

⁶²⁸ KA Vaasa, Korsholman eteläinen tuomiokunta, Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1855 ”talvikäräjät” §14. Wileniukselle maksettu palkka on mainittu vain alkuperäisissä tuomiokirjoissa, mutta renovoiduista se on jätetty pois.

⁶²⁹ JKA, Ca:2 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1892, 23.12.1889 §3.

1855. Maaliskuun 16 päivänä olen Kihlakunnan päätöksen mukaan tullut Jalasjärven Nimismiehen piiriin räätäriksi, ja Kunnan ei ole minun palkkani kanssa mitään tekemistä, että sitä vähetä, ja jos kunta sen tekee niin pyydän pöytäkirjasta otteen ja valitus osoitteen.” Wileniuksen vastalauseista huolimatta kuntakokous teki päätöksen, jonka mukaan: ”Wileniuksen tähän virkaan asettaminen on tapahtunut vaillinaisesti ja siis kunta ei voi häntä tässä virassa minäkään laillisesti oikeutettuna virkamiehenä tuntea, niin ei kunta myöskään taida hänen vastaväitöksistään mitään lukua pitää.” Päätös ei kuitenkaan ollut yksimielinen ja se poiki vastalauseita ja jopa vastalauseen vastalauseeseen.⁶³⁰ Palkkakiista kertoo selkeästi niistä ongelmista, joita kapamiesten palkkaukseen ja epäselvään hallinnolliseen asemaan liittyi. Näitä ongelmia pyrittiin myöhemmin ratkaisemaan maalaispoliisin perustamisella. Tuomiokirjalähteiden mukaan Wileniuksen kanta oli oikea ja Jalasjärven kuntakokous joutui todennäköisesti pyörtämään päätöksensä.

Rättärintaviran ohella Wilenius hoiti myös seurakunnan hallinnollisia tehtäviä. Kappelinkokouksen pöytäkirjojen mukaan Wilenius oli 1860-luvulla seurakunnan unilukkari, ja rippikirjojen mukaan hän hoiti myös suntion tehtäviä kuolemaansa saakka.⁶³¹ Wilenius kuoli vuoden 1901 marraskuussa. Saman kuukauden aikana annettiin myös asetus rättärintavirkojen lakkauttamisesta.⁶³²

Vuonna 1890 Jalasjärven piiristä irrotettiin Kurikan ja Kauhajoen kunnat omaksi nimismiespiirikseen, jolle oli luonnollisesti valittava myös rättärintä. Viran täyttämistä käytiin keskustelua Kauhajoen kuntakokouksessa tammikuussa 1890, mutta asia kuitenkin kilpistyi äänivaltaisten torpparien ja itsellisten vastustukseen, jotka kieltäytyivät ottamasta osaa rättärintavirkaan palkkasaataviin.⁶³³ Perinteisesti rättärintavirka oli täytetty käräjäoikeudessa nimismiehen esityksestä. Kuntakokouksien puuttuminen nimitysprosessiin ja palkkaukseen on yksi aiheutuste rättärintavirran epämääräisyydestä. Asia oli esillä vastamuodostetun Kauhajoen ja Kurikan käräjäkunnan ensimmäisillä talvikäräjillä helmikuussa 1890, jolloin nimismies Gyllenbögel ehdotti, että virkaan nimitettäisiin jahtivouti Aksel Samelinpoika Lindfors (1853–1915) Kauhajoen kunnan samannimisestä kylästä. Lindfors oli Kauhajoella syntynyt Pukkilan talon torppari sekä entinen Suomen kaartilainen ja Turkin sodan veteraani. Näin

⁶³⁰ JKA, Ca:2 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1892, 10.2.1890 §7.

⁶³¹ KA Astia, Jalasjärven seurakunta, IICa:2 Kirkonkokousten pöytäkirjat 1845–1881 ”30.12.1860”; KA Astia, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1852–1858, s. 335; SSHY, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1867–1874, s. 401; SSHY, Jalasjärven seurakunta, rippikirjat 1875–1884, s. 397; SSHY, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1885–1894, s. 1138.

⁶³² SSHY, Jalasjärven seurakunta, kuolleet 1901–1907, 2.11.1901.

⁶³³ KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 7.1.1890 §7.

ollen hänen taustassaan on paljon yhteneväisyyksiä Ilmajoen nimismiespiirin räätäri Matti Fastin kanssa.⁶³⁴

Oikeudenistunnossa huutoräätäri Herman Wilenius toi esiin vuodelta 1855 peräisin olevan nimityskirjansa, joka oikeutti hänet toimimaan räätärinä Jalasjärven nimismiespiirissä, johon olivat aiemmin kuuluneet myös Kauhajoen ja Kurikan kunnat. Nimityskirjansa ohessa Wilenius esitti toiveen saada hoitoonsa myös uuden nimismiespiirin räätärinvirka. Nimismies Gyllenbögel asettui kuitenkin vastakkain Wileniuksen ehdotuksen kanssa vetoamalla siihen, että Jalasjärvellä asuvan räätärin asettaminen Kauhajoen piiriin olisi sekä sopimatonta että hankalaa. Päätöslauselmassaan kihlakunnanoikeus puolsi nimismiehen ehdotusta ja huutoräätäriksi valittiin jahtivouti Lindfors. Tuomikirjassa ei mainittu uuden huutoräätärin palkkaa, joten on oletettava, että se oli sama kuin Wileniuksella aiemmin eli viljakappa jokaista nimismiespiirin savua kohti.

Jalasjärven nimismiespiirin jakaminen kahteen osaan Jalasjärven sekä Kauhajoen nimismiespiireiksi merkitsi räätäri Wileniukselle tuntuvaa palkkion alennusta, joten hänen toiveensa saada hoitoonsa myös uuden nimismiespiirin räätärin tehtävät on ymmärrettävä. Oman huomionsa ansaitsee myös se, että niin Jalasjärven kuntakokous kuin kihlakunnanoikeus käyttivät räätäristä termiä huutoräätäri. Kun Wilenius oli valittu tehtävään vuonna 1855, hänet oli otettu hoitamaan nimenomaisesti kyytiräätärin tehtävää. Tehtävänimikkeen muutos kertoo myös työnkuvan muutoksesta, jossa aiemmin monitahoisesta virkamiehestä oli tullut käräjäsalin oikeudenpalvelija.

3.9.5 Vanginkuljettajat ja profossit

Etelä-Pohjanmaan pitäjissä vankien vartiointi oli 1600-luvulla järjestetty yleensä nimismiehen johdolla. Talollisten oli saavuttava vuorollaan nimismiehen taloon suorittamaan vartiointivelvollisuuttaan. Myöhemmin 1600-luvun puolivälissä otettiin käyttöön vankikopit eli vankiarkut, joita pitäjäläisiä kehoitettiin käräjillä rakentamaan nimismiehen taloon. Vuosisadan lopussa vankiarkkuja alettiin korvaamaan varsinaisilla vankihuoneilla.⁶³⁵ Varsinainen kruununvankila valmistui 1700-luvun puolivälissä Vaasaan, ja se oli siinä mielessä ainutlaatuinen, että läänin talolliset olivat rakentaneet sen vapaaehtoisesti.⁶³⁶ Vaasan vankilasta huolimatta vankien paikallinen säilytys säilyi ongelmana. Vuoden 1734 laissa oli säädetty käräjäpaikkojen

⁶³⁴ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C4a:1 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat 1890 ”talvikäräjät §1”; SSHY, Kauhajoen seurakunta, rippikirja 1875–1884 s. 790; SSHY, Kauhajoen seurakunta, rippikirja 1885–1894 s. 966.

⁶³⁵ Luukko 1945, 367–368.

⁶³⁶ Alanen 1948, 514; Vaasan vankilasta ja sen rakentamisesta, ks. Muiluvuori 2014, 27–48.

vankihuoneista. Rakennuskaaren 26 luvun 4 §:n mukaan: ”Kussakin käräjäpaikassa pitää myös wankihuone olla, pahantekiäin wartioitsemiseksi. Tästä rakentamisesta älköön kukaan olko wapaa, paitse säteri- ja latokartanot, säterihin yhdistetyt piiritallot, niin myös papin ja lukkarin virkatalot.” Lakia oli vuonna 1798 täydennetty kuninkaallisella kirjeellä, jonka mukaan vankihuoneen rakentamisesta vastaavien henkilöiden tuli myöhemmin huolehtia myös sen lämmityksestä.⁶³⁷

Vanginkuljetus oli aiemmin kuulunut osaksi kyytirättäreiden velvollisuuksia, mutta 1800-luvulla kihlakunnanoikeudet antoivat vahvistuksia myös tehtävään varta vasten palkatuille vanginkuljettajille. Tosin 1800-luvun jälkipuoliskon osalta Vaasan lääninhallituksen nimismiesten kirjediaari sisältää lukuisia mainintoja myös tapauksista, joissa nimismies ilmoittaa maksaneensa tietylle henkilölle yksittäisen palkkion vanginkuljetuksesta.⁶³⁸ Merkinnät kertovat, että vakinaisten vanginkuljettajien ohella käytettiin myös paljon tilapäistä työvoimaa. Vallitseva tilanne koettiin kuitenkin ongelmalliseksi, sillä maalaispoliisin perustamista selvittänyt komitea katsoi vuonna 1884, että yksi poliisin perustamista puoltava syy oli juuri vankien kuljettamisen ”peräti tyydyttämätön järjestysmuoto”.⁶³⁹

Vakinaisen vanginkuljettajan tehtävä oli hallinnollisesti sidoksissa kihlakunnanoikeuteen, joka vahvisti nimitysprosessin. Alasen mukaan Ala-Sihdon talo vakiintui 1840-luvulla Ilmajoen käräjäkunnan käräjäpaikaksi juuri sen vuoksi, että talon isäntä toimi vanginkuljettajana.⁶⁴⁰ Tuolloin vanginkuljettajana oli Matti Samuelinpoika Ollila (1802–1875), jonka hoidossa tehtävä oli vielä 1860-luvullakin.⁶⁴¹ Ollilan jälkeen vanginkuljettajan tehtävät periytyivät hänen pojalleen Matinpöika Ala-Sihdolle, joka myöhemmin kohosi lautamieheksi. Vanginkuljettajana Sihto oli ottamassa kiinni aikansa ehkä tunnetuinta rikollista Matti Haapojaa.⁶⁴² Todennäköisesti vanginkuljettajan toimi avasi Sihdolle myöhemmin tien lautamiehen tehtävään, jota hän hoiti vuosina 1883–1888.⁶⁴³

Ilmajoen käräjäkunnan syyskäräjillä vuonna 1884 vahvistettiin käräjäkunnan vanginkuljettajien nimitykset. Käräjäkunta jaettiin kolmeen alueeseen, joista jokainen sai oman vanginkuljettajansa. Ilmajoen ja Seinäjoen alueen sai hoitaakseen

⁶³⁷ Knk. kirj. Marrask. 27 p. 1798. Sit. Sit. *Ruotsin Waltakunnan Laki 1734* [1877], 188.

⁶³⁸ Ks. esim. KA Vaasa, Vaasan lääninhallitus, VLKA Aaa:27 Lääninkanslian ja sen I osaston kirjediaarit, ”Nimismiesten kirjeet 1877 nro 261”; Ibid., ”1877 nro 536”; Ibid. Aaa:29 Lääninkanslian ja sen I osaston kirjediaarit, ”Nimismiesten kirjeet ”1879 nro 80”.

⁶³⁹ KM, 1884:6 ”Maapoliisin lisäämisen asiassa asetetulta komitealta” (6/1884)”, 3.

⁶⁴⁰ Alanen 1953, 616. Ilmajoen vanginkuljettajista, ks. ibid, 616–617.

⁶⁴¹ Ks. KA Astia, Ilmajoen tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat, KO b:1 Ilmoitusasioiden pöytäkirjat 1864–1864 ”syyskäräjät, kiinnitykset” §58; Ollilan rippikirja, ks. KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:20 rippikirja 1868–1877 s. 932.

⁶⁴² Alanen 1953, 617–622.

⁶⁴³ Ks. LIITE: ”TAULUKKO 31. Ilmajoen käräjäkunnan lautamiehet 1805–1889”.

talollinen Juho Simonpoika Wälkkilä (s.1830) Ilmajoen Peltoniemien kylästä. Kurikan ja Kauhajoen alueesta vastasi talollinen Samuel Samuelsson Filppula (s. 1856) Kauhajoen Kauhajoen kylästä. Jalasjärven ja Peräseinäjoen alueesta huolehti talollinen Samuel Samuelinpoika Lammi (s. 1841) Jalasjärven Jalasjärven kylästä. Filppula ja Lammi saivat tehtävästä palkaksi vuosittaisen ruiskapan jokaiselta alueensa savulta. Wälkkilä oli luvannut hoitaa tehtävän osana hollikyydeistä maksetulla kyytipalkkiolla, kuten aikaisemminkin. Wälkkilä asui Peltoniemien kylässä, jossa sijaitseisi myös toinen Ilmajoen kunnan alueen kestikievareista.⁶⁴⁴

Ilmajoen kärjäkunnan vanginkuljettajan tehtävät vaikuttaisivat olleen hyvin vahvasti talollisten käsissä, sillä kaikki tehtävään valitut samoin kuin kaikki siihen ehdolla olleet olivat talollisia.⁶⁴⁵ Toinen vanginkuljettajia yhdistävä tekijä oli, että he asuivat usein alueensa keskuksessa hyvien kulkuyhteyksien äärellä. Koska vanginkuljettajat kuuluivat talollisiin, olivat he taustansa vuoksi maalaisyhteisön sosiaalisessa hierarkiassa muita nimismiehen apulaisia ylempänä. Silta- ja jahtivoudit sekä räätärit identifioituivat usein hoitamansa tehtävän kautta, mutta vanginkuljettajat säilyttivät talonpoikaisen identiteettinsä. Vankienkuljetus oli heille pikemminkin lisätyö kuin varsinainen identiteetin osa. Vanginkuljettajien sosiaalinen tausta osoittaa, että tehtävään valitulla oli oltava jo entuudestaan taloudellista pääomaa. Vanginkuljettaja kuitenkin teki työtään läheisessä kosketuksessa oikeusjärjestelmään, joten tehtävässä oli myös hyvät mahdollisuudet hankkia oikeudellista tietoutta eli kulttuurista pääomaa, kuten esimerkiksi aiemmin mainittu lautamies Sihto, joka valittiin lautakuntaan vanginkuljettajan tehtävästä.

Läänien ylimpänä poliisiviranomaisena toimi 1600-luvulta lähtien lääninprofossi. Pohjanmaalla lääninprofossia nimitettiin myös lääninkivalteriksi. Nimitys oli peräisin saksan kielen sanasta ”*Gewaldiger*”.⁶⁴⁶ Lääninprofossien lisäksi ruumiillisista rangaistuksista vastasivat myös pitäjien omat piiskurit, jotka voitaneen myös laskea räätäreiden ja vanginkuljettajien ohella nimismiesten apulaisiin. Usein rangaistusten antaminen oli uskottu vanginkuljettajan vastuulle, mutta mikäli tämä ei tahtonut ottaa tehtävää vastaan, palkattiin erikseen piiskuri.⁶⁴⁷ Yhteneväisyydet varsinaisen lääninprofossin ja nimismiesten apuna toimineiden piiskureiden välille

⁶⁴⁴ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:44 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1888 ”syyskäräjät” §5; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1878–1887 s. 1181; SSHY, Kauhajoen seurakunta, rippikirja 1885–1894 s. 684; SSHY, Jalasjärven seurakunta, rippikirja 1885–1894 s. 1151; KA Vaasa, Vaasan läänin konttori, Hm:3 Luettelot kestikievarinisännistä 1857–1891.

⁶⁴⁵ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:44 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1888 ”syyskäräjät” §5.

⁶⁴⁶ Luukko 1945, 368.

⁶⁴⁷ *Vaasa*, 04.07.1933, nro 150, s. 6.

rajoittuivat kuitenkin yksinomaan työnkuvaan, sillä sääty-yhteiskunnan arvoasteikossa ensimmäiset olivat huomattavasti jälkimmäisiä korkeammalla.

Varsinaisesta raipparangaistuksesta oli säädetty vuoden 1734 laissa. Kyseisen lain 5 luvun 2 §:n mukaan: ”Raipoilla rangaistaan mies ja witsailla nainen.” Miesten kohdalla raippaparien määrä oli rajattu neljäänkymmeneen ja naisten kohdalla vitsaparien määrä kolmeenkymmeneen. Saman luvun 3 §:n mukaan raippa- ja vitsarangaistuksien toimeenpanosta vastasi kruununvouti tai nimismies, jolla oli myös ”[...] walta kohta kurikkaa raipoilla tahi wankeudella sitä, joka rangaistuksen weltosti toimittaa”. Myöhemmin rangaistuksen toimeenpanoa oli tarkennettu Kuninkaallisella selityksellä Maaliskuun 23p. 1807, jonka mukaan täyden raippa- tai vitsaparin rangaistus tuli toimeenpanna 20 minuutin kuluessa. Vuoden 1734 laki tai sen tarkennukset eivät asettaneet mitään varsinaisia kelpoisuusvaatimuksia piiskurintehtävän hoitajille, eli asia jätettiin kruununvoutien ja nimismiesten harkintaan.

Ilmajoella vuoden 1820 tienoilla profossin tehtävää hoiti Mikko Juhonpoika Silvander (1773–1824) niminen henkilö. Profossin toimi oli vihattu tehtävä, ja halukkaita siihen oli vähän. Näin ollen Silvanderin seuraajaa etsittäessä vuonna 1826 viranomaiset esittivät, että tehtävä täytettäisiin pitäjänkokouksen toimesta. Ilmajoen pitäjänkokous kuitenkin katsoi, että asia kuului kihlakunnanoikeudelle, jonka tuli myös huolehtia profossin palkkauksesta. Ilmeisesti tehtävä jäi täyttämättä, sillä piiskaajana käytettiin pian tämän jälkeen varsinaista lääninprofossia.⁶⁴⁸

Perimätiedon mukaan tehtävä oli kuitenkin 1800-luvun lopulla saatu täytetyksi, ja sitä hoiti Juha Autio niminen henkilö, jota kutsuttiin ”Piiskuri-Juhaksi”.⁶⁴⁹ Alasen keräämä perimätieto on peräisin Jaakko Koskiselta, jonka isä oli aikaisemmin mainittu Ilmajoen käräjäkunnan vanginkuljettaja ja lautamies Matti Matinpoika Sihto. Perimätiedon mukaan piiskauspaalu sijaitsi vanginkuljettajan omassa pihassa. ”Piiskuri-Juha” oli todennäköisesti Ala-Sihdon renki Juho Kustaa Henrikinpoika Autio (s. 1838). Autio oli naimisissa Susanna Antintyttären (s. 1838) kanssa ja vaimon

⁶⁴⁸ Alanen 1953, 608, 628. Alasen mainitsema Silvander oli mitä todennäköisimmin juuri Mikko Juhonpoika. Ks. KA, Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:10 rippikirja 1819–1827, s. 166. Vastaavan ilmiön voi löytää aiemmilta vuosisadoilta ja eri kulttuureista suhtautumisessa esimerkiksi pyövelin tehtäviin. Ähtärin ja Virtain käräjäkunnassa viimeisenä piiskurin viranhaltijana toimi romanitaustainen Kustaa Aleksanterinpoika Lindeman (1835–1914). Lindemanin tehtävänimike ”*risare*” oli merkitty poikkeuksellisesti myös rippikirjaan. Sanomalehtitietojen perusteella myös Rautalammen piiskurin tehtävät oli uskottu romanitaustaisen henkilön haltuun 1800-luvun lopulla. Ottamalla huomioon romaniväestön ahdas asema, ei voi välttyä vaikutelmalta, että piiskurin etnisellä taustalla pyrittiin lisäämään rangaistuksen vaikuttavuutta. SSHY, Ähtärin seurakunta, rippikirja 1876–1885 s. 303; *Vaasa*, 13.01.1914, nro 4, s. 2; *Vaasa*, 04.07.1933, nro 150, s. 6; SSHY, Ähtärin seurakunta, rippikirja 1876–1885 s. 303; *Vaasa*, 13.01.1914, nro 4, s. 2; *Vaasa*, 04.07.1933, nro 150, s. 6.

⁶⁴⁹ Alanen 1953, 628.

lisäksi perheeseen kuului kaksi avioliiton ulkopuolella syntynyttä lasta.⁶⁵⁰ Ei ole tiedossa millaisella sopimuksella tai palkkauksella ”Piiskuri-Juha” ja muut ammattikunnan edustajat hoitivat tehtäviään. Todennäköisesti ”Piiskuri-Juha” jäi kuitenkin ammattinsa viimeiseksi edustajaksi Ilmajoella, sillä vuoden 1889 rikoslaki lakkautti piiskausten kaltaiset fyysiset rangaistukset eikä ruumiillisten rangaistusten toimeenpanijoitakaan enää tarvittu.

3.10 Maalaispoliisin perustaminen

3.10.1 Asetus maalaispoliisin perustamisesta

Ennen maalaispoliisin perustamista useimpiin kaupunkeihin oli vakiintunut toimiva poliisilaitos, jonka toimintaa säänneltiin ohjesäännöin. Venäjän keisarikunnassa poliisihallinto oli rakennettu 1700-luvulla ranskalaisen mallin mukaiseksi. Suomen suuriruhtinaskunnassa ensimmäinen poliisilaitos perustettiin Turkuun vuonna 1816. Turun poliisilaitos antoi mallia myöhemmin vuonna 1826 perustetulle Helsingin poliisilaitokselle ja vuonna 1836 perustetulle Viipurin poliisilaitokselle. Hallinnollisesti poliisilaitokset sijoittuivat kuvernöörien ja kenraalikuvernöörien alaisuuteen.⁶⁵¹ Turun, Helsingin ja Viipurin lisäksi poliisilaitoksia perustettiin 1800-luvulla käytännössä kaikkiin suurimpiin kaupunkeihin. Vaasan poliisia varten oli laadittu ohjesääntö jo vuonna 1830, joka uudistettiin myöhemmin vuonna 1871. Oulun poliisin ohjesääntö astui voimaan vuonna 1858, Porin 1874, Kuopion 1876, Porvoon 1887 ja Tampereen 1892.⁶⁵²

Laaditut ohjesäännöt merkitsivät poliisitoimen tuntuvaan rationalisointia ja toimivat todennäköisesti myös pohjana maalaispoliisin perustamista varten asetetulle komitealle 1880-luvulla, jonka mietintö ”Keisarilliselle Majesteetille, maapolisiin

⁶⁵⁰ KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:20 rippikirja 1868–1877, s. 936; Vuosien 1878–1887 rippikirjassa sukunimi Panu on ylliviivattu ja korvattu nimellä Autio, ks. SSHY, Ilmajoen seurakunta, 1878–1887, s. 1105.

⁶⁵¹ Hietaniemi 1992, 15–17; Helsingin poliisilaitoksesta, ks. Keskinen & Silvennoinen 2004.

⁶⁵² Kaupunkien poliisivoimien ohjesääntöjä julkaistiin 1800-luvun kuluessa ainakin Vaasassa vuonna 1830 (*Polis-ordning för Wasa stad*, Oulussa vuonna 1858 (*Polis-ordning för Uleåborgs stad*), Porissa vuonna 1874 (*Porin kaupungin poliisiasäntö, jonka maistraatti, herra kuvernöörin esimiehenä ollessa, wawwisti 16 p:nä helmikuuta 1874*), Kuopiossa vuonna 1876 (*Polisordning för Kuopio Stad: fastställd af Herr Guvernören öfver länet den 18 Augusti 1876* ja sama suomeksi *Kuopion kaupungin poliisijärjestys, wawwistettu läänin kuvernööriltä elokuun 18 p:nä 1876*), Porvoossa vuonna 1887 (*Polisordning för Borgå stad - Poliisijärjestys Porwoon kaupungissa*) sekä Tampereella vuonna 1892 (*Tampereen kaupungin poliisijärjestys*). Ruotsin varhaisemmasta poliisilainsäädännöstä, ks. esim. Kotkas 2014.

lisäämisen asiassa asetetulta komitealta” valmistui vuonna 1884.⁶⁵³ Komitea päätyi ehdottamaan ainoastaan olemassa olevan järjestelmän kehittämistä varsinaisen reformin sijaan. Vuoden 1888 valtiopäivillä Senaatti teki ehdotuksen kunnallislautakunnan johtaman poliisiorganisaation perustamisesta, mutta esityksen perusidea kunnallisesta järjestysvallasta herätti epäilyjä. Vuonna 1889 keisari antoi Senaatille määräyksen valmistella maalaispoliisin reformi ilman valtiopäiviä.⁶⁵⁴ Lopulta maalaispoliisin perustaminen toteutettiin kahdessa vaiheessa. Ensin helmikuussa 1891 annettiin asetus ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus toimenpiteistä poliisihoidon parantamiseksi maalla”, jota täydennettiin saman vuoden lokakuussa julistuksella ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus poliisikonstaapelien asettamisesta maalle”.⁶⁵⁵ Rakenteellisesti maalaispoliisin perustaminen oli merkittävä muutos, sillä kuten Soikkanen toteaa, poliisin palkkaus siirtyi asetuksen myötä selkeästi osaksi valtionhallintoa.⁶⁵⁶ Asetuksessa tämä tuotiin esiin selkeästi: ”Poliisikonstaapelit palkkaa kruunu.” Sinisalo on tiivistänyt asian toisen puolen toteamalla, että maalaispoliisin perustamisen jälkeen valtion velvollisuutena on ollut huolehtia maaseudun poliisitoimesta ja kuntien rooli asiassa on jäänyt lähinnä nimelliseksi.⁶⁵⁷

Asetus ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus toimenpiteistä poliisihoidon parantamiseksi maalla” lakkautti siltavoudin, jahtivoudin, neljännesmiehen sekä käskynajajan virat. On tosin epäselvää, missä ja kuinka paljon kahden jälkimmäisen tehtävän hoitajia oli vielä 1890-luvun alussa viroissaan. Asetuksen ensimmäisen pykälän mukaan silta- ja jahtivoutien kappojen tuotto siirtyi kruunulle, joten maalaispoliisin perustaminen ei vapauttanut kuntalaisia kappamiesten aiheuttamasta taloudellisesta rasitteesta. Poliisikonstaapelit toimivat kruununnimismiesten alaisuudessa

⁶⁵³ KM, ”Maapoliisin lisäämisen asiassa asetetulta komitealta” (6/1884).

⁶⁵⁴ Ylikangas 1996, 208; Rauhala 1921, 431–432. Maalaispoliisin perustaminen vuoden 1888 valtiopäivillä: Valtiopäiväasiakirjat 1888 II, ”Arm. esit. n:o 28 koskeva likempiä määräyksiä maalaiskuntien järjestysasiain hoitamisesta”; säätyjen keskustelu aiheesta, ks. Ritari- ja aatelissäädyn pöytäkirjat 1888 I, 234, 258, 260; Pappissäädyn pöytäkirjat 1888 I, 152–153; Porvarissäädyn pöytäkirjat 1888 I, 234, 242, 262; Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1888 I, 221; Valtiopäiväasiakirjat 1888 II, ”Talousvaliokunnan mietintö n:o 10 (Jahti- ja siltavoudinvirat)”, säätyjen keskustelu aiheesta, ks. Ritari- ja aatelissäädyn pöytäkirjat 1888 II, 733, 735; Ibid. III, 1462; Pappissäädyn pöytäkirjat 1888 I, 697, 873; Porvarissäädyn pöytäkirjat 1888 I, 697; Ibid. II, 721, 726, 1264; Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1888 II, 905, 973, 996; Ibid. III, 1619; Valtiopäiväasiakirjat 1888 II ”Valtiosääntöjen alam. vastaus”; lopulta asetus maalaispoliisin perustamisesta annettiin hallinnollisena asetuksena, ks. Ibid., ”Arm. asetus (hallinnollinen) toimenpiteistä poliisihoidon parantamiseksi maalla 10 p. helmik. 1891.”

⁶⁵⁵ Ks. ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus toimenpiteistä poliisihoidon parantamiseksi maalla” 10.2.1891 (5/1891); ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus poliisikonstaapelien asettamisesta maalle” 20.10.1891 (33/1891).

⁶⁵⁶ Soikkanen 1966, 355.

⁶⁵⁷ Sinisalo 1971, 11.

ja heidän tehtävänä oli auttaa tätä ”[...] poliisi hoidossa sekä muuten täyttää kaikki, mitä heille virassa käsketään.”. Asetuksen mukaan poliisikonstaapelit asetti virkaansa kuvernööri, jolla oli tarvittaessa myös oikeus erottaa tehtävänsä huolimattomasti hoitavat.⁶⁵⁸ Poliisikonstaapelin tuli olla hyvämaineinen ja suorittanut ylemmän kansakoulun oppimäärän, jonka saattoi tosin korvata asepalveluksella ja aliupseerin arvolla. Muuten tasaveroisista hakijoista sotilashenkilölle oli annettava virkaan etuoikeus. Lokakuussa 1891 annettu ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus poliisikonstaapelien asettamisesta maalle” vahvisti aiemman asetuksen ja määräsi sen toimeenpantavaksi seuraavan vuoden alusta alkaen.

Virkoihinsa astuneiden uusien poliisikonstaapelien toimintaohjeet olivat maalaispoliisin varhaisina vuosina aluksi puutteelliset, sillä ensimmäinen heitä koskeva ohjesääntö annettiin vasta vuonna 1898. Ohjesääntöä laatinut komitea huomioi poliisikonstaapeleiden edeltäjien silta- ja jahtivoutien sekä kyytirättäreiden roolin käräjäsalin oikeudenpalvelijoina. Komitean yksimielisen kannan mukaan poliisikonstaapeleja ei tulisi velvoittaa toimimaan käräjillä oikeudenpalvelijoina muuten kuin nimismiehen varsinaisesta määräyksestä:

Tehtävää, joka muissa osissa maata, paitsi Pohjanmaalla, missä kyytirättäreitä on olemassa, vanhastan on ollut silta- ja jahtivoudeilla, nimittäin käräjissä olla Kihlakunnanoikeudella oikeudenpalvelijoina, pääasiallisesti huutamalla esiin juttuja, asianosaisia ja todistajia, ei niinkään, komitean mielestä, poliisihoitoa tuntuvasti haittaamatta, voida määrätä poliisikonstaapelein velvollisuudeksi. Käräjien aikana, jotka useimmissa kärjäkunnissa kestävät viikkokausia, voipi nimittäin sattua tapahtumia, jotka tekevät poliisin läsnäolon toisessa osassa piiriä tarpeen vaatimaksi, esim. järjestyksen ylläpitämiseksi markkinoilla ja toripäivillä; ja kun lain mukaan kruununvouti tahi nimismies, (käytännössä viimemainittu) on velvollinen käräjissä aina läsnäoleman, niin, jos poliisikonstaapelikin viellä sinne kiinnitettäisiin, joten hän ei olisi poliisitoimiin käytettävissä, koko poliisihoito piirissä melkein pä pysähtyisi.⁶⁵⁹

Lopullisessa ohjesäännössä komitean kanta otettiin huomioon vain osittain, sillä se velvoitti yhden kärjäkunnan konstaapeleista olemaan saapuvilla käräjillä

⁶⁵⁸ Ks. ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus toimenpiteistä poliisihoidon parantamiseksi maalla” 10.2.1891 (5/1891), §1–7.

⁶⁵⁹ KM, ”Keisarilliselle Majesteetille, joka on asetettu tekemään ehdotuksia yleiseksi poliisijärjestykseksi maaseutua varten sekä johtosäännöksi poliisikonstaapeleille maalla” (7/1892).

oikeuden apuna ja pitämässä yllä käräjärauhaa.⁶⁶⁰ Maalaispoliisin perustamisen jälkeen 1890-luvulla ja 1900-luvun alussa ainakin Ilmajoen käräjäkunnassa oikeudenpalvelijat olivat säännöllisesti juuri poliisikonstaapeleja. Vaikka Ilmajoen tuomio-kunta olikin vuoden 1889 jälkeen jaettu huomattavasti aiempaa pienempiin osiin, vei läsnäolo käräjillä huomattavan suuren osan poliisikonstaapelien vuosittaisesta työajasta.

Poliisikonstaapeleiden ohjesäännön laatiminen oli osa laajempaa muutosta, sillä samassa yhteydessä uudistettiin myös kruununvoutien, henkikirjoittajien ja nimismiesten ohjesäännöt. Uusien ohjesääntöjen taustalla oli vuoden 1898 elokuussa annettu ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus lääninvirkakunnan maalla olevista virka- ja palvelusmiehistä”, jolla vahvistettiin maaseudun virkamiesten toiminnan perusteet.⁶⁶¹ Poliisikonstaapeleita koskeva ohjesääntö annettiin nimellä ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Johtosääntö maalla oleville poliisikonstaapeleille” ja se astui voimaan vuoden 1899 alusta alkaen. Ohjesäännön 5 §:n mukaan poliisikonstaapelien tärkein velvollisuus oli yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen ja rikosten ja epäjärjestyksen ehkäiseminen. Uusi ohjesääntö lisäsi poliisikonstaapelien kelpoisuusvaatimuksiin kirjoitustaidon, sillä ohjesäännön 26 §:n mukaan heidän tuli pitää kruununvoudeille päiväkirjaa työstään. Suuren yleisön silmissä ohjesäännön näkyvin kohta oli kuitenkin 24 §, jonka mukaan poliisikonstaapelien tuli käyttää säädettyä virkapukua työssään.⁶⁶² Vuonna 1900 virkapuvun käyttöä täsmennettiin asetuksella, joka yhtenäisti suomalaisten konstaapelien virkapuvun, asusteet ja aseistuksen vastaamaan muuta keisarikuntaa.⁶⁶³ Vuoden 1900 asetuksen voi nähdä osana vuosisadan vaihteen venäläistämistoimia, jotka näin ulotettiin kruunun virkakunnan alimmalle tasolle.

⁶⁶⁰ Ks. ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Johtosääntö maalla oleville poliisikonstaapeleille 28.11.1898” (48/1898) §15: ”Järjestyksen ylläpitämistä varten ja ollakseen Oikeudelle apuna, tulee yhden käräjäkunnan konstaapeleista olla käräjillä saapuvilla”.

⁶⁶¹ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus lääninvirkakunnan maalla olevista virka- ja palvelusmiehistä” 10.8.1898 (33/1898).

⁶⁶² Muita poliisikonstaapeleille ohjesäännön määräämiä tehtäviä olivat muun muassa onnettomuuksien ja tapaturmien ehkäiseminen (8§) sekä poliisipiirin yleisen terveydentilan silmälläpitäminen (17§). Lisäksi ohjesäännössä määrättiin muun muassa poliisikonstaapelien asuinpaikasta (2§) ja annettiin yleisiä ohjeita käyttäytymistä varten sekä kehoitettiin ”[...] olla tarpeettomasti puuttumatta muitten asioihin [...]” (26§). Ks. ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Johtosääntö maalla oleville poliisikonstaapeleille 28.11.1898” (48/1898).

⁶⁶³ ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus Suomen maalaispoliisin virkapuvusta” (39/1900).

3.10.2 Ilmajoen pitäjän ensimmäiset poliisit

Käsite ”poliisi” oli ollut Ilmajoen pitäjässä tunnettu jo kappamiestenkin aikana. Seinäjoen kunta oli vuonna 1871 hyväksynyt oman poliisijärjestyksensä, joka oli saanut vaikutteita Laihian kunnassa vuonna 1868 laaditusta vastaavanlaisesta tekstistä. Seinäjoen poliisiasetus keskitti järjestystehtävät kunnallisille ja seurakunnallisille luotamustoimenhaltijoille.⁶⁶⁴ Myös Kauhajoella laadittiin nimismies Gyllenbögelin toimesta vuonna 1885 ehdotus, jolle annettiin nimeksi ”Poliisi- ja kyläjärjestys Kauhajoen pitäjälle”. Kauhajoen kuntakokous kuitenkin luopui järjestyksen toimeenpanosta kuvernöörin ehdotettua siihen muutoksia.⁶⁶⁵ Myös Ilmajoen kuntakokous käytti nimitystä ”poliisi” vuonna 1886, jolloin se päätti palkata järjestysmiehiä maanviljelyskokouksen ajaksi. Kuntakokouksen pöytäkirjassa järjestysmiehiä kutsuttiin nimenomaan poliiseiksi, vaikka näillä ei ollutkaan yhtymäkohtia varsinaiseen poliisitoimeen.⁶⁶⁶

Maalaispoliisit toimivat nimismiehen komennossa ja yhden nimismiehen alaisuudessa saattoi olla useita konstaapeleita. Maalaispoliisin perustamisen yhteydessä Ilmajoen pitäjässä toimineeseen kolmeen nimismiespiiriin nimitettiin yhteensä kahdeksan poliisia.⁶⁶⁷ Vuoden 1891 lopussa sanomalehti *Pohjalainen* kertoi Vaasan läänin valituista uusista poliisikonstaapeleista. Tehtävään oli otettu 32 poliisia, joista kymmenen oli aliupseereita, seitsemän jahtivoutreja ja seitsemän siltavoutreja. Lisäksi yksi valituista oli entinen ylimääräinen nimismies, joka tosin yllättävästi valittiin nimismiespiiriin nuoremmaksi konstaapeliksi.⁶⁶⁸ Valituista jahti- ja siltavoudeistakin usealla oli todennäköisesti aliupseerikoulutus, sillä kuten aikaisemmin on todettu, heidät värvättiin usein sotapalveluksen suorittaneista miehistä.

Ilmajoen nimismiespiiriin nimitettiin kolme poliisia, joista yksi toimi Seinäjoella ja kaksi Ilmajoella. Seinäjoen ensimmäiseksi poliisiksi nimitettiin Ilmajoen nimismiespiiriin jahtivouti ja räätäri Matti Fast, joka muutti Ilmajoelta uudelle asemapaikalleen vuonna 1892. Rippikirjan mukaan Fast oli ”Poliisi ja Räätäri”.⁶⁶⁹ Hieman

⁶⁶⁴ Kallio 1982, 97–98. Reino Kallio on katsonut, ettei Seinäjoen järjestyssääntöä voida katsoa kuuluvaksi oltermannilaitokseen, sillä siinä ei mainita oltermanneja ja Seinäjoella toimi erillinen oltermannijärjestelmä. Kallio on tulkinnut, että Seinäjoen asetus oli eräänlainen kyläasetuksen lieveilmiö ja samalla osoitus siitä, että kylähallintolaitos oli jo tuolloin hajoamassa. Ks. *Ibid*, 98.

⁶⁶⁵ Kallio 1982, 100; KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894, 11.8.1884; *Ibid*. 21.9.1885.

⁶⁶⁶ IKA, Ca:1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895, 2.7.1886 §6.

⁶⁶⁷ Poliisien nimittämistä virkoihinsa voi seurata Vaasan lääninhallituksen kirjediaarista lääninhallituksen ja nimismiesten käymän kirjeenvaihdon perusteella. Ks. KA Vaasa, Vaasan lääninhallitus, VLKA Aab:11 II Osaston kirjediaarit, ”Nimismiesten kirjeet 1891”.

⁶⁶⁸ *Pohjalainen*, 29.12.1891, nro 104, s. 2.

⁶⁶⁹ SSHY, Seinäjoen seurakunta, muuttaneet 1884–1900, 1892 nro 2.

ennen maalaispoliisin perustamista Ilmajoen siltavoudin tehtävät oli saanut haltuunsa lautamies Antti Antila, joka eläkemiehenä ei voinut tulla kyseeseen. Näin olen emäseurakunnan poliisit oli etsittävä muualta kuin entisten kappamiesten piiristä.

Ilmajoen ensimmäiseksi vanhemmaksi konstaapeliksi valittiin Matti Salminen (s.1857). Salmisen isä oli Peräseinäjoelta Ilmajolle muuttanut itsellinen Jaakko Jaakonpoika Koukkari (s. 1819) ja Salminen oli suuren lapsikatraan nuorimmaisista. Salminen oli muuttanut vuonna 1878 Ilmajolta Vaasaan oppimaan karvarin ammattia. Vaasassa Salmiselle aiheutui todennäköisesti alkuhankaluuksia puutteellisesta ruotsin kielen taidosta, sillä rippikirjaan oli lisätty merkintä ”*Ej språk*”. Ei ole tiedossa harjoittiko Salminen karvarin ammattia, mutta todennäköisesti se sai jäädä asepalveluksen vuoksi, jonka jälkeen hän otti vastaan poliisinviran Vaasassa.⁶⁷⁰ Rippikirjaan Salmisen ammatiksi merkittiin sekä plutoona-aliupseeri että poliisikonstaapeli. Salmisen työ Vaasan poliisikonstaapelina jatkui 1890-luvun alkuun saakka, jolloin hänet nimitettiin Ilmajoen poliisiksi. Salminen muutti uudelle palvelupaikkakunnalleen huhtikuussa 1892 ja perhe asettui asumaan Ala-Kauppilalan talon maille Ilmajoen kirkonkylään. Salminen piti Ilmajoen vanhemman poliisikonstaapelin virkaa hallussaan vuoteen 1899 saakka, jolloin hän sai eron omasta pyynnöstään. Erotyön syynä oli muutto takaisin Vaasaan ja paluu kaupungin poliisivoimiin.⁶⁷¹

Ilmajoen nuoremmaksi konstaapeliksi nimitettiin Johan Fredrik Michelsen (s. 1866), jonka nimi kääntyi suomalaisissa rippikirjoissa myöhemmin muotoon Juha Fredrikki Mickelsen. Sukunimi oli peräisin saksalaiselta isältä, joka oli palkattu vuonna 1873 Ilmajolle meijeristiksi. Meijeristi Mickelsen isännöi suurehkoa neljännesmanttaalin tilaa, mutta päätyi konkurssin myötä tekemään itsemurhan 1880-luvulla. Isän kuoleman aikoihin Juha Mickelsenin kohdalle osui asevelvollisuusarpa. Hän todennäköisesti suoritti asepalveluksen, sillä hänet valittiin Ilmajoen nuoremmaksi poliisikonstaapeliksi vuonna 1891. Ilmajolla Mickelsenin perhe asui ensin

⁶⁶⁹ SSHY, Seinäjoen seurakunta, rippikirja 1883–1893 s. 235.

⁶⁷⁰ KA Astia, Ilmajoen seurakunta, IAa:15 rippikirja 1856–1862 s. 169; Ibid., IAa:17 rippikirja 1863–1868 s. 175; Ibid., IAa:19 rippikirja 1868–1877 s. 222; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1878–1887 s. 245. Vaasan varhaisesta poliisitoimesta, esim. Mäkelä-Alitalo 1985, 290–294, erit. 293–294; Vuonna 1877 Vaasan poliisivoimat koostuivat poliisikomisariosta ja yhdeksästä konstaapelista. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin poliisivoimat olivat kasvaneet ja vuonna 1897 ne koostuivat komisariosta, kolmesta ylikonstaapelista sekä 21 konstaapelista. Samana vuonna kaupungin vuoden 1871 poliisijärjestykselle laadittiin seuraaja. Hirvonen 2006, 423–426.

⁶⁷¹ SSHY, Ilmajoen seurakunta, muuttaneet ”1878 nro 118”; SSHY, Vaasan seurakunta, rippikirja 1871–1880 s. 641a; SSHY, Vaasan seurakunta, rippikirja 1881–1885 s. 1066; SSHY, Vaasan seurakunta, rippikirja 1886–1895 s. 748; SSHY, Vaasan seurakunta, muuttaneet 1891–1899 ”1892 nro 27”; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1889–1898 s. 1095; *Pohjalainen*, 06.04.1899, nro 51, s. 2; *Kokkola*, 07.09.1901, nro 76, s. 2.

Peltoniemen ja myöhemmin Röyskölän kylässä.⁶⁷² Mickelsen hoiti poliisikonstaapelin virkaa Ilmajoella 1900-luvun alkuun saakka, jolloin hänet nimitettiin Eino Nyyssölän seuraajaksi Ilmajoen nimismieheksi.⁶⁷³

Jalasjärven nimismiespiiriin nimitettiin ainoastaan yksi poliisikonstaapeli, jonka toimipaikkana oli Jalasjärvi. Väkiluvultaan Jalasjärveä selkeästi pienempi Peräseinäjoen kunta jäi kokonaan ilman omaa poliisia. Jalasjärven ensimmäinen poliisi oli vanhempi konstaapeli Jaakko Konsteri, entinen sotilas ja jahtivouti.⁶⁷⁴ Mitä ilmeisimmin Konsterin viranhoitoon oltiin tyytyväisiä, sillä vuonna 1906 hänelle myönnettiin 200 markan vuotuinen eläke. Eläkettä voi pitää korkeahkona, sillä se oli yhtä suuri kuin useimpien Ilmajoen pitäjän poliisien vuosipalkka 15 vuotta aiemmin poliisia perustettaessa.

Kauhajoen vastaperustettu nimismiespiiri koostui Kauhajoen ja Kurikan kunnista. Alueelle nimitettiin neljä poliisia, kaksi kummankin kunnan alueelle. Kauhajoen kunnan alueella toimivat poliisit olivat Aksel Lindfors ja Juho Högander (s. 1861), jotka molemmat nimitettiin vanhemmiksi konstaapeleiksi. Lindfors oli jahtivouti, entinen sotilas ja Turkin sodan veteraani. Lindfors oli ottanut eron armeijasta sodasta palattuaan ja muuttanut Vaasaan poliisiksi. Isänsä kuoleman jälkeen Lindfors otti hoitaakseen isältään jääneen nahkurinverstaan, jonka parissa hän teki merkittävimmän elämäntyönsä. Turkin sota oli ollut Lindforsille selkeästi merkityksellinen elämänvaihe, josta hän kirjoitti muistelmat nimellä ”Tarkk’ampujan päiväkirja”, joka julkaistiin useassa osassa sanomalehdessä 1880-luvulla. Sanomalehtitietojen mukaan Lindforsin poliisinura päättyi irtisanomiseen tämän väärennettyä itse järjestämiensä ampumakilpailujen tuloksia.⁶⁷⁵

Kauhajoen vanhempi konstaapeli Johan Gustaavanpoika Högander oli syntynyt Kauhajoen kirkonkylässä. Höganderin äiti oli Filppulan talon entinen piika Gustava Högander, mutta hänen isästään ei ole tietoa. Tulevan poliisin kohdalle osui

⁶⁷² Alanen 1953, 278; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1878–1887 s. 1144; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1889–1898 s. 1707; Ibid. s. 1777; Ibid. s. 1444; Ibid. s. 1532.

⁶⁷³ Mickelsen esiintyi käräjillä nimismiehenä ensimmäisen kerran Ilmajoen kärjäkunnassa vuoden 1905 syyskäräjillä. Ks. KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:72 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1905 ”syyskäräjät”. Nimismies Eino Nyyssölästä, ks. esim. Korpiola, Mia 2019d & 2019. Poliisin julkinen työ tarkoitti joskus myös juurujen kohteeksi joutumista. Sanomalehdessä julkaistun kirjeen mukaan Mikkelsen olisi vuonna 1894 pahoinpidellyt samassa talossa asuneen eläkemiehen, mutta edes kirjeen julkaissut *Pohjalainen* ei katsonut voitavansa vastata sen todenperäisyydestä. Tuomiota asiassa ei tiettävästi annettu. *Pohjalainen*, 28.08.1894, nro 100, s. 2.

⁶⁷⁴ *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 27.11.1906, nro 275, s. 1.

⁶⁷⁵ Ruismäki 1987, 558; *Waasan Lehti*, 12.01.1882, nro 4, s. 2; *Pohjalainen*, 13.11.1897, nro 134, s. 2.

asevelvollisuusarpa, ja hän saavutti sotaväessä aliupseerin arvon. Asepalveluksen jälkeen vuonna 1890 Högander solmi avioliiton Uusi-Kokko nimisen talon piian kanssa, ja perhe asettui asumaan Kauhajoen kylään Yrjänäisen talon maille.⁶⁷⁶ Sanomalehtitietojen mukaan Höganderin sai vuonna 1895 vuoden mittaisen kuritushuonetuomion

Sanomalehtitietojen mukaan Höganderin ura poliisikonstaapelina päättyi vuonna 1895 kuritushuonetuomioon kuolemantuottamuksesta. Pian tuomion jälkeen sanomalehdissä arveltiin, että Högander ”[...] on nyt karannut paikkakunnalta, luultavasti Lännen Kultalaan”.⁶⁷⁷ Arvio oli luultavasti osunut oikeaan, sillä rippikirjojen mukaan myös Höganderin vaimo lähti myöhemmin Amerikkaan.⁶⁷⁸ Tosin tiedot Höganderin tuomiosta perustuvat sanomalehtilähteisiin.

Kurikkaan sijoitetut nuoremmat konstaapelit olivat siltavouti Rikhart Hjalmar Lagerqvist ja Herman Kaaponpoika Kuusisto (s. 1865). Lagerqvist oli Kurikan kunnan pitkäaikaisen kunnallislautakunnan esimiehen lukkari Kustaa Lagerqvistin poika. Isä Lagerqvist oli aikoinaan 1860-luvulla hoitanut Porissa poliisinvirkaa, joten ammatti oli ainakin jossain määrin entuudestaan tuttu myös pojalle.⁶⁷⁹ Lukkarin äidinkieli oli ruotsi, joten myös poika todennäköisesti peri kielitaidon isältään. Lagerqvistin valinta ensin siltavoudiksi ja myöhemmin poliisiksi on mielenkiintoista, koska rippikirjojen mukaan hän oli sotapalvelukseen kelpaamaton. On mahdollista, että lukkari-isän nauttima sosiaalinen pääoma auttoi tasoittamaan pojan tien kruunun tehtäviin. Myöhemmin Hjalmar Lagerqvist suomensi nimensä Jalmari Kaistilaksi. Sanomalehtitietojen mukaan Lagerqvist sai vuonna 1906 vankeustuomion, jonka perusteena oli tunnustuksen hankkiminen väkivaltaa käyttämällä.⁶⁸⁰ Tuomiosta huolimatta Lagerqvistin ura poliisina kesti vuoteen 1916 saakka. Vuodesta 1928 eteenpäin Lagerqvistille myönnettiin eläke, jota hän nautti kuolemaansa eli vuoteen 1939 saakka.⁶⁸¹

Kurikan nuorempi konstaapeli Kuusisto oli syntynyt Kauhajoen Aron kylässä torpparin pojaksi. Kuusiston kohdalla torpanpojan elämän katkaisi asevelvollisuusarpa. Armeijassa Kuusisto saavutti plutoona-aliupseerin arvon. Saatuaan poliisinviran Kuusisto solmi avioliiton kauhajokisen torpantytären kanssa. Kirkonkirjojen

⁶⁷⁶ SSHY, Kauhajoen seurakunta, rippikirja 1860–1866 s. 344; Ibid., rippikirja 1867–1874 s. 672; Ibid., rippikirja 1875–1884 s. 706, 923, 1010; Ibid., rippikirja 1895–1905 s. 1763.

⁶⁷⁷ *Turun Lehti*, 26.10.1895, nro 127, s. 3.

⁶⁷⁸ SSHY, Kauhajoen seurakunta, rippikirja 1895–1905 s. 1763.

⁶⁷⁹ KA Astia, Porin kaupunki- ja maaseurakunta, Ba1 Kaupunkiseurakuntaan muuttaneiden luettelot 1852–1871, ”1865 nro 38”.

⁶⁸⁰ *Pohjan Poika*, 11.09.1905, nro 31, s. 2; *Pohjan Poika*, 21.03.1906, nro 34, s. 2.

⁶⁸¹ *Suomen poliisilehti*, 15.04.1928, nro 7, s. 15; *Vaasa*, 08.03.1939, nro 65, s. 5; Lagerqvist rippikirjoissa, ks. SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1883–1892 s. 446; SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1883–1892 s. 924; SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1883–1892 s. 343; SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1893–1902 s. 1064.

mukaan perhe muutti Kurikkaan maaliskuussa 1893, missä he asettuivat Kurikan kylään ensin Keski-Jyrän ja myöhemmin Ala-Jyrän talon maille.⁶⁸² Kuusiston nimitys poliisiksi osoittautui pitkäaikaiseksi. Hänen vaikutuspiirinsä ulottui tavallista maalaispoliisia laajemmalle, sillä sanomalehtitietojen perusteella hän hoiti virkansa ohella sekä seurakunnan että paikallishallinnon luottamustehtäviä 1900-luvun alussa.⁶⁸³ Kuusiston pitkä poliisiura päättyi sairauden vuoksi myönnettyyn virkapauteen, jonka aikana hän menehtyi rintatautiin keväällä 1911.⁶⁸⁴

Maalaispoliisia edeltäneille kappamiehille työ oli pysyvä ja saatettu etu. Poliisien kohdalla tilanne oli toinen, sillä Ilmajoen pitäjän nimismiespiireihin valituista kahdeksasta ensimmäisestä poliisista kaksi joutui jättämään tehtävänsä. Toisaalta viisi Ilmajoen pitäjän ensimmäisistä poliiseista palkittiin vuonna 1906 hopeisella kunniamerkillä virheettömästä palveluksesta.⁶⁸⁵ Yksi mitalin saajista oli Rikhard Lagerqvist, jonka virheetön palvelus katkesi muutama kuukausi mitalin myöntämisen jälkeen. Lagerqvist sai kuukauden mittaisen vankeustuomion pahoinpitelystä, jolla oli yritetty hankkia vangitulta tunnustusta.⁶⁸⁶ Nuhteettomien poliisien joukkoon voi lisätä myös Jaakko Konsterin, jolle myönnettiin vuonna 1906 vuosittainen 200 markan eläke. Eläkkeen saamisen ehtona oli rikkeetön palvelus, mutta kuten Lagerqvistin tapaus osoittaa, säännöstä ei aina pidetty kovin tiukasti kiinni.⁶⁸⁷ Poliisikonstaapeliä irtisanomiset kertovat toisaalta heidän kovista otteistaan, toisaalta myös järjestelmän itsekontrollista.

3.11 Oikeudenpalvelijat ja oikeudellinen pääoma

Nimismiesten apulaisten eli kappamiesten kirjava ammattikunta oli syntynyt pitkän kehityksen tuloksena. Saavuttaessa 1800-luvun jälkipuoliskolle kappamiesten toimikuva ei useimmissa tapauksissa enää vastannut alkuperäistä tarkoitustaan. Ilmajoen nimismiespiirissä oli ajoittain käytössä tapa, että nimismiehet ottivat apulaistensa

⁶⁸² SSHY, Kauhajoen seurakunta, rippikirja 1860–1866 s. 156; Ibid., rippikirja 1867–1874 s. 176; Ibid., rippikirja 1875–1884 s. 200; Ibid., 1885–1894 s. 210, 892; SSHY, Kurikan seurakunta, muuttaneet 1886–1889, ”1893 nro 8”; SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1883–1892 s. 347; Ibid., rippikirja 1893–1902 s. 451, 468.

⁶⁸³ Sanomalehtitietojen mukaan seurakunta valtuutti Kuusiston huolehtimaan kirkkoheran palkan keräämisestä. Kunnallishallinnossa Kuusisto toimi tilien- ja pöytäkirjojen tarkastajana sekä valtuutettuna asiamiehenä. Todennäköisesti Kuusiston luottamustehtävät ulottuivat sanomalehtien satunnaismainintoja laajemmalle. Ks. *Vaasan Sanomat*, 20.05.1898, nro 40, s. 3; *Vaasa*, 24.09.1903, nro 91, s. 3; *Suupohjan Kaiku*, 14.01.1904, nro 5, s. 2; *Ilkka*, 08.02.1908, nro 15, s. 2.

⁶⁸⁴ *Ilkka*, 02.03.1911, nro 25, s. 2; *Vaasa*, 16.05.1911, nro 55, s. 1.

⁶⁸⁵ *Vaasa*, 11.01.1906, nro 3, s. 1.

⁶⁸⁶ *Pohjan Poika*, 11.09.1905, nro 31, s. 2; *Pohjan Poika*, 21.03.1906, nro 34, s. 2.

⁶⁸⁷ *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 27.11.1906, nro 275, s. 1.

tehtävät palkkasaatavineen hoitaakseen, mistä seurasi, että poliisinkaltaisia tehtäviä hoitaneiden kappamiesten verkosto kärjäkunnan alueella harveni entisestään. Kappamiiehen tehtävä ymmärrettiin usein myös eräänlaiseksi köyhäinavun muodoksi, kuten *Suomettaressa* vuonna 1857 julkaistu P. H. -nimimerkin kirjoitus osoittaa: ”[...] silta- sekä jahtiwoudin ammatit, joiden jäsenet tawallisesti owat otetut irtotai- sesta joutowäestä, jotka muulla tawalla eiwät ole woineet henkeänsä elättää, niin nämä harwoin woiwat asioissa sanoa muuta kuin myönnyttää esimiehensä päätök- siin.”⁶⁸⁸ Jälkimmäinen luonnehdinta ei tosin sovi Ilmajoen kärjäkunnan alueelle palkattuihin nimismiehen apulaisiin, mutta se kertoo kuitenkin niistä ennakkoluu- loista, joita kappamiesten usein epämääräinen tehtävänkuva herätti aikalaisissa.

Kappamiesten ammattikunta oli kirjavaa sekä sosiaalisen taustansa että tehtävän- kuviensa puolesta. Toisin kuin esimerkiksi lautamiesten kohdalla, kappamiesten taustasta ei ole mahdollista tehdä yleistystä. Ilmajoen pitäjässä toimineiden silta- ja jahtivoutien sosiaalinen tausta oli huomattavasti epäyhtenäisempi kuin esimerkiksi rättäreillä. Yhdessä ääripäässä olivat esimerkiksi valtiopäivämies Gabriel Anttila tai tehtävään itsensä nimityttäneet nimismiehet. Toisessa ääripäässä olivat tilattomat aliupseerit sekä muut viranhoitajat, joiden sosioekonominen asema oli edellisiä huo- mattavasti matalammalla. Todennäköisesti koko Suomen mittakaavassa jälkimmäi- nen ryhmä muodosti silta- ja jahtivoutien joukossa selvän enemmistön. Tälle jou- kolle virka nimismiehen apulaisena oli usein luontevaa jatkoa sotapalvelukselle ja samalla harvoja avoimia väyliä sosiaaliselle nousulle.

Ilmajoen kärjäkunnassa silta- ja jahtivoudit olivat selkeästi erillään kihlakun- nanoikeuden arkipäivästä. Sen sijaan erityisesti Vaasan ja Oulun lääneihin juurtuneet rättärit olivat olennainen osa kärjäsalin arkea. Rättärit olivat tehtäviensä vuoksi lä- hes poikkeuksetta läsnä kärjillä, missä he ainakin Ilmajoen kärjäkunnassa ottivat hyvin merkittävän roolin kärjäsalin asiamiehinä. Rättärin virka tarjosi aikansa po- liisiviranomaisen ja oikeudenpalvelijan tehtävien muodossa rajoitetun mahdollisuu- den sosiaaliseen nousuun. Rättärin viran saamiseksi tarvittiin ennen kaikkea sosiaa- lista pääomaa, joka konkretisoitui nimismiehen muodossa. Samoin kuin muidenkin kappamiesten, myös rättärien kohdalla arvostettiin sotapalveluksen tuottamaa kult- tuurista pääomaa, mutta varsinainen oikeudellinen osaaminen hankittiin todennäköi- sesti jatkuvalla läsnäololla kihlakunnanoikeuden istunnoissa.

Vaasan lääninhallituksen ja alueen nimismiespiirien 1880–1890-luvun taitteessa käymästä kirjeenvaihdosta voi päätellä, että silta- ja jahtivoudin virkojen hoito oli huo- nolla tolalla. Aikakauden sanomalehtikirjoittelusta voi päätellä, että ilmiö ei rajoittunut ainoastaan Vaasan läänin alueelle, vaan ulottui koko maahan. Erityisesti jahtivoudin tehtävistä aiheutuneet kustannukset nostattivat kritiikkiä, sillä petoeläinten tuntuvan

⁶⁸⁸ *Suometar*, 16.01.1857, nro 3, s. 2.

vähentämisen katsottiin tehneen viran tarpeettomaksi. Kritiikkiä varmasti lisäsi joidenkin nimismiesten tapa nimityttää itsensä silta- tai jahtivoudin virkaan, jolloin vähätöinen tehtävä toimi lähinnä vallesmannin palkanlisänä. Näistä lähtökohdista katsottuna maalaispoliisin perustaminen oli tervetullut ja tärkeä uudistus.

Maalaispoliisin perustamisen valmistelut aloitettiin jo 1880-luvulla ja ensimmäiset poliisit astuivat virkaansa 1890-luvun alussa. Kokonaisuutena maalaispoliisin perustaminen ja sen varustaminen ohjesäännöllä oli merkittävä institutionaalinen uudistus, joka rationalisoi ja yhtenäisti nimismiesten apuvoimien toimintaa merkittävästi. Poliiseille asetetut kelpoisuusvaatimukset todennäköisesti nostivat ajan kuluessa ammattikunnan tasoa merkittävästi. Maalaispoliisin perustaminen näkyi välittömästi myös käräjäsälissä, jossa poliisikonstaapelit alkoivat toimia oikeudenpalvelijoina aiempien kyytirättäreiden sijaan. Tosin Ilmajoen kärjäkunnassa kyytirättäristä Seinäjoen poliisikonstaapeliksi siirtynyt Matti Fast hoiti ilmeisesti poliisitoimensa ohella myös huutorättäriin eli kärjäsalin ovimiehen virkaa 1890-luvun lopulle saakka, mutta hän todennäköisesti jäi viimeiseksi viran hoitajaksi Ilmajoen kärjäkunnassa.⁶⁸⁹

Työnkuvansa vuoksi nimismiehen apulaiset, ja myöhemmin poliisit, olivat jatkuvassa kosketuksessa oikeus- ja hallintojärjestelmään ja juuri tämän vuoksi he ovat oikeudellisen pääoman kannalta erityisen mielenkiintoinen joukko. Kappamiesten ja poliisien oikeudellinen pääoma oli suureksi osaksi hiljaista tietoa, jonka merkitys oikeusjärjestelmän ylläpitämisessä ja uusintamisessa oli kuitenkin hyvin merkittävä. Alimpina kruununpalvelijoina he ovat olleet jatkuvasti esillä, mutta arkisuutensa vuoksi eivät varsinaisesti näkyvillä.

3.12 Nurkkasihteerien ammattikunta – Asiamiehet ja kirjurit

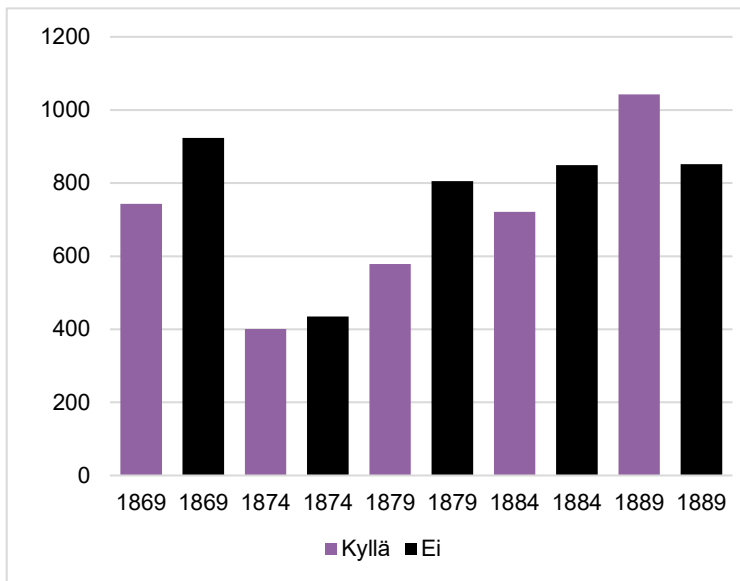
3.12.1 Asiamiehet ja asiamiesaineisto

Lautamiesten ja oikeudenpalvelijoiden ohella maaseudun kärjäsalien vakinaiseen kalustoon kuuluivat asiamiehet, joiden kohdalla on syytä erottaa varsinainen ammatimainen asianajoprofessio ja asiamiehenä toiminen toisistaan. Ilmajoen kärjäkunnassa lainopillisen koulutuksen saaneet asianajajat olivat vähemmistönä, ja suurin osa asiamiehistä oli maallikoita sanan täydessä merkityksessä. Rikosoikeuden professori Brynolf Honkasalo (1889–1973) toimi 1910- ja 1920-luvuilla asianajajana Lounais-Suomessa. Honkasalon kuvauksen mukaan työ maaseudulla erosi merkittävästi kaupungissa harjoitetusta asianajosta:

⁶⁸⁹ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:65 Ilmajoen varsinais-asiain pöytäkirjat 1898 ”syyskäräjät”.

Maaseudun asianajo erosi silloin ja saattaa erota vieläkin paljon helsinkiläisestä asianajosta. Se oli suureksi osaksi tilapäisluontoista. Esiintyminen oli improvi-soitua, edeltä käsin valmistamatonta. Suuri osa jutuista saatiin vasta käräjillä. Se vaati kyllä nopeata paneutumista asiaan, mielikuvitusta ja tilanteen hallintaa. Siinä oli enemmän romantiikkaa kuin pääkaupungin asianajossa. Asiallisesti vii-meksi mainittu oli korkeampitasoista. Jutut valmisteltiin paremmin, kirjoitettiin kirjelmiä, viitattiin tieteellisiin teoksiin ja oikeustapauksiin.⁶⁹⁰

Honkasalon kuvaamat piirteet sopivat monissa kohdin myös 1860–1880-lukujen Ilmajoen kärjäkuntaan, sillä erotuksella, että romantiikkaa loputtomien velka-, lain-huuto- ja kiinnitysasioiden seasta on vaikea löytää. Ilmajoen kärjäkuntaa koskeva asiamiesaineisto koostuu viiden otantavuoden talvi- ja syyskäräjistä. Otantavuodet ovat 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889. Kyseisillä käräjillä käsiteltiin yhteensä 7352 jut-tua, joista 3487:ssä eli noin 55 prosentissa oli mukana vähintään yksi asiamies. Otan-tavuosien väliin jääneiden käräjien vuoksi asiamiesluvut yksittäisten henkilöiden koh-dalla ovat vertailukelpoisia ainoastaan yksittäisten kärjävuosien sisällä. Eri otanta-vuosien välillä asiamiehen käyttö vaihteli oheisen kuvion oheisen mukaisesti.

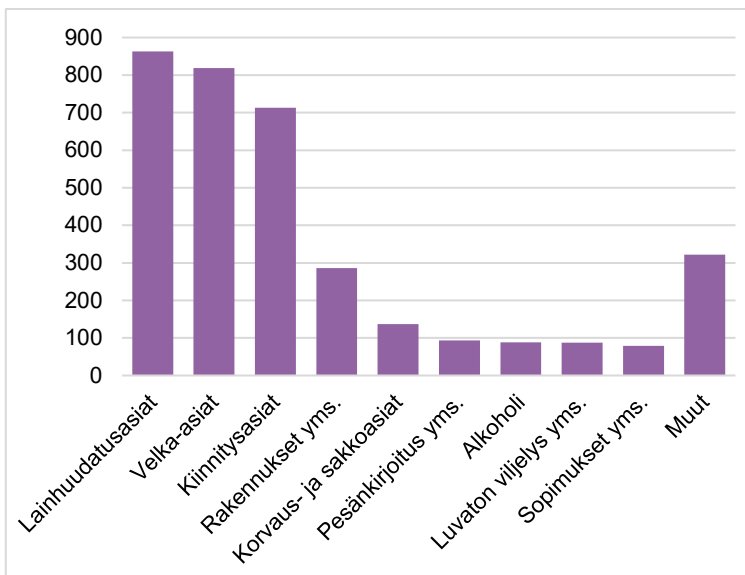

Kuvio 5. Asiamiesten käyttö Ilmajoen kärjäkunnassa vuosien 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 talvi- ja syyskäräjillä. Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

⁶⁹⁰ Honkasalo 1967, 157–158. Toisaalla muistelmissaan Honkasalo antaa vähemmän ro-manttisia kuvauksia maaseudun asianajon varjopuolista, joihin kuuluivat pitkät ja vai-valloiset kärrykydyt sekä kelvottomat yösiijat. Ibid., 146, 150.

Mikäli käsiteltävässä asiassa on ollut useampi kuin yksi asiamies, on jokainen asiamiehen tehtävä laskettu erikseen. Tämän takia 3487 jutussa asiamiestehtäviä on yhteensä 4104, jotka jakautuvat 873 asiamiehelle. Useimmiten käsiteltävässä jutussa oli mukana vain yksi (85 %) tai kaksi (12 %) asiamiestä. Kolmen asiamiehen jutut olivat selkeästi harvinaisempia (2 %). Jutut, joissa tarvittiin neljää tai useampaa asiamiestä olivat jo poikkeuksellisia.

Kaikki jutut, joissa oli mukana enemmän kuin kaksi asiamiestä kuuluivat varsinaisiin asioihin. Eniten asiamiehiä vaatineet jutut olivat sellaisia, joissa käsiteltiin paikallishallintoon kuuluvia asioita, kuten esimerkiksi teiden hoitovelvollisuuksista aiheutuneita riitoja. Koska tieverkostot ristesivät usean kunnan alueella, oli jokaisen kunnan lähetettävä kärjäsaliin oma asiamiehensä. Suurin asiamiesten joukko oli koolla vuoden 1879 talvikärjillä käsitellyissä tieasiassa, jonka käsittelyyn otti osaa kahdeksan valtuutettua asiamiestä. Valtuuttajina toimivat ne kunnat, joita kyseinen tieasia koski.⁶⁹¹ Juttutyypien luokittelussa on käytetty samaa luokittelua kuin luvussa ” 3.1.3. Kärjäpäivät ja kärjillä käsitellyt asiat”. Käräjien kesto ja käsitellyt asiat”. Oheinen taulukko osoittaa asiamiesten käytön eri juttutyypeittäin.

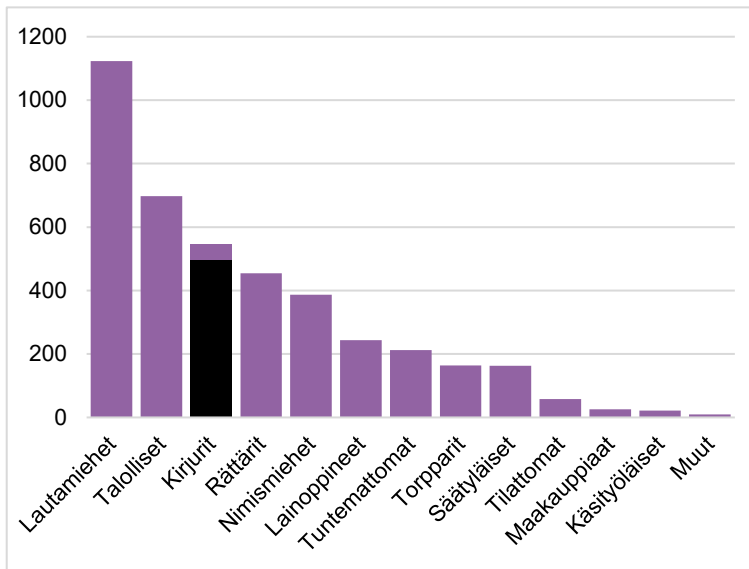
Kuvio 6. Yleisimmät kärjillä käsitellyt asiat, joissa käytettiin asiamiestä. Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

⁶⁹¹ KA Vaasa Ilmajoen tuomiokunta, C1a:33 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1879 §9. Samoilla kärjillä oli esillä myös toinen tieasia, jossa valtuutettujen asiamiesten määrä oli seitsemän. Ibid. §8.

Kuten taulukko osoittaa, erityisen paljon ulkopuolista asianajaa käytettiin velkasioiden lisäksi lainhuudatus- sekä kiinnitysasioissa. Tulosta ei voi pitää yllättävänä, sillä asiamiehen käyttäminen rutiininomaisissa ja nopeasti käsitellyissä asioissa säästi kantajan vaivalloiselta kärjämatkalta, joka pinta-alaltaan suuressa Ilmajoen kärjäkunnassa saattoi muodostua asianomaisen asuinpaikan mukaan hyvinkin pitkäksi.

3.12.2 Asiamiesten sosiaalinen tausta

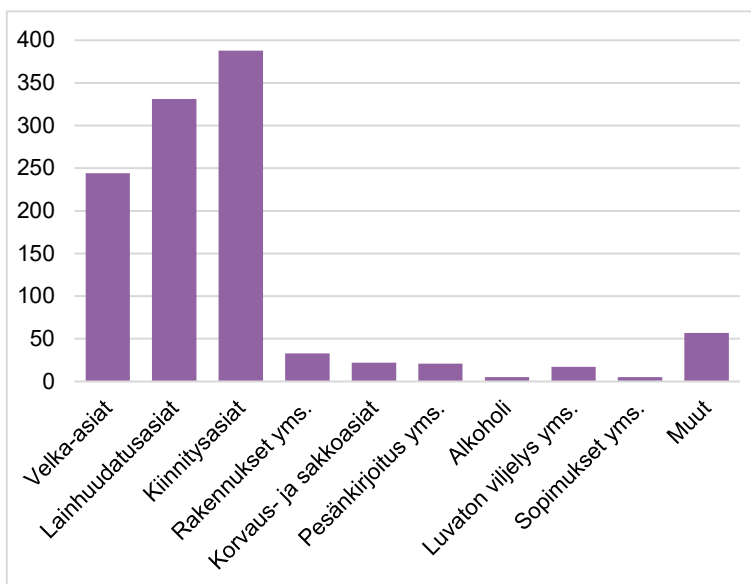
Asiamiesaineisto koostuu yhteensä 873 asiamiehestä, jotka on luokiteltu sosiaalisen ja ammatillisen taustansa perusteella eri luokkiin. Henkilöt, joiden taustasta ei ole ollut saatavilla riittäviä tietoja on merkitty kategoriaan ”Tuntematon”. Kyseisen ryhmän osuus koko aineistosta on noin viisi prosenttia. Merkittävimmät asiamiesryhmät olivat suuruusjärjestyksessä lautamiehet, talolliset, räätärit, nimismiehet ja lainoppineet. Yhdessä nämä viisi ryhmää vastasivat otosvuosina noin 70 prosentista kaikesta Ilmajoen kärjäkunnan asianajotoiminnasta. Näiden ryhmien rinnalle nousi ainoastaan kirjureiden ryhmä, mikäli siihen laskettaisiin mukaan asiamies August Wilhelm Winterbäck. Asiamies Winterbäckin asianajotoimintaa on kuitenkin sen poikkeuksellisuuden vuoksi tarkasteltu omassa luvussaan. Tähän olisi ehkä ollut perusteita myös räätäreiden kohdalla, sillä ryhmä koostuu ainoastaan 3:sta eri henkilöstä. Koska räätärit kuitenkin muodostivat selkeästi oman ammattikuntansa, on heitä tarkasteltu yhtenäisenä ryhmänä. Eri ryhmien välillä asiamiestehtävät jakautuivat oikein taulukon mukaisesti.

Kuvio 7. Asiamiestehtävien jakaantuminen eri sosiaaliryhmien välillä (Kirjureiden ryhmässä Winterbäckin osuus mustalla värillä). Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Lautamiehet

Lautamiehet muodostavat suurimman ja yhtenäisimmän asiamiesryhmän. Ryhmä koostui 29 lautamiehestä, jotka hoitivat asiamiehen tehtäviä 1123 kertaa eli noin 27 prosenttia kaikesta otosvuosien asianajotyöstä. Kuten oheinen kuvio osoittaa, lautamiesten asianajotoiminta keskittyi käräjillä eniten käsiteltyihin asioihin kuten velka-, lainhuudatus- ja kiinnitysasioihin. Erityisesti kahden jälkimmäisen juttutyyppin osuus lautamiesten kohdalla oli hyvin merkittävä, mikä tarkoittaa sitä, että lautamiesten asianajotoiminta koostui pääasiallisesti yksinkertaisista ja rutiiniluonteisista jutuista. Koska otantavuodet ovat viiden vuoden välein, lautamiesten joukossa korostuvat ne henkilöt, joiden ura on osunut mahdollisimman monelle otosvuodelle. Todennäköisesti myös sellaiset lautamiehet, joiden lautamiehenura jää otosvuosien ulkopuolelle, toimivat jossain vaiheessa asiamiehinä.

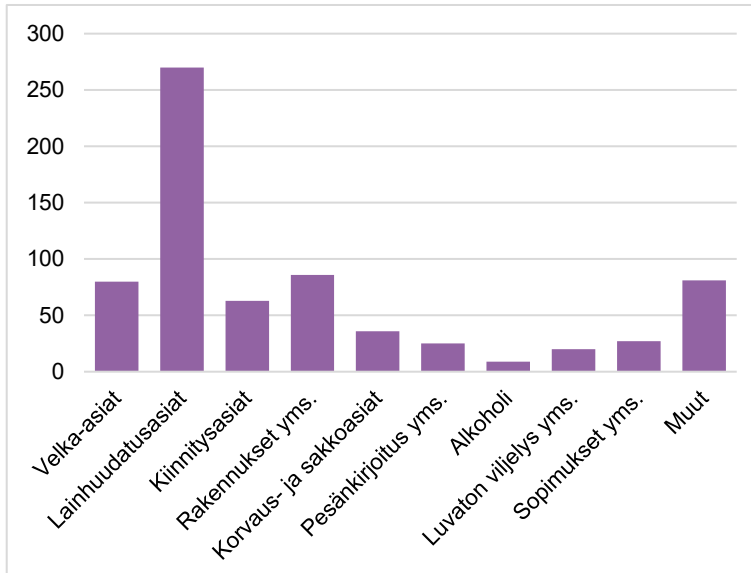

Kuvio 8. Lautamiesten hoitamat asiamiestehtävät juttutyypeittäin. Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Talolliset

Toiseksi suurimman asiamiesryhmän muodostivat talolliset. Ryhmä koostui 423 talollisesta, jotka toimivat asiamiehenä 697 kertaa. Kaikista asiamiestehtävistä noin 17 prosenttia oli talollisten hoitamia. Lautamiehiin verrattuna talollisten hoitamisissa juttutyypeissä oli selkeää hajontaa ja ainoastaan lainhuudatusasiat erottuivat määrällisesti muista juttutyypeistä. Useimmat talollisista toimivat otantavuosina asiamiehenä ainoastaan yhden kerran, ja kaikista talollisista ainoastaan kolmen kohdalla asia-

miehentehtäviä kertyi enemmän kuin kymmenen. Toisin sanoen useimpien talollisten kohdalla asiamiehenä toimiminen oli hyvin satunnaista. Koska muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kaikki lautamiehet olivat talollisia, nousisi lautamiesten ja talollisten kategoriat yhdistämällä talollistaustaisten osuus 44 prosenttiin kaikesta asianajotoiminnasta. Näin ollen ehdottomasti yleisin käräjäsaliassa tavattu asiamies oli taustaltaan talollinen, mutta talollisten joukosta lautamiehet olivat ainoita, jotka tekivät asianajotyötä säännöllisesti.

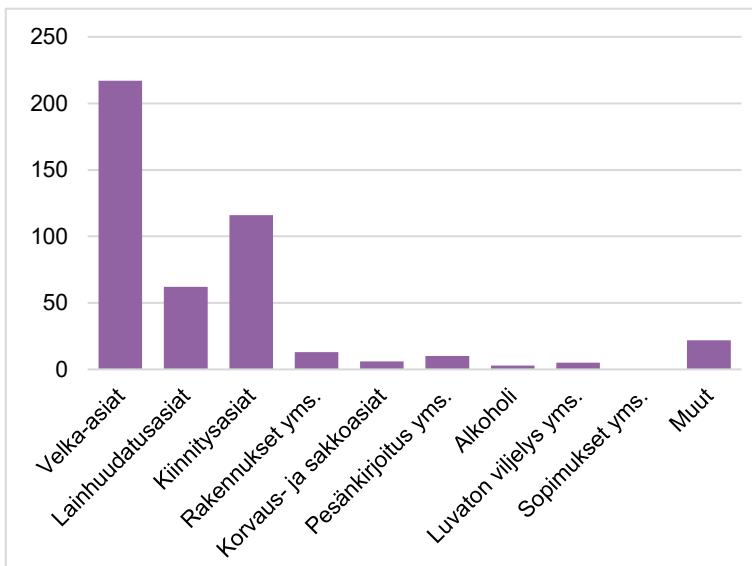

Kuvio 9. Talollisten hoitamat asiamiestehtävät juttutyypeittäin. Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuviodien lähteet.

Rättärit

Kolmanneksi suurimman asiamiesryhmän muodostivat rättärit. Lautamiesten tavoin myös rättärit kuuluivat oleellisesti käräjäsaliin vakituiseen kalustoon. Lukumäärältään rättärit olivat ehdottomasti pienin ryhmistä, sillä siihen kuului ainoastaan kolme otantavuosina virassa ollutta rättäriä, jotka virkaiän mukaisessa järjestyksessä olivat Ernst Fredrik Sallmén, Herman Wilenius sekä Matti Fast. Rättärit toimivat asiamiehenä yhteensä 454 kertaa, eli he hoitivat noin 11 prosenttia kaikesta kärjäkunnan asianajotoiminnasta. Sallmén oli mukana neljänä ensimmäisenä otosvuotena, ja hänen osuutensa oli 210 juttua. Wilenius oli mukana kaikkina viitenä otosvuotena ja yhteensä 202 jutun hoitajana. Sallménia rättärin tehtävässä seurannut Fast oli mukana vain viimeisenä otosvuotena, ja hänen osuutensa oli 42 juttua.

Selkeä enemmistö eli yli 80 prosenttia räätäreiden asiamiestehtävistä koostui velka-asioista, lainhuudatuksista sekä kiinnitysasioista, jotka olivat kärjäsalin kolme yleisintä juttutyyppiä. Räätäreiden asianajotoiminta oli näin ollen hyvin samankaltaista kuin lautamiesten. Kaikista velka-asioihin liittyneistä asiamiehen tehtävistä räätärit hoitivat lähes neljänneksen. Räätäreiden tekemä asianajotyö on ollenainen, mutta aiemmin piiloon jäänyt luku maaseudun oikeushistoriaa, joka osoittaa, että heidän roolinsa kärjäsalissa oli hyvin merkittävä, eikä se rajoittunut ainoastaan ovimiehen tehtäviin, kuten aikalaiset sanomalehdissä antoivat ymmärtää. On todennäköistä, että myös muissa Vaasan ja Oulun läänin kärjäkunnissa räätärit ottivat hoitaakseen oikeudenpalvelijan tehtävän ohella myös asiamiehen töitä. Alueilla, joissa räätäri-instituutio oli tuntematon, vastaava tehtävä lankesi todennäköisesti muiden nimismiesten apulaisten osaksi.

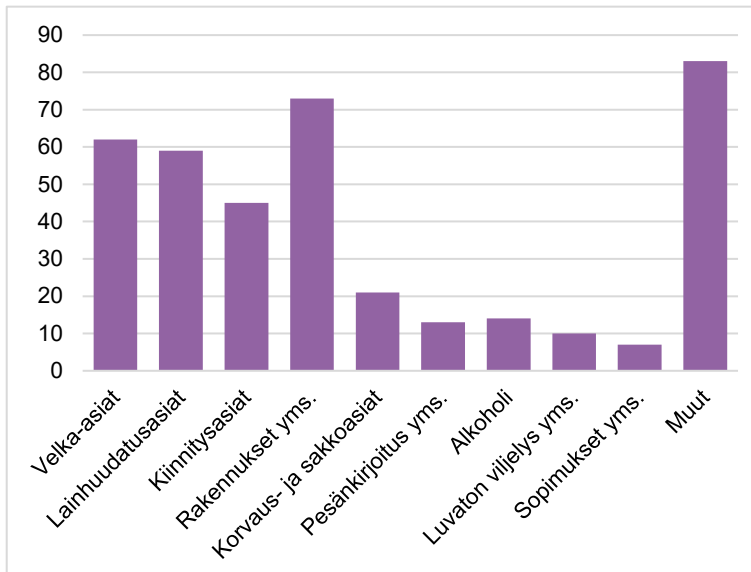

Kuvio 10. Räätäreiden hoitamat asiamiestehtävät juttutyypeittäin. Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Nimismiehet

Räätäreiden jälkeen eniten asiamiehen tehtäviä hoitivat nimismiehet. Ryhmä ei rajoitu ainoastaan Ilmajoen kärjäkunnan alueilla työskennelleisiin nimismiehiin, vaan mukana ovat kaikki henkilöt, joiden ammatiksi on mainittu nimismies. Lautamiesten ja räätäreiden tavoin myös nimismiesten merkittävä rooli asiamiehinä oli luontainen seuraus siitä, että he tehtävänsä vuoksi joutuivat säännöllisesti ottamaan osaa oikeudenistuntoihin. Lukumäärältään nimismiesten ryhmä oli myös räätäreiden ryhmää selkeästi suurempi, sillä asiamiehinä toimineita nimismiehiä oli aineistossa 11.

Nimismiesten osuus kaikesta asianajotoiminnasta oli 387 juttua, eli noin 9 prosenttia. Apulaisiinsa eli rättäreihin verrattuna nimismiesten hoitamat asiamiehen tehtävät jakautuvat selvästi tasaisemmin eri juttutyyppeiden välillä. Nimismiesten hanakkuutta tarttua rutiininomaisten juttujen lisäksi myös vaikeampiin ja monimutkaisempiin asiamiehentehtäviin voi pitää osoituksena siitä oikeudellisesta tietotaidosta, jota heillä useimpiin muihin ryhmiin verrattuna kiistatta olikin.

Kuvio 11. Nimismiesten hoitamat asiamiestehtävät juttutyypeittäin. Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Lainoppineet

Viidenneksi suurin asiamiesryhmä oli lainoppineet, joiden osuus kaikesta asiamiehentehtävistä oli noin 6 prosenttia. Käsite lainoppinut on suoranaisesti osoitus kategoriaan kuuluvan henkilön ammatillisesta ja koulutuksellisesta asemasta ja vain välillisesti osoitus henkilön kuulumisesta tiettyyn sosiaaliryhmään. Pääsääntöisesti lainoppineiden ryhmään kuuluneilla oli Bourdieun käsittein ilmaistuna institutionalisoitunutta kulttuurista pääomaa eli suoritettu tutkinto osoituksena oikeudellisesta osaamisesta. Tutkintoaan vasta suorittavat hovioikeuden auskultantit on myös laskettu osaksi lainoppineiden ryhmää. Sosiaalisen taustansa puolesta lainoppineet rinnastuvat säätyläisiin, tosin sillä erolla, että ensimmäisillä oli oikeudellista osaamista vaativa työtehtävä ja todennäköisesti myös sitä tukevaa koulutusta. Asetelma on samankaltainen kuin lautamiesten ja talollisten välillä, eli kaikki lautamiehet olivat talollisia, mutta kaikki talolliset eivät olleet lautamiehiä. Lainoppineet olivat käytännössä kaikki säätyläisiä, mutta ammatillisten ja koulutuksellisten seikkojen vuoksi

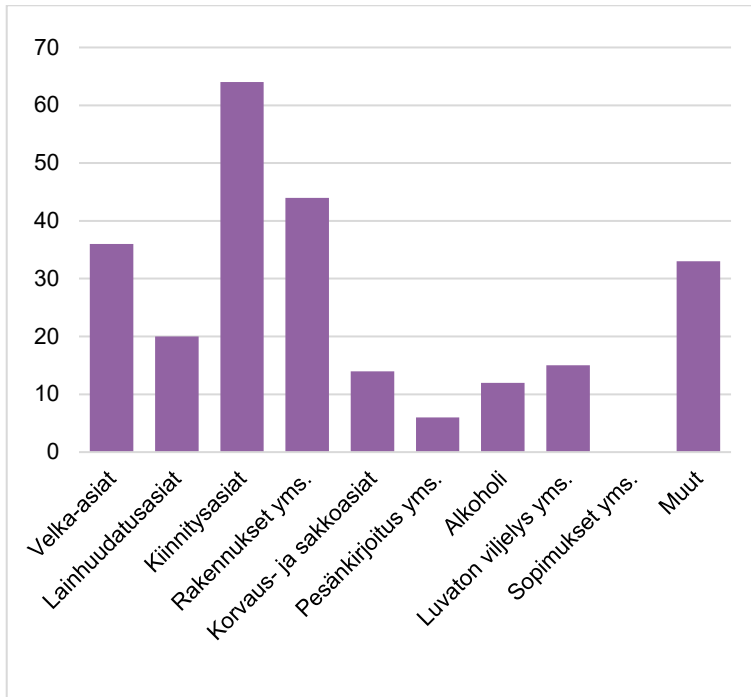
heidät on ollut syytä erottaa omaksi ryhmäkseen. Yhteenlaskettuna lainoppineet ja säätyläiset tekivät noin 10 prosenttia kaikista otosvuosien asianajotyöstä. Asiamiesten joukossa lainoppineet edustivat maallikkojen rinnalla oikeudenkäytön ammattilaisia, minkä vuoksi ryhmän kokoonpanoa on syytä avata tarkemmin.

Lainoppineiden osuus kaikista otantavuosien asiamiehen tehtävistä oli 244 kappaletta eli noin kuusi prosenttia kokonaisuudesta. Ryhmä koostui 21 henkilöstä, joista yhdeksän oli varatuomareita, kuusi hovioikeuden auskultantteja ja yksi laamanni. Lainoppineiden joukkoon on laskettu myös kaupunginnotaarit ja -viskaalit, asessorit sekä rajatapauksena lääninkanslistit. Toisin sanoen lainoppineeksi on määriteltä ne henkilöt, jotka on katsottu oikeudellisen työn ammattilaisiksi eli ”ei-maallikoiksi”. Mikäli nimismiehet lasketaan yhteen varsinaisiksi lainoppineiksi tulkittujen kanssa, muodostavat nämä ryhmät noin 16 prosenttia kaikista asiamiehistä. Näin ollen maallikoiden harteille jäi selkeä enemmistö asiamiehentehtävistä eli noin 84 prosenttia.

Otantavuosien rajoissa ahkerin asiamies lainoppineista oli hovioikeuden auskultantti Ivar Wilhelm Hasselblatt (1864–1948), joka hoiti yli 50 asiamiehen tehtävää.⁶⁹² Aineiston perusteella on aiheellista olettaa, että käytännössä jokainen hovioikeuden auskultantti hankki lisätuloja asiamiehen tehtäviä hoitamalla. Auskultantteja vaikeammin selitettävissä on asessori ja laamanni Frans Gabriel Krogiuksen (1827–1899) asianajotoiminta. Vuosien 1874, 1879 ja 1884 käräjillä Krogius toimi asiamiehenä 35 kertaa ja hoiti ainoastaan kiinnitysasioita sekä niihin liittyviä velkomisjuttuja. Varsinaiselta ammatiltaan Krogius oli Päättäjienliiton eli tullihallituksen asessori ja ylitirehtöörin apulainen, jolle oli myönnetty laamannin arvonimi vuonna 1877.⁶⁹³ Lähes kaikissa jutuissaan Krogius joko haki kiinnitystä tai velan suorittamista vastaajalta. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista selvittää liittyikö Krogiuksen asianajo hänen leipätyöhönsä vai henkilökohtaisiin asioihin. Selvää kuitenkin on, että Ilmajoen pitäjän asiamiesten joukossa hän oli taustaltaan poikkeuksellinen.

⁶⁹² Vaasassa syntynyt Hasselblatt sai varatuomarin arvon vuonna 1890 ja toimi työurallaan Vaasan pormestarina vuosina 1899–1934 ja myöhemmin laamannina. Vuodet 1914–1917 hän oli karkotettuna Siperiassa. Autio, Veli-Matti, Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, ”Hasselblatt, Ivar Wilhelm”.

⁶⁹³ Autio, Veli-Matti, Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, ”Krogius, Frans Gabriel”.

Kuvio 12. Lainoppineiden hoitamat asiamiestehtävät juttutyypeittäin. Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Edellä esitelty viisi ryhmää vastasivat noin 71 prosentista kaikista asiamiehen tehtävistä. Jäljelle jäävä osuus koostui kirjureista (n. 13 %), tuntemattomiksi jääneistä asiamiehistä (n. 5 %), torppareista (n. 4 %), säätyläisistä (n. 4 %), tilattomista (n. 1 %), maakauppiasta (n. 1 %), käsityöläisistä (n. 1 %) ja muista (n. >1 %). Mikäli asiamies August Wilhelm Winterbäck erotetaan kirjureiden ryhmästä, niin kirjureiden osuus kutistuu lähes olemattomiin, sillä Winterbäckin osuus kaikista otosvuosien asiamiehen tehtävistä oli noin 12 prosenttia. Winterbäckin vaiheisiin ja asianajoprofiiliin palataan tarkemmin seuraavassa luvussa. Selkeimmin eri sosiaaliryhmien väliset erot asiamiehen tehtävissä tulevat esiin keskiarvojen kautta. Kuten oheinen taulukko osoittaa, keskimäärin räätäri hoiti otosvuosina yli 150 asiamiestehtävää, kun talollisten, torppareiden ja tilattomien kohdalla asiamiehenä toimiminen oli usealle ainutkertainen työtehtävä.

Taulukko 23. Asiamiestehtävien keskiarvo sosiaaliryhmittäin (kirjureiden kohdalla sulkeissa asiamies Winterbäckin tekemät asiamiehen tehtävät).

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Kaikki	Lautamiehet	Talolliset	Kirjurit*	Rättärit	Nimismiehet	Lainoppi- neet
4,7	38,7	1,6	77,7 (7,8)	151,3	32,3	11,6
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Tuntemat- tomat	Torpparit	Säätyläiset	Tilattomat	Maakauppi- aat	Käsityöläi- set	Muut
1,2	1,5	8,2	1,3	2,6	2,8	1,7

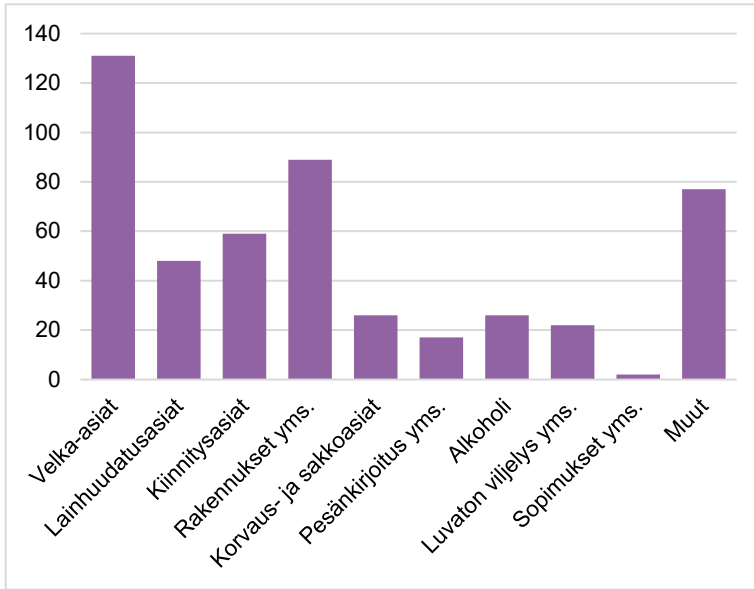
Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

Asiamiesten ammatillinen ja sosiaalinen tausta paljastaa selkeästi maalaispitäjän asianajotoiminnan rakenteen sekä erityispiirteet, jossa lautamiehillä ja rättäreillä oli erittäin merkittävä rooli. Heidän asianajotoimintansa oli kuitenkin selkeästi rajoitettu rutiniinomaisiin juttuihin. Koska rättäreitä palkattiin käytännössä vain Vaasan ja Oulun läänin alueella, on todennäköistä, että muilla alueilla vastaava asiamiehen rooli lankesi muille nimismiehen apulaisille, kuten esimerkiksi silta- tai jahtivoudeille tai neljännesmiehille. Rättäreiden merkitys asiamiehinä korostuu vielä entisestään, kun otetaan huomioon, että otantavuosien aikana kyseinen virka oli ainoastaan kolmen henkilön hallussa. Todennäköisesti Ilmajoen kärjäkunnan asiamiehiä koskevat tulokset ovat yleistettävissä myös muihin Vaasan läänissä sijainneisiin kärjäkuntiin, sekä tietyin varauksin myös koko Suomen suuriruhtinaskuntaan.

3.12.3 Ammattiasioitsijat – Winterbäck ja Åberg

Asiamies August Wilhelm Winterbäck oli Ilmajoen kärjäkunnan oikeudellisella kentällä täysin poikkeuksellinen henkilö, sillä otantavuosina hän vastasi noin 12 prosentista kaikesta kärjäkunnan asianajosta. Luku nousi vieläkin suuremmaksi, mikäli se laskettaisiin vain niiden otantavuosien osalta, joissa Winterbäck oli mukana. Winterbäckin asianajotoiminnan ammattimaisuutta korostaa, että merkittävä osa hänen jutuistaan oli varsinaisia asioita, eli hänen asianajajaprofiiliinsa kuului rutiniinomaisten lainhuudatus- ja kiinnitysjuuttujen välttely. Tässä suhteessa Winterbäck eroaa selkeästi esimerkiksi lautamiehistä, joiden hoitamista jutuista suurin osa koostui nopeasti käsiteltävistä ilmoitusasioista. Otantavuosina Winterbäck oli mukana asiamiehenä yhteensä 497 jutussa, eli selkeästi yli kaksi kertaa enemmän kuin seuraavaksi ahkerin asiamies rättäri Fredrik Sallmén. Otantavuosien väliin jäävien aukkojen vuoksi luku pitää todennäköisesti sisällään vain osan kaikesta Winterbäckin tekemästä asianajotyöstä. Lukuun eivät myöskään sisälly Winterbäckin Ilmajoen kärjäkunnan ulkopuolella tekemät asiamiehentehtävät. Winterbäckin Ilmajoen

käräjäkunnassa tekemä asianajotyö jakautui eri juttutyyppien välillä otantavuosina 1879, 1884 ja 1884 oheisen taulukon mukaisesti.

Kuvio 13. Winterbäckin hoitamat asiamestehtävät juttutyypeittäin. Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

August Wilhelm Winterbäck oli syntynyt Uudessa Kaarlepyyssä 22.12.1841. Hänen isänsä oli Turusta kotoisin ollut satulaseppä (*Sadelmakaren*) Franz Winterbäck (1796–1854). Isän menehtyessä August Wilhelm oli vain 12 vuoden ikäinen.⁶⁹⁴ Ennen isänsä kuolemaa hän oli ollut kirjoilla Uudenkaarlepyyn pedagogiossa vuosina 1850–1852, jonka jälkeen hän toimi maanmittarin oppipoikana. Perheessä koulutusta arvostettiin, sillä myös kaksi Winterbäckin veljeä oli kirjoilla samassa pedagogiossa.⁶⁹⁵ Opinnot vaativat luonnollisesti myös taloudellista pääomaa. Sitä perheellä vaikuttaisi olleen ainakin oman säätynsä mittapuulla, sillä Franz Winterbäck oli onnistunut hankkimaan vuonna 1841 omistukseensa puolet Uudenkaarlepyyn korttelinumerosta 89. Kortteli oli perheen asuinpaikkana vuoteen 1858 saakka, jolloin tulipalo tuhosi suurimman osan kaupungista.⁶⁹⁶

⁶⁹⁴ KA Astia, Nykarleby församlings arkiv, Nykarleby församling, Kommunionbok 1844–1850 s. 119; Ibid., Kommunionbok 1851–1857 s. 122.

⁶⁹⁵ Nykarlebyvyver ”Nykarleby Pedagogi Matrikel 1743–1858”.

⁶⁹⁶ Nykarlebyvyver, ”Gårdstomterna och deras ägare 1810—1858”; *Finlands Allmänna Tidning*, 13.09.1841, nro 211, s. 4.

Hieman ennen tulipaloo August Wilhelm Winterbäck oli muuttanut Pietarsaareen, jossa hänen jälkensä myös katoavat useammaksi vuodeksi.⁶⁹⁷ Jossain vaiheessa Winterbäck oli muuttanut Ouluun, sillä vuoden 1864 lokakuussa hänet kirjattiin Oulun lääninhallituksen lääninkanslian nimikirjaan ylimääräiseksi kanslistiksi. Tehtävää hoitaessaan Winterbäck sai sanomalehtitiedon perusteella tuomion asiakirjaväärennöksestä ja joutui pakenemaan Ruotsin puolelle, mutta näitä tietoja ei ole voitu varmistaa muista lähteistä.⁶⁹⁸ Winterbäckin vaiheet 1860-luvun jälkimmäisellä puoliskolla jäävät pääosin tuntemattomiksi, ja seuraavat jäljet hänestä ovat vuoden 1869 kesän ja syksyn sanomalehdistä, joiden mukaan poliisi oli ottanut hänet kiinni Turussa epäiltynä Ruotsissa tehdystä vekseliväärennöksestä. Pidätyksen jälkeen Winterbäck oli laivattu takaisin Tukholmaan oikeudenkäyntiin, jossa hänet todettiin syylliseksi ja tuomittiin kahden vuoden pakkotyöhön sekä menettämään kansalaisluottamuksensa seitsemäksi vuodeksi.⁶⁹⁹

Kärsittyään tuomionsa Winterbäck palasi Uuteen Kaarlepyyhyn. Rippikirjojen mukaan hänen ammatinsa oli tässä vaiheessa kärjäkirjuri (*Tingskrifvaren*).⁷⁰⁰ Vuoden 1874 toukokuussa Winterbäck muutti Jalasjärvelle.⁷⁰¹ Muuton syynä oli hänelle saman vuoden helmikuussa myönnetty oikeus harjoittaa maakauppaa paikkakunnalla. Maakauppiaiden luettelossa August Wilhelmmin ammatiksi oli merkitty kirjuri (*Skrifvaren*). Winterbäckin ura kauppiana jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä jo saman vuoden lopulla hän teki konkurssin, joka lakkautti hänen liiketoimintansa. Konkurssia käsiteltiin vuoden 1875 keväällä Vaasan hovioikeudessa saakka. Winterbäckin nuorempi veli Frans Alfred Winterbäck (s. 1847) oli aloittanut maakaupan harjoittamisen Ilmajoella jo vuonna 1869 ja laajentanut myöhemmin toimintaansa Kurikkaan. Kauppiana nuorempi Winterbäck oli alueensa merkittävimpiä ammatinharjoittajia, mutta lopulta myös hän päätyi konkurssiin 1880-luvun alussa.⁷⁰²

⁶⁹⁷ SSHY, Pietarsaaren seurakunta, rippikirja 1857–1865 s. 280.

⁶⁹⁸ KA Oulu, Oulun lääninhallitus, Blb1:2 Valtakirja-, virkamääräys- ja erokirjaluettelot (1849–1887) nro 4934; Tiedot Winterbäckin asiakirjaväärennöksestä, tuomiosta ja Ruotsiin paosta perustuvat *Oulun Wiikko-Sanomissa* julkaistuun lukijakirjeeseen, ks. *Oulun Wiikko-Sanomia*, 25.09.1869, nro 39, s. 1.

⁶⁹⁹ Ensimmäisenä asiasta uutisoi *Åbo Underrättelser*, jota useat lehdet ympäri Suomea referoivat, ks. *Åbo Underrättelser*, 07.08.1869, nro 120, s. 2; *Wiborgs Tidning*, 14.08.1869, nro 63, s. 1; *Uusi Suometar*, 12.08.1869, nro 64, s. 2. Asian käsittelystä oikeudessa ja tuomiosta, ks. *Åbo Underrättelser*, 14.09.1869, nro 142, s. 2; *Oulun Wiikko-Sanomia*, 18.12.1869, nro 51, s. 2.

⁷⁰⁰ SSHY, Uusikaarlepyyn kaupunki- ja maaseurakunta, rippikirja 1870–1879 s. 220. Winterbäckin nuorempi veli oli saman rippikirjan mukaan kirjanpitäjä.

⁷⁰¹ SSHY, Jalasjärven seurakunta, muuttaneet 1812–1878 s. 271.

⁷⁰² KA Vaasa, Vaasan lääninkonttori, Hm2 Luettelot maakauppiaista 1861–1899; *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 03.10.1874, nro 118, s. 4; *Finlands Allmänna Tidning*, 22.05.1875, nro 115, s. 1.

Konkurssin jälkeen syksyllä 1877 August Wilhelm Winterbäck muutti Jalasjärveltä Ilmajolle. Rippikirjoissa hänen ammatikseen merkittiin muun muassa kaupakirjuri (*Handelsbokhållaren*) sekä entinen kauppias. Ilmajoella asuessaan Winterbäck solmi avioliiton Kaskisista kotoisin olleen Rosina Hagbergin (s. 1854) kanssa. Aviopari eli yhdessä vaimon aviottomana syntyneen tyttären kanssa ensin Röyskölän ja myöhemmin Peltoniemen kylässä. Tuona aikana Winterbäckin työansiot tulivat useasta lähteestä ja tehtävästä. Ilmajoen nimismiehen Gustaf Jernbergin kuoleman jälkeen Winterbäck peri tältä siltavoudin tehtävät 1880-luvulla.⁷⁰³ Winterbäckin eri ammattinimikkeet kuvaavat hyvin hänen työnkuvansa moniulotteisuutta: asioitsija, maakauppias, siltavouti ja kärjäkirjuri. Todennäköisesti nimikkeiden lukumäärä kertoo kuitenkin enemmän Winterbäckin toimeentulon vaikeuksista kuin onnistumisista.

Vuoden 1734 lain mukaan kansalaisluottamuksensa menettäneellä ei ollut mahdollisuutta toimia oikeudessa asiamiehenä. Ilmajoen kärjäkunnan otantavuosisissa Winterbäck esiintyy asianajajana ensimmäisen kerran vuonna 1879. Mikäli sanomalehtien tiedot Winterbäckin väärennystuomiosta pitävät paikkansa, hänen asianajotoimintansa alku ajoittuu samoihin aikoihin, kun hän sai kansalaisluottamuksensa takaisin. Ensimmäisessä otosvuodessa, jossa Winterbäck oli mukana (1879), hänen osuutensa kaikesta asianajosta oli noin kymmenen prosenttia. Seuraavana kahtena otosvuotena Winterbäckin osuus kasvoi ensin 17 prosenttiin (1884) ja lopulta peräti 24 prosenttiin (1889). Tuomiokirjojen perusteella vaikuttaisi siltä, että erityisesti 1880-luvun lopussa Winterbäck oli onnistunut muodostamaan itselleen uskollisen asiakaskunnan ja yleisesti tunnustetun asioitsijan aseman. Esimerkiksi vuoden 1889 talvikäräjillä maanviljelijä Erik Alfred Malmberg peri saataviaan yli kolmessakymmenessä peräkkäin käsitellyssä jutussa, joissa kaikissa Winterbäck toimi asiamiehenä.⁷⁰⁴

Lukujen valossa ei ole liioiteltua sanoa, että Winterbäck oli Ilmajoen pitäjän ainoa ammattimainen asianajaja 1870- ja 1880-luvuilla. Winterbäckin asianajotoiminnan alku ajoittuu murroskohtaan, jossa suomenkielinen hallinto- ja oikeuskulttuuri oli vakiinnuttanut asemansa ja säännöllisten valtiopäivien myötä kiihtynyt yhteiskunnan oikeudellistumisprosessi oli luonut tarvetta oikeudelliselle osaamiselle yhdessä vapautuneen kaupankäynnin kanssa. Vaikka Ilmajoen pitäjä oli suuri, on epätodennäköistä, että alueella olisi ollut tilausta ja kysyntää samassa mittakaavassa

⁷⁰³ SSHY, Ilmajoen seurakunta, muuttaneet 1849–1884, 1877 nro 30; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1868–1877 s. 833; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1878–1887 s. 996; SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1889–1898 s. 1653.

⁷⁰⁴ KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:66 Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1899 ”talvikäräjät” §213–243.

kilpailevalle yrittäjälle. Näin Winterbäckin oli helppoa säilyttää asemansa pitäjän puolivirallisena asianajajana.

Vuonna 1891 Winterbäck muutti perheineen Vaasaan, missä hän jatkoi asioitsijantyötään kuolemaansa saakka. Vaasassa Winterbäckin asioitsijantyö oli ilmeisesti vaihtunut vielä aiempaakin ammattimaisemmaksi, mistä kertoo myös rippikirjoihin merkitty ammatti, joka oli aiemman kirjurin sijaan nimenomaisesti asianajaja (*Sakförare*). Ensimmäinen varsinainen asianajotoimisto oli perustettu Vaasaan vuonna 1884, ja 1890-luvulla kaupungissa toimi jo useita yrittäjiä. Winterbäckin Vaasassa kohtaama kilpailu oli siis todennäköisesti kovempaa kuin Ilmajoen kärjäkunnassa. Winterbäck kuoli vuonna 1898 vain 56 vuoden iässä, joten hänen ennenaikainen kuolemansa jättää avoimeksi kysymyksen siitä, millaiseksi hänen asianajouransa olisi muodostunut jatkossa.⁷⁰⁵

Otosvuosien väliin jääneiden aukkojen vuoksi on enemmän kuin todennäköistä, että osa asiamiehistä hoiti huomattavasti laajempaakin asianajotoimintaa kuin aineistosta käy ilmi. Aineistossa on todennäköisesti myös useampia sellaisia asiamiehiä, jotka hoitivat pääosan asianajajan urastaan Ilmajoen kärjäkunnan ulkopuolella, vaikka heidän otosvuosiinsa osunut juttumäärä jäikin vaatimattomaksi. Yksi tällainen asiamies oli Johan Edvard Åberg (s. 1836), joka tuomiokirjoissa kantoi Winterbäckin tavoin kärjäkirjurin sekä ylimääräisen lääninkanslistin titteleitä. On huomattava, että vain harva kärjäkirjurin työtä tehneistä henkilöistä määriteltiin tuomiokirjoissa nimenomaisesti kärjäkirjureiksi. Winterbäckin ja Åbergin kohdalla tämä seikka korostaa heidän asianajonsa ammattimaista luonnetta. Aineiston mukaan Åberg toimi Ilmajoen kärjäkunnassa asiamiehenä vuoden 1884 syyskäräjillä yhteensä 17 kertaa. Kyseiset syyskäräjät olivat kuitenkin vain häviävän pieni osa kaikesta Åbergin harjoittamassa asianajotoiminnasta, ja Ilmajoen kärjäkunta oli hänelle vain yksi kärjäkunta monien muiden joukossa.

Åbergin asianajotoiminnassa ja koko elämänkaressa on paljon samankaltaista kuin Winterbäckillä, ja katsaus hänen vaiheisiinsa vahvistaa kuvaa maaseudun ammattimaisista asianajajista. Åberg oli syntynyt vuonna 1836 papinpojaksi. Hänen isänsä joutui monien vaiheiden jälkeen tyytymään vaatimattomaan pitäjänapulaisen virkaan. Todennäköisesti tästä syystä kaikki perheen pojat joutuivat kamppailemaan alenevan säätykierron mukanaan tuomien hankaluuksien kanssa, sillä yksikään heistä ei saanut isänsä tavoin yliopistokoulutusta. Seurakuntien papereissa Åbergin ensimmäinen rippikirjoihin merkitty ammatti oli Eurassa ”kauppiaan oppipoika”. Eurasta muuton jälkeen Åberg vietti hyvin liikkuvaista elämää, sillä 1850–1860-

⁷⁰⁵ Sepponen 2022, 53–54; SSHY, Ilmajoen seurakunta, muuttaneet 1885–1896, 1891 nro 1; SSHY, Vaasan seurakunta, rippikirja 1886–1895 s. 972; SSHY, Vaasan seurakunta rippikirja 1896–1905 s. 746; SSHY, Vaasan seurakunta, kuolleet 1888–1903, 1898 nro 7.

lukuilla hän ehti asua ainakin Uudessakaupungissa, Turussa, Padasjoella ja Helsingissä, kunnes lopulta asettui Hausjärvelle. Padasjoella Åberg oli solminut avioliiton Maria Henrika Mariantyttären kanssa vuonna 1867. Uudessakaupungissa Åberg oli ollut kauppiaan oppipoika, Turussa ylimääräinen lääninkanslisti, Padasjoella Wierun ruukinsihteeri ja Hausjärvellä lyhyen aikaa konduktööri Riihimäen asemalla. Konduktöörin töiden loppumista saattoivat edesauttaa juopumuksesta seuranneet sakko-tuomiot. Näiden työtehtävien lisäksi Åberg oli ollut 1850-luvulla sotaväessä ja ylen- netty vanhemman aliupseerin eli vääpelin arvoon.⁷⁰⁶

Muiden tehtäviensä rinnalla Åberg teki säännöllisesti monenkirjavia kirjurintöitä eri puolilla maata. Åbergin perheen liikkuva elämä pysähtyi vuonna 1895, jolloin he muuttivat Hausjärveltä Vaasaan. Winterbäckin tavoim Vaasassa Åbergin päätyönä oli asianajo. Sanomalehtitietojen perusteella Åberg kuitenkin tuomittuun jo seuraavana vuonna asiakirjaväärennöksestä yhdeksän kuukauden vankeusrangaistukseen ja menettämään kansalaisluottamuksensa kahdeksi vuodeksi. Sanomalehtitietoja ei ole vahvistettu oikeiksi, mutta mikäli ne pitivät paikkansa, niin tuomio merkitsi ainakin hetkellistä katkosta Åbergin asianajotyölle. Åbergin asianajotyölle. Vaasassa Åberg toimi asianajajan työn ohella jossain vaiheessa myös kauppiana, sillä sanomalehdissä hänen mainittiin olevan ”entinen kauppias”. Viimeiset tiedot Åbergista perustuvat niin ikään sanomalehtitietoihin, joissa hänen vaimonsa haki pesäeroa miehästään vuonna 1913.⁷⁰⁷

Molemmat, Winterbäck ja Åberg, olivat vailla ylempää koulutusta. Winterbäckin koulunkäynti rajoittui muutamaan pedagogiossa vietettyyn vuoteen, ja Åbergin kohdalla merkittävin osoitus koulutuksesta oli aliupseerin arvo. Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että molemmat kirjureista toimivat lääninhallituksessa ylimääräisinä kanslisteina, sillä kyseinen vakanssi oli mahdollista saavuttaa ilman muodollista koulutusta, Kääntöpuolena tehtävästä oli myös hyvin hankala edetä pidemmälle. Lääninhallitukset tarvitsivat palvelukseensa luku- ja kirjoitustaitoisia alemman portaan virkamiehiä, mutta ainakin Winterbäckin ja Åbergin tapauksessa tehtävä oli vain väliaikainen. Lääninhallitusten alimman portaan virkamiesten taustoja tunnetaan heikosti, mutta todennäköisesti usean kohdalla löytyisi yhteneväisyyksiä

⁷⁰⁶ KA Astia, Euran seurakunta, IAa:17 rippikirja 1847–1853 s. 158; KA Astia, Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunta, IAa Pää- ja rippikirjat 1853–1859 s. 341; KA Astia, Euran seurakunta, IBa:2 seurakuntaan muuttaneiden luettelo 1842–1860, s. 119 nro 9; KA Astia, Euran seurakunta, IAa rippikirja 1854–1860 s. 184; SSHY, Helsingin seurakunta, rippikirja 1856–1869 s. 308; SSHY, Padasjoen seurakunta, rippikirja 1866–1875 s. 15; SSHY, Padasjoen seurakunta, lastenkirja 1866–1882 s. 16; KA Astia, Helsingin raastuvanoikeuden renovoidut tuomiokirjat, RO a:66 varsinaisten asioiden pöytäkirjat 1876–1877 ”25.4.1877 [tiedosto 1100]”.

⁷⁰⁷ SSHY, Hausjärven seurakunta, rippikirja 1875–1884 s. 713; SSHY, Vaasan seurakunta, rippikirja 1886–1895 s. 995; Ibid, rippikirja 1896–1905 s. 808; *Wasa Nyheter*, 18.02.1896, nro 40, s. 2; *Vasabladet*, 06.03.1897, nro 28, s. 2; *Vasabladet*, 05.06.1913, nro 66, s. 1; *Suomalainen Wirallinen Lehti*, 22.01.1913, nro 17, s. 4.

Winterbäckin ja Åbergin kanssa. Oikeudellisen työn historiassa lääninhallitusten alimmat virat tarjoaisivatkin erinomaisen lähtökohdan tuleville tutkimuksille.

Winterbäck ja Åberg on helppo yhdistää kansanperinteessä elämään jääneisiin kertomuksiin nurkkasihteerien kirjavasta ammattikunnasta. Ehkä jotain samankaltaista löytyisi myös Elias Stén nimisen kärjäkirjurin vaiheista, joka toimi asiamiehenä kahdessa kiinnitysjutussa samoilla Ilmajoen kärjäkunnan syyskäräjillä kuin Åberg vuonna 1884. Stén jätti kuitenkin liian vähän jälkiä itsestään tuomiokirjoihin, jotta hänen henkilöllisyytensä ja vaiheensa olisi mahdollista selvittää. Kuten Winterbäckin ja Åbergin esimerkit osoittavat, kirjuri ammattikunnalle oli tyyppillistä poikkeuksellinen liikkuvuus, ammattien vaihtuvuus ja työnkuvan jatkuva epävarmuus verrattuna maaseudun muihin väestöryhmiin. Kesken jäänyt tai kokonaan puuttuva koulutus sulki jo 1800-luvun jälkipuoliskolla oven useisiin virkoihin. Bourdieun käsittein ilmaistuna Winterbäckillä ja Åbergilta puuttui institutionalisoitunutta kulttuurista pääomaa, minkä vuoksi he joutuivat tyytymään sekalaisiin kärjäkirjurien tehtäviin. Virattomien kohtaloksi jäi hankkia elantonsa milloin mistäkin, ja juuri elämän epävarmuus oli heille keskeinen liikkumaan pakottava voima.

3.13 Perukirjat ja kirjurit

3.13.1 Perukirja-aineisto

Vuoden 1734 lain perintökaaren 9 luvun 1 §:ssä säädettiin perukirjojen kirjoittamisesta seuraavasti: ”Kun kuolema tapahtuu, ilmi-antakoon eloon jäänyt mies tahi waimo, waikka mitkä ehdot tehdyt oliwat, oikein kaiken tawaran pesästä, ja kirjoittutakoon tarkasti sekä irtaimen että kiinteän sellaisena kuin se kuolemahetkellä oli, kaikkine asiakirjoiheen ja paperineen, saamisineen ja welkoineen, perillisten taikka heidän holhumiesten tahi asiamiesten läsnä ollessa.” Perukirjaan tuli lisätä valallinen vakuutus, ettei mitään ollut jätetty pois tai salattu. Mikäli perittävä tavara oli maalla tai maalainalainen, määrättiin koolle ”uskottawat miehet, parhaan ymmärryksensä jälkeen sitä arvaamaan; ja pankoot hekin nimensä perukirjan alle”.

Vuoden 1734 lain perintökaaren 9 luvun 2 §:n mukaan perunkirjoitus tuli toimittaa kolmen kuukauden kuluttua kuolemasta. Kaikista kuolinpesistä oli maksettava seurakunnan vaivaisille ”yksi kahdeksasosa prosenttia” eli 0,125 prosenttia pesän omaisuudesta. Maksun toimittaminen vaivauskassan hoitajalle oli annettu perunkirjoituksen toimittajien velvollisuudeksi. Määräys vaivaistenosuudesta oli vielä vuoden 1734 lakiakin vanhempaa perua, sillä siitä oli säädetty Kuninkaallisella säännöllä vuonna 1698.⁷⁰⁸ Vuoden 1734 lakia oli täydennetty Kuninkaallisella vuonna 1801 jonka

⁷⁰⁸ Knk. säänt. Lokak. 21 p. 1698 sit. Sit. *Ruotsin Waltakunnan Laki 1734* [1877], 38.

mukaan: ”Kalunkirjoittajiksi ja perinnönjakomiehiksi saa yhteinen kansa ottaa ne, joihin sillä on luottamus: kuitenkin kihlakunnan tuomarit, ottaessansa vastaan kalunkirjoitus- ja perinnönjakokirjoja, katsokoot tarkoin, etteivät oppimattomat ja taitamattomat kirjoitusmiehet saa sellaisiin toimituksiin puuttua.”⁷⁰⁹ Näin ollen perukirjan kirjoittaminen oli mahdollista jokaiselle, joka vain omasi siihen tarvittavat taidot.

Lähtökohtaisesti perukirja tuli kirjoittaa niin rikkaasta kuin köyhästäkin. Köyhien osalta perukirja jäi usein lyhyeksi vähäisen omaisuuden vuoksi. Kaikkein köyhimpien osalta perukirja saattoi jäädä kokonaan kirjoittamatta siitä syystä, ettei kirjattavaa omaisuutta ollut. Näin oli esimerkiksi ilmajokisen torpparinvaimon Kaisa Salomonintyttären kohdalla, jonka leski Johannes Jaakonpoika Anttila kirjoitutti vuonna 1871 varsinaisen perukirjan sijaan ”Todistus-Kirjan”, jossa vakuutettiin ettei ”[...] hän ole mitään Kalun Kirjoitusta pitänyt sen syyn tähden että ei hänellä ollut ei täällä eikä sieltä tullessa vähentäkään miingään Kallaista Tavaraa muuta kuin vaatteet päällllä ja nekin Kyllä huonot [...]”. Kaisa Salomonintytär oli menehtynyt nälkävuoden 1868 huhtikuussa yhdessä kolmen lapsensa kanssa Viipuriin suuntauneella yönhakumatkalla.⁷¹⁰

Kaisa Salomonintyttären ”perukirja” on konkreettinen dokumentti köyhyyden syvyydestä. Samalla se on kuitenkin selkeä todiste siitä, että lainkirjainta noudattaen perukirja pyrittiin usein kirjoittamaan silloinkin, kun siihen ei varsinaisesti ollut mitään kirjattavaa. Näin ei kuitenkaan ollut aina. Ilmajoen käräjäkunnan perukirja-aineisto vuosilta 1864–1889 sisältää yhteensä 1860 perukirjaa, joita kirjoittaneiden kirjurien joukko koostuu 265 henkilöstä. Mikäli perukirjojen määrää verrataan Ilmajoen käräjäkunnan kuolleiden määrään, on ilmeistä, ettei läheskään kaikista vainajista kirjoitettu perukirjaa tai vaihtoehtoisesti sitä ei syystä tai toisesta tallennettu tuomiokunnan arkistoon.⁷¹¹ Olen jakanut perukirja-aineiston vainajan sosiaaliryh-

⁷⁰⁹ Knk. kirj. Toukok. 27 p. 1801. Sit. Sit. *Ruotsin Waltakunnan Laki 1734* [1877], 38.

⁷¹⁰ KA Astia, Ilmajoen seurakunta, Pesänkirjoituksia 1867–1870, Je:5, perukirjan numero: 130; Ibid., IAa:17 rippikirja 1863–1868, s. 290. Ilmajoen vanhemmista perukirjoista 1700-luvulla, ks. Vuorela 1958.

⁷¹¹ Vuonna 1870 perukirja löytyy 12 prosentista kaikista vainajista, vuodelta 1875 9 prosentista, vuodelta 1880 11 prosentista ja vuodelta 1885 12 prosentista. Vaikka kuolleiden luvusta vähentäisi alaikäisenä kuolleet, on selvää, että suuri osa perukirjoista jäi joko toimittamatta tuomiokunnan arkistoon tai kokonaan kirjoittamatta. Vuonna 1870 kuolleita 442 ja perukirjoja 106, vuonna 1875 667 / 93, vuonna 1880 667 / 75 ja vuonna 1885 733 / 87. Käräjäkunnan kokonaisuus mainittuina vuosina on laskettu seuraavien lähteiden perusteella: SVT VI:5 ”Suomen väkiluku 31 p. Joulukuuta 1875 sekä yleinen katsaus väkiluvunmuutoksiin vuosina 1875-1877” (1880), 93; SVT VI:10 ”Yleinen katsaus väkiluvunmuutoksiin Suomessa vuosina 1880 ja 1881” (1884), 29-30; SVT VI:14 ”Yleinen katsaus väkiluvunmuutoksiin Suomessa vuonna 1885” (1887), 30. Asia ei saa selitystä myöskään vainajien sukupuolijakaumasta, sillä perukirjat jakautuvat melko tasaisesti naisten ja miesten välillä. Aineistossa on 936 miehen, 905 naisen ja 19 pariskunnan perukirjat.

män perusteella neljään kategoriaan, jotka ovat talolliset (30 %), torpparit (40 %), tilattomat (10 %) ja muut (20 %). Jälkimmäinen kategoria sisältää säätyläiset, käsityöläiset ynnä muut sosiaaliryhmät, mukaan luettuna taustaltaan tunnistamattomiksi jääneiden vainajien joukon (5 %).

Perukirjojen historia on olennaisesti myös suomalaisen lakikielen historiaa. Saini Laurikkalan mukaan oli tavallista, että varsinainen perukirja laadittiin suomeksi, mutta sen tuomarille toimitettu arkistokappale käännettiin ruotsiksi.⁷¹² Ilmajoen kärjäkunnan arkiston perukirja-aineisto koostuu luonnollisesti ainoastaan tuomarille toimitetuista arkistokappaleista, ja näissä suomen kieli oli selkeästi hallitseva jo 1860-luvulta lähtien. Ruotsinkielisten perukirjojen määrä laskee aineistossa 1870-luvulle tultaessa muutamaan vuosittaiseen kappaleeseen. Todennäköisesti niitä kirjoitettiin kärjäkunnassa 1870-luvulta lähtien ainoastaan ruotsinkielisistä henkilöistä. Vaikuttaisi siltä, että ruotsinkielisten perukirjojen kirjoittajat puhuivat suurimmaksi osaksi äidinkielenään ruotsia. Kirjuri ja myöhempi talollinen Erik Alfred Malmberg kirjoitti vuosina 1864–1889 eniten ruotsinkielisiä perukirjoja Ilmajoen kärjäkunnassa. Säilyneiden tekstinäytteiden perusteella Malmberg hallitsi erinomaisesti sekä suomen että ruotsin kielen.

Satunnainen otanta Ilmajoen kärjäkunnan perukirjoista vuodelta 1830 kertoo, että suomeksi kirjoitettujen perukirjojen osuus oli jo tuolloin yllättävän suuri. Kyseisen vuoden 50 perukirjasta 41 oli kirjoitettu ruotsiksi ja 9 suomeksi, ja näin ollen suomenkielisten perukirjojen osuus jäi hieman alle 20 prosenttiin.⁷¹³ Aineiston tulokset antavat vahvan viitteen siitä, että perukirjojen ”kielenvaihdos” oli alkanut jo kauan ennen ensimmäistä otosvuotta 1864. Ruotsin kieli kuitenkin katosi suomenkielisten vainajien perukirjoista lopullisesti vasta 1860–1880-luvuilla. Kielenvaihdoksen myötä mahdollisuus ottaa kirjoitustyötä vastaan avautui myös ruotsin kieltä taitamattomille henkilöille, ja perunkirjoituksessa tarvittavaksi kulttuuriseksi pääomaksi riitti kyky kirjoittaa suomen kieltä ja hallita jossain määrin laskutaidon alkeet.

3.13.2 Perukirjojen kirjurit

Perukirjojen kirjoittajista tiedetään vain vähän. Saini Laurikkalan mukaan kihlakunnanoikeuden tuomareiden ja heidän erilaisten apulaistensa – kuten auskultanttien – hallitseva rooli perukirjojen kirjoittajina alkoi muuttua 1700-luvun jälkipuoliskolla. Kyseinen ryhmä huolehti enää vain rikkaimman väestönosan kuolinpesistä. Muun väestön perunkirjoitukset sen sijaan jäivät yhä enemmän nimismiesten sekä

⁷¹² Laurikkala 1951, 274.

⁷¹³ KA Astia, Korsholman eteläisen tuomiokunnan arkisto, E1a:8a Ilmajoen kärjäkunnan perukirjat 1829–1830. Vuoden 1830 perukirjat alkavat tiedostosta numero 185.

paikallisten maallikoiden kirjavan joukon käsiin.⁷¹⁴ Verrattuna Laurikkalan tuloksiin Ilmajoen käräjäkunnan perukirjojen kirjoittaminen oli vielä selkeämmin maallikoiden käsissä. Perukirjojen kirjoittajista löytyy nimismiehiäkin, mutta heidän osuutensa kaikesta kirjoitustyöstä on vähäinen. Tuomareita tai edes hovioikeuden auskultanteja aineistosta ei löydy lainkaan. Kahdenkymmenen ahkerimman perukirjan kirjoittajan joukossa on kahdeksan talollista, viisi torpparia, kolme lukkaria, yksi säätyläinen, yksi räätäri, yksi ammattimainen kirjuri ja yksi tunnistamattomaksi jäävä henkilö. Yhteensä 1860 perukirjaa oli kirjoittamassa 265 henkilöä.

Eniten perukirjoja kirjoittivat kurikkalaiset lukkari Kustaa Lagerqvist ja Juho Homi, joiden molempien nimi löytyi 112 perukirjan alta. Lagerqvist oli lukkarintomensa lisäksi pitkäaikainen Kurikan kunnallislautakunnan esimies. Sen sijaan Homin tekemä oikeudellinen ja hallinnollinen työ rajoittui pääasiassa perukirjoihin, sillä hän ei esiinny missään roolissa Kurikan kunnallishallinnossa, ja käräjäsalin asiamiesaineistossakin hänen nimellään tulee vain muutamia osumia. Homin identifioiminen on kuitenkin hankalaa, sillä hän allekirjoitti perukirjansa aina ilman patronyynejä ja tutkimusajankohtana Kurikassa asui kaksi Juho Homi nimistä henkilöä. Perukirjojen kirjoittaja näistä kahdesta vaihtoehdosta oli todennäköisesti vuonna 1824 syntynyt kiertokoulunopettajana toiminut mäkitupalainen Juho Iisakinpoika Yrttineva, joka tunnettiin myös sukunimellä Homi.⁷¹⁵

Kustaa Lagerqvistin ja Juho Homin perukirjan kirjoittamisesta saamat tulot antavat osviittaa siitä, millaisiin ansioihin perukirjan kirjoittamisella oli mahdollista päästä. Otantavuosina molemmat kirjureista kirjoittivat 112 perukirjaa, joista Lagerqvist ansaitsi noin 1060 markkaa ja Homi noin 600 markkaa.⁷¹⁶ Molempien kohdalla summaa voi pitää huomattavana, siitäkin huolimatta, että se jakautuu useammalle vuodelle. Tosin tätäkin tulosta voi pitää ainoastaan suuntaa antavana, sillä lukuun eivät sisälly ne perukirjat, jotka eivät syystä tai toisesta päätyneet arkistoon tai joista maksettu palkkio ei käy perukirjasta ilmi. Summasta puuttuu myös otantavuosien 1864–1889 ulkopuolella tehty ansiotyö. Lisäksi on hyvin todennäköistä, että molemmat kirjureista kirjoittivat perukirjoja myös oman käräjäkuntansa ulkopuolella, mikä

⁷¹⁴ Laurikkala 1951, 263, 290–291. Laurikkalan aineisto käsitti 508 perukirjankirjoittajaa.

⁷¹⁵ SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1883–1892 s. 600; *Vaasan Sanomat*, 26.07.1898, nro 59, s. 3. Toinen vaihtoehto Homin identifioimiseksi on talollinen Ilmajoella syntynyt talollinen Juho Iisakinpoika Latva-Homi (s. 1816), ks. SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1883–1892 s. 616.

⁷¹⁶ Homin yhteenlasketut ansiot olivat 593,50 markkaa 96 perukirjasta, 16 Homin kirjoittaman perukirjan palkkio jäi tuntemattomaksi. Lagerqvistin yhteenlasketut ansiot olivat 1059,50 markkaa, 6 Lagerqvistin kirjoittaman perukirjan palkkio jäi tuntemattomaksi. Ka. LIITE: ”TAULUKKO 29. Ahkerimmat perukirjan kirjoittajat Ilmajoen pitäjässä 1864–1889”.

osaltaan vääristää tulosta. Edellä mainituista seikoista huolimatta ahkerimpien kirjureiden perukirjoista hankkimia kokonaisansioita voi pitää huomattavina.

Ilmajoen kärjäkunnasta kerätyssä aineistossa perukirjasta maksettu mediaanipalkkio oli 6 markkaa. Mediaanipalkkioissa oli kuitenkin merkittäviä eroja eri sosiaaliryhmien välillä: talollisten perukirjoista maksettu palkkio oli 11,50 markkaa, torpparien 5 markkaa, tilattomien 4 markkaa ja muiden 6 markkaa. Perukirjasta maksettu työ oli luonnollisesti sidoksissa sekä maksukykyyn että tehdyn kirjoitustyön määrään, joten talollisväestön perukirjojen muita suurempi kirjoituspalkka ei ole yllättävää. Varakkaammalla oli perukirjaan enemmän kirjattavaa kuin köyhemmällä, mikä tarkoitti myös kirjurille suurempaa työmäärää ja palkkiota. Perukirjojen palkkioita koskevia tuloksia voidaan kuitenkin pitää ainoastaan suuntaa antavina, sillä aineistossa ei ole eroteltu sitä, onko palkkio maksettu vain kirjurille vai kaikille perukirjoitukseen osallistuneille henkilöille.

Merkittävällä osalla perukirjoja ammattimaisesti kirjoittaneista kirjureista oli jonkinlainen side muihin oikeudellisen työn kenttiin. Kymmenellä ahkerimmalla perukirjan kirjoittajalla oli läheiset yhteydet etenkin kunnallishallintoon: heidän joukostaan löytyy lähes hegemonisen aseman alueensa kuntaelämässä saavuttaneita henkilöitä, kuten kuntiensa kunnallislautakuntia vuosikaudet luotsanneet lukkarit Aron Emmanuel Blomstedt ja Kustaa Lagerqvist tai Kauhajoen kunnankirjoitustehävistä vuosikymmenet vastannut torpparitaustainen Matti Kivinen. Sen sijaan perukirjankirjoittajien yhteydet käräjäoikeuden lautamiehiin tai kärjäsalin ahkerimpiin asiamiehiin ovat vähäisiä. Perukirjojen kirjoittajien joukossa on muutamia lautamiehiä, mutta heidän kirjoitustyönsä vaikuttaisi olleen satunnaista. Kärjäsalin asiamiehet ovat aineistossa lautamiehiä paremmin edustettuina, mutta hekään eivät vaikuta laatineen perukirjoja muuten kuin ajoittain.

Yhdistämällä perukirjan kirjoittaja vainajan sosiaaliryhmään on ollut mahdollista jaotella kirjoittajat erilaisiin kirjoittajaprofiileihin. Esimerkiksi Juho Homi keskittyi kirjoittamaan perukirjoja pääasiassa torppareille, kun taas kirjureiden kärkijoukkoon kuulunut talollinen Erik Alfred Malmberg kirjoitti selkeästi eniten perukirjoja talollisille. Perukirjankirjoittajien erilaiset ”kirjoittajaprofiilit” näkyivät selkeästi myös perukirjoista maksetuissa mediaanipalkoissa. Homin mediaanipalkka oli vain kuusi markkaa, kun taas Malmbergin kohdalla se oli 20 markkaa. Vastaavaa jakautumista on havaittavissa myös usean muun kirjoittajan kohdalla, minkä takia vaikuttaa ilmeiseltä, että maaseudun perukirjojen kirjoitustyöhön heijastui talollisten ja tilattomien välinen jakolinja siten, että talollisilla oli omat kirjurinsa ja tilattomilla omansa.

Merkittävin perukirjankirjoittajia koskeva havainto koskee kuitenkin kirjoittajien koko joukkoa. Vuosina 1864–1889 Ilmajoen kärjäkunnan arkistoon talletetuilla perukirjoilla oli 265 kirjoittajaa. Keskimäärin yksi kirjuri kirjoitti otantavuosina noin seitsemän perukirjaa. Keskiarvo johtaa kuitenkin harhaan, sillä kymmenen eniten

perukirjoja kirjoittanutta henkilöä kirjoittivat yhdessä yhteensä 716 perukirjaa. Prosentteina ilmaistuna tämä tarkoittaa sitä, että kaikista kirjoittajista noin neljän prosentin joukko laati lähes 40 prosenttia kaikista perukirjoista. Tämän takia kirjureiden koko joukkoa kuvaakin paremmin mediaaniluku, jonka mukaan suurin osa kirjureista kirjoitti otantavuosina ainoastaan kaksi perukirjaa. Vastaavasti kymmenen ahkerimman kirjurin joukossa mediaaniluku on 70. Edellisen voi tiivistää toteamukseen, että kirjureiden pieni vähemmistö kirjoitti perukirjojen suuren enemmistön.

Toinen keskeinen koko kirjoittajajoukkoa koskeva havainto on vain yhden tai muutaman perukirjan kirjoittaneiden kirjureiden suuri määrä. Ainoastaan yhden perukirjan kirjoittaneita kirjureita oli yhteensä 120 eli noin 45 prosenttia koko kirjurijoukosta. Vähemmän kuin viisi perukirjaa kirjoittaneita kirjureita oli yhteensä 190 eli koko kirjurijoukosta noin 70 prosenttia. Tulos osoittaa kiistatta sen, että kulttuurisen pääoman muotona perukirjan kirjoittamiseen vaadittu taito oli levinnyt huomattavan laajalle, ja tätä taitoa myös hyödynnettiin. Vain yhden tai muutaman perukirjan kirjoittaneiden kirjurien perukirjoissa talolliset olivat selkeästi vähemmistönä, mikä antaa tilaa oletukselle, että talolliset hankkivat kirjoituspalvelut kirjureilta, jotka tekivät työtä selkeästi ammattimaisesti. Tuloksen perusteella voi tehdä johtopäätöksen, että perukirjojen kirjoittaminen muodosti selkeästi muusta oikeudellisesta tietotaidosta erillisen kentän, joka ei kuitenkaan automaattisesti avannut ovia muille oikeudellisen ja hallinnollisen työn kentille.

3.14 Kirjurit ja oikeudellinen pääoma

Suomalaisen 1800-luvun maaseudun oikeuskulttuurissa nimike kirjuri merkitsi pikemminkin työtehtävää kuin varsinaista sosiaaliryhmää. Ilmajoen käräjäkunnassa oli 1860–1890-luvulla vain vähän sellaisia kirjureita, jotka ansaitsivat toimeentulonsa yksinomaan kirjoittamalla. Useimmiten kirjurit hoitivat kirjoitustyön ohella myös jotain muuta virkaa tai tekivät jotain toista työtä. Harvalukuiset ammattimaiset kirjurit, kuten esimerkiksi August Wilhelm Winterbäck, erottuivat käräjäsalissa talollisten joukosta selvästi. Winterbäckin kirjalliset taidot olivat selkeästi talollisten enemmistön yläpuolella, mutta puutteellisen koulutuksen vuoksi hän joutui tyytymään tilapäistöihin, kuten ylimääräisen lääninkanslistin virkoihin. Winterbäckkiä voikin kuvata eräänlaiseksi väliinputoajaksi, joka oli tiedollisesti ja taidollisesti lähempänä säätyläisiä kuin talollisia, mutta taloudellisen pääoman näkökulmasta hän pysyi auttamatta molempien sosiaaliryhmien alapuolella.

Ilmajoen käräjäkunnan kontekstissa Winterbäck oli selkeästi poikkeuksellinen hahmo, mutta vastaavia henkilöitä löytyisi todennäköisesti muistakin käräjäkunnista. Winterbäckkiä voikin kuvata eräänlaiseksi tyypilliseksi poikkeukseksi, jossa on nähtävissä selkeitä yhtymäkohtia kansanperinteen ja kaunokirjallisuuden kirjureista luomaan kuvaan. Esimerkiksi Anna Kuismin on tutkinut nurkkasihteerien kuvauksia

fiktiivisissä teksteissä. Kuisminin mukaan nurkkasihteerin yleisimpiä piirteitä fiktiivisessä olivat juoppous ja petollisuus, ja usein näille oli varattu teksteissä konnan rooli. Kuisminin mukaan fiktiiviset nurkkasihteerit jakautuivat kahteen joukkoon: toiset olivat kokeneet sosiaalisen laskun keskeytyneiden opintojen vuoksi, ja toiset taas pyrkivät taitojensa avulla sosiaalisen nousuun, joka useimmissa tapauksissa jäi kuitenkin vain haaveeksi.⁷¹⁷ Kuisminin fiktiivisistä teksteistä löytämät kuvaukset sopivat jossain määrin myös Winterbäckiin, ainakin sillä edellytyksellä, että tätä koskevat sanomalehtitiedot pitivät paikkansa. Kuisminin fiktiosta löytämät nurkkakirjurit vahvistavat myös olettamusta, että Winterbäckin kaltaisia käräjäsalin arjesta erottuneita tyypillisiä poikkeuksia löytyi runsaasti myös muista käräjäkunnista. Winterbäckissä ja hänen kaltaisissaan kirjureissa on helppo nähdä yhtymäkohtia myös Konsta Kajanderin määrittelemiin ”puoliherroihin” eli ylempisäätyisiä henkilöitä elämäntavallaan jäljitelleisiin henkilöihin, joiden joukkoon Kajander luki myös nurkkasihteerit.⁷¹⁸

Tuomiokirjoista koottu asiamiesaineisto osoittaa, että asiamiehen käyttö käräjillä oli hyvin yleistä. Ilmajoen käräjäkunnassa maantieteelliset etäisyydet käräjätalon ja oikeutta hakevien välillä saattoivat kasvaa todella suuriksi, joten käräjillä käynti vaati sekä aikaa että varallisuutta. Pitkät ja vaivalloiset käräjämattkat todennäköisesti lisäsivät kantajien halukkuutta turvautua asiamiehiin varsinkin rutiininomaisissa asioissa, kuten lainhuudoissa tai kiinnitysasioissa. Yleisimmin tavattu asiamies käräjäsaliassa oli lautamies, räätäri tai tavallinen talollinen. Lautamiesten ja räätärien kohdalla asiamiehen tehtävät kuuluivat selkeästi työnkuvaan, mutta talollisten kohdalla asiamiehenä toimiminen oli satunnaista ja rajoittui useimmiten yksittäistapauksiin. Tämän vuoksi asiamiehen tehtävässä ja käräjäsalin käytännöissä rutinoituneiden lautamiesten ja räätäreiden sekä ensikertalaisten talollisten oikeudellisessa osaamisessa oli usein hyvinkin merkittäviä eroja, mutta rutiininomaisten juttujen käsittelyssä tällä seikalla ei useinkaan ollut merkitystä.

Asiamiesaineiston merkittävin tutkimustulos on, että maaseudun asianajo noudatti vielä 1800-luvun lopulla selkeää kaavaa, jossa lautamiehillä, räätäreillä ja nimismiehillä oli kullakin oma selkeä funktionsa. Asiamiesaineiston tulokset lisäävät ymmärrystä erityisesti lautamiesten ja nimismiesten apulaisten tehtävänkuvasta, johon toiminta asiamiehenä kuului erottamattomasti. Asiamiesaineisto osoittaa myös, että 1800-luvun maaseudun asianajo oli hyvin vahvasti maallikoiden käsissä, ja varsinaisten lainoppineiden määrä oli kentällä vähäinen. Maallikoiden ja harvalukuisten

⁷¹⁷ Kuismin 2019a, 177; ks. myös Kuismin 2018a; Kuismin 2018b; Kuismin 2018c.

⁷¹⁸ Kajander viittasi ”puoliherralla” ”[...] alempisäätyiseen henkilöön, joka aikakauden tulkintojen mukaan jäljitteli ylempiä säätyjä ”herramaisesti” esimerkiksi pukeutumisellaan, kulutustavaroillaan, ylellisellä elämäntavallaan, koulutuksellaan tai kirjallisilla taidoillaan.” Kajander 2020, 171–172.

oikeudellisen työn ammattilaisten väliin jäi kuitenkin tilaa Winterbäckin kaltaisille kirjureille, jotka saattoivat hankkia taloudellista pääomaa oikeudellisella tietotaidollaan. Tuomiokirjalähteet eivät kuitenkaan pysty valottamaan millaisia korvauksia asiamiehet saivat työstään, joten asiamiehenä toimimisesta saatava taloudellinen hyöty jää arvailujen varaan.

Perukirja-aineistossa vain yhden tai muutaman perukirjan kirjoittaneiden kirjoitusten määrä oli suuri. Tulos osoittaa, että perukirjan kirjoittamisessa vaaditut taidot olivat levinneet laajalle. Satunnaisten perukirjankirjurien joukosta erottuu kuitenkin selkeästi sellaisten kirjoitusten joukko, jolle perukirjojen kirjoittaminen oli ammattimaista toimintaa. Aineiston pohjalta on perusteltua tehdä olettaus, että säätyläisillä, talollisilla ja tilattomilla oli ainakin jossakin määrin omat kirjurinsa, joihin he turvautuivat. Perukirjan kirjoittaminen muodosti omalakisena oikeudellisen työn kentän, jonka yhteyksistä maaseudun muihin kirjallista osaamista vaatineisiin kenttiin on vaikeaa tehdä yleistyksiä. Kahdesta ahkerimmasta perukirjan kirjoittajasta toisella oli erittäin vankat siteet kotipaikkakuntansa kunnallishallintoon, mutta toisen kohdalla on vaikea löytää muita yhteyksiä oikeudelliseen työhön kuin perukirjan kirjoittaminen. Myöskään muut ryhmät, kuten lautamiehet tai räätärit, eivät ole erityisen vahvasti edustettuna perukirjan kirjoittajien joukossa. Perukirjan kirjoittajien joukosta ei myöskään löydy Winterbäckin kaltaista hahmoa, joka olisi saavuttanut vastaavan monopolinkaltaisen aseman kuin Winterbäck kirjurina.

IV Oikeudellinen pääoma Ilmajoen pitäjässä

Suomen oikeushistoriassa maaseudun paikallishallinnolla ja oikeusjärjestelmällä on pitkä ja monipolvinen menneisyys. Molemmat instituutiot ovat muovaantuneet keskinäisessä vuorovaikutuksessa, vuoroin lähentyen ja vuoroin etääntyen toisistaan lukuisten murros- ja muutokausien kautta. Yksi tällaisista ajankohdista ajoittuu vuosien 1860–1890 välille. Mainittuna ajanjaksona paikallishallinnon vuosisatoja vanha pitäjän- ja kirkonkokousten varaan rakentunut seurakuntahallinto päättyi, ja sen tilalle luotiin kunnallishallinto. Kyseisiin vuosiin ajoittuu myös hallinto- ja oikeusjärjestelmän kielenvaihdos, jonka myötä suomen kieli syrjäytti ruotsin pöytäkirjakielenä. Vuosisadan lopun muutokset eivät koskeneet ainoastaan paikallishallinnon ja oikeusjärjestelmän instituutioita. Muutokset voi tiivistää kiihtyneeseen lainsäädäntötyöhön, yleiseen sivistystason nousuun sekä talouden, elinkeinojen ja liikkumisen vapautumiseen.

Suomalainen paikallistason hallinto- ja oikeusjärjestelmä toimi 1800-luvun puolivälissä pitäjänkokouksen ja kihlakunnanoikeuden varassa. Järjestelmä oli rakentunut vuosisatojen aikana, ja erityisesti paikallishallinnon muutostarpeet olivat yleisesti tunnettuja. Pitäjänkokousten johdossa olivat papit ja tuomiokuntien toiminnasta vastasivat kihlakunnanoikeuden tuomarit. Sekä papisto että tuomarikunta edustivat maaseudulla koulutuksellista eliittiä, ja heidän alaisuudessaan toimivat maallikot, joista tärkeimpiä olivat seurakunnissa kirkkoväertit ja kuudennusmiehet ja kihlakunnanoikeudessa lautamiehet. Kyseiset tehtävät olivat nimismiesten apulaisten virkojen ohella harvoja talonpoikaisväestölle avoimina olleita hallinnollisen ja oikeudellisen työn kenttiä erilaisten sekalaisten kirjurintehtävien ohella. Suomalaisessa hallinto- ja oikeusjärjestelmässä maallikoiden merkitys oli suuri, ja usein näiden tehtävien hoitajat edustivatkin eräänlaista talonpoikaisväestön sosiaalista eliittiä.

Vuoden 1865 kunnallisasetus merkitsi perustavanlaatuisia muutosta maaseudun hallintojärjestelmälle. Asetus siirsi maallisen vallan seurakuntien pitäjän- ja kirkonkokouksilta kuntakokouksille. Erona vanhaan hallintojärjestelmään oli myös päätätävällän ja toimeenpanovallan erottaminen toisistaan, sillä kuntakokouksen käskyjä toteuttamaan oli perustettava kunnallislautakunta. Kuntien perustamisen myötä kuudennusmiesten tehtävät jäivät historiaan. Lopullinen sinetti tehtävälle tuli vuoden

1869 kirkkolain myötä. Ilmajoen seurakunnassa viimeiset kuudennusmiehet säilytivät tehtävänimikkeen rippikirjoissa kuolemaansa saakka.⁷¹⁹ Kuudennusmiesten ohella myös perinteiset pitäjänkirjurin tehtävät lakkautettiin ja pitäjänkokousten sijasta alettiin järjestämään kuntien yhteisiä kokouksia.

Kärjistetyksi kuntakokous tarjosi mahdollisuuden käyttää valtaa ja kunnallislautakunta mahdollisuuden ansaita taloudellista pääomaa. Kunnallishallintoon siirtymisen nosti talollisväestön paikallishallinnon vallankäytön keskiöön. Pitäjänkokousten aikana talollisten osuus yhteisistä asioista päätettäessä oli ollut merkittävä, mutta usein tosiasiallinen valta kokouksessa oli ollut puheenjohtajana toimineella papiston edustajalla. Kuntien perustamisen myötä maallinen valta siirtyi useissa kunnissa, kuten myös Ilmajoen pitäjässä, papiston edustajilta talollisten käsiin. Määrällisesti talolliset olivat Ilmajoen pitäjässä myös eniten edustettu ryhmä kunnallislautakuntien esimiehinä, mutta palvelusvuosien määrässä heidän ohitseen merkittävimmäksi ryhmäksi nousivat lukkarit. Pitkäaikaisimmat kuntakokouksen esimiehet Ilmajoen pitäjässä olivat taustaltaan lähes poikkeuksetta talollisia, mutta kunnallislautakuntien johdossa lukkareiden asema oli usein keskeinen. Kunnallishallinnon sosiaalinen rakenne muodostuikin selkeästi kahtiajakoiseksi: päättäntävaltaa käyttivät talolliset ja toimeenpanovaltaa usein lukkarit.

Paikallishallinnon kielenvaihdos oli alkanut jo 1850-luvulla, jolloin pitäjänkokousten pöytäkirjojen kirjoittaminen suomeksi oli mahdollistettu erillisellä asetuksella. Muutamia varhaisia kuntakokouksia lukuun ottamatta kaikissa Ilmajoen pitäjän kunnissa pöytäkirjakielenä käytettiin suomen kieltä. Paikallishallinnon kielenvaihdos mahdollisti ruotsia osaamattoman talollisväestön nousun kuntakokousten johtoon. Ilmajoen pitäjän kunnissa talolliset nousivatkin useimmissa kunnissa keskeisiksi paikallisen vallan käyttäjiksi. Maallisen vallan siirtyminen papistolta talonpoikaisväestön käsiin vaikuttaisi palvelleen molempien sosiaaliryhmien etuja ja tavoitteita, minkä vuoksi siirtymä tapahtui helposti.

Varhaisen kunnallishallinnon esimiestehtäviä määrittä taloudellinen pääoma, sillä sekä kuntakokouksen että kunnallislautakuntien johtoon voitiin valita ainoastaan sellaisia henkilöitä, joilla oli kunnallinen äänioikeus eli kyky suoriutua kunnallisveroista. Kuntakokouksen esimiehen tehtävä ymmärrettiin luottamustoimeksi, josta ei pääsääntöisesti maksettu korvausta. Kunnallislautakunnan esimiesten kohdalla tilanne oli toinen: se käsitettiin selkeästi työtehtäväksi, josta oli maksettava myös palkkio.

⁷¹⁹ Ilmajoen seurakunnan rippikirjassa oli vielä vuosina 1868–1877 ollut peräti seitsemän entistä kuudennusmiestä. Viimeinen elossa ollut kuudennusmies oli Matti Salomoninpoika Siltaloppi (s. 1824). Ks. SSHY, Ilmajoen seurakunta, rippikirja 1868–1877; Ibid., rippikirja 1889–1898.

Merkittävimmät muutokset kunnallislainsäädäntöön tehtiin vasta vuonna 1898. Uusi asetus ei kuitenkaan muuttanut kunnalliselle kentälle pääsemisen ehtoja, jotka oli edelleen sidottu yhteen kunnallisverojen maksukyvyyn kanssa. Vaikka kuntia koskevan lainsäädännön muutokset vuosisadan jälkipuoliskolla olivat vähäisiä, muuttui kunnissa tarvittavan oikeudellisen pääoman sisältö kyseisenä ajanjaksona merkittävästi. Muutos tuli ulkoapäin, sillä yhteiskunnan kirjallistuminen vaikutti myös kuntien toimintaan. Vielä kunnallishallinnon alkutaipaleella esimerkiksi kunnallislautakunnan rivijäsenenä oli ollut mahdollista toimia ilman mainittavaa luku- tai kirjoitustaitoa. Kunnallishallinnossa kirjallistuminen näkyi ennen kaikkea yleisenä byrokraatisoitumisena sekä uusien asetustekstien ja kuntien itse laatimien ohjesääntöjen muodossa, joiden omaksumisessa vaadittiin aiempaa parempaa lukutaitoa.

Kunnallishallintoon siirtyminen epäilemättä oli yksi sääty-yhteiskunnan hajomista jouduttaneista tekijöistä. Vuosien 1865 ja 1898 kunnallisasetuksissa demokraattisuus toteutui kuitenkin vain osittain, sillä kuntakokouksen äänivalta oli sidoksissa kykyyn huolehtia kunnallisveroista. Epäkohta poistui vasta seuraavalla vuosisadalla uusien kunnallislakien myötä. Päätös sitoa kunnallinen äänivalta sekä kunnan keskeiset tehtävät veronmaksukykyyn rajasi merkittävän osan kuntalaisista niiden ulkopuolelle. Toisin sanoen kunnallishallintoon siirtyminen vähensi säätyläisten ja talollisväestön vastakkainasettelua, mutta vastavuoroisesti loi sitä talollisten ja tilattomien välille.

Paikallishallinnon reformiin verrattuna kihlakunnanoikeuksia koskevat muutokset olivat 1860–1890-luvuilla huomattavasti hitaampia. Merkittävin kihlakunnanoikeuksia koskeva muutos oli epäilemättä oikeuden pöytäkirjojen kielen vaihtuminen ruotsista suomeksi. Ilmajoen käräjäkunnan aineisto osoittaa, että muutos tapahtui hitaasti. 1860-luvun pöytäkirjat olivat käytännössä vielä kokonaan ruotsinkielisiä, mutta vasta 1880-luvun lopussa kieli oli muuttunut suomeksi. Muutoksen alullepanijana toimi vuoden 1863 kielireskripti, mutta sen toteuttaminen jäi yksittäisten tuomarien huoleksi. Ilmajoen tuomiokunnan tuomari Paul Ludvig Roschier oli antanut pöytäkirjoista yksittäisiä otteita suomeksi jo 1860-luvun alkupuolella, mutta lopullisesti suomen kieli syrjäytti ruotsin vasta Roschierin seuraajan Karl Henrik Skogin aikana. Varsinainen suullinen oikeusprosessi oli Ilmajoella kuten useimmilla muillakin suomenkielisillä paikkakunnilla hoidettu valtaväestön kielellä. Pöytäkirjakielen vaihdos teki oikeusprosessista väestön valtaosalle aiempaa läpinäkyvämmän ja helpotti oikeudellisen pääoman omaksumista.

Ennen kunnallishallintoa kihlakunnanoikeuden lautamiehen tehtävä oli seurakuntahallinnon maallikkovirkojen ohella yksi niitä harvoja julkisia tehtäviä, jotka olivat talollisväestölle avoinna. Tämän vuoksi myös lautamiesten arvostus oli huipussaan 1800-luvulla. Uusien oikeudellisten ja hallinnollisten tehtävien syntyminen vaikutti laskevasti lautamiehen tehtävään liitettyyn sosiaaliseen arvostukseen. Taloudellisen pääoman näkökulmasta Ilmajoen käräjäkunnan lautamiehen tehtävä oli

poikkeuksellisen tuottoisa, mikä osaltaan lisäsi tehtävään liittyvää arvonantoa. Ilmajoen kärjäkunnan jakaminen vuonna 1890 nosti lautamiesten väkilukuun suhteutettua lukumäärää pitäjässä ja vaikutti laskevasti heidän palkkaukseensa, minkä seurauksena lautamiehen tehtävä menetti arvoaan taloudellisen pääoman lähteenä. Ilmajoen kärjäkunnan lautamiehet olivat 1800-luvun loppuun saakka taustaltaan hyvin yhtenäistä joukkoa. Ensimmäiset poikkeukset talollistaustaan ilmaantuivat vasta vuosisadan loppupuolella. Samaan ajankohtaan ajoittuu myös pitäjän ensimmäisten torpparitaustaisen lautamiesten valinta. Todennäköisesti torpparien valinta lautamiehiksi tuli mahdolliseksi, koska talollisväestö ei enää kokenut tehtävää yhtä merkitykselliseksi kuin aikaisemmin.

Tehtävään valittujen lautamiesten oikeudellisen pääoman resurssit olivat hyvin vaihtelevia. Ilmajoen kärjäkunnan yksittäisten lautamiesten oikeudellisen pääoman määrästä tai laadusta on hankala tehdä johtopäätöksiä, mutta ainakin jossain määrin pitkää lautamiesuraa voi pitää osoituksena kyseisen henkilön oikeudellisesta osaamisesta. Pisimpään laudalla istuneiden ura kesti vuosikymmeniä. Kihlakunnanoikeuksien kannalta vuoden 1886 lautamiesasetus muodostui erityisen merkittäväksi. Kyseisen asetuksen myötä lautamiesehdokkaiden valinta sekä palkkaus siirtyivät kunnallishallinnon tehtäväksi: lautamiehen valinta muuttui kaksivaiheiseksi ja aiempaa läpinäkyvämmäksi prosessiksi. Muutos lähensi kunnallishallintoa ja kihlakunnanoikeutta toisiinsa. Saman prosessin myöhempänä ilmentymänä voi pitää käräjäpaikkojen vaihtumista käräjätaloista kunnantaloihin. Ilmajoen pitäjässä näin tapahtui ainakin Ilmajoella, Kurikassa ja Kauhavalla.

Lautamiesten ohella kärjäsalin arjessa vaikuttivat kappamiehet eli nimismiesten apulaisten ryhmä. 1800-luvun jälkipuoliskolla heihin kuuluivat silta- ja jahtivoudit sekä erityisesti Vaasan ja Oulun lääneissä kyytirättärit. Useissa tapauksissa nimismiesten apulaisten tehtävät olivat muuttuneet alkuperäisistä, ja erityisesti Vaasan läänissä kyytirättäreiden keskeinen tehtävä oli toimia kärjäsalissa oikeudenpalvelijoina. Näin oli myös Ilmajoen kärjäkunnassa, missä kärjäsalin näkökulmasta tärkein nimismiehen apulainen oli juuri kyytirättäri. Myöhemmin oikeudenpalvelijoiden tehtävä siirtyi maalaispoliisille, joka perustettiin 1890-luvulla. Juuri silta- ja jahtivoudit sekä kyytirättärit muodostivat maaseudun poliisivoimien ytimen. Siirtyminen sekalaisilla työnkuville tehtäviään hoitaneista ”kappamiehistä” ohjesäännöllä varustettuun maalaispoliisiin merkitsi maaseudun oikeuskulttuurin tuntuvaa rationalisointia. Samalla se oli merkittävä virstanpylväs poliisin ammatin professionalisointimisessa.

Lautamiesten ja nimismiesten apulaisten ohella 1800-luvun maaseudun kärjäsalien arkeen kuului sekalaisen nurkkakirjurien ja asiamiesten joukko. Kansanperinteessä säilyneiden tarinoiden luoma kuva erilaisista nurkkakirjureista ei ole mairitteleva. Todellisuudessa yleisimmin kärjäsalissa tavattu asiamies oli talollinen, jolle asiamiehentehtävä oli usein aintukertainen tapahtuma. Maaseudun kärjäsalin

asianajossa vaikuttaisi olleen selkeä sosiaalinen rakenne, jossa lautamiehillä, nimismiehillä ja nimismiehen apulaisilla oli omat selkeät roolinsa. Hoitamansa tehtävän puolesta edellä mainitut henkilöt olivat lähtökohtaisesti aina läsnä käräjillä, joten asiamiehentyö lankesi heidän osakseen osana virkaa tai tehtävää. Rakenteissa oli kuitenkin tilaa poikkeuksille, kuten asiamies August Wilhelm Winterbäckin esimerkki osoitti. Winterbäck oli asiamiehenä Ilmajoen kärjäkunnassa poikkeuksellinen hahmo, mutta koko maaseudun oikeusjärjestelmän tasolla ainakin jossain määrin tyypillinen tapaus.

Perukirjojen kirjureiden avulla on ollut mahdollista tavoittaa kärjäsalin ja kunnallishallinnon ulkopuolista oikeudellista pääomaa. Perukirja-aineisto osoittaa, että perukirjan kirjoittaminen oli laajalle levinnyt taito, sillä suurin osa kirjureista kirjoitti ainoastaan yhden tai muutaman perukirjan. Aineisto antaa myös aiheen olettaa, että eri sosiaaliryhmillä oli omat kirjurinsa. Perukirjan kirjoittaminen mahdollisti oikeudellisen pääomansa hyödyntämisen myös sellaisille henkilöille, joilla ei ollut muuten sijaa kärjäsalissa tai kunnallishallinnossa. Todennäköisesti myös erilaisten sopimusten ja kontrahtien kirjureiden kohdalla olisi havaittavissa sama ilmiö, mutta asian systemaattinen tutkiminen olisi aineistojen sirpaleisuuden vuoksi hankalaa. Niukkojen merkintöjen perusteella on ilmeisestä, ettei 1800-luvun jälkipuoliskon perukirjoista ole antamaan vastausta siihen, minkälaista kirjallisuutta ihmiset käyttivät apuna hankkiessaan oikeudellisessa ja hallinnollisessa työssä tarvittavaa kulttuurista pääomaa.

1800-luvun jälkipuoliskolla alettiin julkaista yhä enenevässä määrin suomenkielistä oikeutta ja hallintotaitoa käsittelevää opaskirjallisuutta. Tähän kirjallisuuden joukkoon voi lukea myös ruotsalais-suomalaiset aihepiiriin liittyvät sanakirjat. Kyseinen kirjallisuuden laji toimi merkittävänä oikeudellisen tietotaidon välittäjänä suomenkieliselle väestölle, mutta sen levinneisyydestä on vaikeaa, ellei mahdotonta esittää mitään tarkempia arvioita. Vallitsevana käytäntönä maaseudulla vaikuttaisi olleen, että perukirjaan nimettiin ainoastaan keskeisimmät uskonnolliset kirjat, kuten Raamattu tai postilla. Näin oli myös kurikkalaisen talollisen Fabian Joelinpoika Koiviston (1820–1867) kohdalla, joka omisti perukirjan mukaan huomattavasti tavalista enemmän kirjallisuutta. Koiviston jäämistössä oli raamattu, viisi postillaa, kaksi psalmikirjaa sekä 32 kappaletta kirjoja, joiden kohdalle oli merkitty ”*diverse mindre böcker*”. Perunkirjoittajat olivat arvioineet Koiviston poikkeuksellisen laajan kotikirjaston kymmenen markan arvoiseksi.⁷²⁰ Samankaltaista käytäntöä noudatettiin myös varakärjätuomari Karl Wilhelm Roschierin perukirjassa vuonna 1869, tosin

⁷²⁰ KA Astia, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, E1c:2 Ilmajoen kärjäkunnan perukirjat 1866–1867, ”Fabian Joelsson Koivisto”; Koivisto rippikirjoissa, ks. SSHY, Kurikan seurakunta, rippikirja 1865–1871, s. 13.

sillä erotuksella, ettei edes kirjojen määrää kerrottu, vaan perukirjaan merkittiin "*Bibliotheket värderades till 20 mk*".⁷²¹

Ilmajoen pitäjää koskevat tutkimustulokset osoittavat, että oikeudellinen tietotaito on aina sidoksissa aikaan ja ympäröivään yhteiskuntaan. Oikeudellinen pääoma merkitsi 1860-luvulla eri asiaa kuin 1890-luvulle tultaessa. Selkeimpiä muutoksia olivat kasvaneet luku- ja kirjoitustaitoa koskeneet vaatimukset ja ruotsin kielen painoarvon väheneminen. Vielä 1860-luvulla oikeudellista tietotaitoa omanneita henkilöitä oli harvassa, ja sen vuoksi myös oikeudellista osaamista vaatineet tehtävät kasautuivat verrattain pienen joukon harteille. Kuvaava esimerkki tästä on lautamies Juho Matinpoika Koivisto, joka oli valittu ensin Kurikan kuntakokouksen varasimieheksi ja myöhemmin varsinaiseksi esimieheksi. Syksyllä 1869 Koivisto valittiin Kurikan kunnan oikeusasioista vastaavaksi virkamieheksi: "Kysymykseksi otettiin tahtoisko Kunta walita erityisen virka miehen Kunnan yhteisiä asioita walvoamaan Kihlakunnan Oikeustossa ja muissa tapaukissa ja valittiin mainituksi virkamieheksi walita Kunnan esimies Lautamies Juho Koiviston."⁷²²

Vielä kunnallishallinnon varhaisvaiheessa lautamiehiä valittiin kunnallishallinnon palvelukseen, mutta useimpien pitäjän kuntien pöytäkirjoista lautamiehet käytännössä katoavat 1870-luvulta alkaen. Suomalaiset 1800-luvun maalaisyhteisöt eivät muodostaneet yhtä selkeärajaista oikeudellisen työn kenttää, vaan pikemminkin ne koostuivat useista rinnakkaisista kentistä, joilla arvostettiin erilaisia pääoman muotoja. Ilmajoen pitäjässä kunta ja käräjäsali vakiintuivat selkeästi kahdeksi erilliseksi oikeudellisen työn kentäksi. Maaseudun parhaitenkaan palkattu maallikkotehtävä ei kuitenkaan yksin riittänyt toimeentulon lähteeksi. Suurin osa oikeudellista ja hallinnollista työtä tehneiden maallikoista hankki varsinaisen elantonsa maatalouden parista, ja oikeudellista osaamista vaatinut työ toimi heille ainoastaan leivänjatkeena.

Tulkintani mukaan Ilmajoen pitäjistä ja käräjäkunnasta saadut tulokset pätevät pääpiirteittäin myös muualla suomenkielisen Pohjanmaan alueella ja myös muille alueille, joiden sosiaalinen ja taloudellinen rakenne sekä hallintokulttuuri olivat riittävän samankaltaisia. Valinta keskittyä paikallishallinnon ja oikeusjärjestelmän maallikkotehtäviin on kuitenkin jättänyt paljon oikeudellista työtä tutkimuksen ulkopuolelle. Hyvänä esimerkkinä tästä käy naisten tekemä kirjoitustyö, joka 1800-luvulla jäi usein näkymättömäksi. Tutkimukseni lähdeaineistolla tämä puoli oikeudellisen työn historiassa myös jää pääosin näkymättömiin. Joitakin viitteitä asiasta on kuitenkin nähtävissä. Esimerkiksi asiamiesten joukossa oli mukana lähes 40 naista, joista eniten asiamiehentehtäviä hoitivat Hedvig Heikintytär Harjunpää sekä

⁷²¹ KA, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, E1c:4a Ilmajoen käräjäkunnan perukirjat 1869–1869, "Karl Wilhelm Roschier.

⁷²² KuKA, Ca:1 Kurikan kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1868–1874, 14.9.1868 §5.

Maria Samuelintytär Lohikoski. Molemmat toimivat asiamiehenä kolme kertaa ja heidän juttunsa koostuivat velka-, kiintyys- ja palkka-asioista.⁷²³

Tutkimukseni lähtökohta oli hetkessä, jolloin Aleksis Kiven romaanissaan *Seitsemän veljestä* kuvaama maailma oli väistymässä. Ajallisesti toinen suomalaisen kirjallisuuden klassikko, Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla*, jatkaa siitä mihin Kivi lopetti. Linnan trilogian lähtökohtana on 1860-luvun nälkävuodet, joista romaani etenee toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan. Romaanissa Kivivuoren Janne hankkii työväenyhdistyksen varoilla lakikirjan itseopiskelua varten. Ajan kuluessa Jannesta kehittyy asiamies, jonka asiakaskunta on syntynyt yhteiskuntaluokkien vastakkainasettelusta: ”Lisäksi hän toimi asianajajana häätöjutuissa ja kehittyi nopeasti niin taitavaksi, että isännät eivät yleensä onnistuneet pääsemään torppareistaan tuomioistuimen avulla.”⁷²⁴ Monien vaiheiden kautta asiamies Kivivuori etenee nurkkakirjurista kunnallishallinnon palvelukseen ja edelleen kansanedustajaksi. Romaanin lopussa Linna alleviivaa Kivivuoren tekemää sosiaalista nousua palkitsemalla tämän kunnallisneuvoksen arvonimellä. Sosiaalisen nousun vastapainoksi asiamies Kivivuorta luonnehditaan vuoroin myös vähemmän mairittelevilla sanankäännteillä: ”Kun sinä vähän aikaa vielä sitä lakikirjaa luet, niin pirukin häpee sun puolestas.”⁷²⁵ Kivivuoren kaltaisten kirjureiden aikakausi sijoittuu suomalaisen kansalaisyhteiskunnan ja oikeusvaltion alkumetreille, eli juuri siihen ajankohtaan, mihin oma tutkimukseni päättyy.

Yhdysvaltalainen oikeushistorioitsija Harold J. Berman on tulkinut, että länsimainen oikeusperinne on muotoutunut vallankumousten kautta. Englannin ”mainio vallankumous” 1600-luvulla, Amerikan Yhdysvaltojen ja Ranskan vallankumoukset 1700-luvulla sekä Venäjän vallankumous 1900-luvulla muokkasivat oikeusjärjestelmiä. Berman katsoo, että sama vaikutus oli myös gregoriaanisella reformilla 1000-luvulla sekä protestanttisella uskonpuhdistuksella 1500-luvulla.⁷²⁶ Bermanin luetteloon voisi lisätä luku- ja kirjoitustaidon leviämisen muodossa tapahtuneen hiljaisen vallankumouksen, joka Suomessa tapahtui 1800-luvun jälkipuoliskolla. Tämän hiljaisen vallankumouksen myötä oikeudellinen tietotaito tuli yhteiskunnassa yhä laajempien väestönsien ulottuville, ja yhteiskunnan muutoksen myötä sitä myös tarvittiin jatkuvasti yhä enemmän. Prosessin myötä oikeudellinen tietotaito muuttui kansalaistaidoksi, jonka merkitys oli keskeinen suomalaisen kansalaisyhteiskunnan sekä oikeusvaltion myöhemmälle rakentumiselle.

⁷²³ Asiamiesaineiston lähteet, ks. esim. LIITE: Taulukko 25. ”Asiamiehet Ilmajoen käräjäkunnassa vuosien 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 talvi- ja syyskäräjillä (sulkeissa talvi- ja syyskäräjien asiat)”

⁷²⁴ Linna 1996 [1959–1962], 364; ks. myös Ibid., 216–217, 285–286.

⁷²⁵ Linna 1996 [1959–1962], 217.

⁷²⁶ Berman 1983, 18–19.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Ilmajoen kunnanarkisto (IKA)

Kuntakokouksen pöytäkirjat
Kunnallislautakunnan pöytäkirjat

Seinäjoen kaupunginarkisto (SKA)

Kuntakokouksen pöytäkirjat
Kunnallislautakunnan pöytäkirjat

Peräseinäjoen kunnanarkisto (PKA)

Kuntakokouksen pöytäkirjat

Kauhajoen kaupunginarkisto (KKA)

Kuntakokouksen pöytäkirjat

Kurikan kaupunginarkisto (KKA)

Kuntakokouksen pöytäkirjat

Jalasjärven kaupunginarkisto (JKA)

Kuntakokouksen pöytäkirjat

Kansallisarkisto Vaasan toimipiste (KA Vaasa)

Ilmajoen tuomiokunta
Ilmajoen käräjäkunnan pöytäkirjat
Korholman eteläinen tuomiokunta
Ilmajoen käräjäkunnan pöytäkirjat
Vaasan hovioikeus
Kihlakunnanoikeuksien käräjäpäiväkirjat
Vaasan läänin pitäjittäisten maanjako-oikeuksien asiakirjat
Ilmajoen maanjako-oikeuden konseptipöytäkirjat
Vaasan lääninhallitus
Vaasan lääninhallituksen lääninkanslia
Kiertokirjeet, kuulutukset yms.
Vaasan lääninhallituksen lääninkonttori
Lääninkanslian ja sen I osaston kirjediaarit
II Osaston kirjediaarit
Luettelot ammatinharjoittajista
Luettelot maakauppiaista
Luettelot kestikievari-isännistä
Vaasan ja Oulun laamannioikeuden arkisto
Vaasan laamanninkäräjien pöytäkirjat

Kansallisarkisto Oulun toimipiste (KA Oulu)

Oulun lääninhallitus
Valtakirja-, virkamääräys- ja erokirjaluettelot

Kansallisarkisto Astia – Digitoidut aineistot (KA Astia)

Ansioluettelokokoelma
Eurajoen seurakunta
Rippikirjat
Seurakuntaan muuttaneiden luettelot
Euran seurakunta
Rippikirjat
Helsingin raastuvanoikeuden renovoidut tuomiokirjat
Varsinaisten asioiden pöytäkirjat
Ilmajoen seurakunnan arkisto
Kirkonkokousten pöytäkirjat
Ilmajoen seurakunta
Rippikirjat
Kirkonkokousten pöytäkirjat
Kuolleiden ja haudattujen luettelot
Seurakuntaan muuttaneiden luettelot
Syntyneiden ja kastettujen luettelot
Ilmajoen tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat
Ilmoitusasioiden pöytäkirjat
Inkoon seurakunta
Rippikirjat
Seurakuntaan muuttaneiden luettelot
Isonkyrön seurakunta
Rippikirjat
Seurakunnasta muuttaneiden luettelot
Jakobstad församling
Kommunionbok
Längder över födda och döpta
Jalasjärven seurakunta
Kirkonkokousten pöytäkirjat
Rippikirjat
Seurakuntaan muuttaneiden luettelot
Syntyneiden ja kastettujen luettelot
Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat
Jurvan seurakunta
Rippikirjat
Seurakuntaan muuttaneiden luettelot
Vaasan läänin henkikirjat
Henkikirjat
Karjalohjan seurakunta
Rippikirjat
Seurakuntaan ja seurakunnasta muuttaneiden luettelot
Kaskisen seurakunta
Kuolleiden ja haudattujen luettelot
Kauhajoen seurakunta
Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat
Seurakuntaan muuttaneiden luettelot

Korsholman eteläisen tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat
Varsinaisten asioiden pöytäkirjat
Korsholman eteläinen tuomiokunta
Ilmajoen käräjäkunnan perukirjat
Kuoreveden seurakunta
Rippikirjat
Kuoreveden seurakunta
Seurakuntaan muuttaneiden luettelot
Kurikan seurakunnan arkisto
Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat
Seurakuntaan muuttaneiden luettelot
Kurkijoen seurakunta
Rippikirjat
Vihittyjen luettelot
Kurun seurakunta
Rippikirjat
Lapuan seurakunta
Syntyneet
Liedon seurakunta
Rippikirjat
Mouhijärven seurakunta
Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat
Nurmon seurakunta
Seurakuntaan muuttaneiden luettelot
Nykarleby församling
Kommunionbok
Oravais församling
Kommunionbok
Längder över till församlingen inflyttade
Paimion seurakunta
Seurakuntaan muuttaneiden luettelot
Rippikirjat
Perniön seurakunta
Seurakuntaan muuttaneiden luettelot
Peräseinäjoen seurakunta
Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat
Porin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto
Kaupunkiseurakuntaan muuttaneiden luettelot
Porin kaupunkiseurakunta
Rippikirjat
Rantasalmen seurakunta
Seurakuntaan muuttaneiden luettelot
Siikaisten seurakunta
Rippikirjat
Särkisalon seurakunta
Rippikirjat
Taivassalon seurakunta
Rippikirjat
Tammelan seurakunta
Seurakunnasta muuttaneiden luettelot
Rippikirja

Tammelan seurakunta
Rippikirjat
Tenholan seurakunta
Rippikirjat
Seurakuntaan ja seurakunnasta muuttaneiden luettelot
Syntyneiden ja kastettujen luettelot
Uudenkaupungin kaupunki- ja maaseurakunnan arkisto
Pää- ja rippikirjat
Ähtärin seurakunnan arkisto
Pää- ja rippikirjat

Suomen Sukuhistoriallinen Yhdistys (SSHY) – Digitoidut aineistot

Evijärven seurakunta
Muuttaneet
Rippikirjat
Syntyneet
Hausjärven seurakunta,
Rippikirjat
Helsingin seurakunta
Rippikirjat
Ilmajoen seurakunta
Kuolleet
Muuttaneet
Ilmajoen seurakunta
Rippikirjat
Isonkyrön seurakunta
Muuttaneet
Rippikirjat
Jalasjärven seurakunta
Kuolleet
Muuttaneet
Rippikirjat
Jurvan seurakunta
Rippikirjat
Kauhajoen seurakunta
Kuolleet
Rippikirjat
Kurikan seurakunta
Rippikirjat
Laihian seurakunta
Rippikirjat
Mäntsälän seurakunta
Rippikirjat
Padasjoen seurakunta
Lastenkirjat
Rippikirjat
Peräseinäjoen seurakunta
Kuolleet
Rippikirjat
Pietarsaaren seurakunta
Rippikirjat

Porin kaupunkiseurakunta
Rippikirjat
Seinäjoen seurakunta
Muuttaneet
Rippikirjat
Uudenkaarlepyyn kaupunki- ja maaseurakunta
Rippikirjat
Vaasan seurakunta
Kuolleet
Muuttaneet
Rippikirjat
Vihityt
Ähtärin seurakunta
Muuttaneet
Rippikirjat

Verkkolähteet

Kotimaisten kielten keskus 2021

Näköisjulkaisu: Nykysuomen sanakirja (Saatavissa: <https://www.kotus.fi/nykysuomensa-nakirja>, luettu 28.4.2024)

Nykarlebyvvyer

Gårdstomterna och deras ägare 1810—1858 (Saatavissa: <http://www.nykarlebyvvyer.nu/sidor/index2.htm>, luettu 28.4.2023)

Nykarleby Pedagogi Matrikel 1743–1858 (Saatavissa: <http://www.nykarlebyvvyer.nu/sidor/texter/prosa/diverse/pedamatr.htm>, luettu 28.4.2023)

Svenska Litteratursällskapet i Finland

Förvaltningshistorisk ordbok. (Saatavissa: <http://fho.sls.fi>, luettu 28.4.2024)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4 (Saatavissa: <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia>, luettu 21.12.2023)

Autio, Veli-Matti, ”Schantz, von”.

Ojala, Jari, ”Wasastjerna, Gustaf August”.

Savolainen, Raimo, ”Gripenberg, Sebastian”.

Talvio, Tuukka, ”Antell, Herman Frithiof”.

Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenet 1831–1892 (Saatavissa: <https://kansallisbiografia.fi/jasenet>, luettu 21.12.2023)

Tieteen termipankki

Oikeustiede (Saatavissa: <https://tieteen termipankki.fi/wiki/Oikeustiede>, luettu 21.12.2023)

Tilastokeskus

Tilastojulkaisut (Saatavissa: <https://www.doria.fi/handle/10024/67151>, luettu 28.4.2023)

Suomenmaan Virallinen Tilasto (SVT)

Ylioppilasmatrikelit, Helsingin yliopisto

Autio, Veli-Matti, Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899 (Saatavissa: <https://ylioppilasmatrikeli.fi/1853-1899/>, luettu 21.12.2023)

Berger, Allan Frithiof
Blåfield, Valfrid August Vilhelm
Brunou, Elias
Hasselblatt, Ivar Wilhelm
Hjelt, Karl Johan
Joutsen, Karl Oskar
Justus Olof Amatus
Koski, Samueli Valee
Krogius, Frans Gabriel
Lindberg, Frans Selim
Lindroos, Gustaf Emil
Lund, Karl Johan
Skog Anders Gustaf
Skog, Karl Henrik
Tallgrén, Viktor Edvard
Törnudd, Konstantin
Westberg, Johan
Wilskman, Gustaf Werner”
Wilskman, Oskar Waldemar

Kotivuori, Yrjö, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852, Helsingin yliopisto* (Saatavissa: <https://ylioppilasmatrikkeli.fi>, luettu 21.12.2023).

Peldan, Gabriel
Kurtén, Björn Mauritz
Leidenius, Edvard Vilhelm
Gumerus, Adolf Emanuel
Roschier, Daniel Fredrik
Gadd, Jakob Herman”,
Tunzelmann von Adlerflug, Fredrik Mauritz
Roschier, Johan Herman
Roschier, Paul Ludvig Karl
Hammarström, Martin
Roschier, Karl Vilhelm
Roschier, Johan Herman
Söderström, Olof Fredrik
Salenius, Karl Johan Aksel
Malander, Peter Reinhold
Jernberg, Gustaf
Aminoff, Henrik Gustaf
Sallmén, Karl Enok
Sallmén, Enok Vilhelm
Sallmén, Ernst Johan

Painetut lähteet

Lait ja asetukset

”Asetus yleisestä vaivashoidosta Suomen Suuriruhtinanmaassa 17.3.1879” (10/1879).

”Den 14 Juli [1858]. Hans Kejsarliga Majestäts Nådiga Kungörelse, angående kyrko- och socknestäm-möprotokollers förande på finska språket” (14.7.1858).

- ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Arwojärjestys Suomen Suuriruhtinanmaalle 15.3.1880” (6/1880)
- ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kihlakunnan-lautakunnasta” 25.1. (3/1886).
- ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus Kämnerinoikeutten, Laakmanninoikeutten ja Ritari-syynioikeuden lakkauttamisesta, sekä muutamain oikeudenkäymisjärjestystä ja erästen tuomio-istuinten kokoonpanoa koskewain lainpaikkain muuttamisesta ja kumoamisesta” 27.4.1868 (21/1868).
- ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus lääninvirkakunnan maalla olevista virka- ja palvelusmiehistä” 10.8.1898 (33/1898).
- ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus maalaiskuntain kunnallishallinnosta 15.6.1898” (21/1898).
- ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus naisten walitsemisesta jäseneksi waiwaishoitohallitukseen” (27/1889).
- ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus toimenpiteistä poliisihoidon parantamiseksi maalla 10.2.1891” (5/1891).
- ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus, huojennuksesta käräjäwäin suorittamisesta ja siitä johduttamista kihlakunnan oikeuden palkkaamisen suhteen” 25.1.1886 (3/1886).
- ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Johtosääntö maalla oleville poliisikonstaapeleille 28.11.1898” (48/1898).
- ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus kyytirättärinvirkain lakkauttamisesta 14.9.1901 (37/1901).
- ”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus poliisikonstaapelien asettamisesta maalle 20.10.1891” (33/1891).
- ”Laki julkisista kuulutuksista 2.2.1925” (34/1925).
- ”Majesteetin Armollinen Julistus Suomen maalaispoliisin virkapuvusta” (39/1900).
- Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kunnallishallituksesta maalla 6.2.1865” (4/1865)”
- ”Keisarillisen Majesteetin Armollisimmasti wahwistettu Arwojärjestys Suomen Suuriruhtinanmaalle 19.3.1860” (5/1860)”
- Ruotsin Waltakunnan Laki, Hyväksyty ja noudettawaksi otettu Waltiopäiwillä vuonna 1734. Ynnä niiden lisäysten, muutosten ja selitysten kanssa, jotka owat woimassa Suomen Suuriruhtinanmaassa. Suomennos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 54 Osa. 1877. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.*

Valtiopäiväasiakirjat

- Valtiopäiväasiakirjat 1863–1864, 1885, 1888, 1897.
- Ritari- ja aatelissäädyn pöytäkirjat 1877–1878, 1888, 1897.
- Pappissäädyn pöytäkirjat 1877–1878, 1888, 1897.
- Porvarissäädyn pöytäkirjat 1877–1878, 1888, 1897.
- Ritari- ja aatelissäädyn pöytäkirjat 1877–1878, 1888, 1897.
- Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1863–1864, 1867, 1872, 1877–1878, 1882, 1885, 1888, 1891, 1894, 1897, 1899, 1900, 1904–1905, 1905–1906.

Komiteamietinnöt (KM)

- ”Kejserliga Finska Hushållnings-Sällskapets Utlåtande angående åtgärder till befrämjande af finska landtbruket och dess binäringar, med der till hörande bilagor” (1857).
- ”Underdånigt Förslag till Förordning, om Kommunalförvaltning på landet, i Storfurstendömet (1/1860).
- ”Maapoliisin lisäämisen asiassa asetetulta komitealta” (6/1884).

”Keisarilliselle Majesteetille, joka on asetettu tekemään ehdotuksia yleiseksi poliisijärjestykseksi maa-seutua varten sekä johtosäännöksi poliisikonstaapeleille maalla” (7/1892).

Kirjallisuus

- Ahlman, Ferdinand 1874. *Pieni toimikirja. Sisältävä neuvoja kirjanpitoon ja kaikellisten asiakirjain tekemiseen, sekä ilmoituksia tavallisimmista asioimis- ja kunnallisoloista. Rahvaan ja kansakoulujen tarpeeksi.* Helsinki: G. W. Edlund.
- Bergbom, Axel 1889. *Kunnalliskalenteri maalaiskunnille, joka sisältää tärkeimmät otteet kaikista kunnalliselämästä maalla koskevista lakimääräyksistä ynnä kuukausittaisen muistilistan kuntakokouksen, kunnallislautakunnan y.m. puheenjohtajille.* Pori.
- Bergh, Edvard 1884. *Neuwonantaja lakiasioissa joka miehelle.* Helsinki: G. W. Edlund.
- Blåfield, Valfrid August 1902. *Käsikirja kihlakunnanlautamiehille ja haastomiehille.* Helsinki: Otava.
- Brotherus, Harry 1966. *Vaeltava oikeus.* Helsinki: WSOY.
- Finlands Stats-Kalender för året 1882.* 1881. Helsingfors: J. C. Frenckell & Son.
- Finlands Stats-Kalender för året 1879.* 1878. Helsingfors: J. C. Frenckell & Son.
- Honkasalo, Byrnyolf 1967. *Elämä antaa ja ottaa. Oikeuselämässä harmaantuneen miehen kertomaa.* Hämeenlinna: Karisto.
- Huotari, Anton 1915. *Pieni kunnallisasiain käsikirja: maalaiskuntain kunnallisten toimihenkilöiden ja yksityisten tarpeeksi.* Tampere.
- Ignatius, Gustaf & Ignatius, Heikki 2004. *Muistelmat. Muistiinpanoja ja päiväkirjamerkintöjä.* Heikki Ignatius.
- Kivi, Aleksis 1870a. *Seitsemän weljestä. Ensimmäinen vihko.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kivi, Aleksis 1870b. *Seitsemän weljestä. Kolmas vihko.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kivi, Aleksis 1870c. *Seitsemän weljestä. Neljäs vihko.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Linna, Väinö 1996 [1959–1962]. *Täällä Pohjantähden alla.* Helsinki: Suuri Suomalainen Kirjakerho.
- Länkelä, Jaakko 1865. *Asioimiskirjain tekemisen johdatus. Kansa-, pyhä- ja maanviljelykouluin ynnä yksityisten tarpeeksi.* Jyväskylä.
- Mellin, Robert 1866. *Kaawa-Kirja. Jossa näytetään, kuinka Anomus- ja Hakemus-kirjat, Kontrahdit, Waltakirjat, Welkakirjat, Pesäkirjoitukset, Perintöjako-kirjat y. m. owat laillisesti ja taitawasti tehtävät. Aiwottu erinomattain Suomalaiselle Talonpoikais-kansalle.* Oulu.
- Palmén, Johan Philip 1863. *La'in-opillinen käsikirja. Yhteiseksi siwistykseksi.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Silfvenius, Karl Wilhelm 1887. *Ohjeita ja Neuvoja kihlakunnan Lautamiehille Heidän Wirka-toimisansa.* Porvoo: Tekijän kustannuksella.
- Ståhlberg, Kaarlo Juho 1901. *Asetus maalaiskuntain kunnallishallinnosta. Selityksillä varustettuna.* Helsinki.
- Suomenmaan Waltiokalenteri wuodelle 1870.* 1869. Helsinki: Frenckell ja poika.
- Trapp, Robert von 1847. *Asianajaja eli lainopillinen käsikirja Suomen kansalle.* Wiipuri: A. J. Cederwaller.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Finlands Allmänna Tidning
Fria ord
Helsingfors Dagblad
Helsingfors Tidningar
Hufvudstadsbladet

Hämeen Sanomat
Hämetär
Ilkka
Kaiku
Kansan Lehti
Karjalatar
Kirjallinen Kuukauslehti
Kokkola
Lasten kuvalehti
Länsi-Savo
Otawa
Oulun Lehti
Oulun Viikko-Sanomia
Pohjalainen
Pohjan Poika
Päivälehti
Rintamamies: Vapaussodan rintamiesten liiton äänenkannattaja
Sanomia Turusta
Satakunta
Savon Suunta
Suomalainen
Suomalainen Wirallinen Lehti
Suomen Julkisia Sanomia
Suomen Kansa
Suomen poliisilehti
Suomenlehti
Suometar
Suupohjan Kaiku
Turun Lehti
Tähti
Uusi Suometar
Vaasa
Vaasan Sanomat
Vasabladet
Waasan Lehti
Wasa Nyheter
Wasa Tidning
Wiborgs Tidning
Åbo Underrättelser

Tutkimuskirjallisuus

- Aaltonen, Esko 1939. Pitäjän toimihenkilöt. Teoksessa: *Historian Aitta IX. Yhteiskunnallisen järjestäytymisen historiaa*. Helsinki: Gummerus, 97–107.
- Abbott, Andrew 1988. *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ackroyd, Stephen 2016. Sociological and Organizational Theories of Professions and Professionalism. Teoksessa: Dent, Mike & Bourgeault, Ivy Lynn & Denis, Jean-Louis & Kuhlmann, Ellen (toim.) *The Routledge Companion to the Professions and Professionalism*. New York: Routledge, 15–30.
- Administrasjon i Norden på 1700-talet*. 1985. Oslo: Universitetsforlaget.

- Aerschot, Paul van 1996. *Köyhät ja laki. Toimeentulotukilainsäädännön kehitys oikeudellistumisprosessien valossa*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Ahla, Väinö 1933. Oikeudenkäynti jakoasioissa. Teoksessa: *Suomen maanmittauksen historia III. Erikoisaloja koskevia kirjoituksia*. Porvoo: WSOY, 1–80.
- Ahmas, Pentti 2005. *Oikeudenkäynnin yhdenmukaistaminen 1800-luvulla. Oikeushistoriallinen tutkimus kämnerin-, laamannin- ja ritarisyynioikeuksien lakkauttamisesta*. Helsinki.
- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka & Teräs, Kari (toim.) 2010. *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Tampere: Vastapaino.
- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka & Teräs, Kari 2010. Johdanto. Perinteen paino ja muutoksen paine paikallishistoriassa. Teoksessa: Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka & Teräs, Kari (toim.) *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Tampere: Vastapaino, 7–25.
- Aittoniemi, Sikstus Salomon [S. S. A.] 1963. Köykkä-suku. Teoksessa: Ala-Kulju, Reino (toim.) *Eteläpohjalaisia Elämäkertoja A-L*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto, 361–363.
- Ala-Kulju, Reino (toim.) 1963. *Eteläpohjalaisia Elämäkertoja A-L*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto.
- Ala-Kulju, Reino (toim.) 1965. *Eteläpohjalaisia Elämäkertoja M-Ö*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto.
- Ala-Kulju, Reino 1963. *Seinäjoen kirja*. Seinäjoki: Seinäjoen seurakunta.
- Alaja, Paavo 2013. *Suomen maalaisseurakuntien köyhäinhuolto luterilaisen ortodoksian aikana 1571–1686*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen seura.
- Alanen, Aulis J. 1948. *Etelä-Pohjanmaan Historia IV:1. Isostavihasta Suomen sotaan*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta.
- Alanen, Aulis J. 1953. *Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen*. Vaasa: Ilmajoen kunta.
- Alanen, Aulis J. 1957. *Suomen maakaupan historia*. Helsinki: Kauppiaitten kustannus.
- Alanen, Aulis J. 1958. Jalasjärven kirkollisesta kehityksestä. Teoksessa: Vuorela, Toivo (toim.) *Jalasjärven kirja. Kyrönmaa X*. Helsinki: Etelä-Pohjalainen osakunta, 83–142.
- Alanen, Aulis J. 1970. *Seinäjoen historia I. Vuoteen 1931 eli kunnan jakautumiseen kauppalaksi ja maalaiskunnaksi*. Seinäjoki: Seinäjoen kaupunki.
- Alapuro, Risto & Liikanen, Ilkka & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.) 1989. *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Alapuro, Risto & Stenius, Henrik 1989. Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa: Alapuro, Risto & Liikanen, Ilkka & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.) *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 7–53.
- Alapuro, Risto 1985. Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa: Valkonen, Tapani & Alapuro, Risto & Alestalo, Matti & Jallinoja, Riitta & Sandlund, Tom. *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Helsinki: WSOY.
- Alapuro, Risto 1994. *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Helsinki: Tammi.
- Alapuro, Risto 2010. Sosiologia, historia ja paikallishistoria. Teoksessa: Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka & Teräs, Kari (toim.) *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Tampere: Vastapaino, 149–162.
- Andersen, Per & Letto-Vanamo, Pia & Modeer, Kjell A. (toim.) 2011. *Liber Amicorum Ditlev Tamm. Law, History and Culture*. Copenhagen: DJØF Publishing.
- Antila, Saara [S. A-J] & Luhtala, Arvo [A-la] 1965. Anttila, Gabriel. Teoksessa: Ala-Kulju, Reino (toim.) *Eteläpohjalaisia Elämäkertoja M – Ö*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto, 893–895.
- Banakar, Reza & Travers, Max (toim.) 2013. *Law and Social Theory. 2nd Edition*. Oxford: Hart Publishing.
- Barnes, T. D. 2007a. Prosopography Modern and Ancient. Teoksessa: Keats-Rohan, K. S. B. 2007 (toim.) *Prosopography approaches and applications. A Handbook*. Oxford: University of Oxford, 71–82.

- Barnes, T. D. 2007b. Prosopography and Roman History. Teoksessa: Keats-Rohan, K. S. B. 2007 (toim.) *Prosopography approaches and applications. A Handbook*. Oxford: University of Oxford, 83–93.
- Bennett, Tony 2005. The Historical Universal. The Role of Cultural Value in the Historical Sociology of Pierre Bourdieu. *The British Journal of Sociology* 56 (4), 141–164.
- Berman, Harold J. 1983. *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bertilsson, Margareta 2006. On the Accumulation of Cosmopolitan Capital. A Comment on Bourdieu and Law. *Retfærd. Nordisk Juridisk Tidsskrift* 29 (3/114), 108–115.
- Bilder, Mary Sarah 1999. The Lost Lawyers. Early American Legal Literates and Transatlantic Legal Culture. *Yale Journal of Law & the Humanities* 11 (1), 47–117.
- Bilder, Mary Sarah 2004. *The Transatlantic Contitution. Colonial Legal Culture and the Empire*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Björne, Lars 1998. *Den nordiska rättsvetenskapens historia II. Brytningstiden 1815–1870*. Lund: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Björne, Lars 2002. *Den nordiska rättsvetenskapens historia III. Den konstruktiva riktningen 1871–1910*. Lund: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Blomstedt, Yrjö 1963. Blomstedt, Aron Emanuel. Teoksessa: Ala-Kulju, Reino (toim.) *Etelä-Pohjalaisia Elämäkertoja A – L*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, 71.
- Bonsdorff, von, L. G. 1956. *Linne och Jern. Gustaf August Wasastjerna*. Helsingfors: Söderström & C:o förlagsaktiebolag.
- Boström, Henrik Johannes 1921. Wasa Hofrätts auskultanter 1776–1876. Teoksessa: *Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja V*. Helsinki: Suomen Sukututkimusseura, 94–133.
- Bourdieu, Pierre & Chartier, Roger 2010. *The Sociologist & the Historian*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant Loïc J. D. *Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu: Joensuu University Press.
- Bourdieu, Pierre 1977. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre 1985. *Sosiologian kysymyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre 1986. Eléments pour une sociologie du champ juridique. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* 64 (1), 3–19.
- Bourdieu, Pierre 1986. The Forms of Capital. Teoksessa: Richardson, J. E. (toim.) *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 241–258.
- Bourdieu, Pierre 1987. The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field. *The Hastings Law Journal* 38 (5), 814–853.
- Bourdieu, Pierre 1998. *Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre 2021. *General Sociology 3. Forms of Capital. Lectures at the Collège de France (1983–1984)*. Cambridge: Polity.
- Broady, Donald 2002. French Prosopography. Definition and Suggested Readings. *Poetics. Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts* 30 (5-6), 381–385.
- Brundage, James A. 2008. *A Medieval Origins of the Legal Profession. Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bruun, Christer 1987. Sir Ronald Symen tunnetuin lause – antiikin tutkimuksen kiistelty koulukunta. *Historiallinen Aikakauskirja* 85 (2), 105–118.
- Bruun, Christer 1988. Quod licet Ronald Syme, non licet everybody – miten antiikin Rooman lääkäreitä olisi tutkittava? *Historiallinen Aikakauskirja* 86 (1), 24–36.
- Bunn, Charles & Cavers, David & Falknor, Judson & Feezer, Lester 1945. The Place of Skills in Legal Education. *Columbia Law Review* 45 (3), 345–391.
- Burbank, Jane 2004. *Russian Peasants Go to Court. Legal Culture in the Countryside, 1905–1917*. Bloomington & Indiana: Indiana University Press.
- Burman, Julia & Granroth, Christina & Lamminen, Matti & Långfors & Arne, Nummi, Ilari & Nummi, Markus & Packälén, Eva & Sihvonen, Hanna-Leena & Tanska, Jukka Pekka & Vuorenpää, Minna

- & Vuorimaa, Hannu 1983. Vuoropuhelu kuolleen menneisyyden kanssa – viimeaikaisin antiikintutkimuksen tarkastelua. *Historiallinen Aikakauskirja* 81 (4), 255–269.
- Calhoun, Craig 2013. For the social history of the present: Bourdieu as historical sociologist. Teoksessa: Gorski, Philip S. (toim.) *Bourdieu and Historical Analysis*. Durham: Duke University Press, 36–66.
- Camarinhas, Nuno 2007. The Crown’s Judges – The Judicial Profession in Ancien Regime Portugal, 1700-1709. Teoksessa: Keats-Rohan, K. S. B. 2007 (toim.) *Prosopography approaches and applications. A Handbook*. Oxford: University of Oxford, 541–554.
- Cohen, Ira 2006. Habitus and field. Teoksessa: Turner, Bryan S. (toim.) *The Cambridge Dictionary of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press, 259.
- Dent, Mike & Bourgeault, Ivy Lynn & Denis, Jean-Louis & Kuhlmann, Ellen (toim.) 2016. *The Routledge Companion to the Professions and Professionalism*. New York: Routledge.
- Diesen, Christian 1996. *Lekmän som domare*. Stockholm: Juristförlaget.
- Dosse, François 2018. *Strukturalismin historia 2. Joutsenlaulu 1867–*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Eck, Werner 2003. The Prosopographia Imperii Romani and Prosopographical Method. Teoksessa: Cameron, Averil (toim.) *Fifty Years of Prosopography. The Later roman Empire, Byzantium and Beyond*. Oxford: Oxford University Press, 11–22.
- Farcy, Jean-Claude & Venema, Derk 2016. Prosopography, History and Legal Anthropology. Two Comments on the Belgian Case. Teoksessa: Hodeghem, Annie & Rousseaux, Xavier & Schoenaers, Frédéric (toim.) *Modernisation of the Criminal Justice Chain and the Judicial System. New Insights on Trust, Cooperation and Human Capital*. Cham: Springer International Publishing, 261–275.
- Fowler, Bridget (toim.) 2000. *Reading Bourdieu on Society and Culture*. Oxford: Blackwell Publishers.
- François, Aurore & Muller, Françoise 2016. Prosopography in the Digital Age. Current Situation, Prospects and Perspectives in the Light of the Forthcoming “Belgian Magistrates” Application. Teoksessa: Hodeghem, Annie & Rousseaux, Xavier & Schoenaers, Frédéric (toim.) *Modernisation of the Criminal Justice Chain and the Judicial System. New Insights on Trust, Cooperation and Human Capital*. Cham: Springer International Publishing, 181–193.
- Frigren, Pirita 2016. *Kotisatamassa. Merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Frohnert, Pär 1985. Administration i Sverige under Frihetstiden. Administration i Sverige under frihetstiden. Teoksessa: *Administrasjon i Norden på 1700-talet*. Oslo: Universitetsforlaget, 185–286.
- Fröhlich, Gerhard & Rehbein, Boike (toim.) 2014. *Bourdieu Handbuch. Leben, Werk, Wirkung*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Gaunt, David 1975. *Utbildning till statens tjänst. En kollektivbiografi av stormaktstiden hovrättsauskultanter*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Gemperle, Michael 2009. The Double Character of the German “Bourdieu”. On the Twofold Use of Pierre Bourdieu’s Work in the German-speaking Social Sciences. *Sociologica* 1 (2009), 1–33.
- Gordon, Robert W. 1975. Introduction. J. Willard Hurst and the Common Law Tradition in American Legal Historiography. *Law & Society Review* 10 (1), 9–55.
- Gorski, Philip S. (toim.) 2013. *Bourdieu and Historical Analysis*. Durham: Duke University Press.
- Gorski, Philip S. 2013a. Bourdieusian theory and historical analysis. Maps, mechanisms, and methods. Teoksessa: Gorski, Philip S. (toim.) *Bourdieu and Historical Analysis*. Durham: Duke University Press, 327–366.
- Gorski, Philip S. 2013b. Bourdieu as a Theorist of Chance. Teoksessa: Gorski, Philip S. (toim.) *Bourdieu and Historical Analysis*. Durham: Duke University Press, 1–18.
- Grenfell, Michael (toim.) 2012. *Pierre Bourdieu. Key Concepts. Second edition*. Durham: Acumen.
- Gunnar, Suolahti (toim.) 1934. *Suomen Kulttuurihistoria II*. Porvoo: WSOY.
- Haapala, Pertti (toim.) 1992. *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Tampere: Vastapaino.

- Haapala, Pertti (toim.) 2018. *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere: Vastapaino.
- Haapala, Pertti & Lloyd, Christopher 2018. Johdanto: rakennehistoria ja historian rakenteet. Teoksessa: Haapala, Pertti (toim.) *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere: Vastapaino, 6–30.
- Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.) 2010. *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskialjalta 1860-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hartonen, Markku 1986. *Suomen kieli Vaasan läänin pitäjänkokousten ja kihlakunnankäräjien pöytäkirjoissa vuosina 1835–1865*. Painamaton Pro gradu työ. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heikkinen, Antero 1988. *Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa*. Helsinki: WSOY.
- Heikkinen, Antero 1997. *Kirveskansan murros. Elämää Kuhmossa koettelemusten vuosina 1830-luvulla*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heikkinen, Antero 2000. *Kirveskansa ja kansakunta. Elämän rakennusta Kuhmossa 1800-luvun jälkipuolella*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heino, Ulla 1998. Käsityöprojekti – miksi ja millainen? Teoksessa: Kostainen, Auvo (toim.) *Auran rannoilla. Turkulaista historian tutkimusta ja historiantutkijoita*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 105–115.
- Heiskala, Risto (toim.) 1994. *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heiskala, Risto 2000. *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktivistista synteisiä yhteiskuntateoriaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hemmer, Ragnar 1968. *Suomen oikeushistorian oppikirja 1. Oikeuslähteiden, rikosoikeuden, prosessi-oikeuden ja ulosottoimen historia pääpiirteittäin*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Hermanson, Robert Fredrik & Palmgren, Gösta 1895. *Anteckningar enligt professor R. F. Hermansons föreläsningar öfver Finlands finansförvaltningsrätt. 1*. Helsingfors.
- Hietala, Elsa & Korpiola, Mia 2022. ”Nyt en jaksa enää kirjoittaa, olen niin väsynyt paljosta työstä”. Suomalaisen kihlakunnantuomarin arki 1800-luvun puolivälissä Gabriel Wegeliuksen kirjeissä (1844–1860). *Lakimies* 119 (1), 6–32.
- Hietaniemi, Tuija 1992. *Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Hirvonen, Ari 2004. Peräseinäjoen synty ja kasvu itsenäiseksi kunnaksi. Teoksessa: Viita, Ossi (toim.) *Peräseinäjoen historia. Esihistoriasta vuoteen 2004. Maitoa, tervaa, turvetta, terästä*. Seinäjoki: Peräseinäjoen kunta, 17–298.
- Hirvonen, Pekka 2006. Kohti kansalaisyhteiskuntaa. Hallinto politiikka – kulttuuri – vapaa-aika. Teoksessa: Kallenautio, Jorma. *Vaasan historia IV. 1852–1917*. Vaasa: Vaasan kaupunki, 379–616.
- Historiallinen Arkisto 54*. 1953. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Historian Aitta IX. Yhteiskunnallisen järjestäytymisen historiaa*. Helsinki: Gummerus.
- Hodeghem, Annie & Rousseaux, Xavier & Schoenaers, Frédéric (toim.) 2016. *Modernisation of the Criminal Justice Chain and the Judicial System. New Insights on Trust, Cooperation and Human Capital*. Cham: Springer International Publishing.
- Holmberg, Häkan 1959. *Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit*. Helsinki: Suomen Kihlakunnantuomarien Yhdistys.
- Holmberg, Häkon 1963. Suomen laamannikunnat ja laamannit. Teoksessa: *Turun Historiallinen Arkisto XVI*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 88–149.
- Huttunen, Pertti 1987. Antiikin sosiaalishistoriaa [Arvosteluja]. *Historiallinen Aikakauskirja* 85 (4), 296–299.
- Hyrkkänen, Markku 2002. *Aatehistorian mieli*. Tampere: Vastapaino.
- Hytönen, Viljo 1923. *Talonpoikaissäädyn historia Suomen valtiopäivillä 1809–1906. I osa*. Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtiö.
- Hytönen, Viljo 1926. *Talonpoikaissäädyn historia Suomen valtiopäivillä 1809–1906. II osa. Säädyn jäsenet, sihteerit ja tulkit*. Helsinki: Otava.

- Häyhä, Juha (toim.) 1997. *Minun metodini*. Helsinki: Werner Söderström lakitieto.
- Ibbetson, David 2004. What is Legal History a History of? Teoksessa: Lewis, Andrew & Lobban, Michael (toim.) 2004. *Law and History: Current Legal Issues Volume 6*. Oxford: Oxford University Press, 33–40.
- Iggers, Georg G. 2005. *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Ignatius, Kaarlo 1900. *Virallisen syyttäjistön kehittyminen, organisatio, ja syyteoikeus*. Helsinki.
- Ignatius, Kaarlo 1934. Oikeuslaitos Ruotsin vallan aikana. Teoksessa: Gunnar, Suolahti (toim.) *Suomen Kulttuurihistoria II*. Porvoo: WSOY, 169–186.
- Impola, Petteri 2019. The Agency and Practical Learning of a Lay Advocate in Seventeenth-Century Helsinki: The Case of Gabriel Abrahamsson. Teoksessa: Korpiola, Mia (toim.) 2019. *Legal Literacy in Premodern European Societies*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Inger, Göran 1980. *Svensk rättshistoria*. Lund: LiberLäromedel.
- Inger, Göran 1990. Den Svenska nämndens domsmakt. En skis av utvecklingen alltifrån 1734 års lag. Teoksessa: Lindblom, Pehr Henrik & Klami, Hannu Tapani (toim.) *Process och exekution: Vänbok till Robert Boman*. Uppsala: Iustus, 187–209.
- Ingman, Lauri 1911. *Kirkkolainsäädäntö Suomessa jälkeen v. 1870*. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- Inkinen, Antti 1953. Virka-arvot ja arvonimet Suomessa ennen itsenäisyyden aikaa. Teoksessa: *Historiallinen Arkisto 54*. 1953. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 201–294.
- Isotalo, Simo 1965. Törnudd, Konstantin. Teoksessa: Ala-Kulju, Reino (toim.) *Eteläpohjalaisia elämäkertoja M-Ö*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto, 808–809.
- Itäpalo, Jaana 2010. *Kurikan keskustan ja Panttilan osayleiskaavan arkeologinen inventointi*. Helsinki: Museovirasto. (Saatavissa: https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_raportti_det.aspx?RAPORTTI_ID=141942, viitattu 30.4.2024).
- Jalkanen, Kaarlo 1976. *Lukkarin- ja urkurinvirka suomessa 1809–1870*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen seura.
- Jalkanen, Kaarlo 1978. *Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1870–1918*. Suomen Kirkkohistoriallinen seura.
- Jalkanen, Kaarlo 1986. *Lukkarin ja urkurinvirka Suomessa 1721–1809*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen seura.
- Jumppanen, Aapo & Riukulehto, Sulevi 2023. *Kasvun kaupunki. Seinäjoen kaupunkivuodet 1960–2020*. Seinäjoki: Seinäjoen kaupunki.
- Jussila, Osmo (toim.) 1980. *Historiallinen Arkisto 75*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Jussila, Tuomas 2020. Kamarineuvos Herman Rosenberg – Itseoppineesta äpärästä miljonääriksi. *Oikeudellinen tieto ja taito Suomessa / Legal Literacy in Finland 1750–1920 -projektin blogi*, Turku: Turun yliopisto, 2018. (Saatavissa: <https://blogit.utu.fi/oikeudellinentietotaito/2020/11/03/kamari-neuvos-herman-rosenberg-itseoppineesta-aparasta-miljonaariksi/>, viitattu 26.2.2024).
- Jutikkala, Eino 1958. *Suomen talonpojan historia. Toinen, uudistettu ja lisätty laitos*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jutikkala, Eino 1989. Kielikysymys sosiaalishistoriallisena ilmiönä. Teoksessa: Tommila, Päiviö & Pohls, Maritta (toim.) *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Kuopio: Kustannuskiila, 253–304.
- Järvinen, Kyösti. 1899. *Suomen maalaiskuntain finanssitilasto. Statistique Financière des Communes Rurales de Finlande 1–2*. Jyväskylä.
- Kaitila, Urho [U.K.-la] 1965. Lagerqvist, Kustav. Teoksessa: Teoksessa: Ala-Kulju, Reino (toim.) *Eteläpohjalaisia Elämäkertoja M – Ö*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto, 943.
- Kajander, Konsta 2020. *Talonpoika, herra, puoliherra. Etnologinen tutkimus puoliherra-kategorioista ja talonpoikaisuuden kulttuurisista malleista suomalaisissa sanomalehdissä 1847–1870*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kallenautio, Jorma (toim.) 2006. *Vaasan historia IV. 1852–1917*. Vaasa: Vaasan kaupunki.

- Kallio, Reino 1982. *Pohjanmaan suomenkielisten kylien oltermannihallinto. Tutkimus vuoden 1742 kyläjärjestysohjeen toteuttamisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kallio, Reino 1987. Uuden sivistyksen nousu. Teoksessa: Ylikangas, Heikki (toim.) *Etelä-Pohjanmaan historia V. Autonomian kausi 1809–1917*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto, 1–225.
- Kangasniemi, Toimi 1995. *Peräseinäjoen kirja*. Seinäjoki: Peräseinäjoen kulttuurilautakunta.
- Kaukovalta, K. V. 1940. *Suomen maalaiskuntien kunnallisen itsehallinnon historia*. Helsinki: Maalaiskuntien liitto.
- Keats-Rohan, K. S. B. (toim.) 2007. *Prosopography approaches and applications. A Handbook*. Oxford: University of Oxford.
- Kekkonen, Jukka 1987. *Merkantilismista liberalismiin. Oikeushistoriallinen tutkimus elinkeinovapauden syntytaustasta Suomessa vuosina 1855–1879*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Kekkonen, Jukka 1997. Oikeudellisen muutoksen tutkimisesta – Minun metodini. Teoksessa: Häyhä, Juha (toim.) *Minun metodini*. Helsinki: Werner Söderström lakitieto, 132–150.
- Kekkonen, Jukka 2013. *Mitä on kontekstuaalinen oikeushistoria?* Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kero, Reino 1996. *Suureen länteen. Siirtolaisuus Suomesta Yhdysvaltoihin ja Kanadaan*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Keskinen, Kimmo & Silvennoinen, Oula 2004. *Helsingin Poliisilaitoksen Historia 1826–2001*. Helsinki: Helsingin kihlakunnan poliisilaitos.
- Kirkkala, Matti [M. K.] 1963. Hagman, Kaarle Henrik. Teoksessa: Ala-Kulju, Reino (toim.) *Eteläpohjalaisia Elämäkertoja A-L*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto, 129–130.
- Klami, Hannu Tapani & Hämäläinen, Merva 1992. *Lawyers and Laymen on the Bench. A Study of Comparative Legal Sociology*. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Klami, Hannu Tapani 1977. *Oikeustaistelijat. Suomen oikeustiede Venäjän vallan aikana*. Helsinki: WSOY.
- Klinge, Matti 1978. *Ylioppilaskunnan historia I. Turun ajoista 1840-luvun aktivismiin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Koivusalo, Esko 1973. ”Näitä toiwotta Teidän uscollinen Esimies, Paimen ja Palwelia”. Ilmajoen kirkkoherran Gabriel Peldanin suomenkielisiä kuulutuksia vuosilta 1736–46. *Kotiseutu* 65 (3–4), 65–76.
- Koivusalo, Esko 1987. Eteläpohjalaisten kirjakieli 1800-luvulla. Teoksessa: Ylikangas, Heikki (toim.) *Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809–1917*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, 619–644.
- Konttinen, Esa 1991. *Perinteisesti moderniin. Professioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Kontturi, Saara-Maija 2021. *Lääkärikunnan synty. Suomen lääkärit n. 1750–1850*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Korhonen, Mikael & Vainio-Korhonen, Kirsi & Välimäki, Mari 2023. Turun hovioikeuden väärennysrikokset 1828–1850. Teoksessa: Korpiola, Mia (toim.) *Turun hovioikeus 1623–1900. Ihmisiä, verkostoja ja oikeuskäytäntöä modernin kynnyksellä*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 271–305.
- Korpela, Jukka 1988. Vielä Rooman lääkäreistä – vastauksia [Keskustelua]. *Historiallinen Aika-kausikirja* 86 (2), 141–146.
- Korpiola, Mia (toim.) 2019. *Legal Literacy in Premodern European Societies*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Korpiola, Mia (toim.) 2023. *Turun hovioikeus 1623–1900. Ihmisiä, verkostoja ja oikeuskäytäntöä modernin kynnyksellä*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Korpiola, Mia 2011. Mitä oikeushistoriaa? Oikeushistorian pakolliset tutkintovaatimukset Helsingin yliopistossa vuoden 1921 tutkinnonuudistuksesta 2000-luvulle. *Oikeus* 39 (4), 436–456.
- Korpiola, Mia 2015. Oikeudellinen tieto ja taito. *Lakimiesuutiset* 5 (2015), 54–55.
- Korpiola, Mia 2018. High and Late Medieval Scandinavia. Codified Vernacular Law and Learned Legal Influences. Teoksessa: Pihlajamäki, Heikki & Dubber, Markus D. & Godfrey, Mark (toim.) *The Oxford Handbook of European Legal History*. Oxford: Oxford University Press, 379–404.

- Korpiola, Mia 2019a. Introduction. Teoksessa: Korpiola, Mia (toim.) *Legal Literacy in Premodern European Societies*. London: Palgrave, 1–16.
- Korpiola, Mia 2019b. Legal Literates in Eighteenth-Century Swedish Towns: Evidence of Book Ownership in Estate Inventories (Helsinki, Oulu, Porvoo, and Kokkola). Teoksessa: Korpiola, Mia (toim.) *Legal Literacy in Premodern European Societies*. London: Palgrave, 147–189.
- Korpiola, Mia 2019c. Kirjastosta kirjastoon: 1730- ja 1740-luvun turkulaislakimiesten huutokaupatuista oikeudellisista kirjoista. Teoksessa: Malminen, Toni & Wuolijoki, Sakari (toim.) *Oikeus, kirjastot ja kulttuuri. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 43*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys, 87–105.
- Korpiola, Mia 2019d. Entisajan käräjätunnelmia moraliteettien ja kielikiistojen maustamana – Eino Nyssölään Laamanni Strömberg ja hänen apulaisensa (1924). *Oikeudellinen tieto ja taito Suomessa / Legal Literacy in Finland 1750–1920 -projektin blogi*, Turku: Turun yliopisto, 2018 (Saatavissa: <https://blogit.utu.fi/oikeudellinentietotaito/2019/06/26/entisajan-karajatunnelmia-moraliteettien-ja-kielikiistojen-maustamana/>, viitattu 29.1.2023).
- Korpiola, Mia 2019e. Käräjät ja niiden oikeudelliset toimijat Eino Nyssölään romaanissa Laamanni Strömberg ja hänen apulaisensa (1924). *Oikeudellinen tieto ja taito Suomessa / Legal Literacy in Finland 1750–1920 -projektin blogi*, Turku: Turun yliopisto, 2018 (Saatavissa: <https://blogit.utu.fi/oikeudellinentietotaito/2019/08/30/karajat-ja-niiden-oikeudelliset-toimijat/>, viitattu 29.1.2023).
- Korpiola, Mia 2023. Tuntematon hovioikeuskirjuri. Keisarillisen Turun hovioikeuden näkymätön kirjoitustyö 1871–1900. Teoksessa: Korpiola, Mia (toim.) *Turun hovioikeus 1623–1900. Ihmisiä, verkostoja ja oikeuskäytäntöä modernin kynnyksellä*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 148–186.
- Koskimies, Yrjö Samuel 1946. Nimismiehen viran historialliset kehitysvaiheet keskiajalta nykyaikaan. Teoksessa: Laatikainen, Armas & Pitkonen, Toivo & Blomberg, Harry (toim.) 1946. *Suomen nimismiesyhdistys. 25-vuotisjuhlajulkaisu 1921–1946*. Lahti: Suomen nimismiesyhdistys, 54–77.
- Kostiainen, Auvo (toim.) 1998. *Auran rannoilla. Turkulaista historiantutkimusta ja historiantutkijoita*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Kotkas, Toomas & Lindroos-Hovinheimo, Susanna (toim.) 2010. *Yhteiskuntateorioiden oikeus*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Kotkas, Toomas 2014. *Royal Police Ordinances in Early Modern Sweden. The Emergence of Voluntary Understanding of Law*. Leiden: Brill.
- Kretschmann, Andrea (toim.) 2019. *Das Rechtsdenken Pierre Bourdieus*. Weilerswist: Velbrück Wissenschaft.
- Kuismin, Anna 2018a. Asioitsija Pekka Hakkarainen Joensuusta – raitis nurkkasihteeri ja jokapaikanhöylä? *Oikeudellinen tieto ja taito Suomessa / Legal Literacy in Finland 1750–1920 -projektin blogi*, Turku: Turun yliopisto, 2018 (Saatavissa: <https://blogit.utu.fi/oikeudellinentietotaito/2018/08/06/asioitsija-pekka-hakkarainen-joensuusta-raitis-nurkkasihteeri-ja-jokapaikanhoyla/>, viitattu 15.12.2023).
- Kuismin, Anna 2018b. Nurkkasihteerien kadonnut ammattikunta? *Oikeudellinen tieto ja taito Suomessa / Legal Literacy in Finland 1750–1920 -projektin blogi*, Turku: Turun yliopisto, 2018. (Saatavissa: <https://blogit.utu.fi/oikeudellinentietotaito/2018/02/21/nurkkasihteerien-kadonnut-ammattikunta/>, viitattu 9.2.2021).
- Kuismin, Anna 2018c. Nurkkasihteerit sanomalehtien polemiikeissa. *Oikeudellinen tieto ja taito Suomessa / Legal Literacy in Finland 1750–1920 -projektin blogi*, Turku: Turun yliopisto, 2018 (Saatavissa: <https://blogit.utu.fi/oikeudellinentietotaito/2018/11/27/nurkkasihteerit-sanomalehtien-polemiikeissa-1800-luvulla/>, viitattu 9.2.2021).
- Kuismin, Anna 2018d. ”Seuraa kuin piru väärrää lautamiestä”. *Oikeudellinen tieto ja taito Suomessa / Legal Literacy in Finland 1750–1920 -projektin blogi*, Turku: Turun yliopisto, 2018 (Saatavissa: <https://blogit.utu.fi/oikeudellinentietotaito/2019/11/16/seuraa-kun-piru-vaaraa-lautamiesta/>, viitattu 15.12.2023).

- Kuismin, Anna 2019a. Nurkkelin, Valvoherra, Kurjalin. Kirjurit ja asioitsijat fiktiivisissä teksteissä 1840-luvulta 1920-luvulle. *Historiallinen Aikakauskirja* 117 (3), 164–177.
- Kuismin, Anna 2019b. Torkkuvat lautamiehet kasvuissa ja kirjallisuudessa. *Oikeudellinen tieto ja taito Suomessa / Legal Literacy in Finland 1750–1920 -projektin blogi*, Turku: Turun yliopisto, 2019 (Saatavissa: <https://blogit.utu.fi/oikeudellinentietotaito/2019/01/30/torkkuvat-lautamiehet-kasvuissa-ja-kirjallisuudessa/>, viitattu 9.2.2021).
- Kuismin, Anna 2019c. Ideal Types and Odd Men Out: Legal Literacy and Social Mobility in Nineteenth Century Finland. Teoksessa: Korpiola, Mia (toim.) *Legal Literacy in Premodern European Societies*. Cham: Palgrave Macmillan, 119–144.
- Kuusi, Sakari 1914. *Isorjaon alkuvaiheet Pohjanmaalla*. Helsingfors.
- Kuusikko, Kirsi 1995. Maallikot tuomioistuimissa – Historiallisen kehityksen pääpiirteet. *Defensor Legis* 9–10/1995, 799–814.
- Könni, Kosti [K. E. K.] 1963. Könni, Otto Edward. Teoksessa: Ala-Kulju, Reino (toim.) *Eteläpohjalaisia Elämäkertoja A-L*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto, 361.
- Laatikainen, Armas & Pitkonen, Toivo & Blomberg, Harry (toim.) 1946. *Suomen nimismiesyhdistys. 25-vuotisjuhla-julkaisu 1921–1946*. Lahti: Suomen nimismiesyhdistys.
- Laine, Esko M. & Laine, Tuija 2010. Kirkollinen kansanopetus. Teoksessa: Hanska, Jussi & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.) *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 258–306.
- Laine, Kirsi 2020. *Maatalous, isojako ja talonpoikainen päätöksenteko Lounais-Suomessa 1750–1850*. Loimaa: Suomen maatalousmuseo Sarka.
- Laine, Tuija 2019. Oikeustieteellinen kirja esineenä. Teoksessa: Malminen, Toni & Wuolijoki, Sakari (toim.) *Oikeus, kirjastot ja kulttuuri. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 43*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys, 73–86.
- Laurikkala, Saini 1951. Perukirjain laatijoista Varsinais-Suomen maaseudulla 1700-luvulla. Teoksessa: *Turun Historiallinen Arkisto XI*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 259–291.
- Lebaron, Frédéric 2014. Symbolic Capital. Teoksessa: Michalos, Alex C. (toim.) *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Dordrecht: Springer.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 1989. Suomen kielen käytön yleistyminen. Teoksessa: Tommila, Päiviö & Pohls, Maritta (toim.) *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Kuopio: Kustannuskiila, 329–346.
- Lenoir, Remi 2006. Pierre Bourdieu and the Law: An intellectual and Personal Encounter. *Retfærd. Nordisk Juridisk Tidsskrift* 29 (3/114), 7–22.
- Lesaffer, Randall 2018. *European Legal History. A Cultural and Political Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Letto-Vanamo 1989. *Suomalaisen asianajolaitoksen synty ja varhaiskehitys. Oikeushistoriallinen tutkimus*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Letto-Vanamo 1995. *Käräjätehtävien oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen rii-danratkaisun vakiintumista*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Letto-Vanamo, Pia (toim.) 1992. *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lewis, Andrew & Lobban, Michael (toim.) 2004. *Law and History: Current Legal Issues Volume 6*. Oxford: Oxford University Press.
- Liakka, Niilo 1903. *Ilmajoen Maamies-Seura 1803–1903. Seuran 100-vuotisen toiminnan muistoksi*. Ilmajoki: Ilmajoen Maamiesseura.
- Liakka, Niilo 1934. *Ilmajoen pitäjä*. Vaasa: Ilmajoen kunta.
- Liikanen, Ilkka 1995. *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Lindblom, Pehr Henrik & Klami, Hannu Tapani (toim.) 1990. *Process och exekution: Vänbok till Robert Boman*. Uppsala: Iustus.

- Lizardo, Omar 2012. The Three Phases of Bourdieu's U.S. Reception: Comment on Lamont. *Sociological Forum* 27 (1), 238–244.
- Lobban, Michael 2012. The Varieties of Legal History. *Clio@Themis. Revue électronique d'histoire du droit* 5 (2012), 1–22.
- Luukko, Armas 1945. *Etelä-Pohjanmaan historia III. Nuijasodasta isoonvihaan*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta.
- Luukko, Armas 1950. *Etelä-Pohjanmaan historia II. Keskiäika ja 1500-luku*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta.
- Maanmittaus Suomessa 1633–1983. 1983*. Helsinki: Maanmittaushallitus.
- MacDonald, Keith M. 1995. *The Sociology of the Professions*. London: Sage.
- Madsen, Mikael Rask & Dezalay, Yves. 2013. Pierre Bourdieu's Sociology of Law. From the Genesis of the State to the Globalization of Law. Teoksessa: Banakar, Reza & Travers, Max (toim.) *Law and Social Theory. 2nd Edition*. Oxford: Hart Publishing, 111–128.
- Madsen, Mikael Rask 2006. Transnational Fields: Elements of a Reflexive Sociology of the Internationalisation of Law. *Refteferd Nordisk Juridisk Tidsskrift* 29 (3/114), 23–41.
- Malminen, Toni & Wuolijoki, Sakari (toim.) 2019. *Oikeus, kirjastot ja kulttuuri. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja* 43. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Manninen, Kirsti 1993. Mäntsälän seurakunnan, hallinnon ja yhteiskuntaelämän historia autonomian ajalla vuosina 1809–1917. Teoksessa: Mäntsälän historiatoimikunta. *Mäntsälän historia II*. Mäntsälä: Mäntsälän kunta, 311–594.
- Maton, Karl 2012. Habitue. Teoksessa: Grenfell, Michael (toim.) *Pierre Bourdieu. Key Concepts. Second Edition*. Durham: Acumen, 48–64.
- Muiluuvuori, Jukka 2014. Vaasan linna 1863–2013 ja suomalaista vankeinhoitoa 1700-luvulta nykyaikaan. Vaasa: Vaasan vankila & Rikosseuraamuslaitos.
- Murtorinne, Eino 1992. *Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809–1899*. Helsinki: WSOY.
- Mäkelä-Alitalo, Anneli 1985. *Vaasan historia 3, 1809–1852*. Vaasa: Vaasan kaupunki.
- Mäkelä, Johanna 1994. Pierre Bourdieu – Erottautumisen teoreetikko. Teoksessa: Heiskala, Risto (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 243–269.
- Mäntsälän historiatoimikunta 1993. *Mäntsälän historia II*. Mäntsälä: Mäntsälän kunta.
- Mäntylä, Jaakko & Riukulehto, Sulevi 2020. *Ilmajoki 1935–1995*. Ilmajoki: Ilmajoen kunta.
- Mäntylä, Tarja 1995. *Oikeudellista tutkintoa vailla olevat kihlakunnantuomarit 1750–1850*. Painamaton Pro gradu työ. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Neškudla, Borek. The Prosopography of the Prague University of Law. Teoksessa: Keats-Rohan, K. S. B. (toim.) *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook*. Oxford: University of Oxford, 253–274.
- Niemelä, Jari 1990. *Tuntematon ruotusotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Nieminen, Hannu 2006. *Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Tampere: Vastapaino.
- Norton, Alan 1994. *International Handbook of Local and Regional Government. A Comparative Analysis of Advanced Democracies*. Cheltenham: Elgar.
- Nousiainen, Kevät 1993. *Prosessin herruus. Länsimaisen oikeudenkäytön "modernille" ominaisten piirteiden tarkastelua ja alueellista vertailua*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Numminen, Jaakko 1958. *Jalasjärven Jokipiin kylän oltermannihallinto 1800-luvulla*. Teoksessa: Vuorela, Toivo 1958. *Jalasjärven kirja. Kyrönmaa X*. Helsinki: Etelä-Pohjalainen osakunta, 281–318.
- Nurminen, O. V. 1958. *Jalasjärven kunnallisen itsehallinnon vaiheita*. Teoksessa: Vuorela, Toivo (toim.) *Jalasjärven kirja. Kyrönmaa X*. Helsinki: Etelä-Pohjalainen osakunta, 347–377.
- Oja, Aulis 1939. *Kirkkopitäjä ja hallintopitäjä*. Teoksessa: *Historian Aitta IX. Yhteiskunnallisen järjestyksen historiaa*. Helsinki: Gummerus, 68–77.
- Padoa-Schioppa, Antonio 2018. *A History of Law in Europe. From the Early Middle Ages to the Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Pajula, Paavo 1960. *Suomalaisen lakikielen historia pääpiirteittäin*. Helsinki: WSOY.
- Peltonen, Martti 1987. Maalaiskuntien uudistuva hallinto. Teoksessa: Ylikangas, Heikki 1987 (toim.) *Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809–1917*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, 537–617.
- Peltonen, Matti 1992. *Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta*. Tampere: Hanki & Jää.
- Peltonen, Matti 1999. *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pihlajamäki, Heikki & Dubber, Markus D. & Godfrey, Mark (toim.) 2018. *The Oxford Handbook of European Legal History*. Oxford: Oxford University Press.
- Pihlajamäki, Heikki 2009. *Kansan ja esivallan välissä. Suomalaisen asianajajakunnan historia*. Helsinki: Edita.
- Pihlajamäki, Heikki 2011. The Rise of Modern Finnish Advocacy in the Late Nineteenth Century: Evidence from the Helsinki Town Court. Teoksessa: Andersen, Per & Letto-Vanamo, Pia & Modeer, Kjell A. (toim.) *Liber Amicorum Ditlev Tamm. Law, History and Culture*. Copenhagen: DJØF Publishing, 387–394.
- Pihlajamäki, Heikki 2013. Länsimaisen maallikotuomarin kolme mallia: Common law, Manner-Eurooppa ja Skandinavia. *Lakimies* 111 (4), 583–600.
- Pihlajamäki, Heikki 2015. Comparative Contexts in Legal History: Are we all Comparatists now? *Sequência (Florianópolis)* 36 (70), 57–75.
- Pihlajamäki, Heikki 2018. Merging Comparative Law and Legal History: Towards an Integrated Discipline. *The American Journal of Comparative Law*, 66 (4).
- Pihlajamäki, Heikki 2018. Scandinavian Law in the Early Modern Period. Teoksessa: Pihlajamäki, Heikki & Dubber, Markus D. & Godfrey, Mark (toim.) *The Oxford Handbook of European Legal History*. Oxford: Oxford University Press, 807–830.
- Piirainen, Veikko 1958. *Kylänkierrolta kunnalliskotiin. Savon ja Pohjois-Karjalan maaseudun vaivahoitotoiminta vaivashoidon murroskauteen 1800-luvun jälkipuoliskolla*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Pinheiro Filho, Fernando Antonio 2009. The Renovation: Aspects of Pierre Bourdieu's Reception in Brazil. *Sociologica* 1 (2009), 1–18.
- Pitkänen, Kari 1993. *Deprivation and Disease. Mortality During the Great Finnish Famine of the 1860s. Publications of the Finnish Demographic Society 14*. Helsinki: Suomen Väestötieteen Yhdistys.
- Poppius, Liisa 1958. Jalasjärven talojen omistussuhteet 1800-luvun puoliväliin. Teoksessa: Vuorela, Toivo (toim.) *Jalasjärven kirja. Kyrönmaa X*. Helsinki: Etelä-Pohjalainen osakunta, 143–208.
- Pulkkinen, Pertti 1974. *Valtion paikallishallinnon virkakielen suomalaistuminen Mikkelin läänissä. Itä-Suomen Instituution julkaisusarja B16*. Mikkelä: Itä-Suomen instituutti.
- Pulma, Panu 1985. *Fattigvård i frihetstidens Finland. En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Pulma, Panu 1992. Köyhästäkö kansalainen? Köyhyys 1800-luvun poliittisena ongelmana. Teoksessa: Haapala, Pertti (toim.) *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Tampere: Vastapaino, 187–208.
- Purhonen, Semi & Rahkonen, Keijo & Roos, J.P. 2006. Johdanto. Bourdieun sosiologian merkitys ja ominaislaatu. Teoksessa: Purhonen, Semi & Roos, J. P. (toim.) *Bourdieu ja minä. Näkökulmia Pierre Bourdieun sosiologiaan*. Tampere: Vastapaino, 7–53.
- Purhonen, Semi & Roos, J. P. (toim.) 2006. *Bourdieu ja minä. Näkökulmia Pierre Bourdieun sosiologiaan*. Tampere: Vastapaino.
- Ranta-Knuutila, Antti [A. R.-K.] 1965. von Schantz, Karl Wilhelm. Teoksessa: Teoksessa: Ala-Kulju, Reino (toim.) *Eteläpohjalaisia Elämäkertoja M – Ö*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto, 698–699.
- Rantanen, Arja 2008. Pohjanmaan pitäjänkirjurit. *Kasvatus & Aika* 3 (2) 2008, 81–88.
- Rantanen, Arja 2014. *Pennförare i Periferin. Österbottniska Sockenskrivare 1721–1868*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

- Rantatupa, Heikki 1987. Pitäjänyhteisö ja pitäjänhallinto. Teoksessa: Ylikangas, Heikki (toim.) *Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809–1917*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, 443–536.
- Rauhala, Kaarlo William 1922. Maalaiskuntain kunnalliselämän uudistus. v. 1865. *Historiallinen Aikakauskirja* 20 (4), 162–183.
- Rauhala, Karl William 1921. *Keisarillinen Suomen Senaatti 1809–1909. Edellinen osa. Vuodet 1809–1859*. Helsinki: Otava.
- Rehbein, Boike & Saalman, Gernot 2014. Feld. Teoksessa: Fröhlich, Gerhard & Rehbein, Boike (toim.) *Bourdieu Handbuch. Leben, Werk, Wirkung*. Stuttgart: J. B. Metzler, 99–103.
- Rekonen, Petri 2013. *Raha, aika, itseksi. Modernin maailman synty paikallisena ilmiönä. Modernisaatio Savossa ja Etelä-Pohjanmaalla 1870–1917*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rheinstein, Max (toim.) 1967. *Max Weber on Law in Economy and Society*. New York: Clarion.
- Rinta-Tassi, Osmo & Luho, Ville 1980. *Kurikan Historia 1. Esihistoriasta Suomen Sotaan*. Kurikka: Kurikan kaupunki.
- Rinta-Tassi, Osmo 2003. *Kurikan historia II.1. Kappelista kauppalaksi vuodesta 1809 vuoteen 1965. Väestö elinkeinot, hallinto*. Kurikka: Kurikan kaupunki.
- Rinta-Tassi, Osmo 2004. *Kurikan historia II.2. Kappelista kauppalaksi vuodesta 1809 vuoteen 1965. Yhdistystoiminta, sodat, poliittinen ilmasto*. Kurikka: Kurikan kaupunki.
- Rintala, Erkki (toim.) 1976. *Vaasan hovioikeus 1776–1976. Kirjoituksia ja kuvia 200-vuotistaipaleelta*. Vaasa: Vaasan hovioikeus.
- Ritzer, George 2008. *Sociological Theory. 7th Edition*. Boston: McGraw-Hill.
- Robbins, Derek 1992. *The Work of Pierre Bourdieu. Recognizing Society*. Buckingham: Open University Press.
- Rommi, Pirkko & Pohls, Maritta 1989. Poliittisen fennomanian synty ja nousu. Teoksessa: Tommila, Päiviö & Pohls, Maritta (toim.) *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Kuopio: Kustannuskiila, 69–118.
- Rossier, Thierry 2019. Prosopography, Networks, Life Course Sequences, and so on. Quantifying with or beyond Bourdieu? *Bulletin de Méthodologie Sociologique* 144 (2019), 6–39.
- Ruismäki, Liisa 1987. *Kauhajoen historia. Esihistoriasta vuoteen 1918*. Jyväskylä: Kauhajoen kunta ja seurakunta.
- Saarenheimo, Juhani 1983. Isojaot ja isojaonjärjestelyt. Teoksessa: *Maanmittaus Suomessa 1633–1983*. Helsinki: Maanmittaushallitus, 20–62.
- Sallaz, Jeffrey J. & Zavisca, Jane 2007. Bourdieu in American Sociology, 1980–2004. *Annual Review of Sociology* 33 (8/2007), 21–30.
- Sallila, Jussi 2007. *Konkurssioikeuden muotoutuminen varhaisen uuden ajan Euroopassa*. Helsinki: COMI.
- Sallila, Jussi 2011. Eurooppalainen oikeuskulttuuri, pohjoismainen perinne ja juristi-identiteetti. Oikeushistoria Suomen oikeustieteellisissä aikakauslehdissä n. 1945–1970. *Oikeus* 2011 (4), 457–475.
- Sallila, Jussi 2016. *Insolvency, Commercial Utility and Principles of Justice. The Making of Bankruptcy Law in Sweden and Finland, ca. 1680-1868*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sanada, Kie. Bourdieu in Japan. Selective Reception and Segmented Field. *Transcience* 7 (1).
- Sandelin, J. H. 1936. *Bidrag till kännedom om häradsrättsnämnden. Engligt gällande rätt i Finland och Sverige*. Vasa.
- Santoro, Marco 2009. How “Not” to Become a Dominant French Sociologist: Bourdieu in Italy, 1966–2009. *Sociologica* 2–3 (2009), 1–81.
- Schinkel, Willem & Noordegraaf, Mirko 2011. Professionalism as Symbolic Capital: Materials for a Bourdieusian Theory of Professionalism. *Comparative Sociology* 10 (1) / 2011, 67–96.
- Seppo, Juha 1987. Seurakuntaelämä ja uskonnolliset liikkeet Etelä-Pohjanmaalla 1809–1917. Teoksessa: Ylikangas, Heikki (toim.) *Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809–1917*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, 7–315.

- Sepponen, Robin 2022. *Vaihdannan varmistajat. Asianajotoimistojen alkuvaiheet ja asianajotoiminnan ammatillistuminen 1855–1900*. Painamaton Pro gradu työ. Turun yliopisto.
- Sinisalo, Kari 1971. *Poliisin toimivallan määräytyminen*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Snellman, Alex 2014. *Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Soikkanen, Hannu 1966. *Kunnallinen itsehallinto, kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia*. Helsinki: Maalaiskuntien liitto.
- Soikkanen, Hannu 1980. Paikallisen itsehallinnon 1860- ja 1870-luvun uudistusten edellytykset ja yhteiskunnalliset seurauksen erityisesti maaseudulla. Teoksessa: Jussila, Osmo (toim.) *Historiallinen Arkisto* 75. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 77–94.
- Soininen, Arvo M. 1974. *Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Soininen, Arvo. M. 1981. *Maataloustyöväen palkkakehitys 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa: Ajanjakso 1878–1913. Tulot Suomessa 1850–1913: valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan tutkimushanke 1980–82*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sopanen, Matleena 2023. *Sanankuulijasta sananselittäjäksi. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon saarnalupatutkinto rakentuvassa kansalaisyhteiskunnassa 1870–1923. Tampereen yliopiston väitöskirja 841*. Tampere: Tampere University Press.
- Spring-Reiman, Petra 1998. *”Kahdentoista miehen harkinnan jälkeen”. Oikeushistoriallinen tutkimus lautakuntainstituution funktioiden jatkuvuudesta suomalaisessa oikeudessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto, lisensiaattitutkimus.
- Steinmetz, Georg 2011. Bourdieu, Historicity, and Historical Sociology. *Cultural Sociology* 5 (1).
- Stone, Lawrence 1971. Prosopography. *Daedalus* 100 (1), 46–71.
- Strauch, Dieter 2011. *Mittelalterliches nordisches Recht bis 1500*. Berlin: De Gruyter.
- Ståhlberg, K. J 1934. *Suomen hallinto-oikeus pääpiirteittäin*. Porvoo: Werner Söderström.
- Ståhlberg, K. J. 1926. *Lait ja asetukset maalaiskuntain hallinnosta*. Helsinki: Otava.
- Sulkunen, Irma 1986. *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Sulkunen, Irma 2004. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sulkunen, Pekka 2006. *Johdatus sosiologiaan. Käsitteitä ja näkökulmia*. Helsinki: WSOY.
- Suomen maanmittauksen historia III. Erikoisaloja koskevia kirjoituksia*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Talvitie, Petri 2013. *Kyläosuudesta yksityiseen maanomistukseen. Isojako Länsi-Uudellamaalla 1700-luvulla*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Talvitie, Petri 2016. *Hämäläistalonpojat ja isojako 1760-luvulla. Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 16 (2).
- Tapp, June Louin & Levine, Felice J. 1974. Legal Socialization. Strategies for an Ethical Legality. *Stanford Law Review* 27 (1), 1–71.
- Thomson, Patricia. Field 2012. Teoksessa: Grenfell, Michael (toim.) *Pierre Bourdieu. Key Concepts. Second Edition*. Durham: Acumen, 65–80.
- Tietosanakirja. Kahdeksas osa. Ribot-Stambul*. Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtiö.
- Tiihonen, Seppo & Tiihonen, Paula 1984. *Suomen hallintohistoria*. Helsinki: Valtion koulutuskeskus.
- Tiihonen, Seppo & Ylikangas, Heikki 1992. *Virka, valta, kulttuuri. Suomalaisen hallintokulttuurin kehitys*. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Tikkanen, Paavo 1847. *Lukemisia Suomen Kansan hyödyksi* 3. Helsinki: Sawo-karjalainen osakunta.
- Tirranen, Hertta 1955. S. A. Keinänen Kalevalan kuvaamana. Teoksessa: *Kalevalaseuran vuosikirja* 35. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Toivonen, Anna-Leena [A-L. T.] 1963. Kanto, Simuna Heikki. Teoksessa: Teoksessa: Ala-Kulju, Reino, (toim.) *Eteläpohjalaisia Elämäkertoja A-L*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto, 267.

- Toivonen, Anna-Leena 1963. *Etelä-Pohjanmaan valtameren takainen siirtolaisuus 1867–1930*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Tommila, Päiviö & Landgren, Lars & Leino-Kaukiainen, Pirkko & Kerkkonen, Jaakko (toim.) 1988. *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kuopio: Kustannuskiila.
- Tommila, Päiviö & Pohls, Maritta (toim.) 1989. *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Kuopio: Kustannuskiila. Pulkkinen, Paavo 1989. Suomen kielestä täysipainoinen sivistyskieli. Teoksessa: Tommila, Päiviö & Pohls, Maritta (toim.) *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Kuopio: Kustannuskiila, 307–326.
- Tommila, Päiviö & Pohls, Maritta (toim.) 1989. *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Kuopio: Kustannuskiila.
- Tommila, Päiviö & Raitio, Tuire & Aalto, Eeva-Liisa 1977. *Suomen sanomalehdistön levikki 1861–1900. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 7*. Helsinki: Suomen sanomalehdistön historia -projekti.
- Tommila, Päiviö 1988. Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet. Teoksessa: Tommila, Päiviö & Landgren, Lars & Leino-Kaukiainen, Pirkko & Kerkkonen, Jaakko (toim.) *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kuopio: Kustannuskiila, 29–30.
- Toropainen, Veli Pekka 2023. Hovioikeuden advokaatit ja asianajolaitos 1600-luvun jälkipuoliskon Turussa. Teoksessa: Korpiola, Mia (toim.) *Turun hovioikeus 1623–1900. Ihmisiä, verkostoja ja oikeuskäytäntöä modernin kynnyksellä*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys,
- Turner, Bryan S. 2006. (toim.) *The Cambridge Dictionary of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turpeinen, Oiva 1987. *Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866–1868*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Turun Historiallinen Arkisto XI*. 1951. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Turun historiallinen Arkisto XVI*. 1963. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Uotila, Merja 2014. *Käsityöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografinen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1810–1840*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ursin, Martti 1961. Kuudennusmieslaitoksen alkukehitys Suomessa. Teoksessa: *Historiallinen Arkisto 57*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 81–124.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 1994. *Kultaa ja hopeaa mestarien työkirjoissa: Suomen kultasepäntyö Ruotsin ajan lopulla valtakunnallista taustaa vasten*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 1998. *Käsin tehty: Miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde: käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteollisessa Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2012. *Ujostelemattomat. Kättilöiden, synnytysten ja arjen historia*. Helsinki: WSOY.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2018. *Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa. Seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2019. Lekmäns skriftliga och rättsliga kunnande i början av 1800-talet. Rannsakningsfångar som skrivare av besvärs- och nådeansökningar i Åbo slottshäkte 1838–1850, *Historisk Tidskrift för Finland* 104 (2), 218–247.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2020. Midwives as Expert Witnesses in the 18th-Century Finnish Courts of Justice. *Scandinavian Journal of History* 45 (4), 433–456.
- Vasara-Aaltonen, Marianne 2019a. Kun Kuopiossa lakikirjoja kaupattiin: oikeudellisen kirjallisuuden omistaminen 1800-luvun huutokauppaluetteloiden valossa. Teoksessa: *Oikeus, kirjastot ja kulttuuri* (toim. Toni Malminen ja Sakari Wuolijoki), Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys, s. 107–129.
- Vasara-Aaltonen, Marianne 2019b. Legal Learning of Various Kinds: Swedish Court of Appeal Judges in the Seventeenth Century. Teoksessa: Korpiola, Mia (toim.) 2019. *Legal Literacy in Premodern European Societies*. Cham: Palgrave Macmillan.

- Vasara-Aaltonen, Marianne 2022a. Maallikkoasianajosta kohti juristien esiinmarssia. Asianajotoiminta 1800-luvun Kuopiossa ja Vaasassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 119 (1), 37–55.
- Vasara-Aaltonen, Marianne 2022b. Lay Town Court Judges in Nineteenth Century Finland. The Case of Kuopio and Vaasa. *Journal of Finnish Studies* 25 (1), 101–141.
- Vasara-Aaltonen, Marianne 2023. Koulutusta, kokemusta ja kontakteja. Turun hovioikeus ja sen professionalisoituvuutta tuomarikunta 1600-luvulla. Teoksessa: Korpiola, Mia (toim.) *Turun hovioikeus 1623–1900. Ihmisiä, verkostoja ja oikeuskäytäntöä modernin kynnyksellä*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 27–64.
- Vepsä, Iisa 2009. *Oikeuden hakijat. Tutkimus Vaasan hovioikeuden perustamisesta ja varhaisesta toiminnasta*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Viinikkala, Lauri & Viitaniemi, Ella 2023. Pitäjänkokousten kielet ja käytänteet osana poliittisen kulttuurin muutosta. Teoksessa: Viitaniemi, Ella (toim.) *Kirkko, papisto ja yhteiskunta 1600–1800*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 270–295.
- Viinikkala, Lauri 2014. Musteella todeksi muutettu. Suomen kieli paikallishallinnollisena työkaluna Anders Lizeliuksen pitäjänkokouspöytäkirjoissa 1756–1795. *Ennen ja nyt. Historian tietosanomata* 14 (3).
- Viita, Ossi 2004. Teollistuva Peräseinäjoki. Teoksessa: Viita, Ossi 2008 (toim.) *Peräseinäjoen historia. Esihistoriasta vuoteen 2004. Maitoa, tervaa, turvetta, terästä*. Seinäjoki: Peräseinäjoen kunta, 299–666.
- Viita, Ossi 2008. *Peräseinäjoen historia. Esihistoriasta vuoteen 2004. Maitoa, tervaa, turvetta, terästä*. Seinäjoki: Peräseinäjoen kunta.
- Viitaniemi, Ella (toim.) 2023. *Kirkko, papisto ja yhteiskunta 1600–1800*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Villegas, Mauricio García 2004. On Pierre Bourdieu’s Legal Thought. *Droit et Société* 56–57 (1).
- Vuorela, Miikka 2021. *Autonomian ajan rikos ja rangaistus oikeustilaston valossa. Tutkimus rikollisuuden ja rangaistuskäytännön kehityksestä Suomessa ja muissa Pohjoismaissa vuosina 1809–1917*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti.
- Vuorela, Toivo (toim.) 1958. *Jalasjärven kirja. Kyrönmaa X*. Helsinki: Etelä-Pohjalainen osakunta.
- Vuorela, Toivo 1958. Suur-Ilmajoen elämästä perukirjojen valossa Ruotsin vallan lopulla. Eripainos *Jalasjärven kirjasta (Kyrönmaa X)*. Vaasa.
- Wacquant, Loïc 2000. Durkheim and Bourdieu. The common plinth and its cracks. Teoksessa: Fowler, Bridget (toim.) *Reading Bourdieu on Society and Culture*. Oxford: Blackwell Publishers, 105–120.
- Wacquant, Loïc, J. D. 1995. Kohti sosiaalista prakseologiaa. Bourdieun sosiologian rakenne ja logiikka. Teoksessa: Bourdieu, Pierre & Wacquant Loïc J. D. *Refleksiiviseen sosiologiaan*. Teoksessa: Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc, J. D. *Refleksiiviseen sosiologiaan*. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Joensuu: Joensuu University Press, 20–84.
- Waris, Heikki 1939. *Savo-Karjalaisen osakunnan historia 1 1833–1852*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Waris, Heikki 1948. *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*. Helsinki: Otava.
- Waris, Heikki 1974. *Muuttuva suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: WSOY.
- Weber, Max 1978. *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology* 2. Berkeley: University of California Press.
- White, James Boyd 1983. The Invisible Discourse of the Law. Reflections on Legal Literacy and General Education. *Colorado Law Review* 54 (2), 143–160.
- Wirilander, Arvo M. 1974. *Herrasväkeä. Suomen säätyläistä 1721–1870*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Wirilander, Kaarlo 1989. *Savon historia 3. Savo kaskisavujen kautena 1721–1870*. Kuopio: Kustannuskiila.
- Wrede, Rabbe Axel 1890. *Anteckningar enligt professor R.A. Wredes föreläsningar öfver rättegångsbalken 1*. Helsingfors: Gösta Sundmans.

- Ylhäinen, Marjo 2010. Pierre Bourdieu ja oikeuden valta. Teoksessa: Kotkas, Toomas & Lindroos-Hovinheimo, Susanna (toim.) *Yhteiskuntateorioiden oikeus*. Helsinki: Tutkijaliitto, 151–190.
- Ylikangas 1977. Oikeushistorian lähteistä. *Oikeus* 5 (1), 5–8.
- Ylikangas, Heikki (toim.) 1987. *Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809–1917*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto.
- Ylikangas, Heikki (toim.) 1983. *Oikeushistoriasta ja sen tutkimisesta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ylikangas, Heikki 1983. Mikä mies oli nimismies? Teoksessa: Ylikangas, Heikki (toim.) *Oikeushistoriasta ja sen tutkimisesta*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 35–40.
- Ylikangas, Heikki 1987. Rikollisuus Etelä-Pohjanmaalla autonomian aikana. Teoksessa: Ylikangas, Heikki (toim.) *Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809–1917*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, 645–740.
- Ylikangas, Heikki 1990. *Mennyt meissä. Suomalaisen kansanvallan historiallinen analyysi*. Helsinki: WSOY.
- Ylikangas, Heikki 1992. Paikallisen itsehallinnon kehityksestä Suomessa. Teoksessa: Letto-Vanamo, Pia (toim.) *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Helsinki: Gaudemus, 111–149.
- Ylikangas, Heikki 1996. *Wallesmanni. Kuusivuosisataa kansan ja esivallan välissä*. Jyväskylä: Suomen Nimismiesyhdistys ry.
- Ylitalo, Teppo 2007. Eliitti vai vertaiset tuomareina? Lautamiesten sukuverkostot ja varallisuus Lapuan kärjäkunnassa 1700-luvun jälkipuoliskolla. *Genos* 78 (3), 139–153.

Liitteet

LIITE 1.

Taulukko 24. Käräjäasiat Ilmajoen käräjäkunnassa vuosien 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 talvi- ja syyskäräjillä (sulkeissa talvi- ja syyskäräjien asiat).

	Asia	1869	1874	1879	1884	1889	Yhteensä
1.	Velka-asiat	501 (295/206)	93 (57/36)	288 (150/138)	284 (151/133)	530 (350/180)	1696 (1003/693)
2.	Lainhuudatusasiat	296 (122/174)	220 (117/103)	210 (96/114)	239 (113/126)	316 (143/173)	1281 (591/690)
3.	Kiinnitysasiat	144 (81/63)	107 (59/48)	148 (85/63)	316 (136/178)	330 (150/182)	1045 (511/534)
4.	Rakennukset, maa-, aitaus- ja vuokraus-asiat	116 (51/65)	73 (35/38)	72 (42/30)	113 (51/62)	131 (53/78)	505 (232/273)
5.	Korvaus- ja sakko-asiat	147 (67/80)	60 (30/30)	78 (46/32)	112 (50/62)	3 (2/1)	400 (195/205)
6.	Alkoholi	67 (36/31)	28 (11/17)	179 (113/66)	79 (25/54)	43 (20/23)	396 (205/191)
7.	Holhous ja huolto-toimi	58 (30/28)	42 (5/37)	56 (32/24)	78 (22/56)	108 (45/63)	342 (134/208)
8.	Luvaton viljelys yms.	89 (56/33)	38 (24/14)	80 (41/39)	74 (31/43)	37 (15/22)	318 (167/151)
9.	Väkivaltarikokset yms.	31 (12/19)	50 (29/21)	44 (28/16)	55 (18/37)	42 (19/23)	222 (106/116)
10.	Sekalaiset	51 (29/22)	33 (21/12)	55 (38/17)	49 (19/30)	26 (13/13)	214 (120/94)
11.	Palkka- ja palvelus-asiat	2 (1/1)	–	14 (9/5)	15 (7/8)	141 (57/84)	172 (74/98)
12.	Sopimukset, kauppa-asiat, maksut, yms.	45 (27/18)	24 (11/13)	37 (21/16)	16 (11/5)	26 (11/15)	148 (81/67)
13.	Pesänkirjoitus, testamentit ja perinnönjako	28 (21/7)	21 (9/12)	33 (17/16)	33 (13/20)	28 (8/20)	143 (68/75)
14.	Varkaudet ja ryöstöt	39 (29/10)	6 (2/4)	18 (12/6)	21 (10/11)	14 (7/7)	98 (60/38)
15.	Omarkädenoikeus yms.	14 (7/7)	16 (10/6)	9 (6/3)	21 (9/12)	14 (6/8)	74 (38/36)
16.	Kunnianloukkaukset yms.	3 (2/1)	1 (0/1)	14 (1/13)	17 (4/13)	37 (16/21)	72 (23/49)
17.	Eläkkeet, lapsen elatus	4 (3/1)	8 (6/2)	23 (15/8)	17 (8/9)	17 (8/9)	69 (40/29)
18.	Ulosottoasiat	23 (14/9)	7 (5/2)	12 (6/6)	6 (3/3)	10 (5/5)	58 (33/25)
19.	Kavaltaminen, vääröntäminen, petos	7 (5/2)	4 (3/1)	9 (5/4)	12 (6/6)	23 (9/14)	55 (28/27)
20.	Tiet, liikenneasiat, majatalot	2 (0/2)	5 (1/4)	5 (4/1)	13 (4/9)	19 (4/15)	44 (13/31)
	Yhteensä	1667 (888/779)	836 (435/401)	1384 (767/617)	1570 (691/877)	1895 (941/956)	7352 (3722/3630)

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

LIITE 2.

Taulukko 25. Asiamiehet Ilmajoen kärjäkunnassa vuosien 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889 talvi- ja syyskäräjillä (sulkeissa talvi- ja syyskäräjien asiat).

	Asia	1869	1874	1879	1884	1889	Yhteensä
1.	Velka-asiat	233 (131/102)	39 (23/16)	134 (66/68)	125 (57/68)	288 (204/84)	819
2.	Lainhuudatusasiat	207 (93/114)	140 (75/65)	120 (60/60)	158 (84/74)	238 (102/136)	863
3.	Kiinnitysasiat	88 (56/32)	75 (44/31)	108 (61/47)	184 (73/111)	258 (104/154)	713
4.	Rakennukset, maa-, aitaus- ja vuokraus- asiat	62 (26/36)	50 (18/32)	36 (22/14)	63 (24/39)	75 (32/43)	286
5.	Korvaus- ja sakko- asiat	48 (21/27)	25 (9/16)	22 (15/7)	39 (18/21)	3 (2/1)	137
6.	Alkoholi	4 (3/1)	6 (2/4)	42 (33/9)	26 (11/15)	10 (5/5)	88
7.	Holhous ja huolto- toimi	7 (1/6)	2 (1/1)	9 (4/5)	3 (2/1)	7 (3/4)	28
8.	Luvaton viljelys yms.	21 (13/8)	9 (7/2)	16 (11/5)	24 (6/18)	17 (8/9)	87
9.	Väkivaltarikokset yms.	2 (1/1)	6 (3/3)	8 (8/0)	8 (4/4)	7 (4/3)	31
10.	Sekalaiset	13 (7/6)	7 (3/4)	17 (12/5)	24 (9/15)	7 (4/3)	68
11.	Palkka- ja palvelus- asiat	0 (0/0)	–	2 (1/1)	4 (1/3)	46 (18/28)	52
12.	Sopimukset, kauppa- asiat, maksut, yms.	21 (12/9)	15 (6/9)	22 (13/9)	7 (5/2)	14 (8/6)	79
13.	Pesänkirjoitus, testa- mentit ja perinnön- jako	14 (10/4)	15 (6/9)	22 (8/14)	21 (5/16)	21 (7/14)	93
14.	Varkaudet ja ryöstöt	7 (7/0)	2 (2/0)	1 (1/0)	4 (3/1)	4 (2/2)	18
15.	Omankädenoikeus yms.	1 (1/0)	2 (1/1)	–	5 (2/3)	4 (2/2)	12
16.	Kunnianloukkaukset yms.	–	–	4 (1/3)	3 (/3)	8 (2/6)	15
17.	Eläkkeet, lapsen ela- tus	–	2 (2/)	7 (4/3)	8 (3/5)	8 (4/4)	25
18.	Ulosottoasiat	13 (8/5)	2 (2/0)	4 (3/1)	3 (2/1)	6 (2/4)	28
19.	Kavaltaminen, väär- entäminen, petos	1 (/1)	1 (1/0)	1 (0/1)	5 (4/1)	5 (1/4)	13
20.	Tiet, liikenneasiat, majatalot	1 (0/1)	3 (0/3)	4 (3/1)	7 (1/6)	17 (4/13)	32
	Yhteensä	743	401	579	721	1043	3487

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

LIITE 3.

Taulukko 26. Asiamiesten sosiaalinen tausta Ilmajoen kätäjäkunnassa (kirjureiden kohdalla sulkeissa asiamies Winterbäckin osuus).

	Lauta- miehet	Talolli- set	Kirjurit	Rättärit	Nimis- miehet	Lain- oppi- neet	Tunte- matto- mat	Torp- parit	Sääty- läiset	Tilatto- mat	Maa- kauppi- aat	Käsi- työläi- set	Muut	Yhteensä
1869	235	179	12	127	110	26	59	25	70	7	16	2	1	869
1874	143	93	0	29	78	67	25	29	24	8	1	1		498
1879	229	84	69 (64)	81	41	57	53	19	25	10		1	4	673
1884	172	160	166 (146)	101	83	20	33	56	24	22	4	2	1	844
1889	344	181	297 (287)	116	75	74	42	35	20	11	5	16	4	1220
Yhteensä	1123	697	544 (497)	454	387	244	212	164	163	58	26	22	10	4104

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

LIITE 4.

Taulukko 27. Asiamiestehtävien määrät sosiaaliluokittain.

Asiamiestehtäviä	Lautamiehet	Talolliset	Kirjurit	Rättärit	Nimismiehet	Lainoppi-neet	Tunte-matto-mat	Torp-parit	Sääty-läiset	Tilatto-mat	Maa-kaup-piaat	Käsi-työläi-set	Muut	Yhteensä
1. 211–			1											1 (0%)
2. 201–210				2										2 (0%)
3. 101–200	2				2									4 (0%)
4. 51–100	8	1			1	1			1					12 (1%)
5. 21–50	6			1	2	3			1					13 (1%)
6. 11–20	7	1	2		1	2		2	2			1		18 (2%)
7. 4–10	3	14	2		1	4		3	3	1	2			33 (4%)
8. 3	1	29				3	4	3	2	1	2		2	47 (5%)
9. 2		78	1		1	2	23	18	6	8	2	3		142 (16%)
10. 1	2	300	1		4	6	154	82	5	35	4	4	4	601 (69%)
Yhteensä	29 (3%)	423 (48%)	7 (1%)	3 (0%)	12 (1%)	21 (2%)	181 (21%)	108 (12%)	20 (2%)	45 (5%)	10 (1%)	8 (1%)	6 (1%)	873 (100%)

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

LIITE 5.

Taulukko 28. Perukirjojen kirjoittajat Ilmajoen pitäjässä 1864–1889.

Perukirjoja	Kirjoittajia	Talollisia	Torppareita	Tilattomia	Muita	Yhteensä	Palkan mediaani mk
100–	2	88	87	15	34	224 (12%)	6
50–99	5	145	151	19	48	363 (20%)	8
20–49	13	134	122	62	70	388 (21%)	6
10–19	24	125	127	41	61	354 (19%)	6
5–9	31	71	82	16	52	221 (12%)	6
4	10	12	14	4	10	40 (2%)	8
3	30	10	43	19	18	90 (5%)	4
2	30	5	29	12	14	60 (3%)	3,75
1	120	25	44	21	30	120 (6%)	5
Yhteensä	265	615	699	209	337	1860 (100%)	6

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

LIITE 6.

Taulukko 29. Ahkerimmat perukirjan kirjoittajat Ilmajoen pitäjässä 1864–1889.

	Nimi	Sääty	Määrä	Talolli- nen	Torppari	Muu tilaton	Muu	Palkan mediaani (mk)
1.	Homi, Juho	Torppari	112	27 (24%)	60 (54%)	11 (10%)	14 (13%)	6
2.	Lagerqvist, Gustav	Lukkari	112	61 (54%)	27 (24%)	4 (4%)	20 (18%)	8
3.	Rintamäki, Isak	Talollinen	91	10 (11%)	58 (64%)	4 (4%)	19 (21%)	4
4.	Kivinen, Matti	Torppari, kunnan- kirjuri	75	40 (53%)	30 (40%)	0 (0%)	5 (7%)	10
5.	Malmberg, Erik Alfred	Talollinen	72	51 (71%)	4 (6%)	1 (1%)	16 (22%)	20
6.	Luopajarvi, Kustaa	Talollinen	67	39 (58%)	24 (36%)	1 (1%)	3 (4%)	7
7.	Mannila, Walentin	Talollinen	58	5 (9%)	35 (60%)	13 (22%)	5 (9%)	8
8.	Kahma, Kaarle	Kirjuri	45	17 (38%)	10 (22%)	8 (18%)	10 (22%)	5
9.	Blomstedt, Aron Emmanuel	Lukkari	42	31 (74%)	6 (14%)	1 (2%)	4 (10%)	15
10.	Puskala, Matti	Talollinen	42	9 (21%)	17 (40%)	13 (31%)	3 (7%)	5
11.	Wilenius, Herman	Rättäri	39	11 (28%)	19 (49%)	2 (5%)	7 (18%)	6
12.	Björkqvist, Jaakko	Talollinen	29	6 (21%)	10 (34%)	6 (21%)	7 (24%)	7
13.	Tuntematon	Tuntema- ton	28	9 (32%)	7 (25%)	4 (14%)	8 (29%)	6
14.	Ahomäki, Juha Erik	Torppari	27	1 (4%)	12 (44%)	8 (30%)	6 (22%)	4
15.	Loukasmäki, Mikki	Torppari	27	3 (11%)	10 (37%)	6 (22%)	8 (30%)	6,9
16.	Johnson, Isak	Talollinen	24	12 (50%)	8 (33%)	2 (8%)	2 (8%)	5,4
17.	von Schantz, Carl Wilhelm	Säätyläi- nen	22	10 (45%)	3 (14%)	1 (5%)	8 (36%)	22,5
18.	Elfbring, Petter	Lukkari	21	10 (48%)	7 (33%)	3 (14%)	1 (5%)	7
19.	Granholt, Jaakko	Torppari	21	6 (29%)	7 (33%)	6 (29%)	2 (10%)	3,5
20.	Lehtimäki, Samueli	Talollinen	21	9 (43%)	6 (29%)	2 (10%)	4 (19%)	6,5

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

LIITE 7.

Taulukko 30. Ilmajoen pitäjän kunnallishallinnon esimiehet 1865–1890.

Nimi	Syntymä- aika	Syntymä- paikka	Kunta	Sosiaaliryhmä	Aloitettiin	Lopetettiin	Vuotena	Ikä aloitta- essa	Ikä lopetta- essa
ILMAJOKI									
Kuntakokouksen esimiehet									
1.	12. 8. 1823	Seinäjoki (Nurmo)	Ilmajoki	Säätyläinen	1866	1868	3	43	45
2.	11. 9. 1829	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1868	1872	5	39	43
3.	6. 12. 1812	Kokemäki	Ilmajoki	Papisto	1873	1874	2	61	62
4.	17. 10. 1843	Kurikka	Ilmajoki	Opettaja	1875	1877	3	32	34
5.	26. 1. 1827	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1878	1880	3	51	53
6.	10. 5. 1845	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1881	1883	3	36	38
7.	4. 10. 1843	Ilmajoki	Ilmajoki	Opettaja	1884	>	7	41	47
Kuntakokouksen varaesimiehet									
8.	11. 9. 1829	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1866	1874	9	37	45
9.	9. 12. 1816	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1875	1877	3	59	61
10.	5. 3. 1837	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1878	1880	3	41	43
11.	9. 12. 1816	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1881	1883	3	65	67
12.	21. 4. 1845	Oravainen	Ilmajoki	Lukkari, kanttori	1884	1886	3	39	41
13.	1. 3. 1848	Suontemi	Ilmajoki	Säätyläinen	1887	>	4	39	42
Kunnallislautakunnan esimiehet									
14.	28. 2. 1835	Krisiinankau- punki	Ilmajoki	Säätyläinen	1866	1868	3	31	33
15.	26. 1. 1827	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1868	1868	1	41	41
16.	8. 4. 1834	Isojoki	Ilmajoki	Lukkari, kanttori	1869	1871	3	35	37
17.	25. 1. 1845	Nousiainen	Ilmajoki	Papisto	1872	1873	2	27	28
18.	20. 9. 1826	Toholampi	Ilmajoki	Säätyläinen	1874	1874	1	48	48

	Nimi	Syntymä- aika	Syntymä- paikka	Kunta	Sosiaaliryhmä	Aloitti	Lopetti	Vuo- tena	Ikä aloitta- essa	Ikä lo- petta- essa
19.	Ilmanen, Johannes	13.9.1849	Ilmajoki	Ilmajoki	Papisto	1875	1877	3	26	28
20.	Antila, Antti Kaaponpoika	9.10.1833	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1878	1883	6	45	50
21.	Könni, Otto Edvard	9.4.1858	Ilmajoki	Ilmajoki	Säätyläinen	1884	1889	6	26	31
22.	Roschler, Paul Rudolf	26.2.1860	Vaasa	Ilmajoki	Säätyläinen	1890	>	1	30	30
Kunnallislautakunnan varaesimiehet										
23.	Törnudd, Julius Napoleon	20.9.1826	Toholampi	Ilmajoki	Säätyläinen	1866	1868	3	40	42
24.	Yli-Iikka, Niilo Mikaelinpoika	14.8.1814	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1868	1868	1	54	54
25.	Yli-Nikkola, Jaakko Juhonpoika	6.7.1826	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1868	1868	1	42	42
26.	Österberg, Jakob Jonas	8.4.1834	Isojoki	Ilmajoki	Lukkari, kanttori	1869	1871	3	35	37
27.	Roos, Richard Sebastian	28.2.1835	Kristiinankau- punki	Ilmajoki	Säätyläinen	1872	1872	1	37	37
28.	Hannuksela, Iisakki Antinpoika	26.1.1827	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1872	1874	3	45	47
29.	Sevón, Karl Anshelm	21.4.1845	Oravainen	Ilmajoki	Lukkari, kanttori	1875	1877	3	30	32
30.	Malmberg, Erik Alfred	30.8.1837	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1878	1883	6	41	46
31.	Hannuksela, Iisakki Antinpoika	26.1.1827	Ilmajoki	Ilmajoki	Talollinen	1884	1886	3	57	59
32.	Roschler, Paul Rudolf	26.2.1860	Vaasa	Ilmajoki	Säätyläinen	1887	1889	3	27	29
33.	Roos, Johan Henrik Wilhelmianpoika	21.12.1860	Virrat	Ilmajoki	Säätyläinen	1890	>	1	30	30
SEINÄJOKI										
Kuntakokouksen esimiehet										
34.	Wasasjerna, Gustaf	12.8.1823	Seinäjoki (Nurmo)	Seinäjoki	Säätyläinen	1868	1870	3	45	47
35.	Lindstedt, Wilhelm	3.5.1838	Nousiainen	Seinäjoki	Papisto	1870	1871	2	32	33
36.	Kitinoja, Mikko Tuomaanpoika	20.9.1825	Seinäjoki (Nurmo)	Seinäjoki	Talollinen	1872	1874	3	47	49
37.	Kortesmäki, Matti Juhonpoika	1.9.1809	Seinäjoki (Nurmo)	Seinäjoki	Talollinen	1875	1877	3	66	68
38.	Heikkilä, Juho Esanpoika	20.2.1839	Seinäjoki (Nurmo)	Seinäjoki	Talollinen	1878	1889	12	39	50

	Nimi	Syntymä- aika	Syntymä- paikka	Kunta	Sosiaaliryhmä	Aloitti	Lopetti	Vuo- tena	Ikä aloitta- essa	Ikä lo- petta- essa
39.	Rinta-Mäenpää, Antti Petteri Jaakonpoika	29.8.1854	Ilmajoki	Seinäjoki	Talollinen	1889	>	2	35	36
Kuntakokouksen varaesimiehet										
40.	Hirvinen, Salomon	31.4.1834	Ylihärmä	Seinäjoki	Papisto	1868	1869	2	34	35
41.	Lindstedt, Wilhelm	3.5.1838	Nousiainen	Seinäjoki	Papisto	1869	1870	2	31	32
42.	Puska, Jaakko Hermanninpoika	29.4.1838	Seinäjoki (Nurmo)	Seinäjoki	Talollinen	1870	1871	2	32	33
43.	Holmström, Joonas	17.7.1823	Isokyrö	Seinäjoki	Säätyläinen	1872	1874	3	49	51
44.	Katila, Kustaa Arvi Olavinpoika	5.6.1836	Lapua	Seinäjoki	Talollinen	1875	1877	3	39	41
45.	Heikkilä, Matti Kustaanpoika	19.3.1838	Nurmo	Seinäjoki	Talollinen	1878	1889	12	40	51
46.	Helenius, Kaarlo Jaakko	21.7.1851	Korpilahti	Seinäjoki	Opettaja	1890	>	1	39	39
Kunnallislautakunnan esimiehet										
47.	Peska, Anshelm	21.1.1841	Ruovesi	Seinäjoki	Lukkari, kanttori	1868	1871	4	27	30
48.	Heikkilä, Juho Esanpoika	20.2.1839	Seinäjoki (Nurmo)	Seinäjoki	Talollinen	1871	1871	1	32	32
49.	Uppa, Matti Matinpoika	9.5.1828	Seinäjoki (Nurmo)	Seinäjoki	Talollinen	1872	1872	1	44	44
50.	Siukonen, Herman Markuksenpoika	26.1.1847	Ruovesi	Seinäjoki	Lukkari, kanttori	1873	1876	4	26	29
51.	Björkqvist (Jouppi), Jaakko Hermannin- poika	24.5.1848	Seinäjoki (Nurmo)	Seinäjoki	Talollinen	1876	>	15	28	42
Kunnallislautakunnan varaesimiehet										
52.	Heikkilä, Juho Esanpoika	20.2.1839	Seinäjoki (Nurmo)	Seinäjoki	Talollinen	1868	1871	4	29	32
53.	Uppa, Matti Matinpoika	9.5.1828	Seinäjoki (Nurmo)	Seinäjoki	Talollinen	1871	1871	1	43	43
54.	Björkqvist (Uppa), Herman Mikonpoika	27.8.1812	Seinäjoki (Nurmo)	Seinäjoki	Talollinen	1872	1877	6	60	65
55.	Jouppi, Tuomas Tuomaanpoika	30.10.1845	Seinäjoki (Nurmo)	Seinäjoki	Talollinen	1878	1880	3	33	35

	Nimi	Syntymä- aika	Syntymä- paikka	Kunta	Sosiaaliryhmä	Aloitettiin	Lopetettiin	Vuotena	Ikä aloitta- essa	Ikä lo- petta- essa
56.	Hakola, Aukusti Juhonpoika	30.4.1846	Seinäjäki (Nurmo)	Seinäjäki	Talollinen	1881	1889	9	35	43
57.	Heikkilä, Matti Kustaanpoika	19.3.1838	Nurmo	Seinäjäki	Talollinen	1890	>	1	52	52
PERÄSEINÄJOKI										
Kuntakokouksen esimiehet										
58.	Kihniä, Simon Antinpoika	17.3.1815	Jalasjärvi	Peräsei- näjäki	Talollinen	1868	1877	10	53	62
59.	Runsas, Salomon Jaakonpoika	16.7.1843	Peräseinäjäki	Peräsei- näjäki	Talollinen	1878	1883	6	35	40
60.	Kihniä, Jeremias Simunanpoika	24.11.1831	Peräseinäjäki	Peräsei- näjäki	Talollinen	1884	1886	3	53	55
61.	Kanto, Mikko Mikonpoika	5.10.1840	Peräseinäjäki	Peräsei- näjäki	Talollinen	1887	>	4	47	50
Kuntakokouksen varaesimiehet										
61.	Kihniä, Jeremias Simunanpoika	24.11.1831	Peräseinäjäki	Peräsei- näjäki	Talollinen	1868	1871	4	37	40
63.	Kihniä, Simon Simonanpoika	1.8.1836	Peräseinäjäki	Peräsei- näjäki	Talollinen	1871	1880	10	35	44
64.	Kullberg (Kärki), Karl Wilhelm	19.7.1843	Kaskinen	Peräsei- näjäki	Talollinen	1881	1886	6	38	43
65.	Holma, Jaakko Joosefinpoika	20.8.1841	Nurmo	Peräsei- näjäki	Talollinen	1887	>	4	46	49
Kunnallislautakunnan esimiehet										
66.	Kanto, Heikki Simonanpoika	3.1.1833	Jalasjärvi	Peräsei- näjäki	Talollinen	1868	1877	10	35	44
67.	Kalakoski, Matti Juhonpoika	7.4.1843	Nurmo	Peräsei- näjäki	Talollinen	1878	1882	5	35	39
68.	Jaskari (Saarikoski), Iisakki Tuomaan- poika	22.1.1853	Nurmo	Peräsei- näjäki	Tilaton, torppari	1882	1885	4	29	32

	Nimi	Syntymä- aika	Syntymä- paikka	Kunta	Sosiaaliryhmä	Aloitettiin	Lopetettiin	Vuotena	Ikä aloitta- essa	Ikä lo- petta- essa
69.	Kanto, Simuna Heikinpoika	7.7.1861	Peräseinäjoki	Peräsei- näjäjoki	Talollinen	1885	>	6	24	29
Kunnallislautakunnan varaesimiehet										
70.	Eifbring, Petter	24.3.1819	Teuva	Peräsei- näjäjoki	Lukkari, kanttori	1868	1871	4	49	52
71.	Koukkari, Salomon Heikinpoika	17.7.1845	Peräseinäjoki	Peräsei- näjäjoki	Talollinen	1871	1877	7	26	32
72.	Kullberg (Kärki), Karl Wilhelm	19.7.1843	Kaskinen	Peräsei- näjäjoki	Talollinen	1878	1880	3	35	37
73.	Kihniä, Simon Simonanpoika	1.8.1836	Peräseinäjoki	Peräsei- näjäjoki	Talollinen	1881	1886	6	45	50
74.	Koskela, Antti Jaakko Antinpoika	25.4.1858	Ilmajoki	Peräsei- näjäjoki	Talollinen	1887	>	4	29	32
KAUHAJOKI										
Kuntakokouksen esimiehet										
75.	Ottelin, Fredrik Napoleon	7.8.1817	Ii	Kauhajoki	Papisto	1867	1870	4	50	53
76.	Hällfors, Frans Henrik	29.11.1821	Pori	Kauhajoki	Papisto	1870	1876	7	49	55
77.	von Schantz, Kaarle Wilhelm	6.4.1844	Kauhajoki	Kauhajoki	Säätyläinen	1876	1885	10	32	41
78.	Blomberg, Erik August	8.4.1844	Kristinankau- punki	Kauhajoki	Talollinen	1886	1888	3	42	44
79.	Ilkela, Juha Jaakko Jaakonpoika	2.1.1846	Kauhajoki	Kauhajoki	Talollinen	1889	>	2	43	44
Kuntakokouksen varaesimiehet										
80.	Toiwakka, Aapeli Matinpoika	15.12.1814	Jalasijärvi	Kauhajoki	Talollinen	1867	1876	10	53	62
81.	Waldemann, Erik Johan	31.5.1851	Parkano	Kauhajoki	Lukkari, kanttori	1876	1882	7	25	31
82.	Blomberg, Erik August	8.4.1844	Kristinankau- punki	Kauhajoki	Talollinen	1883	1885	3	39	41
83.	Kuja-Panula, Iisakki Juhonpoika	25.4.1834	Kauhajoki	Kauhajoki	Talollinen	1886	1888	3	52	54
84.	Keski-Knuutila, Iisakki Jaakonpoika	26.11.1843	Kauhajoki	Kauhajoki	Talollinen	1889	>	2	46	47

	Nimi	Syntymä- aika	Syntymä- paikka	Kunta	Sosiaaliryhmä	Aloitti	Lopetti	Vuo- tena	Ikä aloitta- essa	Ikä lo- petta- essa	
	Kunnallislautakunnan esimiehet										
85.	von Schantz, Karl Wilhelm	6.4.1844	Kauhajoki	Kauhajoki	Säätyläinen	1867	1868	2	23	24	
86.	Ala-Panula, Antti Samuel Antinpoika	8.11.1818	Kauhajoki	Kauhajoki	Talollinen	1869	1876	8	51	58	
87.	Ikkelä, Juha Jaakko Jaakonpoika	2.1.1846	Kauhajoki	Kauhajoki	Talollinen	1876	1882	7	30	36	
88.	Waldemann, Erik Johan	31.5.1851	Parkano	Kauhajoki	Lukkari, kanttori	1883	>	8	32	39	
	Kunnallisautakunnan varaesimiehet										
89.	Aronen (Korpi-Aro), Jaakko Matinpoika	13.12.1819	Kauhajoki	Kauhajoki	Talollinen	1867	1876	10	48	57	
90.	Kuja-Panula, lisakki Juhonpoika	25.4.1834	Kauhajoki	Kauhajoki	Talollinen	1876	1885	10	42	51	
91.	Yli-Panula, Hermann Jaakonpoika	16.2.1851	Kauhajoki	Kauhajoki	Talollinen	1886	>	5	35	39	
	KURIKKA										
	Kuntakokouksen esimiehet										
92.	Leidenius, Albert	29.6.1828	Pertteli	Kurikka	Säätyläinen	1867	1868	2	39	40	
93.	Koivisto, Juho Matinpoika	29.1.1830	Ilmajoki	Kurikka	Talollinen	1868	1868	1	38	38	
94.	Leidenius, Albert	29.6.1828	Pertteli	Kurikka	Säätyläinen	1869	1869	1	41	41	
95.	Skyttä, Mikko Mikonpoika	4.5.1812	Kurikka	Kurikka	Talollinen	1870	1870	1	58	58	
96.	Erling, Wilhelm	18.5.1831	Lohtaja	Kurikka	Kauppias	1871	1873	3	40	42	
97.	Wähä-Kurikka, Samuel Samuelinpoika	24.9.1827	Kurikka	Kurikka	Talollinen	1874	1876	3	47	49	
98.	Jyrä, Aleksander Jaakonpoika	29.12.1833	Kauhajoki	Kurikka	Talollinen	1877	1879	3	44	46	
99.	Äijälä, Joonas Matinpoika	4.7.1837	Ilmajoki	Kurikka	Talollinen	1880	1882	3	43	45	
100.	Antila (Sjöstedt), Heikki Joosefinpoika	3.4.1841	Ylöjärvi	Kurikka	Talollinen	1883	1885	3	42	44	
101.	Säntti, Mikko Matinpoika	12.11.1846	Kurikka	Kurikka	Talollinen	1886	1888	3	40	42	
102.	Jyrä, Taneli Juhonpoika	8.9.1846	Kurikka	Kurikka	Talollinen	1889	>	2	43	44	
	Kuntakokouksen varaesimiehet										
103.	Koivisto, Juho Matinpoika	29.1.1830	Ilmajoki	Kurikka	Talollinen	1867	1868	2	37	38	
104.	Malmberg, Juho Fredrik	9.7.1824	Ilmajoki	Kurikka	Kauppias	1868	1869	2	44	45	
105.	Vähä-Kurikka, Samuel Samuelinpoika	24.9.1827	Kurikka	Kurikka	Talollinen	1870	1873	4	43	46	

	Nimi	Syntymä- aika	Syntymä- paikka	Kunta	Sosiaaliryhmä	Aloitti	Lopetti	Vuo- tena	Ikä lo- paitta- essa
106.	Vähä-Kurikka, Salomon Jaakonpoika	2.11.1813	Kurikka	Kurikka	Talollinen	1874	1878	5	61
107.	Jyrä, Taneil Juhonpoika	8.9.1846	Kurikka	Kurikka	Talollinen	1880	1885	6	34
108.	Reinikka, Isakki Hermanninpoika	21.3.1841	Kurikka	Kurikka	Talollinen	1886	1888	3	45
109.	Wähä-Kurikka, Salomon Salomonin- poika	29.8.1856	Kurikka	Kurikka	Talollinen	1889	>	2	33
	Kunnallislautakunnan esimiehet								
110.	Blosila, Hermann Hermanninpoika	29.2.1816	Kurikka	Kurikka	Talollinen	1867	1868	2	51
111.	Vähä-Kurikka, Salomon Jaakonpoika	2.11.1813	Kurikka	Kurikka	Talollinen	1869	1869	1	56
112.	Lagerqvist, Kustaa	30.10.1830	Tenhola	Kurikka	Lukkari, kanttori	1870	>	21	40
	Kunnallislautakunnan varaesimiehet								
113.	Vähä-Kurikka, Salomon Jaakonpoika	2.11.1813	Kurikka	Kurikka	Talollinen	1867	1868	2	54
114.	Laulaja, Sameli Eliaksenpoika	15.8.1842	Ilmajoki	Kurikka	Talollinen	1869	1870	2	27
115.	Stenberg, Juho Erik	23.12.1822	Rauma	Kurikka	Kauppias	1871	1879	9	49
116.	Berglund, Kaarle Juho	2.3.1854	Vaasa	Kurikka	Kauppias	1880	1881	2	26
117.	Koivisto, Juho Matinpoika	29.1.1830	Ilmajoki	Kurikka	Talollinen	1881	>	10	51
	JALASJÄRVI								
	Kuntakokouksen esimiehet								
118.	Rosell, Sten	30.9.1836	Ruotsi	Jalasjärvi	Säätyläinen	1867	1870	4	31
119.	Anttila, Gabriel Isakinpoika	10.12.1835	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1870	1882	13	35
120.	Marttila, Matti Samuelinpoika	7.9.1843	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1882	1885	4	39
121.	Kivistö, Elias Rudolf	5.6.1841	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1885	1888	4	44
122.	Leidenius, Oskar Engelbert	7.11.1835	Kuusluoto	Jalasjärvi	Talollinen	1888	>	3	53
	Kuntakokouksen varaesimiehet								
123.	Köykkä, Tuomas Matinpoika	15.12.1830	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1867	1868	2	37
124.	Anttila, Gabriel Isakinpoika	10.12.1835	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1868	1870	3	33
125.	Harri, Mikko Matinpoika	4.1.1841	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1870	1882	13	29

	Nimi	Syntymä- aika	Syntymä- paikka	Kunta	Sosiaaliryhmä	Aloitti	Lopetti	Vuo- tena	Ikä aloitta- essa	Ikä lo- petta- essa	
126.	Ala-Kasari, Samuel Matinpoika	18.8.1844	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1882	1885	4	38	41	
127.	Mäki-Kivistö, Iisakki Salomoninpoika	29.6.1860	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1885	1888	4	25	28	
128.	Lammi, Juho Joonaanpoika	4.8.1839	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1888	>	3	49	51	
	Kunnallislautakunnan esimiehet										
129.	Blomstedt, Aron Emmanuel	25.1.1805	Kuorevesi	Jalasjärvi	Lukkari, kant- tori	1867	1879	13	62	74	
130.	Luopajarvi, Kustaa Mikinpoika	13.8.1852	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1879	1882	4	27	30	
131.	Hedberg, Karl Fredrik	21.10.1854	Seinäjoki (Nurmo)	Jalasjärvi	Lukkari, kant- tori	1882	1888	7	28	34	
132.	Luopajarvi, Kustaa Mikinpoika	13.8.1852	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1888	>	3	36	38	
	Kunnallislautakunnan varaesimiehet										
133.	Anttila, Gabriel Iisakinpoika	10.12.1835	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1867	1868	2	32	33	
134.	Haapala, Jaakko Josefipoika	13.3.1813	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1868	1879	12	55	66	
135.	Köykkä, Samuel Samuelinpoika	28.5.1845	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1879	1882	4	34	37	
136.	Leidenius, Oskar Engelbert	7.11.1835	Kuusluoto	Jalasjärvi	Kauppia	1882	1885	4	47	50	
137.	Lammi, Juho Mikinpoika	30.11.1859	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Talollinen	1885	1888	4	26	29	
138.	Järvinen, Samuel Mikonpoika	17.4.1864	Jalasjärvi	Jalasjärvi	Kauppia	1888	>	3	24	26	

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

LIITE 8.

Taulukko 31. Ilmajoen käräjäkunnan lautamiehet 1805–1889.

	Nimi	Elinvuodet	Paikkakunta	Kylä	Ikä aloit- taessa	Ikä lopet- taessa	Lautamie- henä	Vuo- tena	Heras- tu- mari
1.	Viitala, Pertti Erkinpoika	27.8.1738–2.5.1816	Peräseinäjoki	Viitala	50	67	1788–1805	18	
2.	Yli-Aro, Antti Jaakonpoika	24.10.1732– 20.4.1810	Kauhajoki	Kirkonkylä	58	74	1790–1806	17	
3.	Mantila, Tuomas Israelinpoika	7.4.1753–31.7.1827	Jalasjärvi	Koskue	38	55	1791–1808	18	
4.	Ala-Luopa, Kaapo Samuelin- poika	24.2.1748– 16.12.1828	Kurikka	Luopa	44	77	1792–1825	34	
5.	Wästi, Pietari isakinpoika	28.6.1751–4.2.1826	Ilmajoki	Kokkola	41	75	1792–1826	35	X
6.	Ala-Uppa, Matti Simonpoika	5.9.1745–27.12.1835	Seinäjoki	Seinäjoki	48	63	1793–1808	16	
7.	Havunen, Tuomas Martinpoika	19.12.1744– 21.5.1809	Kauhajoki	Hyyppä	50	65	1794–1809	16	
8.	Yli-Kokko, Matti Jaakonpoika	10.10.1749– 25.11.1814	Ilmajoki	Kirkonkylä	45	65	1794–1814	21	
9.	Koskilampi, Matti Henrikinpoika	14.3.1751– 22.11.1824	Jalasjärvi	Kirkonkylä	43	64	1794–1815	22	
10.	Koukkari, Juho Jaakonpoika	4.11.1759–9.4.1809	Kurikka	Mieto	40	49	1799–1808	10	
11.	Ala-Ranta, Samuel isakinpoika	25.9.1757–5.6.1830	Ilmajoki	Lahti	44	73	1801–1830	30	X
12.	Ala-Nikkola, Matti Matiaksen- poika	2.2.1764–22.6.1827	Ilmajoki	Peltoniemi	41	63	1805–1827	23	
13.	Koskela, Matias Henrikinpoika	7.2.1755–8.8.1836	Peräseinäjoki	Viitala	51	55	1806–1810	5	
14.	Ala-Aro, Johan Henrikinpoika	23.5.1761–4.9.1808	Kauhajoki	Kirkonkylä	46	47	1807–1808	2	
15.	Keski-Aro, Jaakko Jaakonpoika	10.4.1761–22.4.1818	Kauhajoki	Kirkonkylä	48	49	1809–1810	2	
16.	Kivistö, Isakki Niilonpoika	18.2.1773–2.8.1830	Jalasjärvi	Kirkonkylä	36	44	1809–1817	9	
17.	Yli-Lohikoski, Isakki Mikon- poika	23.3.1775–30.4.1854	Kurikka	Mieto	34	48	1809–1823	15	
18.	Yli-Uppa, Matti isakinpoika	6.3.1776–9.12.1864	Seinäjoki	Seinäjoki	33	48	1809–1824	16	

	Nimi	Elinvuodet	Paikkakunta	Kylä	Ikä aloit- taessa	Ikä lopet- taessa	Lautamie- henä	Vuo- tena	Heras- tu- mari
19.	Yli-Laurunen, Joosef Jaakon- poika	1.2.1756–10.4.1827	Kauhajoki	Kirkonkylä	54	70	1810–1826	17	
20.	Toppari, Erkki Mikonpoika	19.2.1774–24.5.1827	Peräseinäjoki	Luoma	37	53	1811–1827	17	
21.	Keski-Koivisto, Joel Erkinpoika	22.4.1785– 21.12.1851	Kurikka	Jouppila	30	39	1815–1824	10	
22.	Gomsi, Salomon Juhonpoika	20.8.1772–20.6.1844	Jalasjärvi	Hirvijärvi	44	70	1816–1842	27	X
23.	Yli-Fossila, Jaakko Juhonpoika	20.10.1782–2.4.1856	Ilmajoki	Peltoniemi	36	44	1818–1826	9	
24.	Yli-Jokipi, Salomon Antinpoika	7.5.1786–13.1.1828	Jalasjärvi	Kirkonkylä	32	41	1818–1827	10	
25.	Latva-Äijö, Juho Juhonpoika	10.9.1786–9.4.1845	Kauhajoki	Harja	35	43	1821–1829	9	
26.	Yli-Jyrä, Samuel Samuelinpoika	26.7.1787–28.6.1851	Kurikka	Kurikka	37	50	1824–1837	14	
27.	Wästi, Juho Pietarinpoika	7.7.1781–16.11.1871	Ilmajoki	Kokkola	44	45	1825–1826	2	
28.	Maenpää, Kustaa Henrikinpoika	10.4.1779–4.12.1861	Seinäjoki	Seinäjoki	46	63	1825–1842	18	
29.	Piirto, Juho Isakinpoika	31.12.1783–9.2.1859	Kurikka	Mieto	43	75	1826–1858	33	X
30.	Latva-Nikkola, Herman Juhon- poika	24.6.1786–5.3.1834	Ilmajoki	Peltoniemi	41	47	1827–1833	7	
31.	Ala-Kokko, Juho Matinpoika	15.7.1795–28.2.1841	Kauhajoki	Kauhajoki	32	40	1827–1835	9	
32.	Ala-Penttilä, Iisakki Mikonpoika	1.4.1795–1.5.1856	Ilmajoki	Jouppila	32	60	1827–1855	29	
33.	Hiirokoski, Juho Juhonpoika	9.12.1798–24.4.1838	Peräseinäjoki	Kihniä	30	40	1828–1838	11	
34.	Yli-Röyskö, Herman Jaakon- poika	18.3.1781–22.8.1845	Ilmajoki	Röyskölä	47	64	1828–1845	18	
35.	Tala, Salomon Kaarlenpoika	3.5.1796–14.3.1861	Jalasjärvi	Kirkonkylä	32	63	1828–1859	32	X
36.	Yli-Kala, Juho Tuomaanpoika	30.7.1803–30.7.1861	Kauhajoki	Harjan kylä	27	58	1830–1861	32	X
37.	Ala-Ranta, Valentin Samuelin- poika	2.6.1797–17.5.1852	Ilmajoki	Lahti	34	52	1831–1849	19	
38.	Ala-Nikkola, Matti Matinpoika	4.1.1790–31.3.1844	Ilmajoki	Peltoniemi	45	53	1835–1843	9	
39.	Yli-Kärki, Salomon Matinpoika	15.1.1804–11.7.1844	Peräseinäjoki	Luoma	34	36	1838–1840	3	
40.	Ala-Yrjänäinen, Matti Israelin- poika	20.2.1808–4.2.1878	Kauhajoki	Kauhajoki	30	44	1838–1852	15	
41.	Yli-Reinikka, Matti Kaaponpoika	28.8.1794–18.8.1862	Kurikka	Kurikka	45	68	1839–1862	24	

	Nimi	Elinvuodet	Paikkakunta	Kylä	Ikä aloit- taessa	Ikä lopet- taessa	Lautamie- henä	Vuo- tena	Heras- tu- mari
42.	Antila, Salomon Juhonpoika	17.10.1801– 28.10.1891	Peräseinäjoki	Viitala	40	64	1841–1865	25	
43.	Jouppila, Juho Juhonpoika	12.8.1800– 27.11.1853	Seinäjoki	Jouppila	42	48	1842–1848	7	
44.	Seppi, Samuel Joonaksenpoika	24.8.1807–25.8.1857	Jalasjärvi	Valli	36	43	1843–1850	8	
45.	Röyskö, Jaakko Hermaninpoika	8.12.1803–6.11.1852	Ilmajoki	Röyskölä	42	49	1845–1852	8	
46.	Kuivas-Nikkola, Matti Juhon- poika	16.11.1805–5.6.1866	Ilmajoki	Peltoniemi	41	61	1846–1853, 1863–1866	12	X
47.	Jouppi, Tuomas Tuomaanpoika	16.12.1821– 29.1.1860	Seinäjoki	Seinäjoki	28	32	1849–1853	5	
48.	Lauronen, Matti Mikonpoika	8.8.1805–12.4.1861	Ilmajoki	Kirkonkylä	45	55	1850–1860	11	
49.	Haapala, Jaakko Joosefinpoika	13.3.1813–25.2.1904	Jalasjärvi	Luopajarvi	37	73	1850–1886	37	X
50.	Kortesmäki, Matti Juhonpoika	10.1.1809–17.2.1893	Seinäjoki	Seinäjoki	44	49	1853–1858	6	
51.	Kokko, Herman Matinpoika	12.7.1813–24.4.1894	Kauhajoki	Kauhajoki	40	52	1853–1865	13	
52.	Torala, Joonas Kaaponpoika	1.5.1807–12.4.1876	Ilmajoki	Lahti	46	69	1853–1876	24	
53.	Ala-Nikkola, Jaakko Herman- ninpoika	27.1.1817–10.1.1885	Ilmajoki	Peltoniemi	37	40	1854–1857	4	
54.	Koivisto, Juho Matinpoika	29.1.1830–7.1.1901	Kurikka	Koivisto	26	47	1856–1877	22	
55.	Ala-Marttila, Herman Juhon- poika	14.7.1833– 12.11.1918	Seinäjoki	Jouppila	26	30	1859–1863	5	
56.	Skyttä, Mikko Mikonpoika	4.5.1812–17.1.1898	Kurikka	Mieto	47	74	1859–1886	28	
57.	Kohtamäki, Juho Jaakonpoika	1.9.1819–7.4.1911	Jalasjärvi	Hirvijärvi	41	59	1860–1878	19	
58.	Uppa (Ylinen), Tuomas Simon- poika	31.7.1826– 24.10.1875	Seinäjoki	Seinäjoki	37	48	1863–1874	12	
59.	Antila, Antti Kaaponpoika	9.10.1833–21.3.1921	Ilmajoki	Kirkonkylä	30	43	1863–1876	14	
60.	Riihimaa, Samuel Henrickinpoika	28.10.1815– 4.12.1900	Jalasjärvi	Keskikylä	48	70	1863–1885	23	
61.	Keski-Turja, Antti Antinpoika	22.9.1836–25.3.1916	Kauhajoki	Aro	27	53	1863–1889	27	
62.	Kuja-Panula, Iisakki Juhonpoika	25.4.1834– 16.11.1920	Kauhajoki	Kauhajoki	32	32	1866–1866	1	

	Nimi	Elinvuodet	Paikkakunta	Kylä	Ikä aloit- taessa	Ikä lopet- taessa	Lautamie- henä	Vuo- tena	Heras- tu- mari
63.	Annala, Elias Antinpoika	17.5.1835–26.8.1867	Peräseinäjoki	Vitilala	31	32	1866–1867	2	
64.	Yli-Biri, Jaakko Samuelinpoika	11.9.1829–21.8.1882	Ilmajoki	Peltoniemi	37	53	1866–1882	17	
65.	Filppula, Antti Juho Benjaminin- poika	3.5.1833–2.11.1879	Kauhajoki	Kauhajoki	34	46	1867–1879	13	
66.	Kihniä, Jeremias Simonpoika	24.11.1831– 26.3.1902	Peräseinäjoki	Kihniä	37	46	1868–1877	10	
67.	Kitinoja, Kustaa Heikinpoika	11.12.1843–4.4.1930	Seinäjoki	Kitinoja	32	67	1875–1910	36	X
68.	Ala-Ilkka, Kaapo Joonanpoika	2.12.1846–8.11.1902	Ilmajoki	Kokkola	30	56	1876–1883, 1890–1902	8	
69.	Ala-Jussila, Juha Antinpoika	10.8.1840–18.3.1937	Ilmajoki	Kirkonkylä	37	46	1877–1886	10	
70.	Yli-Antila (Sjöstedt), Henrik Joo- sefinpoika	3.4.1841–27.1.1915	Kurikka	Tuiskula	36	54	1877–1895	19	
71.	Kullberg (Kärki), Karl Wilhelm	19.7.1843–1.7.1909	Peräseinäjoki	Luoma	35	43	1878–1886	9	
72.	Gonsi, Joosef Valentin Jaakon- poika	1.12.1836–6.1.1890	Jalasjärvi	Hirvijärvi	42	53	1878–1889	12	
73.	Ala-Yrjänäinen, Herman Mag- nus Juhonpoika	20.10.1843– 7.11.1901	Kauhajoki	Kauhajoki	37	43	1880–1886	7	
74.	Ala-Sihto, Matti Matinpoika	23.9.1834–29.2.1928	Ilmajoki	Peltoniemi	49	54	1883–1888	6	
75.	Yli-Rahnasto (Alanen), Mikael Israelinpoika	2.8.1842–9.12.1907	Ilmajoki	Lahti	42	47	1884–1889	6	
76.	Maja, Aapeli Antinpoika	31.12.1843– 28.12.1904	Jalasjärvi	Koskua	42	45	1885–1888	4	
77.	Latva-Panula, Isak Jaakonpoika	4.12.1851–1.9.1927	Kauhajoki	Kauhajoki	35	38	1886–1889	4	
78.	Ala-Jyrä, Taneli Juhonpoika	8.9.1846–20.3.1922	Kurikka	Kurikka	41	43	1887–1889	3	
79.	Myllyniemi, Kustaa Jeremias Kaarlenpoika	27.4.1840–19.6.1919	Peräseinäjoki	Luoma	47	49	1887–1889	4	
80.	Juononen, Samuel Samuelin- poika	2.9.1854–22.2.1910	Jalasjärvi	Koskue	35	35	1889–1889	2	
81.	Turja, Juho Enokinpoika	6.5.1842–13.12.1917	Kauhajoki	Aro	47	59	1889–1901	13	

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

LIITE 9.

Taulukko 32. Ilmajoen käräjäkunnan käräjien tiedot 1805–1889.

Vuosi	Käräjät	Ilmajoki	Selänjoki	Peräseinäjoki	Kauhajoki	Kurikka	Valasjärvi	Yhteensä	Keski-ikä	Paikkakunta	Kylä	Käräjätalo	Ajankohta	Kesto päivinä
1. 1889	syksy	2	1	1	2	2	2	10	47,0	Kurikka	Kurikka	Keski-Koivisto	16.10.1889–30.11.1889	46
2. 1889	talvi	2	1	1	2	2	2	10	47,6	Kurikka	Kurikka	Keski-Koivisto	8.2.1889–22.3.1889	43
3. 1888	syksy	2	1	1	2	2	2	10	46,8	Kurikka	Kurikka	Keski-Koivisto	4.9.1888–10.10.1888	37
4. 1888	talvi	2	1	1	2	2	2	10	46,8	Kurikka	Kurikka	Keski-Koivisto	15.3.1888–11.5.1888	58
5. 1887	syksy	2	1	1	2	2	2	10	45,8	Kurikka	Kurikka	Keski-Koivisto	18.10.1887–3.12.1887	47
6. 1887	talvi	2	1	1	2	2	2	10	45,8	Kurikka	Kurikka	Hirvelä	8.3.1887–30.4.1887	54
7. 1886	syksy	3	1	1	2	2	3	12	49,8	Kurikka	Kurikka	Hirvelä	12.10.1886–4.12.1886	54
8. 1886	talvi	3	1	1	2	2	3	12	50,5	Kurikka	Kurikka	Hirvelä	3.2.1886–15.3.1886	41
9. 1885	syksy	3	1	1	2	2	3	12	49,5	Kurikka	Kurikka	Hirvelä	3.9.1885–8.10.1885	36
10. 1885	talvi	3	1	1	2	2	3	12	51,8	Kurikka	Kurikka	Hirvelä	9.4.1885–22.5.1885	44
11. 1884	syksy	3	1	1	2	2	3	12	50,8	Kurikka	Kurikka	Hirvelä	21.10.1884–6.12.1884	47
12. 1884	talvi	3	1	1	2	2	3	12	50,8	Kurikka	Kurikka	Hirvelä	6.2.1884–13.3.1884	37
13. 1883	syksy	3	1	1	2	2	3	12	49,5	Kurikka	Kurikka	Hirvelä	6.9.1883–12.10.1883	37
14. 1883	talvi	2	1	1	2	2	3	11	49,5	Kurikka	Kurikka	Hirvelä	3.4.1883–11.5.1883	39
15. 1882	syksy	2	1	1	2	2	3	11	48,5	Kurikka	Kurikka	Hirvelä	26.10.1882–15.12.1882	51
16. 1882	talvi	3	1	1	2	2	3	12	48,9	Kurikka	Kurikka	Hirvelä	7.2.1882–23.3.1882	45
17. 1881	syksy	3	1	1	2	2	3	12	47,9	Kurikka	Kurikka	Jyrä	2.9.1881–13.10.1881	42
18. 1881	talvi	3	1	1	2	2	3	12	47,9	Kurikka	Kurikka	Jyrä	29.3.1881–17.5.1881	50
19. 1880	syksy	3	1	1	2	2	3	12	46,9	Kurikka	Kurikka	Jyrä	12.10.1880–2.12.1880	52
20. 1880	talvi	3	1	1	2	3	3	13	47,2	Kurikka	Kurikka	Jyrä	4.2.1880–13.3.1880	39
21. 1879	syksy	3	1	1	2	2	3	12	46,8	Kurikka	Kurikka	Jyrä	4.9.1879–6.10.1879	33
22. 1879	talvi	3	1	1	1	2	3	11	46,8	Kurikka	Kurikka	Jyrä	27.3.1879–17.5.1879	52

Vuosi	Käräjät	Ilmajoki	Seinäjohti	Peräseinäjoki	Kauhajoki	Kurikka	Jalasjärvi	Yhteensä	Keski-ikä	Paikkakunta	Kylä	Käräjätalo	Ajankohta	Kesto päivinä
23.	1878	syksy	3	1	1	2	3	12	45,8	Kurikka	Kurikka	Jyrä	3.10.1878–15.11.1878	44
24.	1878	talvi	3	1	1	2	3	12	47,2	Kurikka	Kurikka	Jyrä	6.2.1878–14.3.1878	37
25.	1877	syksy	3	1	1	2	3	12	47,2	Kurikka	Kurikka	Jyrä	4.9.1877–9.10.1877	36
26.	1877	talvi	3	1	1	2	3	12	48,1	Kurikka	Kurikka	Jyrä	6.2.1877–10.3.1877	33
27.	1876	syksy	3	1	1	2	3	12	47,7	Kurikka	Kurikka	Jyrä	24.10.1876–29.11.1876	37
28.	1876	talvi	3	1	1	2	3	12	50,9	Kurikka	Kurikka	Jyrä	28.3.1876–6.5.1876	40
29.	1875	syksy	3	1	1	2	3	12	49,9	Ilmajoki	Peltoniemi	Rinta-Nikkola	2.9.1875–24.9.1875	23
30.	1875	talvi	3	1	1	2	3	12	49,9	Ilmajoki	Peltoniemi	Rinta-Nikkola	2.3.1875–24.3.1875	23
31.	1874	syksy	3	1	1	2	3	12	50,3	Ilmajoki	Peurala	Kiikka	1.9.1874–16.9.1874	16
32.	1874	talvi	3	1	1	2	3	12	50,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	12.2.1874–2.4.1874	50
33.	1873	syksy	3	1	1	2	3	12	49,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	2.10.1873–4.11.1873	24
34.	1873	talvi	3	1	1	2	3	12	49,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	20.3.1873–21.4.1873	32
35.	1872	syksy	3	1	1	2	3	12	48,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	4.9.1872–25.9.1872	22
36.	1872	talvi	3	1	1	2	3	12	48,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	8.2.1872–29.2.1872	22
37.	1871	syksy	3	1	1	2	3	12	47,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	1.9.1871–23.9.1871	23
38.	1871	talvi	3	1	1	2	3	12	47,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	8.2.1871–3.3.1871	24
39.	1870	syksy	3	1	1	2	3	12	46,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	4.10.1870–2.11.1870	30
40.	1870	talvi	3	1	1	2	3	12	46,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	8.2.1870–10.3.1870	31
41.	1869	syksy	3	1	1	2	3	12	45,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	1.9.1869–2.10.1869	32
42.	1869	talvi	3	1	1	2	3	12	45,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	16.3.1869–23.4.1869	39
43.	1868	syksy	3	1	1	2	3	12	44,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	1.10.1868–19.11.1868	50
44.	1868	talvi	3	1	1	2	3	12	44,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi	6.2.1868–21.3.1868	45
45.	1867	syksy	3	1	1	2	3	12	45,8	Ilmajoki	Peurala	Korpi	3.9.1867–11.10.1867	39
46.	1867	talvi	3	1	1	2	3	12	43,0	Ilmajoki	Peurala	Kiikka	20.3.1867–2.5.1867	44
47.	1866	syksy	3	1	1	2	3	12	41,9	Ilmajoki	Peurala	Kiikka	10.10.1866–12.12.1866	64

	Vuosi	Käräjät	Ilmajoki	Seinäjoki	Peräseinäjoki	Kauhajoki	Kurikka	Jalasjärvi	Yhteensä	Keski-ikä	Paikkakunta	Kylä	Käräjätalo	Ajankohta	Kesto päivinä
48.	1866	talvi	3	1	1	2	2	3	12	43,9	Ilmajoki	Peurala	Korpi	26.1.1866–17.3.1866	51
49.	1865	syksy	3	1	1	2	2	3	12	47,5	Ilmajoki	Peurala	Korpi	5.9.1865–16.10.1865	42
50.	1865	talvi	3	1	1	2	2	3	12	47,5	Ilmajoki	Peurala	Korpi	16.3.1865–29.4.1865	45
51.	1864	syksy	3	1	1	2	2	3	12	46,5	Ilmajoki	Peurala	Korpi	6.9.1864–15.10.1864	40
52.	1864	talvi	4	1	1	1	1	3	11	48,2	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
53.	1863	syksy	4	1	1	2	1	3	12	45,5	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
54.	1863	talvi	4	1	1	2	1	3	12	44,9	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
55.	1862	syksy	3	1	1	1	1	2	9	47,2	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
56.	1862	talvi	3	1	1	1	2	2	10	49,3	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
57.	1861	syksy	3	1	1	2	2	2	11	49,2	Ilmajoki	Kirkkonkylä	Laurosela		
58.	1861	talvi	3	0	1	2	2	2	10	51,3	Ilmajoki	Kirkkonkylä	Laurosela		
59.	1860	syksy	3	1	1	2	3	2	12	48,8	Ilmajoki	Kirkkonkylä	Laurosela		
60.	1860	talvi	3	1	1	2	3	2	12	48,8	Ilmajoki	Kirkkonkylä	Laurosela		
61.	1859	syksy	3	1	1	2	3	2	12	49,7	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
62.	1859	talvi	3	1	1	2	3	2	12	49,7	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
63.	1858	syksy	3	1	1	2	3	2	12	53,1	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
64.	1858	talvi	3	1	1	2	3	2	12	53,1	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
65.	1857	syksy	3	1	1	2	3	2	12	52,1	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
66.	1857	talvi	3	1	1	2	3	2	12	51,1	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
67.	1856	syksy	3	1	1	2	3	2	12	50,1	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
68.	1856	talvi	4	1	1	2	2	2	12	53,0	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
69.	1855	syksy	4	1	1	2	2	2	12	52,0	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
70.	1855	talvi	3	0	1	2	2	2	10	54,0	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
71.	1854	syksy	4	1	1	2	2	2	12	51,0	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
72.	1854	talvi	4	1	1	2	2	2	12	51,0	Ilmajoki	Kirkkonkylä	Ollila		

	Vuosi	Käräjät	Ilmajoki	Seinäjoki	Peräseinäjoki	Kauhajoki	Kurikka	Jalasjärvi	Yhteensä	Keski-ikä	Paikkakunta	Kylä	Käräjätalo	Ajankohta	Kesto päivinä
73.	1853	syksy	4	1	1	1	2	2	11	51,1	Ilmajoki	Kirkkonylä	Laurosela		
74.	1853	talvi	3	1	1	1	2	2	10	51,4	Ilmajoki	Kirkkonylä	Laurosela		
75.	1852	syksy	3	1	1	2	2	2	11	49,8	Ilmajoki	Kirkkonylä	Laurosela		
76.	1852	talvi	4	1	1	2	2	2	12	49,8	Ilmajoki	Kirkkonylä	Laurosela		
77.	1851	syksy	4	1	1	2	2	2	12	48,8	Ilmajoki	Kirkkonylä	Laurosela		
78.	1851	talvi	4	1	1	2	2	2	12	48,8	Ilmajoki	Kirkkonylä	Laurosela		
79.	1850	syksy	4	1	1	2	2	2	12	47,8	Ilmajoki	Kirkkonylä	Rinta-Kauppi		
80.	1850	talvi	4	1	1	2	2	2	12	48,3	Ilmajoki	Kirkkonylä	Rinta-Kauppi		
81.	1849	syksy	4	1	1	2	2	2	12	47,9	Ilmajoki	Kirkkonylä	Rinta-Kauppi		
82.	1849	talvi	4	1	1	2	2	2	12	47,9	Ilmajoki	Kirkkonylä	Rinta-Kauppi		
83.	1848	syksy	4	1	1	2	2	2	12	48,7	Jalasjärvi	Luopajarvi	Anttila		
84.	1848	talvi	4	1	1	2	2	2	12	48,7	Jalasjärvi	Luopajarvi	Anttila		
85.	1847	syksy	4	1	1	2	2	2	12	47,7	Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi		
86.	1847	talvi	3	1	1	2	2	2	11	47,3	Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi		
87.	1846	syksy	4	1	1	2	2	2	12	46,7	Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi		
88.	1846	talvi	4	1	1	2	2	2	12	46,7	Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi		
89.	1845	syksy	3	1	1	2	2	2	11	46,2	Ilmajoki	Peurala	Peurala		
90.	1845	talvi	4	1	1	2	2	2	12	47,7	Ilmajoki	Peltoniemi	Sihto		
91.	1844	syksy	3	1	1	2	2	2	11	47,2	Ilmajoki	Peltoniemi	Sihto		
92.	1844	talvi	3	1	1	2	2	2	11	47,2	Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi		
93.	1843	syksy	3	1	1	2	2	2	11	46,2	Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi		
94.	1843	talvi	4	1	1	2	2	1	11	47,7	Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi		
95.	1842	syksy	4	1	1	2	2	2	12	48,7	Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi		
96.	1842	talvi	4	1	1	2	2	2	12	50,4	Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi		
97.	1841	syksy	4	1	1	2	2	2	12	49,4	Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi		

	Vuosi	Käräjät	Ilmajoki	Seinäjohti	Peräseinäjohti	Kauhajoki	Kurikka	Jalasjärvi	Yhteensä	Keski-ikä	Paikkakunta	Kylä	Käräjätalo	Ajankohta	Kesto päivinä
98.	1841	talvi	4	1	1	2	2	2	12	49,4	Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi		
99.	1840	syksy	4	1	1	2	2	2	12	48,2	Ilmajoki	Kokkola	Wästi		
100.	1840	talvi	4	1	1	2	2	2	12	48,2	Ilmajoki	Kokkola	Wästi		
101.	1839	syksy	4	1	1	2	2	2	12	47,2	Ilmajoki	Kokkola	Wästi		
102.	1839	talvi	4	1	1	2	2	2	12	47,2	Ilmajoki	Peltoniemi	Rinta-Nikkola		
103.	1838	syksy	4	1	1	2	1	2	11	46,4	Ilmajoki	Kokkola	Wästi		
104.	1838	talvi	4	1	1	2	1	2	11	46,9	Ilmajoki	Kokkola	Wästi		
105.	1837	syksy	4	1	1	1	2	2	11	47,8	Ilmajoki	Kokkola	Wästi		
106.	1837	talvi	4	1	1	1	2	2	11	47,8	Ilmajoki	Kokkola	Rinta-Nikkola		
107.	1836	syksy	4	1	1	1	2	2	11	46,8	Ilmajoki	Kokkola	Wästi		
108.	1836	talvi	4	1	1	1	2	2	11	46,8	Ilmajoki	Kokkola	Wästi		
109.	1835	syksy	4	1	1	2	2	2	12	45,3	Ilmajoki	Peltoniemi	Rinta-Nikkola		
110.	1835	talvi	4	1	1	2	2	2	12	45,3	Ilmajoki	Kokkola	Wästi		
111.	1834	syksy	3	1	1	2	1	2	10	44,1	Ilmajoki	Peltoniemi	Rinta-Nikkola		
112.	1834	talvi	3	1	1	2	2	2	11	44,4	Ilmajoki	Peltoniemi	Rinta-Nikkola		
113.	1833	syksy	4	1	1	2	2	2	12	43,7	Ilmajoki	Peltoniemi	Rinta-Nikkola		
114.	1833	talvi	4	1	1	2	2	2	12	43,7	Ilmajoki	Peltoniemi	Rinta-Nikkola		
115.	1832	syksy	4	1	1	2	2	2	12	42,7	Ilmajoki	Peltoniemi	Rinta-Nikkola		
116.	1832	talvi	4	1	1	2	2	2	12	42,7	Ilmajoki	Peltoniemi	Rinta-Nikkola		
117.	1831	syksy	4	1	1	2	2	2	12	41,7	Ilmajoki	Peltoniemi	Rinta-Nikkola		
118.	1831	talvi	4	1	1	2	2	2	12	41,7	Ilmajoki	Kokkola	Wästi		
119.	1830	syksy	3	1	1	2	2	2	11	41,4	Ilmajoki	Peltoniemi	Fossi		
120.	1830	talvi	4	1	1	2	2	2	12	44,0	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
121.	1829	syksy	4	1	1	2	2	2	12	44,4	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
122.	1829	talvi	4	1	1	2	2	2	12	44,4	Ilmajoki	Peurala	Korpi		

	Vuosi	Käräjät	Ilmajoki	Seinäjoki	Peräseinäjoki	Kauhajoki	Kurikka	Jalasjärvi	Yhteensä	Keski-ikä	Paikkakunta	Kylä	Käräjätalo	Ajankohta	Kesto päivinä
123.	1828	syksy	4	1	1	2	2	2	12	43,4	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
124.	1828	talvi	4	1	1	2	2	1	11	44,5	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
125.	1827	syksy	3	1	0	2	2	2	10	44,4	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
126.	1827	talvi	2	1	1	1	2	2	9	50,6	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
127.	1826	syksy	4	1	1	2	2	2	12	50,4	Ilmajoki	Peitoniemi	Rinta-Nikkola		
128.	1826	talvi	4	1	1	2	2	2	12	50,4	Ilmajoki	Peitoniemi	Rinta-Nikkola		
129.	1825	syksy	4	1	1	2	1	2	11	49,0	Ilmajoki	Peitoniemi	Rinta-Nikkola		
130.	1825	talvi	4	1	1	2	2	2	12	52,3	Ilmajoki	Peitoniemi	Rinta-Nikkola		
131.	1824	syksy	4	1	1	2	2	2	12	54,1	Ilmajoki	Peitoniemi	Fossi		
132.	1824	talvi	4	1	1	2	2	2	12	54,3	Ilmajoki	Peitoniemi	Fossi		
133.	1823	syksy	4	1	1	2	2	2	12	53,3	Ilmajoki	Peitoniemi	Fossi		
134.	1823	talvi	4	1	1	2	3	2	13	52,8	Ilmajoki	Peitoniemi	Fossi		
135.	1822	syksy	4	1	1	2	3	2	13	51,8	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
136.	1822	talvi	3	1	1	2	3	2	12	52,8	Ilmajoki	Peurala	Korpi		
137.	1821	syksy	4	1	1	2	3	2	13	50,8	Ilmajoki	Peitoniemi	Rinta-Nikkola		
138.	1821	talvi	4	1	1	1	3	2	12	52,2	Ilmajoki	Peitoniemi	Rinta-Nikkola		
139.	1820	syksy	4	1	1	1	3	2	12	51,2	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
140.	1820	talvi	4	1	1	1	3	2	12	51,2	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
141.	1819	syksy	4	1	1	1	3	2	12	50,2	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
142.	1819	talvi	4	1	1	1	3	2	12	50,2	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
143.	1818	syksy	4	1	1	1	3	2	12	49,2	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
144.	1818	talvi	3	1	1	2	3	2	12	50,9	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
145.	1817	syksy	3	1	1	2	3	2	12	51,0	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
146.	1817	talvi	3	1	1	2	3	2	12	51,0	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
147.	1816	syksy	3	1	1	2	3	2	12	50,0	Kurikka	Jouppila	Koivisto		

	Vuosi	Käräjät	Ilmajoki	Seinäjoki	Peräseinäjoki	Kauhajoki	Kurikka	Jalasjärvi	Yhteensä	Keski-ikä	Paikkakunta	Kylä	Käräjätaalo	Ajankohta	Kesto päivinä
148.	1816	talvi	3	1	1	2	3	2	12	50,0	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
149.	1815	syksy	3	1	1	2	3	2	12	50,8	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
150.	1815	talvi	3	1	1	2	2	2	11	52,6	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
151.	1814	syksy	4	1	1	2	2	2	12	52,8	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
152.	1814	talvi	4	1	1	2	2	2	12	52,8	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
153.	1813	syksy	4	1	1	2	2	2	12	51,8	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
154.	1813	talvi	4	1	1	2	2	2	12	51,8	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
155.	1812	syksy	4	1	1	2	2	2	12	50,8	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
156.	1812	talvi	4	1	1	2	2	2	12	50,8	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
157.	1811	syksy	4	1	1	2	2	2	12	49,8	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
158.	1811	talvi	4	1	1	2	2	2	12	49,8	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
159.	1810	syksy	4	1	1	2	2	2	12	50,3	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
160.	1810	talvi	4	1	1	2	2	2	12	50,3	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
161.	1809	syksy	4	1	1	1	2	2	11	49,0	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
162.	1809	talvi	2	1	1	2	1	2	9	51,1	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
163.	1808	syksy	4	1	0	1	2	2	10	52,8	Kurikka	Kurikka	Reinikka		
164.	1808	talvi	4	1	0	2	2	2	11	52,3	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
165.	1807	syksy	4	1	1	2	2	2	12	51,3	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
166.	1807	talvi	4	1	1	2	2	2	12	51,3	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
167.	1806	syksy	4	1	0	2	2	2	11	52,9	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
168.	1806	talvi	4	1	1	2	2	2	12	52,8	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
169.	1805	syksy	4	1	1	2	2	2	12	53,2	Kurikka	Jouppila	Koivisto		
170.	1805	talvi	3	1	1	2	2	2	11	54,3	Kurikka	Jouppila	Koivisto		

Lähteet: LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet.

LIITE 10. Taulukoiden ja kuvioiden lähteet

Taulukko 1.

SVT VI:1 ”Suomen väestö Joulukuun 31 p. 1865 (1870); SVT VI:5 ”Suomen väkiluku 31 p. Joulukuuta 1875 sekä yleinen katsaus väkiluvunmuutoksiin vuosina 1875–1877 (1880); SVT VI:9,1 ”Suomen väkiluku 31 p:nä Joulukuuta 1880” (1882); SVT VI:14 ”Yleinen katsaus väkiluvunmuutoksiin Suomessa vuonna 1885” (1887); SVT VI:22 ”Suomen väestö 31:nä p:nä joulukuuta 1890” (1894).

Taulukko 2.

SVT IV:1, *Förmögenhets-Förhållanden. Öfversigt af inkomstbevillingens resultat för år 1865* (1869); SVT IV:2 *Kertomus suostuntaverosta vuonna 1871* (1875); SVT IV:3, *Kertomus Suomenmaan suostuntaverosta vuonna 1877* (1880); SVT IV:4 *Kertomus Suomenmaan suostuntaverosta vuonna 1881* (1885).

Taulukko 3.

SVT XXI, *Köyhäinhoidon-Tilasto. Köyhäinhoito Suomessa vv. 1881, 1883, 1885 ja 1887* (1891).

Taulukot 4.; 5.; 6.; 7.; 8.; 9.; 10.; 11.; 12.; 13.; 14.; 15.; 30.

IKA, Ca:1:3 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1880; Ibid., Ca:1:5 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1880–1895; Ibid., IKA, Ca:1:6 Ilmajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1896–1899; SKA, Ca:1 Seinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894; PSA, Hallintoarkisto 2 C:a2 Peräseinäjoen kappelikokouksen pöytäkirjat 1865–1902; Ibid., Hallintoarkisto 2 C:a2 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1874; Ibid., Ca:1 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1873–1888; Ibid., Ca:2 Peräseinäjoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1895; KKA, Ca:1 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1868–1894; Ibid., Ca:2 Kauhajoen kuntakokouksen pöytäkirjat 1895–1912; KuKA, Ca:1 Kurikan kuntakokouksen ja kunnallislautakunnan pöytäkirjat 1868–1874; Ibid., Cc:1 Kurikan kuntakokouksen pöytäkirjat 1875–1899; JKA, Ca:1 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1867–1888; Ibid., Ca:2 Jalasjärven kuntakokouksen pöytäkirjat 1888–1892.

Taulukot 16.; 17.; 18.; 19.; 21.; 22.; 23.; 24.; 25.; 26.; 27.

Kuviot 1.; 2.; 3.; 4.; 5.; 6.; 7.; 8.; 9.; 10.; 11.; 12.; 13.; 14.

Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisiasian ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1869, 1874, 1879, 1884 ja 1889: KA Vaasa Ilmajoen tuomiokunta, Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisiasian pöytäkirjat C1a:13 (1869); Ibid., C1a:14 (1869); Ibid., C1a:23–24 (1874); Ibid., C1a:33–34 (1879–1879); Ibid., C1a:43–44 (1884); Ibid., C1a:53–54 (1889); Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, Ilmajoen käräjäkunnan ilmoitusasiain pöytäkirjat C1b:4 (1866–1869); Ibid., C1b:5b (1869–1870); Ibid., C1b:9 (1874); Ibid., C1b:14 (1879); C1b:19 (1884); Ibid., C1b:24 (1889); Ibid., C1b:4 Ilmajoen käräjäkunnan ilmoitusasiain pöytäkirjat 1866–1869 ”talvi- ja syyskäräjät, lainhuudatukset”; Ibid., C1b:5b Ilmajoen käräjäkunnan ilmoitusasiain pöytäkirjat 1869–1870 ” talvi- ja syyskäräjät, kiinnitykset”; Ibid., C1b:1a Ilmajoen käräjäkunnan ilmoitusasiain pöytäkirjat 1863–1872 ” talvi- ja syyskäräjät, holhous- ja avioehtoasiat”; Ibid., C1b:9 Ilmajoen käräjäkunnan ilmoitusasiain pöytäkirjat 1874 ”talvi- ja syyskäräjät”; Ibid., C1b:14 Ilmajoen käräjäkunnan ilmoitusasiain pöytäkirjat 1879 ”talvi- ja syyskäräjät”; Ibid., C1b:19 Ilmajoen käräjäkunnan ilmoitusasiain pöytäkirjat 1884 ”talvi- ja syyskäräjät”; Ibid., C1b:24 Ilmajoen käräjäkunnan ilmoitusasiain pöytäkirjat 1889 ”talvi- ja syyskäräjät”.

Taulukko 20.

Auskultanttien tiedot on kerätty Ilmajoen käräjäkunnan tuomiokirjoista ja Vaasan hovioikeuden arkistosta, ks. KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, C1a:13–54 Ilmajoen käräjäkunnan varsinaisiasian pöytäkirjat 1869–1889 ja KA Vaasa, Vaasan hovioikeus, Ba:4 Virkamiesluettelot 1852–1922, 1802, 1832, 1860–1916, 1890–1907; Autio, Veli-Matti, Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, ”Westberg, Johan”; Ibid., ”Hjelt, Karl Johan”; Ibid., ”Justus Olof Amatus”; Ibid., ”Lund, Karl Johan”;

Ibid., "Lindberg, Frans Selim"; Ibid., "Tallgrén, Viktor Edvard"; Ibid., "Lindroos, Gustaf Emil"; Ibid., "Brunou, Elias"; Ibid., "Joutsen, Karl Oskar"; Ibid., "Berger, Allan Frithiof"; Boström 1921, 127, 129–132.

Taulukot 28.; 29.

KA Astia, Ilmajoen tuomiokunnan arkisto, Saapuneet asiakirjat, E1c:1–13 Ilmajoen kärjäkunnan perukirjat 1864–1889.

Taulukot 31.; 32.

Kuviot 3.; 4.; 5.

KA, Astia, Korsholman eteläisen tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat, KO a:1–88 Varsinaisten asioiden pöytäkirjat, "1805–1863"; KA Vaasa, Ilmajoen tuomiokunta, Ilmajoen kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat C1a:1-C1a:54 "1863–1889".

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

ISBN 978-951-29-9660-5 (Painettu/PRINT)
ISBN 978-951-29-9661-2 (PDF)
ISSN 0082-6987 (Print)
ISSN 2343-3191 (Online)